

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

ӘОЖ 811.512.122'373.2

Қолжазба құқығында

ӘЛИАҚБАРОВА АЙГЕРІМ ТІЛЕСБЕКҚЫЗЫ

**Жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайдағы замануи қазақ антропонимиясы:
трансмиссия, трансформация**

6D021300 – Лингвистика

Философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Отандық кеңесші:
филология ғылымдарының
докторы, профессор Г.Б. Мадиева

Шетелдік ғылыми кеңесші:
PhD докторы
Э. Хоффманн (Австрия)

Қазақстан Республикасы
Алматы, 2020

МАЗМҰНЫ

	АНЫҚТАМАЛАР	3
	ҚЫСҚАРТУЛАР МЕН БЕЛГІЛЕУЛЕР	6
	КІРІСПЕ	7
1	АНТРОПОНИМИЯ: ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ	15
1.1	Антропономастиканың теориялық негіздері	16
1.2	Қазақ антропонимиясының қалыптасуы мен дамуы	28
1.3	Антропонимиядағы тілдік трансмиссия құбылысы	33
1.4	Антропонимдік трансформация құбылысы	37
	1 бөлім бойынша тұжырым	39
2	ҚАЗАҚ АНТРОПОНИМДІК ЖҮЙЕСІН ТАЛДАУ	41
2.1	Заманауи қазақ антропонимиясы: лексика-семантикалық топтастырылуы	42
2.1.1	Қазақ кісі есімдерінің лексика-семантикалық топтары	46
2.1.2	Қазақ кісі тектерінің лексика-семантикалық топтары	53
2.2	Заманауи қазақ антропонимиясы: құрылымдық-сөзжасамдық түрлері	57
2.2.1	Қазақ кісі есімдерінің құрылымдық-сөзжасамдық түрлері	60
2.2.2	Қазақ кісі тектерінің құрылымдық-сөзжасамдық түрлері	64
2.3	Заманауи қазақ антропонимиясы: тілдік қатысымдылығы	66
2.3.1	Қазақ кісі есімдерінің тілдік қатысымдылығы	68
2.3.2	Қазақ кісі тектерінің тілдік қатысымдылығы	72
	2 бөлім бойынша тұжырым	75
3	АНТРОПОНИМДІК ТРАНСМИССИЯ ЖӘНЕ ТРАНСФОРМАЦИЯ	77
3.1	Қазақ антропонимиясы: кісі есімдері мен тектері құрамы	78
3.1.1	1980, 1990 жылдардағы кісі есімдері мен тектері құрамы	79
3.1.2	2000 жылғы және 2017 жыл білім гранты иегерлері материалы негізінде кісі есімдері мен тектері құрамы	94
3.1.3	2010, 2018 жылдардағы кісі есімдері мен тектері құрамы	109
3.2	Ұрпақаралық антропонимдік трансмиссия	124
3.3	Қазақ кісі есімдері мен тектерінің трансформациясы	132
3.4	Қазақ антропонимиясындағы сахналық есімдер трансформациясы	144
	3 бөлім бойынша тұжырым	150
	ҚОРЫТЫНДЫ	153
	ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	157
	ҚОСЫМША А	168
	ҚОСЫМША Ә	216
	ҚОСЫМША Б	249
	ҚОСЫМША В	265

АНЫҚТАМАЛАР

Диссертациялық жұмыста келесі терминдер мен олардың анықтамалары қолданылады:

Автономасия – жалқы және жалпы есім арасында болатын ауысу үдерісі.

Антропоним (*anthropos* – адам, *onyma* – есім, ат) – кісі есімі.

Антропонимика – адамдардың өзіне меншікті есімдерін, аты-жөнін, жалған, бүркеншік, жасырын аттарын, ру аттарын, яғни антропонимдерді зерттейтін ономастика тармағы.

Антропонимдік саясат (*Personal names policy*) – әлеуметтік-мәдени құндылықтардың, салт-дәстүрдің көрінісі. Антропонимдік саясатқа сәйкес есімдер тілдің құрамдас бөлігі ретінде тіл саясатына тікелей қатысты қарастырылады.

Антропонимдік трансмиссия – антропонимдердің алдыңғы буын өкілдерінен кейінгі ұрпаққа мұра ретінде табысталу, жеткізілу үдерісі.

Антропонимдік трансформация – әлеуметтік-саяси жағдаят пен жаһандану үдерісі ықпалынан кісі есімдерінің тілдік санада сәнді, заманауи болып қабылдануы тұрғысынан батыс елдері тілдерінің нормаларына сәйкес дыбыстық өзгеріске ұшырау құбылысы.

Антропонимия (грек тілінде *anthropos* «кісі» және *onyma* «ат», «есім») – бір тілдегі немесе бір облыстағы кісі аттарының жиынтығы.

Арнау мәнді немесе құрмет есімдер (меморативтер) – тарихи тұлғалардың, халық қаһармандарының, танымал адамдардың құрметіне, қайтыс болған ата-бабасының, туған-туысының құрметіне қойылатын есімдер.

Әлеуметтік лингвистика – тілдің әлеуметтік табиғатын, қоғамдық қызметін, қоғам өміріндегі ролін және оның дамуына әсер ететін факторлар мен оларды реттеу тетіктерін т.б. кең көлемдік проблемаларды кешенді түрде зерттейтін ғылым саласы.

Бүркеншік ат – шын есімнен бөлек, ойдан шығарылған, есім мен тектің орнына жүретін ойдан шығарылған атау.

Гендер (ағыл. *gender* – тек (род), жыныс) – әлеуметтік жынысты биологиялық жыныстан айыру үшін қолданылатын термин. Ол биологиялық жыныс пен әлеуметтік-мәдени жыныстың (еркектік, әйелдік белгілерінің рөлдер бөлінісі, мәдени дәстүрлер, биліктік қатынастар арқылы тұжырымдалуы) шекарасын бөліп көрсету мақсатында енгізілді.

Гендерлік лингвистика (ағыл. *gender* – грамм. тек (род) және франц. *linguistiques* лат. *lingua* – тіл) – гендер мен тілдің өзара байланысын зерттейтін гендер мен лингвистика аралығындағы ғылым саласы.

Гибридті есімдер – тілде екі немесе одан да көп шет тілдердің лексикалық немесе морфологиялық элементтерінен құралған есімдер.

Заманауи есім – кісі есімінің заманауилығы сәнді есімдерге тән атрибуттық белгілердің біріне жатады, яғни бұрын қалыптасқан антропонимдік стандартқа қатысты жаңашылдығымен ерекшеленетін есімдер.

Зооним есімдер – жаңа туылған нәрестені тылсым күштерден және көз тиюден сақтау, қорғау мақсатында есім ретінде қойылған үй жануарлары, жабайы аңдар мен құстардың атаулары.

Кофигуративті мәдениет – білім мен мәдениеттің ересектер, құрдастары мен замандастары арқылы игерілуі, жас ұрпақтың техникалық және әлеуметтік даму бойынша бірегей көзқараста болуы, қоғамда түбегейлі өзгерістер болған жағдайда жастар контрмәдениетінің дамуы.

Көлбеу мәдени трансмиссия (*oblique cultural transmission*) – мәдени құндылықтың ересектер мен мемлекеттік мекемелер, ұлттық мәдениет пен өзге мәдениет арқылы игерілуі.

Көлденең мәдени трансмиссия (*horizontal cultural transmission*) – мәдени құндылықтарды күнделікті қарым-қатынас барысында достар мен замандастардан үйрену арқылы жүзеге асады.

Кісі есімі – адам баласы өмірге келген сәтте ресми бекітілген дербес атау. Есім адамды отбасындағы, қоғамдағы басқа адамдардан ажырату қызметін атқарады.

Кісі тегі – ата-бабадан мұра ретінде беріліп, адамның нақты бір отбасына немесе белгілі бір жерге қатысын білдіретін атау.

Латын әліпбиі (лат. *latinus*, ағыл. *Latin script*) – көне римдіктер пайдаланған және әлемдегі мыңдаған жазба тілдер әліпбиінің негізі болған әліпби және жазу.

Мәдени-тарихи (әлеуметтік) есімдер – діни наным-сенімдер, тотем мен табуға қатысты және неологизм есімдерді қамтиды.

Мәдени трансмиссия – тұлғаның әлеуметтену үдерісінде мәдени мұраның бір ұрпақтан екінші ұрпаққа табысталуы.

Менталитет – адамның мінез-құлқы, іс-қимылы, ойлау ерекшелігі, дүниені сезінуі мен қабылдауы, саналық пен бейсаналықтың тұтастығы, қоғамдағы ұжымдық деңгейде қалыптасатын ойлау және іс атқару жүйесі, ол қоғамның барлық мүшелеріне тән және барлық жеке тұлғалардың іс-әрекеттерінде көрінеді.

Норма (лат. *norma* ереже, үлгі; ағыл. *norm*) – тілдің әрбір нақты даму кезеңінде тіл құралдарын қолдану және іріктеу қағидаларының жиынтығы; тіл құрылымына сәйкес келетін, дәстүрлі сипат алған, қарым-қатынас үдерісі кезінде пайдаланылатын барынша тұрақты тілдік бірліктер жиынтығы.

Ономастика – жалқы есімдерді, олардың қалыптасу және түрлену тарихын зерделейтін тіл білімінің саласы.

Постфигуративті мәдениет – білім мен мәдениеттің ересектерден балаға берілуі, ата-баба тәжірибесіне, дәстүрге негізделген бағыт, мұнда әлеуметтік және мәдени өзгерістер баяу жүреді.

Преноним – бүркеншік аттың ерекше түрі, яғни шоу бизнес өкілдерінің тегін қолданбай, өз есімін ғана танымалдық үшін қолдануы.

Префигуративті мәдениет – білім мен мәдениеттің ересектерге балалар арқылы берілуі, қарқынды әлеуметтік және мәдени өзгерістерде болатын

болашаққа бағытталу, бұрынғы тәжірибелерді сыни тұрғыда бағалау, стереотиптердің өзгеруі.

Прототип есімдер (грек. *prototypon* – түп-төркін, бейне) – өмірде, тарихта болған тұлғаның елге танылған батырлық, еңбекқорлық т.б. қасиеттерінің прототиптік мағына ретінде кісі есімдеріне орнығуы. Прототип есімдердің бастапқы мағынасына қарағанда, әлеуметтік мағынасына басымдық беріледі.

Сәнді есім – келесі атрибуттық белгілер арқылы сипатталады: *әмбебаптылық* (белгілі бір лингвомәдениет аясында нақты уақыт кезеңінде есімнің жиілігі), *заманауилығы* (бұрынғы антропонимдік стандартқа қатысты жаңашылдығы), *демонстрациялық қасиеті* (өзгешелік, ерекшелік, түпнұсқалылық).

Сипаттау мәнді есімдер (дескриптивтер) – нәрестенің физиологиялық ерекшелігін сипаттап, бет-әлпетіне, денесінің түсіне және жүріс-тұрысына қатысты есімдер.

Сирек есім – сәбиге есім таңдауда қиялға ерік беру нәтижесінде пайда болған дара, ерекше, сирек (экзотикалық) есім.

Табу (ағыл. *taboo*, фр. *interdiction de vocabulaire*, нем. *Verbot, Tabuierung*) – қолданылуына тыйым салынатын сөздер немесе сөз қолданыстары.

Тілдік сана – сөйлеуді қамтамасыз ететін когнитивті сананың бір түрі.

Тілдік трансмиссия – тіл арқылы жүзеге асқан құндылықтардың сақталып, табысталу тетігі.

Тілек есімдер (десидеративтер) – ата-ананың сәбиіне ұзақ өмір, бақыт, байлық, батырлық, батылдық, сұлулық, нәзіктік, сыпайылық, мәдениеттілік, ақылдылық, даналық секілді жақсы қасиеттерді тілеу ниетінен туындаған есімдер.

Трансформация (*transformatio* – кейпі өзгеру) – негізгі ереже әрекеті нәтижесінде үстірт құрылымның ішкі құрылымынан туындау үдерісі.

Тігінен мәдени трансмиссия (*vertical cultural transmission*) – балаға мәдени құндылықтар, қабілеттер, наным-сенімдер мен уәждердің ата-ана арқылы табысталуы.

Уәж (себеп-салдар) – тілдік белгінің атауына негіз болған құбылыс.

Уәждеме – тіл арқылы аталған заттың немесе құбылыстың белгілерін бейнелеу актісі.

ҚЫСҚАРТУЛАР МЕН БЕЛГІЛЕУЛЕР

АХАТ– Азаматық хал актілерін тіркеу

ТЕӘ – тегі, есімі, әкесі

ТЕ – тегі, есімі

ӘЕ – әкесі, есімі

ағыл. – ағылшын тілі

алт. – алтай тілі

ар. – араб тілі

ассир. – ассирия тілі

ауысп. – ауыспалы мағына

батыс. ес. – батыс есімі

герм. – герман тілі

гр. – грек тілі

евр. – еврей тілі

ж.е. – жаңа есім

ир. – иран тілі

ирл. – ирланд тілі

исп. – испан тілі

к.ағыл. – көне ағылшын тілі

к.ассир. – көне ассирия тілі

кельт – кельт тілі

к.егип. – көне египет есімі

к.евр. – көне еврей

к.герм. – көне герман тілі

к.парс. – көне парсы тілі

к.слав. – көне славян тілі

к.т. – көне түркі тілі

қаз. – қазақ тілі

қырғ. – қырғыз тілі

лат. – латын тілі

монғ. – монғол тілі

ор. – орыс тілі

санск. – санскрит

сканд. – скандинавия тілі

слав. – славян тілі

тат. – татар тілі

тәж. – тәжік тілі

тув. – тува тілі

түр. – түрік тілі

түрк. – түркі тілі

фр. – француз тілі

хак. – хакас тілі

КІРІСПЕ

Бүгінгі тіл білімі ғылымында ономастика мәселелеріне қатысты зерттеу жұмыстары ерекше назар аудартады. Лингвистика ғылымы үздіксіз дамуда, бұл орайда бірнеше ғылым салаларының интеграциясы негізінде зерттеуді қажет ететін жаңа бағыттар, салалар туындауда. Осыған байланысты ономастика саласында, оның ішінде кісі есімдері жайлы ғылым ретінде антропонимикада жаңа зерттеулер пайда болуда, себебі қоғамда орын алған өзгерістер саяси-әлеуметтік оқиғалар, мәдени қатынастар жайлы нақты мәлімет сақталатын антропонимдерде көрініс табады.

Әбдуәли Қайдардың пікірі бойынша адам өмірінде ат қою дәстүрі зор маңызға ие: «Адам баласының жер бетінде қауымдаса өмір сүре бастаған бағзы замандардың өзінде өзара араласып, қарым-қатынас жасау қажеттілігінен туындаған өркениетті дәстүрдің бірі – «бір-біріне ат қойып, айдар тағу. Онсыз адамдардың қауымдаса, ұйымдаса тіршілік етуі, табиғаттың сырын ұғынып, тылсым күшіне қарсы тұруы мүмкін емес еді» [1, 728 б.].

Қазақстандағы ономастикалық зерттеулерде, оның ішінде антропонимика саласына қатысты зерттеу жұмыстарында антропонимдердің тарихи даму жолдары айқындалып, семантикалық, құрылымдық, этнолингвистикалық ерекшеліктері салыстырмалы, салғастырмалы аспектіде қарастырылып, уәжділік сипаты анықталған. Дегенмен қазақ антропонимиясы қазіргі жай-күйі, даму динамикасы үрдісінің айқындалуы, қоғамдағы әлеуметтік-мәдени өзгерістердің қазақ антропонимдік жүйесінде көрініс табуы, оның қазақ халқы менталитетіндегі өзгерістермен өзара шартты байланысы тұрғысында жан-жақты зерттеуді талап етеді.

Аталған диссертациялық жұмыста заманауи қазақ антропонимдері лексика-семантикалық тұрғыда топтастырылып, құрылымы және сөзжасамдық құрамына талдау жасалып, белгілі бір лингвомәдениетке қатысты антропонимдердің сандық-пайыздық құрамын анықтау мақсатында нақты деректі материалдардың тілдік атрибуциясы айқындалды. Қазақ антропонимдерінің өсу динамикасын анықтау мақсатында 1980-2018 жылдар аралығында туылған ұлты қазақ азаматтардың аты-жөні нұсқалары сандық есептеу тәсілі негізінде қарастырылып, ең жиі қойылған және сирек кездесетін кісі есімдері анықталды. Сонымен бірге жаңа туған сәбиге есім берудегі сәнді үрдісті айқындауға мүмкіндік тудырған антропонимиядағы «сән» ұғымы, сонымен қатар қазақ шоу бизнесіндегі сахналық есімдердің ерекшеліктері айқындалды. Сонымен қатар соңғы онжылдықта қоғамда орын алған әлеуметтік-мәдени жағдайлардың, ғаламдық жаһандану үдерісінің көрінісі ретінде қарастырылатын тілдік трансмиссия және трансформация құбылыстары, есім берудегі ұлттық дәстүрдің сақталу үрдісі айқындалды.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасында тілге мәдениеттің көпөлшемді ұғымы ретінде баса назар аударылады. Сол себепті мәдениеттің игерілу, сақталу, кейінгі ұрпаққа табысталу, тіл арқылы мәдениеттің модернизациялану мәселелері өзектілікке

себеп болып, тіл білімінде антропоэзектік және этноцентристік бағыттағы зерттеулерде қарастырылуда. Осыған орай жұмыстың өзектілігі қазақ антропонимиясында ұрпақтан ұрпаққа берілетін (*тілдік/антропонимдік трансмиссия*) есімдерді анықтауға негізделген антропонимиялық қорда сақталған есімдерді айқындау болып табылады. Сонымен қатар орындалған диссертациялық жұмыс «Мәдени мұра» Мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2017 жылдың 12 сәуірінде Елбасының бастамасымен жарияланған «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылдың 12 желтоқсанда бекітілген «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, «Қазақстан – 2030 барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» стратегиясы сынды бағдарламалық құжаттардың жүзеге асырылуымен де байланысты. Соңғы құжатта «қоғамымыздағы трансформация ықпалымен, өзіміз көбіне оны түйсіне де бермей, құндылықтардың сапалық тұрғыдағы өзге жүйесі мен адамдық қарым-қатынастардың жаңа түріне дағдылана отырып, өзіміз де түгел өзгердік» [2] деп көрсетілген. Осымен байланысты жүргізілген зерттеу жұмысының міндеттерінің бірі халық менталитеті трансформациясын көрнекі түрде аңғартатын антропонимдердің трансформациясын анықтау болып табылады. Антропонимдер де қоғамдағы түрлі жағдаяттарға, жаһандану үдерісіне сәйкес мағыналық, тұлғалық, құрылымдық жағынан үнемі өзгеріп, дамып отырады. Қоғамдағы жаңа әлеуметтік өзгерістерге қатысты қазақ кісі есімдері жүйесінде орын алған трансформацияны (*антропонимдік трансформация*) айқындау да зерттеу жұмысының өзектілігі болып саналады. Қазіргі таңда қазақ антропонимиялық қорында айтарлықтай өзгерістер орын алғандығын зерттеу нәтижелері дәлелдеп отыр: көне түркі дәуірінде қалыптасқан ай мен күнге табыну, аң-құстарды, табиғат құбылыстарын тотем ретінде тану, сонымен бірге қазақ халқының наным-сеніміне, салт-дәстүріне қатысты қойылған кісі есімдері қолданыстан шығып немесе өзгеріске ұшырау үстінде. Жиі кездесетін есімдер қатарын анықтау кезінде қазіргі кезеңде нәрестеге есім беруде оның мәнді, мағыналы болуына қарағанда, қысқа, әрі құлаққа жағымды естілуіне, заманауи және сәнді есім болуына баса назар аударылатындығы белгілі болды. Қоғамда орын алған саяси-экономикалық жағдаяттардың, жаһандану үдерісінің кісі есімдерінде көрініс табуы антропонимдердің әлеуметтік-мәдени маңыздылығын айшықтай түседі.

«Қазақстан – 2030 барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» бағдарламалық құжатында: «Біздің жас мемлекетіміз өсіп-жетіліп, кемелденеді, біздің балаларымыз бен немерелеріміз онымен бірге ер жетеді. <...> Олар бабаларының игі дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады» деп атап көрсетілген [2].

Осыған орай қазақ халқының есім беру дәстүрі сақталып келеді ме деген заңды сұрақ туындайды. Тәуелсіздік алған кезеңнен бастап жана туған сәбиге

тарихи тұлғалардың құрметіне: ел билеген хандар мен билердің, елді жаудан қорғаған батырлар мен сұлтандардың, саяси тұлғалар, қоғам қайраткерлерінің есімдері берілді, бұл ұлттық сана-сезімнің, сондай-ақ қоғамның тарихи-мәдени модернизациясының көрінісі іспетті.

Алматы қаласы АХАТ бөлімдеріндегі туу туралы акт жазбалары және Әділет департаменті азаматтық хал актілерін тіркеуді және апостильдеуді қамтамасыз ету және бақылау бөлімінің мұрағатынан алынған құжаттар, түрлі антропонимдік тізімдерден таңдалған деректі материалдар негізінде «Заманауи қазақ есімдерінің электронды сөздігін», яғни жаңа типтегі мобильді қосымша түрінде заманауи антропонимиялық сөздік құрастыру мүмкіндігі туындады. Аталған сөздікті «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын дамытуға белгілі бір деңгейде үлес қосу мақсатында жасалған инновациялық ақпараттық технология өнімі ретінде қарастыруға болады.

Зерттеудің нысаны – заманауи қазақ антропонимиясы (кісі есімдері, тектері).

Зерттеу жұмысының пәні – заманауи антропонимдердің лексика-семантикалық және құрылымдық-сөзжасамдық ерекшеліктері, трансмиссия және трансформация құбылыстары.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Зерттеудің **мақсаты** – заманауи қазақ антропонимиясындағы жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайларға қатысты туындайтын ұрпақаралық трансмиссия және трансформация нәтижелерін айқындау. Осы зерттеу мақсатына жету үшін келесі **міндеттерді** шешу көзделді:

- ономастикаға, оның ішінде қазақ антропонимикасына қатысты жүргізілген ғылыми тарихи-лингвистикалық зерттеулерге аналитикалық шолу жасау;

- заманауи қазақ антропонимдерін лексика-семантикалық тұрғыда топтастыру, құрылымдық-сөзжасамдық ерекшеліктерін сипаттау;

- белгілі бір мәдениетке қатыстылығы тұрғысында заманауи қазақ антропонимиясының тілдік құрамын: түркі негізді және шет тілдерден енген антропонимдерді анықтау;

- қазақ антропонимиясындағы ұрпақаралық трансмиссия құбылысын айқындау;

- қазақ халқы менталитетінің өзгеруімен байланысты қазіргі қазақ антропонимиясындағы трансформация құбылысын саралау;

- қазақ есімдерінің ағылшын тілінде және латын графикасы бойынша дұрыс жазылуы тұрғысында ақпарат беретін, қазақ-орыс тілдерінде мобильді қосымша түрінде заманауи қазақ есімдері электронды сөздігін құрастыру.

Диссертациялық зерттеуде қолданылған әдіс-тәсілдер. Зерттеу жұмысында жинақталған тілдік материалды зерттеп, бір жүйеге келтіру мақсатында Алматы қаласы АХАТ бөлімдері, архив қоры атрибуциясы, жаппай іріктеу тәсілі негізінде сипаттау әдісі қолданылды; заманауи кісі есімдері мен тектері лексика-семантикалық және құрылымдық-сөзжасамдық талдау негізінде лексика-семантикалық ерекшеліктері бойынша

топтастырылды; заманауи қазақ есімдері тілдік атрибуция көмегімен айқындалды; заманауи қазақ антропонимдерінің өсу динамикасын, жиі қойылған және сирек кездесетін есімдерді анықтауда Microsoft Office Excel және SPSS компьютерлік бағдарламалары көмегімен сандық есептеу тәсілі пайдаланылды; тіл иесінің тілдік санасындағы элементтер ретінде есімдер мен тектердің лексикалық мағынасын айқындау үшін есімнің лексикографиялық мағынасын анықтауға мүмкіндік беретін лексикографиялық талдау жасалды, сонымен бірге мобильді қосымша түрінде антропонимиялық сөздік құрастыруға мүмкіндік туғызған сөздіктердегі анықтаманы жалпылау әдісі қолданылды.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізі. Диссертация жұмысының тақырыбын ашу мақсатында тіл біліміндегі жалпы әдістемелік қағидалар, белгілі отандық және шетелдік ғалымдардың ономастика, оның ішінде антропонимика саласы бойынша ғылыми еңбектеріндегі теориялық тұжырымдар басшылыққа алынды.

Зерттеу жұмысының теориялық-әдіснамалық негіздері ретінде: Т. Жанұзақов [13], В.А. Никонов [20], А.В. Суперанская [7], В.Д. Бондалетов [10], В.Д. Карпенко [104], Б.А. Старостин [134], Г.В. Тропин [18], Г.Б. Мадиева [43], Қ.Қ. Рысбергген [4], Б. Әбдуәлиұлы [86], Н.Д. Оңдасынов [152], Г.И. Кульдеева [83], А. Gardiner [114], С. Hough [12], R.D. Alford [58], W. Van Langendonck [22], K. Agyekum [21] (антропонимдердің теориялық мәселелері); J. Algeo [14], F. Akinnaso [34], А.Н. Al-Qawasmi & А.А. Al-Haq [37], V. Adminiene & A. Nauseda [36] (әлеуметтік лингвистика); Ж.А. Манкеева [139] (этномәдени атаулар), В. Spolsky [38], J.B. Walkowiak [39] (personal name policy); А.М. Селищев [28], А. Жұбанов, [145], А.С. Аманжолов [119], Ә. Қайдар [73], В. Гордлевский [65], Р.Л. Сельвина [66], Г.Г. Стратанович [67], Л.В. Никулина [68], В. Jernudd [69], В.І. Creamer Thomas [70], S. Mwizenge [40] (этникалық ономастика); О.И. Блинова [48], Т.Р. Кияк [49], Н.Д. Голев, [52] (уәжтану); З.К. Ахметжанова, У.А. Мусабекова [53], Н.Ө. Асылбекова [54] (антропонимдердің уәжділік аспектісі); S. Lieberon, E.O. Bell [64] (an Empirical Study of Social Taste); R.J. Stoller [55], J. Lyons [51], М.М. Гинатулин [47], А.В. Кирилина [56], Б. Хасанұлы [59], Г. Мамашарипова [60], Г. Шоқым [62] (гендер ұғымы); А.Ж. Кульмагамбетова [79] (антропонимдердегі әлемнің тілдік бейнесі); В.И. Супрун [171] (ономастикалық өріс мәселесі); G. Trommsdorff [97], Д.И. Дубров, А.Н. Татарко [94], С.Г. Воркачев [91], В.В. Красных [92], Э.Д. Сүлейменова [96], Г.Ф. Благова [99], S. Wilson [100] (ұрпақаралық трансмиссия, тілдік трансмиссия); О.В. Врублевская [109] сәнді есім; Т.Ф. Аристова [110], Г.Р. Галиуллина [50], К.Г. Чаукерова, К.К. Койше, Г.М. Ниязова [106] (кісі есімдері трансформациясы); У.Е. Мусабекова [175] (ортологиялық бейімделу); Ю.И. Масанов [178], В.Г. Дмитриев [179], К.С. Мочалкина [181], Т.Т. Джарасова [77] (бүркеншік аттар) және т.б. ғалымдардың зерттеулері мен ғылыми еңбектері алынды.

Диссертациялық зерттеудің материалдық негізі. Зерттеу материалы ретінде 124800-ден астам ұлты қазақ азаматтардың аты-жөндері қарастырылды.

Диссертациялық зерттеудің дереккөздері. Деректі материалдар келесі дереккөздерден алынды:

- Алматы қаласы Әділет департаменті азаматтық хал актілерін тіркеуді және апостильдеуді қамтамасыз ету және бақылау бөлімінің мұрағатынан алынған, Алматы қаласы АХАТ бөлімдерінде 1980-2018 жылдар аралығында дүниеге келген нәрестелердің есімі, тегі, әкесінің аты тіркелген туу туралы акт жазбалары (43 027 бірлік): 1980 жыл – 3481 (Әуезов, Калинин, Ленин, Октябрь, Совет, Фрунзе аудандарының АХАТ бөлімдері), 1990 жыл – 5912 (Алатау, Әуезов, Калинин, Ленин, Москва, Октябрь, Совет, Фрунзе аудандарының АХАТ бөлімдері), 2000 жыл – 6934 (Алмалы, Әуезов, Бостандық, Жетісу, Медеу, Түркісіб аудандарының АХАТ бөлімдері), 2010 жыл – 9093 (Алатау, Алмалы, Әуезов, Бостандық, Жетісу, Медеу, Түркісіб аудандарының АХАТ бөлімдері), 2018 жыл – 17 607 (Алатау, Алмалы, Әуезов, Бостандық, Жетісу, Медеу, Түркісіб аудандарының АХАТ бөлімдері) бойынша туу туралы акт жазбалары;

- Әділет департаменті азаматтық хал актілерін тіркеуді және апостильдеуді қамтамасыз ету және бақылау бөлімінің мұрағатындағы құжаттар;

- 2017 жылғы Қазақстан Республикасы білім гранты иегерлері (1999-2000 жылдары туылған) атанған 28 000-нан астам талапкерлердің аты-жөні;

- бұқаралық ақпарат құралдары ((<https://bilim-all.kz/esimder/all>, [imyа.com, https://sites.google.com/site/esymder/](https://sites.google.com/site/esymder/), <https://imena-znachenie.ru/imena/kazahskie/>, <https://islam.kz/ru/articles/traditsiya/znachenie-kazahskih-imen-449/>, <https://www.youtube.com/watch?v=IOgEDQtyZRo>).

Сонымен қатар Л. Данклинг (Leslie Duncling) «The Guinness Book of Names» еңбегі (1995) [167], А.В. Суперанскаяның «Современный словарь личных имен: Сравнение. Происхождение. Написание» сөздігі (2005) [166], Т. Жанұзақовтың «Есіміңіз кім? Ваше имя?» атты қазақша-орысша түсіндірме сөздігі (2008) [136], «Қазақ есімдерінің анықтамалығы» (2009) [174], Н.Д. Оңдасыновтың «Араб текті қазақ есімдері» сөздігі (2011) [153], Ш.Ш. Сагаутдиновтың «Татарские имена: происхождение, значение, примеры» сөздігі (2011) [165], А. Смағұловтың «Қазақ есімдері» атты энциклопедиялық анықтамалығы (2013) [128], интернет сайттары (<https://names.neolove.ru/national/kazakhskoe/>, <https://al-ismad.kz/stati/kazahskie-muzhskie-i-zhenskie-imena-znachenie-kazahskih-imen/>, <https://nashiimena.ru/nacionalnye-imena/kazahskie-imena/>). қолданылды.

Жұмыстың теориялық және практикалық маңыздылығы. Заманауи қазақ антропонимиясына жүргізілген зерттеудің теориялық маңыздылығы қазақ, кеңірек алғанда түркі ономастикасының ары қарай дамуына қосатын үлесімен айқындалады. Деректі материалдар мен ғылыми нәтижелерді ономастикалық зерттеулерде кеңінен қолдануға болады. Статистикалық мәліметтер тіл мамандарына, әлеуметтанушыларға, психологтарға, мәдениеттанушыларға және т.б. ұлттық тіл мен ұлттық сананың қалыптасу үдерістері бойынша тиісті қорытындылар жасауға мүмкіндік береді.

Жұмыстың қорытындылары мен тұжырымдарын, сонымен бірге жинақталған тілдік материалдарды ономастика теориясы, қазақ антропонимиясы және салғастырмалы ономастика бойынша арнайы курстарда, семантика, сөзжасам, лексикография бойынша дәріс оқуда қолдануға болады. «Заманауи қазақ есімдері электронды сөздігі» (қазақша-орысша) және қазақ есімдерінің ағылшын, латын графикасы негізінде дұрыс жазылуы бойынша мәлімет АХАТ мамандары үшін анықтамалық ретінде ұсынылады. Ұсынылып отырған сөздік жаңа туылған сәбиге есім беруде, оның дұрыс жазылуы бойынша көпшілік аудиторияға пайдалы болады деген сенімдеміз.

Зерттеу жұмысының жаңалығы. Зерттеу жұмысында түрлі дереккөздерден, туу туралы акт жазбаларынан таңдалған заманауи қазақ кісі есімдері мен тектері кешенді, әрі жүйелі түрде зерттелді.

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы келесі көрсеткіштерге сәйкес анықталды:

– 1980-2018 жылдар аралығында (38 жыл) Алматы қаласы бойынша АХАТ бөлімдерінен жинақталған тілдік материалдар және өзге де объективті дереккөздер негізінде заманауи қазақ антропонимиясы бойынша алынған деректер корпусы;

– қазіргі қазақ кісі есімдеріне Excel, SPSS компьютерлік бағдарламалары негізінде талдау жасалып (ер, әйел антропонимдері), нәтижесінде қазақ антропонимиясының 1980, 1990, 2000, 2010, 2018 жылдардағы даму динамикасы айқындалды;

– заманауи кісі есімдерінің тілдік қатысымдылығы бойынша сандық-пайыздық қатынасы анықталды;

– заманауи қазақ антропонимиясындағы ұрпақаралық трансмиссия құбылысын көрсететін нәтижелер алынды, сонымен ерте ғасырлардан қазіргі күнге дейін тілдік санада сақталып, ұрпақтан ұрпаққа жеткен кісі есімдері анықталды;

– заманауи қазақ антропонимдік жүйесінің өзегі мен шеткері кеңістігі айқындалды;

- мемлекеттің саяси-әлеуметтік факторларға, ғаламдық жаһандану үдерісіне ықпалынан қазақ антропонимиясында туындаған трансформация құбылысы зерттелді.

Қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдар:

1. Саяси-әлеуметтік факторлар, ғаламдық жаһандану үдерісі, тілдік сананың трансформациясы ықпалынан қазақ антропонимиялық кеңістігінде антропонимдік трансформация үдерісі байқалады: күнтізбелік есімдер, қазақ халқының көшпелі өмір салтын және пұтқа табынуды көрсететін есімдер қолданыстан шығып, историзм есімдерге, архаизм есімдерге айналуда; қазақ антропонимиялық қоры жаңа типтегі есімдермен толығуда: а) қазақ тіліндегі жағымды естілетін есімдер, б) еуропалық үлгідегі әуезді есімдер, в) сәнді есімдер, г) екі немесе үш есімнен бірігіп жасалған есімдер: бірге, бөлек, дефис арқылы беріледі.

2. Заманауи қазақ антропонимиясының тілдік құрамы дәстүрлі қазақ есімдеріне тән емес антропонимдердің белсенді қойылуын, ер антропонимиясымен салыстырғанда әйел антропонимиясында еуропалық есімдер есебінен шет тілден енген антропонимдердің басымдығын көрсетеді. Әуезді, жағымды есім беруге деген талпыныс қазақ есімдер жүйесінің ұлттық біртұтастығын бұзбайды, себебі, антропонимдік кеңістік өзегін қазақ есімдері және қазақ мәдениетімен игеріліп қазақ есімдері ретінде қабылданатын антропонимдер құрайды.

3. Кісі тегі – белгілі бір отбасында ұрпақтан ұрпаққа шексіз жалғасып, өзгеріссіз берілетін генетикалық маркер, мұрагерлік атау. Қазақ мәдениетінде тарихи қалыптасқан орыс тілі үлгісіндегі үш мүшелі антропонимдік формуламен бірге параллельді түрде 1980 жылдан бастап екі мүшелі *тегі+есімі* формуласы қолданылады, мұнда кісі тегі рөлін әулет аты, арғы атасының аты, сонымен бірге әкесінің аты атқарды. 2018 жылғы дерек бойынша ұлттық нұсқа ретіндегі қазақ антропонимдік формуласының үш типі тұрақты түрде қолданыста: *есімі+әкесі+тегі*, *есімі+тегі*, тегі ретінде әке аты қолданылатын *есімі+әкесі*. Келесі ұрпаққа берілмейтін әке атын кісі тегі қызметінде қолдану генетикалық тізбекті үзеді.

4. Антропонимдік жүйеде ұлттық тілдік санаға негізделген базалық антропонимдердің ұрпақаралық табысталу үдерісі – антропонимдік трансмиссия құбылысы байқалады. Антропонимдік трансмиссия: тігінен антропонимдік трансмиссия және көлденең антропонимдік трансмиссия болып екі түрге бөлінеді.

Жұмыстың талқылануы мен мақұлданыуы. Зерттеу жұмысының ғылыми нәтижелері мен қорытындылары отандық және шетелдік басылымдарда, халықаралық ғылыми-теориялық

- Қазақ антропонимиясының дамуы // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. №5 (114). – Астана, 2016. – Б. 24-27.

- Қазақ антропонимиясының лингвомәдени ерекшеліктері // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы, №1 (165). – Алматы, 2017. – Б. 139-142.

- Қазақ антропонимиясында кісі тегінің трансформациялану құбылысы // «Ономастика – Қоғам – Уақыт» атты жас ғалымдардың IV республикалық ғылыми-танымдық конференция материалдарының жинағы. Алматы, Қазақстан. 13 сәуір, 2017. – Б. 10-16.

- Қазақ антропонимиясындағы тілдік трансмиссия құбылысы // «XXI ғасыр филологиясының өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы, Қазақстан. 2-3 маусым 2017. – 20-25 бб.

- Қазақ антропонимиясында трансформацияның рөлі // IV Халықаралық Фараби оқулары. Студенттер мен жас ғалымдардың «Фараби әлемі» атты халықаралық ғылыми конференциясының материалдары. – Алматы, Қазақстан. 10-13 сәуір, 2017. – 228 б.

- Transformation of anthroponyms in the Kazakh language // Сборник материалов I Международной научно-практической конференции «Пересекая

границы: межкультурная коммуникация в глобальном контексте». – Москва, 14-16 февраля 2018 г. – С.181-183.

- Қазақ антропонимиясындағы сахналық аттардың лингвистикалық ерекшеліктеріне шолу // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал. Филология сериясы, – №4 (61). – Астана, 2018. – Б. 42-46.

- The impact of globalization on the transformation of naming // V International Farabi Readings. Materials of the International Scientific Conference of Students and Young Scientists «Farabi Alemi». – Almaty, Kazakhstan. April 11-12, 2018. – P. 223-224.

- Қазіргі қазақ кісі есімдерінің лексика-семантикалық ерекшеліктері // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы, №3 (171). – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – Б. 139-147.

- Structural-Semantic Analysis of Modern Kazakh Anthroponyms // Materials of the IV International Scientific-Practical Conference “Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our time”. – Sapporo (Japan), February 13-15, 2019. – P. 430-436.

- Linguistic fashion in anthroponymy: fashionable names // VI International Farabi Readings. Materials of the International Scientific Conference of Students and Young Scientists «Farabi Alemi». – Almaty, Kazakhstan. April 2-12, 2019. – P. 336-337.

- Gender difference in Kazakh personal names // «Ономастика – Қоғам – Уақыт» атты жас ғалымдардың VI республикалық ғылыми-танымдық конференция материалдары. – Алматы. 5 сәуір 2019 ж. – Б. 4-6.

- Contemporary state of Kazakh personal names // 9th International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics». Book of Abstracts. – Tashkent, 2-3 May, 2019. – P. 78.

- Linguistic attribution of modern Kazakh anthroponyms // Eurasian Journal of Philology: Science and Education, №1 (177). – Almaty: Kazakh University, 2020. – P. 78-85.

- On Some Current Trends in Kazakh Anthroponymy (Based on Materials from Almaty) // Voprosy onomastiki (Problems of Onomastics). Volume 17, Issue 2. – Yekaterinburg, 2020. – P. 312–322. DOI: 10.15826 / vopr_onom. 2020.17.2.030.

Диссертацияның құрылымы. Диссертациялық жұмыс 167 бетте мазмұндалып, кіріспеден, 3 бөлімнен, қорытынды мен пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, 110 беттен тұратын қазақ есімдерінің ағылшын және латын графикасында дұрыс жазылуы бойынша мәлімет берілген «Заманауи қазақ есімдері сөздігінен» (қазақша-орысша) тұрады.

1 АНТРОПОНИМИЯ: ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Адамзат баласының дүниеге келгеннен кейін қоршаған ортаны тануы, тілді меңгеруі ересек адамдардың қолданысындағы есім сөздер арқылы жүзеге асады. Заттарды, ұғымдар мен құбылыстарды бір-бірінен ажырату үшін оларға атау беріледі, бұл атауыштық қызмет тілдегі есім сөздерге тән.

«Сәби өзіне таныс емес затты көргенде оның қалай аталатындығын сұрайды, бұл үдеріс аталған заттың кейбір қасиеттерін, ұқсас заттармен ассоциациялық байланысын танып-біліп, бір топқа біріктіріп үйренгенше жалғасатын болады. Ересек адам өзге кісімен танысқанда ең алдымен ол кісінің есімін, өзге жерге барса ол жердің қалай аталатындығын сұрайды» [3, с. 252]. Демек адамның атаулар табиғатына деген қызығушылығы сәби кезінен бастап қалыптасып, өмірінің барлық кезеңдерінде дамып отырады.

«Қай кезде, қай қоғамда болмасын адам баласы дүниеге келген заматтан бастап атаулар қоршауында болған. Ең алдымен адам өзін-өзі есімі арқылы танытып, туған жерін, шыққан тегін идентификациялап, жақын мен жатты осы атаулар арқылы түйсінген» [4, 12 б.].

Адамның белгілі бір есіммен аталып қана қоймай, айналасындағы заттар мен құбылыстарға нақты атау беретін қабілетке ие саналы тіршілік иесі екендігін ғалымдар «человек является не только единственным именуемым существом, но и единственным в мире объектом, способным к самоименованию» деп атап өтеді [5, с. 17]. Яғни бізді қоршаған жанды және жансыз болмыстың барлығының дерлік атауы адамзат баласы арқылы беріліп отырады.

Ономастика (грек т. *onomastike* – «есім беру өнері», ағылш. *onomastics, name study*; фр. *onomastique*; нем. *Onomastik, Namenkunde, Namenforschung*) – кез-келген жалқы есімді жан-жақты зерттейтін тіл білімінің саласы [6, с. 97].

Жалқы есімдер ежелгі ғасырлардан бері, атап айтқанда көне египет, грек және римнің ұлы ойшылдары мен философтарының назарында болған. Олардың арасында стоицизм философиясын жақтаушы Хрисиппті атап айтуға болады. Ал қайта өркендеу дәуірінде, жаңа дәуірде Т. Гоббс, Дж. Локк, Г. Лейбниц сынды ойшылдар, XIX ғасырда Дж. Ст. Миль, Х. Джозеф және тағы да басқа ғалымдар жалқы есімдер жайлы құнды пікірлер білдірді [7, с. 41-91].

Сәйкесінше W. Van Langendonck жалқы есімдердің көне грек философтарының ерекше назарында болып, XX ғасырдан бастап ономаст-ғалымдар тарапынан теориялық тұрғыда зерттелгендігі жөнінде «proper names have been attracting a lot of attention from philosophers ever since the Ancient Greeks <...> but only in the 20th century from theoretical onomasticians» деп баяндайды [8, p. 2].

J. Algeo бірнеше ғалымдар ұсынған тұжырымдарға сүйеніп, жалқы есімнің орфографиялық, морфосинтаксистік, референттік, семантикалық ерекшеліктерін сипаттайды:

1) orthographic: proper names are capitalised;

2) morphosyntactic: proper names have no plural forms; they are used without articles; they do not accept restrictive modifiers;

3) referential: proper names refer to single unique individuals;

4) semantic: proper names do not impute any qualities to the objects designated and are therefore meaningless; they have a distinctive form of definition that includes a citation of their expression [9, p. 136-44]. Яғни жалқы есімдердің орфографиялық ерекшелігі бас әріппен жазылуы; морфосинтаксистік ерекшелігі көпше түрінің болмауы, артикльсіз қолданылуы, рестриктивті модификацияны қажет етпеуі; референттік ерекшелігі бірегей, дара тұлғаға қатысты болуы; семантикалық ерекшелігі мағынаның болмауы тұрғысынан сипатталады.

В.Д. Бондалетов жалқы есімдерді зерттейтін ғылым ономастиканың *антропонимика*, *топонимика*, *космонимика*, *зоонимика*, *ктематонимика* және тағы басқа салаларын бөліп қарастырады [10, с. 8].

А.А. Белецкий ономастиканың жоғарыда аталған салалары ішінде топонимика мен антропонимиканың зерттелу аясының кең ауқымдылығы жайлы «в ономастической литературе заметна тенденция ограничивать материал двумя большими классами: классом географических названий, или топонимов, и классом личных собственных имен (преимущественно людей, а не животных), или антропонимов, со всякими подклассами обоих названных классов» дейді [11, с. 20]. Бұл бөлімде ономастиканың негізгі салаларының бірі антропонимика мәселелері қарастырылатын болады.

1.1 Антропоономастиканың теориялық негіздері

Ғылыми теориялық еңбектер мен лексикографиялық еңбектер бойынша «*антропоономастика*», «*антропонимика*», «*антропонимия*», «*антропоним*» терминдеріне берілген анықтамаларға тоқталып өтейік.

Антропонимика және антропономастика терминдерін өз еңбектерінде қатар қолданған С. Hough, жеке тұлғаға немесе адамдар тобына берілетін есімдерді зерттейтін ғылым деп анықтама береді: «Also referred to as ‘anthroponymy’, anthroponomastics encompasses the study of names given to individuals or to groups of people» [12, p. 6].

«Жалқы есімдердің (ономастиканың) бір саласы антропонимика ішінара фамилия, әке аты, лақап ат, бүркешік ат болып бөлініп, бір тілге тән антропонимикалық жүйеге жатады» [13, 9 б.]. Антропонимика ономастиканың кісі есімдерін зерттейтін негізгі бөлімі болып табылады.

Антропонимия – ономастика қолшатыры астындағы сала ретінде кісі есімдерін, олардың формасы мен қолданысын қарастырады [14, p. 727].

Антропоним терминіне Н.В. Подольская құрастырған арнайы терминдер сөздігінде: «Антропоним – это собственное имя, которое может иметь человек (или группа людей), в том числе личное имя, отчество, фамилия, прозвище, псевдоним, криптоним, кличка, андроним, гинеконим, патроним» деп анықтама берілген [15, с. 31].

Д.И. Ермолович өз еңбегінде антропонимді (барлық мүмкін болатын нұсқаларын қоса алғандағы есімдер жиынтығы) адам ресми түрде иемденіп, өзін таныту белгісі ретінде қолданады деп түсіндіреді [16, с. 16].

В.И. Супрун қарым-қатынас орнату қызметін атқаратын тілдік бірліктердің ішінде антропонимдердің орны ерекше екенін айта келіп, олардың қызметі интралингвистикалық заңдылықтар және экстралингвистикалық факторлармен анықталатынын айтады. В.И. Супрун антропонимияны ономастикалық өрістің өзегі ретінде: «В целом антропонимия является ядерным разрядом в ономастическом поле любого языка, что можно определить как языковую универсалию» деп атап өтеді [17, с. 92-93].

Жұмыста зерттеу материалы ретінде *кісі есімі*, *тегі* қарастырылуына орай осы ұғымдарға берілген анықтамаларға тоқталып өтейік.

Кісі есімі. Нәрестеге есім дүниеге келген кезінде ең алдымен отбасында қойылады. Сол есім оны отбасындағы, қоғамдағы басқа адамдардан ажырату үшін қызмет етеді. Көп жағдайда адам ата-анасы қойған есімді өмір бойы өзімен бірге алып жүреді [18, с. 7].

А.В. Суперанскаяның анықтамасы бойынша адамның есімі оның дүниеге келген сәтінде ресми бекітілген дербес атау болып табылады: «личное имя это индивидуальное именование субъекта, официально закрепленное за ним при рождении» [19, с. 6].

В.А. Никонов тарихта адамзат қоғамының барлық дәуірлерінде кісі есімдерінің болғандығын, оның қандай түрі болмасын, яғни адамның есімі немесе оның түрлі формаларының: тегі, әкесінің аты, кісі есімінің басқа да түрлерінің қоғамда аса жауапты, маңызды қызмет атқаратынын атап өтеді [20, с. 3].

К. Агуекум адам есіміне қатысты мәселе философтар, антропологтар, лингвист ғалымдар мен қарапайым адамдардың назарын аударған бірнеше пән тоғысындағы салаға тиесілі екенін атап өтеді. К. Агуекум бойынша: «Personal names can best be analysed by a combination of both philosophical and anthropological notions» [21, p. 207]. Демек антропонимдер философиялық және антропологиялық ұғымдар арқылы талдау жасауды қажет етеді.

W. Van Langendonck, M. Van de Velde бойынша кісі есімдерін прототип есімдер ретінде есептеуге болады: «Personal names are arguably prototypical names. The number and types of names that are bestowed on people are highly culture specific, as are the principles that guide the choice of a name» [22, p. 33]. Яғни әр түрлі мәдени ортада адам есімінің таңдалуы, оның саны мен түрлері өзіндік ерекшеліктері бойынша сипатталады.

Антропонимдерді профессор Г.Б. Мадиева өз еңбегінде қандай да бір тілдің ономастикалық кеңістігіндегі өзегі ретінде қарастырады. Ономаст ғалымдардың ортақ пікірінше есім кез-келген адамға беріледі. Қазіргі өркениетті қоғам тұлғаның әлеуметтенуі тұрғысында кісі тегінің болуын, яғни оның ата тегіне, түп-тамырына қатысты туыстық қатынасты сәйкесендіруді талап етеді [23, с. 30].

Сонымен антропонимдік жүйеде адам есімінің бірнеше түрлерінің ішінде кісі есімі өзінің бастапқы болу табиғатымен ерекшеленеді.

Kісі тегі. Түсіндірме сөздікте кісі *тегіне* келесі анықтама беріледі: «*фамилия*» (лат. familia) – наследственное семейное наименование, прибавляемое к личному имени и переходящее от отца (или матери) к детям, а также (до революции, теперь необязательно) от мужа к жене [24, с. 1056].

Римдіктерде көпсатылы кісі есімі жүйесі ерте кезеңнен бастап қалыптасып, мемлекеттік органдар мен мемлекетті басқару ұйымдары құрамында көптеген колониялардың болуына байланысты азаматтардың толық аты-жөнінің, сан мыңдаған рим әскерлері қатарындағы жауынгерлердің нақты есімінің болуына қатаң талап қойылған. Мысалы, адам аты-жөнінің келесі түрлері кездеседі: кісі есімі (praenomen), көп жағдайда, қысқартылып, есімнің бас әріптерімен аталу (*Marcus* – орнына М), рулық есіммен аталу (homen), фамилиямен аталу (cognomen) немесе отбасы атымен аталу, қосымша бүркеншік ат (agnomen): *Публий Корнегий Сципион Африканский* [7, с. 89-90]. Яғни римдіктер үшін кісі тегі оның құқықтық жағдайын айқындап көрсетіп, сонымен қатар ақсүйек әулетінен шыққандығының белгісі ретінде есептелген. Бұл тұрғыда римдіктерде ерте кезеңдердің өзінде аты-жөнінің толық болуына баса назар аударылғандығын байқауға болады.

Көне түркі руникалық жазуы тарихын зерттеген түркітанушы ғалым А.С. Аманжолов өз еңбегінде Қазақстан аумағынан табылған эпиграфиялық материалдарды талдау барысында көне түркі халықтарында да хандар мен батырлардың өз есімінен бөлек рулық есімі, ерлік жасаған есімі, шайқастағы есімі, лақап аты болғандығын атап өтеді. Мысалы: «Мое геройское имя – *Кара-Чур* (меткий стрелок), вражеское (на войне) имя *Кар-Яз-маз* (букв. «Рука-Не-Проманется». қар «верхняя часть руки»); *Сю-Чур* – его родовое имя. Высокородный племянник, внук (для) знатного, ханского рода (по материнской линии). Вражеское (на войне) имя – *Кыйаган*» [25, с. 92]. Мұндай есімдер шайқас алаңында көрсеткен ерліктеріне, батырлық ерекшеліктеріне қатысты берілгендігін аңғаруға болады.

J.C. Scott кісі тегінің әкімшілік өкілетті органдар тарапынан адамды дұрыс сәйкестендіру қажеттілігінен туындап, кейін *тектер қоры* (pool of surnames) нақты сол адамды тану мақсатын көздегені жайлы мынадай тұжырым жасайды: «The development of the personal surname went hand in hand with the development of written, official documents such as tithe records, manorial dues rolls, marriage registers, censuses, tax records, and land records. They were necessary to the successful conduct of any administrative exercise involving large numbers of people who had to be individually identified and who were not known personally by the authorities» [26, p. 67]. Кісі тегінің дамуы жазбаша ресми құжаттардың, атап айтқанда иеліктегі жерді, жеке қонысты, заңды некені тіркеу, халық санағын жүргізу, салық пен жер мәселесіне қатысты дамыды.

Н.А. Баскаков «Русские фамилий тюркского происхождения» атты ғылыми еңбегінде түркі халықтары арқылы орыс тіліне енген 300-ге жуық кісі тегіне тарихи-филологиялық талдау жасаған [27].

Г.В. Тропин славян тілдеріндегі ата-баба (эке, ата, арғы ата) есімінен жасалған тектердің 5 түрін қарастырады: а) *-ич*; б) *-ов, -ев, -ин*; в) *-ко*; г) *-чук -юк* жұрнақтарына аяқталатын; д) кісі есімінен жасалған тектер (*Петрусь, Игор, Спиридон*) [18, с. 22].

А.М. Селищев зерттеу жұмысында орыс тілінде кісі тегін феодалдық-меншік тенденциясына қатысты туындап, XVI-XVIII ғасырларда қалыптасты деп тұжырым жасайды. Олардың арасында *-ский (-ской)* жұрнағына (суффикс) аяқталып, феодалға тиесілі территориялық аймақты (*Елецкий (Елецкой), Звенигородский (Звенигородской), Мосальский*), *-ский* жұрнағына аяқталып феодалдың шыққан, туған жерін (*Мещерский, Сибирский, Тюменский*) білдіретін бірқатар кісі тектері болған [28, с. 97].

Жоғарыда аталған зерттеуді дамыта отырып, А.В. Суперанская бір отбасынан, бір атадан тарағандар *-ов, -ев, -ин*, туған жерін көрсету үшін *-ский* жұрнақтарын қолданған деп атап өтеді. *Кузнецов, Волков, Гришин, Иванов* сынды бұқараға тән кісі тектері әлеуметтік жағдайдың айқын көрінісін аңғартады [19, с. 76-77].

Т. Жанұзақов орта ғасырда Орта Азияда және қазіргі Қазақстан аумағында өмір сүрген ұлы ойшылдардың туған жері немесе қаласының атауын тегі ретінде қолдану үлгісі архаизм факторына айналғанын айтады. Мысалы: *Махмуд Қашқари, Жүсіп Баласағұни, Әбу Насыр әл-Фараби, Қадырғали Жалаири, Әбуабдулла Рудаки, Шахид Балхи, Әлішер Науаи, Бируни, Тарагани, Низами* т.б. [13, 99-100 бб.].

Ч.С. Темиров өз еңбегінде Қазақстан Ресей құрамына қосылған кезеңге дейін қазақтарда тек болмағандығы жөнінде: «Никаких фамилии раньше не было, только имя и отчество. Аксакалы и карасакалы, встретив незнакомого юношу, в первую очередь спаршивали: Кімнің баласысың? Руың кім?» деп атап өтеді [29, с. 268].

Қазақ кісі тектерінің алғашқы нұсқалары орыс тіліндегі кісі тегі (фамилия) үлгісі негізінде XVII-XVIII ғасырларда қолданыла бастайды. Бұл дәуірлерде кісі тегін үстем тап өкілдері, қала тұрғындары иемденген. Кісі тегін қолдану Қазан төңкерісінен кейін қалыптасып, кеңінен тарай бастады [13, 100 б].

Тектің жасалу тәсілі туралы В.А. Никонов «Русские фамилии при возникновении имели форму прилагательных. Преобладающий способ славянского именного словообразования – суффиксация» дейді. Демек орыс тілінде кісі тегі сын есім тұлғасында болып, олардың жасалуында жұрнақ қосу басты тәсіл болып табылады [20, с. 204-205].

Қазақ қоғамында кісінің аты-жөні ресми түрде орыс тіліндегі үш мүшелі аты-жөні үлгісі бойынша қалыптасуы, дамуы, олардың қазіргі кезде құжаттарда кездесетін бірнеше нұсқалары жөнінде Г.Б. Мадиева, Р.М. Таева «The Evolution of Kazakh surnames: “For” and “Against”» атты еңбектерінде баяндайды. Ғалымдар кісі тегін әлеуметтік және заңдық тұрғыда маңызды қызмет атқаратын тарихи категория ретінде қарастырады: the surname is a historical category representing an additional individualizing sign which performs important

social and legal functions: individuals' identification and socialization in society» [30, p. 4799].

Жалпы кісі тегінің есім мен әке атынан басты ерекшелігі оның адам аты-жөнінде тұрақты бөлшек ретінде белгілі бір отбасында ұзақ уақыт бойында ұрпақтан ұрпаққа жалғасуында, ал есім мен әке аты үнемі өзгеріп отырады. Адамға есімі дүниеге келген кезінде отбасында қойылса, тегі ата-бабадан мұра ретінде беріліп, адамның нақты бір отбасына немесе белгілі бір жерге қатысын білдіреді және әр түрлі морфологиялық тәсілдер арқылы жасалған.

Антропонимдердің әлеуметтік лингвистикалық аспектісі. Қоғамның бір мүшесін өзге мүшелерінен ажырату үшін адамға есімнің қажеттігін Levi-Strauss келесі сөздермен дәйектейді: «naming claims unity at the heart of diversity» [31, p. 176].

Ономастика салалары ішінде антропонимиканың әлеуметтік аспектіде ерекше назар аудартуы жайлы Т. Жанұзақов: «Антропонимы по сравнению с топонимами, астронимами, космонимами, зономами представляют большой интерес в социологическом аспекте» [31, с. 13] деп атап өтеді.

В.У. Махпиров антропонимдердің тұлғаны сәйкестендірудегі әлеуметтік қызметін «Антропонимия в широком смысле этого слова в древности, как, впрочем, и сейчас, имела чрезвычайно большое значение для члена общества» [33, с. 29]. Демек қай кезеңде, қай қоғамда болмасын қоғам мүшесі үшін антропонимдер айрықша маңызға ие болған.

J. Algeo өз еңбегінде адам баласы есімінің әлеуметтік және психологиялық аспектісі жайлы: «People are almost invariably named, indeed, a human being without a name would be socially and psychologically less than a fully man» дейді [14, p. 728]. Мұнда қоғамдағы барлық дерлік адамның есімі болады, есімі жоқ адам әлеуметтік және психологиялық тұрғыда толыққанды тұлға деп есептеуге келмейтіндігі баяндалады.

F. Akinnaso антропонимдердің әлеуметтік аспектісі туралы «Like every aspect of society, the name, which is a symbolic system of identification, is usually historically constructed, socially maintained, and based on shared assumption of a particular community» яғни адам есімі сәйкестендірудің символдық жүйесі ретінде тарихи тұрғыда қалыптасып, әлеуметтік тұрғыда анықталып, белгілі бір қоғамның ортақ алғышарттарына негізделеді [34, p. 227].

К.С. Еспаева «Абай жолы» эпопеясындағы антропонимдердің лексика-семантикалық ерекшеліктерін талдап, феодалдар (байлар, билер, старшиналар, сұлтандар) мен қарапайым адамдардың есімдері арасындағы әлеуметтік айырмашылық жайлы айтады. Феодалдар балаларына *бай, бек, хан, сұлтан* сөздерін жалғау арқылы (*Кеңгірбай, Өскенбай, Құнанбай, Алшынбай, Оразбай, Ысқақбай, Ақылбай, Байсүгір, Бесбай, Қондыбай*), Исламдағы халифалар мен пайғамбарлардың есімдерін берсе, ал, шаруа отбасылары балаларына қарапайым есімдер қояды [35, 232-233 бб.].

V. Adminiene және A. Nauseda ағылшын тілінде сөйлейтін елдер Америка, Канада және Британияның бұқаралық ақпарат құралдарының онлайн жарияланымдары негізінде сәбиге берілетін есімдердің әлеуметтік

лингвистикалық үрдісін зерттейді. V. Adminiene және A. Nauseda пікірінше: «In the context of sociolinguistics, the reasons for the choice of the baby name could be related to the peculiarities of speech community, as well as the influence of media» [36, p. 331]. Яғни әлеуметтік лингвистикалық тұрғыда сәбиге есімнің таңдалу себептері қоғамдағы тілдік ерекшеліктер мен БАҚ (танымал фильмдер, әндер, әдеби шығармалар) ықпалына қатысты болуы мүмкін.

Al-Qawasmi және Al-Haq Иордания елінде 1970-2015 жылдар аралығында жаңа туылған сәбилерге есім таңдау мәселесін әлеуметтік лингвистика тұрғысында қарастырады. Ғалымдар аталған кезеңдегі антропонимдерді тарихи оқиғаларға, дінге, әлеуметтік факторларға қатысты таңдалған есімдер деп жіктеп, өз зерттеулері бойынша қорытынды шығарады: «personal names are useful tools for reference as they provide information on various events in the life of an individual, the family or the society» [37, p. 185]. Кісі есімдері жеке тұлғаның өмірі, оның отбасында немесе қоғамда орын алған алуан түрлі оқиғалар жайлы ақпарат беретін анықтағыш құрал болып есептеледі.

B. Spolsky тіл саясаты мен антропонимдік саясатты (name policy) өзара салыстыра зерттей отырып, олардың ортақ тұстары көп екендігін баяндайды: «In fact, the two – language policy and name policy – have much in common. Historically, language policies were closely linked with religious ideologies, later to be superseded with nationalist ideologies» [38, p. 375]. Демек тарихи тұрғыда тіл саясаты бастапқыда діни идеологиямен, кейіннен ұлттық идеологиямен тығыз байланысты болған. Бұл антропонимдік саясатқа да қатысты болып келеді. Жалпы антропонимге қатысты мәселелер тіл саясатына байланысты орын алады, себебі ресми құжаттарды, атап айтқанда туу туралы акт жазбаларын рәсімдеу мемлекеттік тіл заңдарына сәйкес жүзеге асырылады.

Осы пікірді Европа елдерімен қоса Түркия, Кавказ елдері, Армения, Азербайжан, Грузия мемлекеттеріндегі антропонимдерді зерттеген Justyna B. Walkowiak дамыта түседі. Ол «Name Policy» терминімен қатар «Personal Name Policy» терминін де қолданып, антропонимдік саясат әлеуметтік-мәдени құндылықтардың, салт-дәстүрдің көрінісі екендігін алға тартады: «In particular, many name policies are a reflection of societal cultural values, of tradition, of what is in very imprecise lay parlance sometimes referred to as ‘the spirit of a language» [39, p. 13-14]. Антропонимдік саясатта есімдер тілдің құрамдас бөлігі ретінде тіл саясатына тікелей қатысты қарастырылады.

S.T. Mwizenge Оңтүстік Африканың Замбия мемлекетінде кейбір есімдер қоғамда орын алған оқиғалардың құрметіне қойылатынын баяндайды. Мысалы: *Solstice* (күн тоқырауы, ұлға берілген), *Solstina* (күн тоқырауы, қызға берілген), *Eclipto* (тұтылу), *Sky Shadow* (аспанның күңгірттенуі), *Blindness* (қараңғылық, көрмеушілік) сынды есімдер Замбияда 2001 жылы 21 маусымда орын алған күн тұтылу құбылысына қатысты берілген болса, *Pollingday* (сайлау күні), *Ballotbox* (сайлау жәшігі) немесе *Voted* (сайланған) есімдері 2001 жылы 17 желтоқсанда болған ел президентін сайлау күнін еске түсіретін есімдер болып табылады [40, p. 6-7].

Ал Батыс Африканың Гана мемлекетінде сәби аптаның қай күнінде туылса, сол күннің атауымен байланысты қойылатын дәстүрлі *апта күндеріне қатысты есімдер* (day names) бар, мұндай есімдер баланың жынысына қатысты ерекшеленеді. Сонымен бірге дүниеге келген баланың отбасында нешінші бала екенін білдіретін *позициялық есімдер* (positional names) де кездеседі [Reisøter, 41, p. 226]. Апта күндеріне, ай атауларына, отбасында нешінші бала екендігіне қатысты антропонимдер қазақ тілінің есімдер жүйесіне де тән. Мұндай есімдердің қазіргі уақытта қолданыстан шығып бара жатқандығын атап өтуге болады.

Қоғам өміріндегі өзгерістердің есімдер жүйесіне ықпалы жөнінде И.В. Данилова: «Фундаментальные процессы вызывают коренную перестройку именника, тогда как стабильность в обществе предполагает и стабильность репертуара имен» деп атап өтеді. И.В. Данилова ХХ ғасырдағы есімдер жүйесінің дамуына әсерін тигізген екі жаһандық үдерісті атап өтеді. Оның бірі – төңкерістен кейінгі дехристиандану болса, екінші қарама-қайшы бағыт – есімдердің жаңадан христиандануы, бұл үдеріс 1980 жылдардың аяғында басталған [42, с. 141].

Г.Б. Мадиева бойынша [43, с. 39]: «Тіл – қоғамның жемісі. Тілдің дамуы түрлі әлеуметтік факторларға негізделеді:

- тіл иесінің ортасын өзгертуі;
- халықтың басқа территориялық аймаққа көшуі;
- тілдің әлеуметтік және аумақтық жіктелуі;
- жаңа мемлекеттің құрылуы;
- қоғамдық даму;
- қоғамдық сананың өзгеруі;
- қоғамның тілге саналы түрдегі ықпалы;
- тілдік қатынастар;
- тілдік ахуал және т.б.».

Аталған факторлардың әсерін тілден, оның бірліктерінен, әсіресе онимдік бірліктерінен көре аламыз. Онимдік бірліктердің ішінде антропонимдер бұл әсерлерге аса төзімсіз. Қоғамда болып жатқан түрлі саяси, діни, мәдени, тарихи, әлеуметтік өзгерістердің әсері антропонимдерде көрініс тауып отырады. Оның дәлелі ретінде АХАТ бөлімдерінен жинақталған зерттеу материалын саралау барысында орыс және қазақ тілдеріндегі сөздерден жасалған келесі кісі тектерін атап көрсетуге болады: *Әскербай, Жеңіс, Кеңесбай, Мэльсова* (Меліс), *Сайлау, Советбек* (*Советжан, Советқазы, Советхан*), *Социал, Үкіметхан*, т.б. Қазақ ұлтының антропонимиялық қорында мұндай есімдердің пайда болуы алдыңғы ұрпақ өкілдеріне есім ретінде қойылуымен түсіндіріледі. Сондықтан әлеуметтік жағдайлар, халықаралық қатынастар, этностың өмір сүру кезеңіндегі жағдаяттар антропонимдік жүйеге тікелей ықпалын етіп отырады.

А. Сейдімбек өз еңбегінде әлеуметтік тұлға ретінде адамзат атаулының тарихы адамның аты-жөні белгіленген кезден басталады деп тұжырым жасайды. Ғалымның пікірінше: «қазақ антропонимикасы қазақ ұлтының төлтума қасиеттерін, дәстүрлі дүниетанымын, арман-аңсарын (идеалын), тарихи кезеңдердегі саяси-әлеуметтік ахуалын, экожүйемен қойындасқан өмір

салтын, ең арғысы қоршаған орта мен жан-жануарлар дүниесіне дейін айғақтай алатын аса мәнді тарихи дерек көзі болып табылады» [44, 22 б.].

Жалқы есімдердің дамуы олардың пайда болған қоғамының даму тарихымен, әдебиетімен, қоғамдағы тілдік санамен, ұлттық менталитетпен тығыз байланысты.

Антропонимдердің уәжділігі. Уәж, уәждеме, уәжділік ұғымдарына У.А. Мусабекова келесі анықтамаларды береді: «*мотив* – определенный признак, легший в основу наименования; *мотивация* – процесс установления связи между словами и вещами в момент их наименования; *мотивированность* – структурно-семантическое свойство слова, позволяющее осознать рациональность связи значения и звуковой оболочки слова на основе его лексической и структурной соотносительности» [45, с. 10]. Яғни уәж – атаудың негізі болып табылатын заттың нақты белгісі болса, уәждеме – зат пен атаудың арасындағы байланысты қарастырады, ал уәжділік дегеніміз – сөздің дыбысталуы мен мағынасы арасындағы байланысты ұғынуға мүмкіндік беретін құрылымдық-семантикалық қасиеті болып есептеледі.

Б. Қасым бойынша: «Уәждеме – аталымның жасалуындағы алдын-ала жасалатын міндетті баспалдақ» [46, 250 б.].

Лексикалық бірліктердің уәждемесін зерттеген М.М. Гинатулин өз еңбегінде уәждеме құбылысына: «Мотивация как языковое явление есть акт отражения признака предмета в его названии средствами языка» деп анықтама береді [47, с. 11].

Ғалымдар кісі есімінің уәжділігі бойынша: «Мотивировка имени – это комплекс причинно-следственных связей, по-разному представленный у имен разных типов и в разной степени доступной для наблюдения и изучения» дейді [5, с. 20].

О.И. Блиноваға сәйкес сөздің уәжділігі оның лексикалық және құрылымдық арақатынасы негізінде мағыналық және дыбыстық байланысын ұғынуға мүмкіндік беретін құрылымдық-семантикалық қасиеті бойынша анықталады [48, с. 74].

Уәжділік үдерісінде лексикалық бірліктің мағынасы емес, атауы негізгі құралға айналады, нақтырақ айтқанда, «уәжділіктің негізі» ретінде түсіндіруге болатын оның ішкі формасы – уәжділік құралы болады [49, с. 74].

Г.Р. Галиуллина кез-келген есім өзіне тән индивидуалдық уәждеме арқылы ерекшеленетінін атап өтеді: «Каждое новое имя отличается индивидуальной мотивацией, известной только родителям, давшим ребенку данное имя» [50, с. 270].

Уәжденген есім А.В. Суперанская бойынша нақты ақпараттан хабар береді: «мотивированное имя несет определенную информацию, но создается не ради того, чтобы включить эту информацию» [7, с. 270].

J. Lyons жалқы есімдерді синхронды және диахронды тұрғыда уәжденеді деп қарастырады: «proper names are both synchronically and diachronically motivated» [51, p. 222].

Н.Д. Голев «Динамический аспект лексической мотивации» еңбегінде уәждеменің абсолютті жоспары (абсолютный план мотивации) мен катыстылық жоспары (относительный план мотивации) арасындағы айырмашылықтың аражігін ашып көрсетеді [52, с. 14-17].

З.К. Ахметжанова, У.А. Мусабекова тілдік таңба ретінде қолданылатын антропонимдердегі уәждеменің абсолютті және катыстылық жоспарын былайша түсіндіреді: «когда новорожденного именуют *Бейбіт*, соотнося антропоним с нарицательным существительным *бейбіт* (мир), то это абсолютный план мотивации, когда же младенцу казаху или русскому дают имя *Элеонора*, мотивируя это фактором балгозвучия или необычного звучания, моды, то перед нами относительный план мотивации» [53, с. 70].

«Антропонимдердің уәжін зерттеу – танымдық жағынан ғана емес, халықтың адамға ат қоюындағы, мәдени, тарихи өміріндегі ерекшеліктерін танытумен қатар жүретін ғылыми сала [54, 10 б.].

Антропонимиядағы гендер мәселесі. Қазіргі таңда тіл білімінде антропоэзеттік бағыттағы зерттеулерде гендерлік лингвистикаға, яғни гендер мен тілдің өзара байланысына катысты ғылыми еңбектердің саны артып келеді.

Гендер терминін американдық психоаналитик Robert J. Stoller 1968 жылы «Sex and Gender» (Жыныс және Гендер) еңбегінде алғаш рет ғылымға енгізді. R.J. Stoller пікірінше, жыныс пен гендердің айырмашылығы жыныстың биологиялық, ал гендердің психологиялық мәдени феномен екендігінде деп түсіндіреді [55, р. 9].

А.В. Кирилина *гендер* термині жөнінде: «Термин *гендер* был призван подчеркнуть не природную, а социокультурную причину межполовых различий» дейді [56, с. 18-19]. Яғни гендер термині табиғи немесе биологиялық ерекшеліктерге емес, жыныс аралық айырмашылықтың әлеуметтік мәдени себептеріне назар аударуды көздейтін грамматикалық тек категориясын білдіреді.

Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігінде *гендер*, *гендер лингвистикасы* терминдеріне келесі анықтама берілген: «ағыл. gender – нақты тілдік категория болып есептелмейтін (кейде мәдениеттің концептісі ретінде қарастырылатын), алайда тілдің нысандары мен мағыналарын өзбетінше танытуға қабілеті жоқ әлеуметтік / әлеуметтік-мәдени жыныс түрі». «Гендерлік лингвистика (ағыл. *gender* – жыныс + *linguistique* < лат. *lingua* – тіл, *gender linguistics*) – тілді пайдаланушылардың жыныстық айырмашылықтарына байланысты тілдік құбылыстарды зерттейтін айрықша лингвистикалық пән [57, 73 б.]

Кросс-мәдени зерттеулерінде R.D. Alford бүкіл дүние жүзі бойынша 60 елдің мәдениетін қарастырып, олардың төрттен үшінде есім әдетте бала жынысын анықтайды деп тұжырым жасайды [58, р. 66].

Б. Хасанұлы еңбектерінде гендер терминінің аражігін ашып көрсетеді: «Адам ата мен Хауа ана – гендерлектілер. Байқасақ, Аллах тағала адамды жаратқанда гендерлік табиғат сыйлаған, Адам ата мен Хауа ананы екі жыныстың өкілі етіп жаратқан. Сондықтан да *гендер* ұғымы бұл жалғанда

адамзат жаратылған тұста, *еркек, әйел* ұғымдарымен бірге пайда болған дейміз» [59, 284 б].

Қоғамда әйелдер мен ерлердің мүддесін, гендерлік теңдік, гендерлік саясат мәселесін Г. Мамашарипова қарастырады. Оның пікірінше: «Адамзат дамуының әлемдік тенденциясы әйелдер мен еркектер арасындағы өмір сүру ұзақтығы, білім және жалақы айырмашылығының болуы болып табылады. Еркектер мен әйелдердің құқықтық теңсіздігі жағымсыз әлеуметтік-экономикалық нәтижелерге соқтырады» [60, 31 б.].

Н.И. Ерғазиева XVIII ғасыр мен XIX ғасырдың басындағы іскерлік құжаттардағы қазақ антропонимдік жүйесін зерттеп, *хан, бахадүр, батыр, сұлтан, бай, би, бек, мырза, тархан, төленгіт, молда, қазы* сынды әлеуметтік-саяси терминдердің (титулдар) әлеуметтік мәніне, қызметі мен мағынасына тоқталады [61, с. 210-211].

Г. Шоқым бойынша: «Гендер әйел мен ер жынысының әлеуметтік ортадағы, қоғамдық-мәдени институттардағы орнын анықтайды» [Шоқым, 2009: 12 б]. Қазақ қоғамындағы ер мен әйелдің билік жүйесіндегі гендерлік рөлін Г. Шоқым былайша сипаттап көрсетеді: «Тіліміздегі *хан, сұлтан, би, бек, ел ағасы, ауыл ақсақалы, ру басы, қазы, төре* т.б. ер адамдарға қатысты қолданылатын гендерлектілер әлеуметтік дәреже-лауазымды білдіретін гендерлік лексиканы құрайды. Дей тұрсақ та, халқымыздың арғы-бергі тарихында батырлық көрсеткен, билікке араласқан, көсемдігімен, шешендігімен дараланған, «ұлы даланың ұлағатты қыздары» атанған *Томирис (Тұмар), Айша бибі, Домалақ ана (Нұрила), Бегім ана, Айбике, Абақ, Қызай, Ұлбике, Бопай ханша* т.б. есімдері мәлім» [62, 43 б].

Лингвистиканың дәстүрлі құрылымдық жүйеден «адам тілі» және «тілдегі адам құбылысын» басты нысан етіп алған антропоэлектік парадигма әсерінен ономастикалық кеңістікте, әсіресе антропонимдер басымдылыққа ие екендігін айтады [63, 33 б]. «Қазақ әйелі» концептісіне қатысты А.М. Байғұтова антропонимдердің гендерлік сипаты бойынша тәуелсіздікке қол жеткізген тұста тарихи тұлғаларымыз бен көркем шығармадағы жағымды кейіпкерлер, ұлтымыздың атақты әнші-бишілерінің, қазақи болмысқа жақын есімдерді қою сәнге айналғанын атап өтеді. Мысалы: *Нұрила, Зере, Тұмар, Айғаным, Майра, Шұғыла, Қарақат, Айару, Аружан, Нұрай, Аймен, Аруана, Мерей, Шапағат, Назерке, Жәния, Гүлсая, Жанерке* т.б.» [63, 36 б.].

Американдық S. Lieberson және E.O. Bell Нью-Йорк штатында 1973-1985 жылдары дүнеге келген сәбилердің есіміне талдау жасап, гендерлік айырмашылығын зерттейді. Ғалымдар ғылыми тұрғыда мынадай қорытынды жасайды: “parents are relatively more likely to give daughters names that are not standard ones in the existing American repertoire. By contrast, boys’ names are more often chosen from the existing stock of long-standing names in the society, even if they were not popular in recent years [64, p. 548]. Балаға есім таңдаудың қоғамдық үдеріс екендігін, мұнда ата-ананың талғамы олардың қандай әлеуметтік топ өкілі болуына, сонымен қатар нәсілі мен білім деңгейіне байланысты болатыны жайлы атап көрсетеді.

Иордания мемлекетіндегі антропонимдердің гендерлік аспектісі жөнінде Al-Qawasmi және Al-Haq: «For females, a name is consider as a part of her beauty; therefore, parents choose an attractive name for their daughters, so they search carefully to find an attractive one which is beautiful both in sound and meaning. On the other hand, for males, a name is consider as a part of his personality; therefore, when parents choose a name for their son they select traditional and old names which once were very common» деп тұжырым жасайды [37, p. 185]. Демек қыз баланың есімі оның сұлулығын білдіреді, сол себепті ата-аналары қыздарына әдемі есім таңдайды, сондықтан дыбысталуы жағынан да, мағынасы жағынан да жағымды есімдерді мұқият іздестіреді. Ұлдың есімі оның мінез-құлқын, тұлғалық қасиетін сипаттайды, сондықтан ата-аналары оларға дәстүрлі және көне есімдерді таңдайды.

Экстралингвистикалық факторлардың антропонимдерге ықпалы. Адам мен оның есімінің арасында байланыс бар деп топшылау түрлі халықтарда жиі кездеседі. Мәселен, түркі халықтарында адамның тірі жүруі, денінің сау болуы оған сәби кезінде берілетін есіммен тығыз байланысты деп есептеген. Бұл жөнінде А.М. Селищев адам мен оның есімі арасындағы магиялық байланысты: «Русские имена *Найден, Краден, Продан, Куплен, Ненаш* в своем происхождении связаны были, по-видимому, как и других народов, с магическим обрядом мнимой находки, продажи, кражи, купли ребенка» деп түсіндіреді [28, с. 116]. Сонымен қатар А.М. Селищев жаңа туылған сәбидің аман қалуы үшін жасалатын рәсімді атап өтеді: «Если дети не выживают в семье, то для защиты новорожденного от злой силы, истребляющей детей, происходит обряд подмены новорожденного. Новорожденного выносят из избы вместе с сором. Посторонний человек, принявший ребенка, как бы уже совсем другого, приносит его в избу» [28, с. 116].

Сәйкесінше В. Гордлевский түркі тілдес халықтарда баласы тұрмай, шетіней берген отбасында ескі наным-сенімге сүйеніп, баланың өмірін сақтап қалу мақсатында қойылған қорғаныш есімдерін атап көрсетеді: «Для сохранения ребенка родители дают новорожденному – безразлично мальчику или девочке – имена: *Яшар* (он будет жить, он выживет); *Дурсун* (пусть устоит); *Дурмуш* (он устоял) [65, с. 131-132].

Мұндай ырыммен байланысты «сақтаушы есімдер» түркі тілдерінің көбінде бар. Мәселен, қазақта *Тұрсын, Тоқтар, Тоқтасын*, түрікменде *Турсун, Турды, Иетер*; өзбекте *Турсун, Тохта, Махкам*; құмықта *Өлмес, Қалсын*, т.б. [13, 44 б.]. Демек сақтаушы немесе қорғаныс есімдердің түркі тілдес халықтардың көпшілігіне тән екендігі белгілі.

Қалмақ антропонимдерін зерттеуші өз еңбегінде Р.Л. Сельвина келесі сақтаушы немесе қорғаныс есімдерді мысал ретінде келтіреді: *Му кёвьюн* (жаман бала), *Му хар* (му – «жаман», хар – «қара»), *Му кююкн* (жаман қыз). Мұндай есімдер баланы қауіптен, тіл-көзден, ауру-сырқауден сақтау ниетімен берілген [66, с. 88].

Г.Г. Стратанович бирман халқы жаңа туылған нәрестенің дүниеге келген уақытына, яғни жыл, ай, күн, минут және мүмкіндігінше секундқа дейін баса

назар аударып мән бергендігіне тоқталады. Бұл мәліметтер бұрын киелі кітапқа сүйене отырып сәби есімінің үндестікте болуына ой қосатын және жұлдызнама құрастырушы астрологқа қажет болған. Ғалым бирман халқына тән қорғаныс есімдері жөнінде: «Детское имя часто бывало бранным, унижительным: суеверные родители старались уберечь ребенка от посягательства «злых духов». А вырос сын – его право сменить имя на благозвучное, красивое» деп атап өтеді [67, с. 126].

Сәбиге есім қоюда ерекше салт-жора Индонезия елінің Солтүстік Суматра атты шеткі аймағында тұратын тоба-батак жұртында қалай жүзеге асырылатындығы жайлы Л.В. Никулина: «Церемония наречения именем сопровождается сложным ритуалом разрушения табу и очищения от вредных влияний (manaruhon арі пі anduhur – унести горлицу от огня): мать берет ребенка в левую руку, в правую – тлеющую головешку из очага и оправляется к реке или другому источнику. Здесь она гасит головешку водой, омывает себя и ребенка и возвращается в дом. Нередко, опасаясь болезни или сглаза, родители дают детям оскорбительные имена: *Si Bengkala* – «макака», *Si Kososng* – «пустышка», *Si Gopok* – «толстый» [68, с. 130]. Ғалым бұл еңбегінде нәрестеге ат қою жоралғысына жеті адамның қатысып, ұлға анасы, анасының аға-інілері, олардың әйелдері, ал қызға әкесі, әкесінің апа-қарындастары, олардың күйеулері есім бергендігін де атап көрсетеді.

Сонымен қатар кейбір мемлекеттерде нәрестеге есім беруде мемлекет басшысының заңмен бекітілген ережесі болған. Мысалы, Тайланд елінде егер жаңа туылған сәбиге патшаның есіміне ұқсас есім қойылса, сол есім туралы актіні тіркеу заңға қайшы болып табылғандығы жайлы В. Jernudd былайша сипаттама береді: «A case in point may be the 1985 Thai name law which makes it illegal to register a name resembling the King's name» [69, p. 121].

Осы жағдайға ұқсас кісі есіміне тыйым салуға қатысты заңды Қытай елінен де кездестіруге болады: «When the Chinese emperor ascended the throne, all his subjects who happened to bear the same name had to change it or face severe punishment» [70, p. 911]. Мұнда да кісі есіміне байланысты мемлекет басшысының арнайы ережесін байқауға болады, яғни қытай императоры таққа отырғанда оның құзырындығы кісілердің есімдері императордың есімімен бірдей болған жағдайда барлық азаматтар өз есімдерін өзгертуге міндетті. Ережеге бағынбаған жағдайда жазаланатын болған.

Қазақ халқында сәбиге есім қою дәстүрінде ырымға сүйенеді. Бұл сөздің магиялық күшіне сенумен тығыз байланысты болып келеді. Осыған байланысты Ш. Уалиханов ырымға мынадай анықтама береді: «Рым, т.е. обычай, называются также обряды, исполняемые в виде предзнаменования. Например, те, у кого нет сыновей, а рождаются девочки, дают последней из своих дочерей имя *Ултуган* (родился сын), чтобы оно было предзнаменованием для рождения сына» [71, с. 163]. Қазіргі кезде де отбасында ұлды бола алмай, тек қыз туыла берген жағдайда, соңғы туылған қыз балаға ырымдап *Ербала*, *Жаңыл*, *Ұлболсын*, *Ұлбала*, *Ұлжалғас*, *Ұлжан*, *Ұлжібек*, *Ұлзира*, *Ұлзия*, *Ұлмекен*,

Ұлменай, Ұлнара, Ұлтуар, Ұлыш сынды есімдер береді. Бұл кейін дүниеге келетін сәби ұл болады деген үміттен, тілектен туындаған.

«Халықтың өзіне тән өмірінің басты көрінісі дәстүрінде. Ал дәстүрдің де сан салалы тамыры, көкке қол созған жас өркені бар. Әр дәуірдің перзенті оған өзінше қызмет етеді. Керегін алып, рухани дүниесін шындаса, шындалған рухпен оның жаңа беттерін ашады. Сөйтіп, халық пен дәстүр бірін-бірі толықтыра отырып, бір-біріне бар болмысымен байланып, қатар ғұмыр кешеді» [72, 19 б.].

Сонымен қатар антропонимдердің пайда болуы заң институттарының қалыптасуы мен тұлғаның аты-жөнін ресми құжаттарда тіркеу нормаларының болуына сәйкес оның қоғамдағы орнын, рөлін анықтау қажеттілігімен тікелей байланысты. Кейбір елдерде есім қоюға қатысты тыйымдар да кездеседі, бұл жағдай сол мемлекет басшысының есіміне сәйкес есімнің жаңа туылған сәбиге берілмеуіне қатысты жарғысына, ережелерге байланысты болып келеді.

Әр халықтың антропонимдері сол халықтың өзіне тән ұлттық болмысын сипаттайды. Халықтың дүниетанымы, наным-сенімдері мен әдет-ғұрып, салт-дәстүрлері ықпалынан туындаған кісі есімдері аса құнды лингвомәдени ақпарат көзі болып табылады.

Антропонимдердің пайда болуы заң институттарының қалыптасуы мен тұлғаның аты-жөнін ресми құжаттарда тіркеу нормаларының болуына сәйкес оның қоғамдағы орнын, рөлін анықтау қажеттілігімен тікелей байланысты. Кейбір елдерде есім қоюға қатысты тыйымдар да кездеседі, бұл жағдай сол мемлекет басшысының есіміне сәйкес есімнің жаңа туылған сәбиге берілмеуіне қатысты жарғысына, ережелерге байланысты болып келеді.

1.2 Қазақ антропонимиясының қалыптасуы мен дамуы

Бүгінгі таңда ономастика ғылымында зерттеліп жүрген өзекті мәселелердің бірі – ономастиканың күрделі бір саласы антропонимика. Қазақ антропонимикасын зерттеуші ономаст-ғалымдар бұл саланы әртүрлі қырынан қарастырады.

Қазақ тіліндегі кісі есімдерін ең алғашқы болып кешенді түрде зерттеп, антропонимдердің пайда болу, шығу тарихын, даму негіздерін бірнеше дәуірлерге бөліп қарастырып, грамматикалық және семантикалық сипатын жүйеге келтірген ономаст-ғалым, профессор – Телқожа Жанұзақов. Ғалымның ғылыми еңбектерінің ішінде «Қазақ есімдерінің тарихы» атты еңбегінде ономастиканың басты саласы – антропонимика лингвистикалық, тарихи-этнографиялық тұрғыдан зерттеліп, талданған. «Антропонимия (грек тілінде *anthropos* «кісі» және *onoma* «ат», «есім») деп бір тілдегі яки бір облыстағы кісі аттарының жиынтығын айтады» [13, 22 б.].

Қазақ антропонимикасының негізін қалаушы ғалым Т. Жанұзақов қазақ антропонимиясының даму жүйесін төрт кезеңге бөліп қарастырады: 1) көне түркі кезеңі (V-X ғғ.) – пұтқа табынуға байланысты жалқы есімдер; 2) ортағасырлық кезең (X-XVII ғғ.) – тайпалық одақ, халық болып қалыптасуы, ислам діні, әдебиет пен мәдениет, білімнің дамуы, араб, парсы, монғол тілдерінен енген

антропонимдерді қамтиды; 3) XVII-XIX ғғ. аралығындағы кезең – Қазақстанның Ресейге қосылуы аяқталып, әлеуметтік факторлардың ықпалымен орыс тілінен көптеген кісі есімдері енді. Орыс тіліндегі тек пен әке атындағы жұрнақтарды қабылдау кезеңі басталды; 4) Кеңестік кезең – Қазан төңкерісінен кейін Кеңес дәуірінде дамыған есімдер [13, 27-70 бб.].

Профессор Г.Б. Мадиева «Имя собственное в контексте познания» атты еңбегінде қазақ антропонимиясы дамуының тағы бір кезеңін қосады: 5) Посткеңестік кезең – КСРО-ның ыдырауы мен егемендік алып, тәуелсіздік жарияланған уақытта байырғы қазақ есімдерінің, тарихи тұлғалар есімдерінің жаңғыруы, еуропалық есімдердің енуімен байланысты болып келеді [43, с. 40]. Сонымен қатар ғылыми еңбекте жалқы есімдер негізінде тілдік сана мен когнитивтік кеңістік арасындағы қатынас қарастырылып, ономастикада антропонимдердің алатын орны жайлы былайша баяндалады: «Ядром ономастического пространства являются, по единому мнению исследователей, *антропонимы* (любые ИС людей прежде всего личные имена, поскольку каждый человек имеет личное имя, но не каждый – прозвище, псевдоним и т.п.) околоядерное пространство занимают антропонимоподобные образования (*зоонимы, теонимы, мифонимы*), тяготеют к ядру *топонимы*, галактонимы, т.к. почти все географические и космические объекты, вовлеченные в сферу деятельности человека, имеют имя собственное [43, с. 156].

«Ов» туралы атты мақалада ғалым Ә. Қайдаров: «Қазақта фамилия болмады. Қазақ салты бойынша кісінің аты-жөні өзінің әкесінің атымен ғана айқындалады. Атасының аты тек қазбалай сұрасқанда ғана айтылып, одан әрі қарай ата-бабалар – 7 ата, 77 атаға дейін қажетті жағдайда таныстырылады. Күнделікті өмірде ататек, өз аты мен әкесінің аты ғана аталса, жеткілікті» деп тұжырым жасайды [73, 7 б.].

«Қазақ тіліндегі антропонимиялық аталымдардың этнолингвистикалық сипаттамасы» атты ғылыми жұмысында М.Д. Мұсабаева антропонимиялық «аталымдарды» тақырыптық, мағыналық және қолданыс ерекшеліктеріне қарай топтастырып, олардың тұлғалық сипаты мен құрамын, антропонимиялық аталымдарға экспрессивті-эмоционалды реңк беретін жұрнақтар тобын, оларға жалғанатын жұрнаққа айналған сөздерді (суффиксоидтар) қарастырған, Сонымен қатар антропонимиялық аталымдардың этнолингвистикалық сипаттамасын жасап, олардың мотивациялық негіздерін айқындаған [74].

«Қазақ тілінде қалыптасқан араб текті кісі аттарының этнолингвистикалық сипаты» атты ғылыми жұмысында Ж.А. Ағабекова бүгінгі қазақ қауымында антропонимияның даму үрдісі өзінің өткендегі дәстүрлерінен толық, не жартылай өзгергендігін, олардың орнына айтуға жеңіл, есте сақталуы оңай, дыбысталуы әуезді есімдер көбейе түскенін атап өтеді. Қазақ тіліндегі араб текті есімдердің қазіргі уақыттағы қалпын қарастыру мақсатында Ж.А. Ағабекова К.И. Есенберлиннің «Қазахские имена» атты анықтамалық-сөздігі мен Т. Жанұзақовтың «Есімдер сыры. Тайны имен» атты сөздігін саралай отырып, ер және әйел есімдерінің сан-мөлшерін анықтайды. Сандық есептеу тәсілінің қорытындысы бойынша: «Жалпы араб текті қазақ есімдерінің

жалпы саны – 2000 деп алсақ, оның 1000-нан астамы ерлер, 900-дейі әйелдер есімін құрайды» [75, 79 б.].

Қазақ және түрік тілдеріндегі етістік тұлғалы антропонимдерді салыстыра отырып зерттеген ғылыми жұмысында З.К. Жанғабылова етістік тұлғалы антропонимдердің негізгі құрылымдық қалыптарын көрсетіп, етістік категорияларына қарай талдау жасайды. Олардың семантикалық топтары мен белгілерін анықтап, салыстырмалы талдау жасау арқылы қорытындысын ұсынады [76].

Салғастырмалы-типологиялық сипаттағы зерттеу жұмыстарының қатарында қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі бүркеншік аттар Т.Т. Джарасованың «Псевдонимы в лингвокультурном контексте (на материале казахского, русского и английского языков)» атты кандидаттық диссертациясында кеңінен қарастырылған. Зерттеу жұмысында қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі бүркеншік аттардың түрлері мен ерекшеліктері түсіндіріліп, олардың ұлттық мәдениет пен діл мәселесіне қатысты өзектілігі сипатталады, үш тілдегі бүркеншік аттарға құрылымдық-семантикалық, сөзжасамдық талдау жасалынған. Автор бүркеншік аттар корпусын салғастырмалы талдау нәтижесінде қазақ тіліндегі бүркеншік аттардың орыс және ағылшын тілдерімен салыстырғанда сирек кездесетіндігін айтады. Мәселен, қазақ әдебиетінде: *Әкім Тарази – Әкім Әшімов, Шарипов Сабыр – Мұхаммедсабыр Дәулетшин, Еркеш Ибрагим – Ебекенов Еркеш*. Орыс әдебиетінде: *Аркадий Гайдар – А.П. Голиков, Максим Горький – А.П. Пешков, Анна Ахматова – А.А. Горенко, Демьян Бедный – Е.А. Придворов* және тағы басқа. Ағылшын тілінде: *O’Henry – William Sydney Porter, Mark Twain – Samuel Langhorne Clemens, Agatha Christie – Agatha Mary Clarissa Christie Mallowan, Lewiss Carroll – Charles Dodgson*. Мұндай бүркеншік аттар бірегей, тұрақты, танымал есімдер әдебиет тарихына енген [77, с. 25-26].

Қазақ антропонимиясы тақырыбына арналған ғылыми жұмыстар соңғы жылдары қарқынды даму үстінде. Қазақ және орыс антропонимдерінің функционалдық уәжділігі тақырыбына арналған еңбекте З.К. Ахметжанова мен У.А. Мусабекова [2006] қазақ және орыс тілдеріндегі антропонимдердің қалыптасу тарихын, екі тілдегі антропонимдердің уәжділігін қарастырады.

Қазақ антропонимдерін зерттеуде уәжділікке қатысты мәселе Н.Ө. Асылбекованың «Кісі есімдерінің уәжділігі және танымдық сипаты» [54] атты диссертациясында кеңінен қарастырылады. Ғылыми жұмыста кісі есімдерінің зерттелу тарихы, уәждеме теориясы мен кісі есімдерінің уәжділік сипаты, «Күлтегін» ескерткішіндегі, шежіредегі кісі есімдері жүйеленіп, құрамы мен құрылымына номинациялық аспектіде талдау жасалынады. Н.Ө. Асылбекова Тараз қаласында 2003-2004 жылы дүниеге келген 2000 баланың есімін саралау барысында олардың 60-65 %-ның аттары батырлардың, хандардың, ғалымдар мен жазушылардың есімдері болғандығын атап көрсетеді. Қазіргі таңда ер балаларға *Ерасыл, Ахмет, Мағауия, Бекболат, Нұрсұлтан, Абылай, Кенесары, Қазыбек, Міржақып, Мұстафа, Шыңғыс, Темір, Олжас, Мағжан* сынды есімдердің қойылуын егемендік алған еліміздің ертеңін өз

тарихымен байланыстыра отырып, жарқын болашаққа үлкен үмітпен қарайтындығымен түсіндіреді. Сондай-ақ, қыз балаларға есім беруде *Анель, Анеля, Адель, Аида, Жанна, Жанель, Элеонора, Сабина, Диана, Альмира* секілді шет тіліндегі аттарға еліктеу мәселесін де атап өтеді [54, 104 б.].

«Қазақ тіліндегі антропонимдердің лингвомәдени жүйесі» атты еңбегінде Ф.М. Әшімханова антропонимдерді этнотаңбалы, этномазмұнды лингвомәдени жүйе ретінде қарастырып, кейінгі заманда туған көркем мәтіндердің кестесіне кірігіп, функционалдық, әлеуметтік, этнотанымдық қызмет атқаратын антропонимдердің қолданысын түсіндіреді [78]. Тілдік деректерді лингвомәдени тұрғыда зерттеу барысында Ф.М. Әшімханова «тіл мен таным» және «тіл мен ұлт біртұтас» деген қағиданы басшылыққа алады. Себебі, тілдік деректерді сол тілде сөйлеуші халықтың әр кезеңдегі тарихи-әлеуметтік тәжірибесіне негізделіп, мәдени-танымдық деңгейіне сай қалыптасқан вербалды-ассоциативті категория ретінде есептейді. «Тіл мен ұлт біртұтас» деген қағиданы басшылыққа алып, ежелгі мәдениет пен түрлі салт-дәстүрлердің тіл арқылы сақталып жетуін тілдің ұлтты тұтастырушы, жалғастырушы қызметімен дәлелдеп көрсетеді [78, 40 б.].

Туыс емес тілдердегі антропонимдерді салғастыру бойынша А.Ж. Құлмағамбетованың «Языковая картина мира в антропонимах английского и казахского языков» [79] атты ғылыми жұмысында антропонимдердегі тілдің әлемдік бейнесі көрінісіне құрылымдық талдау жасалады, ағылшын және қазақ тілдеріндегі антропонимдердегі тілдің әлемдік бейнесінің қалыптасуымен байланысты лингво-арнайы концептілер анықталады, сонымен қатар құрылымы әртүрлі тілдердің лингвомәдени ерекшеліктерін есепке ала отырып, антропонимдер когнитивті аспектіде зерттеледі.

Қазақ грамматикасында жалпы есімнің жалқы есімге, жалқы есімнің жалпы есімге ауысып отыру үдерісі тілдегі омонимдер пайда болуының бір жолы ретінде қарастырылады. Мәселен, әйел кісілердің есімі ретінде жиі естілетін *Өрік, Мейіз, Алма, Алуа, Бота, Бәтес, Ақұштан, Жібек, Гауһар, Маржан* тәрізді жалпы есім сөздерден жасалған есімдер, ер кісілердің есімі ретінде қойылатын *Қозы, Бүркіт, Көбей, Арыстан, Әмір, Темір, Сұлтан, Сайлау, Тілек, Жеңіс* секілді есімдердің бастапқыда жалпы есім болғанын білеміз. Сол тәрізді ел арасында сараңдықтың, қаталдықтың белгісі ретінде айтылатын *Қарабай, Қарынбай, Шығайбай*, батырлық ұғымдағы *қаһарман*, жүйріктіктің символы *дүлдүл* сөздерінің басында жалқы есім болғаны мәлім [80, 444-445 бб.].

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі антропонимдерді салғастырып зерттеген А.Қ. Мейрбеков ғылыми зерттеу жұмысында қазақ және ағылшын тілдеріндегі антропонимдерді салғастыра зерттей отырып, кісі есімдерінің әр түрлі лингвомәдени ортадағы ментальды, тұрмыстық дүниетанымындағы қолданыс аясын, лексика-семантикалық топтарын, құрамы мен құрылымын анықтап, есімдердің коннотативтік және жағымды/жағымсыз мағынадағы концептілердің лингвомәдени моделін құрастырып, екі тілдегі антропонимдердің ұлттық

ерекшеліктерін анықтайды. Сонымен қатар бүгінгі таңда есім таңдауда қазақ және ағылшын тілдерінде дәстүрлі мәдениет элементтері болып табылатын ырым, наным-сенімге негізделген есімдерге қарағанда есімдегі дыбыс пен буындардың үйлесімділігі, орфографиялық ерекшеліктері мен саяси жағдайға қатысты қойылу тенденциясының басым екендігін айтады [81, 26 б.].

Бүгінгі таңда қазақ тіл білімінде түрлі тілдерді салыстыра-салғастыра зерттеуге ерекше қызығушылық танытуда. Бұл орайда Т.М. Абдрахманованың «Қазақ, орыс, неміс тілдеріндегі лақап есімдердің ерекшелігі» атты еңбегін атап көрсетуге болады. Зерттеу жұмысында қазақ, орыс және неміс тілдерінде лақап есімдердің көбісі ер адамдарға қойылатындығы баяндалады. Неміс және орыс тілдерінде лақап аттар жынысқа байланысты ерекшеленеді, ал қазақ тілінде бұл өзгешелік байқалмайды. Мұның басты себебі тек категориясының орыс және неміс тілдеріне тән екендігімен түсіндіріледі. Автордың пікірінше: «Бұл ерекшелік ер адамдар мен әйел адамдардың мінез-құлқына байланысты болуы тиіс. Кез-келген елде әйелдер ермен салыстырғанда жұмсақ мінезді, нәзік жанды, инабатты болады, сондықтан да әйел адамдарға көп лақап ат қойылмауы керек». Зерттеуде қазақ, орыс және неміс тілдерінде қарастырылған ер адамдардың бейресми есімдері 70 %-ды құраса, ал әйел адамдардың бейресми есімдері 30 %-дық көрсеткішпен айқындалған [82, с. 129].

Татар ономастикасындағы аса ірі тұлға, ғалым Г.Ф. Саттаровтың жетекшілігімен қазақ антропонимикасы тақырыбына арналған ғылыми жұмыстар: Г.И. Кульдеева мен К.А. Ниетбаеваның докторлық және кандидаттық диссертациялары. Г.И. Кульдеева қазақ тіліндегі антропонимдік жүйе тақырыбына арналған өз ғылыми жұмысында қазақ тіліндегі антропонимдік жүйенің қалыптасуы мен дамуына негіз болған тарихи және мәдени дәстүрлерді, аталмыш жүйенің дамуына әсер еткен материалдық және рухани мәдениетті, антропонимдік жүйенің этнолингвистикалық қабаттарын, қазақ тіліндегі антропонимдік жүйенің лексика-семантикалық топтарының генетикасын, құрылымдық ерекшеліктерін, XX ғасырдағы әйел және ер кісі есімдерінің даму жағдайын қарастырады. Ғылыми жұмыста Қазақстанның 5 облыстық орталығы бойынша 1920-2000 жылдар аралығындағы антропонимдік жүйедегі өзгерістер көрсетіледі [83, с. 7].

К.А. Ниетбаева «Историко-лингвистический анализ казахских фамилий» атты еңбегінде кісі тегінің қалыптасуы мен дамуының тарихи-этнографиялық көрінісі мен лексика-семантикалық тұрғыда жіктелуі, жалқы есімдер, лақап аттар, жасанды сөздер және диалектілер негізінде жасалған кісі тегіне қатысты мәселелерді қарастырады [84].

М.М. Бигельдиева «Қазақ және түрік әйел антропонимиясы» атты кандидаттық диссертациясында 8000 қазақ әйел есімдері мен 3500 жуық түрік тіліндегі әйел есімдерін, сонымен қатар 200 шамасында көне түркі әйел есімдерін қарастырып, талдау жасайды. Түркі ономастикасының антропонимика саласын салыстыра зерттеу арқылы қазақ және түрік тілдеріндегі әйел есімдерінің лексика-семантикалық жүйесін, құрылымын және құрылысын, варианттылығын, әлеуметтік мәнін, ресми емес әйел есімдерін,

ресми қаратпаларды, етістік тұлғалы әйел есімдерін, сонымен қатар халық ауыз әдебиетіндегі әйел есімдері мен есім беру принципіндегі өзіндік ұлттық ерекшеліктерді қарастырады. М.М. Бигельдиева пікірінше, ер кісі есімдері сан жағынан өте көп, сәйкесінше көп мысал келтіріледі, бұл әйел есімін мысал ретінде беруді қаламаудан емес, әйел есімдері санының аздығынан, кейбір тұжырымдарға тек ер есімдерінің ғана мысал ретінде берілуінен туындайды [85, 22 б].

Б. Әбдуәлиұлы «Қазақ антропонимжасамының теориялық және практикалық негіздері» атты докторлық диссертациясында қазақ антропонимжасамының теориялық мәселелерін, кісі есімдерінің жасалуы, тілде нормалануы, тарихи негіздері мен қазіргі түркі халықтарына ортақ белгілерін қарастырады. Сонымен бірге антропонимжасамдық негіздердің көне жазбалардағы нұсқаларымен байланысын, қосымшалардың қызметін, есім жасау қабілеті мен қалыптасу жолдарын, тарихи-этимологиялық сырларын саралап, мағыналық негіздер мен жасанды негіздерді топтастырады [86].

Жоғарыда қарастырылған ғылыми еңбектер қазақ антропонимдік жүйесінің қалыптасу және даму кезеңдері жайлы тың ғылыми мәлімет береді.

1.3 Антропонимиядағы тілдік трансмиссия құбылысы

Қазіргі таңда тілді антропоэекті көзқарас тұрғысынан, яғни адамды дүниенің тетігі деп білетін ілім бағытына сәйкес зерттеуге орай ұлттық таңбаның бірі ономастикалық атаулар тек ономастика шеңберінде ғана емес, сонымен бірге когнитивтік лингвистика, лингвомәдениеттану, этнолингвистика, психолингвистика сынды салаларда да қарастырылып жүр. Мұның басты себебі тілді зерттеуде сол тілде сөйлейтін халықтың тарихы, ұлттық мәдениеті, мінез-құлық нормалары, түрлі дәстүрлердің өзіндік ерекшеліктері өзара байланыста зерттелуімен түсіндіріледі.

W.A. Foley бойынша антропологиялық лингвистика әлеуметтік және мәдени мәнмәтіндегі тілдің қоғамдағы орнын, тілді мәдени тәжірибе мен әлеуметтік құрылымды қалыптастырудағы рөлін қарастыратын сала болып есептеледі: «Anthropological linguistics is that sub-field of linguistics which is concerned with the place of language in its wider social and cultural context, its role in forging and sustaining cultural practices and social structures» [87, p. 3].

A. Duranti антропологиялық лингвистикаға тілді мәдени дереккөз ретінде және сол тілде сөйлеуді мәдени тәжірибе ретінде зерттеу деп анықтама береді [88, p. 2].

«Тіл – ұлт мәдениетінің негізі» деген қағида бойынша тіл мен мәдениет арасындағы тікелей қатынас анық байқалады, сан ғасырлар бойы халық тілінде жинақталған асыл мұраның болашақ ұрпаққа сақталып, жеткізілуі тілдің мұрагерлік, кумулятивтік қызметі ретінде айқындалады. Ономастиканы теориялық және практикалық тұрғыда зерттеген А.В. Суперанская көптеген мәселелердің шешімін дұрыс тауып көрсете келе, «...тілдің қоғамдағы мәдениет тарихымен байланысына ерекше назар аудару қажет» екендігін атап өтеді [89, с. 26].

Тіл – семиотикалық жүйе болғандықтан, мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде мәдениеттен тыс өмір сүре алмайды. Лингвистикалық ықтималдылық теориясының негізін қалаушы Эдуард Сепир мәдениет терминіне қатысты бірнеше анықтама береді: «Во-первых, это «социально наследуемые черты человеческой жизни», а также «цивилизация, взятая в той мере, в какой она воплощает в себе национальный дух»; <...> во-вторых, «условный идеал индивидуальной благовоспитанности»; <...> в-третьих, «общие установки, взгляды на жизнь и специфические проявления цивилизации, которые позволяют конкретному народу определить свое место в мире» [90, с. 466-469]; <...> «культуру можно определить как то, что данное общество делает и думает. Язык же есть то, как думают» [90, с. 185]. Ғалым үшінші анықтама арқылы мәдениеттің аксиологиялық құраушы ретіндегі мәнін көрсетеді.

Тілдік трансмиссия ұғымының мазмұнын түсіндіру үшін ең алдымен тіл, мәдениет және ойлаудың өзара байланысы мәнмәтініндегі орнын анықтау қажеттілігі туындайды. Осы орайда «*Тіл – мәдениет – ойлау*» (триада) үштігін талдай отырып, С.Г. Воркачев моральдық қасиет пен сезімді, дүниетанымды біріктіретін рухани мәдениет үшін, сонымен қатар ұғымның коннотативті және этникалық ерекшеліктер секілді қасиеттерін қолдануға мүмкіндік беретін логикалық-вербальды ойлау үшін де тіл мен мәдениеттің ұлттық құндылықты құраушы бірлік ретіндегі маңыздылығын атап өтеді. Яғни осы үштік арқылы «ерекше мінез-құлықтық стереотип анықталып, ұлттық сипат пен менталитет бейнесі ретінде этникалық стереотип қалыптасады» [91, с. 16].

В.В. Красных «*тіл – мәдениет – ойлау*» атты үштіктің ауқымын кеңейтіп, «*адам – сана – мәдениет – лингвомәдениет – коммуникация – қауымдастық*» сынды көп өлшемді бірлікті ұсынады. Тіл мен мәдениеттің өзара әрекеттестігінің күрделі құрылымын ашып көрсете отырып, оларды адамның ақиқат шындықты түсінуіне индивидуалдық және ұжымдық ықпал ету мен коммуникация үдерісі әсерінен тыс қарастыруға болмайтындығын айтады [92, с. 77-78]. Ғалымның тілді лингвомәдениеттану тұрғысынан қарастыруы тілдің мәдениетті жеткізу құралы ретіндегі қызметі тілге қаншалықты ықпал ететіндігін анықтауға мүмкіндік береді.

М. Мид ұрпақаралық қатынасты қоғамның дамуы мен басымдыққа ие отбасылық ұйыммен байланыстыра отырып, адамзат тарихындағы үш түрлі мәдениетті бөліп қарастырады [93, с. 209-235]: *постфигуративті* (білім мен мәдениеттің ересектерден балаға берілуі, ата-баба тәжірибесіне, дәстүрге негізделген бағыт, әлеуметтік және мәдени өзгерістер баяу жүреді) *кофигуративті* мәдениет (білім мен мәдениеттің ересектермен қатар құрдастары мен замандастар арқылы игерілуі, жас ұрпақтың техникалық және әлеуметтік дамуға бірегей көзқараста болуы, қоғамда түбегейлі өзгерістер болған жағдайда жастар контрмәдениетінің дамуы), *префигуративті* мәдениет (білім мен мәдениеттің ересектерге балалар арқылы берілуі, қарқынды әлеуметтік және мәдени өзгерістерде болатын болашаққа бағытталу, бұрынғы тәжірибелерді сыни тұрғыда бағалау, стереотиптердің өзгеруі).

Д.И. Дубров, А.Н. Татарко құндылықтардың мәдени трансмиссиясы ұғымына берілген анықтамаларды талдай келе: «что данное понятие можно определить как передачу ценностей одного поколения к другому в процессе социализации личности» [94, с. 300] деп тұжырым жасайды. Яғни құндылықтардың мәдени трансмиссиясы тұлғаның әлеуметтену үдерісінде құндылықтың бір ұрпақтан екінші ұрпаққа табысталуы ретінде түсіндіріледі.

J.W. Berry, Y.H. Poortinga, M.H. Segall, және P.R. Dasen бойынша «Мәдени трансмиссия» термині генетикалық механизмдердің көмегімен түрлі ұрпақта нақты белгінің пайда болу үдерісін білдіретін биологиялық (генетикалық) трансмиссияның аналогы ретінде туындауы мүмкін. Мәдениаралық психология, этнопсихология тұрғысынан алып қарағанда әлеуметтану мен мәдениеттің шартты белгісі ретінде мәдени трансмиссияның келесі түрлері бөліп қарастырылады: «In vertical transmission parents transmit cultural values, skills, beliefs, and motives to their offspring. <...> In horizontal cultural transmission, we learn from our peers in day-to-day interactions during the course of development from birth to adulthood. <...> And in oblique cultural transmission, we learn from other adults and institutions (for example in formal schooling), either in our own culture or from other cultures» [95, p. 20-21]. Яғни мәдени трансмиссия түрлерінің ерекшеліктері төмендегідей:

- 1) ата-анасынан үйрену (тікелей мәдени трансмиссия);
- 2) замандастарынан, достарынан үйрену (көлденең мәдени трансмиссия);
- 3) ересектер мен білім беру ұйымдарынан, ұлттық мәдениет пен өзге мәдениеттен үйрену (көлбеу мәдени трансмиссия).

Э.Д. Сүлейменова тілдік және мәдени трансмиссияның көлденең және тігінен жүзеге асырылуы тұрғысында: «Смена поколений в каждом обществе происходит как одна из изначальных и естественных предпосылок его существования, при этом сами поколения – относительно самостоятельные образования – обеспечивают непрерывную передачу (трансмиссию) языка и культуры как по горизонтали в пределах одного поколения, так и по вертикали из предшествующих поколений» деп тұжырым жасайды [96, с. 14].

Демек қоғамда ұрпақтар алмасуы оның өмір сүруінің бастапқы және табиғи алғышарты болып есептеледі. Осы орайда, алдыңғы ұрпақтан келесі ұрпаққа табысталатын тілдік және мәдени трансмиссияның көлденең (бір ұрпақ ішінде) және тігінен (алдыңғы ұрпақ арқылы) берілу түрлері болады.

G. Trommsdorff бойынша мәдениеттің ұрпақаралық трансмиссиясы бір ұрпақта басымдыққа ие құндылықтар, білім мен тәжірибенің келесі ұрпаққа табысталуына қатысты болады: «Continuity and change of cultures over generations are affected by cultural transmission. The intergenerational transmission of culture refers to the way values, knowledge, and practices that are prevalent in one generation are transferred to the next generation» [97, p. 126].

А.И. Кравченко «Культурология» сөздігінде *мәдени трансмиссия* терминінің дидактикалық құраушы ретіндегі қызметін басты назарға алып, мәдени мұраның берілуін, жеткізілуін және сақталуын қамтамасыз етудегі маңызын атап өтеді. А.И. Кравченко бойынша: «Мәдени трансмиссия –

мәдениеттің алдыңғы буын өкілдерінен келесі ұрпаққа табысталу, жеткізілу үдерісі» [98, с. 280].

Түркі антропонимиясын лингвомәдениеттану тұрғысында зерттеудің маңызы жөнінде Г.Ф. Благова: «Әлеуметтік ортада, құндылық бағдар жүйесінде ұрпақ арқылы берілетін мәдени трансмиссия тұрғысында түркі антропонимиясын маңызы зор мәдени қарым-қатынас феномені ретінде қабылдауға болады. Антропонимияда, яғни ат қою дәстүрінде ойлау мен мінез-құлықтың этникалық стереотиптері айқын көрініс табады» [96, с. 754] деп атап өтеді.

Батыс еуропа елдеріндегі антропонимдердің әлеуметтік және мәдени тарихын зерттеген S. Wilson өз еңбегінде антропонимиядағы трансмиссия жөнінде: «Elsewhere, transmission might be directly from one generation to the next. Parents' names were given to children, for example, in Bologna and the Trentino in the seventeenth and eighteenth centuries» дейді. Яғни XVII-XVIII ғасырларда Италияның Болонья және Трентино қалаларында балаға ата-анасының есімі беріліп отырған. Бұл тұрғыда S. Wilson келесі мысалды келтіреді: «My grandfather was called Méou [a diminutive of Barthélemy], my father was called Méou, my name is Méou, so I want my son to be called Méou» [100, p. 225]. Бұл мысалдан есімнің отбасындағы үлкен ұлға берілгенін анық аңғаруға болады. Ата-ананың есімдері балаларына отбасылық мұра ретінде табысталып отырған. Антропонимдер ұрпақтан ұрпаққа тікелей жеткізіледі.

Қазақстандағы тіл саясаты тұрғысында тілдік трансмиссия, ана тілі, азаматтық сәйкестілік, этникалық сәйкестілік мәселелері бойынша зерттеу жүргізген Э. Сулейменова, М. Ақберді, Г. Қойшыбаева өз еңбектерінде ұрпақаралық (респонденттің анасымен, әкесімен, атасы және әжесімен тілдесуі) және ұрпақшіндегі (респонденттің ағасы мен әпкесінің, ата-анасының, ата-әжесінің өзара тілдесуі) тілдік трансмиссияның ерекшеліктерін анықтайды [101, с. 23-24].

Мәдениет қоғамдағы ойлау мен іс-әрекет арқылы анықталса, тіл – ойды білдіру мен жеткізу құралы болып табылады. Тілдік бірлік ретінде антропонимдерде қоғамдағы әлеуметтік және мәдени, саяси оқиғалар жайлы нақты ақпарат көрініс тауып отырады.

Антропонимдер алдыңғы буын өкілдерінен ұрпақаралық тілдік трансмиссия арқылы беріліп, жеткізіліп, сақталып отырады. Яғни антропонимдік трансмиссия дегеніміз – антропонимдердің алдыңғы буын өкілдерінен кейінгі ұрпаққа мұра ретінде табысталу, жеткізілу үдерісі болып табылады.

Антропонимиядағы трансмиссия құбылысын анықтаудың алғышарттары: адам → сана → мәдениет → тіл → тілдік сана → мәдени трансмиссия → тілдік трансмиссия → ұрпақаралық трансмиссия → ономастикалық трансмиссия → антропонимдік трансмиссия. Антропонимдік трансмиссия ұлттық тіл қорында сақталған кісі есімдерінің болашақ ұрпаққа жеткізілуі, табысталуы болып табылады.

1.4 Антропонимдік трансформация құбылысы

Тілдің ақпаратты жеткізу, сақтау құралы ғана емес, сонымен бірге адамның ойлау тәсілін анықтайтын құрал екендігі белгілі. Қазіргі қоғамда тілдің қуаты мен сөздің құдіреті зор маңызға ие. Соңғы жылдары қоғамдағы трансформация ықпалымен, адамдық қарым-қатынастар, құндылықтар сапалық тұрғыда өзгеше жүйеге дағдылана бастады. Сәйкесінше халық менталитетінде орын алған трансформация тілде көрнініс тауып, тілдік/антропонимдік трансформация құбылысының пайда болуына септігін тигізді.

Тілдегі трансформация құбылысы. Түсіндерме сөздікте трансформация термині «перемена вида, формы чего-н., преобразование, превращение» деп түсіндіріледі [24, с. 775]. *Трансформацияға* шет тілдері сөздігінде (лат. *transformatio*) – преобразование сочетания морфем, слов или классов слов, благодаря которому из одной конструкции может быть получен ряд других конструкции, напр. Преобразование актива в пассив («охотник убил медведя» → медведь убит охотником)» деп анықтама берілген [102, с. 617]. Тіл білімі сөздігі бойынша: «Трансформация (*transformatio* – кейпі өзгеру) – негізгі ереже әрекеті нәтижесінде үстірт құрылымның ішкі құрылымынан туындау үдерісі. Трансформация үдерісінде белгілердің 4 түрлі жасалуы іске асады: үстеу, түсіру, орнын ауыстыру және алмастыру» [103, с. 386].

Кісі есіміндегі трансформация құбылысы. Есімдердің қысқартылып айтылуы мен еркелету формасының трансформациясын В.И. Карпенко функционалды фонетиканың аса маңызды, алайда аз зерттелген саласына жатқызады [104, с. 4].

Г.Р. Галиуллина өз еңбегінде Інжілдегі пайғамбар есімдері басқа тілдерге енуі нәтижесінде орын алған фонетикалық трансформация жөнінде: «при заимствовании они претерпели фонетические трансформации (например, выпадение гортанного звука или его замена на звук [ʃ] в именах Исмаил – Исмагыйль, Иса – Гайсә)» деп атап өтеді [105, с. 26].

К.Г. Чаукурова, К.К. Койше, Г.М. Ниязова Ресей мен Қазақстан шекарасында полиэтникалық аймақтағы Сібір қазақтарына сауалнама жүргізіп, өзге этникалық ортадағы қазақ антропонимиясының өміршеңдігі мәселесі жөнінде: «Имя как идентификатор этнической принадлежности является важным носителем информации, поэтому любые трансформации имени в иноэтнической среде приводят к дискомфортному психологическому состоянию носителя языка» дейді. Зерттеушілер түркі тілдеріндегі фонетикалық үдерістерге байланысты дауысты және дауыссыз дыбыстардың өзгертілуі бойынша келесі мысалдарды келтіреді: *Серикбай – Серыкпай, Гүльжамал – Күльжамал, Батырбай – Батурбай, Мамтука – Мафтуха, Амиржан – Амыржан, Бакытчан – Бахытжан* [106, с. 24]. Яғни өзге этникалық ортада кісі есімінің трансформацияға ұшырауы тіл иесінің психологиялық жағдайына кері ықпалын тигізеді.

Б. Досжанов өз еңбегінде кісі есімінің атауыштық қасиетін басты назарға ала отырып, қандай элементтерден тұрғанына қарамай, біртұтас таңба ретінде қолданысқа түсетінін атап өтеді: «туынды тұлғалы *Төлек, Төлен, Төлеп, Төлеш,*

Төлтай есімдерінің мағынасы ортақ, айырмашылықтары дыбыстық тұлғасында, алайда осылардың әрқайсысын иемденген адамдардың есімдерін бір-бірінен дыбыстық ерекшеліктері арқылы айырады» [107, 197 б.]. Яғни сөз есімге айналып, адамды атау қызметіне ие болғаннан кейін дыбыстық форма бірінші орынға, ал мағына екінші орынға ауысады.

Кісі тегіндегі трансформация құбылысы.

А.В. Суперанская, А.В. Сулова «Современные русские фамилии» атты еңбегінде орыс тілі лексикалық қорындағы сөздердің барлығы дерлік кісі тегінің жасалуына қатысы болатындығын айтады. Бұл еңбекте сан түрлі элементтер есебінен орын алатын антропонимдік трансформация тұрғысында: «По своему положению в языке это могут быть личные имена, прозвища, отчества, а также уже готовые фамилии, подвергающиеся дальнейшим трансформациям (нестандартные фамилии *Божко, Папко* от имен *Божен, Божидар* и *Папа, Папила* и их стандартизированные варианты *Божков, Папков*), географические названия, названия племен и народов, весь фонд нарицательной лексики русского языка, по различным причинам вовлеченный в сферу образования фамилий» делінген [108, с. 39].

О.В. Врублевская экономикалық, саяси, мәдени және жаһандану үдерістері ықпалынан коммуникативтік актіде орыс тіліндегі антропонимиялық формуланың батыстық этикет үлгісі бойынша қолданылу дәстүрі жөнінде: «Данная традиция становится модным стандартом, тиражируемым средствами массовой информации, что обуславливает нарушение устоявшихся норм этикета и приводит к трансформации русской формулы имени и русской системы обращений» [109, с. 265] дейді. О.В. Врублевская іскери қарым-қатынаста, ресми жағдайларда әке атын қолданбай, тек есімімен атау антропонимиялық формуланың (имя+отчество) ұлттық мәдениетті сипаттайтын құрал болудан қалып бара жатқандығын: «Обращения Евгения, Антонина, Елизавета; Анатолий, Иван, Вячеслав и др. без отчеств непривычны для слуха носителей русской лингвокультуры и оцениваются ими как модное употребление, подражание западным образцам» [109, с. 263] деп түсіндіреді.

Т.Ф. Аристова Абхаз АССР-нда Сухумск ауданының Эшери ауылындағы кісі есімдері мен әке атының трансформациялануы тұрғысында: «За последнее десятилетие процесс трансформации коснулся не только личных имен но и отчеств. Все чаще в быту появляются обращения к армянину или армянке по имени и отчеству. При этом имя остается обычно национальным, а отчество образуется из русского эквивалента. Например, *Арташес Никохосович* становится *Арташесом Николаевичем*, а *Мануш Никохосовна* – *Мануш Николаевной* или просто *Марией Николаевной*» деп атап өтеді [110, с. 98]. Т.Ф. Аристова армян есімдеріне талдау жасай келе 50-80 жас аралығындағы тұрғындар дәстүрлі материалдық және рухани құндылықтарды сақтағанын, 25-30 жас аралығындағы жас ұрпақтың есімдері мен әке аты трансформациялық өзгеріске ұшырауын алға тартады.

В.А. Никоновтың тұжырымы бойынша, Орта Азия халықтарында, оның ішінде қазақ халқында орыс халқымен тығыз қатынас орнағанға дейін тек

болмаған. Текті алғашқылардың бірі болып көпестер, байлар, саудагерлер, патша өкіметімен тығыз қарым-қатынаста болған адамдар иемдене бастайды. Текті қолдану 1930 жылы халық арасында кеңінен тарай бастады, ал кейін міндетті болып есептелді және орыс халқының тек үлгісіне сәйкес жасалып, рәсімделетін болды [111, с. 141].

Ресми құжаттарда тәуелсіздік алған жылдарға дейін орыс тілінің антропонимдік жүйесіне сәйкес үш мүшелі (фамилия + имя + отчество) аты-жөні нұсқасы қолданылып келді. Қазақстан Республикасы Президентінің «Ұлты қазақ азаматтардың тегі мен әкесінің атын жазуға байланысты мәселелерді шешу тәртібі туралы» Жарлығы шықты. Жарлыққа сәйкес: «Ұлты қазақ азаматтар өздерінің тегі мен әкесінің атының жазылуын қазақ тіліне тән емес *-ов, -ова, -ев, -ева, -ович, -овна* аффикстерін алып тастай отырып, өзгертуге хақылы, алайда тегі мен әкесінің атының түбірлік негізі сақталуға тиіс. Бұл ретте әкесінің атын жазған кезде азаматтың жынысына қарай «ұлы» немесе «қызы» сөздері қосылып, бірге жазылады» деп көрсетілген [112].

Бұл тұрғыда Ч.С. Темиров азаматтардың тегіндегі қазақ тіліне тән емес аффикстерді алып тастау арқылы ұлттық-тарихи дәстүрге сәйкес келтіру мәселесі бойынша: «Но ведь трансформация *Ибрагимова Казбека* в *Ибрагима Казбека* – не есть «приведение в соответствие с исторически сложившимися традициями». Вот если бы просто отбрасывалась фамилия, а *-ович* в отчестве заменялось на *-ұлы* (то есть – Шоқан Шыңғысұлы), можно было бы говорить об этом самом «приведении в соответствие» [29, с. 269] дейді.

«Посткеңестік кеңістіктегі тіл қызметі саласындағы белсенді трансформациялық үдерістер орыс тілді әлемнің қайта құрылу үдерісін көрнекі түрде көрсетеді» [106, с. 25]. Г.Р. Галиуллина өз зерттеуінде ХХ ғасырдың аяғы мен ХХІ ғасырдың басында татар антропонимиясы трансформациясына септігін тигізген ішінара әлеуметтік-саяси, әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-психологиялық болып бөлінетін экстралингвистикалық факторларды қарастырды [105, с. 29].

Сонымен қоғамдағы трансформация үдерісі тілдің, ұлттық сананың, ұлттық менталитеттің өзгеруіне ықпалын тигізді. Сәйкесінше ұлттық тілде көрініс тапқан тілдік трансформация қазіргі кезде сәбиге есім беруде орын алған антропонимдік трансформация құбылысына септігін тигізді. Бұл мәселе жайында толығырақ келесі бөлімдерде сипатталады.

1 бөлім бойынша тұжырым

Антропонимдер – әлеуметтік-мәдени құндылықтың, салт-дәстүрдің көрінісі ретінде тіл саясатымен тығыз байланыста қарастырылады. Адам белгілі бір есім иесі ғана емес, сонымен бірге қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарға атау беруге қабілетті саналы тіршілік иесі болып табылады.

Антропонимдерге қатысты мәселе философтар, антропологтар, әлеуметтанушылар, лингвистер мен қоғамдағы барлық адамның назарында болатын бірнеше пән тоғысына тиесілі мәселе. Кез-келген тілдің антропонимдік

жүйесінде кісі есімі отбасында дүниеге келген кезінде беріліп, бастапқы болу табиғатымен ерекшеленеді.

Кісі тегі адамның шыққан тегі жайлы мәлімет беретін отбасылық мұра ретінде есептеледі, сонымен бірге адам аты-жөніндегі тұрақты бөлшек ретінде белгілі бір отбасында ұзақ уақыт бойында ұрпақтан ұрпаққа жалғасып отырады, ал есім мен әке аты үнемі өзгеріп отырады. Бұл тұрғыда антропонимдердің тарихи, әлеуметтік-саяси өзгерістер жайлы ақпарат беретін тілдік бірлік екендігі назар аудартады.

Ғалымдар тіл саясаты мен антропонимдік саясатты (name policy) салыстырмалы түрде зерттей отырып, олардың ортақ тұстары көп екендігін айтады. Антропонимдер саяси-әлеуметтік, экономикалық оқиғалар, рухани және мәдени құндылықтар, діни және ұлттық идеология, салт-дәстүрдің көрінісі болып саналады. Сондықтан теориялық негізді құрайтын бұл бөлімде антропонимдердің даму және қалыптасу тарихы, семантикалық, құрылымдық, этнолингвистикалық ерекшеліктері, салыстырмалы және салғастырмалы тұрғыда зерттелуі, уәжділік сипаты, әлеуметтік лингвистикалық аспектісі, оларға ықпал ететін экстарлингвистикалық факторлар бойынша зерттеу жұмыстары қарастырылды.

Берілген бөлімнің мақсатына заманауи қазақ есімдер жүйесіндегі антропонимдік трансмиссия, антропонимдік трансформация құбылысын анықтаудың алғышартын құрайтын мәдени трансмиссия, ұрпақаралық трансмиссия, тілдік трансмиссия, ономастикалық трансформация, антропонимдік трансмиссия ұғымдарының табиғатын жан-жақты ашып, жұмыста қолданылатын терминдердің анықтамасын нақтылау жатады.

Мәдени трансмиссия әлеуметтік-мәдени үдерістерінің шартты белгісі ретінде тікелей мәдени трансмиссия, көлденең мәдени трансмиссия, жанама мәдени трансмиссия болып жіктеледі. Ұрпақаралық трансмиссия қоғамда ұрпақтар алмасуы тұрғысында рухани және мәдени құндылықтардың алдыңғы ұрпақтан келесі ұрпаққа табысталуымен түсіндіріледі. Ұлттық тіл – ұрпақтар жалғастығын, ұлттың дәстүрін, әлеуметтік-мәдени құндылықтарын, этникалық қасиеттерін анықтайтын әлеуметтік институт болып есептеледі. Тілдік трансмиссия – тіл арқылы жүзеге асқан құндылықтардың сақталып, табысталу тетігі ретінде анықталса, *антропонимдік трансмиссия* – ұлттық тіл қорында сақталған кісі есімдерін болашақ ұрпаққа табыстау, жеткізу болып саналады.

Әлеуметтік-саяси жағдаят пен жаһандану үдерісі ықпалынан кісі есімдерінің тілдік санада сәнді, заманауи болып қабылдануы тұрғысынан батыс елдері тілдерінің нормаларына сәйкес дыбыстық өзгеріске ұшыраған есімдер *антропонимдік трансформация* құбылысын анықтайды.

2 ҚАЗАҚ АНТРОПОНИМДІК ЖҮЙЕСІН ТАЛДАУ

Жалқы есімнің мағынасы жөнінде ғалымдардың пікірлері біркелкі емес, олардың кейбірі жалқы есімде мағына болмайды десе, екіншілері мағына бар деген пікірді ұстанады.

J.S. Mill бойынша жалқы есімге келесі классикалық анықтама беріледі: «a proper name is a word which answers the purpose of showing what thing it is we are talking about, but not of telling anything about it» [113, p. 36]. Яғни жалқы есімнің мақсаты – заттың атауын білдіру болып есептеледі.

A. Gardiner «The theory of proper names» атты ғылыми еңбегінде жалқы есімде мағына болмайтындығы жайлы айтады [114, p. 39]: «Жалқы есім – белгілі бір нысанды дыбысталуы арқылы сәйкестендіретін сөз».

Кісі есімін когнитивтік психология тұрғысынан зерттеген T. Brennen [115, p. 142]: «There is, however, a great deal of evidence from everyday life and in the scholarly literature which supports the notion that personal names are meaningful» дейді. Демек күнделікті өмірдегі және ғылыми әдебиеттерде келтірілген деректер кісі есімі мағынаға ие екенін дәлелдейді.

В.Д. Карпенко антропонимдік мағынаны: «Антропонимическое значение, основное и единственно обязательное для антропонима, – значение личного имени, индивидуализирующего знака для выделения человека из числа других людей. С этим значением связана и основная функция личного имени – номинативная, обязательная для каждого антропонима, тогда как описательная функция, связанная с до антропонимическим (этимологическое) значением личного имени, не только не обязательна для антропонимов, но как правило в них отсутствует» деп сипаттайды [104, с. 16]. Мұнда антропонимдердің антропонимге дейінгі (этимологиялық) мағынасына қатысты сипаттау қызметіне қарағанда антропонимдік мағынасымен байланысты номинативтік қызметінің маңыздылығы баяндалады.

А.В. Суперанская «К проблеме типологии антропонимических основ» еңбегінде славян, еврей, түркі және шығыс антропонимдерін талдау нәтижесінде адамның қоршаған ортаға қатынасына, ойлау мен қабылдау формаларына, дүниетанымдық көзқарасына негізделген түрлі халықтардың типологиялық ұқсастықтарын анықтайтын антропонимикалық негіздің типтік және раритеттік түрлерін ажыратып көрсетеді. А.В. Суперанская өз топтастыруында В.Г. Богораз-Тан қағидасына сүйене отырып, кез-келген халықтың тілінде адамды, туыстық қатынасты, табиғат құбылыстарын, материалдық мәдениетті сипаттайтын лексемалардың болатынын атап өтеді. Антропонимдерді жасауда қолданылатын лексемалардың төрт тобынан бөлек келесі топтарды енгізеді: элеуметтік мәдениетті, физикалық қатынастар мен параметрлерін сипаттайтын лексемалар, антропонимдер құрамындағы түрлі жалқы есімдер [116, с. 8-19].

К. Агуекум Гана мемлекетіндегі Акан (Akan) тіліндегі антропонимдерді типологиялық тұрғыда 10 негізгі топ бойынша бөліп қарастырады [21, p. 206-235]: 1) күнтізбелік есімдер (birthday names), 2) тегі немесе тайпа есімі (family

names), 3) жағдаятқа қатысты есімдер (circumstantial names), 4) теофорлық есімдер (theophorous names), өсімдік және жануарлар әлеміне қатысты есімдер (flora and fauna names), және жаңаша түрленген есімдер (weird and reincarnate names), құрмет есімдері және титулдық есімдер (honorifics and title names), жанама тұспалдау және мақал-мәтелдерден жасалған есімдер (insinuating and proverbial names), дене мүшелеріне қатысты есімдер (bodily structure), туыстық атаудан жасалған есімдер (kinship).

2.1 Заманауи қазақ антропонимиясы: лексика-семантикалық топтастырылуы

Халқымызда сәби жарық дүние есігін ашқаннан кейін орындалуға тиісті маңызды міндеттердің бірі – азан шақырып ат қою немесе есім беру дәстүрі. Балаға есім берілу барысында оның мәнді, әрі мағыналы болуына баса назар аударылады. Әдетте балаға жасы үлкен, елге сыйлы, құрметті, беделді, абыройлы кісі есім береді. Сонымен бірге тілдік санада кісі есімінің білдіретін мағынасы оның тағдырына әсерін тигізеді деген наным-сенім қалыптасқан.

«Ертеде адамдар табиғатты, жер-суды, тау-тасты, ағашты, өсімдіктерді де жанды нәрсе деп есептеп, оларға сыйынып отырған. Адамзат дамуының көне дәуірінде атау мен аталған заттың арасында ажырамас байланыс бар деген түсінік болған» [117, 4 б.].

Кісі есімінің көркем, мәнді және мағыналы болуы оның өзіндік менін қалыптастыруға септігін тигізіп, психологиялық тұрғыда білгілі бір деңгейде өмір сүру салтына әсерін тигізеді. Мысалы, өз есімінің білдіретін мағынасы оның тағдырына ықпалын тигізгені жайлы *Жаназар* есімді орта жастан асқан ер кісі төсек тартып, ауыр қалде жатқанда мынадай оймен бөліседі: «Менің жаным тыныш емес, үнемі жаным қиналып, жаным азар болып жүремін. Неліктен атымды Жаназар деп қойды екен...?». Науқас осыдан соң ауыр күрсініп, балаға ат қойғанда оның мағынасына мән беруге кеңес береді (ауызекі әңгімеден, респондент Әлиакбарұлы Махмұт, 82 жас) [118, 27 б.].

Келтірілген мысал негізінде қазақ халқының есім беруде оның білдіретін мағынасы адам өміріне белгілі бір деңгейде ықпалын тигізетіні жайлы сенімі басым екендігін аңғаруға болады.

Профессор С. Аманжоловтың анықтамасы бойынша: «Семантика дегеніміз – сөздің мағынасы деген сөз. Жалпы сөз мағынасын, оның ескі, жаңа түрінің мағыналық жақтан өзгеру жолдарын тексеретін ғылымды семасиология дейді» [119, 47-52 бб.]. Ғалым семасиология сөздердің қалыптасқан түрін ғана емес, сөздердің тарихи дамуын, мағыналарының өзгерісін де зерттейтін сала екендігін айтады.

Мағына ұғымына берілген бірнеше анықтаманы қарастырайық. «Қазақ тілінің лексикологиясында» Ә. Болғанбаев, Ғ. Қалиұлы сөздің мағынасына келесідей анықтама береді: «Мағына дегеніміз – ойлау мен сөздің арасында жатқан аумақ. Мағына бұл ойлаудан сөзге дейін жүрілетін жол» [120, 155 б.].

Сөздің мағынасы, яғни лексикалық мағына жайлы А. Ысқақов: «Әрбір сөздің өзге сөздермен қарым-қатынасқа түспей жеке-дара тұрғандағы

(статикалық күйдегі) нақтылы, я негізгі мағынасы, әдетте, лексикалық я тура мағына деп аталады» [121, 7 б.] дейді.

Б. Ақбердиева бойынша: «Лексикалық мағына – зат, құбылыс, іс-әрекеттің санада бейнеленіп, тұрақталған ұғымының мазмұны» [122, 73 б.].

Жалқы есімнің семантикасы деп негізінен экстралингвистикалық сипаттағы оның құрамдас компоненттерінің тіркесін ұғынамыз, жалқы есімнің семантикасы ақпараттан жинақталады, ал ақпарат тілдік, сөйлеу және арнайы ономастикалық функциялардан, стилистикалық және эстетикалық маңыздылықтардан құралады [123, 73 б.].

Б.Ә. Досжанов антропонимге арқау болған сөздің алғашқы номинативтік мағынасы мен антропонимдік мағынасы арасындағы айырмашылық жөнінде: «Барақ есімінің алғашқы мағынасы көне түркі тілінде «сабалақ, жүндес, аңшы ит дегенді білдірсе, қазіргі тілімізде «барақ ит» деп сол күйінде қолданылады. Оның шығуы көне дәуірлердегі тотеммен байланысты. Алайда антропоним ретінде туынды мағынасы басты назарда болады. Соңғы ғасырларда тарихта болған *Би Барақ, Барақ хан, Барақ сұлтан, Көкжал Барақ* секілді атақты адамдардың ерен қасиеттері ескеріліп, бұл есімнің әуелгі мағынасы жойылып, ауыспалы мағына иемденеді. Келесі ұрпаққа бұл есімнің қойылуы батыр, дана т.б. болсын деген ниетпен жүзеге асты» дейді [123, 63 б.].

Б.М. Тілеубердиев жоғарыда айтылған пікірді қолдай отырып, мағыналық тұрғыдан даму барысында, эстетикалық талғамның өсуіне қарай кісі есімдері әр дәуірде жаңаша сипаттарға ие болғанын айтады: «Аталған *Барақ* есімімен қатар, *Ит, Күшік* секілді кісі аттарының алғашқы мағынасы кие тұтумен байланысты болса, кейінгі дәуірлерде бұл жануардың түрлі кемшіліктері ескеріліп, ырымдау басты назарға алынды (*Итемген* есімінің шығу мотивтері бұған дәлел). Салыстыра қарар болсақ, алғашқысы көк тәңіріне табыну, өгіз, бөрі, жануарларын кие тұтумен мағыналас, ал кейінгілері *Ырымбай, Жаманбай, Жәутік, Жұрқа, Елеусіз* есімдерінің синонимі ретінде қарастырылады» [124, 178 б.]. Мағыналық тұрғыда даму барысында антропонимдер тілдік талғамның өзгеріне байланысты әр кезеңде жаңаша сипатқа ие болып отырады.

Көне түркі заманында ай мен күнге табыну, табиғатты, анды, құстарды ерекше күш ретінде санап, кейбір хайуандарды (бөрі, ит, бұқа) шыққан тегіміз деп тотем ету жайттары басым болған. Соның нәтижесінде келесі есімдер шыққан: *Айсұлу, Айжарық, Айқан, Айдай, Кұнай, Айкүн, Таутай, Тайбай, Көлбай, Көлтай* [125, с. 5].

Кейін бұл тұрғыда өзбек антропонимикасы туралы Э. Бегметов төмендегідей пікір білдіреді: «Имена, *Тангриберген, Тангриберди, Тангриқұл, Қуанышбек, Ойзада, Ойкон* связаны с культом неба, солнца, и луны, являются ярким свидетельством поклонения и почитания людьми этих небесных и наземных «божеств» [126, с. 18].

Көне есімдердің шығу тарихы жөнінде түрікмен ономастикасын зерттеуші ғалым З.Б. Мухамедова: «древнейшими, на наш взгляд, следует считать имена, восходящие к названиям атмосферных осадков, солнце, луны, растений и животных» дейді [127, с. 45].

«Қазақ есімдері» атты энциклопедиялық анықтамалықта А. Смағұлов жаңа туылған нәрестені тылсым күштерден және көз тиюден сақтау, қорғау мақсатында есім ретінде қойылған үй жануарлары және жабайы аңдар мен құстардың атауларын *зооним есімдер* деп береді. Оларға келесі мысалдарды келтіреді: *Бөрібай, Қасқырбай, Арлан, Барақ, Құртқа, Бүркіт, Лашын, Атан, Қозы, Нарбай*, т.б. [128, 6 б.].

А.М. Байғұтова бойынша: «Халқымыздың танымында қалыптасқан белгілі бір аң, жануар, құс туралы ұғымдар ұлттық мәдени стереотиптерге айналып, нәтижесінде этностың, жеке тілдік тұлғаның аялық біліміне енеді. Тіліміздегі *Аубай, Қасқырбай, Арыстанбек, Жолбарыс, Ақбота, Ақмарал, Қозыбақ, Бүркіт, Лашын*, т.б. аттары осылайша пайда болған» [129, 144 б.]

Қалмақ антропонимиясындағы жануарлар мен құстардың атаулары негіз болған кісі есімдері жайлы Р.Л. Сельвина: «В калмыцкой антропонимии (преимущественно у представителей старшего поколения) сохранились древние калмыцкие имена, в основу которых положены названия птиц и животных: *Харих* (ястреб), *Эля* (орел), *Итльг* (сокол), *Керя* (ворона), *Гурвд* (сова), *Буга* (буг марл – «олень»), *Кермн* (белка), *Булгн* (соболь), *Бух* (бык), *Чон* (волк), *Тек* (дикий козел). По всей видимости, данная категория личных имен – реликт очень древних тотемистических представлений, бытовавших у далеких предков монголоязычных народов, древней прародиной которых являлась территория прибайкальских степей, где и могли обитать названные представители животного мира» деп атап өтеді [130, с. 89-90].

Сәйкесінше қазақ тілінде кісі есімі ретінде жабайы аңдардың, құстардың атауларының берілу себебін Р. Панзарбекова олардың еркіндікте, бостандықта жүретін, қарулы әрі жүйрік болып саналуымен түсіндіреді. Оның пікірінше жабайы хайуандардың аттарын бала мықты, күшті, қарулы болсын және солар сияқты еркін өмір сүрсін деген мақсатта қойған. Ата-бабамыздың негізгі кәсібі мал шаруашылығымен байланысты болғандықтан төрт түлік малға қатысты кісі есімдері де жиі кездеседі. Мысалы: *Жылқыайдар, Жылқыбек, Нартай, Қойшыбай, Малбағар, Малыш, Ақбота, Айбота, Жанбота, Бурабай* т.б. [131, 18 б.].

Қазақ тілінде қыз балаларға өсімдік атауларынан берілген есімдер туралы Б. Қалиев: «Потенциальная возможность перехода НР в женское имя возникает тех случаях, когда растения являются символом красоты, изящества и нежности. Поэтому в качестве женских имен чаще всего используются наименования красивых цветов. Например: *Жанар* или *Жанаргүл* (златоцвет), *Еңлік* или *Еңлікгүл* (эдельвейс), *Қалампыр* (гвоздика), *Қызғалдақ* (тюльпан), *Райхан* (базилик), *Раушан* (роза) и др.» деп түсіндіреді [132, с. 70].

Түркі тілдерінде грамматикалық тек категориясы жоқ. Түркі тілдеріндегі кісі есімдерінің әйел не ер кісіге қатыстылығы олардың мағынасына қарай белгілі болады. Ұлға күш, жігер, батылдық және қайсарлық мағынасындағы сөздер, қызға әдемілік, сұлулық, нәзіктікті білдіретін сөздерден жасалған есімдер қойған. Бұған қоса, тек әйел, не ер антропонимдерінде қолданылатын ұлттық бірліктер бар [133, с. 64].

Б.А. Старостин қазақ тіліне араб тілінен енген есімдер арқылы тек категориясының пайда болғандығын айтады: «Арабские имена женского рода (*Амина, Закия, Парида, Рашида, Салиха* и др.) впервые внесли категорию рода в казахский язык» [134, с. 285].

Демек ер мен әйел антропонимдерінің лексикалық жүйесінен гендерлік айырмашылықты байқауға болады. Ер антропонимдері аңдарға, құстарға байланысты атаулардан болса, ал әйел антропонимдері өсімдік, мата атауларынан қойылған.

Т. Жанұзақов өз еңбегінде «Қымбат бағалы металл мен сапасы жоғары маталар, алуан түрлі тастар атауларынан қойылған есімдер тек әйелдерге берілетін» деп атап өтеді [13, 59 б.].

Қазақ және түрік тілдеріндегі қымбат металл мен асылтас атауларынан жасалған ер және әйел антропонимдерінің айырмашылығын М.М. Бигелдиева былайша көрсетеді: «Қымбат металл мен асылтас атауларынан жасалған есімдер де өзара бөлінеді. Әшекей жасауда қолданылатын металлдар мен асылтас атауларынан жасалған есімдер әрдайым қыз балаға беріледі. Мысалы: *Алтын, Алтынгүл, Күміс, Меруерт, Маржан, Гауһар, Gümüş, Altun, Zümrüt, İnci, Yeşim*. Мұндай есімдерді берудегі басты уәж – қыз баланың әдемі, сыпайы, тәрбиелі, нәзік болуын тілеу. Ал мықтылықты, қаттылықты білдіретін металл мен асылтас атауларынан жасалған есімдер сәйкесінше тек ер балаларға қойылған. Мысалы: *Алмас, Болат, Құрыш, Polat, Çelik, Demir*. Мұндағы басты уәж ер баланың бекем, мықты, жігерлі, күшті болуын қалауы» [85, 74 б.].

Телқожа Жанұзақов «Очерк казахской ономастики» (1982) [135] еңбегінде В.А. Никоновтың ғылыми негізделген семантикалық топтастыруына [20] сүйене отырып, зерттеу жұмыстарын толықтыра келе қазақ антропонимиясының лексикалық және семантикалық жүйесін жасады:

- 1) *имена описательные (дескриптивы)*;
- 2) *имена-пожелания (дезидеративы)*;
- 3) *имена-посвящение (меморативы)*;

Өз тарапынан Т. Жанұзақов антропонимдердің семантикалық тобына тағы бір топты қосады:

- 4) *имена культурно-исторические (социальные)* [135, с. 23-26].

Біздің тарапымыздан жоғарыда аталған семантикалық топтастыруға заманауи қазақ есімдері тобы қосылды.

Қазақ антропонимиясында *нәрестенің сипатына қарай берілетін есімдер (дескриптивтер)* баланың физиологиялық ерекшелігі, туған жері мен туылған күні, отбасында сәбидің нешінші бала болып өмірге келуі, ата-ананың тілегі, қуаныш сезімі, баланың жарық дүние есігін ашқанда орын алған түрлі оқиғаларды сипаттайды. *Тілек есімдер (дезидеративтер)* ата-ананың сәбиіне ұзақ өмір, бақыт, байлық, батырлық, батылдық, сұлулық, нәзіктік, сыпайылық, мәдениеттілік, ақылдылық, даналық секілді жақсы қасиеттерді тілеу ниетінен туындаған. Бұл топқа келесі сәбидің ұл болуын тілеген есімдер, сәбидің дүниеге келгендегі ата-ананың арман-тілегінің орындалғанын білдіретін есімдер де жатады. *Құрмет есімдері (меморативтер)* тарихи тұлғалардың,

халық қаһармандарының, танымал адамдардың құрметіне, қайтыс болған ата-бабасының, туған-туысының құрметіне қойылады. *Мәдени-тарихи есімдер (әлеуметтік)* есімдер пұтқа табынушылықты сипаттайтын (языческие имена), тотемдік, діни, табуға қатысты және неологизм есімдерді қамтиды.

Аталған бөлімде 1980, 1990, 2000, 2010, 2018 жылдары дүниеге келген нәрестелердің аты-жөні тіркелген – 43 027 туу туралы акт жазбасы негізінде кісі есімдері мен тектеріне лексика-семантикалық, құрылымдық-сөзжасамдық, тілдік қатысымдылығына қатысты талдау жасалады.

2.1.1 Қазақ кісі есімдерінің лексика-семантикалық топтары

Ер антропонимдері

Сипаттау мәнді ер есімдері (дескриптивтер). Сипаттау мәнді ер есімдері нәрестенің физиологиялық ерекшелігін сипаттап, бет-әлпетіне, денесінің түсіне және жүріс-тұрысына қатысты болып келеді:

- дене мүшелерінің қатысуымен жасалған ер есімдері: *Ақжүрек, Бауыржан*;

- сәбидің денесіндегі қал немесе мең болуына орай қойылған ер есімдері: *Қалдыбек, Қалдыбай, Қалжан, Қалтай*.

- денесінің түсіне байланысты берілген ер есімдері: *Ақжігіт, Қаражан*.

Сәбидің туған жері, туған күні мен айына (немесе сол айдағы оқиға) қатысты қойылған есімдер:

- туған жерге, яғни географиялық ұғымдарға байланысты ер есімдері: *Таужан, Алтай, Ертіс, Еділ, Есіл, Оқжетпес, Саян*;

- апта күндеріне қатысты есімдердің ішінде ир. *сәрсенбі* (*шәһар* – төрт + *шәмбе* – күн, төртінші күн (бейсенбі) дүниеге келген балаға қойылған [136, 117 б.] ер есімі кездесті: *Сәрсен* – Сәрсенбі сөзінің ықшамдала, қысқартылған түрі;

- ай атауларына байланысты қойылған ер антропонимдері: *Мамыр, Маусым, Наурыз, Наурызбек, Наурызхан*. Заманауи антропонимдер арасында *Мизам, Мизамбек* есімдері кездесті. *Мизам*, ар. – қыркүйек айына сәйкес келетін ай аты [136, 94 б.].

- мұсылман қауымында қасиетті ай саналатын Ораза айында туылған ер балаға *Рамазан* есімі қойылған;

- құрбан айт мерекесі қарсаңында дүниеге келген сәбиге: *Айтбай, Айтбек, Айтжан, Айтқали* есімдері берілген.

Қазақ тілінде сәбидің отбасында нешінші бала екенін білдіретін есімдер: отбасындағы алғашқы балаға – *Тұңғышәли*, кенже балаға – *Кенжебек* есімдерін берген.

Бала дүниеге келген кездегі ата-анасының эмоциясын, тілегінің қабыл болғанын, қуаныш сезімін сипаттайтын есімдер: *Аллаберген (Алдаберген), Аңсаған, Берген, Бердібек, Қалау, Қуаныш, Құдайберген, Сағындық*.

Тілек мәнді есімдер (дезидеративтер):

- ата-ананың сәбиіне ұзақ өмір тілеуіне байланысты есімдер: *Жанұзақ, Ғасыр, Мыңжасар, Өмірбек, Өміржан, Өмірзақ*;

- нәрестеге бақыт тілеумен байланысты есімдер: *Бақберген, Бақдәуір, Бақжан, Бақкелді, Бақыт, Бақытжан, Нұрбақыт*;

- сәбидің күшті, батыр болып өсуін тілеумен байланысты есімдер: *Батыр, Батырлан, Батырхан, Жігер, Қайсар, Қуат*;

- нәресте өскенде ақылды болсын деген тілекпен ұл балаға берілген есімдер: *Ақыл, Ақылбек, Ақылжан, Данабек, Данышпан*;

- сәбидің молшылықта, баршылықта өмір сүруін, ырыс-несібелі болуын тілеумен байланысты есімдер: *Берекет, Несібек, Ырысбек, Ырысдәулет, Ырысәлі, Ырыскелді*;

- баланың аман болуын, тірі қалуын тілеумен байланысты есімдер: *Аман, Есен, Тұрар*.

Арнау мәнді немесе құрмет есімдер (меморативтер) тарихи тұлғалардың, халық қаһармандарының, танымал адамдардың құрметіне, қайтыс болған ата-бабасының, туған-туысының құрметіне қойылады. Бүгінгі таңда қазақ балаларына тарихта болған ұлы тұлғалардың, атақты, ел билеген хандардың, батырлардың, әдеби шығарма кейіпкерлерінің құрметіне қойылған есімдерді қою үрдіске айналды:

- көне түркі дәуірі мен орта ғасырдағы тарихи тұлғалардың есімдері мен тегінің құрметіне қойылған антропонимдер: *Күлтегін, Қорқыт, Қожахмет, Ясауи*;

- әулие-әмбие есімдері құрметіне қойылған антропоним: *Пірбекет*;

- ұлы хандардың, батырлардың құрметіне қойылған есімдер: *Абылай, Абылайхан, Әбілмансұр (Абылай ханның шын есімі), Бейбарыс, Ерасыл (Қабанбай батырдың шын есімі), Ерназар, Жәңгір, Исатай, Кенесары, Керей, Қазыбек, Қарасай, Қасымхан, Маханбет, Райымбек, Сырым, Тәуке, Хақназар, Шыңғыс, Шыңғысхан*;

- жыраулар, билер мен шешендердің құрметіне қойылған есімдер: *Ақтамберді, Жиренше, Майқыби, Төлеби*;

- ұлы тұлғалар, ақын-жазушылар, ғалымдар мен саяси қайраткерлердің құрметіне қойылған есімдер: *Абай, Әлихан, Әл-фараби, Бейімбет, Жамбыл, Мұқағали, Мұхтар, Олжас, Сәкен, Шәкәрім, Шоқан, Ыбырай, Илияс*;

- мемлекет басшыларының (президенттердің) құрметіне берілген есімдер: *Ататүрік, Нұрсұлтан, Рамзан*;

Осы тұрғыда Б. Әбдуәлиұлы «прототип есімдер» туралы: «Тәуелсіздік жылдарында отандық тарихтың жаңғыруымен *Елхан, Бейбарыс, Қасым, Абылай, Ерасыл, Кенесары, Әлихан, Тұрар, Жүсіпбек, Мағжан* т.б. секілді есімдер қойыла бастады. Кеңес өкіметі тұсында да елге танымал *Амангелді (Иманов), Болатбек (батыр бала), Асқар, Ботагөз («Ботагөз» романының кейіпкері), Кәмиат (Дөненбаева), Зылиха (Тамшыбаев)* т.б. секілді есімдер болды. Әрқайсысының елге танылған батырлық, еңбекқорлық т.б. қасиеттері прототиптік мағына ретінде өз есімдеріне орнықты» деп баяндайды [86, 65 б.]. Мұнда прототип есімдердің бастапқы мағынасына қарағанда, әлеуметтік мағынасына басымдық берілетіндігі, яғни тарихта есімі танымал болған

тұлғалардың қоғамда атқарған ісіне, тұлғалық қасиеттеріне баса назар аударылады.

Қазақта өмірден озған ата-бабасының, жақын туыстарының атын беру салты бар. Нәрестеге өмірден өткен атасының, әкесінің немесе туысының құрметіне сол кісінің есімі беріледі. Зерттеу жұмысында жинақталған тілдік материалдарды саралау кезінде ер балаға өмірден өткен туысының орнын басар ұл болсын деген ниетпен қойылған *Орынбасар* есімі кездесті.

Мәдени-тарихи (әлеуметтік) есімдер діни наным-сенімдер, тотем мен табуға қатысты есімдерді қамтиды:

- аспан денелеріне, яғни, ай мен күнге табынуға байланысты берілген есімдер: *Айбол, Айтуар, Айсерік, Күнтуған*;

- жабайы аңдар мен жыртқыш құстарды, кейбір хайуандарды тотем етуге қатысты жасалған есімдер: *Арыстан, Барысхан, Жолбарыс, Қаршыға, Бүркіт, Сұңқар*;

- ислам дініне қатысты араб тіліндегі есімдер: *Абдулла, Абдулазиз, Аян, Дінмұхамбет, Ислам, Исламхан, Мұхамбетәмин, Нұрмұхамбет*, т.б.

Табумен байланысты есімдер. Табу (ағыл. taboo, фр. interdiction de vocabulaire, нем. Verbot, Tabuierung) – қолданылуына тыйым салынатын сөздер немесе сөз қолданыстары. Мифтерге сену, ырымшылдық, соқыр сенім табу қалыптасуына себепкер болады. Ауру аттары, құдайлар мен жын-пері, аруақ аттары, ауланатын жануарлар, туыстық атаулар мен өлімге қатысты атаулар туыстық атауларға (күйеу, қайын ата, қайнаға, қайын ене) табу сөздермен айтылады [103, с. 371].

Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігінде табу терминіне келесі анықтама берілген: «Табу (полинез. tabu белгілеу, айрықшалау + ru тұтастай, taru > tabu тұтастай айрықшаланған; ерекше белгіленген) ағыл. taboo – 1. Нақты бір іс-әрекетке, оның ішінде атын атап айтуға болмайтын заттарға қатысты тілдік іс-әрекетке тыйым салатын алғашқы қауымдастық сипатындағы әлеуметтік институт. 2. Этномәдени факторлардың ықпалымен қолданылуына тыйым салынуы тиіс сөз немесе сөйленіс. Табудың пайда болуын дінмен, ырыммен, моральдық тыйымдармен және адамгершілік нормаларымен, реттеушілік қызметі бар әлеуметтік институттармен, нышандық-таңбалық жүйелермен байланыстырады» [57, 232 б.].

Қазан төңкерісінен бұрын қазақ тұрмысында сөзге тыйым салу, астарлап сөйлеу дәстүрін Т. Жанұзақов: «Ерте заманнан бар бұл дәстүр халық арасында кеңінен етек алған. Сөзге тыйым салу, астарлап сөйлеу әдеті кісі аттарына да әсерін тигізбей қалмаған. Бұрынғы кезде ауылдағы әйелдер ерінің, ата-ене, қайнаға, қайыніні, қайынсіңілілерінің атын атамаған. Сөйтіп, ат тергеу ғұрпы кеңінен тараған. Бұлайша сөзге тыйым салуды ғылымда табу дейді» деп атап өтеді [13, 82-83 бб.].

Ә. Ахметов «Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер» атты еңбегінде қазақ келіні күйеуінің әке-шешесі көзі тірі кезінде өзі тапқан бірінші баланы да өз атымен атамай, оның жынысына қарамастан, *кенже бала* немесе *бөпе-жан* сияқты эвфемистік есім қолданғандығы жайлы баяндайды. Ізетті келін өзінен

бұрынырақ келін болып түскен қайнысының әйелін де, яғни жасы кіші абысынының да атын тергеп, оны келіншек деп атаған. Кейде тыйым салынған есімдерді тергеп айтуға мүмкіндік болмай қалса, әлгі есімдердің бір дыбысын өзгертіп, *Мәмбетті – Сәмбет, Тұрсынды – Мұрсын, Ахметті – Сахмет* және т.с.с. бұзып айту да эвфемистік есімдер жасаудың бір тәсілі ретінде қолданылған [137, 39 б.].

Ш.Б. Салықжанова ат тергеуге байланысты: «Әйелдер күйеуінің атын атамай «әлгі», «біздің үйдегі», «от ағасы» немесе баласының атымен атау (Еркетайдың әкесі деп) дәстүрінің қалдығы әлі кездеседі. Тіпті күйеуінің құрдастарының аттарын атауды да ұят санап құрдас, замандас немесе аттас деп атау дәстүрі болған. Сөйтіп, жаңадан түскен жас келін болсын, оның абысын-ажындары болсын ат тергеуді міндет санаған» [138, 421 б.].

«Мәдениет арқылы өрнектелген ұлт болмысы тек тіл арқылы танылады» [139, 4 б.]. Ұлттық мәдениет пен болмысты сипаттайтын антропонимиядағы табу мәселесі ата-бабамыздың дәстүрі ретінде осы күнге жеткен мәдени мұра. Олар сыйластық пен құрметті, ізеттілікті білдіретін этикеттік бірлікті болып есептеледі. Бұл дәстүр еліміздің оңтүстік аймақтарында әлі күнге дейін сақталған. Әсіресе жаңа түскен келін сол әулеттегі үлкендерді атымен атамайды, қайнылары мен қайынсіңлілеріне ат қойып, сол атпен атайды. Қазіргі кезде ат тергеу салты негізінен жасы егде ауыл тұрғындары арасында қолданылады.

Неологизм есімдер. Өз еңбегінде Т. Жанұзақ *интернационалдық есімдер* деп көрсеткен *Артур, Диас, Марат* [135, с. 26] есімдері қазіргі уақытта да сәбилерге қойылып жүр.

Біз өз тарапымыздан қазақ антропонимиясын семантикалық топтастыру бойынша *заманауи қазақ есімдері* тобын қосуды ұйғардық.

Заманауи қазақ есімдеріне қазақ тіліндегі жалпы есім сөздерден жасалған дара тұлғалы антропонимдерді, біріккен тұлғалы антропонимдерді, араб тілінен енген жаңа есімдер, жаһандану үдерісі мен БАҚ құралдары ықпалынан енген есімдерді және дыбыстық өзгеріске ұшыраған есімдер кіреді.

- қазақ тілдеріндегі жалпы есім сөздерден жасалған ер есімдері: *Ақиқат, Алғыс, Арнамыс, Асу, Әлем, Белес, Ғаламат, Ғарыш, Демеу, Жасын, Жеткер, Кемеңгер, Пейіл, Самғар, Сеңгір, Тағдыр, Ұлағат;*

- көне түркі антропокомпонеттері (*ай, ақ, бай, ел, ер, тәңір*) мен жалпы есім сөздерден жасалған туынды тұлғалы ер есімдері: *Айбарыс, Айқұт, Айжас, Айсері, Айсұңқар, Айтас, Ақмейір, Ақнан, Ақтаң, Байтас, Елсұңқар, Ертұмар, Ертұғрыл, Тәңірұлан;*

- екі есімнен бірігіп жасалған ер есімдер: *Абылайханбейбарыс, Бекмұхамбетсұлтан, Жарасөркен, Мәдизейінуәйіс, Мұхамбетәмин, Мұхамбетжолдас, Мұхамбетясин, Мұхамбетшайбани;*

- араб тілінен енген есімдер: *Азан, Әбдімүтәліп, Әзірет (Хазірет), Әли-Ағзам, Әлисұлтан, Әмин, Дініслам, Діннұр, Мәдімар, Салах Ад Дин (Салахаддин), Саламат, Хабибрахман, Яхияжұма;*

- жаһандану үдерісі мен БАҚ құралдары ықпалынан пайда болған есімдер: *Альбертгор, Анаис, Бельгер, Бернард, Джихат, Иммануил, Марсель, Маттео, Микаэль, Оскар, Рауль, Рамзес, Рафаэль, Роллан (Роланд), Самуэль, Эдуард Элисар Ян, Эрнест;*

- дыбыстық өзгеріске түскен ер есімдері: *Айанер (Айнар), Аймер, Айсар (Айсары), Алесар, Алсан, Армиль, Арьен, Асмир, Аджи Гирей (Әжігерей), Аламир, Әлихар, Байэль, Бигель (Би+келді), Диасыл (Диас+Асыл), Дильен, Жансүр (Жансүгір), Махди, Сағди, Тамир (Темір), Халис (Халид), Ильяр (Илияс), т.б.*

Профессор Т. Жанұзақов қазақ есімдерін жасалу жолдары бойынша келесі лексика-семантикалық топтарға жіктейді: *мал шаруашылығына байланысты есімдер, табиғат құбылыстарымен байланысты есімдер, тағы аңдар мен үй хайуандары және құстарға байланысты, асыл тастар, металдарға байланысты атаулар, жеміс-жидек атаулары байланысты есімдер, туыстық атаулармен байланысты есімдер, сын есімдердің қатысуымен жасалатын есімдер, жер-су аттарына қойылған есімдер, тұрмыстағы керек-жарақтарды білдіретін есімдер, түрлі тағам аттарына байланысты есімдер* [140, с. 34].

Жоғарыда көрсетілген топтастыру негізінде қазіргі ер есімдерінің жасалу жолдары бойынша лексика-семантикалық топтары:

- ру атауына қатысты есімдер есімдер: *Адай, Адайхан, Албан, Арғын, Әлім, Дулат, Жалайыр, Жағалбайлы, Наймантай;*

- топонимдерден жасалған есімдер: *Балхаш, Атлант, Еділ, Есіл, Жайық, Назарет, Тұран;*

- тау атауларынан жасалған есімдер: *Арафат, Саян, Оқжетпес;*

- жабайы аң, құс атауларынан жасалған есімдер: *Барыс, Бүркіт, Елік, Сұңқар.*

Әйел антропонимиясы. Нәрестенің физиологиялық ерекшелігін сипаттайтын *сипаттау мәнді әйел есімдері* (дескриптивтер):

- бет-әлпетіне, дене мүшелеріне байланысты қойылатын есімдер: шаш – *Сұлушаш, Алтыншаш, Қарашаш, Маржанишаш, Мыңшаш;* маңдай – *Ақмаңдай;* көз – *Айқаракөз, Айнамкөз, Асылкөз, Аякөз, Қаракөз, Ботакөз;* қас – *Қаламқас, Кермеқас;* білек – *Ақбілек;* жүрек – *Айжүрек.*

- сәбидің денесіндегі қал немесе мең болуына орай қойылған әйел есімдері: *Қалбибі, Қалдыгүл, Қалдықыз, Қалжан, Қалымжан, Меңдігүл, Меңтай;*

- нәрестенің денесінің түсіне байланысты берілген есімдер: *Ақбикеш, Ақбөпе, Ақжан.*

Туған күні мен айына (немесе сол айдағы оқиға) қатысты есімдер:

- апта күндеріне қатысты есімдерге *жұма* (ар. *джумга* – жиын, жалпы қауым жиналатын күн) [136, 75 б.] сөзінен жасалған әйел есімдері: *Жұмабике, Жұмагүл, Жұмағайша;* *Әдиа* ир. *одина* – аптаның бесінші күні, жұма күні туылған балаға қойылатын есім, синонимі *Атина* [136, 142 б.] есімдері жатады.

- ай атауларына байланысты қойылған әйел есімдері: *Гүлнаурыз, Наурызгүл, Наурызым, Маусымжан, Сәуіржамал;*

- құрбан айт мерекесі қарсаңында дүниеге келген сәбиге: *Айтгүл* (*Айткүл*), *Мейрамгүл* сынды есімдер қойылған.

Сәбидің отбасында нешінші бала екенін білдіретін есімдер:

- отбасында екінші балаға берілетін *Сәния* (ар., тәж.) есімі – сан жағынан үйдегі екінші туған бала [136, 168 б.] дегенді білдіреді;

- отбасындағы кіші балаға қойылған әйел есімдері: *Айкенже*, *Ақкенже*, *Кенже*, *Кенжегүл*;

Бала дүниеге келген кездегі ата-анасының эмоциясын, тілегінің қабыл болғанын, қуаныш сезімін сипаттайтын әйел есімдері: *Дәметкен*, *Дәмегүл*, *Дәмелі*, *Қуаныш*, *Сағыныш*, *Шаттық*.

Тілек мәнді есімдер (дезидеративтер):

- нәрестеге бақыт тілеумен байланысты есімдер: *Бақжан*, *Бақыт*, *Бақытгүл*, *Бақытжан*, *Гүлбақыт*;

- қыз баланың сұлу, көрікті, ажарлы, нәзік болуын тілеумен байланысты есімдер: *Ажар*, *Айсұлу*, *Аққербез*, *Әдемі*, *Әсем*, *Әсемжан*, *Әсемгүл*, *Көркем*, *Сұлу*;

- мата атауынан қойылған есімдер: *Барқыт*, *Жібек*, *Мақпал*, *Масаты*;

- нәресте өскенде ақылды болсын деген тілекпен *Әлима* (ар. ғалима – оқымысты ғалым әйел [136, 143 б.]), *Дана*, *Данагүл*, *Парасат* секілді есімдер қойылған;

- сәбидің молшылықта, баршылықта өмір сүруін, ырысты болуын тілеумен байланысты есімдер: *Береке*, *Несібелі*, *Ырзагүл*;

- ата-ананың өздеріне деген тілек-ниетін білдіретін, яғни келесі сәбидің ұл болуын қалауға қатысты есімдер: *Жаңыл*, *Қыздықой*, *Ұлай*, *Ұлайым*, *Ұлбала*, *Ұлбану*, *Ұлбосын*, *Ұлбөбек* (*Ұлбөпе*), *Ұлғанша*, *Ұлдай*, *Ұлдана*, *Ұлданай*, *Ұлдар*, *Ұлдария*, *Ұлдархан*, *Ұлдықыз*, *Ұлжалғас*, *Ұлжан*, *Ұлжарқын*, *Ұлжібек*, *Ұлзира*, *Ұлмекен*, *Ұлнара*, *Ұлсана*, *Ұлсерік*, *Ұлтай*, *Ұлту*, *Ұлтуар*, *Ұлыш*. Қыздарға мұндай сипаттағы есімдерді беру қазіргі күнге дейін өз жалғасын тауып келе жатқандығын атап өтуге болады.

Арнау мәнді немесе құрмет есімдер (меморативтер) тарихи тұлғалардың, халық қаһармандарының, танымал адамдардың құрметіне қойылады:

- ел билеген атақты әйел кісілер, батыр қыздардың есімдері: *Томирис* (*Тұмар*), *Алия*, *Мәңшүк*.

Мәдени-тарихи (әлеуметтік) есімдер пұтқа табынушылықты білдіретін есімдер (языческие имена), тотем есімдер, ислам есімдері, табу есімдер мен неологизм есімдерді қамтиды:

- аспан денелеріне, яғни ай мен күнге табынуға байланысты берілген есімдер: *Айсұлу*, *Айым*, *Айжұлдыз*, *Күнімай*, *Күнсұлу*;

- ислам дініне қатысты араб тіліндегі есімдер: *Айша*, *Әмина*, *Мадина*, *Малика*, *Намаз*, *Фатима*, *Хадиа*.

Неологизм есімдер:

- интернационалдық әйел есімдері: *Анжела*, *Долорес*, *Ирада*, *Клара*, *Софья*, *Элеонора* қазіргі кезеңде қазақ антропонимиялық қорында кездеседі.

Заманауи қазақ әйел есімдері

Қазақ тіліндегі жалпы есім сөздерден жасалған дара тұлғалы антропонимдерді, біріккен тұлғалы антропонимдерді, жаһандану үдерісі мен БАҚ құралдары ықпалынан пайда болған есімдерді және дыбыстық өзгеріске ұшыраған есімдер кіреді.

- жалпы есім сөздерден жасалған әйел антропонимдері: *Айнақыз, Ақылай, Әуел, Бақмекен, Балғын, Елриза, Елігай, Ерек, Кербез, Нұрсыйла, Нұршаиқан, Нұршуақ, Періште, Сәтті*;

- көне түркі антропокомпонеттері (*ай, ақ, бай, ел*) мен жалпы есім сөздерден жасалған туынды тұлғалы әйел есімдері: *Айасыл, Айбөбек, Айдария, Айкүнім, Айсезім, Айтеңіз, Айшешек, Ақару, Ақберен, Ақжүзік, Ақмөр, Ақпейіл, Ақсана, Ақұлта, Байбике, Елана, Елданасы, Елерке*;

- араб тілінен енген әйел есімдері: *Бәдінұр, Ғайникамал, Дінзухра, Нұраят, Нұриман, Нұрхадия, Румейса, Рухия, Саиданұр, Сафиянұр, Тәслима, Уәсила, Қайырниса*;

- парсы тілінен енген әйел есімдері: *Махфират, Сәруар, Фердаус*;

- екі есімнен бірігіп жасалған әйел есімдері: *Асылзере, Бибіжамал, Инаятбану, Нұрлыайым, Томирисясмин, Інжумаржан*;

- жаһандану үдерісі мен БАҚ құралдары ықпалынан пайда болған жаңа әйел есімдері: *Адалин, Аделайда, Азалия, Азия, Айя, Амелия (Амели), Анабель, Ангелина, Ариелла, Арманда, Арнелла, Ванесса, Нелли, Низатель, Николь, Майя, Микаэля, Мириамрада, Орли, Ребекка, Сабрина, Семирамида, Тея, Фарангис, Ханна Окоуе, Шейла, Эвелина, Элайя*;

- дыбыстық өзгеріске түскен әйел есімдері: *Айла – Айлана – Айлин (Айлина) – Айлуна (Айлун) – Айлара, Айнель (Айна), Айни (ар. Аниса), Айрин – Айрей – Айрим – Айрис, Айсель (Ай+Әсел), Айсу, Альви – Альвина – Альфина – Эльвина (Альбина), Инзипия (ар. Инсаф), Лария (Лариса), Меери (Мария), Рамида – Рамина, Сандина, Сарина – Сариям, Тамилана (Тәмила), Эльзат (Елизавета), Эльнара (Елнар)*.

Т. Жанұзақовтың топтастыруы негізінде қазіргі әйел есімдерінің жасалу жолдары бойынша лексика-семантикалық топтары:

- құс атауларынан жасалған әйел есімдері: *Аққу, Ақтоты (Тоты), Бұлбұл, Қарлығаш, Лашын, Үкіжан*;

- өсімдік атауларынан жасалған әйел есімдері: *Шынар* (биік, тау тірегі, шынар ағашы);

- жеміс-жидек атауларынан жасалған әйел есімдері *Алма, Анар* (ир. қызыл түсті дәні бар алма тектес жеміс), *Бүлдірген, Жүзім, Құлпынай*;

- гүл атауынан жасалған қыз есімдері: *Еңлік, Жауқазын, Қалампыр, Қызғалдақ, Ләйла* (араб тілінде гүл аты), *Райхан, Раушан, Сарығалдақ* (Сарықалдақ);

- мата атауынан жасалған қыз есімдері: *Масаты, Жібек, Мақпал*;

- асыл тас атауынан жасалған әйел есімдері: *Гауһар*, ир. – қымбат, бағалы тас [136, 147 б.], *Меруерт*. ир. – асыл тас [136, 162 б.], *Фарида*, ар. – 1) інжу, маржан; 2) маржан, теңдесі жоқ, сирек зат [136, 172 б.]; *Инжу*, ар. – маржан [136, 175 б.].

Жалпы лексика-семантикалық талдау нәтижесінде заманауи кісі есімдері жүйесінде орын алған өзгерістерге: көшпенді өмір салтына қатысты төрт түлік малға бай болсын деген ниетпен қойылған есімдердің қолданыстан шығуын, тотемдік, ай мен күнге табынуға байланысты есімдердің, қорғаныс есімдерінің және ауа-райы құбылыстарына қатысты берілген есімдердің архаизмге айналу үдерісін жатқызуға болады.

Апта, ай аттарына байланысты күнтізбелік есімдер қазіргі антропонимиялық қорда аз да болса кездеседі. Гендерлік айырмашылық тұрғысында баланың туған жеріне қатысты антропонимдер ер есімдерінде ғана кездесетіндігін атап өтуге болады. Ислам дініне қатысты араб тіліндегі есімдер қатары артқандығы назар аудартады. Сонымен бірге ғаламдық жаһандану үдерісінің ықпалымен шет тілдерден енген есімдер сәнді есімдер қатарынан орын алып отыр. Қазіргі уақытта жас ата-аналар тарапынан балаға есім таңдауда есімнің білдіретін мағынасына қарағанда, дыбысталуы, жағымды естілуі, заманауи, сәнді есім болуына мән берілуде.

2.1.2 Қазақ кісі тектерінің лексика-семантикалық топтары

Кісі тегіне лексика-семантикалық талдау нәтижесінде олардың ономастикада қалыптасқан дәстүрлі топтастыруға толықтай сәйкес келетіндігі айқындалды.

Нәрестенің сипатына қарай берілетін есімдер (дескриптивтер).

Сәбидің физиологиялық ерекшелігін сипаттайтын есімдер денесінің түсіне, бет-әлпетіне және жүріс-тұрысына байланысты беріледі. Нәресте денесінің түсіне байланысты есімдер негізінен «ақ», «қара», «сары», «қоңыр» лексикалық компоненттері арқылы жасалған.

«Сырға толы түр мен түс» еңбегінде Ә. Қайдаров әрбір халық түстердің белгілі бір түріне өзіне тән ұғымдар мен түсініктерге орай мән-мағына беруге тырысатынын жазады. Мысалы, жергілікті ерекшеліктерге байланысты ақ түс бірде «тазалық», «пәктік», «әділеттілік» мағынасын білдірсе, кейбір жерлерде қайғылы қазаның символы ретінде де қолданылады [141, 64 б.]. Демек *ақ* сөзінен жасалған *Ақбаев, Ақтаев, Ақбергенов* секілді антропонимдер алғашқы мағынаның негізінде, яғни сәбидің таза, пәк, әділетті болуын тілеумен қатысты болып табылады.

А. Гафуров өз еңбегінде түркі халықтарында ақ компонентімен жасалған есімдерде *ақ* сөзі әйел есімдерінде (*Ақгүл, Аққыз, Ақбике*) қалыңдықтың көйлегі секілді тазалық пен адалдықты білдірсе, ер есімдерінде (*Ақбай, Ақболат, Ақмұхаммед, Ақмырза, Ақтимур*) өмір жасы ұзақ, бақытты болсын деген мағынаны білдіретіні жайлы айтады. Жалпы *ақ* сөзінің бірнеше мағынасы бар екендігі жайлы А. Гафуров: «Вообще слово с компонентом ак редко бывает однозначными. <...> слова *аккиши* и *акбазарган* употреблялись в смысле ‘человек умудренный знаниями и опытом жизни’, ‘с добрым сердцем’ и ‘самый старый и самый мудрый купец, которому доверяли возглавлять караван» деп атап өтеді [142, с. 23].

Көне түркі сөздігінде қара сөзі «түс атауы», «құл, қызметкер», «қара халық» секілді жалқы есімдердің бір компоненті мағынасында берілген [143, с. 313]. Демек *қара* сөзінің антропонимдік мағынасы көне түркі тіліндегі мағынаны сақтай отырып жасалған деп айтуға болады. Мысалы: *Қараев, Қарабалаев, Қарабалин, Қарабатыров, Қарабеков, Қарамолдаев, Қарашиолақова*.

Б.Ә. Досжанов өз еңбегінде ертеректе ақ пен сары сын есімдері мағыналас болғанын «Қозы Көрпеш – Баян сұлу» жырындағы Сарыбай мен Қарабай образдары арқылы түсіндіре келіп, мұнда «ақ» орнына «сары» сын есімі қолданылып тұрғанын айтады. «Сары» сөзінің кең, үлкен, биік мағынасы кісі атына айналуға негіз болған [123, 62 б.]. Кісі тектерін талдау нәтижесінде сары сөзімен жасалған келесі антропонимдер кездесті: *Сарыбаева, Сарыбеков, Сарыбалаев, Сарыбалина, Сарыбасова, Сарина*.

«Қоңырдың антропонимдік мағынасы жуас мінезділікті, аңғарлы, сабырлық пен салмақтылықты білдіреді» [123, 63 б.]. «Қоңыр» сөзінен жасалған антропонимдер: *Байқоңыров, Қоңырова, Қоңырбаева, Қоңырбекова*.

Баланың бет-әлпеті, дене мүшелерінің қатысуы арқылы жасалған кісі тектері:

- бас – *Сар(ы)басова, Жарықбасова, Қазанбасова, Қызылбасова, Үкібасов*
- шаш – *Қарашашов; кекіл – Кекілов*
- қабақ – *Қабақ*
- көз – *Көздібаев, Көккөзова, Жыланг(к)өзов, Қалдыкөз*
- қас – *Аққасова, Қарақасов*
- самай – *Самайева*
- мұрын – *Мұрынова, Шонмұрынов; танау – Танаубаев*
- саусақ – *Саусақбаев*
- бақай – *Бақаев*

Ер баланың сыртқы сипатына байланысты алты саусақты бала туылса, оған – *Артық* есімі берілген. Осыған орай *Артықбаев* сынды кісі тегін мысал ретінде келтіруге болады. Шала туылған нәрестелерге қойылған антропонимдер арасында *Шалабаев, Шалатаев, Лекерова (Лекерова)*.

- нәрестенің денесіндегі қал немесе мең болуына қатысты берілген антропонимдер: *Анарбеков, Қалдыбеков, Қалдыбаев, Қалдығожин, Қалжігітов, Қалмұрат, Қалмырзаева, Меңаяқова, Меңдібаева, Меңжанова*.

- ер бала анасының құрсағында жатып сүндеттеліп туылған жағдайда балаға *Сүндет* деген есім берілген. *Сүндетов, Сүндетбаев* секілді кісі тектері бұған мысал бола алады.

Сәбидің туған күні мен айына (немесе сол айдағы оқиға) қатысты, яғни *күнтізбелік есімдер*:

- Апта күндеріне байланысты антропонимдер:
- Дүйсенбі – *Дүйсенов, Дүйсенбаев (Дүйсебаев), Дүйсенбеков, Дүйсенбиева, Дүйсенбина;*
- Сейсенбі – *Сейсенов, Сейсенбаев, Сейсенбеков, Сейсенғалиев;*
- Сәрсенбі – *Сәрсенов, Сәрсенбеков, Сәрсенғалиев, Сәрсенбаева;*

- Бейсенбі – *Бейсенбаев, Бейсенбеков, Бейсенбинов, Бейсенғалиев, Бейсенханов;*

- Жұма – *Байжұма, Жұманов, Жұмабаев, Жұмабеков, Жұмағалиев, Жұмақұлов, Жұмажанова, Жұматаева, Жұмаханов;*

- Сенбі – *Сенбеков;*

- Жексенбі – *Жексенбаев, Жексенбеков, Жексенбиева.*

Көшпенді өмір салтын сипаттайтын жылдың төрт мезгіліне қатысты «қыстау», «жайлау», «көктеу» сөздерімен жасалған есімдер ұлдарға қойылып отырған: *Жайлауов, Жайлаубаев, Қыстаубаев, Көктеубай;*

Сәбидің туылған айына байланысты қойылған антропонимдер:

- Қаңтар – *Қаңтарбаев;*

- Ақпан – *Ақпанов, Ақпанбаева, Ақпанбетов;*

- Наурыз (Март) – *Наурызов, Наурызбаева, Мартбаева;*

- Сәуір – *Сәуірбаев;*

- Мамыр – *Мамырбаев, Мамырханов;*

- Шілде – *Шілдебаев, Шілдебекова, Шілдеханов.*

Мұсылман қауымы үшін қасиетті Ораза айында туған сәбиге қойылған антропонимдер: *Айтбергенов, Айтқұлова, Айтқожаева, Құрбанов, Оразаев, Рамазанов.*

Нәрестенің отбасында нешінші бала екенін білдіретін кісі тектері: *Төлбасы, Тұңғышбаев, Кенжалин, Кенжебаев, Кенжеболатов, Кенжеғали, Кенжеғұлова, Кенжесейітова.*

Бала дүниеге келген кезде ата-ананың эмоциясын, тілегінің қабыл болғанын, қуаныш сезімін сипаттайтын кісі тектері: *Аллабергенов (Алдабергенов), Амангелді, Құдайбергенов, Аяпбергенов, Сүйінбаев, Сүйіншіәлиев, Сағындықов, Тілекқабылов, Тілебалды, Ұлекенов.*

Баланың жарық дүние есігін ашқанда орын алған түрлі оқиғаларды, табиғат құбылыстарын сипаттайтын антропонимдер: *Боранбаев, Боранқұлов, Дауылбаев, Жаңбырбаев, Жолдыбаев, Жолтаев, Тұманбаев.*

Тарихи, әлеуметтік-саяси оқиғаларды сипаттайтын кісі тектері: *Съезбаев, Сайлауов, Сайлаубекөв, Социал, Съезд.*

Тілек мәнді есімдер (дезидеративтер):

- ата-ананың сәбиіне ұзақ өмір тілеуіне байланысты антропонимдер: *Өмірзақов, Жанұзақов, Көпжасаров, Көпжүрсін, Өмірханов;*

- нәрестеге бақыт тілеуге қатысты антропонимдер: *Бағ(қ)ашар, Бақтыбаев, Бақтыбеков, Нұрбақытова;*

- балаға байлық тілеумен байланысты есімдер негізінде ер бала төрт түлік малға бай болсын деген ниеттен туындаған. Мысалы: *Жылқыбаев, Жылқыайдаров, Қойбағаров, Қойшыбаева;*

- сәбидің күшті, батыр болып өсуін тілеумен байланысты антропонимдер: *Батырханов, Қаһарман;*

- ер баланың мықты болуын тілеумен байланысты металл мен асылтас атауларынан жасалған антропонимдер: *Болат, Болатбеков, Болатханова, Тасболат, Темірхан, Шойынбаева;*

- нәресте өскенде ақылды болсын деген тілекпен қойылған антропонимдер: *Ақылбеков, Ақылжанов, Ғалымбек*;

- сәбидің байлықта, молшылықта, баршылықта, өмір сүруін, ырысты болуын тілеумен байланысты антропонимдер: *Байбатша, Баймахан, Байбол, Байтұрсын, Дәулетбақ, Ырысбеков (Рысбеков), Ырысқалиев*.

- ұзақ уақыт баласы тұрмай, шетіней берген ата-ана баласының тірі қалуын тілеу мақсатында қойылған антропонимдер: *Амандықов, Ескеалмасов, Сақтағанов, Сатыбалдинов, Тұрғанов, Тұрсынбаев*.

- балаға көз тимесін деген ниетпен берілген антропонимдер: *Елеусіз, Елемес, Тезекбаев, Жаманбалаев, Жаманқұлов, Итемгенова*.

Құрмет есімдері немесе арнау мәнді есімдер (меморативтер):

- ел билеген хандардың, билердің құрметіне қойылған есімдер: *Тәукеева, Ерназаров, Кенесариев, Казбекова*.

Мәдени-тарихи (әлеуметтік) есімдер пұтқа табынушылықты білдіретін есімдер (языческие имена) тотем есімдер, ислам есімдерін қамтиды:

- ай мен күнге, тау мен өзен, көлге табынуға байланысты антропонимдер: *Айбергенов, Күншуақов, Көлбаев, Көлішқов, Таубаев, Теңізбаев*;

- тотемге байланысты антропонимдер *бөрі, ит, бұқа* сөздерінен жасалған: *Бөрібаев, Бұқабаев, Итбаев, Итемгенов*;

- ислам дініне байланысты кісі тектері: *Мұхаммедов, Нұрмұхаммедов, Аятов, Исламов*.

Неологизм есімдер. Октябрь революциясынан кейін әлеуметтік өзгерістерге байланысты пайда болған есімдер: *Әскербеков, Сайлауов, Советжанов, Социалов, Съезд*.

Қазіргі қазақ антропонимиясына жасалған лексика-семантикалық талдау нәтижесінде мал шаруашылығына қатысты қойылған *Жайлаубай, Жылқыбай, Жылқайдар, Қойбағар, Қыстаубай, Малыш, Түйебай* есімдерінің архаизмге айналу үдерісі байқалды. Бүгінгі таңда бұл есімдер тек кісі тегінде ғана кездеседі.

Сонымен бірге ұзақ уақыт баласы тұрмай, шетіней берген жағдайда қойылған қорғаныс есімдер де кісі тегінде кеңінен қолданылса (*Балатұрсын, Елемес, Елеусіз, Жаманбала, Жаманқұл, Сатыбалды, Тезекбай, Тоқтаубек, Тұрсын, Тұрған*), қазіргі қазақ антропонимиясында көп қолданылмайтындығы анықталды. Мұндай есімдер кісі тегінде ғана көрініс тапқандығына байланысты, қорғаныс есімдердің архаизмге айналып бара жатқандығын байқауға болады [144, 145 б.].

Кісі тегі жасалу жолдары бойынша келесі лексика-семантикалық топтарға бөлініп қарастырылады:

- этнонимдерден (халық, ру, тайпа атауынан) жасалған есімдер: *Албанбекова, Арғынбаева, Жанаев, Божбанбаев, Дүнгенбай, Ернайманова, Жетіруов, Қазақбаева, Қонақбай, Қоңыратбаев, Қыпшақбаева, Қытайбекова, Қаңлыбаев, Қырғызбаева, Наймантай, Немісбек, Ноғайбеков, Суанбеков, Өзбекбаев, Түркменбаев*;

- туыстық атаудан жасалған антропонимдер: *Азабек, Атабаев, Атажан, Әкетаева, Бөлебаева, Жиенбаев, Құдабаев, Нағашыбаева*;
- топонимдерден, яғни жер-су атауларынан жасалған есімдер: *Арқалық, Балқаш, Қарғалинова, Меркібаева, Самарқанова, Семейғазы, Тәшкенбаева, Шымкентбек*;
- табиғат құбылыстарынан кісі тектері: *Аязов, Аязбаев, Тұманов, Боранбаева, Дауылбаев, Желдібаев, Ызғарбек*;
- өсімдік атауынан жасалған кісі тектері: *Арпабаев, Бидайбекова, Бидайбаев, Тарыбаев, Жусанбаева, Жынғылбаева, Талдыбаев, Сарымсақов*;
- жабайы аң, жануар атауларынан жасалған есімдер: *Арыстанов, Түлкібаев, Бесқұланов, Бөкенова, Бұғыбаева, Елікбаев, Қарсақбаев, Құлтан, Маралбаева*;
- төрт түлік мал атауларына қатысты қойылған антропонимдер: *Баспаков, Ботабаев, Боташева, Дөненбаев, Қойсоймасова, Қозыбағаров, Қошқарова, Марқабаяев, Серкебаева, Сиырбаева, Танабаев, Тоқтыбаева, Түйебаева, Текебаев*;
- құс, балық атауларынан жасалған есімдер: *Бүркітов, Қырғауыл, Шымшықбаева, Сазанбай, Шортанбаев*;
- жәндік атауынан жасалған есімдер: *Кенебаева, Көбелеков, Масабаева, Тышқанбаева, Шыбынтаева, Шаянбай*;
- қазақ батырының қару-жарақтары атауынан жасалған есімдер: *Қанжарбек, Қылышова, Сауытбаев*;
- құрал-саймандарға қатысты есімдер: *Балғабекова, Балтабаев, Егеубаева, Қайрақбаев, Орақбаев, Шегебаев*.

Антропонимдердің жасалу жолына байланысты қазіргі кісі есімдері мен тектерінің арасында айтарлықтай айырмашылық бар екені анықталды. Мысалы, заманауи кісі есімдерінде туыстық атау, этнонимдер, төрт түлік мал атауы, табиғат құбылыстары, қару-жарақтар мен тұрмыстық құралдар, жәндік атауларынан жасалған есімдер кездеспеді. Антропонимдердің жасалуына байланысты лексика-семантикалық топтарға жіктеуде кісі есіміне қарағанда кісі тегінің жалпы есімнен жасалу аясының кеңдігі байқалды.

Кісі есімдерінің жасалу жолдарына қатысты гендерлік аспектісі бойынша айырмашылықтарды аңғаруға болады. Мысалы, ұлдарға табиғат құбылыстарына қатысты, топонимдерге, тау атауларына, ру атаулары, жабайы аң аттарынан жасалған есімдер берілген. Ал қыздарға өсімдік, гүл, мата, асыл тас атауларынан жасалған есімдер тиесілі. Құс атауларына қатысты есімдер ұлға да, қызға да ортақ есімдер болып келеді.

2.2 Заманауи қазақ антропонимиясы: құрылымдық-сөзжасамдық түрлері

Көне түркі заманында пайда болған антрополоксемалар арқылы негізі қаланған қазақ антропонимиялық қоры мәдениет пен өнер, әдебиет, ғылым мен техника, әлеуметтік-саяси оқиғалар, бұқаралық ақпарат құралдары, жаһандану үдерісі ықпалымен шет тілдерден енген есімдер арқылы байып, саны артқандығы белгілі.

Т. Жанұзақов тілдік заңдылық пен нормаға бағынатын қазақ антропонимдерінің бірнеше жолмен жасалатынын айта келіп, оларды *дара тұлғалы антропонимдер, туынды тұлғалы антропонимдер, біріккен тұлғалы антропонимдер* деп бөліп қарастырады [13, 129-135 бб]:

1) түбір тұлғалы антропонимдерге байырғы қазақ сөздерінен жасалған кісі есімдерін жатқызады: *Асыл, Алма, Асқар, Асау, Арай, Бақыт, Серік, Есет, Жібек, Күміс, Сәуле, Шекер* т.б.

2) антропонимдер қосымшалар қосылу арқылы *туынды тұлғалы* болып келеді. Мысалы, *-лан* жұрнағы зат есімнен етістік тудырады да, зат есімге айналады: *Нұрлан, Ерлан; -лы, -лі, -ды, -ті* жұрнақтары зат есімнен сын есім туғызып, қайтадан субстантивтенеді;

3) тіліміздегі кісі аттарының басым көпшілігі екі сөзден біріккен, яғни *біріккен тұлғалы* болып келеді. *Біріккен тұлғалы кісі аттарына* үш түрлі қасиет тән:

а) аффикстік тәсіл – түбір сөзге қосымша жалғану арқылы жасалады. Мысалы: *Қойшыбай, Малдыбай, Аналық, Аталық, Жақсылық, Игілік, Сағындық;*

ә) дербес мағыналы сөздердің бірігуі арқылы жасалатын кісі есімдері: *Бегайдар, Базарбай, Нұрсұлу, Айсұлу, Күлімхан, Сағынғали, Қозыбай, Асанхан, Ақжолтай, Қаракөзайым, Бибігүлжамал;*

б) эпитеті алды-артында келіп бірге айтылатын кісі аттары. Олардың екі сыңары да бірдей айтылып бір адамның есімін білдіреді: *Қозы Көрпеш, Қыз Жібек, Ер Төлеген, Алпамыс батыр, Ер Тарғын, Қобыланды батыр, Ақан сері, Біржан сал, Алдар көсе, Жиренше шешен, Асан қайғы* т.б.

Бекжан Әбдуәлиұлы құрылымдық сипаты тұрғысынан антропонимдердің жасалу тәсілдерін *дыбыстық* (кірме есімдердің бейімделуі), *синтетикалық* (аффиксация немесе аффикстік тәсіл: *лы/-лі, -ды/-ді, -ты/-ті, -м (-ым/-ім), -дай/-дей, -тай/-тей*), *аналитикалық* (біріктіру, тіркестіру тәсілдерін пайдалану), *лексика-семантикалық* (дайын сөздің антропонимге айналуы) деп топтастырады [86, 18-22 бб.].

Қазақ тілінде қолданылатын *-тай, -дай, -тей, -дей* жұрнақтарын Қ. Жұбанов *тег, тек* сөздерінен шыққан деген тұжырым жасайды: «Казахский суффикс сравнения –дей, (-дай, -тей, -тай), звучащий у современных уйгуров и узбеков как *-тек, -дек* и *-дақ*, а в орхонских надписях в одной только форме – *тег* (*тәңрітег* – подобно небу), восходит к слову *тег* (род, происхождение)» [145, с. 64].

Өз еңбегінде Т. Жанұзақ кісі есімдеріне *-тай, -дай, -тей* аффикстерінің кеңінен жалғанатынын, олардың бірде еркелету жұрнағы, бірде сын есім жұрнағы ретінде кездесетінін атап өтеді: «Мысалы, *Алмастай, Күлтай, Серіктай, Әбілтай* сияқты формада еркелету жұрнағының мағынасында жұмсалып жүр. Ал *Айдай, Тастайбек* тәрізді есімдерде *-дай, -тай* аффикстері салыстырмалы сын есім туғызатын жұрнақ мағынасында жұмсалып, субстантивтеніп тұр» [13, 157-158 бб.].

Кісі есімдерінде кездесетін еркелету мағынасында қолданылатын *-ш* жұрнағын Г.Г. Мусабаев өз еңбегінде *-шақ* қосымшасының өзге бір түрі ретінде қарастырады. Мысалы: *Қарлыға – Қарлығаиш, Балтабай – Балтаиш* т.б. [146, 36 б.].

Қазақ тіл білімінде антропонимдік қосымшаларды Т. Жанұзақов екіге (тірі және өлі жұрнақ) бөліп қарастырады. Тірі жұрнақтар бір сөз табына тән сөздерден екінші сөз табына жататын сөздерді және антропонимдерді жасайды. Ол жұрнақтардың атқаратын қызметі, өзіне тән мағыналары болады [147, с. 131-133].

Осы тұрғыда З.К. Жанғабылова *Ермиш, Жармыш, Тілеміс, Жасамыс, Өтеміс* секілді антропонимдер құрамындағы *-мыс, -мыш* жұрнақтарын көне жұрнақтарға немесе өлі жұрнақтарға жатқызады. Бұл жұрнақтардың қазіргі тіліміздегі сөздерге жалғанбайтынын, тек жоғарыда көрсетілген антропонимдер құрамында ғана кездесетінін айтады [76, 26 б.].

Қазақ антропонимикасында жиі кездесетін «суффиксоид» деп аталатын грамматикалық тұлғаларға, морфемаларға М.Д. Мұсабаева *-тай, -жан, -хан* сияқты элементтерді жатқызады. Бұл элементтердің ерекшелігін М.Д. Мұсабаева бір жағынан тілімізде өзінің лексикалық мағынасында жеке-дара қолданылатын дербес сөздер ретінде, екінші жағынан морфологиялық сөзжасаушы тұлға ретінде де қолданылуымен түсіндіреді. Ғалымның пікірінше: «*Ахметжан, Мұхаметжан, Айжан, Тоғжан* секілді есімдерде «жан» сөзі грамматикалық абстракцияға ұшырап, формальді элементке, морфологиялық тұлғаға айналғандықтан, өзінің о бастағы («өмір-тіршілік көзі», рух-душа) лексикалық мағынасынан қол үзгендігі белгілі. Жоғарыдағы есімдердің бойынан «рух-жан» деген ұғымды біз аңғарып тұрғамыз жоқ» [74, 89 б.].

Қазақ грамматикасында *-жан, -тай* секілді морфологиялық элементтер жайында: «Тілімізде өзінен жасы кішілерге, жас балаларға мейірлене, ықыластана сөйлеген кезде олардың атына *-жан, -тай* секілді морфологиялық элементтерді қосып айтатын дәстүр бар. Мәселен, баланың аты *Марат, Болат* болса, оны *Маратжан, Болатжан, Әмір* болса, *Әміртай* деп қолданатын әдет елдің бәріне таныс» деп көрсетілген [80, 448 б.].

Қазақ және башқұрт тілдеріндегі кісі есімдерінің жасалу жолдарын салыстыра отырып А. Шайхулов екі тілде де нұр компонентінің кеңінен қолданылатындығы жайлы айтады: «В казахских именах преобладающими компонентами являются: *ай* (луна), *ақ* (белый), *бал* (мед), *күн* (солнце), *нұр* (светлый луч). Как видим, компонент *нұр* и в башкирских, и в казахских именах наиболее распространен» [148, с. 85].

Б. Әбдуәлиұлы бойынша: «Антропонимжасам тілдегі кісі есімдерінің жасалу жолдарын зерттейді. Кісі есімі атаушы тарапынан айтылғанда, оның көңіл-күйі мен аталушы адамға деген көзқарасына байланысты (жасы үлкендерді құрметтеп, жасы кішілерді еркелету түрінде) есімдер әртүрлі өзгерістерге түседі. Ал аталушы тарапынан алғанда, әр адамның өзіндік ішкі «мені» болады, осы арқылы адамның болмысы қалыптасады» [86, 13-15 бб.].

Профессор Қ.Қ. Жұбанов «Из истории порядка слов в казахском языке» атты ғылыми еңбегінде былай деп жазады (алғашында ғылыми жұмыс Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер (Исследования по казахскому языку) атты жеке кітап ретінде 1936 жылы жарық көрген): «Личные имена: *Күнсұлу, Айсұлу, Таңсұлу, Күнжарық, Айжарық, Таңжарық* – не могут быть синтаксически расшифрованы в пределах современных норм, т.е. как сочетание определения с определяемым, предшествование первого второму, потому что существительные теперь употребляются в качестве определений, когда определяемым должно быть прилагательное» [144, с. 38]. Мұнда қазіргі қазақ тіліндегі сөз тіркестерінің орын тәртібі тұрғысында зат есімнің алдында анықтаушы сөз келу заңдылығы жайлы айтылады. Алайда осы заңдылықтың сақталмай, анықтаушы мен анықталушы сөздердің орын алмасып келуі кісі есімдеріне ғана тән тіркесу болуы мүмкін деп тұжырым жасалады.

Қазақ және татар тілдеріндегі антропонимдерді зерттеген ғалым Г.К. Чаукурова антропонимдерге құрылымдық-сөзжасамдық тұрғыда талдау жасай отырып, олардың көпшілігі зат есімдерден және сын есімдерден жасалатындығын айтады: *Ишмурат* (тат.) / *Есмұрат* (қаз.) (иш/ес «ақыл, сана» + мұрат «тілек, мақсат»), *Гүлжихан* (қаз.) (гүл «сұлулық, әсемдік, тазалықтың символы» + жихан «әлем, жер жүзі, жарық дүние, ғалам, ғарыш»). Сонымен қатар ғалым етістік формаларынан жасалатын антропонимдердің бар екендігін атап көрсетеді: *Алмас* (тат., қаз.), *Қайыргелді* (қаз.) [149, с. 12].

Қазақ және түрік тілдеріндегі бір компонентті етістік тұлғалы антропонимдердің құрамында кездесетін *бер, ту, тұр, бол, келді, ал, сүй, жаса, бақ* сынды етістіктерді З.К. Жанғабылова есім жасау жиілігіне қарай топтастырады [76, 66-67 бб.].

Морфологиялық құрылымы жағынан кісі аттарындағы аффикстер сөз таптарына қатысты болады. Олардың ішінде етістік, үстеу, көсемше, есімше, етіс сөздердің жұрнақтары бар. Олар екінші сөз табына жалғанып кісі атына айналғанда сустантивтенеді [13, 163-164 бб.].

2.2.1 Қазақ кісі есімдерінің құрылымдық-сөзжасамдық түрлері

Т. Жанұзақовтың еңбегіне сүйене отырып, қазіргі ер және әйел есімдерінің құрылымы мен сөзжасамдық ерекшеліктеріне тоқталып өтейік.

Ер антропонимиясы. Аффикстік тәсілмен жасалған ер есімдері:

-ым, -ім – *Досым, Нұрым;*

-ар – *Тұрар, Ұлар;*

-ан, -ен – *Ақан, Бекен, Досан, Есен, Көкен, Нұран, Тұран, Ұлан, т.б.*

-тай, -тей – *Елтай, Ертай, Алтай, Нартай, Әміртай,*

-дар – *Айдар, Әлидар, Қалдар;*

-лық, -лік, -дық, -тік – *Ерлік, Ертөстік, Жақсылық, Зарлық, Қуандық;*

-жан – *Байжан, Бауыржан, Біржан, Ғалымжан, Ержан, Елжан, Нұржан, Өміржан;*

-ған, -ген, -кен – *Аңсаған, Байкен, Болған, Ерген, Нұркен, Нұркен, Өркен, Өскен, Төлеген, Тілеген;*

-қын, -ғын, -кін, -гін – *Айқын, Жарқын, Еркін, Тасқын, Тарғын*;
-лан, -лен, -дан, -ден – *Арлан, Бағлан, Батырлан, Бұрлен, Ерлан, Ерден*;
Мейірлан, Нұрлан, Темірлан, Тұрлан, Гүлден, Қорлан;
-ман – *Арман, Ерман, Мейірман, Нұрман, Шорман*;
-ыш, іш – *Жұбаныш, Қуаныш, Сағыныш, Сүйеніш, Ұлыш*;
-ыс, -іс, -с – *Жеңіс*;
-бек – *Айбек, Асылбек, Әлибек, Батырбек, Мұратбек, Нарбек*;
-бай – *Әділбай, Ринатбай*.

Әйел антропонимиясы. Аффикстік тәсілмен жасалған әйел есімдері:

-ым, -ім – *Айым, Асылым, Балым, Назым*;
-ар – *Жанар*;
-дай, -дей – *Айдай*;
-ты, -ті, -лы, -лі – *Дәмелі, Сәтті, Райлы, Шырайлым, Мерейлім, Үкілім*;
-лық – *Мұңлық*;
-жан – *Айжан, Балжан, Гүлжан, Тойжан, Тоқжан*;
-ған, -кен, -ген – *Аңсаған, Айкен*;
-аш, -еш – *Айнаш, Алмаш, Дәмеш*.

Б. Әбдуәлиұлы өз жұмысында бастапқы мағынасынан алшақтап, антрополексемалық сипатқа ие болған компоненттерге келесілерді жатқызады: -*бай, -бек, -гүл, -жан, -ман, -тай, -хан, -келген* (-ді), -*берген* (-ді, -сін), -*туған* (-ар). Олар жалғанған сөздердің барлығы дерлік антропоним қызметін атқарады [86, 50 б.].

Қазақ тіліндегі қазіргі туынды тұлғалы антропонимдердің құрамында кездесетін антропокомпоненттерге: *ай, ақ, бал, ер, гүл, күн, нұр, бай, бек, бақ, бала, бике, бибі, бөпе, гүл, гали, ерке, жан, сұлу, тай, төре, хан* жатады.

Ер антропонимиясы. Ер есімдерінің жасалуында кездесетін антропокомпоненттер төмендегідей:

- *ер* антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Ералы, Ерасыл, Ербол, Ерболат, Ерғали, Ержан, Еркебұлан, Ерғалым, Ерқанат, Ерлан, Ерназар, Ернияз, Ермәди, Ермұхамед, Ернар, Ернат, Ернұр, Елдос, Елжан, Елжас, Ерден, Ердос, Ерсайын, Ерсейіт, Ерсұлтан, Ертай, Ерхан*;

- *ай* антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Айбар, Айбарыс, Айбек, Айбол, Айзат, Айдос, Айсұлтан, Айтуар*;

- *ақ* антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Ақәділ, Ақарыс, Ақберген, Ақболат, Ақжан, Ақжар, Ақжол, Ақжігіт, Ақкелді, Ақнан, Ақсұлтан, Ақтілек*;

- *гали* антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Айғали, Жанғали, Нұрғали*;

нұр антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Әлинұр, Нұрасыл, Нұрбатыр, Нұрбек, Нұрдәулет, Нұрдос, Нұрдосет, Нұрмахан, Нұрмұхаммед, Нұрсерік, Нұрсұлтан, Нұртілеу*;

- *күн* антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Күнтуған, Күнтуар*;

- бақ антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Бағашар, Бақберген, Бақдәулет, Бақдәуір, Бақкелді, Бақнұр, Бақыт, Бақытжан, Бақтияр;*

- жан антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Асылжан, Ғалымжан, Бауыржан, Бекжан, Дәуіржан, Елжан, Зауыржан, Жантөре, Нұржан;*

- ерке антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Еркебек, Еркебұлан, Еркеғали;*

- бала антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Балабек, Балаби, Балақожа;*

- төре антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Ертөре, Жантөре, Нұртөре, Хантөре;*

- хан антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Абылайхан, Айхан, Әділхан, Әлихан, Есімхан, Ерхан; Жеңісхан, Мейірхан, Мұсахан, Нұрхан, Шерхан, Шыңғысхан, Хангелді.*

Әйел антропонимиясы. Әйел есімдері келесі антропокомпоненттер арқылы жасалады:

- ай антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер *Айгүл, Айғаным, Айдана, Айдария, Айжамал, Айжан, Айжұлдыз, Аймекен, Аймерей, Айзере, Айнұр, Айсая, Алтынай, Нұрай;*

- ақ антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Ақбибі, Ақбілек, Ақбота, Ақерке, Ақжан, Ақжібек, Ақжүзік, Ақзер, Ақманат, Ақмарал, Ақмаржан, Ақназ, Ақтілек, Ақторғын;*

- бала антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Айбала, Ақбала, Гүлбала, Балажан, Жанбала;*

- бибі антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Айбибі, Нұрбибі, Бібінұр, Бибіхан;*

- бике (-ш) антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Айбике, Ақбикеш;*

- бөпе антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Ақбөпе, Айбөпе;*

- гүл антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Айгүл, Ақгүл, Бибігүл, Бейбітгүл, Гүлбала, Гүлбану, Гүлбаршын, Гүлдарига, Гүлден, Гүлжазира, Гүлжан, Гүлжанат, Гүлжәмилә, Гүлзия, Гүлмира, Гүлназ, Гүлнұр, Гүлсім, Гүлфайруз, Гүлім;*

- нұр антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Ақнұр, Балнұр, Гүлнұр, Жаннұр, Нұрай (Нұрайым, Нұрайлым), Нұржамал, Нұрсәуле, Нұрзезім, Нұрсұлу, Семанұр, Таңнұр.*

- күн антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Айкүн, Күнсұлу, Күнімай.*

- бақ антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Бағжан, Бақнұр, Бақбереке;*

- *жан* антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Айымжан, Алияжан, Алтынжан, Аружан, Гүлжан, Жанбота, Жанбике, Жангүл, Жансая, Жансәуле, Тоғжан, Ұлжан*;

- *ерке* антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Айерке, Ақерке, Балерке, Елерке, Еркеайым, Еркежан, Еркеназ, Еркенұр, Жанерке, Назерке*;

- *хан* антропокомпоненті арқылы жасалған антропонимдер: *Гүлхан, Ханайым, Ханзира, Хансұлу*.

Сонымен ер және әйел антропонимдерінің жасалуында ортақ *ақ, ерке, жан, нұр, хан, зада* антропокомпоненттері екендігін аңғаруға болады. Алайда, гендерлік айырмашылықтарға қатысты ер мен әйел антропонимдеріне тән компоненттер де бар. Мысалы, ер есімдері – *ер, бай, бек, гали, төре*, ал әйел есімдері – *гүл, бибі, бике, бөпе, сұлу* антропокомпоненттері арқылы жасалады.

Қазақ тілінде түбір тұлғалы кісі аттарынан басқа біріккен тұлғалы кісі аттары да көп. Олардың компоненттері зат есім мен сын есім, етістік пен зат есім, сын есім мен зат есім тіркестерінен келеді де, тұтас бір атауды білдіреді [13, 140 б.].

Сонымен қазіргі ер және әйел есімдерін сөз таптарынан жасалу жолдары бойынша төмендегідей талдауға болады.

Ер есімдері. Сөз таптарынан жасалу жолдары:

1) зат есім + зат есім: *Айбатыр, Айсұлтан, Бақдәулет, Бекназар, Жансерік, Жанқуат, Бекарыс, Нұрзат, Нұрсұлтан*;

2) зат есім + сын есім: *Еркенже, Жақсыбай; Ерасыл, Нұрасыл*;

3) зат есім + етістік: *Айтуар, Әуезберді, Есбол, Тәңірберген, Ырыскелді, Тілеуберді, Ербол, Ерболат, Нұртілеу, Таңатар*;

4) сын есім + зат есім: *Кенжебек, Ақжол, Аққұлан, Асылжан, Аманжол, Асқартау, Ақтілек*;

5) сын есім + етістік: *Ақберген, Ақкелді*;

6) сан есім + зат есім: *Біржан, Сегізбай*;

7) етістік + зат есім: *Бердібек, Тілеужан, Болсынай, Жайнагүл*;

8) етістік + етістік: *Аяпберген, Сатыбалды, Тілеуберген*;

9) етістік + үстеу: *Тұрсынәлі, Ырысәлі*.

Әйел есімдері. Сөз таптарынан жасалу жолдары:

1) зат есім + зат есім: *Айжұлдыз, Айкүміс, Айсымбат, Алмагүл, Гүлбала, Гүлшахар*;

2) зат есім + сын есім: *Айсұлу, Нұрсұлу, Айкенже, Ақкенже, Жансұлу*;

3) зат есім + етістік: *Гүлболсын, Гүлжайнар, Ұлболсын, Ұлтуар*;

4) сын есім + сын есім: *Ақжарқын, Ақсұлу*;

5) сын есім + зат есім: *Ақмарал, Алтынай, Алтынаш, Асыларай, Еркеназ, Сұлушаш*;

6) сан есім + зат есім: *Бірганым, Мыңшаш*;

7) етістік + зат есім: *Жайнагүл, Тұрсынай, Тұрғангүл*;

Тілдік бірліктерді саралау нәтижесінде қазіргі қазақ антропонимиясында ұлға мен қызға қойылатын ортақ есімдер кездесті: *Айзат, Ақжан, Ақниет, Ақпейіл, Ақтөре, Ақтілек, Ақсұңқар, Аңсар, Арай, Арафат, Ардақ, Арман*,

Айнұр, Асылжан, Асылхан, Аян, Әділет, Әлинұр, Бағдат, Бағжан, Бақнұр, Бақыт, Бақытжан, Бағлан, Бейбіт, Бекзат, Дәулет, Дидар, Елнұр, Жан, Жанар, Жанат, Жаннұр, Жарқын, Зейін, Көркем, Қалжан, Қанағат, Қаршыға, Мақсат, Мерей, Нұржанат, Нұришат, Оңласын, Орынбасар, Өркен, Парасат, Райхан, Рауан, Рахат, Риза, Рысхан, Сағадат, Салтанат, Самал, Сәулет, Сымбат, Сұңқар, Табиғат, Тілектес, Үміт, Ханзада, Шадияр, Шалқар, Шапағат, Іңкәр.

Ер және әйел антропонимдерін ажыратуға мүмкіндік беретін тек категориясына қатысты бір түбірден жасалып, *-а* жалғануы арқылы ажыратуға болатын заманауи есімдер қатары артқандығын атап өтуге болады: *Айдан – Айдана, Алан – Алана, Даян – Даяна, Дидар – Дидара, Дияр – Дияра, Диляр – Диляра, Елжан – Елжана, Замир – Замира, Карим – Карима, Мүслім – Мүслима, Рашид – Рашида, Раян – Раяна, Ренат – Рената, Ризат – Риза, Руслан – Руслана, Сағи – Сағия, Салим – Салима, Саян – Саяна, Сұлтан – Сұлтана.*

Сонымен әйел антропонимдерімен салыстырғанда ер антропонимдерін жасауда қолданылатын аффикстер саны көбірек. Заманауи антропонимдік қорда келесі *-ан, -ен, -дық, -тік, -ыс, -іс -с, -ыш, -іш* аффикстерінен жасалған әйел есімдері кездеспеді. Антропокомпонеттер арасында *ер* компоненті ер есімдерін жасауда, *гүл* компоненті әйел есімдерін жасауда кеңінен қолданылады. Сондай-ақ гендерлік айырмашылықты ажыратуға мүмкіндік беретін антропокомпонеттер де бар.

2.2.2 Қазақ кісі тектерінің құрылымдық-сөзжасамдық түрлері

Заманауи қазақ антропонимиясын құрылымдық, сөзжасамдық талдау нәтижесінде кісі есіміне қарағанда кісі тегінің жасалу жолдары күрделі болып келеді. Кісі тегін жасауда қолданылған аффикстер саны жағынан ауқымдырақ болып келеді.

Кісі тегі құрамында кездесетін аффикстер:

-ды, -ді, -ты, -ті, -лы, -лі – Қалдыбаев, Малдыбаева, Меңдібаев, Бақтыбаев, Құттыбаев, Сүттібаева, Нұрлыбаев, Сырлыбаев, Өтеули(і)н;

-шы, -ші – Жаңбыршы(н)ов, Сұранишы(н)ов, Қойлыбаева, Жұмысшы(ы)ева, Жылқышы(ы)ева, Майлыбаева;

-дар – Айдаров, Жандарбаев, Жылқайдаров, Қалдаров, Қойайдаров;

-дас, -дес, -тас, -тес, -лас, -лес – Жолдасбеков, Тілектесов, Тілеуслесов;

-лық, -дық, -дік – Бабалықова, Амандықова, Қуандықов, Жақсылықов, Сағындықов, Сүйіндіков;

-ай, -ей – Ақа(й)ева, Әміре(й)ева, Доса(й)ев, Ек(і)ейбаев, Жұбана(й)ев, Көбе(й)ева, Қона(й)еева, Қоса(й)ев, Қыза(й)ев, Сағына(й)ев, Шыға(й)ева;

-ақ, -ек – Жайнақова, Қонақбаев, Тарақова, Сейтекова;

-ан, -ен – Айманов, Жұманов, Қосанова, Бекенова, Төленов; Төртенов;

-ар, -ер – Атарова, Асарова, Бастаров, Көшеров, Қайнарбекова, Тоқтаров, Тұрарова, Сүйерова, Өсеров, Шаншарбаев;

-ан, -ен – Досанов, Жоланова, Қожанова, Қосанов, Бекенов, Көкенова;

-аш, -еш – *Бабашев, Айешова, Қарашев, Тілешова, Сұрашева, Өтешова;*
 -жан – *Айтжанов, Асжанов, Есжанова, Керімжанов, Қаражанов, Молжанов, Нұржанова, Рақымжанов, Таужанова;*
 -лан, -лен, -дан, -ден, -тан, -тен – *Бауланов, Бостанов, Берденов, Ерденов, Майтенов, Нұрланов, Төленов, Өтеуленов;*
 -қай, кей – *Балақаев, Доске(й)ев, Жауке(й)ева, Күреңке(й)ева, Малке(й)ева, Тауке(й)ева, Тілеуке(й)ев;*
 -қан, -ған, -кен, -ген – *Байкенов, Елеукенов, Жұбатқанова, Қоңырқанов, Қалкенов, Қашағанова, Сәткенбаев, Тоқтағанов, Төлегенова;*
 -сыз, -сіз – *Сансызбаева, Елеусізов, Еренсізов, Қадірсізов, Тергеусізов;*
 -сын, -сін – *Байтұрсынов, Жарылқасын, Құралсынов, Тоқтасынов, Тұрсынов, Игісінов, Елеусінов, Көбейсінов, Сүйесінов;*
 -бай – *Алмаба(й)ев, Асықба(й)ева, Балғаба(й)ева, Дәрібаева, Қайрақба(й)ев, Қарсақба(й)ев, Тауба(й)ев, Тезекба(й)ев, Шалаба(й)ев;*
 -бек – *Ақылбеков, Алмабеков, Асырбеков, Еркебеков, Жұмабеков, Иманбеков, Кемелбекова, Қуатбекова, Құсбеков, Тайбеков, Өрімбеков;*
 -дай, -дей, -тай, -тей – *Аманта(й)ев, Жан(й)даева, Жолта(й)ева, Көлта(й)ева, Нұрта(й)ев;*
 -мыс, -міс – *Құрамысов, Токтамысов, Төлемісова, Тілемісова;*
 -ман, -мен – *Айменова, Байменова, Бегманов, Болманов, Құлманова, Мейірманова, Нұрманова, Тайманова, Телманова, Тұрманов;*
 -мас, -мес – *Елемесов, Бөлемесов, Қойсоймасов;*
 -мыс, -мыш – *Қармысова, Баймышев, Нұрмышев;*
 -ыс, -іс, -с – *Қонысбаев, Нақысбеков, Тұрысбаев, Тілесова, Жеңісов;*
 -ыш, -іш – *Ақышев, Нұрышев, Қалышов, Қапышева, Сүйінішова.*

Кісі тегінің сөз таптарынан жасалу жолдары. Қазақ тіліндегі екі компонентті етістіктен жасалған кісі есімдерінің көп жағдайда мағыналас болатыны жайлы З.К. Жанғабылова: «Мәселен, *Аяпберген, Аяпберді, Жарылғанберген, Сұрапберген, Сұрапалды, Тілепалды, Тілепберген, Тілепберді* есімдері көптен баласы болмай жүрген отбасында кездесетін болса, *Сатыпалды* есімі – қазақтың өз баласын сатып алу ғұрпына байланысты қойылған есім. Ал *Өтепберген, Төлепберген* есімдері қайтыс болған баладан кейін туылған балаға төлеуіне келген бала мағынасында қойылатын есімдер. *Бердіоңғар* есімі оңынан берді мағынасында қойылған болса, *Тоқтаболат* есімі – енді осымен тоқта, жетеді, болады деген мағынада баласы көп үйлерде кездесетін есім. Бұл есім дара тұлғада *Болдық* түрінде де кездеседі» деп атап өтеді [76, 66-67 бб.].

Сөз таптарынан жасалған кісі тектері заманауи кісі есімдерімен салыстырғанда балаға есім таңдауда шексіз қиялға ерік берумен, яғни бай антропонимиялық қордың болғандығымен ерекшеленеді. Кісі тегінің сөзжасамдық сипаты кешенді болып табылады, қазақ тілінің байырғы сөздері кеңінен қолданыс тапқан:

- зат есім + зат есім: *Белгібаев, Баймұратов, Байшапанов, Ердәулетов, Қаламхатов, Мұзбұлаков, Тасеменова, Өмірсеріков;*

- зат есім + сын есім: *Бай(қ)ғараева, Нұртазин, Жоламанова, Тұнқараева,*

- зат есім + етістік: *Айтуғанов, Байбо(л)сынов, Байтілеуова, Жантуарова, Жанбо(л)сынов, Жаубасаров, Италмасова, Сүтемгенов, Танатарова, Ізтілеуов;*
- сын есім + сын есім: *Өрз(қ)араева, Аманесенова, Кенжеқараева, Есенсариева;*
- сын есім + зат есім: *Ақтаева, Ашықбаев, Жақсыбаев, Жаманбалина, Кө(п)бжанова, Қаражанов, Қарамолдаева, Қаражігітова, Тазабаев;*
- сын есім + етістік: *Аман(к)гелдиев, Есенбердиев, Көпжасаров, Тоқбергенов;*
- есімдік + зат есім: *Бәрібаев;*
- етістік + зат есім: *Тоқтабаев, Төлебаева, Тілеужанова, Шанишарбаев;*
- етістік + етістік: *Аяпбергенов, Қалапбергенова, Сатыбалдиева, Төлепбергенова, Тілепбергенова, Өтепбергенова;*
- сан есім + зат есім: *Алтыбаева, Үшкемпіров, Жетіруов, Сегізбаев, Елубаев, Қырықбаев, Жетпісбаева, Тоқсанбаева, Жүзбаева, Мыңбаев;*
- сан есім + етістік: *Жүзжасарова, Мыңжасарова;*
- үстеу + зат есім: *Әуелбеков, Жаңабекова, Өтебаев, Өтегұлов;*
- екінші компоненті етістік категорияларынан жасалған кісі тектері: *Елегенов, Жүргенов, Төлегенов, Табылғанов, Сақтағанова, Төлегенов, Есенгенов, Келгенбаев, Көбегенов, Өтегенов.*

Сонымен талдау нәтижесі бойынша заманауи қазақ кісі есімі мен тегі арасында айтарлықтай айырмашылықтар анықталды. Заманауи кісі есімдері қатарынан қазақ халқының ғасырлар бойы сақталып жеткен наным-сенімдері, ырымдары, салт-дәстүрлеріне байланысты есімдерді сирек кездестіруге болады. Бүгінгі таңда жас ата-аналар сәбиге есім таңдауда оның сыртқы формасына, дыбысталуына, заманауи және сәнді есім болуына баса назар аударады, яғни есімнің білдіретін мағынасына аса мән берілмейді. Кісі тегін жасауда қолданылған кейбір жұрнақтар қазіргі есімдерді жасауда мүлдем қолданылмайды. Туынды тұлғалы антропонимдер байырғы сөздерді аффикстік тәсіл арқылы түрлендіру негізінде жасалған.

2.3 Заманауи қазақ антропонимиясы: тілдік қатысымдылығы

Лексикалық ерекшеліктеріне қатысты жалпы есімдерге қарағанда жалқы есімдердің бір тілден екінші бір тілдің лексикалық қорына жиі енетін қасиеті жайында ғалымдар: «Известно, что имена собственные в силу своих лексических ценностей заимствуются легче и чаще, чем имена нарицательные» деп атап өтеді [5, с. 132].

К.М. Мусаев өзінің «Тюркско-иранские культурно-языковые контакты» еңбегінде көшпенді түркі тайпалары мен отырықшы иран тайпаларының өзара қарым-қатынаста болғандығын алға тартады: «Историки и археологи отмечают тесную совместную жизнь тюркских племен, которым приписан ярлык «кочевых», с иранскими, за которыми закреплен ярлык «оседлых» в античную эпоху [150, с. 13].

Шет тілден енген есімдердің бейімделуіне байланысты Д.К. Боранбаева: «... поступаая в распоряжение языка-приемника, заимствованные личные имена

претерпевают более или менее существенные трансформации по сравнению с их прежним обликом и лингвистическим статусом, присущим им в языке-источнике» деп тұжырым жасайды [151, с. 26-33].

Түркі ономастикасын зерттеуші В.У. Махпировтың түркі есімдері жайлы ғылыми еңбектері антропонимдердің ғылыми негізін анықтауға мүмкіндік береді. В.У. Махпировтың «Древнетюркская ономастика (Имена собственные в «Дивани лугат-ат турк» Махмуда Кашгарского)» атты монографиясында көне түркі антропонимдері, топонимдері, этнонимдерінің қалыптасуы зерттелген. Бұл еңбекте сөздіктегі кісі есімдерінің 70 %-ы көне түркі есімдері екендігі жазылған: «Но несмотря на самое глубокое проникновение мусульманства во все стороны жизни тюрков, широчайшее распространение в связи с принятием ислама арабских и иранских имен, тюркские народы не отрекались полностью от исконно тюркских имен. В «Диване» такие антропонимы составляют 70 %. Большая часть их – общетюркского происхождения» [152, с. 16].

Т. Жанұзақов араб тілінің ықпалы түркі тілдерінің барлығында бірдей дәрежеде болмағанын айтады: «Азербайжан, өзбек, татар тілдеріндегі арабизм сан жағынан көбірек және ерте қабылданған болса, шығыс аймақтағы қазақ, қырғыз т.б. түркі тілдеріндегі арабизм саны аз болған және кейінірек сол азербайжан, өзбек, татар тілдері арқылы келіп жеткен» [13, 106 б.]. Ғалым мұның басты себебін ислам дінінің Алдыңғы және Орта Азиядағы түркі халықтарына бұрынырақ жетіп, жылдам дамуымен түсіндіреді.

Араб текті есімдердің қалың бұқара арасында кең тарағаны жалпы есім сөздерінен қойылғандары. Үстем тап өкілдері өз есімдерімен қатар арабша атақ-дәрежесін, шыққан тегін көрсететін сословиелік титулдарды иемденген. Мысалы: *Барақ сұлтан, Құнанбай қажы*. Ол титулдар кейде үстем тап өкілдері балаларының есімдері ретінде қойылған. Мысалы: *Сұлтан, Әмір, Мәлік*, т.б. [153, 5-7 бб.].

К.М. Мусаев түркі тілдеріндегі антропонимдерді жүйелі түрде зерттеу үшін олардың бірыңғай классификациясын жасау қажеттілігін және оны жүзеге асырудағы негізгі қағиданың бірі этнолингвистикалық қабаты бойынша топтастыру деп атап өтеді. Қазақ есімдерінің лексикалық құрамын талдауда лексикалық аталым (лексическая номинация) мен сөзжасамдық аффикстер (словообразовательные аффиксы) негізінде келесі этнолингвистикалық қабаттарды бөліп қарастырады [154, с. 206]:

1) байырғы түркі қабаты (исконно тюркский пласт)

2) шет тілдерден енген қабат (заимствованный пласт) – қазақ халқының көршілес халықтармен (түркі, иран, славян т.б.) тарихи, мәдени, әлеуметтік, экономикалық қатынасының көрінісі.

Аталған классификацияны негізге ала отырып Г.И. Кульдеева ХХ ғасырдағы кісі есімдерін келесі этнолингвистикалық қабаттарға бөліп қарастырады [83, с. 32]:

1) жалпы алтай қабаты (Общеалтайский пласт);

2) түркі тілдері қабаты (Тюркский пласт): көне түркі (древнетюркский), қазақ есімдері (собственно казахский);

3) шет тілдерден енген қабат (заимствованный пласт): қытай, монғол, парсы, араб, славян тілдері;

4) гибридтер (гибриды).

Берілген бөлімде жоғарыда аталған топтастыру негізінде қазақ тіліндегі қазіргі кісі есімдері (ер және әйел) мен тектері тілдік қатысымдылығы тұрғысында сипатталатын болады. Көне түркі, қазақ тіліндегі, араб, парсы, монғол, орыс, көне еврей, көне герман тілдерінен және өзге шет тілдерден (латын, грек, кельт, испан, француз, т.б.) енген антропонимдердің шығу тегі, білдіретін мағынасы жайлы деректер антропонимиялық сөздіктерге сүйене отырып айқындалды.

2.3.1 Қазақ кісі есімдерінің тілдік қатысымдылығы

Ер және әйел антропонимдеріне тілдік қатысымдылығы анықталды.

Ер антропонимиясы

Көне түркі тіліндегі ер есімдері: *Адай* – балапан, ауыспалы мағынасында бала, сәби, перзент [136, 17 б.]; *Алпамыс* – дәу, дөкей, зор (Мамыш – батыр) [136, 24 б.]; *Дархан* (тархан) – атақ, дәреже [136, 54 б.]; *Едіге* – жақсы, игі [136, 59 б.]; *Еділ* – Волга өзенінің аты [136, 59 б.]; *Ертіс* – Ертіс өзені бойында туылған балаға қойылған есім [136, 64 б.]; *Ораз* – ырыс, құт, бақыт [136, 105 б.]; *Руслан* – көне түркі тіліндегі Арыслан есімінің орыс тілінде өзгерген түрі [136, 111 б.]; *Сырым* – шыдам, шыдамды, төзімді [136, 121 б.];

Қазақ тіліндегі ер есімдері: *Абай* – ел ағасы [136, 16 б.]; *Айбар* – айбат, айбын [136, 17 б.]; *Аңсаған* – сағынған, зарыққан [136, 25 б.]; *Бауыржан* – ағайынға, туған-туысқа жан-тәнімен берілсін, бауырмал болсын [136, 43 б.]; *Елдар* – елін, Отанын сүйетін отаншыл [136, 59 б.]; *Ерлан* – бала батыл болсын деген тілекпен қойылған есім [136, 63 б.]; *Заңғар* – үлкен, алып [136, 76 б.];

Араб тілінен енген кісі есімдері. Ислам дінінің қабылдануына байланысты қазақ отбасыларында киелі кітаптар – Құран мен Інжілдегі есімдерге, яғни агионимдерге мән беріле бастады. Есімдердің жасалуында «олла/ұлла» – *алла*, *құдай*; «*абд/әбді*» – құл секілді тілдік тұлғалардан таралған [128, 7 б.].

Қазақ тіліндегі араб кісі аттарына Ж. Ағабекова тарихи-этнографиялық шолу жасай отырып, тақырыптық топтарға бөледі. Алла-Тағаланың сипаттары мен пайғамбарлар аттарынан жасалған есімдерді атап көрсетеді: *Әбдірахман*, *Әбдірашит*, *Әбдуәли*, *Әбдірахим*, *Әбдімәлік*, *Әбдімәлік*, *Әбдіжаппар*, *Әбдіқаппар*, *Аллаберді*, *Жаппарқұл*, *Рахманқұл*, *Мұхаммед*, *Ахмет*, *Иса*, *Мұса*, *Ибраһым*, *Жүсіп*, *Жүніс*, *Дәуіт*, *Ахметжан*, *Құлмұхамет* т.б. [155, 4-7 бб.].

Олай болса араб тілінен енген ер есімдері төмендегідей: *Абзал* – ардақты, аса қадірлі, ең құрметті [136, 16 б.]; *Абылай* (абыл // әбіл) – ата, әке [136, 16 б.]; *Азамат* – 1) ұлылық, даңқ, 2) нағыз ер жігіт, 3) саналы адам [136, 17 б.]; *Баязит* – Абуязид есімінің өзгерген түрі. *Абуязид* – Язидтің әкесі деген мағынаны, ал Язид сөзі ерекше, айрықша, асқан деген мағынаны білдіреді [136, 43 б.]; *Дәулет* – 1) байлық, бақыт; 2) мемлекет, держава, империя [136, 55 б.]; *Дияр* – ел, облыс, аймақ [136, 56 б.]; *Медет* (Медәд) – жәрдем, көмек [136, 92 б.]; *Мирас* –

мұра, артта қалатын көз, тұяқ [136, 94 б.]; *Расул* – хабаршы, елші, уәкіл [136, 110 б.]; *Самат* – мәңгі, тұрақты [136, 144 б.];

Парсы тілінен енген ер есімдері: Азат – ерікті, еркін, тәуелсіз адам; *Арман* – тілек, арман, мақсат [136, 293 б.]; *Дәрмен* – күш-қуат, қайрат [136, 308 б.]; *Дидар* – жүз, келбет, бейне [136, 17 б.]; *Ескендір* – Александр Македонскийді күллі Азия, Араб халқы осылай атап кеткен [136, 66 б.]; *Жандос* (джон + дос) – жан біткеннің досы [136, 70 б.]; *Жәңгір* (джаһан + гир) – дүниені меңгеруші, әлемге үстемдік етуші [136, 73 б.].

Монғол тілінен енген кісі есімдері. Монғол тілі арқылы тунгус-маньчжур тілдерінен енген жалқы есімдер жөнінде Ц.Б. Цыдендамбаев ғылыми еңбегінде [156, с. 498-524]: «Число имен собственных, заимствованных из тунгусо-маньчжурских языков невелико. Например, *Сая* /тиб. са-йа, зау-а «миллион»/, *Мыңбай* /тиб. вим-бум «сто тысяч»/, *Калден* /тиб. галден-дгалден «счастливый»/, *Дабаев* /тиб. дава-ила-ва «луна»/, *Шойбек* /тиб. чой «король»/, *Тана* /маньч. тана «перламутр»/, *Бейсебай* /маньч. бейсе-бейсе-бэйсе «титул монгольских князей»/, *Туркебай* /маньч. турке-турка «горная река»/, *Кұралай* /маньч. гуран «джейран», «коза»/) деп атап өтеді.

Монғол тілінен енген кісі есімдеріні саны жағынан айтарлықтай көп емес. Мысалы: *Алтай*, монғ. *алтан* – алтын + *тай-таг* – тау [136, 24 б.]; *Барлас*, монғ. – батыр, атақты жерден шыққан адам [136, 42 б.]; *Ерден*, монғ. *Эрдэнэ* – қымбат зат [136, 62 б.]; *Жамбыл*, монғ. – қорған [136, 68 б.].

Христиан дінін ұстанған халықтарда кеңінен тараған ивриттік діни есімдердің ислам дінін ұстанған елдерде көрініс табу себептерін Т.Б. Мақұлбекұлы және А.Қ. Мейірбеков өз еңбектерінде түсіндіріп өтеді. Олардың пікірінше негізгі басты себеп – бұл есімдердің Құран кітабында кездесуі, екінші себебі – Израиль мен Араб елдері арасындағы күрделі қарым-қатынас екі елдің тіліне, мәдениетіне, діни мәселелеріне және әлеуметтік қатынас салаларына үлкен әсерін тигізуінде жатыр [157, 139 б.].

Көне еврей тілінен енген ер есімдері: Ибрагим, к. евр. – Авраам есімінің айтылу түрі [136, 77 б.]; *Иса*, к. евр. – Иесустың арабша айтылу түрі – құдай сыйы, құдай құтқарады [136, 78 б.]; *Илияс*, к. евр. – күш, құдірет [136, 136 б.].

Өзге шет тілдерден енген ер есімдері: Артур, кельт – күшті, мықты [136, 25 б.]; *Арсен*, гр. *арсений* – батыл, ержүрек [136, 25 б.]; *Денис*, гр. *Дионис* – шарап құдайы, сауық-сайран құдайы [136, 56 б.] және т.б.

Тілде екі немесе одан да көп шет тілдердің лексикалық немесе морфологиялық элементтерінен құралған **гибридті** немесе **екітілді есімдер** пайда болған [128, 7 б.].

А. Гафуров өз еңбегінде А.С. Пушкиннің «Руслан и Людмила» поэмасындағы басты кейіпкердің есімін гибрид деп есептейді. Руслан есімі парсы тіліндегі *Рустам* және түркі тіліндегі *Арслан* есімдерінен қысқарып жасалған [141, с. 53].

Б. Ә. Досжанов түркі тілдері мен кірме сөздерден жасалған кісі есімдерінің *өзара қарым-қатынасындағы* тұтастықтың бір белгісі деп есептейді [123, 20 б.].

Гибридті ер есімдері:

- араб-қазақ тілі сөздерінің бірігуінен жасалған ер есімдері: *Ақылбек* – ар. ақыл + қаз. бек; *Асылхан* – ар. асыл + қаз. хан; *Әлихан* – ар. әли + қаз. хан; *Әмірхан* – ар. әмір + қаз. хан; *Иманжол* – ар. иман + қаз. жол; *Нұржігіт* – ар. нұр + қаз. жігіт; *Нұртілек* – ар. нұр + қаз. тілек; *Уәлихан* – ар. уәли + қаз. хан;

- араб-парсы тілі сөздерінің бірігуінен жасалған ер есімдері: *Әлижан* – ар. әли + ир. жан; *Қасымжан* – ар. қасым + ир. жан; *Нұржан* – ар. нұр + ир. жан; *Нұрболат* – ар. нұр + ир. болат; *Рақымжан* – ар. рақым + ир. жан; *Өміржан* – ар. өмір + ир. жан;

- парсы-араб тілі сөздерінің бірігуінен жасалған ер есімдері: *Арманәли* – ир. арман + ар. әли; *Жанасыл* – жан + ар. асыл; *Досмұхамед* – ир. дос + ар. Мохаммад; *Жанайдар* – ир. жан + ар. айдар;

- қазақ-парсы тілі сөздерінің бірігуінен жасалған ер есімдері: *Айдос* – каз. ай + ир. дос; *Бекмырза* – каз. бек + ир. мырза; *Бекзат* – каз. бек + ир. зада; *Бекжан* – каз. бек + ир. жан; *Елжан* – каз. ел + ир. жан; *Елдос* – каз. ел + ир. дос;

- парсы-қазақ тілі сөздерінің бірігуінен жасалған ер есімдері: *Жанарыс* – ир. жан + каз. арыс; *Жангелді* – ир. жан + каз. келді; *Данабек* – ир. дана + каз. бек; *Досхан* – ир. дос + каз. хан;

- араб-көне еврей тілі сөздерінің бірігуінен жасалған ер есімдері: *Иманжүсіп* – ар. иман + к.еврей Жүсіп; *Сұлтансұлеймен* – ар. сұлтан + к.еврей Соломон; *Нұрсұлеймен* – ар. нұр + к.еврей Соломон.

Т. Жанұзақов төңкерістен кейін қазақ тілінде қоғамда орын алған әлеуметтік өзгерістерді сипаттайтын көптеген есімдерді *неологизм есімдер* деп атайды [135, с. 26].

Орыс тіліндегі неологизм ер есімдері: *Замир* (за мир) – бейбітшілік, тыныштық үшін [136, 76 б.]; *Марлен* – Маркс, Ленин фамилияларының бірінші буындарынан құралған біріккен тұлғалы есім [136, 90 б.]; *Ренат* – орыс тіліндегі революция, наука, труд сөздерінен қысқартылып алынған [136, 111 б.].

Әйел антропонимиясы

Көне түркі тіліндегі әйел есімдері: қыз есімдері: *Баян* (көне түркі, монғол) – мықты, зор, бай [136, 145 б.]; *Оразгүл* – ырыс, құт, бақыт [136, 165 б.]; *Сандуғаш* (Сандувач) – бұлбұл [136, 168 б.]; *Руслана* – Руслан есімінен қойылған қыз есімі [136, 167 б.].

Қазақ тіліндегі әйел есімдері: *Ажар* – әдемі, шырайлы, көрікті, өте әдемі, келбетті [136, 137 б.]; *Әдемі* – көркем, әсем [136, 142 б.]; *Сәуле* – таңғы жарық, шапақ [136, 169 б.]; *Сымбат* – көрік, кескін, келбет [136, 169 б.]; *Тогжан* – әлді, күйлі, көңілге тоқ, толымды [136, 170 б.].

А. Шайхулов өз еңбегінде қазақ және башқұрт тілдеріне енген араб-парсы есімдері жайлы: «В общий именной казахского и башкирского народов вместе с арабским вошли и многие арабо-персидские имена. Сегодня они воспринимаются как «свои» – казахские и башкирские. В первую очередь это такие имена, которые по своим фонетико-морфологическим особенностям легко могли ассимилироваться с местными именами: *Дилбэрэ* (башк.) – *Дилбара*

(каз.) – «возлюбленная, любимая»; *Пара* (башк.) – *Сара* (каз.) – «госпажа»; *Йәлилә* (башк.) – *Жәлила* (каз.) – «величественная» и т.д.» деп атап өтеді [148, с.].

Араб тілінен енген әйел есімдері: Асыл – 1) негіз, түбір, ақиқат, нағыз, 2) ардақты, қымбатты, бағалы [136, 142 б.]; *Әлима* – оқымысты, ғалым әйел [136, 143 б.]; *Әмина* – сенімді, адал, таза [136, 144 б.]; *Файни* – аса маңызды, аса елеулі [136, 150 б.]; *Жамал* – сұлулық; *Мәлике* – патша әйел, ханша, ханым [136, 153 б.]; *Үміт* – 1) сенім, 2) тілек, қалау [136, 172 б.]; *Фарида* – 1) інжу, маржан; 2) маржан, теңдесі жоқ, сирек зат [136, 172 б.].

Ислам дінінің кеңінен таралуына қатысты араб мәдениеті қоғамдық-әлеуметтік өмірдің барлық салаларына ықпалын тигізген. Соның нәтижесінде қазақ тіліне мыңдаған жаңа сөздер, кісі есімдерінің енуі арқылы есімдер қорының толығы түскенін аңғарамыз.

Парсы тілінен енген әйел есімдері: Анар – қызыл түсті дәні бар алма тектес жеміс [136, 141 б.]; *Бибігүл* – гүл жайнаған ханым [136, 146 б.]; *Гүлзада* – (гүл + заде, зойдан) бала, сәби, яғни гүлдей әдемі, көркем [136, 149 б.]; *Гүлназ* (гүл + ноз) – еркелік, наздық, яғни гүлдей құлпырған, әдемі, әсем [136, 149 б.]; *Дариға* – шіркін-ай, ойпырай деген көңіл-күйді, тандануды білдіретін сөз [136, 151 б.]; *Дария* – теңіз, ұлы өзен [136, 151 б.]

Көне еврей тілінен енген әйел есімдері: Жанна – кептер, көгершін [136, 153 б.]; *Мария* – 1) өте жақсы, тамаша; 2) биік мәртебелі ханша [136, 161 б.]. Дыбыстық өзгерген түрі – *Мәрия*, *Мәриям*; *Тамара* – көне еврей тіліндегі құрма ағашы [136, 169 б.].

Өзге шет тілдерден енген әйел есімдері: Белла (лат.) – сұлу, көркем, әдемі [136, 146 б.]; *Венера* (лат.) – махаббат пен сұлулық құдайы [136, 147 б.]; *Клара* (лат.) – жарқын, айқын, нұрлы [136, 157 б.]; *Эльвира* (исп.) – қорғалып қалған [136, 175 б.]; *Эмма* (к. герм.) – қымбат, бағалы, ерке, тату [136, 175 б.].

Гибридті әйел есімдері:

- *араб-қазақ тілдері сөздерінің бірігуінен жасалған әйел есімдері: Асылай* – ар. асыл + қаз. ай; *Асыларай* – ар. асыл + қаз. арай; *Нұрсұлу* – ар. нұр + қаз. сұлу; *Нұрханым* – ар. нұр + қаз. ханым; *Нұрсезім* – ар. нұр + қаз. сезім; *Нұршуақ* – ар. нұр + қаз. шуақ;

- *қазақ-араб тілі сөздерінің бірігуінен жасалған әйел есімдері: Айжамал* – қаз. ай + ар. жамал; *Айнұр* – қаз. ер + ар. нұр; *Ақзия* – қаз. ақ + ар. зия; *Балхадиша* – қаз. бал + ар. Хадиша; *Жаснұр* – қаз. жас + ар. нұр; *Еркенұр* – қаз. ерке + ар. нұр;

- *араб-парсы тілі сөздерінің бірігуінен жасалған әйел есімдері: Айшабибі* – ар. гайшә + ир. бибі; *Ақылжан* – ар. ахл + ир. жан; *Асылзере* – ар. асыл + ир. зар; *Нұрзада* – ар. нұр + ир. зада; *Нұрбибі* – ар. нұр + ир. зада; *Нұрдана* – ар. нұр + ир. дана;

- *парсы-араб тілдері сөздерінің бірігуінен жасалған әйел есімдері: Жаннұр* – ир. жан + ар. нұр; *Бибішарипа* – қаз. ай + ир. зада; *Бибіайша* – ир. бибі + ар. гайшә; *Гүлнұр* – ир. гүл + араб. нұр;

- парсы-қазақ тілдері сөздерінің бірігуінен жасалған әйел есімдері: *Гүлайым* – ир. гүл + каз. айым; *Жансұлу* – ир. бибі + каз. ажар; *Бибіажар* – ир. бибі + каз. ажар; *Бибіхан* – ир. бибі + каз. хан;

- қазақ-парсы тілдері сөздерінің бірігуінен жасалған әйел есімдері: *Айбибі* – каз. ай + ир. бибі; *Айзада* – каз. ай + ир. зада; *Айдана* – каз. ай + ир. дана; *Айжан* – каз. ай + ир. жан; *Айзере* – каз. ай + ир. зар; *Ақзер* – каз. ақ + ир. зар; *Бекзада* – каз. бек + ир. зада;

- араб-көне еврей тілдері сөздері бірігуінен жасалған әйел есімдері: *Иманжүсіп* – ар. иман + к.еврей *Жүсіп*; *Сұлтансүлеймен* – ар. сұлтан + к.еврей *Соломон*; *Нұрсүлеймен* – ар. нұр + к.еврей *Соломон*;

- орыс тіліндегі неологизм әйел есімдері: *Дамира* – да зравствует мир, а – әйелдер есімінің қосымшасы [136, 151 б.]; *Зарема* – За революцию мира сөздерінен қысқартылып жасалған есім [136, 155 б.]; *Мира* – бейбіт, тыныштық өмір [136, 162 б.]; *Роза* – Роза гүлі атынан қойылған [136, 167 б.].

Қазақ фольклорындағы жалқы есімдерді зерттеген Д.М. Керімбаева ертегілер антропонимиконына шығыс фольклоры мен мәдениетінің ықпалы жайлы былай деп жазады: «Мұндай шығыс сарынды ертегілерде – *Ескендір*, *Рүстем*, *Фархад*, *Шырын*, *Сейфұл-Мәлік*, *Ирангайып шах* *Ғаббас*, *Атымтай*, *Нашаван*, *Сүлеймен* сынды және т.б. шығыс аттары кең қолданыс табады. Қазақ қиссалары мен дастандарында, әсіресе, араб-парсы тектес антропонимдер көптеп кездеседі» [158, 27 б.].

Қазақ мифо және ертегілік антропонимдерінің этномәдени мазмұны күрделі және көпқабатты болып келетіндігін Е. Керімбаев, Д. Керімбаева «Кеңістік нысандарына қатысты ертегілік және мифтік жалқы есімдердің этномәдени мазмұны» атты ғылыми мақалада атап көрсетеді. Мақалада *Баба Түкті* *Шашты Әзіз* бейнесінің, *Арыстан баптың* генезисі, *Қыдыр* (Қызыр) есімдерінің этномәдени мазмұны түркілік екендігі, мифтік ұғымдармен байланысты болып келетіндігі баяндалады. Сонымен қатар *Тазша*, *Қамбар*, *Диқан баба*, *Жиренше*, *Алпамыс* есімдерінің ежелгі мифологиялық және кейінгі фольклорлық сипаттары ажыратылады [159, 48 б.].

Зерттеу материалын саралау барысында қазіргі антропонимдік жүйеде ертегі және көркем шығарма кейіпкерлері есімдерінен жасалған төмендегідей антропонимдер кездесті:

- ертегі кейіпкерлерінің есімдері: *Алибаба*, *Алпамыс*, *Ертөстік*, *Зарлық*, *Толағай*; *Ақжүніс*, *Гүлбаршын*, *Мұңлық*;

- көркем шығарма кейіпкерлерінің есімдері: *Абай*, *Төлеген*; *Ақбілек*, *Әйгерім*, *Баянсұлу*, *Жамал*, *Зере*, *Тоғжан*, *Ұлан*, *Қамарсұлу*, *Гүлбаршын*, *Бақытжамал*, т.б.

2.3.2 Қазақ кісі тектерінің тілдік қатысымдылығы

Қазақ халқының ерте кезеңдерден көршілес елдермен сауда байланысын орнатып, тығыз мәдени қарым-қатынаста болғандығы белгілі. Мұндай экономикалық және мәдени байланыстар тілдердің өзара сөз алмасуына ықпал

етті. Осылайша басқа тілдерден енген антропонимдер арқылы қазақ антропонимиялық қоры байып отырды.

Кісі есімдерін қарастыратын антропонимияны ғылымын зерттеуші ғалымдар тарих, этнография, археология ғылымдарымен байланыста қарастырады.

В.А. Никонов антропонимияны тарихтан сыр шертетін құнды дереккөз ретінде қарастырады: «Антропонимия может служить драгоценным источником, помогая выяснить былой этнический состав и миграции населения в прошлом, датировать, локализовать письменные памятники и т.д.» [20, с. 56]. Антропонимдер халықтың өткен тарихы мен бүгінгі қалпын сипаттайтын белсенді тіл құралдары болып есептеледі.

Антропонимиялық сөздіктер негізінде кісі тектерінің тілдік қатысымдылығы айқындалды.

Көне түркі тіліндегі кісі тектері: Әжібай, әжі – аға + бай [136, 32 б.]; Көбеген – жас бала [136, 80 б.]; Қожбан – өте ірі, дәу [136, 86 б.]; Ешбай (эш – дос, ашна + бай) [136, 66 б.]; Жабағыбай «яғбу» – 1) патшаның, қағанның орынбасары; 2) бір жасар құлын + бай [136, 66 б.].

Қазақ тіліндегі кісі тектері: Ағабек (аға + бек) – жас жағынан немесе лауазым жағынан үлкен, жоғары [136, 16 б.]; Алтынсары (алтын + сары) – бала қымбатты, қадірменді болсын деген тілекпен қойылған есім [136, 24 б.]; Байзақ – баланың өмір жасы ұзық болып, көп жасасын деген тілекпен қойылған [136, 38 б.]; Бидайбек – бала астыққа кенелсін деген тілекпен қойылып отырған [136, 49 б.]; Еламан – ел-жұрт жаудан аман, сау болсын; Жайлаубай – жайлау сияқты кең, жайлы [136, 67 б.]; Жақсыбай – көпке жағымды, жұртқа сүйкімді [136, 67 б.]; Көлбай – көлдің жағасында отырғанда туған балаға қойылған [136, 80 б.].

Араб тілінен енген кісі тектері: Ахмет – мақтаулы, мақтауға лайық [136, 27 б.]; Әбдіжаппар (ғабд + джәббар) – құдіретті, күшті [136, 28 б.]; Әбдікәрім (ғабд + карим) – 1) қолы ашық, жомарт [136, 28 б.]; 2) ақкөңіл, кең пейіл, сүйкімді, әдемі; Ғалиакбар – (ғали) қымбатты + (акбар) үлкен, зор, құрметті, жоғары мәртебелі [136, 52 б.]; Қадыр (хадр) – күшті, құдіретті, қабілетті, икемді [136, 81 б.].

Парсы тілінен енген кісі тектері: Аспандияр // Спандияр – иран жыл санауындағы ай аты [136, 26 б.]; Баттал (баттол) – батыл, өткір, өжет [136, 42 б.]; Дүйсен (ду + шамбә) – әуел баста аптаның бірінші күні туған балаға осылай ат қойылған [136, 58 б.]; Бейсенбі (бес + шамбә) – күнтізбе бойынша аптаның төртінші күні [136, 44 б.]; Жексен (йек + шамбә) – жексенбі күні туылған балаға қойылған есім [136, 73 б.]; Сембі (шамбә) – алтыншы күн, сол күні туылған балаға қойылған есім [136, 118 б.].

Қазақ антропонимдік жүйесіндегі монғолизмдерді Т. Жанұзақов екі топқа бөліп қарастырады. Бірінші топқа монғол үстемдігінің (XIII – XV) ықпалынан енген антропонимдерді, екінші топқа монғол-түрік, қазақ тілдеріндегі параллельді түрде қолданылатын антропонимдерді жатқызады. Мысалы: *Бура* (монғ. бугура «бура»), *Құнанбай* (монғ. гунан «үш жасар жылқы»), *Бұқа* (монғ. бух-а «бұқа»), *Бота* (монғ. ботугу, ботго «түйенің баласы»), *Тайлақ* (монғ.

тайлаг «екі жастағы түйе баласы»), *Дөненбай* (монғ. донун, донон «төрт жасар жылқы») т.б. [138, с. 39]. Өз кезегінде монғолдар бұл есімдерді тунгус-маньчжур тілдерінен қабылдаған [160, с. 601-708].

Монғол тілінен енген кісі тектері:

Баянды – монғ. баян + ды – қосымша [136, 43 б.]; *Дөненбай* (доно) – төрт жасар өгіз [136, 58 б.]; *Құрал* (хурал) – жиын, жиналыс [136, 87 б.]; *Сайын* жақсы, онды [136, 113 б.]; *Сарман* – ай туды деген мағынаны білдіреді [136, 115 б.]; *Сатай* (садан) – туыс, туысқан, жақын [136, 115 б.].

Гибридті антропонимдер:

- *араб-қазақ тілі сөздерінің бірігуінен жасалған есімдер:* *Амангелді* (ар. аман + қаз. келді) – бала дүниеге аман-сау келді, өлмей тірі туды [136, 24 б.]; *Әлиасқар* (ар. ғали + қаз. асқар) – құдіретті Әли деген мағына [136, 33 б.]; *Дәулеткелді* (ар. дәулет + қаз. келді) – бақ-дәулеті мол, бай болсын [136, 55 б.];

- *қазақ-араб тілді сөздерінің бірігуінен жасалған есімдер:* *Байділда* (каз. бай + ар. дилла) – алтын, алтын ақшаға бай болсын [136, 37 б.]; *Бекмұхамбет* (каз. бек + ар. Мұхамед) – күшті Мұхамед [136, 46 б.]; *Ержұман* (каз. ер + ар. жұман) – қымбат бағалы зат [136, 62 б.]; *Ерназар* (каз. ер + ар. назар) – рухы күшті батыр [136, 63 б.];

- *араб-парсы тілі сөздерінің бірігуінен жасалған есімдер:* *Жұманияз* (ар. джумга + ир. нияз) – жұма күні туған сыйлы, үміт артар бала [136, 75 б.]; *Нұрпейіс* (ар. нұр + ир. пейиш) – ұрмақ, пейіштің сәулесі, нұры [136, 102 б.].

- *парсы-араб тілі сөздерінің бірігуінен жасалған есімдер:* *Базаралы* – ир. базар + ар. ғали // әлі [136, 36 б.]; *Досәлі* – ир. дос + ар. ғали // әлі [136, 57 б.]; *Жанғабыл* (ир. жан + ар. қабыл) – жан біткеннің қабілеттісі [136, 69 б.]; *Серғали* (ир. сер + ар. ғали) – басшы Ғали [136, 119 б.];

- *парсы-қазақ тілі сөздерінің бірігуінен жасалған есімдер:* *Базарбай* (ир. базар + қаз. бай) – өмірі қуаныш пен қызыққа бай болсын деген тілекпен қойылған есім [136, 36 б.]; *Жанарыстан* – ир. жан + қаз. арыстан [136, 69 б.]; *Мейірбек* – ир. мейір + қаз. бек [136, 93 б.]; *Мырзабай* – ир. мырза + қаз. бай [136, 97 б.];

- *қазақ-парсы тілдері сөздерінің бірігуінен жасалған есімдер:* *Байжан* (каз. бай + ир. жан) – үйде бала көп болсын, адам саны көбейсін [136, 37 б.]; *Баймырза* – қаз. бай + ир. мырза [136, 39 б.]; *Тұрсынқожа* – қаз. тұрсын + ар. қожа [136, 127 б.];

- *монғол-қазақ тілі сөздерінің бірігуінен жасалған есімдер:* *Сармантай* – монғ. сарман + қаз. тай [136, 115 б.]; *Құралбек* – монғ. хурал + қаз. бек, яғни жиын, үлкен жиналыс бастығы деген мағынада [136, 87 б.]; *Түменбай* – монғ. тумэн + қаз. бай [136, 126 б.];

- *көне еврей-қазақ тілдеріндегі сөздерінің бірігуі арқылы жасалған есімдер:* *Жүнісбай* – к. евр. йона + қаз. бай [136, 75 б.]; *Жүсіпбек* – к. евр. Иосиф + қаз. бек [136, 76 б.]; *Исахан* – к. евр. Иесус + қаз. хан [136, 78 б.].

Қазақ қоғамында орын алған әлеуметтік өзгерістерді сипаттайтын неологизм есімдер: *Кеңес, Мэлс, Октябрь, Сайлау, Совет, Социал, Съезд*, т.б.

Антропонимдерге тілдік қатысымдылығы сипатталды. Көне түркі заманынан бастауын алған қазақ антропонимиялық қоры түрлі тарихи кезеңдерде байып, молайып отырды. Араб және парсы тілдерінен енген есімдердің үлесі айтарлықтай көп екендігі айқындалды. Сонымен қатар қазақ есімдер қорында монғол, орыс, батыс еуропалық тілдерден енген есімдер қатары да кездеседі.

2 бөлім бойынша тұжырым

Берілген бөлімде заманауи қазақ антропонимдеріне лексика-семантикалық, құрылымдық-сөзжасамдық талдау жасап, тілдік қатысымдылығын анықтауда отандық және шетелдік зерттеушілердің топтастырулары басшылыққа алынды. Адам есімінің антропонимге дейінгі (этимологиялық) және антропонимдік және антропонимнен кейінгі мағыналары арасындағы айырмашылықтар жайлы баяндалды. Адамды бір-бірінен ажырату, қарым-қатынас орнату мақсатында қойылған есімнің номинативтік қызметінің маңызы ашып көрсетілді.

В.А. Никонов, Т. Жанұзақтың антропонимдерді лексика-семантикалық топтастыруы бойынша заманауи қазақ ер және әйел есімдері және кісі тектері топтастырылды. Біздің тарапымыздан аталған топтыстыруға *заманауи қазақ есімдері* тобы енгізілді. *Заманауи қазақ есімдеріне* бұрын антропонимиялық қорда кездеспеген жалпы есім сөздерден жасалған, көне түркі антропокомпоненттері арқылы жасалған, араб-парсы тілдерінен енген есімдер, жаһандану үдерісі мен БАҚ құралдары ықпалынан енген батыстық үлгідегі және дыбыстық өзгеріске ұшыраған есімдер кіреді.

Ер және әйел антропонимдерінің гендерлік айырмашылығы тұрғысында ер антропонимдері күш, жігер, батылдық және қайсарлық мағынасындағы сөздерден, ал әйел антропонимдері әдемілік, әсемдік, сұлулық пен нәзіктікті білдіретін сөздерден жасалатындығы баяндалды. Сонымен қатар ер антропонимдері географиялық атаулардан (тау, өзен, көл), этнонимдерден (тайпа, ру атаулары), жабайы аң атауларынан жасалса, әйел антропонимдері есімдік, мата асыл тас атауларынан жасалғандығы көрсетілді.

Антропонимдер даму барысында білдіретін мағынасы тұрғысынан уақыт талабына сай эстетикалық талғамның өсуіне байланысты әр дәуірде жаңаша сипатқа ие болып отырады. Заманауи қазақ кісі есімдерінде байырғы сөздерден жасалған есімдердің жұрнағы сақталғанымен, күнтізбелік есімдердің, атап айтқанда баланың туылған айы мен күніне қатысты қойылған есімдер, бала өмірге келгенде орын алған табиғат құбылыстарына байланысты берілген есімдер кісі тектерінде ғана кездесетіндігі айқындалды.

Заманауи қазақ антропонимиясында келесі лексика-семантикалық топтағы есімдер кездеспеді: *Бөрібай, Бұқабай, Итбай, Қарсақбай, Қасқырбай* сынды тотем есімдер; қазақ халқының көшпенді өмір салтын сипаттайтын төрт түлік малға бай болсын деген ниетпен қойылған есімдер: *Жылқыбек, Қойсоймас, Қозыбақ, Қошқар*; бала дүниеге келген уақытта орын алған жағдайлар мен ауа-райы құбылыстарына қатысты қойылған *Аязбай, Жолдыбай, Боранбай, Қаржау* сынды есімдер; жабайы аң атауларынан жасалған *Түлкібай, Бесқұлан, Бөкен,*

Бұғыбай, Елікбай, Құлан, Маралбай секілді зооним есімдер; жәндік атауынан жасалған *Кенебай, Көбелек, Масабай, Тышқанбай, Шыбынтай, Шаянбай* есімдері; өсімдік атауынан жасалған *Арнабай, Бидайбек, Тарыбай, Жусанбай, Талдыбай, Сарымсақ* есімдері; қару-жарақтары атауынан жасалған *Қанжарбек, Қылыш, Сауытбай* есімдері; құрал-саймандарға қатысты *Балғабек, Балтабай, Егеубай, Қайрақбай, Орақбай, Шегебай* есімдері. Сонымен бірге ұзақ уақыт баласы тұрмай, шетіней берген жағдайда қойылған *Балатұрсын, Елемес, Жаманбала, Сатыбалды, Тұрсынәлі, Тұрғанбай* сынды қорғаныс есімдері.

Морфологиялық құрылымы жағынан кісі есімдеріндегі аффикстер сөз таптарына қатысты болып келеді. Олардың ішінде етістіктердің, үстеу, көсемше, есімше, етіс сөздердің жұрнақтары бар. Олар екінші сөз табына жалғанып кісі атына айналғанда сустантивтенеді.

Қазіргі туынды тұлғалы антропонимдердің құрамында *ай, ақ, бал, ер, гүл, күн, нұр, бек, бақ, бала, бике, бибі, бөпе, гүл, гали, ерке, жан, сұлу, тай, төре, хан* антропокомпоненттері кездеседі. Гендерлік айырмашылықты ажыратуға мүмкіндік беретін антропокомпоненттер, сонымен бірге ер және әйел антропонимдеріне ортақ антропокомпоненттер қатар қолданылады. Соңғы жылдары заманауи қазақ антропонимиясында *ел, ұлт* антропокомпоненттері арқылы жасалған есімдер назар аудартты.

Келесі *-ан, -ен, -дық, -тік, -ыс, -іс -с, -ыш, -іш* жұрнақтарынан жасалған әйел есімдері болмауы ер мен әйел антропонимдерінде құрылымдық жағынан гендерлік айырмашылықтың болуын сипаттайды. Кісі тектері байырғы сөздерді аффикстік тәсіл арқылы түрлендіру негізінде жасалған. Құрылымдық-сөзжасамдық талдау нәтижесінде заманауи кісі есімдерімен салыстырғанда кісі тектерін жасауда қолданылатын жұрнақтардың саны әлдеқайда көп екендігі анықталды.

Қазақ антропонимиялық қоры араб, парсы, орыс, монғол т.б. тілдерден енген кісі есімдері арқылы байып отырған. Яғни тарихи кезеңдерде алыс-жақын шет елдермен жасалған саяси-экономикалық, халықаралық, этномәдени қатынастар антропонимдерден көрініс тауып отырды. Заманауи қазақ антропонимдері: көне түркі, қазақ тіліндегі есімдер, араб, парсы, монғол, еврей, грек, латын, орыс тілдерінен өзге де шет тілдерден енген есімдер тұрғысында жіктеліп қарастырылды. Заманауи қазақ антропонимиялық қоры жоғарыда аталған тілдермен қоса ағылшын, испан, француз, ассирия, герман тілдерінен енген батыс еуропалық үлгідегі есімдермен толығыда.

3 АНТРОПОНИМДІК ТРАНСМИССИЯ ЖӘНЕ ТРАНСФОРМАЦИЯ

Тарихи-диахронологиялық тұрғыда қазақ азаматтарының аты-жөнінің ресми құжаттарда жазылуына қатысты М.А. Диарова өз еңбегінде статистикалық деректер келтіреді: «1880 жылдардан 1930 жылдар аралығында туған адамдардың аты-жөні екі сөзден құралған, құжат иесінің өз аты мен әкесінің аты, оның ішінде әкесінің аты тектік атау (фамилия) түрінде орысша жазылып келген. 30-жылдары халық санағы кезінде жаңадан беріліп жатқан құжаттар 3 сөзден тұратын формулаға сәйкес толтырыла бастайды. 1920-1930 жылдарда туған азаматтардың 40 %-ы әкесінің аты түрінде жазылса, 1950-1960 жылдарда бұл көрсеткіш 81 %-ға дейін артып, 1970-1980 жылдарда 100 %-ға жуықтаған. Тәуелсіз ел болғаннан кейінгі кезде бұл көрсеткіш өзгерді, себебі, 3 мүшелік атаудан бас тартып, өз аты мен әкесінің атын ғана жазу тәртібі қайта қолданыла бастады» [161, 11 б].

Т. Жанұзақов 1975 жылы 500 қазақ азаматына сауалнама жүргізіп, олардың 63,8 %-ы тегі ретінде әкесінің атын, тек 27,8 %-ы ғана ата атын тегі ретінде таңдағанын айтады [135, с. 34]. Аталған мәліметтер мұрагерлік сипаттағы ата атының тек болып қалыптасу кезеңін көрсетеді.

Қазақ антропонимиясына әлеуметтік-саяси, экономикалық факторлар, халықаралық қатынастар ықпалымен 1980-1990 жылдары орыс тілі арқылы шет тілдерден *Александр, Артур, Борис, Владимир, Глеб, Константин, Максим, Марк, Михаил, Равиль, Ратмир, Юрий, Яков* сынды ер антропонимдері; *Белла, Вероника, Валентина, Гутияра, Екатерина, Елена, Елизавета, Зоя, Индира, Ирина, Лола, Луиза, Мария, Милана, Радмила, Рита, Римма, Светлана, Софья, Тамара* секілді әйел антропонимдері еніп, кеңінен қолданыста болғандығын атап өтуге болады. Бұл кезеңде сәбилерге жаппай берілген *Замир, Марлен, Ревмир, Ренат, Вильдана, Зарема* сынды аббревиатурадан жасалған жаңа есімдер түрі саяси-тарихи оқиғалардың көрінісі болып есептеледі.

2000-2018 жылдары ғаламдық жаһандану үдерісі, әлеуметтік-психологиялық факторлардың ықпалы қазақ антропонимиясында өзге ұлттың мәдени таңбаларының ізін қалдырды. Атап айтсақ, қазақ тіліндегі ер антропонимдері құрамы батыс еуропа тілдерінен енген *Амадей, Альберт, Анаис, Бернард, Давид, Дариан, Иммануил, Марк, Марсель, Маттео, Рамзес, Рафаэль, Рауль, Рауф, Самуил, Эдуард, Эйнар, Элисар Ян, Эрнест*, т.б. есімдермен, ал қазақ әйел антропонимдері *Августина, Ада, Айя, Альвира, Альмина, Альтея, Америке, Арлетта, Ассоль, Ванесса, Гаяна, Далида, Джастина, Джемма, Джулия, Ева, Жизель, Изабелла, Изетта, Лумье, Луфаан, Медея, Миллениум, Орли, Николь, Сандина, Тейли, Тея, Тиана, Хамер, Шейла, Эвелина, Эмилия, Эра, Эрика*, т.б. есімдермен толықты.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында сәбиге қазақ хандары мен билері, батырлары, қоғам қайраткерлерінің есімін беру үрдіске айналған. Өзге шет тілдерден енген есімдер арасында араб тіліндегі есімдер саны басым болып келеді. Дегенмен антропонимдік трансмиссияны анықтайтын алғышарт ретінде ұлттық есім беру дәстүрі сақталып отыр.

3.1 Қазақ антропонимиясы: кісі есімдері мен тектері құрамы

Зерттеу жұмысында елімізде соңғы жылдары орын алған саяси-әлеуметтік және мәдени жағдаяттарға байланысты 1980-2018 жылдар аралығындағы ресми құжаттар негізінде қазақ антропонимдік жүйесінде орын алған өзгерістер, есімдер қорының өсу динамикасы, сирек кездесетін есімдер анықталады. Тілдік материал (ұлты қазақ азаматтардың аты-жөндері) Алматы қаласы Әділет департаменті азаматтық хал актілерін тіркеуді және апостильдеуді қамтамасыз ету және бақылау бөлімінің мұрағатынан, мұрағатта сақталған құжаттардан, Алматы қаласы аудандары бойынша АХАТ бөлімдерінен жинақталды. Жалпы туу туралы акт жазбалары саны – 43 027. Оның ішінде: 1980 жыл – 3481, 1990 жыл – 5912, 2000 жыл – 6934, 2010 жыл – 9093, 2018 – 17 607 туу туралы акт жазбасы. Осы орайда тілдік бірліктерді жинақтауда көмегін көрсеткен Алматы қаласы Әділет департаменті азаматтық хал актілерін тіркеуді және апостильдеуді қамтамасыз ету және бақылау бөлімінің мұрағаты қызметкерлері Батыр Әлия Мутигуллақызы, Цай Найля Аршабековна, Исмаилджанова Айнұрға, Алматы қаласы АХАТ бөлімдері қызметкерлері: Остапенко Виктория Викторовна (Алмалы ауданы), Кунчашева Айнур Булатовна (Алатау ауданы), Сырлыбекова Гульнар Сырбековна (Әуезов ауданы), Абсаттарова Фариза (Бостандық ауданы), Ергожа Гаухар Канаевна (Жетісу ауданы), Галиева Венера Ескендировна (Медеу ауданы), Килыбаева Диляра Ерзатовна (Наурызбай ауданы), Дюсембинова Жанна Алимжановнаға (Түрксіб ауданы) алғыс білдіргіміз келеді.

Сонымен бірге 2017 жылғы Қазақстан Республикасы білім гранты иегерлері (2000-2001 жылдары туылған) атанған 38 000-нан астам талапкерлердің аты-жөндері, бұқаралық ақпарат құралдары жұмыста тілдік материал ретінде сараланды.

Аталған жылдар бойынша сандық есептеу тәсілін қолданып, ресми құжаттарда тіркелген кісі аты-жөні нұсқаларының сандық және пайыздық үлесі көрсетілді. Қазақ антропонимиясында жиі таңдалған және сирек есімдер компьютерлік EXCEL, SPSS бағдарламаларын қолдану арқылы анықталды. Есімдердің шығу тегі, жасалу жолдары, лексикалық астарлары мен мән-мағынасы L.A. Duncling «The Guinness book of names» сөздігі (1995) [167], А.В. Суперанскаяның «Современный словарь личных имен: Сравнение. Происхождение. Написание» (2005) атты сөздігі [166], Т. Жанұзақовтың «Есіміңіз кім? Ваше имя?» (2008) атты қазақша-орысша түсіндірме сөздігі [136], «Қазақ есімдерінің анықтамалығы» (2009) [174], Н.Д. Оңдасыновтың «Араб текті қазақ есімдері» (2011) [151], Ш.Ш. Сагаутдиновтың «Татарские имена: происхождение, значение, примеры» сөздігі (2011) [165], А. Смағұловтың «Қазақ есімдері» (2013) атты анықтамалығы [128] негізінде айқындалды.

Сонымен қатар бөлімде заманауи қазақ кісі есімдерінің тілдік қатысымдылығын айқындау мақсатында төл тіліміздегі және шет тілдерден енген есімдердің сандық және пайыздық көрсеткіштері ұсынылды.

3.1.1 1980, 1990 жылдардағы кісі есімдері мен тектері құрамы

1980 жылдағы кісі есімдері мен тектері құрамы. Алматы қаласында 1980 жылы дүниеге келген ұлты қазақ азаматтардың аты-жөні Ауэзов (Әуезов), Калинин (Бостандық), Ленин (Жетісу), Октябрь (Түркісіб), Совет (Алмалы), Фрунзе (Медеу) аудандары АХАТ бөлімдерінде тіркелген туу туралы акт жазбалары негізінде жинақталып, сараланды. АХАТ бөлімдерінің тарихи атаулары жайлы мәлімет кестеде (кесте 1) берілді. Бұл мәліметтер Алматы қаласы Әділет департаменті азаматтық хал актілерін тіркеуді және апостильдеуді қамтамасыз ету және бақылау бөлімінің мұрағаты құжаттарынан алынды.

Кесте 1 – АХАТ бөлімдері атауларының тарихи-хронологиялық сипаты

Қазіргі АХАТ бөлімі атаулары	Бұрынғы АХАТ бөлімі атаулары
Алмалы	Сталин, 1938 жылдан Совет
Әуезов	1972 жылдан Ауэзов, 1996 жылдан Аксай
Бостандық	1965 жылдан Калинин, 1981 жылдан Алатау
Медеу	1938 жылдан Фрунзе
Жетісу	1933 жылдан Ленин, 1981 жылдан Москва
Түркісіб	1929 жылдан Каганович, 1950 жылдан Октябрь

Құжат деректеріне сәйкес 1980 жылы дүниеге келген ұлты қазақ азаматтар саны – 3481. Оның 1763-і – ер аты-жөні болса, 1718-і – әйел аты-жөнін құрайды.

Ер антропонимиясы. Жалпы сәби аты-жөнінің рәсімделуі орыс тілінің аффикстері арқылы жасалған үш мүшелі антропонимдік жүйеге (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич) негізделгені анықталды. Бұған қоса, ер аты-жөні рәсімделуінде бірнеше нұсқа кездесті:

1) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Баймагамбетов Даурен Кадырович* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич), орыс тілінің аффикстері арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Ерденев Сакен Серахмет-ұлы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (дефис арқылы)), тегі орыс тілінің аффикстері арқылы жасалып, әке атына *ұлы* (ұлы) сөзі дефис арқылы жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Каукенов Адил Серикулы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (бірге)), тегі орыс тілінің аффикстері арқылы жасалып, әке атына *ұлы* (ұлы) сөзі жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі (ТЕ) – *Айтешов Булат* (-ов/-ев/-ин + есімі), орыс тілінің аффикстері арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні;

5) әкесі, есімі (ӘЕ) – *Медеуұлы Архам* (-ұлы + есімі), әкесінің атына *ұлы* (ұлы) сөзі жалғанған екі мүшелі аты-жөні;

Аталған аты-жөні нұсқаларының сандық және пайыздық көрсеткіштері кестеде (кесте 2) берілді.

Кесте 2 – 1980 жыл ер аты-жөні нұсқалары

№	Ер аты-жөні нұсқалары (1980 ж.)	Саны	Пайыздық көрсеткіші (%)
1	2	3	4
1	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич)	1729	98,07 %
2	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -улы (дефис арқылы))	8	0,45 %
3	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -улы (бірге))	8	0,45 %
4	ТЕ (-ов/-ев/-ин + есімі)	17	0,96 %
5	ӘЕ (-улы + есімі)	1	0,06 %
			Барлығы: 1763

1980 жылы дүниеге келген ер балалардың аты-жөнін рәсімдеу кезінде бес түрлі нұсқа қолданылған. Кісі аты-жөнінің рәсімделуі бойынша ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич) нұсқасы – 98,07 %-ын құрады. Бұл нұсқаның жоғары көрсеткішке ие болуының себебі Қазақстанның аталған кезеңде КСРО құрамында болуымен пайымдалады. Екінші сатыда екі мүшелі ТЕ (-ов/-ев/-ин + есімі) нұсқасы – 0,96 %-ды көрсетті. Аталған нұсқа бойынша да кісі тегіне орыс тіліндегі -ов/-ев/-ин аффикстері жалғанған.

Үш мүшелі антропонимдік жүйе негізінде рәсімделген келесі екі аты-жөні нұсқасында сандық көрсеткіш бірдей – 8, яғни ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -улы (дефис арқылы)) – 0,45 %-ды, ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -улы (бірге)) – 0,45 %-ды құрады. Мұнда әке атына жалғанған *-ович/-евич* аффикстерінің орнына *улы* (ұлы) сөзі дефис арқылы жалғанған немесе бірге жазылған. Әке атына жалғанған *ұлы* сөзіндегі *ұ* әрпінің орыс тілінің әліпбиінде болмауы салдарынан *у* әрпіне сәйкестендірілген.

1980 жылы рәсімделген 17 құжат әке атына *улы* (ұлы) сөзінің жалғануы арқылы рәсімделген. Мұнда да *ұлы* сөзі орыс тілінің орфографиялық ерекшелігіне сәйкес *улы* болып берілген, әке атына дефис арқылы жалғанған немесе бірге жазылған. Демек қазақ азаматтарының тегі немесе әкесінің атын ұлттық дәстүрге сәйкес қазақша жазуға деген өтініш-тілектері осы кезеңде басталғандығы анық байқалады. Мұндай талап-тілекті тілдік сананың өзгеруі, ұлттық дәстүрдің жаңғыруымен түсіндіруге болады.

Жиі таңдалған ер есімдері. Жұмыста 1980 жылы Алматы қаласы бойынша 374 ер антропонимі анықталып, жиі таңдалған 10 есім кестеде (кесте 3) берілді. 1980 жылы ең жиі қойылған ер есімдері: *Тимур* (*Темір*) – 70 рет, *Нурлан* – 56 рет, *Данияр* – 55 рет, *Руслан* – 52 рет. Қазақ тіліндегі *ә, ө, ұ, ү, ы, і* дауысты дыбыстары, *қ* дауыссыз дыбысы кездесетін ер есімдері орыс тілінің орфографиялық ерекшелігіне сәйкес жазылған. Келесі есімдердің рәсімделуінде бірнеше нұсқа кездеседі. Мысалы: *Рүстем* (Рустем, Рустам, Рустэм), *Бауыржан* (Бауржан, Бауырджан), *Ержан* (Иржан).

Осы тұрғыда Б. Әбдуәлиұлы антропонимдік норма мәселесін, оның ішінде қазақ тіліндегі бір есімнің бірнеше нұсқада жазылуына байланысты

антропонимжасамдық норма мәселесіне терең мән берілу керектігі жайлы айтады. Ғалым бұл мәселе төңірегінде мынадай тұжырым жасайды: «Қазақ тіліндегі төл дыбыстық болмысынан ауытқыған мұндай есімдер антропонимжасам талаптарына сай келмейді, өйткені тілдің табиғи даму заңдылықтары бойынша емес, қолдан жіберілген қателер мен қателіктердің нәтижесінде пайда болып отыр» [86, 47 б.].

Кесте 3 – 1980 жылы жиі таңдалған ер антропонимдері

№	Ер есімдері (1980 ж.)	Саны
1	2	3
1	Тимур	70
2	Нұрлан	56
3	Данияр	55
4	Руслан	52
5	Арман	50
6	Асқар	48
7	Рүстем	45
8	Бауыржан	38
9	Ержан	35
10	Марат	34

Аталған жылы жиі таңдалған ер есімдерінің шығу тегі, жасалу жолдары, лексикалық астарлары мен білдіретін мән-мағынасына тоқталып өтейік:

Темір, қаз. *темір* – бала өмірі темірдей берік, мықты болсын деп қойылған есім. Синонимі – *Тимур* [136, 125 б.];

Данияр, ир. – жақын, таныс [136, 54 б.];

Нұрлан, ар. – ажарлану, әрлену, нұрлы, бақытты болу [136, 2008, 102 б.];

Руслан, к.т. – Арыслан есімінің орыс тілінде өзгерген түрі [136, 111 б.];

Арман, ир. – тілек, арман, мақсат [136, 25 б.];

Асқар, қаз. – 1) ең биік, сеңгір тау, қарлы биік шың; 2) тірек, сүйеніш [136, 26 б.];

Рүстем, ир. 1) *раода* – жүз, келбет, бейне; 2) *тама* – күшті. Бұл есімнің жалпы мағынасы – батыл, күшті, мықты, зор денелі [136, 111 б.];

Бауыржан, қаз. – ағайынға, туған-туысқа жан-тәнімен берілсін, жанындай жақсы көрсін, бауырмал болсын деген тілекпен қойылған есім [136, 43 б.];

Ержан, қаз. – батыл, өжет адам, батыр кісі [136, 62 б.];

Марат, фр. – Француз буржуазиялық революциясы қолбасшыларының бірі Жан Поль Марат (1747-1793) құрметіне қойылған есім. Қазақ отбасында 1930 жылдан бері кеңінен қойылған [136, 90 б.].

Сирек ер есімдері. Сирек есімдер жайында А.В. Сулова, А.В. Суперанская: «К редким относятся имена, которые в настоящее время лишь единично даются детям» дейді [161, с. 130].

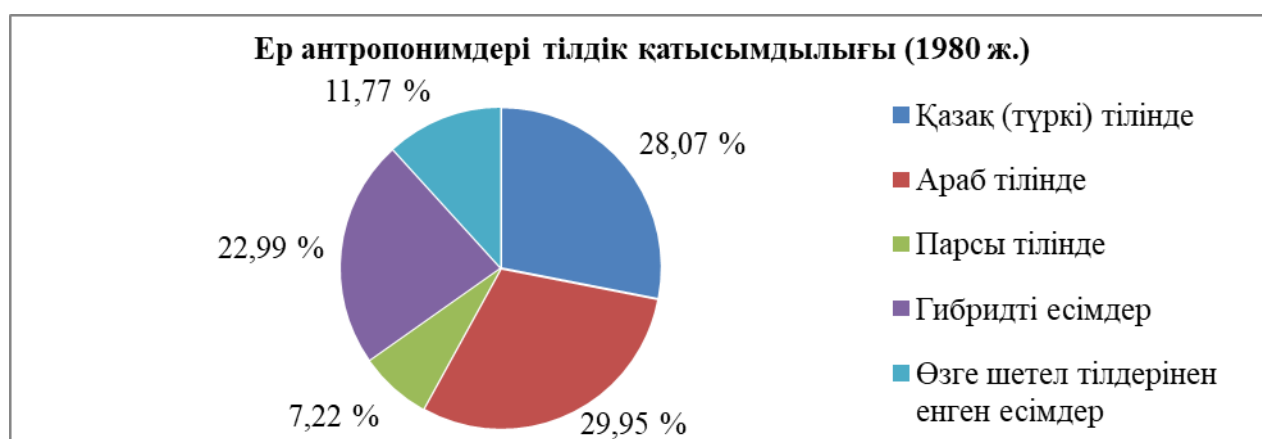
Сәбиге қойылатын ерекше есімдердің сипатын Н.И. Шейко: «Стремление найти для ребенка необычное, оригинальное имя породило и ряд явно неудачных имен-самоделок, вроде *Ракета, Электрон, Дифференциал, Идея, Эра, Лирика*. Большинство подобных имен в лучшем случае вызывали дедоумение. Они не найдут признания и не просуществует более одного поколения» [162, с. 20] деп көрсетеді.

Яғни ерекше есім таңдауда қиялға ерік беру нәтижесінде кейбір есімдердің құлаққа тұрпайы естілетін тұстары да болады, мұндай есімдер антропонимикалық қорда белгілі бір кезеңдегі әлеуметтік-саяси және мәдени жағдаяттарға қатысты туындап, уақытша көрініс тауып отырады.

1980 жылғы сирек ер антропонимдеріне: *Ақансері* (Ахансэре), *Ақжайық*, *Аққұлан*, *Алаш*, *Архам*, *Атил*, *Барат*, *Бұлан*, *Валентин*, *Вадим*, *Глеб*, *Дмитрий*, *Ділмұхаммед*, *Камаладдин*, *Константин*, *Қалам*, *Құрмет*, *Лукиан*, *Марсель*, *Мизамбек*, *Михаил*, *Ратмир*, *Оскар*, *Өрнек*, *Рауль*, *Раухат*, *Родион*, *Сүйеніш*, *Энвер* есімдері жатады.

Тілдік қатысымдылығы. Жалпы саны 1761 туу туралы акт жазбасынан – 374 ер есімі сараланды. Ер есімдерінің тілдік қатысымдылығы анықталып, олардың сандық және пайыздық көрсеткіштері суретте (сурет 1) берілді.

1980 жылғы қазақ антропонимиялық қорында көне түркі, қазақ тіліндегі есімдер, араб-парсы тілдерінен енген, орыс тілі арқылы өзге шет тілдерден енген есімдер кездеседі. Жоғарыда берілген сандық мәліметтер бойынша араб тілінде – 112 есім (29,95 %), қазақ (түркі тілдерінен) тілінде есімдер – 28,07 %, парсы тілінде – 27 есім (7,22%), гибриді есімдер – 86 (22,99 %).

Сурет 1 – 1980 жыл ер антропонимдері тілдік қатысымдылығы

Сонымен бірге өзге шет тілдерінен енген есімдердің сандық және пайыздық үлесі келесідей: лат. – 11 есім (*Валентин, Константин, Сергей*, т.б. – 2,94 %), гр. – 10 есім (*Александр, Арсен, Юрий*, т.б. – 2,67 %), слав. – 7 есім (*Борис, Вадим, Владимир, Ратмир* – 1,87 %), к. евр. – 4 есім (*Илияс, Михаил, Равиль, Яков* – 1,07 %), монғ. – 4 есім (*Алтай, Ерден, Жайсан, Жамбыл*) – 1,07 %, герм. – 4 есім (*Глеб, Рауль, Оскар, Роллан* – 1,07 %); испан тілінен – 1 есім

(*Диас* – 0,27 %), кельт – 1 есім (*Артур* – 0,27 %), фр. – 1 есім (*Марат* – 0,27 %), сканд. – 1 есім (*Олег* – 0,27 %).

Әйел антропонимиясы. Әйел антропонимиясын саралау барысында олардың рәсімделуі кезінде келесі аты-жөні нұсқалары қолданылғандығы анықталды:

1) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Шынтасова Алия Зиябековна* (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна), орыс тілінің аффикстері арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Ахметова Шамширак Еркін-қызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (дефис арқылы)), тегі орыс тілінің аффикстері арқылы жасалып, әке атына *қызы* (қызы) сөзі дефис арқылы жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Орункаева Салтанат Нуртулеуқызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (бірге)), тегі орыс тілінің аффикстері арқылы жасалып, әке атына *қызы* сөзі жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Аккасова Акбота Бахытжан кызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (бөлек)), тегі орыс тілінің аффикстері арқылы жасалып, әке атына *қызы* сөзі бөлек түрде жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі (ТЕ) – *Ерубоева Мадина* (-ова/-ева/-ина + есімі), орыс тілінің аффикстері арқылы тек пен есімнен жасалған екі мүшелі аты-жөні.

Жоғарыда көрсетілген әйел аты-жөні нұсқаларының сандық және пайыздық көрсеткіші кестеде (кесте 4) берілді.

Әйел аты-жөнінің рәсімделуі кезінде төрт нұсқа қолданылған. Жоғары сатыда орыс тіліндегі аффикстер арқылы рәсімделген ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + овна/евна) нұсқасы – 98,20 %-ды құрады. Тек пен есімнен жасалған екі мүшелі ТЕ (-ова/-ева/-ина + есімі) аты-жөні нұсқасы – 1,40 %-ды құрады.

Кесте 4 – 1980 жыл әйел аты-жөні нұсқалары

№	Әйел аты-жөні нұсқалары (1980 ж.)	Саны	Пайыздық көрсеткіші (%)
1	2	3	4
1	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + овна/евна)	1687	98,20 %
2	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (дефис арқылы))	5	0,29 %
3	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + кызы)	2	0,11 %
4	ТЕ (-ова/-ева/-ина + есімі)	24	1,40 %
			Барлығы: 1718

Ең аз қолданылған әке атына *қызы* сөзінің дефис арқылы жалғануымен жасалған ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (дефис арқылы)) аты-жөні нұсқасы – 0,29 %-ды, әке атына *қызы* сөзі жалғанған ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы) аты-жөні нұсқасы – 0,11 % ды құрады.

Жиі таңдалған әйел есімдері. 1980 жылы Алматы қаласы бойынша әйел есімдері саны – 288-ді құрады. Бұл есімдер арасында жиі қойылған 10 әйел есімі кестеде (кесте 5) көрсетілді.

Кесте 5 – 1980 жылы жиі таңдалған әйел антропонимдері

№	Әйел есімдері (1980 ж.)	Саны
1	2	3
1	Әсел	141
2	Әлия	77
3	Айнұр	74
4	Динара	67
5	Жанар	54
6	Айгүл	43
7	Айжан	41
8	Жанна	40
9	Мәдина	36
10	Гауһар	34

Кестеде көрсетілгендей, ең жиі қойылған әйел есімдері: *Асель (Асел)* – 141 рет, *Алия* – 77 рет, *Айнур (Айнура)* – 74 рет, *Динара* – 67 рет, *Жанар (Жанара, Джанар)* – 54 рет. Қалған есімдерді жоғарыдағы кестеден көре аламыз.

Құжаттарда әйел антропонимдері орыс тілінің орфографиялық заңдылықтарына сәйкес ә/а, ұ/у, ж/дж, л/ль, һ/х болып рәсімделген: *Әсел* – Асел, *Асель*; *Мәдина* – Мадина, *Айнұр* – Айнур, Айнура; *Жанар* – Жанара, Джанар, *Айгүл* – Айгуль, *Гауһар* – Гаухар және т.б.

Бұл тұрғыда Б. Досжанов «...Қыздар есіміне орыс тіліндегі еркелету мәнді «-а» жалғануы ауызекі тілде ғана емес, құжат жүзінде де көрініс бере бастағанын, мағынасы сондай тамаша ұлттық есімдердің өзінің дыбыстық тұлғасымен қатар, ғасырлар бойы аманат ретінде арқалап келген ұлттық мазмұнынан да айрылып отыр» деп жазады [163, 5 б.].

Жиі таңдалған әйел есімдерінің шығу тегі, жасалу жолдары, лексикалық астарлары мен білдіретін мән-мағынасына тоқталып өтейік:

Әсел, ар. *асель* – бал [136, 144 б.];

Әлия, ар. – 1) құны, бағасы артық, биік, жоғары; 2) қымбатты, сүйікті; 3) мәртебелі, көрікті қыз [136, 143 б.];

Айнұр, қаз. *ай* + ар. *нұр*) – жарық, шұғыла. Ай сипатты, ай келбетті [136, 139 б.];

Динара, ар. – алтын тиын, ақша [136, 152 б.];

Жанар, қаз. – 1) көздің жанары, сәулесі; 2) күннің сәулесі, шапағы; Ауыспалы мағынасы келбет, көрік, ажар, рең [136, 153 б.];

Айгүл, қаз. *ай* + тәж. *гүл*. Гүл сөзі тәжік тілінде роза деген мағынаны білдіреді. Бұл есім қыз бала айдай сұлу, гүлдей жайнаған көрікті болсын деген тілекпен қойылған [136, 138 б.];

Айжан, каз. *ай* + ир. *жан*. Айдай сұлу, әдемі [136, 138 б.];

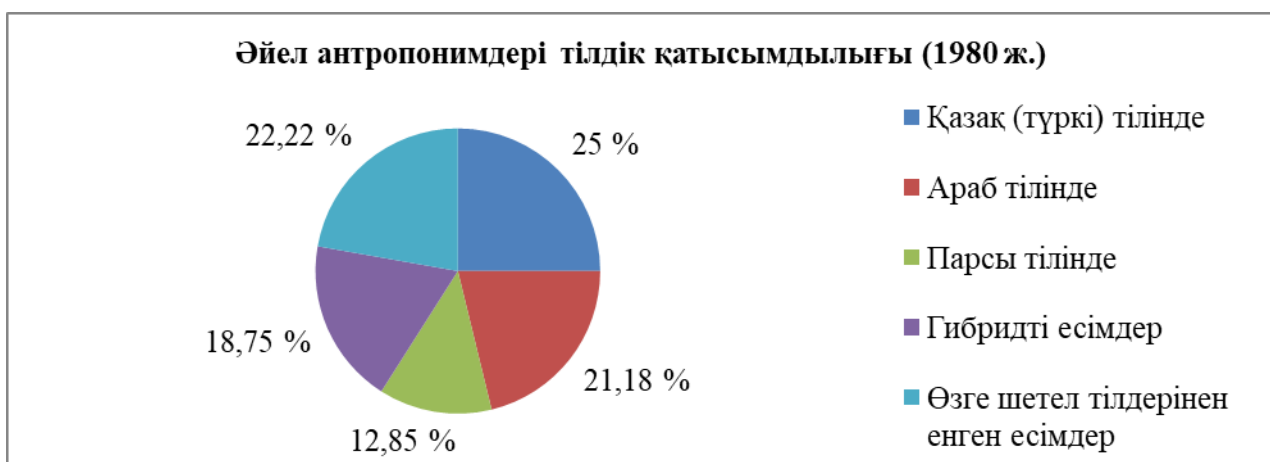
Жанна, к. евр. – кептер, көгершін [136, 153 б.];

Мәдина, ар. *Мәдинә* – Сауд Арабиясындағы қала [136, 162 б.];

Гауһар, ир. *гауһар* – қымбат, бағалы тас, маржан, інжу [136, 147 б.].

Сирек әйел есімдері. 1980 жылдағы сирек таңдалған әйел есімдеріне: *Азалия, Анжела, Анжелика, Белла* (Бэлла), *Бибiana, Виния, Гиналия, Гутияра, Екатерина, Елана, Лазира, Лауласын, Лола, Мирана, Радмила, Расима, Сайран, Санди, Селина, Тәнзила, Шамшырақ, Элиза* есімдері жатады.

Тілдік қатысымдылығы. 1980 жылғы әйел антропонимиясы бойынша 1718 туу туралы акт жазбасынан – 288 әйел есімі сараланды. Әйел есімдерінің тілдік қатысымдылығы анықталып, олардың сандық және пайыздық көрсеткіштері суретте (сурет 2) берілді.

Сурет 2 – 1980 жыл әйел антропонимдері тілдік қатысымдылығы

Сандық мәліметтерге сәйкес: қазақ (түркі тілдері) тіліндегі есімдер – 25 % пайызбен басымдыққа ие болды. Келесі сатыда араб тілінен енген есімдер – 21,18 %-ды құрады. Үшінші сатыда гибридті есімдер – 18,75 %-дық үлесті көрсетті.

Өзге шет тілдерден енген әйел есімдерінің сандық және пайыздық көрсеткіші: лат. – 18 есім (*Белла, Диана, Сабина*, т.б. – 6,25 %), гр. – 16 есім (*Елена, Ирина, Софья*, т.б. – 5,56 %), слав. – 13 есім (*Радмила, Светлана, Людмила*, т.б. – 4,51 %), к. евр. – 13 есім (*Елизавета, Жанна, Тамара*, т.б. – 4,51 %), исп. – 2 есім (*Альмира, Эльвира* – 0,69%), герм. – 1 есім (*Гутияра* – 0,35 %), үнді – 1 есім (*Индира* – 0,35 %).

Аралас некеде дүнеге келген нәрестелер есімдері. Аралас некеде, яғни әкесі қазақ, анасы өзге ұлт өкілінен құрылған отбасында туылған сәбилерге қойылған есімдер біздің назарымызды аудартты. 1980 жылы аралас некеде туылған 70 сәбидің (23 ер, 47 әйел) есімі анасының ұлттық тілінде немесе басқа шет тілінде қойылған, олар жалпы есімдер санының 2,01 %-ын құрайды. Мысалы: *Баймаганов Родион Алиаскарович* (әкесі – қазақ, анасы – орыс), *Токтабаев Владимир Мавленович* (әкесі – қазақ, анасы – бурят), *Кудайбергенев Вадим Маратович* (әкесі – қазақ, анасы – поляк); *Балабекова Татьяна Кенесбековна*

(әкесі – қазақ, анасы – орыс), *Чимбулатова Илоха Хамитовна* (әкесі – қазақ, анасы – кәріс); *Скакова Инесса Женисбаевна* (әкесі – қазақ, анасы – неміс); Бектелеева Сурия Шамильевна (әкесі – қазақ, анасы – татар).

Ұлттық дәстүрге сәйкес аты-жөнін өзгерту. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 1996 жылғы сәуірдің 2-сінде «Ұлты қазақ азаматтардың ататегі мен әкесінің атын жазуға байланысты мәселелерді шешу тәртібі туралы» Жарлығының жарыққа шығуына байланысты 1980 жылы дүниеге келген азаматтардың 0,72 %-ы (25 азамат – 15 ер, 11 әйел) ұлттық дәстүрге сәйкес аты-жөнін өзгерткендігі анықталды. Азаматтардың өзгертілген аты-жөнінде текті қолдануда бірізділік болмады: бірі атасының атын, екіншісі әкесінің атын, келесі біреулер бабасының атын тегі ретінде қолданған. Кейбірі екі мүшелі антропонимдік жүйеге, енді біреулері үш мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес аты-жөнді қолданған. Мысалы: *Усеров Серик Адилханович – Айдос Серик Адилханұлы, Искендиоров Бауыржан Ибрагимханович – Ибрагим Бауыржан, Байдулов Тимур Рахметович – Хайржан Тимур Рахметович; Шабарбаева Анеля Бахитбековна – Бақытбекқызы Анеля, Жадранова Асель Айболовна – Айбол Асель, Байсуфинова Айнаш Сулейменовна – Сулеймен Айнаш Сулейменқызы, Момбекова Нургуль Нурланбековна – Алимхан Нургуль Нурланбековна.*

Жарлық аясында қазақ азаматтардың аты-жөнін өзгерту Алматы қаласы Әділет департаментіндегі азаматтық хал актілерін тіркеуді және апостильдеуді қамтамасыз ету және бақылау бөлімінің мұрағатына аты-жөнін өзгерту бойынша өтініш беру арқылы жүзеге асырылған.

Жалпы 1980 жылы Алматы қаласы бойынша ұлты қазақ азаматтардың аты-жөнінің 98 %-ы орыс тілінің аффикстері арқылы жасалған үш мүшелі антропонимдік жүйеге негізделген. Әуезов (Ауэзов) ауданы АХАТ бөлімінен басқа бөлім атаулары орыс тілінде болған. Азаматтардың аты-жөні рәсімделуінде бірнеше нұсқа (ер аты-жөні – 5 нұсқа, әйел аты-жөні – 4 нұсқа) кездеседі. Ұлттық дәстүрге сәйкес әке атына *-ович/-овна* аффикстері орнына *-ұлы/-қызы* сөзін жазу арқылы аты-жөнін рәсімдеуге деген өтініш-тілек (17 ер аты-жөні – 0,96 %, 7 әйел аты-жөні – 0,40 %) осы кезеңде басталғандығы анықталды. Кісі есімдерінің басым көпшілігі қазақ, араб, парсы тілдеріндегі сөздерден жасалған. Аралас некеде туылған сәби есімдері орыс немесе басқа шет тілдерінде берілген. Президенттің «Ұлты қазақ азаматтардың ататегі мен әкесінің атын жазуға байланысты мәселелерді шешу тәртібі туралы» Жарлығына байланысты осы жылы туылған 25 азамат аты-жөнін ұлттық дәстүрге сәйкес өзгерткен.

1990 жылғы кісі есімдері мен тектері құрамы. Алматы қаласы 1990 жылы Алатау, Әуезов (Ауэзов), Калинин (Бостандық), Москва (Жетісу), Октябрь (Алмалы), Совет (Түркісіб), Фрунзе (Медеу) аудандары бойынша АХАТ бөлімдерінде тіркелген акт жазбалары негізінде жалпы саны – 5912 аты-жөні жинақталып, сараланды. Оның 3070-і – ер аты-жөні, 2842-і әйел аты-жөні болды.

Ер антропонимиясы. 1990 жылы ер аты-жөнінің рәсімделуінде келесі нұсқалар кездесті:

1) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Берикбосынов Бауыржан Турсунғалиевич* (-ов/-ев/-ин + есімі + -евич/-ович), орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Белесов Нартай Ербол-ұлы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *ұлы* (ұлы) сөзі бірге қосылып жазылған аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Сағынаев Алмас Майданбекулы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (дефис арқылы)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *ұлы* (ұлы) сөзі дефис арқылы жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Калиев Алдар Досмагул ұлы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (бөлек)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атынан *ұлы* (ұлы) сөзі бөлек жазылған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі, әкесі (ТАӘ) – *Бертаев Асқар Асхатұлы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (бірге)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *ұлы* сөзі бірге қосылып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

6) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Бисенов Нариман Мурат-ұлы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (дефис арқылы)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *ұлы* сөзі дефис арқылы жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

7) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Сандыбаев Олжас Балтабай ұлы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (бөлек)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атынан *ұлы* сөзі бөлек жазылған үш мүшелі аты-жөні;

8) тегі, есімі (ТЕ) – *Алтаев Ерлан* (-ов/-ев/-ин) + есімі), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні.

Жоғарыда берілген ер аты-жөні нұсқаларының сандық және пайыздық көрсеткіштері кестеде (кесте 6) берілді. Ер аты-жөнінің рәсімделуі кезінде 8 нұсқа анықталды.

Кестеде көрсетілгендей, ер аты-жөні нұсқалары арасында орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич) аты-жөні нұсқасы – 86,94 %-ды құрап, басымдыққа ие болды.

Саны жағынан екінші сатыда ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (дефис арқылы)) аты-жөні нұсқасы – 5,60 %-ды құрады.

Кесте 6 – 1990 жыл ер аты-жөні нұсқалары

№	Ер аты-жөні нұсқалары (1990 ж.)	Саны	Пайыздық көрсеткіш (%)
1	2	3	4
1	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -евич/-ович)	2669	86,94 %
2	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (бірге))	49	1,60 %
3	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (дефис арқылы))	172	5,60 %
4	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (бөлек))	112	3,64 %

6-кестенің жалғасы

1	2	3	4
5	ТЕӘ (-ов/-ев/-ина + есімі + -ұлы (бірге))	11	0,36 %
6	ТЕӘ (-ов/-ев/-ина + есімі + -ұлы (дефис арқылы))	15	0,49 %
7	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (бөлек))	31	1,01 %
8	ТЕ (-ов/-ев/-ин) + есімі)	11	0,36 %
			Барлығы: 3070

Ең төменгі сатыда – 0,36 %-ды құраған ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы (бірге)) және екі мүшелі (-ов/-ев/-ин) + есімі) аты-жөні нұсқалары.

Кісі аты-жөнінің рәсімделуі бойынша пайыздық үлестен байқағанымыздай, үш мүшелі антропонимдік жүйеде әке атына жалғанатын *-ович/-евич* орнына қазақ тіліндегі *ұлы* сөзі жалғануы біршама артқандығы анықталды. Яғни, ұлттық дәстүрге сәйкес сәби аты-жөнін рәсімдеуге деген талап-тілектер 1980 жылы (17 ер аты-жөні – 0,96 %) бастау алып, 1990 жылы (12,7 %) дами түскендігін ресми құжаттар дәлелдеп отыр.

Жиі таңдалған ер есімдері. 1990 жылы Алматы қаласы бойынша ер антропонимдері – 503-ті құрады. Аталған жылы ең жиі берілген 10 ер есімі кестеде (кесте 7) берілді.

Кесте 7 – 1990 жылы жиі таңдалған ер антропонимдері

№	Ер есімдері (1990 ж.)	Саны
1	2	3
1	Данияр	96
2	Тимур	82
3	Азамат	72
4	Арман	70
5	Олжас	68
6	Дәурен	60
7	Алмат	56
8	Бауыржан	46
9	Шыңғыс	44
10	Руслан	41

1990 жылы жиі таңдалған ер есімдерінің (1980 жылмен сәйкес келмейтін) шығу тегі мен жасалу жолдары, білдіретін мән-мағынасы төмендегідей:

Азамат, ар. – 1) ұлылық, даңқ; 2) нағыз ер жігіт; 3) саналы адам [136, 17 б.];

Олжас, қаз. – ол жас қайрат, жас жігер деген мәндегі есім [136, 104 б.];

Дәурен, ар. – уақыт, дәуір [136, 55 б.];

Алмат, монғ. – қыпшақ күбі, су шелек [128, 256.];

Шыңғыс, қаз. – ұлы, азулы, мықты [128, 284 б.].

Яғни 1980, 1990 жылдар бойынша жиі таңдалған ер есімі бойынша 5 ер антропонимі сәйкес келді.

1990 жылы дүниеге келген ер балаларға келесі есімдер жиі таңдалған: *Данияр* – 96 рет, *Тимур (Темір)* – 82 рет, *Азамат* – 72 рет, *Арман* – 69 рет, *Олжас* – 68 рет. 1980-1990 жылдардағы жиі таңдалған ер есімдерін салыстыру нәтижесінде олардың басым көпшілігі сәйкес келетіндігі анықталды (кесте 8).

1990 жылы *Данияр* жиі қойылған есімдер арасында бірінші сатыда болса, 1980 жылы екінші сатыда. 1990 жылы *Тимур* екінші орында, ал 1980 жылы бірінші орында, яғни ең жиі берілген есім. 1990 жылы *Руслан* оныншы сатыда, 1980 жылы жиі қойылған есімдер арасында төртінші сатыда болған. Сондай-ақ, 1990 жылы *Арман* саны жағынан төртінші жиі қойылған есім болса, 1980 жылы бесінші жиі қойылған есім. Ең қызықтысы, *Бауыржан* 1980, 1990 жылдары жиі қойылған есімдер арасында сегізінші орында болған.

Кесте 8 – 1980-1990 жылдары жиі таңдалған ер антропонимдері

1980 жыл ер есімі	Саны	1990 жыл ер есімі	Саны
1	2	3	4
Тимур (Темір)	70	Данияр	96
Нұрлан	56	Тимур	82
Данияр	54	Азамат	72
Руслан	52	Арман	69
Арман	50	Олжас	68
Асқар	46	Даурен	60
Рустем	43	Алмат	56
Бауыржан	36	Бауыржан	46
Ержан	35	ШЫҢҒЫС	44
Марат	34	Руслан	41

Сирек ер есімдері. 1990 жылы сирек берілген ер есімдеріне: *Абдул-сахи*, *Айсәт* (Айсат), *Ақтаң* (Ақтан), *Арафат*, *Арнамыс*, *Ататүрік* (Ататюрк), *Әмір-Зада* (Амер-Зада), *Бақдәуір* (Бакдаур), *Жебе*, *Зарлық* (Зарлык), *Зият*, *Иррахман*, *Қалау* (Калау), *Миятқожя* (Мияткожа), *Ойназар*, *Іңкәр* (Инкар) жатады.

Тілдік қатысымдылығы. 1990 жылғы деректер жалпы саны – 503 ер есімі анықталды. Антропонимдердің тілдік қатысымдылығы анықталып, сандық және пайыздық көрсеткіштері суретте (сурет 3) берілді.

1990 жылғы ер есімдері арасында көне түркі тіліндегі, қазақ тіліндегі есімдер, араб-парсы тілдерінен енген есімдер басымдыққа ие болып табылады.

Жоғары сатыда қазақ (түркі тілдерінен) тіліндегі есімдер – 30,42 %-ды құрады.

Екінші сатыда араб тілінен енген есімдер – 27,63 %-ды көрсетті. Одан кейінгі орында гибридті есімдер – 25,45 %-ды құрады.

Сурет 3 – 1990 жыл ер антропонимдері тілдік қатысымдылығы

Келесі сатыда парсы тілінен енген антропонимдер – 8,35 %-дық үлесті құраса, өзге шет тілдерден (көне еврей, кельт, славян, латын, грек, монғол, француз, испан) енген ер есімдері – 8,15 % болды.

Өзге шет тілдерден енген ер есімдері: слав. – 8 есім (*Станислав, Владимир, Богдан* – 1,59 %), лат. – 7 есім (*Валерий, Роман, Сергей*, т.б. – 1,39 %), герм. – 7 есім (*Эдик, Рауль, Бернат*, т.б. – 1,39 %), к. евр. – 6 есім (*Иса, Равиль, Илияс*, т.б. – 1,19 %), гр. – 6 есім (*Александр, Леонид, Юрий*, т.б. – 1,19 %), монғ. – 4 есім (*Алмат, Алтай, Құрал, Ерден* – 0,80 %), кельт – 1 есім (*Артур* – 0,20%), фр. – 1 есім (*Марат* – 0,20 %), исп. – 1 есім (*Диас* – 0,20 %).

Әйел антропонимиясы. 1990 жылы әйел аты-жөнінің рәсімделуінде келесі нұсқалар кездесті:

1) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Ошакбаева Акбота Женисбековна* (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна), орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Сембекова Жазира Аскарбекқызы* (-ова/-ева/-ин + есімі + -қызы (бірге)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *қызы* (қызы) сөзі бірге қосылып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Алибекова Молдир Болатбек-қызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (дефис арқылы)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *қызы* (қызы) сөзі дефис арқылы жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Сарсенғалиева Каламкас Жаксылық кызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (бөлек)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атынан *қызы* (қызы) сөзі бөлек жазылған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Кұрманбаева Айман Қайыржанқызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (бірге)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *қызы* сөзі бірге қосылып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

б) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Иманбекова Акерке Беделбек-қызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (дефис арқылы)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *қызы* сөзі дефис арқылы жалғанып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

7) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Жапарханова Арайлым Алтынхан қызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (бөлек)), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атынан *қызы* сөзі бөлек жазылған үш мүшелі аты-жөні;

8) тегі, есімі (ТЕ) – *Абдикадирова Жанар* (-ова/-ева/-ина) + есімі), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні.

Әйел аты-жөнінің рәсімделуіндегі нұсқалардың пайыздық және сандық көрсеткіші кестеде (кесте 9) берілді. Кестеде көрсетілгендей саны жағынан ең жоғары сатыда орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна) аты-жөні нұсқасы – 89,41 %-ды құрады.

1990 жылғы деректер бойынша әйел аты-жөні 8 нұсқа бойынша рәсімделген, кісі аты-жөнінің рәсімделу нұсқаларының саны артқан.

Кесте 9 – 1990 жыл әйел аты-жөні нұсқалары

№	Әйел аты-жөні нұсқалары (1990 ж.)	Саны	Пайыздық көрсеткіш (%)
1	2	3	4
1	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі+ -евна/-овна)	2541	89,41 %
2	ТЕӘ (-ова/-ева/-ин + есімі + -қызы (бірге))	19	0,67 %
3	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (дефис арқылы))	89	3,13 %
4	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (бөлек))	111	3,91 %
5	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (бірге))	11	0,39 %
6	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (дефис арқылы))	46	1,62 %
7	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (бөлек))	24	0,84 %
8	ТЕ (-ова/-ева/-ина) + есімі)	7	0,25 %
			Барлығы: 2842

Одан кейінгі орындарда ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (бөлек)) аты-жөні нұсқасы – 3,91 %-ды , ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы (дефис арқылы)) аты-жөні нұсқасы – 3,13 %-ды көрсетті. 1990 жылы дүниеге келген сәбилердің аты-жөнін рәсімдеу кезінде әке атына *қызы/қызы* сөзінің жалғануын қалаған ата-аналардың саны – 10,09 %-ды құрайды. Ең төменгі сатыда екі мүшелі антропонимикалық жүйеге сәйкес жасалған, ТЕ (-ова/-ева/-ина) + есімі) аты-жөні нұсқасының саны – 7 болды.

Жиі есімдер. 1980 жылғы дерек бойынша әйел антропонимдері саны – 361 болды. Ең жиі таңдалған 10 әйел есімі кестеде (кесте 10) берілді.

1990 жылы жиі таңдалған әйел есімдерінің (1980 жылмен сәйкес келмейтін) шығу тегі, жасалу жолдары, білдіретін мән-мағынасына түсініктеме беріп өтейік.

Әйгерім (қазақ тілінде) – әй және керім сөздерінен жасалған сұлулық, көркем, келбетті мағынасын білдіретін біріккен тұлғалы есім [136, 143 б.];

Аида (араб тілінде) – пайда, сый [136, 137 б.].

Кесте 10 – 1990 жылы жиі таңдалған әйел антропонимдері

№	Әйел есімдері (1990 ж.)	Саны
1	2	3
1	Әйгерім	232
2	Әсел	107
3	Мәдина	86
4	Әлия	81
5	Айнұр	79
6	Айжан	73
7	Динара	64
8	Гауһар	50
9	Аида	48
10	Жанар	44

Саны жағынан ең көп таңдалған әйел есімдері арасында *Айгерім* (*Айкерім*) есімі – 232 рет кездеседі. Одан кейінгі орындарда: *Асель* (*Асел*, *Аселья*) – 107 рет, *Мадина* – 86 рет, *Алия* – 81 рет, *Айнұр* – 79 рет, *Айжан* – 73 рет кездесті, қалған есімдер кестеде берілді.

1980-1990 жылғы деректер бойынша жиі берілген 10 әйел есімінің 8-і сәйкес келеді (кесте 11).

Кесте 11 – 1980-1990 жылдары жиі таңдалған әйел антропонимдері

1980 ж. әйел есімі	Саны	1990 ж. әйел есімі	Саны
1	2	3	4
Әсел	141	Әйгерім	232
Әлия	77	Әсель	107
Айнұр	74	Мәдина	86
Динара	67	Әлия	81
Жанар	54	Айнұр	79
Айгүл	43	Айжан	73
Айжан	41	Динара	64
Жанна	40	Гауһар	50
Мәдина	36	Аида	48
Гауһар	34	Жанар	44

1990 жылы *Әсел* (*Асель*) екінші орында, 1980 жылы бірінші орында болған. 1990 жылы *Мәдина* үшінші сатыда, 1980 жылы тоғызыншы сатыда

болған. – 1990 жылы Әлия (Алия) төртінші орында, 1980 жылы ең жиі қойылған есімдер арасында екінші орында болған.

Сирек әйел есімдері. 1990 жылы келесі әйел есімдері сирек берілген: *Азория, Айшекер, Ақкербез, Асылкөз, Аэлита, Биназар, Гүлдейхан, Дамина, Елданасы, Елігай, Ергүл, Жауқазын, Ленби, Мұңлық, Мыңшаи, Санта, Флора, Ханике, Элизада, Элина, Эмилия.*

Тілдік қатысымдылығы. 1990 жылы жалпы саны – 361 әйел есімі қойылған. Бұл есімдердің тілдік қатысымдылығы бойынша сандық және пайыздық көрсеткіштері суретте (4-сурет) берілді.

Қазақ (түркі тілдері) тіліндегі әйел есімдері – 27,15 %-ды құрап, басымдыққа ие болды.

Араб тілінен енген – 77 есім (21,33 %) екінші сатыда тұрса, одан кейінгі орында гибридті есімдер – 19,39 %-ды құрады.

Ең төменгі сатыда парсы тілінен енген есімдер – 2,22 %-ды көрсетті.

Сурет 4 – 1990 жыл әйел антропонимдері тілдік қатысымдылығы

Кестеде берілгендей өзге шет тілдерден енген әйел есімдерінің сандық және пайыздық үлесі: лат. – 21 есім (*Виктория, Сабина, Флора*, – 5,81 %), слав. – 17 (*Светлана, Славяна, Любовь*, т.б. – 4,71 %), гр. – 12 (*Ирина, Маргарита, Софья*, т.б. – 3,32 %), көне еврей тілінен – 11 (*Анна, Мария, Жанна*, т.б. – 3,05 %), исп. – 2 (*Лола, Эльвира* – 0,55 %), үнді – 1 есім (*Индира* – 0,28 %).

Аралас некеде дүниеге келген сәби есімдері. Балаға есім таңдауда ата-анасының ұлты белгілі бір деңгейде ықпалын тигізетіндігі байқалды. Мысалы, әкесі – қазақ, анасы – өзге ұлт өкілінен құрылған отбасында туылған сәбилерге шетел тілінде берілген. Аралас некеде туылған 51 сәбидің (17 ер, 34 әйел), яғни балалардың 0,86 %-ның есімдері анасының ұлттық тілінде немесе өзге шет тілінде қойылған. Мысалы: *Бекмагамбетов Станислав Муратович* (әкесі – қазақ, анасы – орыс), *Алтыбаев Шухрап Тахирович* (әкесі – қазақ, анасы – ұйғыр), *Масанов Роман Рамазанович* (әкесі – қазақ, анасы – орыс), *Асамбаев Роман Валиханович* (әкесі – қазақ, анасы – орыс), *Шанишарбаев Игорь Нургазиевич* (әкесі – қазақ, анасы – орыс); *Елеуова Ксения Руслановна* (әкесі – қазақ, анасы – кәріс), *Ботамбекова Анастасия Сакеновна* (әкесі – қазақ, анасы

– орыс), *Машикенова Маргарита Маратовна* (әкесі – қазақ, анасы – белорус), *Бадельбаева Яна Маратовна* (әкесі – қазақ, анасы – татар); *Азатова Гюзель Алимжановна* (әкесі – қазақ, анасы – ұйғыр).

Сонымен 1990 жылы аралас некенің саны артқанын, осыған сәйкес қазақ антропонимиялық қорының шет тілдерден енген есімдермен толыға түскенін байқаймыз.

Ұлттық дәстүрге сәйкес аты аты-жөнін өзгерту. 1996 жылғы Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлты қазақ азаматтардың ататегі мен әкесінің атын жазуға байланысты мәселелерді шешу тәртібі туралы» Жарлығына байланысты 1990 жылы дүниеге келген азаматтардың 1,35 %-ы (80 азамат – 52 ер бала, 28 қыз бала) ұлттық дәстүрге сәйкес аты-жөнін өзгерткен. Азаматтардың өзгертілген аты-жөнінде тегін қолдануда бірізділік жоқ екендігін аңғаруға болады: бірі атасының атын, екіншісі әкесінің атын, енді біреулері бабасының атын тегі ретінде қолданған. Кейбірі екі мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес, енді біреулері үш мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес аты-жөнді қолданған. Орыс тілінде тегіне жалғанатын *-ов/-ев/-ин, -ова/-ева/-ина*, әке атына жалғанатын *-ович/-евич, -овна/-евна* аффикстерінің әлі де болса қолданыста бар екендігін аңғаруға болады. Азаматтардың өзгертілген аты аты-жөні төмендегідей: *Сыздықов Руслан Қайргелдиевич – Садық Руслан Қайргелдіұлы; Казакбаев Дамир Мухтарович – Тастанбек Дамир Мухтарович, Султанов Олжас – Болатұлы Олжас, Тулентаев Қудайберген Еркінбек улы – Әділбек Қудайберген Еркінбек улы; Сапаралина Сана Бейбитовна – Сапарали Сана Бейбитқызы, Корғасбаева Асем Изатовна – Корғасбаева Асем Изатқызы, Абдилдаева Сымбат Бақитжановна – Бақытжанқызы Сымбат*, т.б.

Деректер бойынша 1990 жылы жалпы саны – 80 азамат ұлттық дәстүрге сәйкес аты-жөнін өзгерткендігі жоғарыда атап өтілді. Бұл көрсеткіш он жыл бұрынғы, яғни 1980 жылмен (25 азамат) салыстырғанда әлдеқайда жоғары екендігін байқауға болады.

Жалпы алғанда 1990 жылы сәбидің аты-жөнін рәсімдеуде әке атына *ұлы/улы, қызы/қызы* сөзін жазуға өтініш білдерген ата-аналардың саны артып ер аты-жөні бойынша 12,7 %-ды, әйел аты-жөні бойынша 10,56 %-ды (әйел есімі) құрады. Аталған жылда кісі аты-жөнінің 8 нұсқасы кездеседі. Есімдердің басым көпшілігі қазақ тілінде берілген, өзге шет тілдерінен енген есімдер саны арта түскен. Ұлттық дәстүрге сәйкес аты-жөнін өзгерткен азаматтар саны ұлғайған.

3.1.2 2000 жылғы және 2017 жыл білім гранты иегерлері материалы негізінде кісі есімдері мен тектері құрамы

2000 жылғы кісі есімдері мен тектері құрамы. 2000 жылы Алматы қаласы Алмалы, Әуезов, Бостандық, Жетісу, Медеу, Түрксіб аудандары АХАТ бөлімдерінде тіркелген туу туралы акт жазбаларынан – 6934 ұлты қазақ азаматтардың аты-жөні жинақталып, сараланды. Оның 3586-ы – ер аты-жөні болса, 3348-і – әйел аты-жөні болды.

Ер антропонимиясы. Жинақталған тілдік материалды саралау нәтижесінде 2000 жылы ер аты-жөнінің рәсімделуі бойынша 9 нұсқа кездесті:

1) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Қанатбеков Аман Талғатович* (-ов/-ев/-ин + есімі + -евич/-ович), орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Мәуленов Сәбит Қасымұлы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына ұлы сөзі бірге қосылып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Аубақир Мерей Мухамеджанұлы* (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы), тегі аффикссіз жасалып, әке атына ұлы сөзі бірге қосылып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Искак Амангелді Ахмеджанович* (тегі аффикссіз + есімі + -евич/-ович) тегі аффикссіз жасалып, әке атына орыс тіліндегі -евич/-ович аффикстері жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Тайбектегі Дархан Нұрымұлы* (тегі тіркесі + есімі + -ұлы), кісі тегіне «тегі» тіркесі жалғанып, әке атына ұлы сөзі бірге қосылып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

6) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Мухаметсоюз Дидар Бағашар*, тегі аффикссіз + есімі + -ұлы), тегі мен әке аты аффикссіз жасалған үш мүшелі аты-жөні;

7) тегі, есімі (ТЕ) – *Дүйсенов Рахат* (-ов/-ев/-ин + есімі) тегі орыс тіліндегі аффикс арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні;

8) тегі, есімі (ТЕ) – *Жасұлан Даулет* (тегі аффикссіз + есімі) тегі аффикссіз жасалған екі мүшелі аты-жөні;

9) әкесі, есімі (ӘЕ) – *Адайұлы Бағылан* (-ұлы + есімі), әке атына ұлы сөзі жалғанып жасалған екі мүшелі аты-жөні;

Ер аты-жөні нұсқаларының пайыздық және сандық үлесі төмендегі кестеде (кесте 12) берілді.

Кесте 12 – 2000 жыл ер аты-жөні нұсқалары

№	Ер аты-жөні нұсқалары (2000 ж.)	Саны	Пайыздық көрсеткіші (%)
1	2	3	4
1	ТЕӘ (-ов/-ев /-ин + есімі + -ович/евич)	971	27,08 %
2	ТЕӘ (-ов/-ев /-ин + есімі + -ұлы)	1271	35,44 %
3	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы)	1074	29,95 %
4	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ович)	4	0,11 %
5	ТЕӘ (тегі -тегі + есімі + -ұлы)	1	0,03 %
6	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + әкесі)	2	0,06 %
7	ТЕ (-ов ев /-ин + есімі)	37	1,03 %
8	ТЕ (тегі аффикссіз + есімі)	23	0,64 %
9	ӘЕ (-ұлы + есімі)	203	5,66 %

Ер аты-жөні нұсқалары арасында ең көп қолданыс тапқан ТЕӘ (-ов/-ев /-ин + есімі + -ұлы) аты-жөні нұсқасы – 37,95 %-ды құрады. Ұлты қазақ

азаматтардың аты-жөнін реттеу тұжырымдамасына сәйкес орыс тіліндегі аффикстер қолданыстан алынып, қазақ азаматтары үшін аты-жөнінің ұлттық нұсқасы ретінде ұсынылған «тегі, есімі, әкесі» нұсқасы – 29,95 %-ды құрап, екінші орында болғандығын аңғаруға болады. Бұл деректерден қабылданған Жарлық негізінде ұлттық дәстүрге сәйкес аты-жөні нұсқасының толық қолданысқа енбеуі байқалады.

Үшінші сатыда ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич) орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні нұсқасы – 27,08 %.

АХАТ бөлімдерінде тіркелген аты-жөні нұсқалары арасында ең төменгі сатыда 0,03% пайызбен кісі тегіне «тегі» сөзі жалғанған аты-жөні нұсқасы болды.

Жиі таңдалған ер есімдері. 2000 жылғы деректер бойынша ер антропонимдері саны – 469 болды. Оның ішінде ең жиі таңдалған 10 ер есімі кестеде (кесте 13) берілді.

Кесте 13 – 2000 жылы жиі таңдалған ер антропонимдері

№	Ер есімдері (2000 ж.)	Саны
1	2	3
1	Темірлан, Тимур	88
2	Әлішер	60
3	Санжар	56
4	Данияр	51
5	Арман	49
6	Диас	48
7	Илияс	47
8	Азамат	45
9	Дінмұхамбет	41
10	Дәулет	39

2000 жылы ең жиі қойылған ер есімдері: *Темірлан, Тимур* – 88 рет, *Әлішер* – 60 рет, *Санжар* – 56 рет, *Данияр* – 51 рет кездесті. Сонымен бірге *Данияр, Арман, Азамат* есімдерінің 1990-2000 жылдар аралығында жиі қойылған есімдер тізімінде болғанын атап өтуді жөн көрдік.

Келесі ер антропонимдері рәсімделуінде бірнеше нұсқа кездесті: *Темірлан* есімінің – 6 түрлі (Тамерлан, Темирлан, Темірлан, Тамырлан, Тамерулан, Темрлан), *Дінмұхамбет* есімінің – 4 түрлі (Динмухамед, Динмухаммед, Дінмухамед), *Илияс* есімінің – 3 түрлі (Илияс, Ильяс) нұсқасы кездесті.

2000 жылы жиі қойылған ер есімдерінің шығу тегі, жасалу жолдары мен мән-мағынасы төмендегідей:

Темірлан, қаз. – темір + қосымша *лан*. Бала өмірі темірдей берік, мықты болсын деп қойылған есім [136, 125 б.];

Әлішер, ар. *ғали* – жоғары, биік + *шер* – арыстан [136, 33 б.];

Санжар, ар. – патша, император. Түркі тілдерінде тесіп, түйреп өтуші деген мағынаны білдіреді [136, 114 б.];

Диас, исп. – күн, күндіз, Испания көтерілісшілерінің көрнекті басшысы Хосе Диас құрметіне 1936 жылы қойылған есім [136, 56 б.];

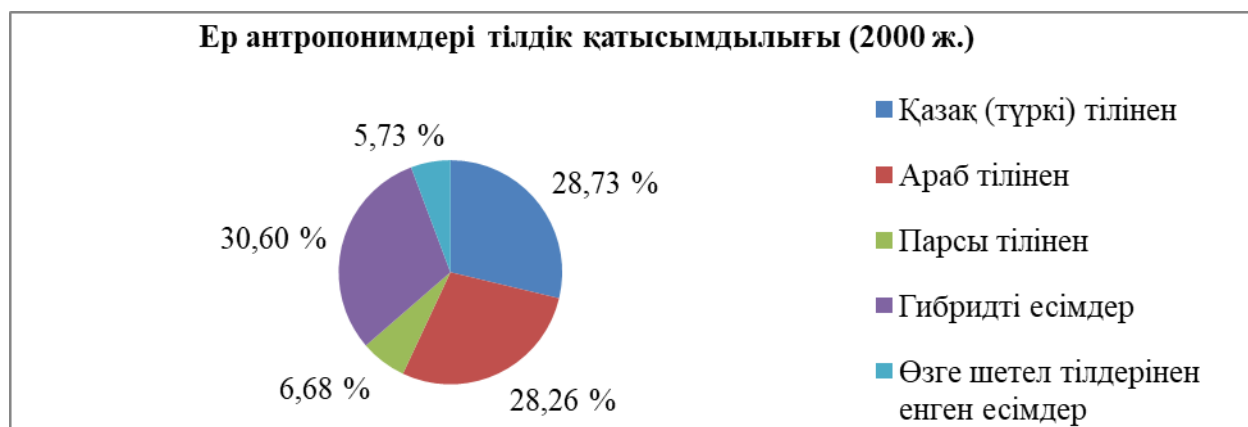
Илияс, евр. – күш, құдірет [136, 136 б.];

Дінмұхамбет, ар. – біріккен тұлғалы есім, дін + Мұхаммед, ислам дінін ұстанушы мұсылман (человек, исповедующий мусульманство) [165, с. 123];

Дәулет, ар. – 1) байлық, бақыт; 2) мемлекет, держава, империя [136, 2008, 55 б.].

Сирек ер есімдері. 2000 жылғы дерек бойынша келесі ер есімдері сирек кездеседі: *Абдулхақ, Азаматфараби, Айдынкөл, Ақнан, Амадей, Аянади, Әбутәліп, Әзірет, Әлимұхаммед, Әмірсана, Әлиескендір* (Альискандер), *Әрсенәли, Батухан, Белдос, Бірлес, Жарасөркен, Жасдәуір* (Жасдауер), *Кегенханбатыр, Күлтегін, Қуанәділ, Мәдениет* (Мадиниет), *Мұхаммедшайбани, Нариманқожа* (Нариманходжа), *Мұстақым, Нұрбатыр, Оқжетпес, Оскар, Расмұхаммед, Самуил, Сұлтанбейбарыс, Сұлтансүлеймен, Таңжарық, Тағдыр, Тоганас, Тұңғышәли, Үгедей, Ыбырайымсұлтан* (Ыбраһмсұлтан), *Эдуард, Ясауи*. Берілген есімдер арасында 2000 жылы екі немесе үш есім сөзден жасалған есім беру үрдісінің бастау алғандығы айқындалды.

Тілдік қатысымдылығы. 2000 жылы ер антропонимдерінің жалпы саны – 644. Олардың тілдік қатысымдылығы антропонимиялық сөздіктер негізінде анықталды.

Сурет 5 – 2000 жыл ер антропонимдері тілдік қатысымдылығы

Кестеде көрсетілгендей, саны жағынан гибриді есімдер – 30,59 %-бен басымдық көрсетті.

Екінші сатыда қазақ (түркі тілдері) тіліндегі есімдер – 28,73 %-ды құраса, келесі сатыда араб тілінен енген есімдер – 28,26 %-ды құрады.

Өзге шет тілдерінен енген есімдердің сандық және пайыздық көрсеткіші төмендегідей: к. евр. – 11 (*Иса, Исмаил, Мұса*, т.б. – 1,71%), монғ. – 6 (*Алтай, Ноян, Сатай*, т.б. – 0,93 %), герм. – 5 (*Эрик, Эдуард, Оскар*, т.б. – 0,78 %), слав. – 5 (*Ратмир* – 0,78 %), гр. – 4 (*Александр, Арсен, Денис, Кирилл* – 0,62 %), лат. –

2 (Алан, Амадей – 0,31 %), кельт – 1 (Артур – 0,15 %), фр. – 1 (Марат – 0,15 %), исп. – 1 (Дияс – 0,15 %), к. егип. – 1 (Рамзес – 0,15 %).

Әйел антропонимиясы. 2000 жылғы деректерге сәйкес әйел аты-жөнінің рәсімделуінде – 7 нұсқа болды:

1) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – Бектасова Мадина Ержановна (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна) орыс тілі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – Бакмолдиева Айдана Тореканқызы (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына қызы тіркеліп жазылған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – Құсайын Аяулым Жуматқызы (тегі аффикссіз + есімі + -қызы), тегі аффикссіз жасалып, әке атына қызы бірге жазылған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – Сарсенбек Амелия Наримановна (тегі аффикссіз + есімі + -евна/-евна), тегі аффикссіз жасалып, әке атына -овна/-евна аффикстері жалғанып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі, әкесі (ТЕ) – Сарсенбаева Асель (-ова/-ева/-ина + есімі), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні;

6) тегі, есімі (ТЕ) – Есенбек Бағнұр (тегі аффикссіз + есімі), тегі аффикссіз жасалған екі мүшелі аты-жөні;

7) әкесі, есімі (ӘЕ) – Нағибуллақызы Аяжан (-қызы + есімі), әке атына қызы жалғанған екі мүшелі аты-жөні;

2000 жылғы құжаттардағы деректерді сандық есептеу тәсілі бойынша талдау нәтижесінде анықталған әйел аты-жөнінің рәсімделу нұсқаларының сандық және пайыздық көрсеткіші кестеде (кесте 14) берілді.

Кесте 14 – 2000 жыл әйел аты-жөні нұсқалары

№	Әйел аты-жөні нұсқалары (2000 ж.)	Саны	Пайыздық көрсеткіші (%)
1	2	3	4
1	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/евна)	1017	30,38 %
2	ТЕӘ ((-ова/-ева /-ина + есімі + -қызы)	1244	37,16 %
3	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -қызы)	846	25,27 %
4	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -овна)	4	0,12 %
5	ТЕ (-ова/-ева/-ина + есімі)	34	1,01 %
6	ТЕ (тегі аффикссіз + есімі)	26	0,78 %
7	ӘЕ (-қызы + есімі)	177	5,29 %
			Барлығы: 3348

Әйел аты-жөні нұсқалары арасында саны жағынан ТЕӘ (-ова/-ева /-ина + есімі + -қызы) – 37,16 %-ды құрап, ең жоғары пайыздық көрсеткішке ие болды. Бұл нұсқада тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалса, әке атына -овна/-евна орнына қызы бірге жазылған.

Келесі орында орыс тіліндегі үш мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес аты-жөні нұсқасы (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна) – 30,38 %. Одан кейінгі сатыда ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -қызы) аты-жөні нұсқасы – 25,27 %-ды құрады. Ең аз колданыста – 0,12 % пайызбен тегі аффикссіз жасалып, әке атына орыс тіліндегі -овна/-евна аффикстері жалғанған аты-жөні нұсқасы.

Жиі таңдалған әйел есімдері. 2000 жылы ең жиі таңдалған 10 әйел есімі кестеде (кесте 15) берілді.

2000 жылы ең жиі таңдалған әйел есімдері: *Аружан* – 162 рет, *Диана* – 96 рет, *Әнел* – 73 рет, *Дана* – 69 рет, *Мәдина* – 68 рет. Аталған жылы жиі қойылған есімдер арасында 1990 жылы жиі таңдалған есімдер бойынша ондыққа енген *Мәдина*, *Әйгерім*, *Әсел* есімдері де кездеседі.

Келесі әйел антропонимдерінің ресми құжаттарда рәсімделуі бойынша бірнеше нұсқасы айқындалды: *Кәмила* есімінің – 7 (Камила, Камилла, Камиля, Кәмиля, Кәмила, Камелия), *Әнел* есімінің – 5 (Анель, Анеля, Анелия, Анэлия), *Әйгерім* есімінің – 4 (Айгерим, Айгерім, Айгерым), *Диана* есімінің – 4 (Дияна, Дайана, Даяна) нұсқасы. Сәби аты-жөнінің рәсімделуі кезінде ата-анаға еркіндік берілетін болғандықтан есімнің жазылуында көп нұсқалылыққа жол беріледі, бұл қазақ антропонимиясында шешілуге тиісті маңызды мәселе болып табылады.

Кесте 15 – 2000 жылы жиі таңдалған әйел антропонимдері

№	Әйел есімдері (2000 ж.)	Саны
1	2	3
1	Аружан	162
2	Диана	96
3	Әнел	73
4	Дана	69
5	Мәдина	68
6	Кәмила	67
7	Әйгерім	66
8	Айдана	65
9	Әсел	53
10	Алина	50

2000 жылы жиі таңдалған әйел есімдерінің (1990 жылмен сәйкес келмейтін) шығу тегі, жасалу жолдары, білдіретін мән-мағынасы төмендегідей:

Аружан, қаз. *ару* – сұлу, көркем + ир. *жан* [136, 142, 138 б.];

Диана, лат. – пәктік пен ай құдайының атауы [136, 151 б.];

Әнел (Анелия, Анель), к. евр. – Анна есімінің нұсқасы [166, с. 256.];

Дана, ир. – білгір, данышпан [136, 151 б.];

Кәмила, ар. – 1) мүлтіксіз, кемел, жетістік, тұтас; 2) Жетілген, ержеткен; 3) рас, ақиқат, шын; 4) гүлдің бір түрі, шайшөп (камелия) [128, 112-113 б.];

Айдана, қаз. *ай* + тәж. *дана* – білгір, данышпан, ғалым [136, 138 б.];

Алина, ар. 1) ар. сенімді, мүлтіксіз, қауіпсіз; 2) к. герм. асыл, ізгі, игілікті [128, 25 б.].

Сирек әйел есімдері. 2000 жылы сирек берілген әйел антропонимдеріне: *Аделина, Ақберен, Ақжелең, Ақжүзік, Ақұла, Алсу, Амели, Ангель, Арнела, Арулана, Арманда, Атина, Аэлига, Бәдинұр, Ванесса, Вильдана, Далида, Данина, Дания, Даниса, Елсияра, Жизель, Каролина, Киара, Құран, Ламира, Лария, Лилия, Люция, Низатель, Николь, Нұршаи, Орли, Ребекка, Розанна, Руслана, Тамруз, Томирисясмин, Фарангис, Фатимасофия, Фахринұр, Хайырниса (Хайриниса), Хива, Инжуару, Элизара, Элина, Эльфа, Эмма, Юлиана* есімдері жатады.

Ата-аналар тарапынан таңдалған сирек әйел есімдеріне бұрын қолданыста болмаған жалпы есім сөзден, екі есімнен бірігіп жасалған есімдер, араб тілінен енген есімдер, батыстық үлгідегі есімдер кіреді.

Тілдік қатысымдылығы. 2000 жылғы деректерге сәйкес жалпы саны – 469. Әйел есімдерінің тілдік қатысымдылығы айқындалды. Олардың сандық және пайыздық көрсеткіштері суретте (сурет 6) берілді.

Сурет 6 – 2000 жыл әйел есімдері тілдік қатысымдылығы

2000 жыл әйел антропонимиясында саны жағынан ең жоғары көрсетішті – 28,99 %-бен қазақ (түркі тілдерінен) тіліндегі әйел есімдері құрады. Екінші сатыда араб тілінен енген әйел есімдері – 23,88 %-ды құрады. Келесі сатыда гибридті есімдер – 18,12 %-ды қамтыды.

Кестеде берілгендей, өзге шет тілдерінен енген әйел есімдерінің сандық және пайыздық көрсеткіші: лат. – 27 (*Виктория, Диана, Юлия*, – 5,76 %), к. евр. – 14 (*Ева, Мария, Ребекка*, т.б. – 2,99 %), слав. – 13 (*Светлана, Славяна, Любовь*, т.б. – 2,77 %), гр. – 11 (*Александра, Николь, Софья*, т.б. – 2,35 %), к. герм. – 3 (*Аделина, Эльфа, Эмма* – 0,64 %), исп. – 3 (*Ассоль, Альмира, Эльвира* – 0,64 %), фр. – 2 (*Жизель, Низатель* – 0,43 %), үнді – 1 (*Индира* – 0,21 %).

Аралас некеде дүнеге келген сәби есімдері. Балаға есім таңдауда ата-анасының ұлты да белгілі бір мөлшерде ықпалын тигізетіндігі байқалды. Мәселен, әкесі қазақ, анасы өзге ұлт өкілінен құрылған отбасында туылған

сәбилерге қойылған шет тіліндегі есімдер ерекше назар аудартты. Аралас некеде дүниеге келген 28 сәбидің (10 ұл бала, 8 қыз бала), яғни балалардың 0,47 %-ның есімдері анасының ұлттық тілінде немесе басқа шет тілінде қойылған. Мысалы: *Сарсембаев Александр Биғайдарович* (әкесі – қазақ, анасы – орыс), *Утебалиев Эдуард Едилович* (әкесі – қазақ, анасы – орыс), *Қайратов Кирилл Қайратович* (әкесі – қазақ, анасы – орыс), *Баймуханов Амадей Алиаскарович* (әкесі – қазақ, анасы – орыс); *Ходжаева Лия Ануарбековна* (әкесі – қазақ, анасы – орыс), *Ботамбекова Анастасия Сакеновна* (әкесі – қазақ, анасы – орыс), *Дукенбаева Анна Булатовна* (әкесі – қазақ, анасы – орыс). Олардың аты-жөні орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, орыс тілінің орфографиясына сәйкес рәсімделген.

Ұлттық дәстүрге сәйкес аты-жөнін өзгертуі. Президент Жарлығына байланысты 2000 жылы дүниеге келген азаматтардың 0,47 %-ы (28 азамат – 11 ұл бала, 7 қыз бала) ұлттық дәстүрге сәйкес аты-жөнін өзгерткендігі анықталды. Өзгертілген аты-жөнінде кісі тегін қолдануда бірізділік жоқ екендігі айқындалды: бірі атасының атын, екіншісі әкесінің атын, енді біреулері бабасының атын тегі ретінде қолданған. Кейбірі екі мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес, енді біреулері үш мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес аты-жөні нұсқасын қолданған.

Аты-жөнін өзгерту кезінде қазақ азаматтары үшін аты-жөнінің нұсқасы ретінде ұсынылған, яғни тегі аффикссіз, әке атына ұлы сөзінің жалғануы арқылы жасалған нұсқасын таңдаған: *Тезеков Жәнібек Ерболұлы – Ерболұлы Жәнібек*, *Айтбай Адиль Нуржанұлы – Айтбай Әділ Нұржанұлы*, *Бекқожаев Маргелан Рашидович – Бекқожа Марғұлан Рашидұлы*, *Нурлан Шыңғысхан Айдосулы – Нұрлан Шыңғысхан*; *Қайратова Мерейлім Қайратовна – Қайрат Мерейлім*, *Абдрахманова Дана Дархановна – Дархан Дана*, *Джумағалиева Айғаным Еркенқызы – Еркенқызы Айғаным*.

Құжаттардың рәсімделуі кезінде ер аты-жөнінің – 9 нұсқасы, әйел аты-жөнінің – 7 нұсқасы қолданылған. Антропонимдердің тілдік қатысымдылығын айқындау нәтижесінде қазақ тіліндегі есімдер саны артқандығы анықталды. Дегенмен, қазақ антропонимиялық қорында шел тілдерден енген есімдер саны да ұлғая түскен.

2017 жыл білім гранты иегерлері материалы негізінде кісі есімдері мен тектері құрамы. Қазақстан Республикасының барлық аймақтары бойынша тілдік материал ретінде 2017 жылғы «Егемен Қазақстан» газетінде жарияланған білім гранты иегерлерінің тізімі алынды. Аталған жылдағы мектеп түлектері шамамен 1999-2000 жылы дүниеге келгендігін ескерсек, олардың аты-жөндері жаңа ғасырдағы қазақ антропонимдерінің ерекшеліктерін айқындауға септігін тигізеді деген пікірдеміз. Деректер бойынша жалпы саны – 28250 аты-жөні жинақталып талдау жасалынды. Оның 10860-ы – ер антропонимдері болса, 17390-ы – әйел антропонимдері болды.

Ер антропонимиясы. Зерттеу нәтижесі бойынша Қазақстанның барлық аймақтары бойынша ер аты-жөнінің рәсімделуінде 8 нұсқа кездесті:

1) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Оспанов Ерасыл Қайратович* (-ов/-ев/-ин + есімі + -евич/-ович), орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Қажыкенов Ерсұлтан Алтайұлы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *ұлы* сөзі бірге қосылып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Әбілтан Еркебұлан Пернебекұлы* (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы), тегі аффикссіз жасалып, әке атына *ұлы* сөзі бірге қосылып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Балуанияз Алмас Абатович* (тегі аффикссіз + есімі + -евич/-ович) тегі аффикссіз жасалып, әке атына орыс тіліндегі -евич/-ович аффикстері жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Абдул Башир Халим*, тегі аффикссіз + есімі + -ұлы), тегі мен әке аты аффикссіз жасалған үш мүшелі аты-жөні;

6) тегі, есімі (ТЕ) – *Абаев Диас* (-ов/-ев/-ин + есімі) тегі орыс тіліндегі аффикс арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні;

7) тегі, есімі (ТЕ) – *Сәрсенбек Қастер* (тегі аффикссіз + есімі) тегі аффикссіз жасалған екі мүшелі аты-жөні;

8) әкесі, есімі (ӘЕ) – *Нұрғазыұлы Нұрсейіт* (-ұлы + есімі), әке атына *ұлы* сөзі жалғанып жасалған екі мүшелі аты-жөні;

Ер аты-жөні нұсқаларының пайыздық және сандық үлесі кестеде (кесте 16) берілді.

Кесте 16 – 2017 жылғы білім гранты иегерлері арасында ер аты-жөні нұсқалары

№	Ер аты-жөні нұсқалары (2017 ж. білім гранты иегерлері)	Саны	Пайыздық көрсеткіші %
1	2	3	4
1	ТЕӘ (-ов/-ев /-ин + есімі + -ович/евич)	2268	20,88 %
2	ТЕӘ (-ов/-ев /-ин + есімі + -ұлы)	3415	31,45 %
3	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы)	4436	40,85 %
4	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ович/евич)	5	0,05 %
5	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + әке аты)	1	0,092 %
6	ТЕ (-ов/-ев /-ин + есімі)	41	0,38%
7	ТЕ (тегі аффикссіз + есімі)	430	3,96%
8	ӘЕ (-ұлы + есімі)	264	2,43%
			Барлығы: 10860

Ер аты-жөні нұсқалары арасында ең көп қолданыс тапқан ұлты қазақ азаматтар үшін аты-жөнінің ұлттық нұсқасы ретінде ұсынылған «тегі, есімі, әкесі» нұсқасы – 40,85 %-ды құрады. Рәсімделуі бойынша екінші сатыда 31,45 %-дық көрсеткішпен – ТЕӘ (-ов/-ев /-ин + есімі + -ұлы) аты-жөні нұсқасы болған. Үшінші сатыда ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич) орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні нұсқасы – 20,88 %.

Жиі таңдалған ер есімдері. 2017 жылғы білім гранты иегерлері арасында ең жиі таңдалған 10 ер есімі кестеде (кесте 17) берілді.

Кесте 17 – 2017 жыл білім гранты иегерлері арасында жиі таңдалған ер есімдері

№	Ер есімдері (2017 ж. білім гранты иегерлері)	Саны
1	2	3
1	Әлішер	167
2	Әділет	144
3	Азамат	142
4	Данияр	136
5	Темірлан, Тимур	132
6	Диас	130
7	Нұрсұлтан	126
8	Нұржан	105
9	Нұрдәулет	103
10	Еркебұлан	100

Қазақстанның барлық аймақтары бойынша ең жиі таңдалған ер есімдері: *Әлішер* – 167 рет, *Әділет* – 144 рет, *Азамат* – 142 рет, *Данияр* – 136 рет, *Темірлан* (Тимур) – 132 рет кездесті. Жиі таңдалған он есім арасында *нұр* антропокомпоненті арқылы жасалған *Нұрсұлтан*, *Нұржан*, *Нұрдәулет* есімдері назар аудартады. Қазақстанның барлық аймақтары бойынша таңдаулы есімдер арасында *Нұрсұлтан* есімінің уәжі Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың құрметіне берілуімен түсіндіріледі.

2017 жылы ҚР білім гранты иегерлері арасында жиі қойылған ер есімдерінің (2000 жылы Алматы қаласы бойынша жиі берілген есімдермен сәйкес келмейтін) шығу тегі, жасалу жолдары мен мән-мағынасы төмендегідей:

Әділет, ар. *гадил* – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық [136, 31 б.].

Нұрсұлтан, ар. – әрлі, нұрлы сұлтан [136, 103 б.];

Нұржан, ар. *нұр* + ир. *жан*, яғни жан біткеннің нұрлысы, әдемісі, көріктісі [136, 101-102 бб.];

Нұрдәулет, ар. *нұр* + *дәулет*; яғни байлығы, дәулеті, сәулеті жарасқан [136, 101 б.];

Еркебұлан, қаз. – бір үйдің әлпештеген аяулысы, ерке тотайы [136, 63 б.].

Осы тұрғыда Қазақстанның барлық аймақтары мен Алматы қаласы деректері негізінде 2000 жылы жиі қойылған ер антропонимдері бойынша бес есімнің сәйкес келгендігін атап өтуге болады (кесте 18). Аталған 5 антропонимге: *Әлішер*, *Азамат*, *Данияр*, *Темірлан*, *Диас* есімдері жатады.

Кесте 18 – 2000 жылы Қазақстан аймақтары және Алматы қаласы бойынша жиі таңдалған ер есімдері

№	Ер есімдері (2017 ж. білім	Ер есімдері (2000 ж. Алматы қаласы)

	гранты иегерлері)	
1	2	3
1	Әлішер	Темірлан, Тимур
2	Әділет	Әлішер
3	Азамат	Санжар
4	Данияр	Данияр
5	Темірлан	Арман
6	Диас	Диас
7	Нұрсұлтан	Ілияс
8	Нұржан	Азамат
9	Нұрдәулет	Дінмұхамбет
10	Еркебұлан	Дәулет

Кестеде көрсетілгендей, *Данияр* және *Диас* есімдері Қазақстанның барлық аймақтарында және Алматы қаласы бойынша жиі таңдалған есімдер арасында бірдей орындарда орналасуы назарды аудартады.

Сирек ер есімдері. Қазақстан аймақтары бойынша келесі сирек таңдалған ер есімдері анықталды: *Ақсауыт, Астана, Аязби, Әбиірбек, Белес, Бірлік, Ғаламат, Ғасыржан, Ғұмырбек, Дидахмет, Жанмарал, Жансырым, Жанымхан, Жәйберген, Қастер, Қолжігіт, Қосжан, Қосдәулет, Майқыби, Мәртебе, Молшылық, Мыңжан, Ниет, Нөсер, Сүннәтіллә, Тулаған, Түлек, Өжет, Өзтүрік, Өткір, Ұланғайыр, Хазіретәлі, Харунрашид, Шешен, Ынтымақ.* Аталған сирек есімдер арасында *Ғасыржан* антропонимі нәрестенің жаңа ғасырда туылғаны жайлы нақты мәлімет береді. Сонымен бірге *Майқыби, Өзтүрік* сынды құрмет есімдері де ерекше назар аудартады.

Тілдік қатысымдылығы. 2017 жылғы білім гранты иегерлері арасында ер антропонимдерінің жалпы саны – 1235. Ұлттық тіліміздегі және өзге тілдерден енген есімдердің пайыздық үлесін анықтау мақсатында тілдік қатысымдылығы айқындалды. Талдау нәтижесі төменде суретте (сурет 7) берілді.

Суретте көрсетілгендей, саны жағынан қазақ тіліндегі есімдер – 42,27 %-бен басымдық көрсетті.

Екінші сатыда гибридті есімдер – 26,23 %-ды құраса, келесі сатыда араб тілінен енген есімдер – 24,70 %-ды құрады.

Өзге шет тілдерден енген есімдердің сандық және пайыздық көрсеткіші төмендегідей: евр. – 13 (*Адам, Дәуіт, Жақып*, т.б. – 1,05 %), герм. – 6 (*Бернард, Рауль, Эдуард*, т.б. – 0,49 %), слав. – 6 (*Богдан, Радмир* – 0,49 %), монғ. – 5 (*Алтай, Жамбыл, Құралбек*, т.б. – 0,40 %), лат. – 4 (*Алан, Армат, Марс, Марсель* – 0,32 %), гр. – 2 (*Арсен, Денис* – 0,16 %), фр. – 1 (*Марат* – 0,08 %), кельт – 1 (*Артур* – 0,08 %), исп. – 1 (*Диас* – 0,08 %).

Сурет 7 – 2017 жылғы білім гранты иегерлері бойынша ер антропонимдерінің тілдік қатысымдылығы

Әйел антропонимиясы. 2017 жылғы грант иегерлерінің (ұлты қазақ азаматтардың) аты-жөндерін саралау нәтижесінде 7 түрлі әйел аты-жөні нұсқасы кездесті. Олардың сандық және пайыздық көрсеткіші кестеде (кесте 19) берілді.

Қазақстанның барлық аймақтары бойынша білім гранты иегерлері материалы негізінде анықталған әйел аты-жөні нұсқалары төмендегідей:

1) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Бектасова Мадина Ержановна* (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна) орыс тілі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Ермекбаева Аружан Фаниқызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *қызы* тіркеліп жазылған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Кеңесбек Ақпейіл Абзалқызы* (тегі аффикссіз + есімі + -қызы), тегі аффикссіз жасалып, әке атына *қызы* сөзі бірге жазылған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Тогызбай Элизабетти Калихановна* (тегі аффикссіз + есімі + -евна/-евна), тегі аффикссіз жасалып, әке атына -овна/-евна аффикстері жалғанып жазылған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі, әкесі (ТЕ) – *Ақтаева Сая* (-ова/-ева/-ина + есімі), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні;

6) тегі, есімі (ТЕ) – *Қуаныш Инжу* (тегі аффикссіз + есімі), тегі аффикссіз жасалған екі мүшелі аты-жөні;

7) әкесі, есімі (ӘЕ) – *Нұржігітқызы Айжанар* (-қызы + есімі), әке атына *қызы* жалғанған екі мүшелі аты-жөні;

Сонымен 2017 жыл білім гранты иегерлері бойынша әйел аты-жөнінің рәсімделу нұсқалары кестеде (кесте 19) берілді.

Әйел аты-жөні нұсқалары бойынша саны жағынан ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -қызы) аты-жөні нұсқасы – 40,11 % -ды құрап, ең жоғары пайыздық көрсеткішке ие болды.

Келесі орында ТЕӨ ((-ова/-ева /-ина + есімі + -қызы) аты-жөні нұсқасы – 34,68 %-ды құрады. Бұл нұсқада тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалса, әке атымен *қызы* сөзі бірге жазылған.

Одан кейінгі сатыда орыс тіліндегі үш мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес аты-жөні нұсқасы (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна) – 18,11 %-ды құрады.

Кесте 19 – 2017 жыл білім гранты иегерлері бойынша әйел аты-жөні нұсқалары

№	Әйел аты-жөні нұсқалары (2017 ж. білім гранты иегерлері)	Саны	Пайыздық көрсеткіші (%)
1	2	3	4
1	ТЕӨ (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/евна)	3150	18,11 %
2	ТЕӨ ((-ова/-ева /-ина + есімі + -қызы)	6205	35,68 %
3	ТЕӨ (тегі аффикссіз + есімі + -қызы)	6975	40,11 %
4	ТЕӨ (тегі аффикссіз + есімі + -овна)	4	0,02 %
5	ТЕ (-ова/-ева/-ина + есімі)	22	0,13 %
6	ТЕ (тегі аффикссіз + есімі)	391	2,25 %
7	ӨЕ (-қызы + есімі)	643	3,70 %
			Барлығы: 17390

Ең аз колданыста – 0,02 % пайызбен тегі аффикссіз жасалып, әке атына орыс тіліндегі *-овна/-евна* аффикстері жалғанған аты-жөні нұсқасы.

Жиі таңдалған әйел есімдері. 2017 жылғы білім гранты иегерлері бойынша ең жиі таңдалған 10 әйел есімі кестеде (кесте 20) берілді.

Кесте 20 – 2017 ж. білім гранты иегерлері бойынша жиі таңдалған әйел есімдері

№	Әйел есімдері (2017 жылғы білім гранты иегерлері)	Саны
1	2	3
1	Аружан	606
2	Айдана	451
3	Әйгерім	433
4	Мәдина	391
5	Диана	337
6	Әсел	329
7	Арайлым	324
8	Ақерке	232
9	Назерке	231
10	Әсем	217

2017 жылы ҚР білім гранты иегерлері бойынша жиі қойылған әйел есімдерінің (2000 жылы Алматы қаласы бойынша жиі берілген есімдермен сәйкес келмейтін) шығу тегі, жасалу жолдары мен мән-мағынасы төмендегідей:

Арайлым, қаз. *ару* – сұлу, көркем + ир. *жан* [136, 138 б.];

Ақерке, қаз. – қылықты, пәк сезімді сұлу [136, 149 б., 152 б.];

Назерке, ир., қаз. – ир. *ноз* – еркелік, наздық + қаз. *ерке* – айтқанын істететін шолжың, еркін [136, 149 б., 152 б.];

Әсем, қаз. – сән, көрік, әдемі [136, 144 б.].

Сонымен Қазақстан бойынша 2017 жылғы білім гранты иегерлері бойынша ең жиі таңдалған әйел есімдері төмендегідей: *Аружан* – 606 рет, *Айдана* – 451 рет, *Әйгерім* – 433 рет, *Мәдина* – 391 рет кездесті.

Жинақталған материалды талдау барысында белгілі болғандай әйел антропонимдері бірнеше нұсқада жазылған. Мысалы, *Мәдина* есімінің – 6 (Мадина, Медина, Медиана, Мәдйнә, Мадиням), *Әйгерім* есімінің – 8 (Айгерим, Айгерім, Айгерм, Айгерем, Айгерима, Айкерім, Әйкерім), *Әсел* есімінің – 5 (Асел, Асель, Аселья, Аселия) нұсқасы кездеседі.

Сирек әйел есімдері. Қазақстанның барлық аймақтары бойынша сирек берілген есімдер: *Айғақ, Айжүз, Айсаяр, Айсүйген, Айтулым, Ақбалғын, Ақжайнақ, Ақиық, Ақкүн, Ақмұнар, Ақнәрлі, Ақперне, Ақтұрсын, Аманғайша, Америке, Балмекен, Бүлдірген, Гүлмамыр, Ғайыпгүл, Ғибадат, Ділмира, Зейлімарал, Кермеқас, Көктемгүл, Көрікті, Қайырлы, Қолқанат, Мәртебе, Мейрамнұр, Миллениум, Момынай, Намаз, Нұрбейне, Оралсын, Өміргүл, Өскенгүл, Пида, Сыйлыгүл, Таңсу, Тәттігүл, Тәттізат, Теңгеш, Тоғай, Үлбір, Шамшырақ.* Сирек таңдалған есімдер арасында *Миллениум* (лат. millenium – мыңжылдық) есімі ерекше назар аудартады. Аталған есім сәбидің жаңа ғасырда, 2000 жылы дүниеге келгендігі жайлы ақпарат береді.

Алматы қаласы бойынша 2000 жылы жиі қойылған әйел есімдерімен сәйкес келетін бес есімнің анықталғанын атап өтуге болады (кесте 21).

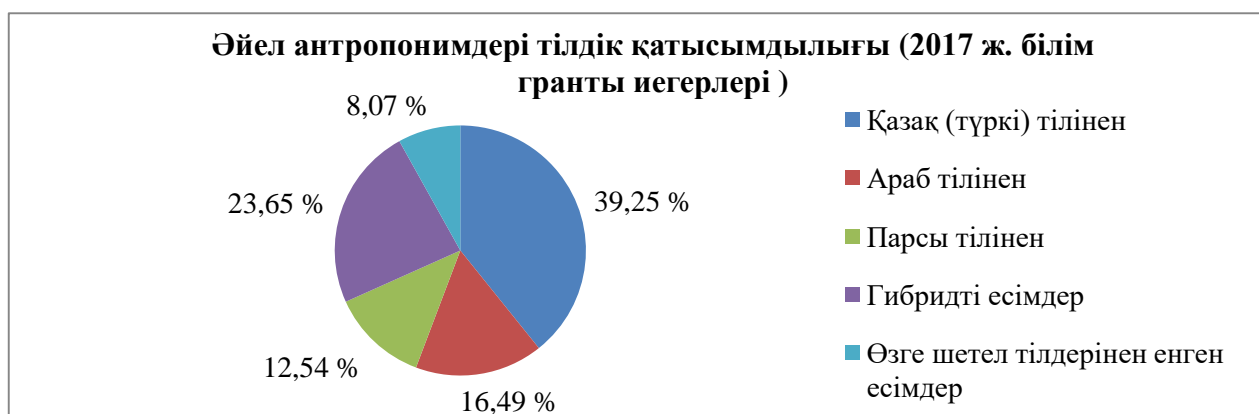
Кесте 21 – 2000 жылы Қазақстан аймақтары және Алматы қаласы бойынша жиі қойылған әйел есімдері

№	Әйел есімдері (2017 ж. білім гранты иегерлері)	Әйел есімдері (2000 ж. Алматы қаласы)
1	2	3
1	Аружан	Аружан
2	Айдана	Диана
3	Әйгерім	Әнел
4	Мәдина	Дана
5	Диана	Мәдина
6	Әсел	Кәмила
7	Арайлым	Әйгерім
8	Ақерке	Айдана
9	Назерке	Әсел
10	Әсем	Алина

Қазақстанның барлық аймақтары бойынша білім гранты иегерлері (2000 жылы дүниеге келген) мен Алматы қаласы бойынша 2000 жылы жиі таңдалған әйел есімдерін салыстыру нәтижесінде 6 есімнің (*Аружан, Айдана, Әйгерім, Диана, Әсел*) сәйкес келгендігін атап өтуге болады.

Сонымен қатар әйел есімдері ішінде *Аружан* есімінің Қазақстанның барлық аймақтарында және Алматы қаласы бойынша жиі таңдалған есімдер арасында бірінші орында екендігін атап өтуге болады.

Тілдік қатысымдылығы. 2017 жылғы білім гранты иегерлері бойынша әйел антропонимдерінің жалпы саны – 1116. Ұлттық тіліміздегі және өзге тілдерден енген есімдердің тілдік қатысымдылығы анықталды (сурет 8) берілді.

Сурет 8 – 2017 жылғы білім гранты иегерлері арасында әйел есімдері тілдік қатысымдылығы

Әйел антропонимиясында саны жағынан ең жоғары көрсетішпен қазақ (түркі тілдерінен) тіліндегі есімдер – 39,25% пайызбен басым болды.

Екінші сатыда гибридті есімдер – 23,65%-ды құрады. Келесі сатыда араб тілінен енген есімдер – 16,49%-ды қамтыды.

Өзге шет тілдерден енген әйел есімдерінің сандық және пайыздық үлесі: лат. – 28 (*Альбина, Августина, Венера*, – 2,51 %), к. евр. – 22 (*Айса, Лилия, Мария*, т.б. – 1,97 %), слав. – 13 (*Бәтес, Надежда, Славяна*, т.б. – 2,77 %), гр. – 13 (*Анжелика, Маргарита, Софья*, т.б. – 1,16 %), к. герм. – 8 (*Аделина, Алиса, Берна*, т.б. – 0,72 %), ағыл. – 3 (*Жастина, Тейли, Хамер* – 0,27 %), хинди – 2 (*Индира, Санжана* – 0,18 %), исп. – 1 (*Эльвира* – 0,09 %), сканд. – 1 (*Ольга* – 0,09 %).

Жалпы 2017 жылғы ҚР білім гранты иегерлері тізіміндегі ер және әйел антропонимдерін талдау барысында ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған нұсқалар қатарында кездеспейтін тегі мен әке аты аффикссіз жасалған (*Абдул Башир Хаһим*) аты-жөні нұсқасы кездесті. Бұл өз кезегінде бала аты-жөнін рәсімдеуде ата-анаға еркіндік берудің көрінісі болып саналады.

Берілген тізімге сәйкес рәсімделуі бойынша ер аты-жөнінің 8 нұсқасы, әйел аты-жөнінің 7 нұсқасы қолданылған. Стратиграфиялық талдау нәтижесі көрсеткендей, қазақ тіліндегі есімдер саны жағынан басымдыққа ие болып

табылады. Қазақ антропонимиялық қоры жыл сайын өзге шет тілдерден енген есімдермен толығу үстінде екендігін де атап өтуге болады.

3.1.3 2010, 2018 жылдардағы кісі есімдері мен тектері құрамы

2010 жылғы деректер бойынша кісі есімдері мен тектері құрамы. 2010 жылы Алматы қаласында Алатау, Алмалы, Әуезов, Бостандық, Жетісу, Медеу, Түркісіб аудандары бойынша жалпы саны – 9093 аты-жөні жинақталып қарастарылды. Оның 4570-і – ер аты-жөні болса, 4523-і – әйел аты-жөні болды.

Ер антропонимиясы. Жинақталған тілдік материалды саралау нәтижесінде ер аты-жөнінің рәсімделуі кезінде 7 түрлі нұсқа кездесті:

1) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Даркембаев Ералы Ердосович* (-ов/-ев/-ин + есімі + -евич/-ович) орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Омаров Ернияз Жомартұлы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына ұлы жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Таңатар Батырхан Бауыржанұлы* (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы) тегі аффикссіз жасалып, әке атына ұлы жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Омар Дарын Медетович* (тегі аффикссіз + есімі + -евич/-ович) тегі аффикссіз жасалып, әке атына орыс тіліндегі -евич/-ович аффикстері жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі (ТЕ) – *Қабылбаев Аян* (-ов/-ев/-ин + есімі) тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні;

6) тегі, есімі (ТЕ) – *Таңжарық Алихан* (тегі аффикссіз + есімі) тегі аффикссіз жасалған екі мүшелі аты-жөні;

7) әкесі, есімі (ӘЕ) – *Ғалымұлы Мадияр* (-ұлы + есімі), әке атына -ұлы сөзі жалғанып жасалған екі мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес аты-жөні;

2010 жылғы ер аты-жөні нұсқаларының сандық және пайыздық үлесі кестеде (кесте 22) көрсетілді.

Кесте 22 – 2010 жыл ер аты-жөні нұсқалары

№	Ер аты-жөні нұсқалары (2010 ж)	Саны	Пайыздық көрсеткіш (%)
1	2	3	4
1	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич)	861	18,84 %
2	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы)	387	8,47 %
3	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы)	2861	62,60 %
4	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ович/-евич)	3	0,07 %
5	ТЕ (-ов/-ев/-ин + есімі)	72	1,58 %
6	ТЕ (тегі аффикссіз + есімі)	82	1,79 %
7	ӘЕ (-ұлы + есімі)	304	6,65 %
			Барлығы: 4570

2010 жылы тіркелген ер аты-жөні нұсқалары арасында саны жағынан ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы) – 67,13 %-ды құрап, басымдыққа ие болды.

Екінші сатыда орыс тілі аффикстерімен жасалған ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич) аты-жөні нұсқасы – 18,84 %-ды құрады. Келесі сатыда 8,47 %-бен – тегіне -ов,-ев,-ин аффикстері жалғанған, ал әке атына ұлы сөзі қосылып жазылған ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы) аты-жөні нұсқасы болды.

Жиі таңдалған ер есімдері. 2010 жылғы деректер бойынша Алматы қаласы бойынша ер антропонимдері саны – 632 болды. Оның ішінде ең жиі таңдалған 10 ер есімінің тізімі кестеде (кесте 23) берілді.

Кесте 23 – 2010 жылы жиі таңдалған ер есімдері

№	Ер есімдері	Саны
1	2	3
1	Әлихан	121
2	Ерасыл	110
3	Мирас	92
4	Әли	90
5	Бейбарыс	82
6	Темірлан, Тимур	81
7	Дінмұхамбет	80
8	Нұралы	79
9	Диас	78
10	Әмір	76

Кестеде көрсетілгендей, 2010 жылы ең жиі қойылған ер есімдері: *Әлихан* – 121 рет, *Ерасыл* – 110 рет, *Мирас* – 92 рет, *Әли* – 90 рет. Тізімдегі *Темірлан*, *Диас*, *Дінмұхамбет* есімдері 2000 жылы жиі таңдалған есімдер қатарында екенін атап өтуге болады. Келесі ер есімдері ресми құжаттарда бірнеше нұсқада жазылып рәсімделген: *Нұралы* (Нұрали, Нұрәли, Нұрәлі, Нұрәлім), *Темірлан* (Темерлан, Темирлан, Тамерлан), *Әли* (Әлі, Али), т.б.

2010 жылғы деректерге сәйкес жиі қойылған ер есімдерінің (2000 жылмен сәйкес келмейтін) шығу тегі мен білдіретін мағынасына тоқталып өтейік:

Әлихан, ар. – *ғали* + қаз. *хан* [128, 297 б.];

Ерасыл, қаз. – аса аяулы, нағыз батыр [136, 61 б.];

Мирас, ар. – мұра, артта қалатын көз, тұяқ [136, 94 б.];

Әли, ар. *ғали* – биік, аса зор, заңғар [136, 33 б.];

Бейбарыс, к. т. – түркі тектес мәмлүктер арасынан шыққан, Мысырды билеген сұлтан, ортағасырлық мысырдың аса ірі әскери және мемлекет қайраткері Байбарыс, Бибарыс (1271/18, Қазақ даласы – 1277, Дамаск) [128, 54 б.];

Нұрәли, ар. – араб тілінде нұр дегеніміз жарық сәуле. Әлидің нұры яки Әлидің жарығы [136, 100-101 бб.];

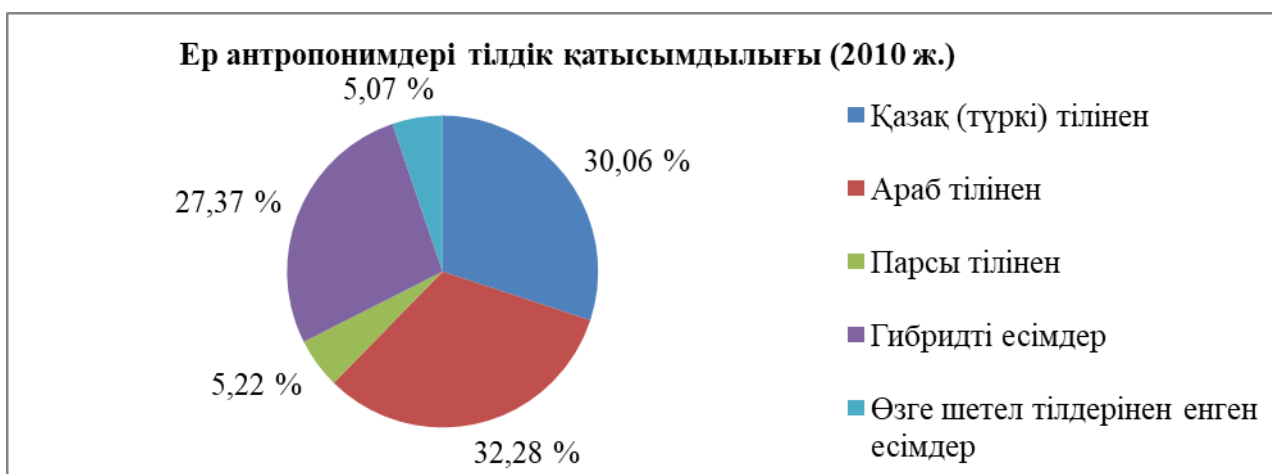
Әмір, ар. – 1) әкім, бастық; 2) нұсқау [136, 33 б.]; 2010 жылы жиі таңдалған ер антропонимдері арасында *Әлихан* (Бөкейханов), *Ерасыл* (Қабанбай батырдың шын есімі), *Бейбарыс* (сұлтан), Темірлан (Әмір Темір) сынды құрмет есімдерінің уәжі тарихи тұлғалар мен ұлт зиялыларын ұлықтаумен түсіндіріледі.

Сирек ер есімдері. 2010 жылы сирек қойылған ер есімдері төмендегідей: *Абдуалиф, Абдуллатиф, Ағыл, Адлен, Айбұлан, Айса, Айсері, Ақылтас, Аланқожжа, Алғыс, Ардатай, Армиль, Әлхамидулла, Әмірзада, Байел, Бельгер, Біләлражәби, Дінәли, Жанәлихан, Қайырлы, Қуанәділ, Мәдизеинуайс, Мұхаммедәлішер, Мұхаммедясин, Нұрбарыс, Нұрмұхаммедәли, Нұрсүлеймен, Өмірсұлтан, Сауат, Саммит (Саммитхан), Сеңгір, Тағырат, Таумұрат, Хабибрахман, Хайдармырза, Хандияр, Хансұлтан, Шынаәли, Эдуард, Эрнест.*

Сирек ер есімдерінің басым көпшілігі араб екі немесе үш есім сөзден жасалған күрделі есімдер және қазақ тілінде жалпы есім сөзден жасалған антропонимдер болып келеді.

Берілген есімдер ішінде құрмет есімдеріне *Бельгер* есімін, яғни Қазақстанның халық жазушысы, сыншы, аудармашы, публицист, әдебиет зерттеушісі және қоғам қайраткері, ҚР Президентінің Мемлекеттік бейбітшілік және рухани келісім сыйлығының лауреаты Герольд Карлович Бельгердің (тегінің) құрметіне берілген есімді жатқызуға болады. Сонымен қатар *Нұрсамит, Самит, Саммитхан* – 2010 жылы Астана қаласында өткізілген Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы саммитінің құрметіне арналып қойылған. Заманауи қазақ антропонимдерінде бастапқы екі әріптің орнын ауыстыру нәтижесінде кейпі өзгерген есімдер кездеседі. Мысалы: *Армиль* – араб тіліндегі *Рамиль* есіміндегі алғашқы екі әріпті алмастыру арқылы жасалған.

Тілдік қатысымдылығы. Алматы қаласында 2010 жылы сәбилерге жалпы саны – 632 есім берілген. Антропонимдерге жасалған стратиграфиялық талдау нәтижесінде олардың саны мен пайыздық көрсеткіштері анықталды (сурет 9).

Сурет 9 – 2010 жылғы ер антропонимдері тілдік қатысымдылығы

2010 жылы сәбилерге берілген есімдердің арасында саны жағынан – 32,28 %-бен араб тілінен енген есімдер басым болды. Келесі орында қазақ (түркі) тіліндегі есімдер – 30,06 %-ды құрады.

Одан кейін орында гибридті есімдер – 27,37 %-ды құрады. Саны жағынан ең төменгі 5,22 % пайызбен парсы тіліндегі есімдер болды.

Өзге шет тілдерден енген ер есімдері: евр. – 14 есім (*Рафаэль, Сүлеймен, Илияс* – 2,21 %), слав. – 5 есім (*Ратмир, Замир, Ренат* – 0,79 %), к. герм. – 3 есім (*Роллан (Роланд), Эдуард, Эрнест* – 0,47 %), гр. – 2 есім (*Арсен, Денис* – 0,32 %), монғ. – 2 есім (*Алтай, Барлас* – 0,32 %), лат. – 2 есім (*Марк, Максим* – 0,32%), кельт – 1 есім (*Артур* – 0,16 %), фр. – 1 есім (*Марат* – 0,16 %), исп. – 1 есім (*Диас* – 0,16 %), ағыл. – 1 есім (*Саммит* – 0,16 %).

Әйел антропонимиясы. Ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған үш нұсқаның болуына қарамастан 2010 жылы әйел аты-жөнінің рәсімделуінде келесі 7 нұсқа кездесті:

1) тегі, есімі, әкесі – *Қойсоймасова Айя Саматовна* (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна) орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӨ) – *Оңзарова Меруерт Илиясқызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы) тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *қызы* жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӨ) – *Амангелді Балнұр Нұрболатқызы* (тегі аффикссіз + есімі + -қызы) тегі аффикссіз жасалып, әке атына *қызы* жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӨ) – *Жангирхан Кәусар Жомартовна* (тегі аффикссіз + есімі + -евна/-евна) тегі аффикссіз жасалып, әке атына орыс тіліндегі *-овна/-евна* аффикстері жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі (ТЕ) – *Далабаева Жанерке* (-ов/-ев/-ин + есімі) тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні;

6) тегі, есімі (ТЕ) – *Тілеулес Аяулым* (тегі аффикссіз + есімі) тегі аффикссіз жасалған екі мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес аты-жөні;

7) әкесі, есімі (ӘЕ) – *Қуатқызы Кәусар* (-қызы + есімі), әке атына *-қызы* сөзі жалғанып жасалған екі мүшелі аты-жөні;

Аталған аты-жөні нұсқаларының сандық және пайыздық үлесі кестеде берілді (кесте 24).

Кесте 24 – 2010 жыл әйел аты-жөні нұсқалары

№	Әйел аты-жөні нұсқалары (2010 ж.)	Саны	Пайыздық көрсеткіш (%)
1	2	3	4
1	ТЕӨ (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна)	831	18,37 %
2	ТЕӨ (-ова/-ева /-ина + есімі + -қызы)	265	5,86 %
3	ТЕӨ (тегі аффикссіз + есімі + -қызы)	2751	60,82 %
4	ТЕӨ (тегі аффикссіз + есімі + -овна)	15	0,33 %
5	ТЕ (-ова/-ева/-ина + есімі)	38	0,84 %

24-кестенің жалғасы

1	2	3	4
6	ТЕ (тегі аффикссіз + есімі)	149	3,29 %
7	ӘЕ (-қызы + есімі)	474	10,48 %
			Барлығы: 4523

Жоғарыда кестеде көрсетілгендей, 2010 жылғы әйел аты-жөні нұсқалары арасында жоғары сатыда ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -қызы) аты-жөні нұсқасы – 60,82 %-ды құрады.

Келесі орында – 18,37% пайызбен орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна) үш мүшелі аты-жөні болды.

Одан кейінгі сатыда ұлттық аты-жөні нұсқаларының бірі ретінде қабылданған ӘЕ (-қызы + есімі) екі мүшелі аты-жөні нұсқасы – 1,62 %-ды құрады.

Жиі таңдалған әйел есімдері. Алматы қаласы деректері бойынша 2010 жылы әйел антропонимдері – 483 болды. Оның ішінде ең жиі таңдалған 10 әйел есімінің тізімі кестеде (25-кесте) берілді.

Кесте 25 – 2010 жыл әйел аты-жөні нұсқалары

№	Әйел есімдері (2010 ж.)	Саны
1	2	3
1	Әмина	159
2	Кәусәр	156
3	Аружан	141
4	Айша	137
5	Аяулым	131
6	Мәдина	120
7	Айзере	110
8	Айым	108
9	Диана	107
10	Жанел	104

2010 жылы ең жиі таңдалған әйел есімдері: *Әмина* – 159 рет, *Кәусәр* – 156 рет, *Аружан* – 141 рет, *Айша* – 137 рет, *Аяулым* – 131 рет, *Мәдина* – 120 рет.

Аталған жыл бойынша жиі қойылған есімдер арасында 2000 жылы ондықта болған *Аружан*, *Мәдина*, *Диана* есімдері кездеседі. Келесі әйел есімдері бірнеше нұсқада рәсімделген: *Диана* (Даяна, Дайана, Дайяна), *Айша* (Аиша, Айше), *Кәусәр* (Кәусар, Каусар). Кісі есімдерінің емлесі ұсынылып, қабылданған Жарлыққа қарамастан ата-анаға бала есімін рәсімдеуге еркіндік берілуі салдарынан бір есім бірнеше нұсқада жазылып жүргендігін атап өтуге болады.

Сонымен жиі қойылған әйел есімдерінің (2000 жылмен сәйкес келмейтін) шығу тегі, жасалу жолдары мен білдіретін мән-мағынасы төмендегідей:

Әмина, ар. – 1) адал, сенімді; 2) зиянсыз, сәтті, игілікті [136, 144 б.];

Кәусәр, ар. – пәк, жомарт, дәмді, мөлдір, Жаннаттағы өзеннің аты [128, 114 б.];

Айша, ар. *зайишә* – к. евр. *айше* ұзақ өмір сүруші, өмірге құмар, құштар [136, 139 б.];

Аяулым, қаз. – қадірлі, қасиетті, қымбатты [128, 37 б.];

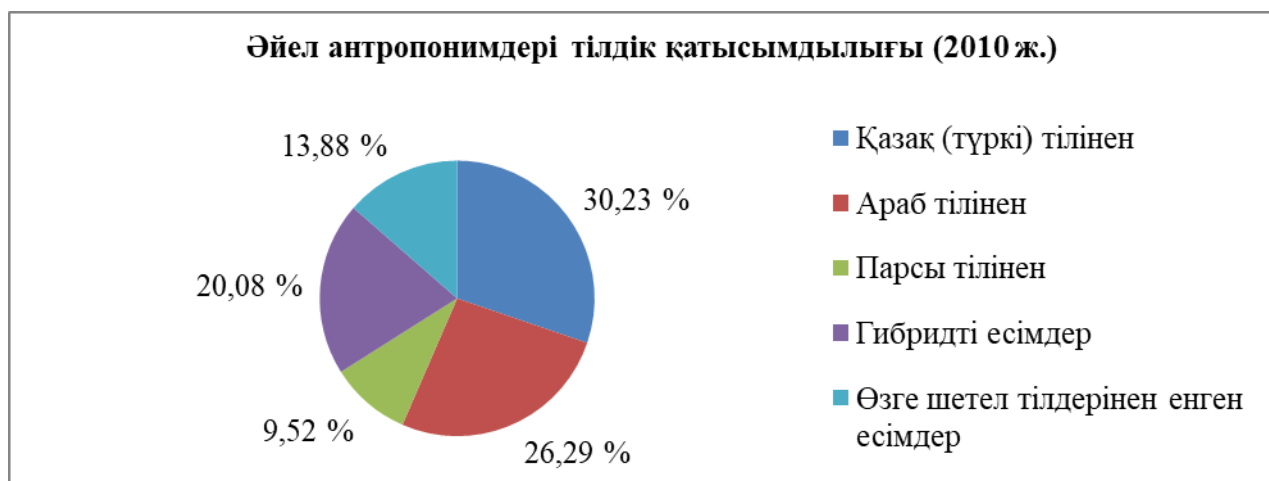
Айзере, қаз. ай + ир. *зер* – алтын [136, 138 б.];

Айым, қаз. – менің бақытым, ырысым, айдай сұлуым деген мәнде қойылған есім [136, 140 б.];

Жанел, ир. *джан* сөзінен жасалған есім; 1) рух, тірі адам; 2) қадір-қасиет тұту ретінде айтылатын сөз [128, 91 б.];

Сирек әйел есімдері. 2010 жылы Алматы қаласында сирек берілген әйел есімдері: *Ада, Азия, Айбарша, Айлана, Айлар, Айлун, Айсель, Айсу, Ақбикеш, Ақпейіл, Ақжүзік, Ақжелең, Альзара, Амалия, Ангелина, Аруана, Асылажар, Әсманұр, Әуел, Балхадия, Бақбереке, Бибіроз, Бөрте, Гүлфар, Ғайникамал, Зәмзәм, Жанниет, Инаятбану, Инеш, Инзара, Махфират, Мелек, Мизамгүл, Нұрбейне, Нұрсағым, Нұршаиқан, Нұршуақ, Рамина, Риана, Самирамида (Семирамида), Сарина, Сариям, Семетей, Сәтті, Севиль, Семанұр, Сұлтанпатша, Тамилана, Тәслима, Ұлыш, Інжумаржан, Эвелина, Элайя, Эльвина, Эмилия*. Сирек есімдер арасында қазақ тіліндегі, араб-парсы, өзге шет тілдерден енген есімдер, гибридті есімдер, екі есім сөзден бірігіп жасалған антропонимдер кездеседі.

Тілдік қатысымдылығы. 2010 жылы жалпы саны – 483 әйел есімі таңдалған. Әйел есімдеріне жасалған стратиграфиялық талдау нәтижесінде келесідей сандық және пайыздық көрсеткіштер анықталды (10-сурет).

Сурет 10 – 2010 жылы әйел антропонимдерінің этнолингвистикалық аспектісі

Саны жағынан әйел антропонимиясында жоғары сатыда қазақ (түркі) тіліндегі есімдер – 30,23 %-ды құрады.

Екінші сатыда араб тілінен енген есімдер – 26,29 %-ды, одан кейінгі сатыда гибридті есімдер – 20,08 %-ды құрады.

Әйел антропонимиясында парсы тілінен енген есімдер – 9,52 %-дық үлесті көрсетті.

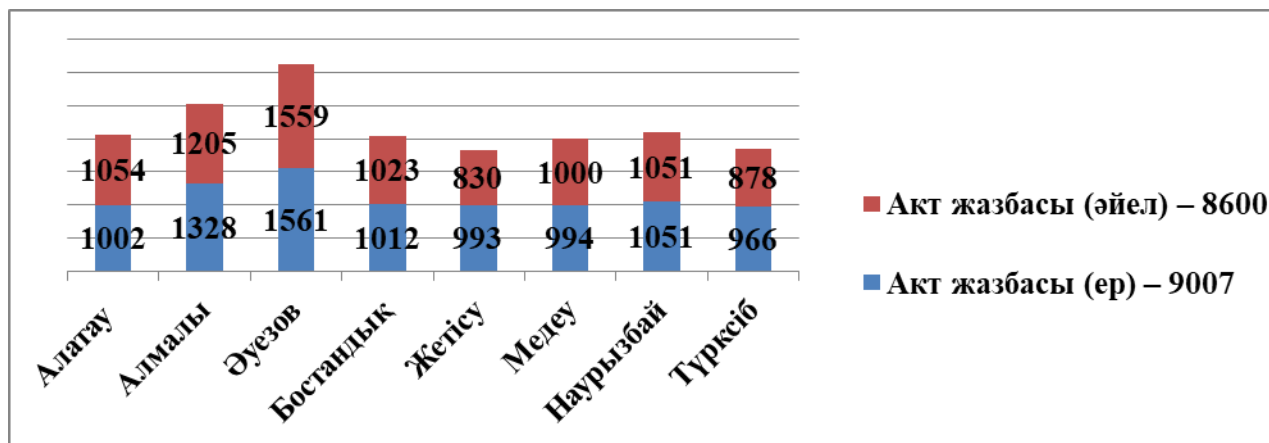
Өзге шетел тілдерінен енген әйел есімдері төмендегідей: лат. – 18 есім (*Анабель, Белла, Диана*, т.б. – 3,73 %), к. евр. – 17 есім (*Ада, Ева, Елизавета*, т.б. – 3,52 %), ор. (слав) – 15 есім (*Дамира, Карина, Радмила*, т.б. – 3,11 %), гр. – 12 (*Ангелина, Ираида, Тиана*, т.б. – 2,48 %), герм. – 2 (*Аделина, Алина* – 0,41 %), ассир. – 2 (*Азия, Семирамида* – 0,41 %), исп. – 1 есім (*Ассоль* – 0,21 %).

Келесі әйел антропонимдері қосымшалар жалғанып жасалуы бойынша сыртқы формасы өзгергені анықталды. Мысалы, *Айлы – Айлана, Айлар, Айлун, Айлуна; Әдемі – Адемиш, Әсел – Аселина; Тамила – Тамилана* және т.б. Бұл қатардағы *Айлуна* есімін А. Смағұлов тавтологияға жатқызады: «мағынасы бір сөздер: қаз. – ай, ор. – луна» [128, 17 б]. Екі есімнің бірігуі арқылы жасалған біріккен тұлғалы әйел есімдері саны арта түскендігі назар аудартты.

Жалпы 2010 жылғы дерекке сәйкес қазақ антропонимиясында азаматтардың (ер, әйел) аты-жөні рәсімделуінде 7 нұсқа кездесті. Олардың арасында ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған, орыс тілі аффикстері арқылы жасалған бірнеше нұсқа анықталды. Антропонимиялық қорда ер есімдерінде араб тілінен енген есімдер саны басымдыққа ие. Батыс тілдерінен енген есімдер саны арқан. Кейбір есімдердің сыртқы формасы өзгеруі, қазақ антропонимиясында тілдік трансформация құбылысына алып келді.

2018 жылғы деректер бойынша кісі есімдері мен тектері құрамы. 2018 жылы Алматы қаласы бойынша Алатау, Алмалы, Әуезов, Бостандық, Жетісу, Медеу, Түркісіб аудандары негізінде жалпы саны – 17607 аты-жөні қарастырылды. Оның 9007-і – ер аты-жөні болса, 8600-і – әйел аты-жөні болды (сурет 11).

Суретте көрсетілгендей, акт жазбаларын саралау нәтижесінде саны жағынан әйел аты-жөніне қарағанда ер аты-жөні басым екендігі анықталды. Демек қыз балаға қарағанда ер баланың туылу көрсеткіші жоғары болып келеді.

Сурет 11 – 2018 жыл бойынша акт жазбасы саны (Алматы қаласы)

Ер антропонимиясы. Жинақталған тілдік материалды саралау нәтижесінде ер аты-жөнінің рәсімделуі кезінде 7 түрлі нұсқа кездесті:

1) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Килыбаев Нұрланды Тохтарбаевич* (-ов/-ев/-ин + есімі + -евич/-ович) орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Қожабаев Заңғар Асыланұлы* (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы), тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *ұлы* жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Ерғазы Фибратолла Ғалымұлы* (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы) тегі аффикссіз жасалып, әке атымен *ұлы* жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Омар Дарын Медетович* (тегі аффикссіз + есімі + -евич/-ович) тегі аффикссіз жасалып, әке атына орыс тіліндегі -евич/-ович аффикстері жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі (ТЕ) – *Бекбосынов Бекнұр* (-ов/-ев/-ин + есімі) тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні;

6) тегі, есімі (ТЕ) – *Табынбай Нұрғасыр* (тегі аффикссіз + есімі) тегі аффикссіз жасалған екі мүшелі аты-жөні;

7) әкесі, есімі (ӘЕ) – *Жасұланұлы Омар* (-ұлы + есімі), әке атына *-ұлы* сөзі жалғанып жасалған екі мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес аты-жөні;

2018 жылы ер аты-жөні нұсқаларының сандық және пайыздық үлесі кестеде (кесте 26) көрсетіледі.

Кесте 26 – 2018 жыл ер аты-жөні нұсқалары

№	Ер аты-жөні нұсқалары (2018 ж)	Саны	Пайыздық көрсеткіш (%)
1	2	3	4
1	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич)	1443	16,02 %
2	ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы)	41	0,45 %
3	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ович/-евич)	2	0,02 %
4	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы)	6294	69,88 %
5	ТЕ (-ов/-ев/-ин + есімі)	141	1,57 %
6	ТЕ (тегі аффикссіз + есімі)	243	2,70 %
7	ӘЕ (-ұлы + есімі)	843	9,36 %
			Барлығы: 9007

2018 жылы тіркелген ер аты-жөні нұсқалары арасында саны жағынан ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы) – 69,88 %-ды құрап, басымдыққа ие болды.

Екінші сатыда орыс тілі аффикстерімен жасалған ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич) аты-жөні нұсқасы – 16,02 %-ды құрады.

Келесі сатыда 9,36 % пайызбен – тегі аффикссіз жасалып, әке атына *ұлы* тіркеліп жазылған ТЕӘ (-ов/-ев/-ин + есімі + -ұлы) ұлттық аты-жөні нұсқасы.

Жиі таңдалған ер есімдері. 2018 жылы Алматы қаласы бойынша барлығы – 791 ер антропонимдері анықталды. Оның ішінде ең жиі таңдалған 15 ер есімінің тізімі кестеде (27-кесте) берілді. Келесі ер есімдері бірнеше нұсқада рәсімделген: *Нұралы* (Нұрали, Нұрәли, Нұрәлі, Нұрәлім), *Темірлан* (Темерлан, Темирлан, Тамерлан), *Әли* (Әлі, Али), т.б.

Кестеде берілгендей, 2010 жылы ең жиі қойылған ер есімдері: *Әлихан* – 316 рет, *Айсұлтан* – 264 рет, *Әмір* – 216 рет, *Әлинұр* – 193 рет. Тізімдегі есімдер арасында *Әлихан* – 2010, 2018 жылдары ең жиі таңдалған ер есімі екендігі анықталды. Сонымен қатар *Әмір*, *Әли*, *Ерасыл*, *Темірлан*, *Мирас* есімдері де 2010 жылы жиі таңдалған есімдер қатарынан табылады. Ал *Дінмұхамбет*, *Санжар* – 2000 жылы жиі таңдалған он есім тізімінде болды.

Кесте 27 – 2018 жыл жиі қойылған ер есімдері

№	Ер есімдері	Саны
1	2	3
1	Әлихан	316
2	Айсұлтан	264
3	Әмір	216
4	Әлинұр	193
5	Әли	161
6	Дінмұхамбет	155
7	Рамазан	144
8	Алан	133
9	Мансұр	125
10	Темірлан, Тимур	124
11	Ерасыл	122
12	Мирас	121
13	Санжар	118
14	Алдияр	115
15	Омар	103

2018 жылы жиі қойылған ер есімдерінің (2010 жылмен сәйкес келмейтін) шығу тегі мен білдіретін мағынасына тоқталып өтейік:

Айсұлтан, қаз. *ай* + ар. *сұлтан* – өкімет, билеуші, әкім [136, 119 б.];

Әлинұр, ар. *ғали* + нұр – көркі, ажары артық, әдемі деген мағынаны білдіреді [136, 33 б.];

Рамазан, ар. *рамадан* – күйдіруші, жандырушы. Араб жерінде бұл өте ыстық ай. Мұсылман жыл санауының тоғызыншы айы, осы айда туған балаға осындай есімдер қойылады [136, 110 б.];

Алан, лат. *Alanus* – скифтермен көршілес тұрған ежелгі алан халқының атауы. 2. ар. – ашықтық, жариялылық [166, с. 28];

Мансұр, ар. – 1) жеңімпаз, жеңіске жетуші; 2) құдіретті [136, 90 б.];

Алдияр, ар.+ир. *Алла-йар* – Аллаһтың досы; тақсыр, ұлы мәртебелі; құлдық [128, 25 б.];

Омар, ар. – 1) ең жоғары; 2) өмір, ғұмырлы, пайғамбардың ізін жалғастырушы [167, р. 34].

Сирек есімдер. 2018 жылы сирек берілген ер есімдері төмендегідей: *Абдурашидалауддин, Абдуррауф, Абылайханбейбарыс, Айтас, Ақтаң, Ақылдос, Алансұлтан, Аллаяр, Артаберсұлтан, Арұл, Аспандияр, Асылтөре, Атанияз, Аттила, Әзірет Сұлтан, Әлиназар, Әлисұлтан, Әлішайдар, Байашат, Бақашар, Бақсыйлар, Батырбаян, Бекмұхамедсұлтан, Биік, Бірбекет, Фибратолла, Джихат, Елсұңқар, Елтерес, Елімай, Ерлібек, Жансүгір, Жаным, Исаәділ, Қажымұрат, Мәдімәр, Маттео, Мұзарт, Мұхаммад Амин, Мұхамедиярхан, Нартұлға, Нұриман, Нұрланды, Нұр-Райян, Омар-Фарух, Өмірлан, Рухқанат, Салах Ад Дин, СулейманӨмірхан, Сүннет, Сыйлас, Таңнұрым, Таңсұлтан, Тәнірұлан, Толағай, Ұлтқыран, Хақназар, Хансұлтан, Хандияр, Хамза Али, Элисар Ян*. Аталған жылы 1980, 1990, 2000, 2010 жылдармен салыстырғанда сирек таңдалған есімдер саны әлдеқайда ұлғайып, олардың арасында біріккен тұлғалы есімдер саны артқандығы назар аудартады.

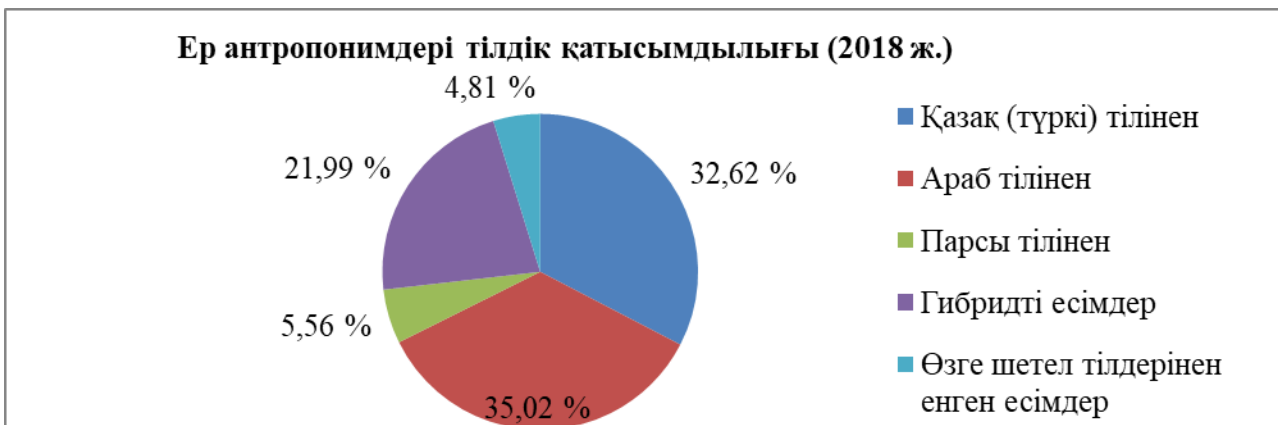
Бұл мысалдардан қазіргі уақытта ерекше есімдердің саны артқандығын анық байқауға болады. Сәбиге есім таңдауда ата-аналар тарапынан оның өзге есімдерден ерекшеленуіне, түпнұсқалылығына баса назар аударылады. Антропонимдерді зерттеуші ғалымдар мұндай үрдістің жаһандық сипат алуын атап көрсетеді. Осы орайда D. Geisbauer өзінің зерттеу нәтижелері бойынша қазіргі уақытта Германияда есімдер алуан түрлі және стандартқа сай емес болып келеді (нестандартный) деген тұжырым жасайды [168, s. 14].

Сәйкесінше В.Л. Дьячков, Е.В. Трофимова өз ғылыми еңбектерінде Ресейде соңғы 20-30 жылда антропонимдердің сапасы төмендегені жөнінде тоқталып өтеді. Мұның себебін ғалымдар әлеуметтік және мәдени құлдыраумен, қоғамда жастардың негізгі ақпарат көзі ретінде кітап оқуды азайтуымен, тарихи және әдеби эрудицияның болмауы, жас немесе болашақ ата-аналардың сөздік қорының аз болуымен түсіндіреді [169, с. 264-266]. Демек қазіргі таңда антропонимдер барынша айрықша, өзгеше, замануи сипат алып, есімнің сәнді болуына басымдық берілуде.

Тілдік қатысымдылығы. Алматы қаласы бойынша тілдік деректерге сәйкес 2018 жылы сәбилерге жалпы саны – 791 есім берілген. Есімдердің тілдік қатысымдылығы бойынша сандық мен пайыздық үлесі анықталды (сурет 12).

2018 жылы сәбилерге берілген есімдердің арасында араб тілінен енген есімдер саны жағынан – 35,02 %-бен басым болды.

Келесі орында қазақ (түркі) тіліндегі есімдер – 32,62 %-ды құрады. Одан кейін орында гибридті есімдер – 21,99 %-ды құрады. Саны жағынан ең төменгі 4,81 %-бен өзге шет тілдерден енген ер есімдері болды.

Сурет 12 – 2018 жыл ер антропонимдері тілдік қатысымдылығы

Өзге шет тілдерден енген ер есімдері: евр. – 16 есім (*Адам, Арон, Исмаил* – 2,02 %), ор. (слав). – 6 есім (*Дамир, Ренат, Эльмир* – 0,76 %), монғ – 5 есім (*Алтай, Барлас, Жайсаң* – 0,63 %), гр. – 4 есім (*Алан, Арсен, Арьен* – 0,50 %), лат. – 3 есім (*Дариан, Марк, Карл* – 0,38 %), фр. – 1 есім (*Марат* – 0,13 %), кельт – 1 есім (*Артур* – 0,13 %), испан тілінен – 1 есім (*Диас* – 0,16 %), к. герм. – 1 есім (*Бернард* – 0,13 %).

Әйел антропонимиясы. 2018 жылы әйел аты-жөнінің рәсімделуінде келесі 7 нұсқа кездесті:

1) тегі, есімі, әкесі – *Олжабаева Дария Олжасовна* (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна) орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған үш мүшелі аты-жөні;

2) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Бегалиева Еркежан Маратқызы* (-ова/-ева/-ина + есімі + -қызы) тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалып, әке атына *қызы* жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

3) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Наурызбай Раяна Асылханқызы* (тегі аффикссіз + есімі + -қызы) тегі аффикссіз жасалып, әке атына *қызы* жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

4) тегі, есімі, әкесі (ТЕӘ) – *Абилкасым Айдана Нурсултановна* (тегі аффикссіз + есімі + -евна/-евна) тегі аффикссіз жасалып, әке атына орыс тіліндегі *-овна/-евна* аффикстері жалғанған үш мүшелі аты-жөні;

5) тегі, есімі (ТЕ) – *Сергаина Зере* (-ов/-ев/-ин + есімі) тегі орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған екі мүшелі аты-жөні;

6) тегі, есімі (ТЕ) – *Үмбетжан Дәмелі* (тегі аффикссіз + есімі) тегі аффикссіз жасалған екі мүшелі антропонимдік жүйеге сәйкес аты-жөні;

7) әкесі, есімі (ӘЕ) – *Еділқызы Әдемі* (-қызы + есімі), әкесінің атына *-қызы* сөзі жалғанып жасалған екі мүшелі аты-жөні;

Аталған аты-жөні нұсқаларының сандық және пайыздық үлесі кестеде берілді (28-кесте).

2018 жылғы әйел аты-жөні нұсқалары арасында жоғары сатыда ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -қызы) аты-жөні нұсқасы – 66,73 %-ды құрады.

Келесі орында – 17,03 %-бен орыс тіліндегі аффикстер арқылы жасалған ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна) үш мүшелі аты-жөні болды.

Кесте 28 – 2018 жыл әйел аты-жөні нұсқалары

№	Әйел аты-жөні нұсқалары (2018)	Саны	Пайыздық көрсеткіш (%)
1	2	3	4
1	ТЕӘ (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна)	1465	17,03 %
2	ТЕӘ (-ова/-ева /-ина + есімі + -қызы)	52	0,60 %
3	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -қызы)	5739	66,73 %
4	ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -овна)	1	0,01 %
5	ТЕ (-ова/-ева/-ина + есімі)	166	1,93 %
6	ТЕ (тегі аффикссіз + есімі)	239	2,78 %
7	ӘЕ (-қызы + есімі)	938	10,91 %
			Барлығы: 8600

Кестеде көрсетілгендей, одан кейінгі сатыда ұлттық аты-жөні нұсқаларының бірі ретінде қабылданған ӘЕ (-қызы + есімі) екі мүшелі аты-жөні нұсқасы – 2,78 %-ды құрады.

Жиі таңдалған әйел есімдері. 2018 жылы ең жиі таңдалған 15 әйел есімінің тізімі кестеде (кесте 29) берілді.

Кесте 29 – 2018 жылы әйел аты-жөні нұсқалары

№	Әйел есімдері (2018 ж.)	Саны
1	2	3
1	Айша	362
2	Раяна	298
3	Мәдина	288
4	Айзере	281
5	Әмина	280
6	Айлин	270
7	Айару	257
8	Кәусар	219
9	Аяла	185
10	Томирис	150
11	Сафия	149
12	Әдина	145
13	Асылым	138
14	Мария	134
15	Айым	120

2018 жылы ең жиі таңдалған әйел есімдері: *Айша* – 362 рет, *Раяна* – 298 рет, *Мәдина* (Медина) – 288 рет, *Айзере* – 281 рет, *Әмина* – 280 рет, *Айлин* – 270 рет.

Келесі әйел есімдері рәсімделуі бойынша дыбыстық жағынан өзгеріп, бірнеше нұсқада жазылған: *Мария* (Мәрия, Мәриям, Мариам, Мариям, Марияма, Марьям, Марям, Марияш), *Раяна* (Раян, Райян, Райана, Раияна, Райяна), *Сафия* (Сафи, Сафина, Сафият, Сафийе, София), *Айлин* (Айлина, Айлуна, Айэлин, Айлы, Дайлин, Тайлин), *Томирис* (Тамирис, Тамерис), *Асылым* (Аслым).

2018 жылы жиі қойылған есімдер арасында 2010 жылы ондықта болған *Айша*, *Әмина*, *Мәдина*, *Кәусар*, *Айзере*, *Айым* есімдері кездеседі.

Сонымен жиі қойылған әйел есімдерінің (2000 жылмен сәйкес келмейтін) шығу тегі, жасалу жолдары мен білдіретін мән-мағынасы төмендегідей:

Раян, *Раяна*, ар. – 1) толық, тегіс, түзу; 2) дамыған, кемелденген, жетілген [128, 205 б.];

Айлин, каз. – ай сәулесі түсіп жарқырап тұрған; нұрлы [128, 17 б.]; Айлы есімінің дыбыстық өзгерген нұсқасы.

Аяла, каз. – мәпелеп өсіру, әлпештеу; ардақтау, қадірлеу [128, 17 б.];

Айару, каз. *ай* + *ару* – сұлу, көркем [136, 137 б., 142 б.];

Томирис – скиф халқына жататын массагеттердің атақты патшасы, Тұмар ханым (шамамен б.з.б. 570-518), ол парсы патшасы Кир II-мен соғысып, жеңіске жеткен [128, 244 б.];

Сапа, *Сафия*, ар. *сәфа* – 1) таза, мөлдір; 2) адал, тыныштық, таңдаулы [128, 213 б.];

Әдина, ир. *одина* – 1) әдеміленген, безенген; 2) жұма күні, аптаның бесінші күні туған балаға қойылатын есім. Синонимі – *Әтина* [136, 142 б.];

Асылым, ар. *әсил* – 1) негіз, түбір, түп нұсқасы; 2) шынайы, нағыз; 3) қымбатты, ардақты [136, 142 б.];

Мария, к. евр. 1) өте жақсы, тамаша; 2) биік мәртебелі ханша; Дыбыстық өзгерген түрі – *Мәрия*, *Мәриям* [136, 161 б.].

Сирек әйел есімдері. 2018 жылғы Алматы қаласы бойынша деректерге сәйкес сирек берілген әйел есімдері: *Ағиян*, *Адалин*, *Адеби*, *Аделаида*, *Адель-Дениз*, *Азия*, *Ай-Әдина*, *Айя-Нұр*, *Ақзерде*, *Айқаракөз*, *Айла-Сумайя*, *Айсофи*, *Айтеңіз*, *Ақмөр*, *Аль-Маруа*, *Аль-Сафи*, *Айшешек*, *Ар Райан*, *Аруана*, *Асыл-Дара*, *Асылзада*, *Әдемі Ау*, *Бақмекен*, *Балхадиша*, *Бибі Зере*, *Бинарис*, *Гүлбегім*, *Джемма*, *Джулия*, *Дінзухра*, *Елриза*, *Елігай*, *Жамиға*, *Жан Айдын*, *Жанриза*, *Зафира*, *Изабель*, *Кербез*, *Мириамрада*, *Мұнтаз Мақал*, *Микаэля*, *Нұрифа*, *Нұрпатима*, *Нұршуақ*, *Періште*, *Рания-Насиба*, *Рабия Бегім*, *Ринель*, *Розали*, *Рулана*, *Румейса*, *Руфина*, *Рухаят*, *Сағдана*, *Сақыпжамал*, *Салидат*, *Сальма*, *Самайя*, *Саримма*, *Сара Мишель*, *Сәлсәбіл*, *Сәнді*, *Семанұр*, *Сұлуназ*, *Сырғалым*, *Талжан*, *Таслима*, *Тәттіару*, *Тоқмейіл*, *Уасиля*, *Ұмай*, *Ұлым*, *Фатима-Захра*, *Фердаус*, *Ханна Окоуе*, *Ханыкей*, *Хафса*, *Хусна*, *Шейла*. Бұл тізімнен сирек таңдалған әйел антропонимдерінің саны артып, есімнің ерекше, өзгеше болуына баса назар аударылуы айқындалып отыр.

Біріккен тұлғалы есімдер бірнеше нұсқада жазылған: бірге, бөлек және дефис арқылы. Сирек таңдалған әйел есімдері арасында әнге қосып айтылған

келесі әйел есімдері кездеседі: *Айқаракөз, Ақмаржан, Балхадия, Джулия, Қорлан, Ләйлім, Мәриям, Медина, Нурикамал, Салидат, Тәттіару*, т.б.

Тілдік қатысымдылығы. 2018 жылы жалпы саны – 538 әйел есімі таңдалған. Әйел есімдеріне жасалған стратиграфиялық талдау нәтижесінде антропонимдердің тілдік қатысымдылығы бойынша сандық және пайыздық көрсеткіштері анықталды (сурет 13).

Саны жағынан әйел антропонимиясында жоғары сатыда қазақ (түркі) тіліндегі есімдер – 33,83%-ды құрады.

Екінші сатыда араб тілінен енген есімдер – 25,65%-ды, одан кейінгі сатыда гибриді есімдер – 17,47%-ды құрады.

Әйел антропонимиясында парсы тілінен енген есімдер – 10,60%-дық үлесті көрсетті.

Сурет 13 – 2018 жыл әйел антропонимдері тілдік қатысымдылығы

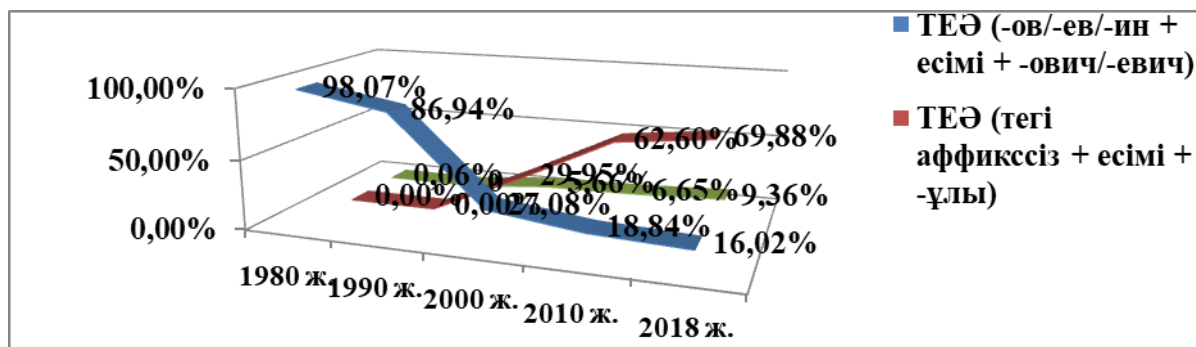
Өзге шетел тілдерінен енген әйел есімдері 12,45 %-ды құрады: лат. – 19 есім (*Белла, Венера, Лаура* – 3,53 %), к. евр. – 18 есім (*Лиля, Мария, Ханна*, т.б. – 3,35 %), гр. – 17 есім (*Арселия, Медея, Тея*, т.б. – 3,16 %), ор. (слав.) – 8 есім (*Карина, Лемара, Мира*, т.б. – 1,49 %), герман тілінен – 2 (*Аделаида, Алина* – 0,37 %), ағыл. – 1 (*Саммита* – 0,18 %), санск. – 1 есім (*Сати* – 0,18 %), исп. – 1 есім (*Альмира* – 0,18 %). Бұл тұрғыда мәдени қарым-қатынас ықпалынан, өзге тілден енген антропонимдер арқылы кез-келген тілдің есімдер қорына жаңа есімдер қосылып, антропонимикалық қоры байып отыратындығын атап өтуге болады [170, р. 84].

Жалпы 2018 жылғы деректер бойынша қазақ антропонимиясында азаматтардың (ер, әйел) аты-жөні рәсімделуінде 7 нұсқа кездесті. Олардың арасында ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы/-қызы) аты-жөні нұсқасы басымдыққа ие болды. Одан кейінгі орында саны жағынан тегі орыс тілі аффикстері арқылы жасалып, әке атына -ұлы/-қызы жалғанан ТЕӘ (-ов/-ова, -ев/-ева, -ин/-ина + есімі + -ұлы/-қызы) аты-жөні нұсқасы.

Антропонимиялық қорда саны бойынша әйел есімдеріне қарағанда ер есімдері көп екендігі анықталды. Кейбір есімдер дыбыстық өзгеріске ұшырап, бірнеше нұсқада жазылған.

Жұмысшылар қозғалысы, оның көсемдері мен қайраткерлерінің есімдерінен жасалып, 30-жылдары кеңінен дамыған *Марлен, Ревмир, Ренат, Эмиль; Дамира, Зарина, Мира* есімдері [13, 70 б.] қазіргі уақытқа дейін қолданыста екендігі анықталды. Аталған есімдер 1980-2018 жылдар аралығында қазақ антропонимиялық қорында сақталып келеді.

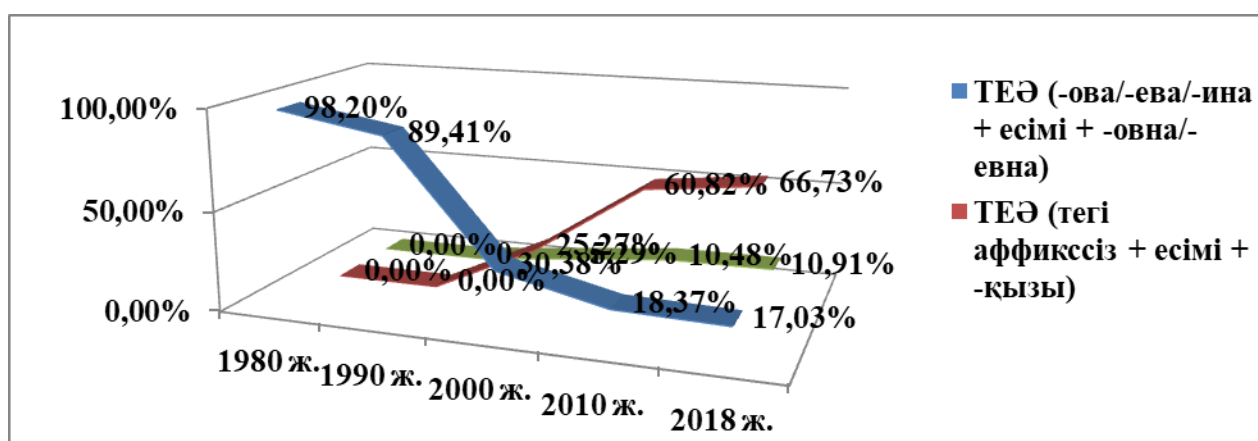
Аталған жылдарда саны жағынан көп қолданылған 3 ер және әйел аты-жөні нұсқасы суреттерде (сурет 14, 15) берілді.

Сурет 14 – 1980-2018 жылдар бойынша негізгі ер аты-жөні нұсқалары

Ал 2018 жылы бұл нұсқа саны жағынан азайып – 16,02 %-ға жетті. 1996 жылы ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған үш мүшелі ТЕƏ (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы) ер аты-жөні нұсқасы 2000 жылы – 29,95 %-ды құраса, 2018 жылы – 69,88 % пайызбен жоғары сатыға көтерілді.

Қазіргі қазақ антропонимиясында саны жағынан 1996 жылғы Президент Жарлығына сәйкес ұсынылған ұлттық аты-жөні нұсқасы басымдыққа ие. Алайда орыс тіліндегі *-ов/-ова, -ев/-ева, -ин/-ина, -ович/-овна, -евич/-евна* аффикстері арқылы жасалған аты-жөні нұсқасы заманауи қазақ антропонимиясында қазіргі уақытта да қолданыста.

Сурет 15 – 1980-2018 жж. негізгі әйел аты-жөні нұсқалары

Әйел аты-жөні нұсқаларына келсек (сурет 15), орыс тілі аффикстері арқылы жасалған ТЕƏ (-ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна) әйел аты-жөні

нұсқасы 1980 жылы – 98,20% пайызбен ең жоғары көрсеткішке ие болды. 2000 жылы – 30,38%-ды құрап, айтарлықтай төмендеді. Ал 2018 жылы бұл нұсқа саны жағынан төмендеп – 17,03%-ға дейін жетті. Ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған үш мүшелі ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -қызы) әйел аты-жөні нұсқасы 2000 жылы – 25,27%-ды құраса, 2018 жылы – 66,73%-ға дейін көтерілді. Жоғарыда аталған қолданыстағы негізгі аты-жөні нұсқаларымен параллельді түрде бірнеше аты-жөні нұсқалары қатар қолданылып жүр. Жалпы ресми құжаттар (туу туралы акт жазбасы) негізінде ұлты қазақ азаматтардың аты-жөні бірнеше нұсқада рәсімделгені белгілі болды: 1980 жылы – 5 ер аты-жөні нұсқасы, 4 әйел аты-жөні нұсқасы; 1990 жылы – 8 ер аты-жөні нұсқасы, 8 әйел аты-жөні нұсқасы; 2000 жылы – 9 ер аты-жөні нұсқасы; 7 әйел аты-жөні нұсқасы; 2010 жылы – 7 ер аты-жөні нұсқасы, 7 әйел аты-жөні нұсқасы; 2018 жылы – 7 ер аты-жөні нұсқасы, 7 әйел аты-жөні нұсқасы.

3.2 Ұрпақаралық антропонимдік трансмиссия

Қазіргі таңда ономастикалық кеңістік өрістік тәсіл (полевой подход) тұрғысында қарастырылуда. Ономаст ғалымдар (Супрун, 2000; Крюкова, 2004) пікірінше аталған тәсіл жалқы есімдерді зертеуде жекелеген ономастикалық топтар бойынша негізгі өзегі пен шеткері кеңістік арақатынасын анықтауға мүмкіндік береді. Мұнда антропонимдер ономастикалық өрістің өзегі болса, теоним, мифоним, зооним ономастикалық өріс өзегіне жуық (околоядерное) кеңістікті құрайды.

В.И. Супрун өз еңбегінде антропонимдік өріс құрылымын былайша түсіндіреді: «ядро антропонимического поля составляют личные имена и их гипокористические (краткие, домашние) формы, отчества и фамилии располагаются в околоядерном пространстве, а прозвища и псевдонимы образуют антропонимическую периферию [171, с. 14].

Яғни кісі есімдері, олардың еркелетіп, қысқартып айтылған түрлері антропонимдік өрістің өзегін құраса, әке аты мен кісі тегі антропонимдік өрістің өзегіне жуық кеңістікте орналасады, лақап және бүркеншік аттар антропонимиялық кеңістіктің шеткері аймағына жатады.

Заманауи қазақ ер антропонимиясын өрістік тәсіл бойынша талдау. 1980-2018 жылдар бойынша әр он жылдықтағы жиі таңдалған ер антропонимдері кестеде берілді (кесте 30).

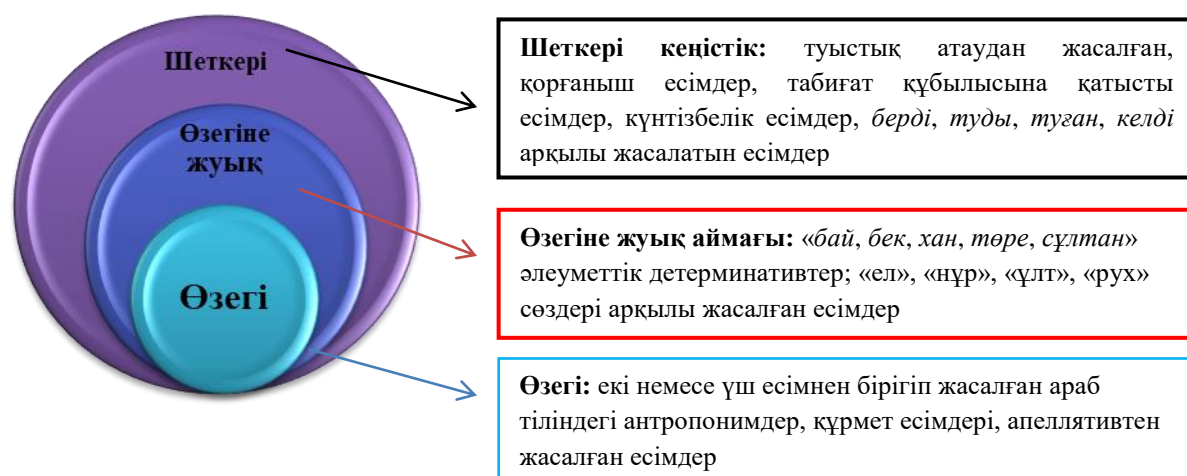
Аталған уақыт аралығында ер антропонимдері бойынша тұрақты түрде *Темір* және *Темірлан* таңдаулы есім болғандығы анықталды. *Темір* (синонимі Тимур), *Темірлан* (темір + қосымша *лан*) есімдері болды. Бұл есімнің қойылуындағы басты уәж, бастапқы мағына ер баланың темірдей берік, мықты, күшті жігерлі, болуын қалаумен байланысты. Сонымен бірге бұл есімнің уәжін монғол және түрік тектес халықтарының билеушісі, Темір әулеті империясының негізін қалаушы *Әмір Темір* (Ақсақ Темір, Темірлан) есімімен байланыстырамыз. Тарихи тұлғаның қоғамда атқарған ісіне, батырлығы, тұлғалық, көшбасшылық, қасиеттеріне, яғни есімнің әлеуметтік мағынасының да маңызын атап өтуге болады.

Кесте 30 – 1980-2018 жылдары жиі таңдалған ер есімдері

КСРО құрамында		Тәуелсіздік жылдары			
1980 ж.	1990 ж.	2000 ж.	2017 ж. білім гранты иегерлері	2010 ж.	2018 ж.
1	2	3	4	5	6
Темір (Тимур)	Данияр	Темірлан	Әлішер	Әлихан	Әлихан
Данияр	Темір (Тимур)	Әлішер	Әділет	Ерасыл	Айсұлтан
Нұрлан	Азамат	Санжар	Азамат	Мирас	Әмір
Руслан	Арман	Данияр	Данияр	Әли	Әлинұр
Арман	Олжас	Арман	Темірлан	Бейбарыс	Әли
Асқар	Даурен	Диас	Диас	Темірлан	Дінмұхамбет
Рүстем	Алмат	Ілияс	Нұрсұлтан	Дінмұхамбет	Рамазан
Бауыржан	Бауыржан	Азамат	Нұржан	Нұралы	Алан
Ержан	Шыңғыс	Дінмұхамбет	Нұрдәулет	Диас	Мансұр
Марат	Руслан	Дәулет	Еркебұлан	Әмір	Темірлан

Сонымен бірге 2000-2018 жылдар аралығында – *Дінмұхамбет*; 2010-2018 жылдары – *Әлихан*, *Әли*, *Әмір* ер антропонимдері жиі таңдалған есімдер қатарында болған. Нақты уақыт кезеңінде жиі таңдалып, қазіргі уақытта қолданысы бойынша саны кеміген ер антропонимдері: 1980-1990 жылдар – *Бауыржан*; 1980-2000 жылдар – *Арман*, *Данияр*; 1990-2000 жылдар – *Азамат*, 2000-2010 жылдар – *Диас*.

Заманауи ер антропонимдерін өрістік тәсіл бойынша талдау нәтижесінде антропонимиялық кеңістіктің негізгі өзегін құрайтын келесі лексика-семантикалық топтарға жататын ер антропонимдері айқындалды. Қазақ антропонимиясы өзегіндегі, өзегіне жуық аймақтағы, шеткері кеңістігіндегі ер есімдері суретте (сурет 16) берілді.

Сурет 16 – Заманауи қазақ ер антропонимиялық кеңістігі

Замануи қазақ антропонимиялық кеңістігінің өзегі ретінде «екі немесе үш есімнен бірігіп жасалған араб тіліндегі антропонимдер», «құрмет есімдерінен жасалған антропонимдер», «апеллятивтен жасалған антропонимдер» қатарын бөліп қарастыруға болады.

Екі немесе үш есімнен бірігіп жасалған араб тіліндегі антропонимдердің уәжін талдау арқылы бұл топтағы ер антропонимдерінің Ислам дінімен, діни тұрғыда ойлаумен ішкі байланысы анықталды.

Бұл үрдіс қазіргі жастардың басым бөлігінің Ислам дініне бет бұруы ықпалынан туындап отырғанын байқауға болады. Мысалы: *Асылмұрат, Әбдуәли, Әбдіғазиз, Әбдіғани, Әбдікәрім, Әбдімүтәліп, Әбдіразақ, Әбдірақым, Әбдірахман, Әбдірашид, Әбдісабыр, Әбдісалам, Әбдісамат, Әбдіхамит, Әбунасыр, Әбубәкір, Әбілмансұр, Әлинұр, Әзіретсұлтан, Әли-Ағзам, Әлиназар, Әлиасқар, Әлимұхамбетнұр, Әлисұлтан, Әмірсұлтан, Мәдизейінуайыс, Мұстафа-Әмір, Мұхамбетәлі, Мұхамбетсыдық, Мұхамбетясин, Нұриман, Нұрислам, Нұрмұхамбет, Нұр-Раян, Омар-Серік, Рамазанәли, Хабибрахман, Яхияжұма*. Сонымен бірге, Ислам дінінде «Аллаһым, дұғамызды қабыл ет» деген мағынаны білдіретін *әмин* сөзінен жасалған *Әмин* (Мұхамбетәмин) антропонимі және мұсылмандар үшін ең қасиетті мерекенің бірі – Мифраж түні дүниеге келген сәбиге берілген *Мифраж* есімі қазіргі қазақ антропонимиясына енгендігі анықталды.

Құрмет есімдерінен жасалған антропонимдердің уәжі «Рухани жаңғыру» бағдарламасы, «Мәдени мұра» сынды бағдарламалар аясында ұлттық тарих пен мәдениетті жаңғыртумен тікелей байланысты екендігін аңғаруға болады. Мысалы: *Абылайхан, Абылайханбейбарыс, Альбертгор* (Альберт Гор), *Асанәлі* (Әшімов), *Ататүрік, Аттила, Әбілқайыр, Әлихан* (Бөкейханов), *Балғынбек* (Имашев), *Батухан, Бауыржан* (Момышұлы), *Бәйдібек* (Қарашаұлы), *Бейбарыс, Бельгер, Бөкейхан, Досхан* (Жолжақсынов), *Ертұзғыл, Есімхан, Жәнібек, Жәңгірхан, Жиренше, Заманбек* (Нұрқаділов), *Қазыбек, Иманғали* (Тасмағамбетов), *Кенесары, Керейхан, Қайырхан, Қарасай, Қасымжосмарт* (Тоқаев), *Құбылай, Қаныш* (Сәтбаев), *Қобыланды, Қожасмет* (Яссауи), *Құнанбай, Құрманғазы, Мағжан* (Жұмабаев), *Майқыби, Мұқағали* (Мақатаев), *Мұхамбет* (пайғамбар), *Нұрсұлтан* (Назарбаев), *Нұх* (пайғамбар), *Пірбекет, Райымбек, Рамзан* (Кадыров), *Тәукехан, Төлеби, Өзтүрік, Шерхан* (Мұртаза), *Шәкәрім* (Құдайбердіұлы), *Шерхан* (Мұртаза), *Шоқан* (Уәлиханов), *Шыңғысхан, Ыбырай* (Алтынсарин), *Яссауи*.

Апеллятивтен жасалған антропонимдер де қазақ антропонимиялық кеңістігінің өзегінен орын алады. Мысалы: *Абырой, Аманат, Арын, Арұл, Асар, Асу, Әлем, Балуан, Батыл, Белес, Белсен, Берен, Биік, Болашақ, Білім, Ғаламат, Ғарыш, Ғасыр, Демеу, Дербес, Ерен, Жалын, Илан, Иман, Қазан, Қаһарман, Құдірет, Құрмет, Мәртебе, Өжет, Өткір, Пейіл, Сауат, Сыйлас, Ұланғайыр, Шуақ, Ынтымақ*.

Заманауи қазақ антропонимиялық кеңістігі өзегіне жуық (околоядерное) аймаққа жататын антропонимдерге «бай, бек, хан, төре, сұлтан» сынды

элеуметтік детерминативтер арқылы жасалған есімдер», «ел», «нұр», «ұлт», «рух» сөздері қосылып жасалған есімдер жатады.

Элеуметтік детерминативтер *бай, бек, хан, төре, сұлтан* арқылы жасалған антропонимдерге: *Айсұлтан, Айтөре, Ақтөре, Ақсұлтан, Алансұлтан, Арсұлтан, Артаберсұлтан, Асылтөре, Әлісұлтан, Әмірсұлтан, Байнұр, Бақсұлтан, Бақтөре, Бақытхан, Бисұлтан, Жансұлтан, Жантөре, Сұлтанмұрат, Таңсұлтан, Төрехан, Ханәли, Ханбайбек, Ханболат, Хандияр, Ханзада, Хангелді, Хансұлтан, Хантәңір, Хантемір, Хантөре* есімдері жатады.

«Рухани жаңғыру», «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламаларының ықпалын «ел», «ұлт», «рух» апелляциятивтері арқылы жасалған есімдерден көрініс табады [172, р. 320]. Тарихи кезеңдерде елдің қамын ойлайтын азамат болып өссін деген тілекпен ер антропонимдерін жасауда жиі қолданылған «ел» апелляциятиві Тәуелсіздікке қол жеткізіп, Егеменді ел болған уақыттан кейін де белсенді қолдынасқа ие болғандығына құжаттарды талдау барысында көз жеткіздік. Мысалы: *Байел, Еларыс, Елбасы, Елбек, Елдар, Елдәулет, Елдос, Елжан, Елжас, Елқанат, Елмұрат, Елназар, Елнар, Елнұр, Елсияр, Елсұңқар, Елтөре, Елхан, Елишат, Елімай* есімдері осының дәлелі бола алады. Сонымен бірге *Ұлтқыран, Рухқанат, Астана* антропонимдері ұлттық сананың, рухтың жаңғыруының көрінісі ретінде анықталады.

Сонымен қатар *нұр* антропокомпоненті арқылы жасалған ер есімдерінің саны артқан: *Нұрел, Нұрайдар, Нұрақын, Нұр-Арыслан, Нұрасыл, Нұрахмет, Нұраділ, Нұрәлем, Нұрәли, Нұрбақыт, Нұрбатыр, Нұрғасыр, Нұрқадыр, Нұргелді, Нұржақия, Нұрланды, Нұрсамит, Нұрсаналы, Нұрсәт, Нұртөре, Нұрхан, Нұршуақ.*

Қазіргі қазақ антропонимиялық кеңістігі шеткері аймағына келесі лексика-семантикалық топтағы антропонимдер жатады. Шеткері кеңістіктегі ер антропонимдері бойынша жыл өткен сайын қолданыстан шығып, есім ретінде сирек қойылып жүрген есімдерді бөліп қарастыруға болады: «туыстық атаудан жасалған антропонимдер», «қорғаныс есімдер», «табиғат құбылыстарына қатысты есімдер», «күнтізбелік есімдер», «*бер, берді, берген, болсын, кел, келді, туар, туған, туды* антропокомпоненттері арқылы жасалған біріккен тұлғалы антропонимдер»:

- туыстық атаудан жасалған антропонимдер: *Азабек, Азадай, Азахан, Атабек, Атаберді, Атанияз, Әкежан.*

- ұзақ уақыт баласы тұрақтамаған жағдайда қойылатын қорғаныс есімдері: *Елемес, Тоқтар, Тұрар, Тұрсынбек.* Уақытынан бұрын шала туылған балаға берілетін есім – *Шалабай.*

- бала өмірге келген уақытта орын алған табиғат құбыстары мен қазақ халқының көшпенді өмір салты мен мәдениетін сипаттайтын төрт-түлік мал атауларына қатысты жасалған антропонимдер: *Боранәлі, Дауыл, Ербота, Нөсер.*

- сәбидің қай айда дүниеге келуіне қатысты қойылған есімдер: *Мамырбек, Наурызбай.* Заманауи қазақ антропонимиясында апта күндеріне қатысты антропонимдер мүлде кездеспеді.

- қазақ тілінде *бер, берді, берген, болсын, кел, келді, туар, туған, туды* антропокомпоненттері арқылы жасалған біріккен тұлғалы антропонимдер: *Айберген, Айтуар, Айтуған, Аллаберген, Амангелді, Байгелді, Бақберген, Бақкелді, Бердәулет, Ертуған, Есенгелді, Жолболсын, Келдәулет, Құдайберген, Нұрберген, Нұргелді, Нұртуған, Тәңірберген.*

Зерттеу барысында антропонимдік кеңістіктің шеткері аймағынан табылып архаизм есімдерге айналып бара жатқан антропонимдерге ықпал еткен: 1) ежелгі наным-сенімдердің ұмыт болуына әсер еткен жаңа идеология; 2) жаһандану үдерісі әлемдегі дамыған елдер мәдениеті ықпалынан батыстық үлгідегі есімдердің тілдік санада сәнді, заманауи болып қабылдануы факторларын жатқызуға болады.

Заманауи қазақ әйел антропонимиясын өрістік тәсіл бойынша талдау. 1980-2018 жылдар арлығында ата-аналар тарапынан жиі қойылған әйел антропонимдері бір кестеде (кесте 31) берілді.

Зерттеу жүргізілген уақыт кезеңінде әйел антропонимдері бойынша ең жиі қойылған есімдер қатарында болып, тұрақты түрде ең таңдалған антропоним ретінде *Мәдина* есімі анықталды, яғни бұл есім заманауи қазақ антропонимиялық кеңістігі өзегінен орын алған болып есептеледі. *Мәдина* (Сауд Арабиясындағы қала атауы) есімінің таңдалу уәжі қыз баланың иманды, инабатты, тәрбиелі болып өсуін тілеумен болашақ ана ретінде салықалы ұрпақты дүниеге келтіріп, олардың бойына барлық жақсы қасиеттерді ана сүтімен дарытады деген тілекпен байланысты деп пайымдауға болады. Қазіргі уақытта *Мәдина* есімінің дыбыстық өзгерген түрі, яғни *Медина* нұсқасы қолданылуы бойынша басымдыққа ие екендігі байқалды.

Кесте 31 – 1980-2018 жылдары жиі таңдалған әйел есімдері

КСРО құрамында		Тәуелсіздік жылдары			
1980 ж.	1990 ж.	2000 ж.	2017 ж. білім гранты иегерлері	2010 ж.	2018 ж.
1	2	3	4	5	6
Әсел	Әйгерім	Аружан	Аружан	Әмина	Айша
Әлия	Әсел	Диана	Айдана	Кәусар	Раяна
Айнұр	✚ Мәдина	Әнел	Әйгерім	Аружан	✚ Мәдина
Динара	Әлия	Дана	✚ Мәдина	Айша	Айзере
Жанар	Айнұр	✚ Мәдина	Диана	Аяулым	Әмина
Айгүл	Айжан	Кәмила	Әсел	✚ Мәдина	Айлин
Айжан	Динара	Әйгерім	Арайлым	Айзере	Айару
Жанна	Гауһар	Айдана	Ақерке	Айым	Кәусар
✚ Мәдина	Аида	Әсел	Назерке	Диана	Аяла
Гаухар	Жанар	Алина	Әсем	Жанел	Томирис

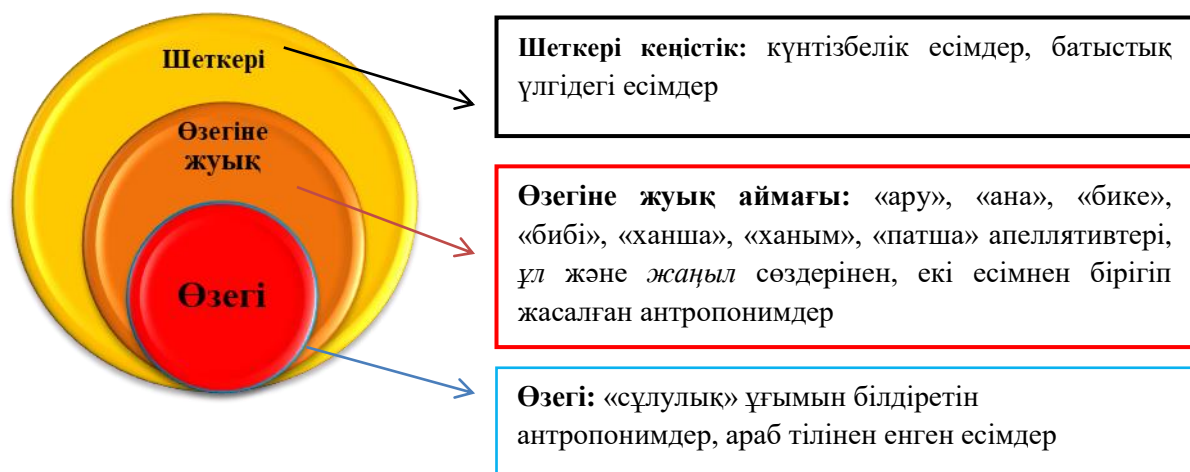
Сонымен бірге жиі таңдалған әйел антропонимдеріне: 1980-1990 жылдар – *Әлия, Динара, Айнұр, Жанар*; 1980-2000 жылдар – *Әсел*; 1990-2000 жылдар – *Әйгерім*, 2000-2010 жылдар – *Аружан, Диана*; 2010-2018 жылдар – *Айша, Айзере, Әмина, Кәусар* есімдері жатады.

Заманауи әйел антропонимдерін өрістік тәсіл бойынша талдау нәтижесінде антропонимикалық қордың негізгі өзегін құрайтын келесі лексика-семантикалық топтарға жататын әйел есімдері айқындалды. Қазақ антропонимиясы өзегінде, өзегіне жуық аймақта, шеткері кеңістігіндегі әйел есімдері суретте (17-суретте) берілді.

Қазіргі қазақ антропонимиялық кеңістігінің өзегіне «сұлулық» ұғымын білдіретін әйел антропонимдері және «араб тілінен енген есімдер жататындығы анықталды. Тілдік тұлға санасында «сұлулық» ұғымы түрлі түсініктер бойынша қарастырылады. Зерттеу жұмысында «сұлулық» ұғымы материалдық нысандар және абстракт ұғымдар болып екі топқа бөліп қарастырылады. Материалдық нысандарға қатысты атаулардан жасалған әйел антропонимдері келесі топшаларға топтастырылады:

1) өсімдік атауларынан, оның ішінде сұлулық символы саналатын гүл атауларынан, «гүл» сөзінен жасалған әйел антропонимдері: *Азалия, Ақгүл, Бүлдірген, Гүлайым, Гүлбегім, Гүлпатшайым, Гүлперзент, Гүлсәнім, Гүлсезім, Гүлхадидша, Гүлімишат, Еңлік, Жаңагүл, Жауқазын, Қалампыр, Қарақат, Құлпынай, Қызғалдақ, Лиана, Раушан, Сарығалдақ, Сыйлыгүл, Талжан, Талшын*.

2) асыл тас, қымбат мата атауларынан жасалған әйел антропонимдері: *Айбарша, Айзере, Ақжібек, Ақмаржан, Алтынай, Алтынзер, Барқыт, Гауһартас, Зара (Зере), Кәмшат, Күмісай, Мақпал, Меруерт, Инжу*.

Сурет 17 – Заманауи қазақ әйел антропонимиялық кеңістігі

Абстракт ұғымдардан жасалған әйел антропонимдері әдемілікті, әдептілікті, нәзіктікті, кішіпейілділік пен мейірімділікті білдіреді: *Ажар, Айдай, Айерке, Айкөркем, Айнәзік, Айсезім, Айсұлу, Айымбике, Ақназ, Ақпейіл, Аяулым, Әдемі, Әдеп, Әсемай, Балерке, Ғажап, Жайдары, Жайнасын, Жамал, Жансұлу*,

Кербез, Керімай, Қорлан, Ләтина, Мейірім, Рахима, Рәзия, Сәнді, Сәнім, Сымбат, Таңсұлу, Шырайлым, Изет.

«Араб тілінен енген есімдер» соңғы жылдары Ислам дінінің дамуы ықпалынан, діни тұрғыда ойлаумен байланысты кеңінен қолданысқа ие болып отыр. Мысалы: *Айшанұр, Әл-Мәруа, Әлфия, Әмина, Әмира, Дінзухра, Жәннат, Зәмзәм, Кәусар, Құран, Мәдина, Мүслима, Низатель, Нұрәлима, Нұрила, Нұрикамал, Нұриман, Нұрфатима, Нұрхадия, Раяна, Румейса, Рухаят, Сағадат, Сафиянұр, Сәлсәбіл, Семанұр, Фирдаус, Хадиа, Хайырниса, Ханифа, Уәсила, Ясина.*

Заманауи қазақ антропонимиялық кеңістігі өзегіне жуық (околоядерное) аймақтағы антропонимдерге гендерлік айырмашылықты сипаттайтын сөздерден жасалған, яғни «ару», «ана», «бике», «бibi», «ханиша», «ханым», «патиша» апеллятивтерінен жасалған есімдер жатады. Бұл топтағы антропонимдердің уәжі Отанасы, еланасы болсын деген тілекпен анықталады. Мысалы: *Айару, Айбике, Айбibi, Айғаным, Аруана, Арухан, Байбике, Гүлбibi, Гүлханым, Гүлімхан, Елана, Нұрғаным, Оразбibi, Патшайым, Сұлубике, Сүйінбике, Тәттіару, Ханжан, Ханиза, Ханшайым, Ханыкей (ханның әйелі), Ырысбике.* Сонымен бірге отбасында ұл баланың өмірге келуін қалаумен байланысты «ұл» және «жаңылу» сөздері арқылы жасалған әйел антропонимдері қазіргі уақытта та қолданыста екендігі анықталды. Мысалы: *Жаңыл, Жаңылған, Жаңылсын, Ұлай, Ұлана, Ұлбану, Ұлбөбек, Ұлбөпе, Ұдай, Ұлдықыз, Ұлқыз, Ұлбике, Ұлдария, Ұлжалғас, Ұлжан, Ұлжарқын, Ұлжібек, Ұлдада, Ұлзира, Ұлина, Ұлнара, Ұлсана, Ұлсая, Ұлсерік, Ұлту, Ұлтуар, Ұшат, Ұлым, Ұлыш.*

Бұл топқа «екі есімнен бірігіп жасалған антропонимдер» де жатады. Соңғы жылдары «екі есімнен бірігіп жасалған есім беру үрдісі кеңінен өріс алып отырғандығы тілдік деректерді саралау барысында айқындалды. Екі есімнен бірігіп жасалған әйел антропонимдері: *Айшагүлден, Аруаққу, Асылажар, Асылайым, Асыл-Дара, Бибіжамал, Бибіфатима, Бибімәриям, Данеркем, Мұнтаз Мақал, Сафиябегім, Томирисясмин, Ханна Окоуе, Інжуару.*

Заманауи қазақ әйел антропонимиясы шеткері кеңістігінде орналасқан есімдерге тілдік санадан ұмыт болып, қолданыстан шыққан, яғни архаизм есімдерге айналып бара жатқан күнтізбелік есімдер (күн, апта, ай, жыл мезгілі атауларынан жасалған) енеді. Мысалы: *Жұмабике, Көктемгүл, Маусымжан, Наурызгүл, Сәуіржамал.* Сонымен бірге батыстық үлгідегі есімдер осы топқа кіреді: *Армида, Артемида, Ангелика, Дея, Леян, Сабриза, Эльза, Эмилия.*

Талдау нәтижесі көрсеткендей қазіргі қазақ антропонимиясы араб өркениетінің ықпалымен араб тіліндегі жаңа есімдер қатарымен толығып, заманауи қазақ антропонимиясы кеңістігінің өзегінен орын алып отыр.

Кісі тегін өрістік тәсіл бойынша талдау. Заманауи қазақ кісі тектерін өрістік тәсіл бойынша талдау нәтижесінде антропонимиялық кеңістік өзегінде, өзегіне жуық және шеткері аймақта орналасқан кісі тектер айқындалды. Талдау нәтижесі суретте (сурет 18) берілді.

Заманауи қазақ антропонимиялық кеңістігінің өзегі ретінде анықталған кісі тектеріне: «хан, бай, бек сынды әлеуметтік детерминативтер, ақын, құл және тай антропокомпонеттері мен араб тіліндегі ғали (әлі, алы, қали), қажы, қазы антропокомпонеттері арқылы жасалған біріккен тұлғалы антропонимдерді» жатқызамыз. Мысалы: *Абызбай, Әлімқұл, Баймұхамбет, Дүйсенғазин, Жұманалы, Заманхан, Қабылтай, Қажымұрат, Қажығали, Қанжархан, Құсайынғазы, Молдақын, Мырзатай, Нұрғазы, Ордабай, Пердебай, Рахманқұл, Сапарғали, Серікқазы, Сұлтанғали, Темірәлі, Тұрдақын.*

Сурет 18 – Заманауи қазақ кісі тектерінің өрістік кеңістігі

Ж.А. Манкеева өз еңбегінде халықтардың ат қоюы немесе таңбаны таңдауы өзіндік тұрмыс салтының, әдет-ғұрпының, көзқарастарының, дүниетанымының әсерінен болады деп түсіндіреді [173, 147 б.]. Қазақ халқының негізгі кәсібі болып саналатын, көшпенді өмір салты мен мәдениетін сипаттайтын мал шаруашылығымен, оның ішінде төрт-түліктің жас ерекшеліктеріне қатысты атаулардан жасалған кісі тектері антропонимиялық кеңістіктің өзегіне жуық (околоядерное) аймақты құрайды. Мысалы: *Баспақ, Ботабай, Жылқыбаев, Қозыбай, Қойлығара, Қойбағар, Қойшыбай, Қойшыман, Қошқарбек, Малдыбай, Марқа, Серкебай, Тайлыбай, Тайлақ*, т.б. Бұған қоса, қазақ халқының төрт-түлікке шұрайлы жайылым табу мақсатында жылдың төрт мезгіліндегі көшпенді өмір салтын сипаттайтын атаулардан, мал басының санына байланысты атаулардан, құрал-сайман атауларынан жасалған антропонимдер де заманауи қазақ антропонимиялық кеңістігінің өзегіне жуық (околоядерное) аймақта орналасқан. Мысалы: *Жайлаубаев, Қыстаубаев, Қамшыбек, Отархан, Табынбай*, т.б. Сонымен бірге бұл топқа тарихи оқиғалар, әлеуметтік-саяси жағдайлардан мәлімет беретін антропонимдер жатады: *Армия, Герой, Докторхан, Зауытбек, Кеңесқали, Мәжіліс, Мәлсбек, Октябрь, Өндірісбек, Пунктбай, Сайлау, Сайлаубек, Советхан, Советқали, Совхозбек, Социал, Съезд*, т.б.

Табиғат құбылыстарына қатысты атаулардан жасалған есімдер мен күнтізбелік есімдерден жасалған кісі тектері шеткері кеңістікке ығысып, архаизм есімдерге немесе историзм есімдерге айналып барады. Мысалы:

Аязбай, Боранбай, Дауылбай, Жаңбырбай, Көшкінбай, Қаржаубай, Қарлы, Мұздыбаев; Августбекова, Қаңтарбаев, Мартбай, Наурызбек, Сәуірбаев. Аталған топқа баланың тірі қалуы үшін берілген қорғаныс есімдері мен тотемге байланысты есімдер де кіреді. Мысалы: *Қодіренов, Қожалақ, Елемес, Сатылған, Тезекбай; Бөлтіріков, Итемген, Итібаев, Қасқырбаев.*

Сонымен заманауи қазақ кісі тектерін өрістік тәсіл бойынша талдау нәтижесіне сәйкес антропонимиялық кеңістіктің өзегінде *хан, бай, бек* сынды әлеуметтік детерминативтер, *ақын, құл және тай* антропокомпонеттері мен араб тіліндегі *ғали (әлі, алы, қали), қажы, қазы* антропокомпонеттері арқылы жасалған антропонимдер орналасқан. Антропонимиялық кеңістіктің өзегіне жуық аймаққа мал шаруашығына қатысты атаулардан жасалған есімдер, тарихи, әлеуметтік-саяси оқиғаларды сипаттайтын антропонимдер жатады. Ал шеткері кеңістікте орналасқан кісі тектері қатарынан табиғат құбылыстарына қатысты атаулардан жасалған есімдер, күнтізбелік есімдер және тотемге байланысты антропонимдер табылды.

3.3 Қазақ кісі есімдері мен тектері трансформациясы

Ер антропонимиясы. Тілдік материалды саралау нәтижесінде заманауи қазақ кісі есімдеріндегі дыбыстық өзгерістер, яғни антропонимдік трансформация құбылысы келесі жолдармен жүзеге асырылғандығы анықталды:

- ер есімдеріне қосымша дыбыстардың немесе қосымшаның үстелуі. Мысалы: *Айнар – Айанер, Аман – Аманыш, Әди – Әдият, Сағи – Сағди, Әділ – Адлен, Әли – Альали, Әлияр; Әмір – Аламир, Амирден;*

- ер есімдерінде қазақ тіліндегі дауысты дыбыстардың (*ұ, ы*) түсіп қалу құбылысы. Мысалы: *Айсары – Айсар, Арыслан (к.т. – арслан) – Аслан, Жасұлан – Жаслан;*

- ер есімдеріндегі әріптердің немесе сөздердің орнын ауыстыру. Мысалы: *Рамиль – Армиль, Еласар – Алесар; Нұрәли – Әлинұр;*

Сонымен бірге ресми құжаттарда ер есімдері тілдік нормаға сәйкес жазылмауы, дұрыс дыбысталмауы салдарынан бірнеше нұсқада рәсімделіп жүргендігі анықталды:

- дауысты *ә, е* дыбысының *э* дыбысымен алмастырылуы: *Әлфараби – Эльфараби, Байел – Байэль, Елнар – Эльнар.*

- *у* дыбысының орнына *в* дыбысының жазылуы: *Науат – Нават; Наурызбек – Наврузбек, Уалихан – Валихан;*

- *қ* дыбысының орнына *х* дыбысының жазылуы: *Бақтияр – Бахтияр, Бақыт – Бахыт;*

- *х* дыбысының орнына *к* дыбысының жазылуы: *Асхат – Аскат; ш* дыбысының орнына *ч* дыбысының жазылуы: *Шоқан – Чокан, Шыңғыс – Чингис, і* дыбысының орнына *ы* дыбысының жазылуы: *Едіге – Едыге, Әбдісамат – Абдысамат, Жангелді – Жангельды, т.б.*

Әйел антропонимиясы. Жинақталған тілдік деректер бойынша әйел антропонимиясында орын алған антропонимдік трансформация құбылысына келесі мысалдар жатады.

Әйел есімдеріне қосымша дыбыстардың үстелуі. Мысалы: *Алтынай – Алтыная, Асия – Асият, Әдемі – Әдемиш; Әдила – Адилан, Рахат – Рахатай, Риза – Ризам;*

Есімге қосымшалардың жалғануы және дыбыстардың түсірілуі арқылы түрленіп, дыбыстық өзгеріске ұшыраған әйел антропонимдері:

- *Айлы* → Айлана → Айлана → Айлар → Айлуна → Аймара → Айфара → Аэлина → Дайлин → Тайлин;

- *Айна* → Айнель → Айнэль → Айнэля;

- *Альбина* → Альвина;

- *Әли* → Алиана → Ализа → Алика → Алира → Алиша → Альзина → Альмина → Альфара;

- *Әлфия* → Альфина;

- *Әсел* → Аселина;

- *Әсма* → Асмита → Асмира;

- *Ару* → Аруза → Аруна → Арулана;

- *Ғайни* → Ғайниса → Ғайнура;

- *Дидар* → Диадара → Дидара;

- *Дина* → Динель;

- *Дана* → Даная → Данина → Даниса;

- *Елдана* → Елданасы;

- *Лия* → Лияра;

- *Нұрия* → Нұрида, Нұрина, Нұрфия;

- *Нұршаш* → Нұршашты;

- *Рабия* → Рабина;

- *Рахима* – Рахмила, Рахмина;

- *Роза* → Розали → Розалина;

- *Руфия* – Руфина;

- *Сабина* → Сабриза;

- *Сағи* → Сағида;

- *Сара* → Саримма → Сарина;

- *Сафия* → Сафият; есімнің жасалуы бойынша Айсафи (Айсофи) → Аль-Сафия түрлері кездеседі.

Ұл сөзіне қосымшалар жалғану арқылы жасалған есімдер → *Ұлзана, Ұлиза, Ұлина, Ұлман, Ұлнара.*

Сонымен бірге замануи қазақ әйел антропонимиясында дәстүрлі есімдерге -а дыбысын жалғау арқылы жасалған есім беру үрдісі анықталды: *Баян – Баяна, Елжан – Елжана, Іңкәр – Инкара, Радмир – Радмира, Руслан → Руслана, Саян – Сайяна, Шынар – Шинара.*

Әйел есімдерінің тілдік нормаға сәйкес дұрыс жазылмауы, дыбысталуы бойынша жіберілген қателіктер негізінде бірнеше нұсқада рәсімделген есімдерге: *Бағжан – Бағыжан; Гүлдидар – Гүлдийдар; Гүлзат – Гүлизат; Еңлік*

– Еңілік; Мәдина – Мәдіна, Мәдйінә, Медиана, Мадиням; Нәйла – Нәйлия; Рабия – Рабийя, Сая – Саия, Сәмия – Самайя – Сумаийя, Талшын – Талышын антропонимдері жатады.

Әйел есімдері рәсімделуінде дыбыстардың түсіп қалуына байланысты туындаған қателіктер: *Бибіана – Бибана, Зейнеп – Зейне, Ләззат – Лязат, Меңсұлу – Менслу, Сағадат – Саадат, Хафиза – Хафса*. Сонымен бірге антропонимикалық қорда сақталған дәстүрлі әйел есімдерінің жасалауы бойынша жаңа формалар назар аудартты: *Айсұлу – Айсұ, Бейсенгүл – Бейсгүл, Жансұлу – Жансу*.

Әйел антропонимиясында келесі есімдер әріптердің орнын ауыстыру: *Биназир – Бинариз, Зафира – Зарипа* < зариф, есімдегі сөздердің орнын ауыстыру арқылы жасалған: *Айнұр – Нұрай, Еркежан – Жанерке, Жансая – Саяжан, Нұржан – Жаннұр, Нұржас – Жаснұр*.

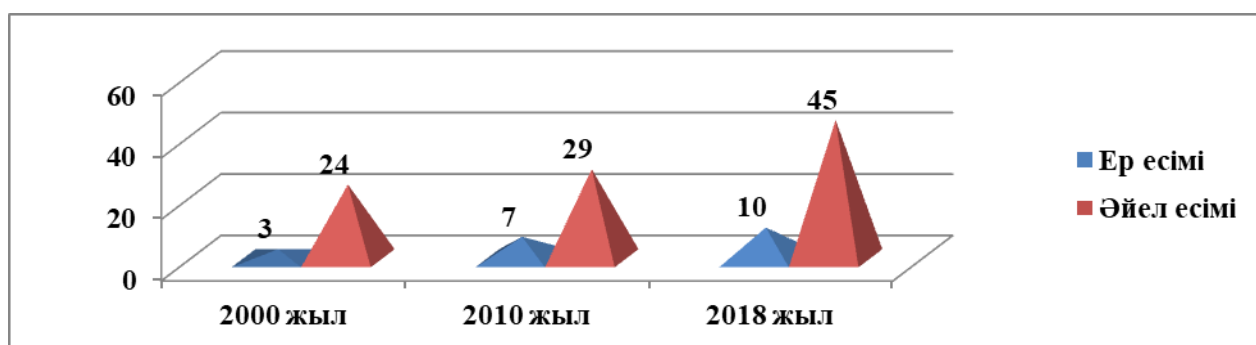
Сонымен қатар тілдік нормаға сәйкес дұрыс дыбысталып рәсімделмеген әйел есімдеріне келесі мысалдар жатады:

- қ дыбысының орнына х дыбысының жазылуы: *Ақмамық – Ахмамық, Ақнұр – Ахнұр*;

- дауысты а, е дыбысының ә дыбысымен алмастырылуы: *Жанна – Джаннә, Бөрте – Бортә*;

- жіңішке і дыбысының орнына жуан ы дыбысының жазылуы: *Айкуміс – Айкумыс*, т.б.

Заманауи қазақ антропонимиясындағы ер және әйел есімдерінің дыбыстық өзгеріске түсуі ықпалынан туындаған антропонимдік трансформация құбылысы 2000 жылдары белең алып, 2010, 2018 жылдары біршама артқандығы анықталды. Дыбыстық өзгерген есімдердің өсу динамикасы төмендегі суретте (сурет 19) берілді.

Сурет 19 – Антропонимдік трансформация динамикасы

Кестеде көрсетілгендей, антропонимдік трансформация құбылысына байланысты дыбыстық кейпі өзгерген есімдер жоғарыда аталған уақыт аралығында саны жағынан арта түскен. Ер есіміне қарағанда дыбыстық өзгеріске әйел есімдерінің бейім екендігін де атап өтуге болады. Бұған қоса, қазіргі кезде *-аль* дыбысы қосылуы арқылы жасалған ер және әйел есімдері: *Альали, Альжан, Альискандер, Альмади, Альмансур, Альмир, Аль-Мухамеднур*,

Альсапар, Альназар, Альнаир, Альрами, Альтаир, Альхан, Сальман; Альви, Альзара, Альдина, Аль-Каусар, Аль-Маруа, Альмина, Альнура, Альсара, Альсара, Аль-Сафи, Альтея, Альфина, Альфинур, Альяна, Амаль, Амираль, Сальма, Сальсабилъ; -ель дыбысы жалғануы арқылы жасалған әйел есімдері де кеңінен қолданылу үрдісі айқындалды: *Адель, Азель, Айнель, Айсель, Динель, Жансель, Ельназ, Жанель, Ринель.*

Сонымен бірге қазіргі уақытта заманауи қазақ антропинимдік жүйесінде екі есімнен бірігіп жасалған антропонимдер саны арта түскендігі анықталды. «Қазақ есімдерінің анықтамалығында» соңғы кездері кейбір азаматтар өз есімдерін бөлшектеп *Мырза-Әлі, Құл-Керім, Құрман-Ғали* тұлғаларында жазып жүргендігі, және бұл ережеге қайшы екендігі айтылады [174, 528 б.].

Зерттеу жұмысына қатысты тілдік деректерді жинақтау уақытында АХАТ қызметкерлерімен сұхбат барысында сәбидің аты-жөнін рәсімдеуде, есім таңдауда тек ата-анасының өтініш парағын толтыруға құқылы екендігі белгілі болды. Сондықтан таңдалған есім мен оның дұрыс дыбысталуы, нормаға сәйкес жазылмауы, есімнің бірнеше нұсқада берілуіне қатысты мәселе туындап отыр. АХАТ қызметкері өтініште көрсетілген есімді өзгертіп, орфографиялық қателерін жөндеуі заңға негізделмеген.

Заманауи қазақ антропонимиясында қазақ тілінің орфографиялық заңдылықтарына, тілдік нормаға сәйкес келмейтін рәсімделмеген есімдер төменде кестелерде берілді (кесте 32, 33).

Кесте 32 – Заманауи қазақ кісі есімдеріндегі дыбыстық өзгерістер

№	Қазақ тіліндегі дауысты дыбыс	Өзгертілген дыбыс	Мысалы
1	2	3	4
1.	а		
1.1		я	<i>Диас – Дияс, Әдила – Адиля</i>
1.2		у	<i>Махаббат – Мухаббат</i>
2	ә	э	<i>Әмина – Эмине, Ләйла – Лейла, Нәйла – Нэйла</i>
3	е		
3.1		и (немесе а)	<i>Әйтеке – Айтике, Ескендір – Искендир (Искандир), Рүстем – Рустам, Темірлан – Тамирлан</i>
3.2		э	<i>Әуез – Ауэз, Байел – Байэль, Елдар – Эльдар (Ильдар), Елнар – Эльнар, Елдана – Элдана, Меруерт – Меруэрт, Бөрте – Бортэ</i>
4	и		
4.1		ей	<i>Мирас – Мейрас, Серікқали – Серікгали, Фируза – Фейруза</i>
4.2		й	<i>Айбике – Айбйке, Мұхамеди – Мұхамедй</i>
4.3		ь	<i>Дария – Дарья, Мария – Марья</i>
5	о		
5.1		а	<i>Томирис – Тамирис</i>
5.2		у	<i>Амангос – Амангус, Болат – Булат, Омар – Умар</i>

32-кестенің жалғасы

1	2	3	4
6	ө	у	<i>Төлеген – Тулеген, Өміржан – Умиржан, Ақкөркем – Аккуркем, Мөлдір – Мольдир</i>
7	ұ	Дыбыстың түсірілуі	<i>Жасұлан – Жаслан, Самұрат – Самрат, Айсұлу – Айслу, Ақсұлу – Акслу, Сұлухан – Слухан</i>
8	ү		
8.1		ю	<i>Ататүрік – Ататюрк, Алмагүл – Алмагюль</i>
8.2		е	<i>Мүнира – Менура</i>
9	ы	у	<i>Жамбыл – Жамбул, Жұлдыз – Жулдуз, Зылиқа – Зулейха</i>
10	і		
10.1		а/е/я	<i>Әдемі – Адема, Жәңгір – Жангер, Дәмелі – Дамеля</i>
10.2		ы	<i>Еділ – Едыль, Ерсін – Ерсын, Жангелді – Жангельды, Құдірет – Кудырет, Айкүміс – Айкумыс</i>
10.3		у	<i>Тастемір – Тастемур, Әбілқайыр – Абулхаир, Ақжүніс – Акжунус, Үмігүлсім – Умигульсум</i>

Берілген кестеде заманауи қазақ кісі есімдерінде орын алған дыбыстық өзгерістерге қатысты қателіктер көрсетілді. Мысалы:

- қазақ кісі есімдерінде дауысты *а* дыбысының *я* немесе *у* дыбыстарына өзгеруі: *Диас – Дияс, Әдила – Адиля, Диана – Дияна, Махаббат – Мұхаббат*;

- дауысты *ә* дыбысының *э* дыбысына өзгеруі: *Әмина – Эмине, Ләйла – Лэйла, Нәйла – Нэйла*;

- дауысты *е* дыбысының *и/а* немесе *э* дыбыстарына өзгеруі: *Әйтеке – Айтике, Ескендір – Искендир* (Искандир), *Рүстем – Рустам, Әуез – Ауэз, Байел – Байэль, Елдар – Эльдар* (Ильдар), *Елдана – Элдана, Меруерт – Меруэрт, Бөрте – Бортэ*;

- дауысты *и* дыбысының *ей* дыбысына және дауыссыз *й* дыбысына өзгеруі немесе эпентеза құбылысының орын алуы: *Мирас – Мейрас, Серікқали – Серікгалей, Айбике – Айбийке, Мұхамеди – Мұхамедй, Аида – Айда* (Айида), *Саида – Сайда*;

- қазақ кісі есімдеріндегі тіркескен *йі* дыбыстарының *э* дыбысымен *Мейірім – Мээрим*;

- дауысты *о/ө* дыбыстарының *а* немесе *у* дыбысына өзгеруі: *Томирис – Тамирис, Амангос – Амангус, Болат – Булат, Төлеген – Тулеген, Өміржан – Умиржан, Ақкөркем – Аккуркем*;

- дауысты *ұ* дыбысының *о* дыбысына өзгеруі немесе түсіп қалуы: *Ерұлан – Еролан, Жасұлан – Жаслан, Самұрат – Самрат, Айсұлу – Айслу, Ақсұлу – Акслу, Сұлухан – Слухан*;

- дауысты *ү* дыбысының *ю* немесе *е* дыбыстарына өзгеруі: *Ататүрік – Ататюрк, Алмагүл – Алмагюль, Мүнира – Менура*;

- дауысты *ы* дыбысының *у* дыбысына өзгеруі: *Жамбыл – Жамбул, Жұлдыз – Жулдуз, Зылиқа – Зулейха*;

- дауысты *i* дыбысының *a/e/я* дыбыстарына өзгеруі: *Әдемі – Адема, Жәңгір – Жангер, Дәмелі – Дамеля;*

Сонымен айтылуына қарай немесе орыс тілінің орфографиялық ерекшеліктеріне қатысты жіңішке дауысты дыбыстылардың жуан дауысты дыбысқа өзгеруі, қазақ тіліне тән емес өзге дыбыстардың теліну мәселелері бойынша деректер келтірілді.

Заманауи қазақ кісі есімдерінде дауыссыз дыбыстарға қатысты орын алған өзгерістер төменде кестеде (33-кесте) көрсетілді.

Кесте 33 – Қазақ кісі есімдерінде дауыссыз дыбыстардың өзгеру құбылыстары

№	Дауыссыз Дыбыстар	Өзгертілген дауыссыз дыбыс	Мысалы
1	2	3	4
1.	б		
1.1		в	<i>Айбар – Айвар, Әліби – Аливви, Альбина – Альвина</i>
1.2		п	<i>Есбол – Еспол, Сатыбалды – Сатыпалды</i>
2	г	к	<i>Амангелді – Аманкельд, Хангелді – Ханкелді</i>
3.	ж		
3.1		дж	<i>Әжігерей – Аджи Гирей, Нариманқожа – Нариманходжа, Жәмила – Джамия,</i>
3.2		ш	<i>Шамжан – Шамшиан</i>
4.	з		
4.1		с	<i>Әуезхан – Әуесхан, Рамзес – Рамсес, Ақкербез – Ақкербес</i>
4.2		қос з әрпінің бірінің түсуі	<i>Ләззат – Лязат</i>
5.	й	и	<i>Әйгерім – Аигерим, Айжан – Аижан, Айша – Аиша</i>
6	йі	э	<i>Мейірім – Мээрим</i>
7.	к	г	<i>Бекзат – Бегзат, Сейітбек – Саидбег</i>
8.	қ		
8.1		г	<i>Ерқанат – Ерганат, Серікқали – Серикгали, Ұлықбек – Улугбек, Ақдана – Агдана</i>
8.2		х	<i>Ақсұңқар – Ахсунхар, Балқаш – Балхаш, Қамарсұлу – Хамарсұлу, Қорлан – Хорлан.</i>
8.3		ғ	<i>Ақнұр – Агнұр</i>
9.	л		
9.1		қос л әрпінің бірінің түсуі	<i>Әсетолла – Асетола,</i>
9.2		ы әрпінің үстелуі	<i>Талшын – Талышын</i>
10.	ң	<i>i</i> әрпінің үстелуі	<i>Еңлік – Еңілік</i>
11.	п		
11.1		б	<i>Данышпан – Данышбан, Мақпал – Мақбал</i>
11.2		ф	<i>Шапағат – Шафағат, Шәрипа – Шерифе</i>

33-кестенің жалғасы

1	2	3	4
12	у	в	Наурызбек – Наврузбек, Дәулет – Давлет
13	ф	п	Бибіфатима – Бибіпатыма
14	х	к	Асхат – Асқат, Дархан – Дарқан
15	ш	ч	Қылышбек – Киличбек, Шоқан – Чокан, Шыңғыс – Чингис, Шынар – Чынар
16	я	йа	Аяна – Айана, Аянұр – Айанұр, Аяулым – Айаулым, Дания – Данийа, Хаят – Хайат

Кестеде заманауи қазақ кісі есімдерінде дауыссыз дыбыстардың өзгертіліп жазылуына байланысты антропонимдік нормаға сай рәсімделмей дыбыстық өзгеріске түскен антропонимдерге мысалдар берілді:

- қазақ кісі есімдерінде дауыссыз *б* дыбысының *в* дыбысына өзгеруі немесе эпентезаның орын алуы: Айбар – Айвар, Әліби – Аливи, Есбол – Еспол, Сатыбалды – Сатыпалды;

- қазақ есімдерінде ұяң дауыссыз *г* дыбысының қатаң *к* дауыссыз дыбысына өзгеруі: Амангелді – Аманкельды, Хангелді – Ханкелді;

- қазақ кісі есімдерінде дауыссыз *ж* дыбысының *жд* немесе *ш* дыбыстарына өзгеруі: Әжігерей – Аджи Гирей, Жәнібек – Джәнибек, Санжар – Санджар, Жәмила – Джәмиля, Шамжан – Шамшан;

- ұяң *з* дауыссыз дыбысының қатаң *с* дауыссыз дыбысына өзгеруі: Әуеззхан – Ауэсхан, Рамзес – Рамсес, Ақкерзес – Ақкерсес;

- дауыссыз *й* дыбысының дауысты *и* дыбысына өзгеруі: Әййгерім – Аиигерим, Аййжан – Аиижан, Аййша – Аииша;

- қатаң *к/қ* дауыссыз дыбыстарының ұяң *г* дауыссыз дыбысына өзгеруі: Беккат – Беггат, Сейіткеке – Сеидгеке, Ерканат – Ерганат, Серікқали – Серикгали, Ұлыққбек – Улугбек, Аққдана – Агдана;

- дауыссыз *қ* дыбысының дауыссыз *х* дыбысына өзгеруі: Ақсұнқар – Ахсунхар, Баққыт – Баххыт, Балқаш – Балхаш, Жарқын – Жархын, Шоқан – Шохан, Қамарсұлу – Хамарсұлу, Қорқан – Хорхан.

- қазақ кісі есімдерінде қос *зз* және *лл* дауыссыздарының бірінің түсіп қалуы: Ләззат – Ляззат, Әсетоллла – Асетолла;

- дауыссыз *л* және *ң* дыбыстарына дауысты *ы* дыбысының үстелуі: Таллшын – Талышын, Еңлік – Еңылік;

- дауыссыз *п* дыбысының дауыссыз *ф* дыбысына өзгеруі: Данпышпан – Данфышпан, Мақпал – Мақфал, Шапағат – Шафағат, Шәприпа – Шәфрифе;

- қатаң дауыссыз *х* дыбысының *к* дыбысына, *ш* дыбысының *ч* дыбысына өзгеруі: Асхат – Асқат, Дархан – Дарқан, Шшоқан – Ччокан, Шшыңғыс – Ччингис, Шшынар – Ччынар;

- *я* дыбысының *йа* дыбыстарына өзгеруі: Аяна – Айана, Аянұр – Айанұр, Аяулым – Айаулым, Дяния – Дйанийа, Хяят – Хйайат.

Көріп отырғанымыздай заманауи қазақ кісі есімдерінде дыбыстық өзгерістер нәтижесінде өрескел қателіктер орын алған.

Сонымен қатар заманауи қазақ антропонимиясында екі немесе үш есімнен бірігіп жасалған есім бері үрдісі белең алып, есімдер бірнеше нұсқада рәсімделген: бірге, бөлек және дефис арқылы. Дерек бойынша 2000 жылы бірге жазылған ер есімдері – 24 (Жарасөркен, Мұхамбетшайбани, Сұлтансүлеймен, Ибраһимсұлтан), дефис арқылы жазылған – 1 (Қаблан-Бек) есім.

Нақты деректерге сәйкес 2010 жылы бірге жазылған ер есімдері – 63 (Біләлрәжаби, Мәдизейінуайыс, Сұлтанбейбарыс).

2018 жылғы бірге жазылған ер есімдері – 71 (Абылайханбейбарыс, Әбдірашидалауддин, Артаберсұлтан), бөлек жазылған ер есімдері – 8 (Әзірет Сұлтан, Камал Әбілмансұр, Мұхаммед Әмин), дефис арқылы жазылған ер есімдері – 12 (Әли-Ағзам, Әмір – Саид, Омар-Фарух) болды.

Заманауи қазақ антропонимиясында екі немесе үш есімнен бірігіп жасалған әйел есімдері: 2000 жылғы дерек бойынша бірге жазылған әйел есімдері – 6 (Айшабибі, Томирисясмин), бөлек жазылған – 1 (Қыз Жібек). Деректерге сәйкес 2010 жылы бірге жазылған әйел есімдері – 9 (Асылажар, Сұлтанпатша), 2018 жылы бірге жазылған әйел есімдері – 12 (Еркеайым, Бибіфатима, Сақыпжамал), бөлек жазылған әйел есімдері – 7 (Мұнтаз Мақал, Рәбия Бегім, Ханна Окоуе), дефис арқылы жазылған – 7 (Адель-Дениз, Айла-Сумайя, Асыл-Дара), т.б.

Байқағанымыздай, аталған жылдарда екі немесе үш есімнен бірігіп жасалған күрделі есім беру үрдісі жыл өткен сайын артуда.

«Мемлекеттік тілдің тазалығы, мәдениетінің арта түсуі, сауаттылық үшін күрес қаншалықты қажет болса, адамдардың аты-жөндерінің қолдану аясы мен қоғамдық қызметіне, олардың сауатты жазылуына мән беру – ерекше ден қойып, баса назар аударарлық мәселе. Өйткені аты-жөн – тарих» [174, 5 б.].

Аты-жөнді әдеби тіл нормасына сәйкес жазып қолдану мақсатында «Қазақ азаматтары аты-жөндерінің емле ережелері жайлы нұсқаулық ұсынылып, онда кісі есімдерінің емлесі, біріккен тұлғалы кісі есімдерінің жазылуы, шет тілдерден енген кісі есімдерінің жазылуы, аты-жөнді жазу үлгісі көрсетілді [174]. Алайда нұсқаулықта берілген ережелер сәбидің аты-жөнін рәсімдеуде ескерілмей отырғандығын деректі құжаттар көрсетіп отыр. Осыған орай қазіргі таңда бір есім бірнеше нұсқада жазылып, қолданылуда.

У.Е. Мусабекова өз еңбегінде: қоғамдағы трансформация тілдік норманың демократиялануына алып келгендігі жөнінде: «Таким образом, необходимо отметить, что происходящие процессы в трансформирующемся обществе приводят демократизации норм» деп атап өтеді [175, с. 81].

Мұндай қателіктер ата-аналардың қазақ әдеби тілінің нормасын, ережелерді және «Кісі аттарының емлесінен» бейхабар екендігін көрсетеді. Кісі аты-жөнін рәсімдеу АХАТ бөлімдері қызметкерлерінің міндетіне кіреді. Дегенмен, «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексіне сәйкес 10-тарауда баланың құқықтары қарастырылады. Баланың атын, әкесінің атын және тегін алуға құқығы қарастырылған 63-бапта: «Балаға ат ата-анасының (немесе олардың орнындағы адамдардың) келісімі бойынша қойылады, аты-

жөні әкесінің аты бойынша не ұлттық дәстүрлер ескеріле отырып беріледі» [176] деп көрсетілген. Сол себепті ата-ана тарапынан толтырылған өтініш бойынша бала аты-жөні рәсімделуі тиіс. Бала аты-жөнінде жіберілген орфографиялық қателіктер АХАТ қызметкерлері тарапынан жөнделуі (АХАТ бөлімі қызметкерлерінің жауабына сәйкес) заңға қайшы болып есептеледі.

Кісі тектерінің трансформациясы. «Кісі тегінің бір отбасында ұрпақтан ұрпаққа мұра ретінде берілетін қызметі жөнінде Н.И. Шейко: «Фамилия передается по наследству в неизменном виде от отца к сыну, от сына к внуку и может существовать в неограниченном ряду поколений одной и той же семьи, если в каждом из них будет рождаться мужчина, так как дети обычно получают фамилию от отца и сами в свою очередь передают своим сыновьям» [163, с. 260] деп тұжырым жасайды. Кісі тегі – еш өзгеріссіз табысталатын мұрагерлік атау және белгілі бір отбасында шектеусіз бірнеше ұрпаққа дейін жалғасуы мүмкін, ал кісі есімі жеке адамға берілетін индивидуалды атау болып табылады.

Қазақ тіліндегі кісі тектерінде дауысты дыбыстардың орыс тілінде берілу ережесінің бұзылу жағдайлары кестеде (34-кесте) көрсетілді.

Кесте 34 – Кісі тектерінде дауысты дыбыстардың өзгеру құбылыстары

№	Дауысты дыбыс	Дауысты дыбыстың өзгеруі	Мысалы
1	2	3	4
1.	а		
1.1		е	<i>Еламанов – Елеманов, Қожамқұлова – Кожемқұлова</i>
1.2		я	<i>Исламов – Ислямов, Биаметов – Бияметов, Жайлаубек – Жайляубек, Тайлақов – Тайляков</i>
1.3		у	<i>Қожамбаев – Кожумбаев, Оразғалиев – Урузғалиев, Тоқтағанова – Токтағанова</i>
2.	2	я	<i>Білалов – Билялов, Фабділәшім – Кабдыляшим, Қалиәкпарова – Калиәкперова</i>
3.	е		
3.1		и	<i>Шегебаев – Чигебаев, Есбаев – Исбаев, Есенәлиева – Исиналиева, Жиренбаева – Джиринбаева, Шерханов – Чирханов</i>
3.2		э	<i>Әуезов – Ауэзов, Есбаева – Эспаева, Ергазиев – Эргазиев, Ермуратова – Эрмуратова</i>
3.3		әріптің (дыбыстың) түсірілуі	<i>Ескендіров – Скендилов, Зейінбай – Зинбай, Ниетқалиев – Нитқалиев</i>
3.4		ю	<i>Төлебаева – Тюлюбаева</i>
4	еу	ю	<i>Төлеубаев – Тюлюбаев, Елеукенов – Елюкенов, Елеусінов – Елюсинов</i>
5.	и		
5.1		ей немесе ий	<i>Әлибеков – Алейбеков, Досқали – Досғалий, Қали – Калий, Оразғали – Уразғалий</i>

34-кетенің жалғасы

1	2	3	4
5.2		ь	<i>Даниярова – Даныярова, Дәулетияров – Давлетьяров, Илиясова – Ильясова</i>
5.3		әріптің түсірілуі	<i>Жиенәлиев – Женалиев, Исламжанова – Сламжанова</i>
6.	о		
6.1		а	<i>Совет – Савет, Тоқтаров – Тахтаров.</i>
6.2		у	<i>Аманжолов – Аманжулов, Қосанов – Кусанов, Шокбаров – Чукбаров</i>
7	ө		
7.1		у	<i>Бөлтірікова – Бультрикова, Көрпетаев – Курпетаев, Өтеуленова – Утивленова</i>
7.2		ю	<i>Төлеуханов – Тюлевканов, Төребаев – Тюребаев</i>
8.	у		
8.1		в	<i>Әнуаров – Анваров; Сәдуақасов – Садвақасова</i>
8.2		ю	<i>Елубаева – Елюбаева</i>
9.	ү	ю	<i>Сүлейменов – Сюлейменов, Түлікбаева – Тюлюкбаева</i>
10.	үй	ю	<i>Дүйсенбеков – Дюсенбеков</i>
11.	ы		
11.1		е	<i>Арынов – Аренов, Шыбықбаев – Чебыкпаев, Мырзахметова – Мерзахметова</i>
11.2		у	<i>Байбосынов – Байбосунов, Қоңыров – Конуров, Нұрышев – Нурушев, Бұғыбаева – Бугубаева</i>
12.	і		
12.1		е	<i>Әбділдинов – Абдельдинов, Ділмұқанов – Дельмуханов, Темірбекова – Темербекова</i>
12.2		ы	<i>Әшімов – Ашымов, Бердіқұлова – Бердықұлова, Ділдабаев – Дыльдибаев</i>
12.3		у	<i>Әбдікәрімов – Абдукаримова, Жүнісов – Жунусов, Өксікбаев – Уксукбаев, Тілеубаев – Тулеубаев</i>

Кестеде көрсетілгендей, қазақ кісі тектеріндегі дауысты дыбыстарға катысты келесі фонетикалық өзгерістерге тоқталып өтейік:

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде *л* дауыссыз дыбысынан кейін келетін *а* және *ә* дауысты дыбыстарының *я*-ға өзгеруі: *Исламов – Ислямов, Жайлаубеков – Жайляубеков, Білалов – Билялов, Қалиәкпарова – Калиякпарова;*

- қазақ тіліндегі есімдерде *м* және *н* үнді дауыссыздарының алдында келетін *а* дауысты дыбысының *е*-ге немесе *у*-ға өзгеруі: *Еламанов – Елеманов, Қожамқұлова – Кожемқұлова, Қожамбаева – Кожұмбаева, Тоқтағанова – Токтағунова;*

- қазақ кісі тектерінде сөз басында немесе сөз ортасында келетін *е* дауысты дыбысының *и* дыбысына өзгеруі: *Есбаев – Исбаев, Есенәлиева – Исиәлиева, Жиренбаева – Джиринбаева, Шегебаев – Чигибаев, Шерханов – Чирханов;*

- замануи қазақ кісі тектерінде сөз басында немесе сөз ортасында келетін *е* дауысты дыбысының *э* дыбысына өзгеруі немесе түсіп қалуы: *Есбаева – Эспаева, Әуезов – Ауэзов, Ергазиев – Эргазиев, Ескендіров – Скендиоров, Ниетқалиев – Ниткалиев*;

- қазақ кісі тектерінде *е/ө/ү* дауысты дыбыстарының, *-еу* жұрнағының *ю*-ға өзгеруі: *Төлебаева – Тюлюбаева, Төлеубаев – Тилюбаев, Төребаев – Тюребаев, Елеукенов – Елюкенов, Елеусінов – Елюсинов, Сүлейменов – Сюлейменов*;

- *и* дыбысына аяқталатын есім соңында дауыссыз *й* дыбысының қосылуы (эпентеза): *Досқали – Досгалий, Оразғали – Уразгалий*;

- замануи қазақ кісі тегінде дауысты *и* дыбысының *ь* жіңішкелік белгісіне өзгеруі немесе түсіп қалуы: *Даниярова – Даньярова, Дәулетияров – Давлетьяров, Илиясова – Ильясова, Жиенәлиев – Женәлиев, Исламжанова – Сламжанова*;

- замануи қазақ кісі тегіндегі *о* дауысты дыбысының *а*-ға өзгеруі: *Совет – Савет, Тоқтаров – Тахтаров*;

- замануи қазақ кісі тегінде *о* және *ө* дауысты дыбыстарының *у*-ға өзгеруі: *Аманжолов – Аманжулов, Қосанов – Қусанов, Бөлтірікова – Бультрикова, Көрпетаев – Курпетаев, Төлепов – Түлепов*;

- замануи қазақ кісі тегінде дауысты *у* дыбысының *в*-ға немесе *ю*-ға өзгеруі: *Әнуаров – Анваров; Сәдуақасов – Садвақасова, Елубаева – Елюбаева*.

- замануи қазақ кісі тегінде дауысты *ы* дыбысының *е*-ге немесе *у*-ға өзгеруі: *Арынов – Аренов, Шыбықбаев – Чебыкпаев, Мырзахметова – Мерзахметова, Қоңыров – Конуров, Нұрышев – Нурушев, Бұғыбаева – Бугубаева*;

- замануи қазақ кісі тегінде дауысты *і* дыбысының *е/ы/у*-ға өзгеруі: *Әбділдинов – Абдельдинов, Темірбекова – Темербекова, Әшімов – Ашымов, Әбдіқалықова – Абдықалықова, Әбдікәрімов – Абдукаримова, Өксікбаев – Уксукбаев*. Кісі тектерін орыс тілінің дыбысталу жүйесіне сәйкес рәсімдеу салдарынан қазақ тіліне тән төл (*э, о, ө, ұ, ү, ы, і, қ*) дыбыстардың өзгеріп, антропонимдік трансформация құбылысы орын алғандығын атап өтуге болады.

Қазақ тіліндегі кісі тектерінде дауыссыз дыбыстардың орыс тілінде берілу ережесінің бұзылу жағдайлары кестеде (кесте 35) көрсетілді.

Кесте 35 – Қазақ кісі тектерінде дауыссыз дыбыстардың өзгеру құбылыстары

№	Қазақ тіліндегі дауыссыз дыбыстар	Өзгерген дыбыс	Мысалы
1	2	3	4
1.	б		
		в	<i>Абатов – Аватов, Әбуғали – Авугали, Сәбит – Савит, Сыбанбаева – Сванбаева</i>
		п	<i>Арықбаев – Арыкпаев, Бесбаев – Беспаев, Болатова – Полатова, Рысбаев – Рыспаев, Тұрысбеков – Турыспеков</i>

35-кестенің жалғасы

1	2	3	4
2.	ғ	к	<i>Айтуғанов – Айтуқанов, Молдағалиев – Молдақалиев, Ғайсина – Қайсина, Ғизатова – Қизатова</i>
3.	ж		
3.1		дж	<i>Әжібаев – Аджибаев, Жаңбыршынов – Джанбуришинов, Жылқайдаров – Джелкайдаров</i>
3.2		д	<i>Жұртбаева – Дюртбаева, Жүзбаева – Дузбаева, Жүсіпов – Дюсупов</i>
3.3		ч	<i>Әбілжанов – Абилчанов, Білжанов – Билчанов, Құтжанов – Қутчанов</i>
4.	қ		
4.1		г	<i>Ақдәулетов – Агдавлетов, Шыңқожанова – Шыңғужанова</i>
4.2		х	<i>Айтқожина – Айтхожина, Ысқақов – Исхаков, Қожабаяев – Ходжабаяев, Құдайбергенов – Худайбергенов, Сиқымбаяев – Сихымбаяев</i>
5.	н	м	<i>Аргынбеков – Аргимбеков, Жиенбаяев – Жиембаев, Қашқынбаяев – Кашкимбаяев, Сәрсенбаяева – Сарсембаяева</i>
6.	п		
6.1		б	<i>Әбдіжаппаров – Әбдіжаббиров,</i>
6.2		ф	<i>Әнапияева – Анафьяева, Шәріпханова – Шарифканова</i>
7.	с	з	<i>Тасболатов – Тазболатов, Шыңғысов – Чингизов</i>
8.	сж	щ	<i>Досжанов – Доцанов, Есжанов – Ицанов</i>
9.	т	д	<i>Ахметов – Ахмедов, Ришатов – Ришадов, Советов – Соведев, Махмұтов – Махмұдова</i>
10	у	в	<i>Әуелбеков – Авелбеков, Дәулетқұлов – Давлетқұлов, Сайлауханова – Сайлевханова, Таубай – Тавбай, Тілеулесов – Тілевлесов</i>
11.	ш	ч	<i>Ақшабаяева – Ақчабаяева, Алақушікова – Алақушікова, Шекебаяев – Чекебаяев, Шойынбеков – Чуенбеков, Шеңгелбаяев – Ченгельбаяев</i>

Қазақ кісі тектеріндегі дауыссыз дыбыстарға қатысты кестеде берілген келесі фонетикалық өзгерістерге тоқталып өтейік:

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде *б* дауыссыз дыбысының *в* немесе *п*-ға өзгеруі: *Әбуғали – Авуғали, Сәбитов – Савитов, Сыбанбаяева – Сванбаяева, Арықбаяев – Арықпаяев, Бесбаяев – Беспаяев, Болатова – Полатова;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде ұяң *ғ* дауыссыз дыбысының қатаң *к* дауыссыз дыбысына өзгеруі: *Айтуғанов – Айтуқанов, Молдағалиев – Молдақалиев, Ғайсина – Қайсина, Ғизатова – Қизатова;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде *ж* дауыссыз дыбысының *дж/ж/ч* дыбыстарына өзгеруі: *Әжібаев – Аджибаев, Жылқайдаров – Джелкайдаров, Жұртбаева – Дюртбаева, Жүзбаева – Дузбаева, Білжанов – Билчанов, Құтжанов – Қутчанов;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде қатаң қ дауыссыз дыбысының х дыбысына және ұяң г дыбысына өзгеруі: *Айтқожина – Айтхожина, Ысқақов – Исхақов, Құдайбергенов – Хұдайбергенов, Ақдәулетов – Агдавлетов, Шынқожанова – Шынгужанова;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде н дауыссыз дыбысының м-ға өзгеруі: *Арғынбеков – Аргимбеков, Жиенбаев – Жиембаев, Қашқынбаев – Қашкимбаев;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде п дауыссыз дыбысының ф-ға немесе ұяң б дыбысына өзгеруі: *Әнапияева – Анафьяева, Шәріпханова – Шарифканова, Әбдіжаппаров – Әбдіжаббиров;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде қатаң с дауыссыз дыбысының з-ға өзгеруі: *Тасболатов – Тазболатов, Шыңғысов – Чингизов;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде сж дыбыстары тіркесінің щ-ға өзгеруі: *Досжанов – Дощанов, Есжанов – Ищанов;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде қатаң т дауыссыз дыбысының ұяң д-ға өзгеруі: *Ахметов – Ахмедов, Советов – Соведов, Махмұтов – Махмудов;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде у дауыссыз дыбысының в-ға өзгеруі: *Әуелбеков – Авелбеков, Дәулетқұлов – Давлеткулов, Сайлауханова – Сайлевханова, Таубай – Тавбай, Тілеулесов – Тилевлесов;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде х дауыссыз дыбысының к дыбысына өзгеруі: *Әділханов – Адельқанов, Қасымханонова – Касымқанова, Дарханов – Дарқанов;*

- қазақ тіліндегі кісі тектерінде ш дауыссыз дыбысының ч дыбысына өзгеруі: *Ақшабаева – Ақчабаева, Алақушікова – Алақучікова, Шекебаев – Чекебаев, Шойынбеков – Чуенбеков, Шеңгелбаев – Ченгельбаев.*

Жоғарыда келтірілген мысалдар қазақ кісі тектерінің дұрыс жазылып рәсімделмеуі салдарынан орын алған қателіктердің көрінісі болып табылады. Антропонимдер алғашқы формасынан, мағынасынан ауытқаған. Ресми құжаттарда антропонимдердің (кісі есімі, әкесінің аты, тегі) ұлттық тіліміздің нормасына сәйкес дұрыс жазылуы бойынша мәселе өз шешімін толықтай таппай келеді.

У.Е. Мусабекова тілдік норма, орфографиялық ережелер тұрғысында: «... правописание – это отнюдь не только результат нормализаторских усилий, система раз и навсегда установленных правил, – это и саморазвивающаяся система, требующая регулярной и систематической корректировки, упорядочения с учетом существующей практики письма на основе отслеживания спонтанно происходящих в нем изменений» дейді [177, с. 26].

Антропонимдердің әдеби тіл нормасына сәйкес дұрыс жазылуы, құжаттарда қатесіз рәсімделуі шешілуге тиісті өзекті мәселелер қатарында. Кісі аты-жөнінің дұрыс рәсімделмеуі бойынша жоғарыда атап көрсетілген қателіктер қазіргі қоғам мүшелері тарапынан сауаттылықты талап етеді.

3.4 Қазақ антропонимиясындағы сахналық есімдер трансформациясы

Соңғы жылдары әр түрлі гуманитарлық ғылым салаларында бүркеншік атқа (псевдоним) деген қызығушылық туындағаны байқалады. Атап айтсақ,

лексикографтар бүркеншік аттарды зерттеу нәтижесінде сөздік құрастырса (И.Ф. Масанов «Словарь русских псевдонимов», 1958), ономастикада бүркеншік атқа В.Г. Дмитриев (1977); А.В. Сулова, А.В. Суперанская (1978); М.В. Голомидова (1998) ғылыми еңбектерінде түсініктеме беріп, жан-жақты сипаттайды. Бүркеншік атқа берілген бірнеше анықтаманы ұсынуға болады. И.Ф. Масанов «В мире псевдонимов, анонимов и литературных подделок» еңбегінде бүркеншік атқа мынадай анықтама береді: «псевдоним – всякая подпись под произведением, не соответствующая действительной фамилии автора» [178 с. 285].

А.В. Суперанская бүркеншік аттарды жалқы есімнің ерекше тобы ретінде қарастырады. Оның пікірінше: «Если он имеет псевдоним, у него обязательно есть настоящее имя собственное» [19, с. 38]. Яғни адамда бүркеншік аттың болуы дегеніміз оның міндетті түрде шын есімі бар екендігін білдіреді.

Өз еңбегінде В.Г. Дмитриев: «бүркеншік атты – қолтаңбада шын есім мен текті алмастыратын ойдан шығарылған немесе өзгерген есім мен тектің жалпы атауы» деп қарастырады [179, с. 278].

Н.В. Подольская құрастырған сөздікте бүркеншік атқа келесі анықтама беріледі: «Псевдоним – вид антропонима, вымышленное имя, существующее в общественной жизни человека наряду с настоящим именем или вместо него. В русской традиции псевдоним может заменять фамилию (чаще всего), имя личное, отчество, всю формулу имени [15, с. 113]. Жоғарыда берілген анықтамалардың айырмашылығына қарамастан, ғалымдар бүркеншік аттың кісі есімімен салыстырғанда жалған, ойдан шығарылған есім екендігін атап көрсетеді.

Қазақ антропонимикасында лақап, бүркеншік аттарды жүйелі түрде алғаш рет ғалым Т. Жанұзақ қарастырған: «Бүркеншік ат (псевдоним) деп шын аттан бөлек, ойдан шығарылған, көп реттерде фамилия мен есімдер орнына жүретін атауларды айтады. Ол гректің *псевдонимес* сөзінен, мәнісі «жалған аталған, жасырын» деген ұғымды білдіреді» [13, 86 б.].

Қазіргі таңда кісі есімдерінің бұл тобын зерттеген ғалым Т.Т. Джарасова бүркеншік атты туылған кезде берілген шынайы кісі есімімен салыстырғанда, неғұрлым кештеу қойылатын бейресми ат ретінде есептейді. «Бүркеншік есім» (псевдоним) сөзі грек тіліндегі *ψευδής* «жалған, өтірік» және *ὄνομα* «есім» екі түбір сөзден құралған. Ағылшын тілінде «бүркеншік ат» терминіне «*pseudonym*, *penname* (әдебиеттегі есім), *stage-name* (сахналық есім)» терминдері сәйкес келеді [180, с. 97].

Сонымен қатар, *сахналық есіммен* бірге *әртістік есім* деген термин де қолданылады. *Сахналық есімдердің* бірнеше түрлері бөлініп қарастырылды (*антионим*, *аристоним*, *героним-псевдоним*, *ихтионим*, *инкогнитоним*, *преноним*, *хромотоним*, *ойдоним*, т.б.).

В.Г. Дмитриев өз еңбегінде қазіргі шетел әншілері бүркеншік аттың *преноним* деп аталатын ерекше түрін, яғни кісі тегін қолданбай, тек қана өз есімін танымалдық үшін қолданатынын атап өтеді [179, с. 278], мысалы: *Алсу*, *Валерия*, *Ника*, *Шура*, *Юлиан*, *Bejoncé*, *Fergie*, *Usher*, *Madonna* және тағы басқа.

Бүркеншік ат пен тауар таңбалары және жарнама арасындағы өзара байланысты зерттеген К.С. Мочалкина: «с товарными знаками псевдонимы роднит искусственность их создания и вольное обращение с языковым материалом» [181, с. 77] деп тұжырым жасайды. Адресаттың назарын аударта отырып, жағымды ассоциация туғызатын бүркеншік аттар жарнамалық қызмет атқарады. Мысалы: *50 Cent, Глюк'oZa, Pink, Eminém, Lady Gaga, Pitbull* – заманауи эстрада жұлдыздарының бүркеншік аттары. Жарнаманың негізгі мақсаты тауарды сатып алуға (қарауға, тыңдауға, оқуға және тағы басқа) деген қызығушылықты арттыру екендігі баршамызға белгілі.

Бүркеншік атқа сипаттама беруде А.В. Суперанская лингвистикалық тұрғыда топтастыруды (құрылымы, фонетикалық, семантикалық және тағы да басқа белгілері бойынша) басшылыққа алуды ұсынады. Сонымен қатар Бүркеншік ат әлеуметтік, психологиялық, тарихи, эстетикалық, логикалық тұрғыда зерттелуі қажет деген. Сондықтан әр жолы зерттеушінің алдында алуан түрлі шешілуі тиіс міндеттер болады [7, с. 221].

2000 жылдары сахналық есімнің жасалуындағы өзгешелікті атап көрсеткен зерттеуші О.В. Врублевскаяның пікірінше: «Существует и вербальный компонент, который можно отнести к средствам адресации. Это написанная латиницей аббревиатура MC, которая обозначает / помечает исполнителя рэпа. Многие исполнители используют эту комбинацию как компонент своего псевдонима, например: *Noize MC* (Иван Алексеев), *MC Молодой* (Антон Ионов), *Dino MC 47*» [109, с. 134]. Демек рэп жанрында өнер көрсететін жұлдыздардың есімінің алдына немесе есімінен кейін жалғанатын MC аббревиатурасымен ерекшеленеді. Мұндай бүркеншік ат үлгісімен назар аудартқан Қазақстан сахнасында да *MC Сайлаубек* атты рэп әншісі бар екендігін білеміз. Оның шын аты-жөні – *Қабылхамит Сайлаубек*, яғни бұл әнші сахналық есім ретінде тек өзінің шын есімін қолдана отырып, MC аббревиатурасын қосқан.

Қазақ эстрадасындағы әнші, әрі дизайнер *Лидо* өзінің сахнадағы атын шынайы Лидия Досалина деген есімі мен тегінің алғашқы буындары арқылы құрастырған – *ли + до*. Осыған байланысты журналистер әншінің жаңа есімі оның шығармашылығында, жеке өмірінде сәттілікке, танымалдылыққа қол жеткізуіне жол ашты деген пікірде. Сахнадағы келесі ойдан шығарылған, қиялдан туындаған аттар бүркеншік аттың жасалуындағы жаңа үрдістің қалыптасуын аңғартады. Музыкалық аспапта ойнайтын танымал скрипкашы Қорлан Кунсеркина *Лана* деген лақап атпен белгілі, ол өз шығармашылығында тұңғыш рет скрипка мен поп-музыканы ұштастырған нағыз өнер иелерінің бірі [182]. Тыңдаушылар бұл әртістердің шын аты-жөнінен мүлдем хабарсыз, оларды тек *Лидо* және *Лана* ретінде таниды.

Бүркеншік аттың ерекшелігі сол, мұнда ресми антропонимиялық формулаға (кісі тегі, кісі есімі, әкесінің аты) қойылатын талап сақталмайды. Мысалы, өзіндік тыңдармандары бар *Айжан Нұрмағамбетованың* есімі мүлдем басқа екен. Құжатта *Айтжан* Нұрмағамбетова болып жазылған. Ал *Айжан* есімі туған сіңлісінің есімі. Халыққа ер баланың атымен танылғысы

келмегендіктен осындай қадамға барған. Әнші *Кенталды* алғашында Талғат Кенжеболатов есімімен танытын едік. Алайда әріптесі *Лидо* ханым секілді есімі мен тегінің алғашқы *кен* және *тал* буындарын біріктіріп, өзіне бүркеншік ат ойлап тапқан [183].

Қазақ әншілерінің сахнадағы аттарына талдау жасау арқылы постсоветтік кезеңде өзін халыққа таныстырудың жаңа формалары пайда болғандығын байқауға болады. Әншілердің арасында өз руын тегіне айналдырған әншілеріміз бар. Мысалы, *Нұрлан Албан*, *Аша Матай*, *Сара Найман*, *Ақылбек Жемей*, *Майра Керей*. *Ғаділбек Жанай*. Майра әнші алғашында Мұхамедқызы болып шыққандықтан, жұрт оны әлі күнге дейін солай атаудан жаңылар емес. «Тегін кенет Керей деп ауыстырғанда, шыны керек, барша қазақ Майраға бір түрлі тосырқай қарады. Оның мәнін әншінің өзі «Еуропа жұртының Мұхамедқызы деген ұзын текті айтуға тілі келмейтіндігімен» түсіндіруге тырысты. Сонымен бірге сол тұстағы исламға деген теріс көзқарас «Мұхаммед» атауына үрке қарап, қасиетті есімді көзге шыққан сүйелдей көрсе керек. Сол себепті Мұхамедқызы Керейге айналды» [184].

Сонымен қатар, руын бүркеншік атына айналтырған әншілердің бірі – *Абай Бегей*. «<...> әні ең көп сұранысқа ие болған батыстың әншісі *Абай Бегей* де сахнаға лақап атпен шығып жүрген өнер адамының бірі болып шықты. Есімі Абай, ал фамилиясы Ниязқұлов. Бірақ *Бегей* тегімен танылуды жөн көріпті». [185].

Қазақ шоу-бизнес өкілдерінің ішінде *Қайрат Нұртас* (Айдарбеков Қайрат Нұртасұлы), *Төреғали Төреәлі* (Әлиханов Төреғали Төреәліұлы), *Ернар Айдар* болып танылған жұлдыздар (Айдаров Ернар Жанабаевич) «кісі есімі + әкесінің аты» немесе «кісі есімі + тегін» қолданған.

Қазақ эстрадасында *Бүркіт* деген бүркеншік атпен жүрген әншінің шын есімі – *Айбек*. Әнші бұл бүркеншік атты таңдауын дәл осы құс секілді өнер әлемінде биік самғауды мақсат етумен түсіндіреді. Сахнаға лақап атпен шығуға кеңес берген продюсері Евгений Жагалтаев. Бүркіттің жары құжатта Айша деп жаздырған есімін *Аиша* есіміне өзгертті. Сонымен бірге *Жігіттер* тобының мүшесі *Айдар Байжановтың* шын есімі – *Ерсінбек Тұрғанбекұлы*. Бала кезінен оны *Айдар* деп әке-шешесі мен достары атап кеткен, сол есім сахналық есім ретінде қалыптасқан [183].

Сонымен қатар тыңдармандарын әндерімен ғана емес, сымбатымен тамсандырып жүрген әнші *Луинаның* шын есімі – *Луиза Кәрімбаева* екендігін көпшілік жұрт біле бермейді [186]. Қарқынды дамып келе жатқан қазақ шоу-бизнес өкілдерінің бүркеншік аттарының пайда болу, шығу себептерін зерттеуді жөн санадық.

Зерттеу жұмысының нысаны ретінде шоу-бизнес жұлдыздарының сахнадағы бүркеншік аттары алынды. Зерттеу дереккөзіне 1990-2017 жылдар аралығында БАҚ материалдары мен www.aburoy.kz сайты [186] жатады. Аталған жылдар бойынша 120 музыкант, әнші, ән әрлеушілердің бүркеншік аттары зерттелді. Жинақталған бүркеншік аттар формасы, құрылымы, семантикасы бойынша жіктеліп, топтастырылды (кесте 36).

Қазақ шоу-бизнес жұлдыздарының бүркеншік аттарының жасалу жолдарына талдау жасау нәтижесінде, олардың 44,16 %-ы – «кісі есімі+ тегі (әкесінің аты)» үлгісі арқылы жасалған сахналық атпен танымал екендігі анықталды. Мысалы: *Қайрат Нұртас, Төреғали Төреәлі, Ернар Айдар, Сейдахмет Айбек* және тағы басқа. Өз есімдерінің дыбыстық өзгерген формасын бүркеншік ат ретінде қолданған өнер иелері – 3,3 %-ды құраса (*Луина, Айтжан*), ойдан құрастырылған бүркеншік атпен халыққа танылғандарының пайыздық үлесі – 5,9 %-ды (*Бүркіт, Диная, Сату, Макеша*) көрсетті.

Бір қызық мысал ретінде *Қапқараишка* бүркеншік атты келтіруге болады. Яғни, Нұржан Керменбаев Қазақстан «Super star» жобасында қатысқан кезінде әділ-қазы мүшесі Нағима Есқалиева бет-әлпетіне қарап, оны *Қапқараишка* лақап есіммен деп атаған. Осы лақап есім сол әншіге таңба ретінде телінді.

Кесте 36 – Сахналық есімнің жасалу жолының заманауи бағыттары

Сахналық есім үлгісі	Мысалы	Пайыздық үлесі
1	2	3
Кісі есімі + тегі (әкесінің аты)	Қайрат Нұртас (Айдарбеков Қайрат Нұртасұлы, Төреғали Төреәлі (Әлиханов Төреғали Төреәліұлы, Ернар Айдар (Айдаров Ернар Жанабаевич)	44,16 %
Бүркеншік ат	Бүркіт (Айбек Сейітов), Диная (Динара Каирова), Шамси (Ахметәлі Байменов)	5,9 %
Трансформацияланған кісі есімі	Луина (Луиза Кәрінбаева), Айжан Нұрмағанбетова (Айтжан Нұрмағанбетова),	3,3 %
Бүркеншік тек + кісі есімі	Қожағұл Ерболат (Измурзаев <i>Ерболат</i> Итешович), Алиев Арыстанбек (Мухамедиұлы Арыстанбек)	5,86 %
Бүркеншік ат + кісі тегі	<i>Әсия Омарова (Омарова</i> Василия Шынқожаевна)	0,8 %
Бүркеншік ат + бүркеншік тек	<i>Айдар Байжанов</i> (Ерсінбек Тұрғанбекұлы), <i>Ерұлан Көпжасарұлы</i> (Кобен Ерлан)	1,66 %
Бүркеншік ат + бүркеншік тек	<i>Айдар Байжанов</i> (Ерсінбек Тұрғанбекұлы), <i>Ерұлан Көпжасарұлы</i> (Кобен Ерлан)	1,66 %
Аббревиатура (кісі есімі мен тегі алғашқы буынынан жасалған)	<i>Лидо</i> (Лидия Досалина), <i>Кентал</i> (Талғат Кенжеболатов)	1,66 %
Кісі есімі + ру аты	<i>Майра Керей, Нұрлан Албан, Сара Найман, Ақылбек Жеменей</i>	7,5 %
Мифтік кейіпкер, апелляция атаулар, сөз тіркестері	<i>Қыдыр-ата, Барыс Хан, Қожаназар, Жігер, Сұлужүрек</i>	9,16 %
Латын графикасы негізінде жасалған бүркеншік аттар	<i>DAS, Ballou, Dias Adil, Uoli, Qonyratbay Fat</i>	20,83 %

Сонымен бірге танымал тұлғалар арасында «бүркеншік тек + кісі есімі» үлгісіндегі бүркеншік атпен белгілі тұлғалар – 5,86 %-ды көрсетсе (*Қожағұл Ерболат – Измурзаев Ерболат Итешович, Алиев Арыстанбек* – Мухамедиұлы Арыстанбек), «лақап ат + кісі тегі» үлгісіндегі лақап аттар – 0,8 %-ды (*Әсия Омарова – Омарова Василия Шынкожаевна*), «лақап ат + лақап тектен жасалған үлгі – 1,66 %-ды көрсетті (*Ерұлан Көпжасарұлы* – Кобен Ерлан, *Айдар Байжанов* – жігіттер тобының әншісі).

2000 жылдары бүркеншік аттың жаңа үлгісі пайда болғанын келесі мысалдар дәлелдейді: *J.Nai* – Абилдинов Жандос Жанболатович, композитор, ақын; *DAS* – Ақынбеков Диас Нурланович, музыкант, ән сөзінің авторы; *Dias Adil* – Әбіл Диас Берікұлы, музыкант, аранжировка; *Ballou* – Балымбетов Тимур Бауыржанович, музыкант, ән сөзінің авторы; *Uoli* – Джайлыбаев Уалихан Халилуллаевич, музыка, аранжировка; *DJ Samick* – Ермаханов Самал Сисекенович, музыкант, аранжировка; *Shivang* – Жамбакиев Азиз Махаметович, музыка, аранжировка, *Qonyratbay Fam* – Қоңыратбай Сұлтанәлі Кенжеәліұлы, музыкант. Мұндай жаңа бағыттағы латын графикасы негізінде жасалған бүркеншік аттардың пайыздық көрсеткіші – 20,83 %-ды құрады. Жоғарыда мысал ретінде келтірілген бүркеншік аттар дәстүрлі антропонимдік үлгіге формасы жағынан да, құрылысы жағынан да сәйкес келмейді.

Мифтік кейіпкер, апеллятив атаулар, сөз тіркестері мен тұрақты тіркестер арқылы жасалған 9,16 %-ды құрайтын лақап аттардың жаңа үлгісі ерекше назар аудартады. Мысалы: *Қыдыр-ата* – Азимбаев Ернур Мусаевич, музыкант; *Қожаназар* – Акбуркитов Кожа, ән сөзінің авторы; *Барыс Хан* – Ахметов Бақдәулет Арыстанұлы, музыкант, ән сөзінің авторы; *Сұлу* – Бегманова Жаксыгуль Шамшеновна, музыкант, ән сөзінің авторы; *Тілек* – Даму Тілеухан, музыка, мәтін; *Жігер* – Еликбаев Канат Жарқимбекович, музыка, мәтін; *Қалдыбай* – Иламанов Моллаберген Сейлханович, аранжировка; *Хан-қызы* – Іңкәрбек Әлия Ерболатқызы, мәтін; Ораз ақын – Кинбаев Оразбек Бекболатович, мәтін; *Сары Тентек* – Максұтов Қуаныш Мажкенович, музыка, мәтін; *Сұлужүрек* – Өмірбек Бекмұрат, мәтін. Қазақ жұлдыздары арасында «кісі есімі + ру аты» үлгісіндегі бүркеншік атпен танылғандар – 7,5 %-ды құрады. Мәселен: *Нұрлан Албан, Сара Найман, Ақылбек Жеменей, Майра Керей, Ғаділбек Жанай* және тағы басқа.

Сахнадағы бүркеншік аттардың жасалуының бірнеше үлгісі бар екендігі анықталды. Бүркеншік аттар жасанды атау сөздер ретінде түрлі экстралингвистикалық факторлар арқылы пайда болып, антропонимдердің бір түрі түрінде қоғамда қызмет атқарады. Қоғамда болып жатқан өзгерістер, оқиғалар, жаңалықтар, қоршаған ортадағы құбылыстар оларға тікелей ықпалын тигізеді. Бүркеншік ат жүйесінің қалыптасуы мен дамуы әлеуметтік, мәдени үдерістермен тығыз байланыста болып келеді. Сол себептен, келешекте бүркеншік ат жасаудың басқа да ерекше түрлері пайда болуы мүмкін деген болжам жасауға болады. Қазақ шоу-бизнесіндегі сахналық аттар жыл өткен сайын артуда. Заманауи сахналық аттардың барлығын жинақтап, мән-

мағынасын ашу келешекте жүзеге асырылуы тиіс міндеттердің бірі болып саналады.

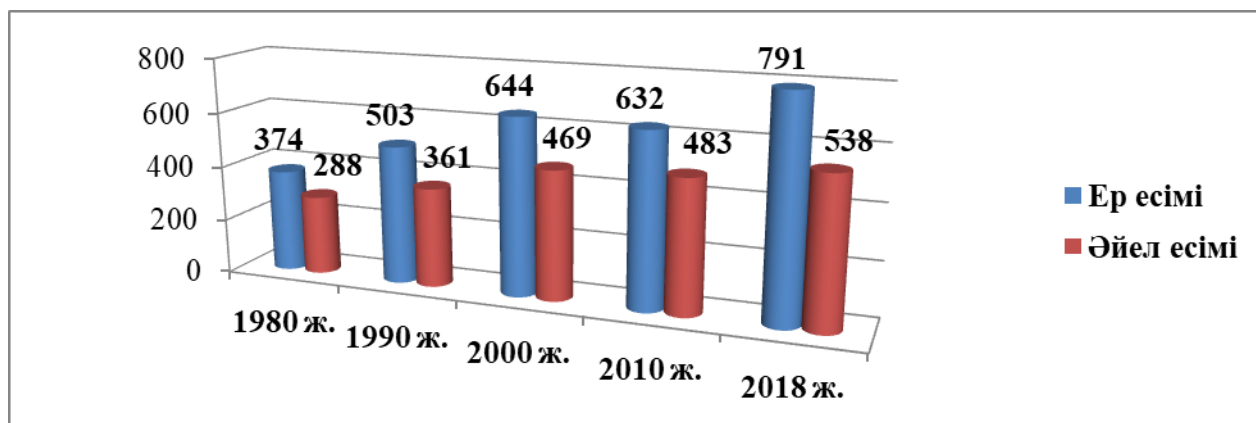
3 бөлім бойынша тұжырым

Берілген бөлімде 1980-2018 жылдар аралығы бойынша қазақ антропонимдік жүйесінде орын алған өзгерістер, антропонимиялық қордың өсу динамикасы анықталды.

Қазақ антропонимиялық қоры жыл сайын жаңа есімдермен толығуда. Антропонимдердің өсу динамикасы (1980, 1990, 2000, 2010, 2018 жылдар) төмендегі суретте (20-сурет) берілді.

Салыстырмалы тұрғыда қарастырылған уақыт кезеңдері бойынша ер антропонимдері саны жағынан әйел антропонимдерінен көп екендігі анықталды.

1980 жылы ер антропонимдерінің саны – 324 болды. 2000 жылы бұл көрсеткіш ұлғайып, 644-ке жеткен. Ал 2018 жылы ер есімдері екі есеге дейін артып, жалпы саны – 791-ге артты.

Сурет 20 – Қазақ антропонимдері өсу динамикасы

Әйел антропонимдерінің де саны айтарлықтай өскендігі байқалады. 1980 жылы – 288 есімді құрады. 2000 жылы әйел есімдері 469-ға дейін артқан. 2018 жылы әйел антропонимдерінің саны – 538-ге көтерілді.

Стратиграфиялық талдау нәтижесінде қазақ тіліндегі есімдер саны артқандығы айқындалды. Мысалы: 1980 жылы қазақ тіліндегі ер есімдері – 28,07 %-ды құраса, 2018 жылы – 32,62 %-ға ұлғайған. Сәйкесінше 1980 жылы қазақ тіліндегі әйел есімдері – 28,99 %-ды құраса, бұл көрсеткіш 2018 жылы – 33,83 %-ке артқан.

Сонымен бірге заманауи қазақ антропонимиясында екі немесе үш есімнен бірігіп жасалатын (бірге, бөлек, дефис арқылы) есім беру үрдісі назар аудартады. Кейбір есімдер дыбыстық жағынан өзгеріп, бірнеше нұсқада жазылып, рәсімделіп жүр. Осыған орай соңғы жылдары қазақ антропонимиясында тілдік трансформация құбылысы белең алып отыр.

Алматы қаласында 1980, 1990, 2000, 2010, 2018 жылдар бойынша ең жиі қойылған немесе таңдамалы ер есімдерін анықтау мақсатында әр он жылдағы жиі таңдалған ер антропонимдері мен әйел антропонимдері бір кестеге біріктіріліп берілді. Бұл көрсеткіш әр кезеңде жиі таңдалған есімдер қатарында ондықта болған ер және әйел антропонимдерінің өсу динамикасын бақылап, салыстыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар бұл бөлім қазақ антропонимиясындағы антропонимдік трансформация және антропонимдік трансформация құбылыстарын ашуға бағытталған. Антропонимдік трансмиссия дегеніміз – антропонимдердің алдыңғы буын өкілдерінен кейінгі жас ұрпаққа мұра ретінде табысталу, жеткізілу үдерісі. 1980-2018 жылдар аралығында жиі қойылған ер есімдері ішінде *Темір, Темірлан* (темір + қосымша *лан*) есімдері тұрақты түрде таңдалып келгендігі анықталды. Бұл есімдегі басты уәжді ер баланың темірдей берік, мықты, күшті әрі жігерлі, қайратты болуын тілеумен байланыстыруға болады. Сонымен қатар, аталған есім атақты Монғол және түркі халықтарының билеушісі, Темір әулеті империясының негізін қалаушы *Әмір Темірдің* құрметіне қойылғандығын атап өтуге болады.

Заманауи ер антропонимдерін өрістік тәсіл бойынша талдау нәтижесінде қазақ антропонимиялық кеңістігінің өзегінде *«екі немесе үш есімнен бірігіп жасалған араб тіліндегі антропонимдер»*, *«құрмет есімдерінен жасалған антропонимдер»*, *«апеллятивтен жасалған антропонимдер»*, *«нұр, хан, төре, сұлтан* сынды әлеуметтік детерминативтер арқылы жасалған антропонимдер» орналасқандығы анықталды. Антропонимиялық кеңістіктің өзегіне жуық (околоядерное) аймақты құрайтын антропонимдерге әлеуметтік терминдерден жасалған, яғни *«ел»*, *«ұлт»*, *«рух»* ұғымдарымен, *«ру атауларынан»* байланысты есімдерді жатқызамыз. Ал шеткері кеңістіктегі ер антропонимдеріне *«туыстық атаудан жасалған антропонимдер»*, *«қорғаныш есімдер»*, *«табиғат құбылыстарына қатысты есімдер»*, *«күнтізбелік есімдер»*, *«бер, берді, берген, болсын, кел, келді, туар, туған, туды* антропокомпоненттері арқылы жасалған біріккен тұлғалы антропонимдер», *«бай, бек, би* антропокомпоненттері арқылы жасалған антропонимдер» жатады.

Заманауи қазақ әйел антропонимиясы бойынша зерттеу жүргізілген уақыт аралығында тұрақты түрде таңдаулы есім ретінде жиі таңдалған – *Мәдина* (Сауд Арабиясындағы қала атауы) есімі болды. Бұл есімнің таңдалу уәжі қыз баланың иманды, инабатты, тәрбиелі болып өсуін тілеумен болашақ ана ретінде салиқалы ұрпақты дүниеге келтіріп, олардың бойына барлық жақсы қасиеттерді ана сүтімен дарытады деген тілекпен байланысты деп пайымдауға болады. Заманауи әйел антропонимдерін өрістік тәсіл бойынша талдау нәтижесінде қазақ антропонимиялық кеңістігінің өзегі ретінде *«сұлулық»* ұғымын білдіретін антропонимдер, *«екі есімнен бірігіп жасалған антропонимдер»*, *«араб антропонимдері»*, *«нұр* антропокомпоненті арқылы жасалған әйел антропонимдері» айқындалды. Заманауи әйел антропонимиялық кеңістігінің өзегіне жуық (околоядерное) аймақта гендерлік айырмашылықты сипаттайтын сөздерден жасалған, яғни *«ару»*, *«ана»*, *«бике»*, *«бибі»*, *«ханиша»*, *«ханым»*,

«патшайым» апеллативтерінен жасалған есімдер, «ұл» және «жаңылу» сөздері арқылы жасалған әйел антропонимдері жатады. Шеткері кеңістікте орналасқан заманауи әйел антропонимдеріне архаизм, историзм есімдеріне айналып бара жатқан күнтізбелік есімдер (күн, апта, ай атауларынан жасалған) қатары енеді.

Замануи қазақ кісі тектерін өрістік тәсіл бойынша талдау нәтижесінде анықталғандай, антропонимиялық кеңістік өзегінде *хан, бай, бек* сынды әлеуметтік детерминативтер, *ақын, құл және тай* антропокомпонеттері мен араб тіліндегі *ғали (әлі, алы, қали), қажы, қазы* антропокомпонеттері арқылы жасалған антропонимдер орналасқан. Антропонимиялық кеңістіктің өзегіне жуық аймақта әлеуметтік-саяси жағдайларды сипаттайтын антропонимдер мен қазақ халқының көшпенді өмір салты мен мәдениеті негізінде мал шаруашығына қатысты атаулардан жасалған есімдер жатады. Ал шеткері кеңістікте орналасқан кісі тектері қатарынан табиғат құбылыстарына қатысты атаулардан жасалған есімдер, күнтізбелік есімдер және тотемге байланысты антропонимдер табылды.

Берілген бөлімде замануи қазақ антропонимиясындағы шоу-бизнес жұлдыздарының сахналық аттары құрылымы, семантикасы бойынша жіктеліп, топтастырылды. Сахналық аттардың жасалуындағы заманауи бағыттары төмендегідей: кісі есімі + тегі (әкесінің аты), бүркеншік ат, трансформацияланған кісі есімі, Бүркеншік тек + кісі есімі, бүркеншік ат + кісі тегі, бүркеншік ат + бүркеншік тек, аббревиатура (кісі есімі мен тегі алғашқы буынынан жасалған бүркеншік ат), кісі есімі + ру аты, мифтік кейіпкер, апеллатив атаулар, сөз тіркестері арқылы жасалған бүркеншік аттар және латын графикасы негізінде жасалған бүркеншік аттар. Қоғамда болып жатқан өзгерістер, оқиғалар, жаңалықтар, қоршаған ортадағы құбылыстар оларға тікелей ықпалын тигізеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Антропонимия – тұлғаны сәйкестендірудің символдық жүйесі ретінде тарихи тұрғыда қалыптасып, қоғамның ортақ алғышарттарына сәйкес әлеуметтік тұрғыда анықталады. Қоғамда аты-жөні жоқ адам әлеуметтік және психологиялық тұрғыда толыққанды тұлға ретінде саналмайды.

Антропонимдік саясатқа сәйкес антропонимдер тілдің құрамдас бөлігі, әлеуметтік-мәдени құндылықтың, салт-дәстүрдің көрінісі ретінде тіл саясатымен өзара байланыста қарастырылады.

Антропонимдер – кез келген тілдің ономастикалық кеңістігінің өзегі, әмбебап тілдік бірліктер. Антропонимдердің қызметі интралингвистикалық заңдылықтар және экстралингвистикалық факторлармен анықталады.

Тілдік бірлік ретінде антропонимдер мәдениеттің ажырамас бөлігіне жатады. Мәдениеттің игерілу, сақталу, кейінгі ұрпаққа табысталу, тіл арқылы мәдениеттің модернизациялану мәселелері тіл білімінде антропоэзектік және этноцентристік бағыттағы зерттеулерде қарастырылуда. Осыған орай, жұмыста қазақ антропонимиясында ұрпақтан ұрпаққа берілетін *тілдік/антропонимдік трансмиссия* мәселесі қарастырылды.

Антропонимдік трансмиссия – антропонимдердің алдыңғы буын өкілдерінен кейінгі жас ұрпаққа мұра ретінде табысталу, жеткізілу үдерісі болып табылады.

Сонымен бірге жұмыста халық менталитеті трансформациясын көрнекі түрде аңғартатын антропонимдердің трансформациясы құбылысы айқындалды. Антропонимдер қоғамдағы түрлі жағдаяттарға, жаһандану үдерісіне сәйкес мағыналық, тұлғалық, құрылымдық жағынан үнемі өзгеріп, дамып отырады.

Антропонимдік трансформация – әлеуметтік-саяси жағдаят пен жаһандану үдерісі ықпалынан кісі есімдерінің тілдік санада сәнді, заманауи болып қабылдануы тұрғысынан батыс елдері тілдерінің нормаларына сәйкес дыбыстық өзгеріске ұшырау құбылысы.

Заманауи қазақ антропонимиясына жасалған лексика-семантикалық талдау нәтижесінде ғылыми еңбектердегі топтастыруға өз тарапымыздан заманауи *қазақ есімдері* тобы енгізілді. *Заманауи қазақ есімдеріне* жалпы есім сөздерден жасалған дара тұлғалы антропонимдерді, екі немесе үш есімнен бірігіп жасалған күрделі антропонимдерді, араб тілінен енген жаңа есімдер, жаһандану үдерісі мен ақпараттық технологиялар ықпалынан пайда болған батырстық үлгідегі есімдер және дыбыстық өзгеріске ұшырап, трансформацияланған есімдер кіреді.

Сонымен бірге лексика-семантикалық талдау нәтижесінде заманауи қазақ антропонимдік жүйесінде: көшпенді өмір салтын сипаттайтын, төрт түлік малға бай болсын деген ниетпен қойылған есімдердің (*Жайлаубай, Қыстаубай, Көктеубай, Қойсоймас, Қошқар, Жылқайдар*), тотем есімдердің (*Бөрібай, Бұқабай, Итбай, Қасқырбай*), зооним есімдердің (*Бесқұлан, Бөкенбай, Бұғыбай, Кенебай, Көбелек, Масабай, Тышқанбай, Шыбынтай*); қорғаныс есімдерінің (*Елемес, Жаманбала, Сатыбалды, Тұрсынәлі*), ауа-райы құбылыстарына

қатысты антропонимдердің (*Аязбай, Жолдыбай, Боранбай, Қаржау*), күнтізбелік есімдердің (*Қаңтарбай, Ақпанбет, Сәуірбек, Мамырхан, Шілдебай, Дүйсенбек, Сейсенбай, Байжұма, Сенбек, Жексенбай*), қару-жарақ пен құрал-саймандар атауынан жасалған есімдердің (*Қанжарбек, Қылышбай, Сауытбай, Балғабек, Балтабай, Егеубай, Қайрақбай, Орақбай, Шегебай*) архаизм есімдерге, историзм есімдерге айналып бара жатқанды анықталды. Жоғарыда аталған мағыналық топтағы есімдердің қазіргі уақытта тек кісі тектерінде кездеседі. Бүгінгі таңда жас ата-аналар сәбиге есім таңдауда оның сыртқы формасына, дыбысталуына, сәнді есім болуына баса назар аударады.

Стратиграфиялық талдау нәтижесінде заманауи қазақ кісі есімдері мен тектері тілдік қатысымдылығы бойынша топтастырылды: көне түркі тіліндегі, қазақ тіліндегі антропонимдер, араб, парсы, монғол, көне еврей, монғол, орыс, өзге де шетел тілдерінен (грек, латын, испан, француз, көне герман, ағылшын, ассирия, т.б.), гибридті есімдер. Өз бастауын көне түркі дәуірінен алған қазақ антропонимикалық қоры өзге елдермен саяси-экономикалық, әлеуметтік, мәдени қарым-қатынаста болуы нәтижесінде сол елдердің тілінен енген сөздер арқылы байып, молайып отырды.

Гендерлік айырмашылық тұрғысында баланың туған жеріне қатысты антропонимдер ер есімдерінде ғана кездесетіндігін атап өтуге болады. Ер антропонимдері аңдарға, құстарға байланысты атаулардан есімдер жасалса, әйел антропонимдері өсімдік, гүл, мата атауларынан жасалған. Яғни ер антропонимдері күш, жігер, батылдық және қайсарлық мағынасындағы сөздерден, әйел антропонимдері әдемілік, сұлулық, нәзіктікті білдіретін сөздерден жасалады.

Заманауи қазақ антропонимдерінің құрылымдық-сөзжасамдық ерекшеліктері келсек, *-ан, -ен, -дық, -тік, -ыс, -іс -с, -ыш, -іш* жұрнақтарынан жасалған әйел антропонимдерінің болмауы да ер мен әйел антропонимдеріндегі гендерлік айырмашылықты сипаттайды. Заманауи қазақ кісі есімдерімен салыстырғанда кісі тектеріндегі жұрнақтардың саны әлдеқайда көп екендігі айқындалды. Туынды тұлғалы антропонимдердің құрамында дәстүрлі *ай, ақ, бал, ер, гүл, күн, нұр, бек, бақ, бала, бике, бибі, бөпе, гүл, гали, ерке, жан, сұлу, тай, төре, хан* антропокомпоненттеріне қоса *рух, ұлт* антропокомпоненттерінен жасалған есімдер де кездеседі.

Кісі аты-жөнінің рәсімделуі бойынша ұлты қазақ азаматтардың орыс тіліндегі (*-ов/-ев/-ин, -ович/-евич, -ова/-ева/-ина, -овна/-евна*) аффикстері арқылы жасалған үш мүшелі антропонимиялық үлгіден бас тартып, ұлттық тарихи дәстүрге сәйкес аты-жөнді (*Медеуұлы Архам*) рәсімдеуге деген өтініш-тілегі 1980 жылдары өз бастауын алғандығы анықталды.

2018 жылғы деректер бойынша ұлттық нұсқа ретінде ұсынылған үш мүшелі ТЕӘ (тегі аффикссіз + есімі + -ұлы) ер аты-жөні нұсқасы – 69,88%, әйел аты-жөні нұсқасы – 66,73%-ды құрайды. Екі мүшелі ӘЕ (-ұлы + есімі) ер аты-жөні нұсқасы – 9,36% болса, ӘЕ (-қызы + есімі) әйел аты-жөні нұсқасы – 10,91% болды. Дегенмен, орыс тілі аффикстері арқылы жасалған ТЕӘ (*-ов/-ев/-ин + есімі + -ович/-евич, -ова/-ева/-ина + есімі + -овна/-евна*) аты-жөні нұсқасы

(ер аты-жөні – 16,02%, ер аты-жөні – 17,03%) әлі де болса қолданыстан шықпаған.

1980-1990 жылдары барлық дерлік кісі аты-жөндері орыс тілінің орфографиялық заңдылықтарына сәйкес рәсімделген. Қазақ антропонимикалық қоры орыс тілі арқылы өзге шетел тілдерінен енген *Валентин, Вадим, Глеб, Лукиан, Марсель, Рауль, Родион, Энвер; Анжела, Анжелика, Валентина, Виния, Гайде, Гиналия, Гутияра, Екатерина, Славяна, Флора, Элиза* сынды есімдермен толыққан.

2000-2018 ғаламдық жаһандану үдерісі, әлеуметтік-психологиялық факторлардың ықпалы қазақ антропонимиясында өзге ұлттың мәдени таңбаларының ізін қалдырды. Атап айтсақ, қазақ тіліндегі ер антропонимдері құрамы батыс еуропа тілдерінен енген *Амадей, Альберт, Анаис, Бернард, Давид, Дариан, Иммануил, Марк, Марсель, Маттео, Рамзес, Рафаэль, Рауль, Рауф, Самуил, Эдуард, Эйнар, Элисар Ян, Эрнест*, т.б. есімдермен, ал қазақ әйел антропонимдері *Августина, Ада, Айя, Альвира, Альмина, Альтея, Америке, Арлетта, Ассоль, Ванесса, Гаяна, Далида, Джастина, Джемма, Джулия, Ева, Жизель, Изабелла, Изетта, Лумье, Луфаан, Медея, Миллениум, Орли, Николь, Сандина, Тейли, Тея, Тиана, Хамер, Шейла, Эвелина, Эмилия, Эра, Эрика*, т.б. есімдермен толықты.

«Мәдени мұра», «Рухани жаңғыру» бағдарламалары аясында ұлттық тарих пен мәдениетті жаңғыртумен тікелей байланысты құрмет есімдерінің саны артқанын аңғаруға болады. Мысалы: *Абылайхан, Абылайханбейбарыс, Альбертгор* (Альберт Гор), *Асанәлі* (Әшімов), *Ататүрік, Аттила, Әбілқайыр, Әлихан* (Бөкейханов), *Ертұғрыл, Жәңгірхан, Майқыби, Мұқағали* (Мақатаев), *Нұрсұлтан* (Назарбаев), *Нұх* (пайғамбар), *Пірбекет, Райымбек, Рамзан* (Кадыров), *Тәукехан, Төлеби, Өзтүрік, Шерхан* (Мұртаза), *Шәкәрім* (Құдайбердіұлы), *Шерхан* (Мұртаза) және т.б.

Жұмыста өрістік тәсіл арқылы антропонимиялық қордың өзегінде, өзегіне жуық және шеткері кеңістігінде орналасқан кісі есімдері мен кісі тектері айқындалды. 1980, 1990, 2000, 2010, 2018 жылдардағы туу туралы акт жазбалары, 2017 жылғы білім гранты иегерлері тізімі бойынша қазақ антропонимиясының өсу динамикасы, жиі таңдалған және сирек кездесетін есімдер анықталды.

Заманауи қазақ антропонимикалық қорындағы дәстүрлі есімдерден ерекшеленетін антропонимдерге: құрамында екі бірдей дауысты немесе дауыссыз дыбыс қатар келетін *Иммануил, Маттео, Саммит; Ариелла, Арлетта, Джемма, Жаннетта, Изабелла, Изетта, Луфаан, Марианна, Меери, Миллениум, Нелли, Ребекка, Саримма, Ханна, Эллайя* сынды есімдер; э, я, в, ф әріптері және ь жіңішкелік белгісі кездесетін *Альали, Альрами, Арьен, Даниэль, Эльбрус; Альви, Лумье, Айнель, Динель, Микаэля, Ринель, Эвелина, Элайя, Эльфа, Элизара, Эмилия, Эрика, Эсмира*, т.б. есімдер жатады.

Заманауи әйел есімдерінде *-ина, -ия, -ра* жұрнақтарын қолданылып есім беру үрдісі айқындалды: *Айяра, Альдина, Альфина, Асмира, Дамина, Нармина, Нұрания, Руфина, Самира*, т.б.

Сонымен бірге екі немесе үш есім сөзден бірігіп жасалған есім қою үрдісі белең алып отыр. Мысалы: *Абдул-сахи, Әли-ғазиз, Әмір-зада, Ир-рахман, Арысұланбек Асан-Әли, Аян-Ади, Әбді-Мансұр, Әуез-Әбілсаид, Әли-Мұса, Әли-Мұхамеднұр, Әл-Фараби, Ер-Мәди, Әбу-Бәкір, Әли-Ағзам, Әли-Әкпар, Әли-Бөгенбай, Мұхаммедәмин, Ғабдул-Мақсат, Еркебұлан-Әл-Тарази, АзаматФараби, СүлейменӨмірхан*, т.б. Мұндай есімдердің жазылуы, яғни рәсімделуінде бірізділік жоқ екендігі қазақ антропонимикасында шешілуге тиісті мәселелер қатарына енеді.

Қазақ антропонимиялық жүйесінде өзге ұлт тілдерінің мәдени таңбалары енуімен есімдер дыбыстық өзгерістерге ұшырады. Заманауи ер және әйел есімдерінің бірнеше нұсқасы кездеседі, есім беруде еркіндікке жол берілу салдарынан олардың ресми құжаттарда рәсімделуінде қателіктер орын алған. Аталған мәселелердің шешімін табу мақсатында біздің тарапымыздан қазақ есімдерінің дұрыс жазылуы тұрғысында ақпарат беретін, қазақ-орыс тілдерінде мобильді қосымша түрінде заманауи қазақ есімдері электронды сөздігі ұсынылып отыр. Біздің басты міндетіміз қоғамда болып жатқан саяси-әлеуметтік жағдайлармен байланысты үнемі өзгеру үстінде болатын кісі есімдерін жинақтап, жүйеге келтіру арқылы өте бай тілдік мұраны сақтап қалу болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қайдар Ә. Қазақтар ана тілі әлемінде (этнолингвистикалық сөздік). Адам. – Алматы: Дайк-Пресс, 2009. – Т. 1. – 784 б.
- 2 Қазақстан – 2030. Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы» стратегиясы. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K970002030_11.10.1997
- 3 Лейбниц Г.В. Новые опыты о человеческом разуме. Перев. П.С. Юшкевича. – М.; – Л.: Госсоцэкониздат, 1936. – 483 с.
- 4 Жанұзақ Т., Рысбергел Қ. Қазақ ономастикасының зерттелуі, болашағы мен жетістігі // Ономастикалық хабаршы. –2005. – №2. – 3-14 бб.
- 5 Суперанская А.В., Сталтмане В.Э., Подольская Н.В., Султанов А.Х. Теория и методика ономастических исследований / под ред. А.П. Непокупный. – Изд. 2-е, перер и доп. – М.: ЛКИ, 2007. – 256 с.
- 6 Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М., 1978. – 198 с.
- 7 Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
- 8 Van Langendonck W. Theory and Typology of Given Names. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2007. – P. 378.
- 9 Algeo J. Is a Theory of Names Possible? // Names. – 1985. – Vol.33, № 3. – P. 136-144.
- 10 Бондалетов В.Д. Русская ономастика: учебное пособие. – Изд. 2-е, перер и доп. – М.: Книжный дом «Лубриком», 2012. – 312 с.
- 11 Белецкий А.А. Лексикология и теория языкознания (ономастика). – Киев: Издательство Киевского университета, 1972. – 208 с.
- 12 Hough C. The Oxford Handbook of Names and Naming. – Ed. by Carole Hough. – Oxford University Press: Oxford, 2016. – P. 800.
- 13 Жанұзақов Т.Ж. Қазақ есімдерінің тарихы (Лингвистикалық және тарихи этнографиялық талдау). – Алматы: Ғылым, 1971. – 218 б.
- 14 Algeo J. ‘Onomastics’. In: The Oxford Companion to the English Language. – Ed. by Tom McArthur. – Oxford: Oxford University Press, 1992. – P. 727-729.
- 15 Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. Изд. 2-е, перер и доп. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
- 16 Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур. – М.: Валент, 2001. – 200 с.
- 17 Супрун В.И. Антропонимы в вокативном употреблении // Известия Уральского государственного университета. – 2001. – № 20. – С. 92-96.
- 18 Тропин Г.В. Русские имена, отчества и фамилии. – Иркутск, 1961. – 40 с.
- 19 Суперанская А.В. Структура имени собственного (фонология и морфология). – М.: Наука, 1969. – 207 с.
- 20 Никонов В.А. Имя и общество. – Москва: Наука, 1974. – 277 с.

- 21 Agyekum K. The Sociolinguistic of Akan Personal Names // *Nordic Journal of African Studies*. – 2006. – Vol.15, № 2. – P. 206-235.
- 22 Van Langendonck W., Van de Velde M. Names and Grammar // *The Oxford Handbook of Names and Naming*. – Ed. by Carole Hough. – Oxford University Press: Oxford, 2016. – P. 17-38.
- 23 Мадиева Г.Б. Антропонимическая зона в ономастическом пространстве // *Вестник КазНУ. Серия «Филология»*. – Алматы, 2007. – №7 (106). – С. 30-35.
- 24 Толковый словарь русского языка. Под редакцией Д.Н. Ушакова. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2000. – Т. 4. – 1500 с.
- 25 Аманжолов А.С. История и теория древнетюркского письма. – Алматы: Мектеп, 2010. – 367 с.
- 26 Scott J.C. Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed. – New Haven & London: Yale University Press, 1998. – 445 p.
- 27 Баскаков Н.А. Русские фамилии тюркского происхождения. – Москва, 1993. – 279 с.
- 28 Селищев А.М. Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ // *Избранные труды*. – М.: Просвещение, 1968. – С. 97-128.
- 29 Ч.С. Антропонимика, топонимика и ономастика по-казахски // «Қазақстан: бірлік пен әр алуандылық жолында»: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. – Астана: «Сарыарқа» БҰ, 2009. – С. 267-271.
- 30 Madiyeva G.B., Tayeva R.M. The Evolution of the Kazakh surnames: “For” and “Against” // *5th World Conference on Educational Sciences – WCES 2013. Procedia - Social and Behavioral Sciences*. – 2014. – Vol. 116. – P. 4798 – 4802.
- 31 Levi-Strauss C. *The Savage Mind*. – Chicago: University of Chicago Press, 1966. – 290 p.
- 32 Джанузаков Т.Д. Тюркская ономастика в СССР: Перспективы и развитие: Научно-аналитический обзор. – Алма-Ата: Наука, 1990. – 62 с.
- 33 Махпиров В.У. Особенности функционирования древнетюркских антропонимов // *Вопросы антропонимики: Сб. ст. Вып. 1*. – Алматы, 2003. – С. 29-36.
- 34 Akinnaso F. The Sociolinguistic Basic of Yoruba Personal Names // *Anthropological Linguistics*. – 1980. – 22 (7). – P. 275-305.
- 35 Еспаева К.С. Лексико-семантические типы антропонимов в эпосе «Путь Абая» М. Ауезова // *Тюркская ономастика*. – Алма-Ата: Наука, 1984. – С. 229-234.
- 36 Adminiene V., Nauseda A. Sociolinguistic tendencies of baby names in English speaking countries // *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. – 2009. – Vol.8. – P. 329-336. ISSN 1822 7309.
- 37 Al-Qawasmi A.H., Al-Haq A. A. Sociolinguistic Study of Choosing Names for Newborn Children in Jordan // *International Journal of English Linguistics*. – 2016. – Vol. 6, № 1. – P. 177-186. ISSN 1923-869X E-ISSN 1923-8703.

38 Spolsky B. Review of Tomasz Kamusella's *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe* // *Language Policy*. – 2010. Vol. 9, № 4. – P. 375–377.

39 Walkowiak J.B. *Personal Name Policy: From Theory to Practice* // Poznań: Wydział Neofilologii UAM w Poznaniu Poznań, 2016. – 417 p.

40 Mwizenge S. *Tembo. Zambian Traditional Names*. – Lusaka: Julubbi Enterprises Ltd., 2006. – 142 p.

41 Reisoeter G. “Immigrants in Norway and Their Choice of Names: Continuation or Adaptation?” In: Botolv Helleland, Christian-Emil Ore [&] Solveig Wikstrøm (eds.) *Names and Identities*. Oslo: University of Oslo, 2012. – P. 224-234.

42 Данилова И.В. Система личных имен Смоленского региона в XX веке: динамический аспект: дис. ... канд. филол. н. – Смоленск, 2004. – 214 с.

43 Мадиева Г.Б. *Имя собственное в контексте познания*. – Изд. 2-е, переп и доп. – Алматы, 2010. – 239 с.

44 Сейдімбек А. Антропонимика және шежіре // *Ономастикалық Хабаршы*. – Алматы, 2009. – №1 (15). – Б. 21-27.

45 Мусабекова У.А. Мотивационный аспект антропонимов казахского и русского языков: дисс. ... к. филол. н. – Алматы, 1996. – 136 с.

46 Қасым Б.Қ. Қазақ тіліндегі заттың күрделі атауларының теориялық негіздері: филол. ғ. д. ... дисс. – Алматы, 2012. – 313 б.

47 Гинатулин М.М. К исследованию мотивации лексических единиц (на материале наименований птиц): автореф. ... к. филол. н. – Алма-Ата, 1972. – 27 б.

48 Блинова О.И. *Явление мотивации слов: Лексикологический аспект*. – Томск: изд-во Томского университета, 1984. – 191 с.

49 Кияк Т.Р. *Мотивированность лексических единиц*. – Львов.: изд-во Львовс. гос. университета, 1988. – 160 с.

50 Галиуллини Г.Р. Антропонимическая система татарского языка в контексте национальной культуры // Сб. матер. междунар. научн. конф. посвященной 20-летию Независимости Республики Казахстан «Тюркская цивилизация и суверенный Казахстан». Т. 1: (А-Й). – Астана: Тюркская академия, 2011. – С. 266-272.

51 Lyons J. *Semantics*. – Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1977. – Vol. 1. – 371 p.

52 Голев Н.Д. *Динамический аспект лексической мотивации*. – Томск: изд-во Том. университета, 1989. – 252 с.

53 Ахметжанова З.К., Мусабекова У.А. Антропонимы казахского и русского языков: функциональная мотивация. – Алматы: Каз. ун-т междунар. отн. и мировых языков им. Абылай хана, 2006. – 128 с.

54 Асылбекова Н.Ө. Кісі есімдерінің уәжділігі және танымдық сипаты: филол. ғ. к. ... дисс. – Алматы, 2006. – 112 б.

55 Stoller R.J. *Sex and Gender*. 1st edition. – New York: Science House, 1968. – 383 p.

- 56 Кирилина А.В. О применении понятия гендер в русскоязычном лингвистическом описании // Филологические науки. – 2000, – № 3. – С. 18-27.
- 57 Сүлейменова Э.Д., Шәймерденова Н.Ж. Смағұлова Ж.С., Ақанова Д.Х. Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігі. Словарь социолингвистических терминов. – Астана: Арман-ПВ, 2008. – 392 б.
- 58 Alford R.D. Naming and Identity: A Cross-Cultural Study of Personal Naming Practices. New Haven: HRAF Press, 1988. – 190 p.
- 59 Хасанұлы Б. Қазақ тіл білімінде гендерлік бағытты қалыптастырудың өзекті мәселелері // Психолингвистика және әлеуметтік тіл білімі: қазіргі күйі және болашағы: Халықаралық конференция материалдары. – Алматы, 2003. – Б. 284-288.
- 60 Мамашарипова Г. Адам дамуы және оның гендерлік аспектісі // ҚазҰУ Хабаршысы. Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясы. – Алматы, 2004. – №4(16). – Б. 29-32.
- 61 Ергазиева Н.И. Система казахских антропонимов в деловых документах XVIII – XIX в // Тюркская ономастика. – Алма-Ата: Наука, 1984. – С. 207-212.
- 62 Шоқым Г. Тілдің гендерлік жіктелімінің ғылыми негіздері: филол. ғ. д. ... дисс. – Алматы, 2009. – 281 б.
- 63 Байғұтова А.М. «Қазақ әйелі» концептісінің этномәдени сипаты: филол. ғ. к. ... дисс. – Алматы, 2008. – 143 б.
- 64 S. Lieberman., E.O. Bell. Children's First Names: An Empirical Study of Social Taste // American Journal of Sociology. – Chicago: The University of Chicago Press, 1992. – V. 98, № 3. – P. 511-554.
- 65 Гордлевский В.А. К личной ономастике у османцев // Избранные сочинения. Этнография, История, Рецензии. – М.: Наука, 1968. Т. 4. – 609 с.
- 66 Сельвина Р.Л. Калмыцкие личные имена // Этническая ономастика. – М.: Наука, 1984. – С. 87-92.
- 67 Стратанович Г.Г. Личное имя у бирманцев // Этническая ономастика. – М.: Наука, 1984. – С. 124-127.
- 68 Никулина Л.В. Особенности антропонимической модели Тобо-батаков // Этническая ономастика. – М.: Наука, 1984. – С. 127-134.
- 69 Jernudd B.H. Personal names and Human Rights. In: *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*, Eds. Tove Skutnabb-Kangas, Robert Phillipson [&] Mart Rannut. – Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1985. – P.121-132.
- 70 Creamer Thomas B.I. Chinese Place and Personal Names. In: Ernst Eichler, Gerold Hilty, Heinrich Löffler, Hugo Steger, Ladislav Zgusta (Hrsg.), *Namenforschung – Name Studies – Les noms propres (Ein internationales Handbuch zur Onomastik)*. – Berlin & New York: Walter de Gruyter, 1995–1996. – Vol. 1. – P. 906-912.
- 71 Валиханов Ч.Ч. Избранные труды // под ред. акад. АН Каз ССР А.Х. Маргулана. – Алма-ата, 1958. – Т.1. – 163 с.
- 72 Досжанов Б. Ұлттық есімдер ұлттық дәстүрдің ажырамас бөлігі // Ономастикалық Хабаршы. – Алматы, 2004. – №2. – Б. 19-22.

- 73 Қайдаров Ә. «Ов» туралы // Ана тілі. – 1990. – №30. – 11 қазан. – 7 б.
- 74 Мұсабаева М.Д. Қазақ тіліндегі антропонимиялық «аталымдардың» этнолингвистикалық сипаттамасы: филол. ғ. к. ... дисс. – Алматы, 1995. – 196 б.
- 75 Ағабекова Ж.А. Қазақ тілінде қалыптасқан араб текті кісі аттарының этнолингвистикалық сипаты: филол. ғ. к. ... дисс. – Алматы, 2005. – 131 б.
- 76 Жанғабылова З.К. Етістік тұлғалы антропонимдер (түрік және қазақ тіл деректері негізінде): филол. ғ. к. ... дисс. – Алматы, 2002. – 126 б.
- 77 Джарасова Т.Т. Псевдонимы в лингвокультурном контексте (на материале казахского, русского и английского языков): дисс. ... к. филол. н. – Алматы, 2005. – 122 с.
- 78 Әшімханова Ф.М. Қазақ тіліндегі антропонимдердің лингвомәдени жүйесі: филол. ғ. к. ... дисс. – Алматы, 2007. – 112 б.
- 79 Кульмагамбетова А.Ж. Языковая картина мира в антропонимах английского и казахского языков: автореф. ... к. филол. н. – Алматы, 2007. – 25 б.
- 80 Қазақ грамматикасы. Фонетика, Сөзжасам, Морфология, Синтаксис. – Астана, 2002. – 784 б.
- 81 Мейрбеков А.К. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі антропонимдердің ұлттық-мәдени көрінісі: философия докторы (PhD). ... дисс. – Алматы, 2014. – 149 б.
- 82 Абдрахманова Т.М. «Қазақ, орыс, неміс тілдеріндегі лақап есімдерінің ерекшелігі» // Тілтаным. – Алматы, 2004. – №4. – 129 б.
- 83 Кульдеева Г.И. Антропонимическая система современного казахского языка: дисс. ... д. филол. н. – Казань: Казанский гос. ун-т. 2001. – 337 с.
- 84 Ниетбаева К.А. Историко-лингвистический анализ казахских фамилий: дисс. ... к. филол. н. – Казань, 1993. – 172 с.
- 85 Бигелдиева М. М. Қазақ және түрік әйел антропонимиясы: филол. ғ. к. ... дисс. – Алматы, 2010. – 145 б.
- 86 Әбдуәліұлы Б. Қазақ антропонимжасамының теориялық және практикалық негіздері: филол. ғ. д. ... дисс. – Астана, 2010. – 329 б.
- 87 Foley W.A. Anthropological Linguistics: An Introduction. – Malden: Blackwell, 1997. – 495 p.
- 88 Duranti A. Linguistic Anthropology. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 398 p.
- 89 Суперанская А.В. Имя собственное – в языке или обществе. – М.: Наука, 1988. – С. 26-32
- 90 Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – 656 с.
- 91 Воркачев С.Г. Лингвокультурная концептология и ее терминосистема (продолжение дискуссии) // Политическая лингвистика. – Краснодар, 2014. – №3. – С. 12–20.
- 92 Красных В.В. Некоторые современные интегративные подходы к изучению роли и функций языка // Сб. матер. III междунар. научно-практич.

конф. «Восток–Запад: взаимодействие языков и культур». – Улан-Удэ, 2015. – С. 76–79.

93 Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения. – Москва, 1988. – 285 с.

94 Дубров Д.И., Татарко А.Н. Межпоколенная трансмиссия ценностей в городской и сельской среде // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2016. – №2. – Т. 13. – С. 299-309.

95 Berry J.W., Poortinga Y.H., Segall M.H., Dasen P.R. Cross-cultural Psychology: Research and Applications. 2nd ed. – Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2002. – 612 p.

96 Сулейменова Э.Д. Языковая трансмиссия и казахский язык // Тілтаным. – Алматы: А. Байтұрсынов атындағы Тіл білімі институты, 2013. – №3. – С.14-23.

97 Trommsdorff, G. Intergenerational relations and cultural transmission. In U. Schönplflug (Ed.), Cultural transmission: Psychological, developmental, social, and methodological aspects. – Cambridge, MA: Cambridge University Press, 2009. – P. 126-160.

98 Кравченко А.И. Культурология: Словарь. – М: Академический проект, 2000. – 671 с.

99 Благова Г.Ф. Антропонимическая система как проекция космологических и социальных представлений пратюрков // Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Пратюркский язык – основа. Картина мира пратюркского этноса по данным языка. – М.: Наука, 2006. – С. 660-754.

100 Wilson S. The means of naming: A social and cultural history of personal naming in Western Europe. – Taylor & Francis e-Library, 2004. – 402 p.

101 Сулейменова Э., Ақберді М., Қойшыбаева Г. Выбор языка и корреляции языковой трансмиссии: монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 184 с.

102 Современный словарь иностранных слов: Около 20000 слов. – 3-е изд. – М.: Рус. яз., 2000. – 742 с.

103 Словарь по языкознанию. – Алматы: Ғылым, 1998. – 544 с.

104 Карпенко В.Д. Русская антропонимика. – Одесса: Одесская городская типография, 1970. – 42 с.

105 Галиуллина Г.Р. Татарская антропонимия в лингвокультурологическом аспекте: автореф. ... док. филол. н. – Казань, 2009. – 43 с.

106 Чаукерова К.Г., Койше К.К., Ниязова Г.М. Особенности функционирования тюркских антропонимов в российско-казахстанском приграничье // Вестник КемГУКИ. Серия «Филология». – 2013. – №22. – С 19-27. ISSN 2078-1768.

107 Досжанов Б. Антропонимжасамдық формалардың таңбалық сипаты // Еуразия гуманитарлық институтының хабаршысы. – 2010. – №3. – Б. 194-199 бб.

- 108 Суперанская А.В., Сулова А.В. Современные русские фамилии. – М.: Наука, 1984. – 175 с.
- 109 Врублевская О.В. Языковая мода в русской ономастике: монография. – Волгоград: Изд-во ВГСПУ «Перемена», 2017. – 329 с.
- 110 Аристова Т.Ф. Трансформация личных имен армянского населения пос. Эшери сухумского р-на Абхазской АССР // Этническая ономастика. – М.: Наука, 1984. – С. 96-98.
- 111 Никонов В.А. География фамилий. – М.: Наука, 1988. – 189 с.
- 112 «Ұлты қазақ азаматтардың тегі мен әкесінің атын жазуға байланысты мәселелерді шешу тәртібі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 1996 жылғы 2 сәуірдегі № 2923 Жарлығына өзгеріс енгізу туралы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1200000265>
- 113 Mill J.S. A System of Logic, Ratiocinative and Inductive, Being a Connected View of the Principles of Evidence, and the Methods of Scientific Investigation. – New York: Harper & Brothers, 1882. – Vol. I. <http://www.gutenberg.org/files/27942/27942-h/27942-h.html>, accessed Dec. 5, 2016.
- 114 Gardiner A. The theory of proper names. 2 nd ed. – London, New York, Toronto: Oxford University Press, 1954. – 76 p.
- 115 Brennen T. On the Meaning of Personal Names: A View From Cognitive Psychology // Names. – 2000. – Vol. 48, № 2. – P. 139-146, DOI: 10.1179/nam.2000.48.2.139
- 116 Суперанская А.В. К проблеме типологии антропонимических основ // Ономастика. Типология. Стратиграфия. – М.: Наука, 1988. – 264 с.
- 117 Керімбаев Е. Атаулар сыры. – Алматы: Қазақстан, 1984. – 119 б.
- 118 Әлиакбарова А.Т. Мадиева Г.Б. Қазақ антропонимиясының дамуы // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. – Филология сериясы. – Астана, 2016. – №5(114). – Б. 24-27.
- 119 Аманжолов С.А. Советтік тіл ғылымының даму негіздері // Халық мұғалімі. – 1949. – №10. – Б. 51-52.
- 120 Болғанбаев Ә., Қалиұлы Ғ. Қазақ тілінің лексикологиясы. – Алматы: Мектеп, 1979. – 176 б.
- 121 Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 384 б.
- 122 Ақбердиева Б. Психолінгвистикадағы мағына ұғымы // «Әбіш Кекілбаев шығармашылығы – әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар контексінде» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Ақтау, 2010. – 155-157 бб.
- 123 Досжанов Б.Ә. Қазақ тіліндегі көне тұлғалы антропонимдер: филол. ғ. к. ... дисс. – Астана, 2001. – 148 б.
- 124 Тілеубердиев Б. Қазақ ономастикасының лингвоконцептологиялық негіздері. – Алматы: Арыс, 2007. – 73 б.
- 125 Жанузаков Т. Лично-собственные имена в казахском языке: автореф... к. филол. н. – Алма-ата, 1961. – 19 с.
- 126 Бегметов Э. Антропонимика узбекского языка. – Ташкент, 1965. – 18 с.

- 127 Мухамедова З.Б. Исследование по истории туркменского языка XI–XIV вв. – Ашхабад: Ылым, 1973. – 236 с.
- 128 Смағұлов А. Қазақ есімдері. Энциклопедиялық анықтамалық. 2–басылымы, толықтырылған. – Алматы: Атамұра, 2013. – 800 б.
- 129 Байғұтова А.М. Антропонимдердің лингвомәдени және гендерлік сипаты // Қазақ тілі мен әдебиеті. – Алматы, 2007. – №8. – С. 113-116.
- 130 Сельвина Р.Л. Калмыцкие личные имена // Этническая ономастика. – М.: Наука, 1984. – С. 87-92.
- 131 Панзарбекова Р.З. Қазақ тіліндегі жануарлар төлінің атауы: филол. ғ. к. ... автореф. – Алматы, 1998. – 25 б.
- 132 Қалиев Б. Лексико-семантическая и морфологическая структура названий растений в казахском языке. – Алматы: Мектеп, 1996. – 168 с.
- 133 Никонов В.А. Размежевание личных имен по полу у тюркоязычных народов // Советская тюркология. – Баку, 1972. – № 2. С. 63-67.
- 134 Старостин Б.А. О структуре и историческом развитии антропонимий арабского происхождения // В кн.: Антропонимика. – М.: Наука, 1970. – 360 с.
- 135 Жанұзақов Т. Очерк казахской ономастики. – Алма-Ата: Наука, 1982. – 176 с.
- 136 Жанұзақов Т. Есіміңіз кім? Ваше имя? – Казахско-русский толковый словарь имен. – Алматы: «Ана тілі» баспасы ЖШС, 2008. – 176 б.
- 137 Ахметов Ә. Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер (салыстырмалы лингвистикалық зерделеу). – Алматы: Ғылым, 1995. – 176 б.
- 138 Салықжанова Ш.Б. Қазақ тіліндегі табу мен эвфемистік сипаттағы кісі есімдері // Л.Н. Гумулев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті Хабаршысы. Филология сериясы, 2005. – №3(106). – Б. 420-424.
- 139 Манкеева Ж.А. Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың танымдық негіздері. – Алматы: «Жібек жолы» баспа үйі, 2008. – 356 б.
- 140 Джанұзақов Т.Дж. Основные проблемы ономастики казахского языка: автореф. ... д. филол. н. – Алма-Ата, 1976. – 129 с.
- 141 Қайдаров Ә. Сырға толы түр мен түс. – Алматы: Қазақстан, 1986. – 95 б.
- 142 Гафуров А. Имя и история: Об именах арабов, персов, таджиков и тюрков. Словарь. – М: Наука, 1987. – 221 с.
- 143 Древнетюркский словарь. – Ленинград: Наука, 1969. – (XXXVIII) 676 с.
- 144 Мадиева Г.Б., Әлиакбарова А.Т. Қазіргі қазақ кісі есімдерінің лексика-семантикалық ерекшеліктері // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – Алматы, 2018. – №3 (171). – Б. 139-147.
- 145 Жубанов Х.К. Из истории порядка слов в казахском предложении // Исследования по казахскому языку. – Алма-Ата: Наука, 1966. – С.32-75.
- 146 Мусабаев Г.Г. Современный казахский язык. Лексика. – Алма-Ата: Ғылым, 1959. – Т. 1. – 134 с.
- 147 Жанұзақов Т.Ж. Қазақ тіліндегі жалқы есімдер. – Алматы, 1965. – 145 б.

148 Шайхулов А. Лексико-семантическая общность башкирской и казахской антропонимии // Этническая ономастика. – М: Наука, 1984. – С. 81-86.

149 Чаукерова Г.К. Особенности функционирования сибирскотюркского антропонимикона в условиях полиэтничного пространства (на материале личных имен татар и казахов Тюменской области): автореф. к. филол. н. – Тобольск, 2008. – 23 б.

150 Мусаев К.М. Тюркско-иранские культурно-языковые контакты // Түркология. – 2004. – №5 (13). – С. 10-22.

151 Боранбаева Д.К. Личные имена западноевропейского происхождения у казахов, мотивы их выбора и практика функционирования в речи // Пролемы ономастики и семасиологии. Сборник научных трудов. Алма-Ата: КазГУ, 1989. – С. 26-33.

152 Махпиров В.У. Древнетюркская ономастика (Имена собственные в «Дивану лугат-ит турк» Махмуда Кашгарского). – Алма-Ата: Гылым, 1990. – 159 с.

153 Ондасынов Н.Д. Араб текті қазақ есімдері. – Алматы: Білім, 2011. – 224 б.

154 Мусаев К.М. Лексикология тюркских языков. – М.: Наука, 1984. – 226 с.

155 Ағабекова Ж. Қазақ тіліндегі араб кісі аттарының тақырыптық топтары // ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы. – Алматы, 2005. – № 6(88). – Б. 4-7.

156 Цыдендамбаев Ц.Б. Бурятские исторические хроники и родословные. – Улан-Удэ, 1972. – 662 с.

157 Мақұлбекұлы Т.Б., Мейірбеков А.Қ. Араб, иврит тілдеріне ортақ діни және классикалық есімдерінің ағылшын антропонимдер қорындағы алатын орны мен олардың қазақ антропонимдерінің қатарындағы көрінісі // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – Алматы, 2013. – №3 (94). – Б. 137-141.

158 Керімбаева Д. М. Қазақ фольклорындағы жалқы есімдердің құрамы мен этнолингвистикалық сипаты: филол. ғ. к. ... дис. – Алматы, 2004. – 122 б.

159 Керімбаев Е., Керімбаева Д. Кеңістік нысандарына қатысты ертегілік және мифтік жалқы есімдердің этномәдени мазмұны // Ономастикалық Хабаршы. – Алматы, 2015. – №2 (30). – Б. 42-49.

160 Санжеев Г.Д. Маньчжурско-монгольские языковые параллели. – Известия АН СССР. Л., 1930. – С. 601-708.

161 Диарова Г. Ат қойған қазақпыз ғой // Атырау облыстық қоғамдық-саяси газеті, 16 қазан, 2010. – №118. – Б. 11.

162 Сулова А.В., Суперанская А.В. О русских именах. Лениздат, изд. 2-е, исправленное и дополненное, 1985. – 221 с.

163 Шейко Н.И. Русские имена и фамилии. – М.: Вече, 2005. – 304 с.

164 Досжанов Б. Төл есім ұлттық нақышынан ажырап барады // Нұр Астана, 2008. – 6 ақпан. <http://atadan.wordpress>.

- 165 Сагаутдинов Ш.Ш. Татарские имена: происхождение, значение, примеры. – Алматы, 2011. – 569 с.
- 166 Суперанская А.В. Современный словарь личных имен: Сравнение. Происхождение. Написание. – М.: Айрис-пресс, 2005. – 384 с. – (От А до Я).
- 167 Duncling L.A. The Guinness book of names. 7 th Edition. – UK: Guinness Publishing Ltd, 1995. – 259 p.
- 168 Geisbauer D. Deutsche Modenamen. – Stockholm, 2009. – 32 s.
- 169 Дьячков В.Л., Трофимова Е.В. Русское наречие в четырех веках социальной истории страны: монография. Тамбов: Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2011. – 268 с.
- 170 Madiyeva G.B., Hoffmann E., Aliakbarova A.T. Linguistic attribution of modern Kazakh anthroponyms // Eurasian Journal of Philology: Science and Education. Philological series. – Almaty: Kazakh University, 2020. – №1 (177). – P. 78-85. <https://doi.org/10.26577/EJPh.2020.v177.i1.ph11>.
- 171 Супрун В.И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2000. – 172 с.
- 172 Madiyeva G.B., Aliakbarova A.T. On Some Current Trends in Kazakh Anthroponymy (Based on Materials from Almaty) // Voprosy onomastiki (Problems of Onomastics). – Yekaterinburg, 2020. – Vol. 17, № 2.– P. 312–322. DOI: 10.15826 / vopr_onom. 2020.17.2.030.
- 173 Манкеева Ж.А. Қазақ тіліндегі байырғы түбірлерді жаңғырту. – Алматы: «Мемлекеттік тілді дамыту орталығы» ЖШС, 2010. –212 б.
- 174 Қазақ есімдерінің анықтамалығы. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. – 552 б.
- 175 Мусабекова У.Е. Речевая мода и языковая норма в системе отонимических наименований // Вестник КазНУ. Серия Филологическая. – Алматы, 2010. – № 6(130). – С. 79-82.
- 176 «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1100000518>
- 177 Мусабекова У.Е. Ортологическая адаптация отонимических наименований казахстана в современном русском языке // Вестник МГЛУ. Москва, 2013. – № 22(682). – С. 16-26.
- 178 Масанов Ю.И. В мире псевдонимов, анонимов и литературных подделок. – М.: Всесоюз. кн. палата, 1963. – 320 с.
- 179 Дмитриев В.Г. Скрывшие свое имя (из истории анонимов и псевдонимов). – М.: Наука, 1977. – 312 с.
- 180 Джарасова Т.Т. Псевдонимы как особый вид антропонимов // Вестник КазНУ. Серия «Филология». – Алматы, 2012. – № 3(137). – С. 96-100.
- 181 Мочалкина К.С. Псевдонимы в системе современной русской антропонимии: дисс. ... к. филол. наук. – Волгоград, 2004. – 184 с.

182 Настоящие имена казахстанских звезд, выступающих под псевдонимами. <https://www.nur.kz/866148-nastoyashchie-imena-kazakhstanskikh-zvezd.html>.

183 Өнерде лақап атпен жүрген жұлдыздардың шын есімі кім. <https://stan.kz/onerde-lakap-atpen-zh%D2%AFrgen-zhuldyzdard/>

184 Руын фамилияға айналдырған әншілер сынның астында қалды. <https://qamshy.kz/article/3385-ruyn-familiyagha-aynaldyrghan-anshiler-synnynh-astynda-qaldy>

185 Қазақстанның рушыл жұлдыздары. <https://kaz.nur.kz/826892-qazaqstannynh-rushyl-zhuldyzdary-foto.html>

186 Звезды изменившие свои имена ради карьеры. <http://comode.kz/post/vybor-zvezd/zvezdy-izmenivshie-svoi-imena-radi-karery/>

187 Абырой авторлық қоғамы. <http://www.abyrooy.kz/authors/database/>

ҚОСЫМША А

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚ ЕР ЕСІМДЕРІ

Абай, каз. – 1. Есімнің бастапқы түбірі <i>аба</i> сөзі < тув. <i>абакай</i>, алт., хак. <i>абака</i>, якут <i>абага</i>, тат. <i>абзыкай</i>, <i>абзый</i> <...> «аға», «үлкен аға», «ата», «қария» (Қазақ есімдерінің анықтамалығы). 2. <i>Абайлағыш</i>, <i>байқағыш</i>, <i>ойшыл</i> (М. Әуезов). 3. Қазақ халқының ұлы ақыны Ибраһим Құнанбаевтың екінші есімі, шешесі еркелетіп: «Абай» деп кеткен (Қазақ Совет энциклопедиясы). <i>Ескертпе:</i> Бұл есім – «бала ұлы ақын Абайдай болсын», деген мақсатпен халық арасында жиі қолданылады.	Абай, каз. – 1. Производящий корень имени – слово <i>аба</i> < тув. <i>абакай</i>, алт., хак. <i>абака</i>, якут. <i>абага</i>, тат. <i>абзыкай</i>, <i>абзый</i> «дядя», «старший брат», «дедушка», «старец» (Қазақ есімдерінің анықтамалығы). 2. <i>Абайлағыш</i> (предусмотрительный), <i>байқағыш</i> (наблюдательный), <i>ойшыл</i> (мыслитель) (М. Ауезов). 3. Второе имя великого казахского поэта Ибрагима Кунанбаева. Абай – ласкательная форма, данная матерью. (Қазақ Совет энциклопедиясы). <i>Примечание:</i> Это имя часто используется в народе с целью благопожелания, чтобы ребенок был таким же великим поэтом, как Абай.
Абат, ир. <i>абад</i> – гүлденген, жайқалған, жайлы» деген мағынаны білдіреді.	Абат, ир. <i>абад</i> – цветущий, процветающий, благоприятный.
Аббас, ар. – ислам дінін қабылдаудан бұрынғы арабтардың төл есімі. Араб тіліндегі мағынасы – қатал, қатыгез, жаугер. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Ғаббас</i>, <i>Қаннас</i>, <i>Қанбас</i>.	Аббас, ар. – личное имя у арабов до принятия ислама. В арабском языке означает – суровый, строгий, воинственный. Фонетически измененные формы – <i>Габбас</i>, <i>Каннас</i>, <i>Канбас</i>.
Абдолла // Абдулла, ар. <i>абд</i> – құл + <i>олла</i> – Алла, Алда, Құдай, яғни «Алланың, Құдайдың құлы». Дыбыстық өзгерген тұлғалары – Абдуллаһ, Әбділдә, Әбілда, <i>Ғабдолла</i>, <i>Ғабділда</i>, <i>Қабдолда</i>, <i>Қабдол</i>, <i>Қабділда</i>.	Абдолла // Абдулла, ар. <i>раб</i> + <i>олла</i> – аллах. Букв. – «раб аллаха, раб бога». Фонетически измененные формы – <i>Абдуллах</i>, <i>Абдильда</i>, <i>Абильда</i>, <i>Габдолла</i>, <i>Габдильда</i>, <i>Кабдолда</i>, <i>Кабдол</i>, <i>Кабдильда</i>.
Абзал, ар. <i>афзал</i> – ардақты, аса қадірлі, ең құрметті.	Абзал, ар. <i>афзал</i> – уважаемый, дорогой, превосходный.
Абылай, ар. абыл // әбіл – ата, әке. Тарихи есім, Әбілмәмбет деген есімнің қысқарып, дыбыстық өзгерген тұлғасы. Біріккен тұлғалы есім – <i>Абылайхан</i>.	Абылай, ар. <i>абыл</i> // <i>абиль</i> – дед, отец. Историческое имя, Сокращенная, фонетически измененная форма имени <i>Абильмамбет</i>. Составное имя – <i>Абылайхан</i>.
Ағадай, каз. <i>ага</i> – көке, үлкен аға, жасы үлкен кісі + <i>-дай</i> қосымша. Аға сияқты.	Ағадай, каз. <i>ага</i> – дядя, старший брат, старший по возрасту + аффикс <i>-дай</i>. Букв. – подобно брату.
Адай, к.т. – 1. Балапан. 2. Бала, сәби. Бұл есімнің нақтылы шығу төркіні, мағынасы белгісіз. Алайда бұл кісі есімі о баста қазақ халқының белгілі тайпасы <i>Адай</i> атынан қойылған.	Адай, др.-тюрк. – 1. Птенец. 2. Дитя, ребенок. Этимология и значение имени не ясны. Это личное имя присвоено от названия известного казахского племени <i>Адай</i>.
Адам, к.евр. – қызыл, жирен түсті ер адам (балшықтан жасалған кісі, пенде). Оған бай, бек сөздерін қосу арқылы біріккен тұлғалы есімдер жасалады – <i>Адамбек</i>, <i>Адамбай</i>.	Адам, др.-евр. – красный муж (человек, сделанный из глины). Путем прибавления к нему компонентов бай, бек образованы составные имена – <i>Адамбек</i>, <i>Адамбай</i>.

Азамат , ар. – 1. Ұлылық, даңқтылық. 2. Азамат. 3. Нағыз жігіт, саналы адам, батыл азамат.	Азамат , ар. – 1. Величие, слава. 2. Гражданин. 3. Настоящий джигит, удалой, молодец.
Азат , ир. – еркін, ерікті, тәуелсіз адам.	Азат , ир. – вольный, свободный, независимый человек.
Айарыс , қаз. <i>ай</i> + <i>арыс</i> – 1. Ер адам, азамат. 2. Көшбасшы, ұйытқы, көсем адам. 3. Арыс өзені атынан қойылған есім.	Айарыс , қаз. <i>ай</i> + <i>арыс</i> – 1. Мужчина, гражданин. 2. Лидер, предводитель, вождь. 3. Имя, образованное от названия реки Арыс.
Айәділ , қаз. <i>ай</i> + ар. <i>гадил</i> – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық, дұрыстық. Ай сияқты таза, ақ, кіршіксіз, адал болсын деген тілекпен қойылған есім.	Айадиль , қаз. <i>ай</i> – луна + ар. <i>гадиль</i> – справедливость, честность, правота, правильный. Имя выражает пожелание сыну стать честным, чистам.
Айбар , қаз. – қаһарлы, айбарлы, айбат, айбын. Бұл есім сәбиге айбатты, айбынды болсын деген мақсатпен қойылған.	Айбар , қаз. – грозный, суровый, внушительный, свирепый (вид). Имя давалось ребенку с целью, чтобы он был грозным, мужественным.
Айбарыс , қаз. <i>ай</i> + <i>барыс</i> – 1. Жолбарыс тұқымдас жыртқыш аң. 2. Он екі мүшел жыл атының үшінші жыл атауы.	Айбарыс , қаз. <i>ай</i> + <i>барыс</i> – 1. Леопард. 2. Название третьего года летоисчисления.
Айбат , қаз. – айбар, қаһар, айбын. Бұл есім сәбиге әрі батыр, айбынды болсын деген мақсатпен қойылады.	Айбат , қаз. – свирепый, грозный вид, ярость, смелость. Такое имя давалось ребенку с целью, чтобы он был смелым.
Айбатыр , қаз. <i>ай</i> + <i>батыр</i> – қаһарман, батыл, ержүрек.	Айбатыр , қаз. <i>ай</i> + <i>батыр</i> – храбрый, смелый, отважный, герой.
Айбек , қаз. <i>ай</i> + <i>бек</i> – айдай берік, мықты әрі ғұмырлы болсын деген тілекпен қойылған есім.	Айбек , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>бек</i> – крепкий, твердый. Имя выражает пожелание ребенку быть крепким.
Айберген , қаз. <i>ай</i> + <i>берген</i> , яғни аспаннан Құдай берді, айдан жаратылған.	Айберген , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>берген</i> – дал, подарил. Букв. – бог подарил, лунный дар.
Айбол , қаз. <i>ай</i> + <i>бол</i> . Айдай айқын, жарық бол, айым бол, бақытым бол деген мағыналы есім.	Айбол , қаз. <i>ай</i> + <i>бол</i> – будь. Букв. – будь моим светочем, моим счастьем, как луна.
Айболат , қаз. <i>ай</i> + <i>болат</i> // <i>болады</i> – яғни, менің айым, бақытым болады.	Айболат , қаз. <i>ай</i> + <i>болат</i> // <i>болады</i> – да будет моим счастьем, луной.
Айбын , қаз. – 1. Айбар, айбат, батыл. 2. Ұлылық, батырлық, ерлік.	Айбын , қаз. – 1. Величие, внушительность, смелость, ярость. 2. Доблесть, удадь.
Айғали , қаз. <i>ай</i> + ар. <i>ғали</i> – биік, жоғары. Бала ай сияқты биікте, жоғарыда болсын, яғни әрдайым жоғары мұратқа ие болсын деген тілекпен қойылған есім.	Айғали , қаз. <i>ай</i> – луна + ар. <i>ғали</i> – высокий, высший. Называя этим именем сына, родители желали, чтобы он был счастливым в жизни, стремился высокому идеалу.
Айдан , қаз. <i>ай</i> + <i>-дан</i> қосымша. Бұл есім бала айдан да жарық, көркем болсын деген тілекпен қойылған.	Айдан , қаз. <i>ай</i> + аффикс <i>-дан</i> . Имя выражает пожелание родителей, чтобы ребенок был ярче, красивее луны.
Айдар , қаз. – 1. Балалардың төбесіне қойылған шашы. 2. ар. <i>хайдар</i> – «арыстан». Қазақ арасында белгілі жас дәрежесіне жеткенге дейін балаға айдар, тұлым, кекіл қояды. Осылайша шаш қоюда белгілі бір қасиет бар деп түсінуден болса керек. Ал айдарлы сөзі «мықты, күшті, зор» деген	Айдар , қаз. – 1. Пучок волос (чуб, хохолок) на голове мальчика. 2. ар. <i>хайдар</i> – «лев». Прежде дети до определенного возраста носили чуб, косу, как знак здоровья и благополучия. Производная форма айдарлы имеет значение «сильный, крепкий, мощный, могучий». Составные имена:

мағынада қолданылады. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Айдарбек, Айдархан, Айдарлы</i> . Синоним есімдер – <i>Кекіл, Кекілбай, Тұлымхан, Тұлымбек</i> .	<i>Айдарбек, Айдархан, Айдарлы</i> . Синонимичные имена – <i>Кекил (чуб), Кекилбай, Тулымхан, Тулымбек</i> .
Айдос , қаз. <i>ай</i> + тәж. <i>дос</i> . Айдың досы.	Айдос , қаз. <i>ай</i> – луна + тәж. <i>дос</i> – друг. Букв. – друг луны.
Айдын , қаз. – 1. Айбат, айбын, қаһар. 2. Айқын, жарық, ашық. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Айдынбек, Айдынгали</i> .	Айдын , қаз. – 1. Величавость, внушительность, яркость, сила, энергия. 2. Свет, блеск. Составные имена – <i>Айдынбек, Айдынгали</i> .
Айзат , қаз. <i>ай</i> + ир. <i>зат</i> < <i>зада</i> – перзент, бала. Ай сияқты аса әдемі, көрікті бала деген мағынаны береді.	Айзат , қаз. <i>ай</i> + ир. <i>зат</i> < <i>зада</i> – дитя, ребенок, Букв. – ребенок подобной луне, луноподобный.
Айқын , қаз. – көпке әйгілі, белгілі, мәлім.	Айқын , қаз. – ясный, явный, конкретный, определенный.
Айнар , қаз. <i>ай</i> + <i>нар</i> – 1. Жалғыз өркешті ірі түйе. 2. ауысп. Үлкен, мықты, ерекше, зор. Бұл есім балаға ірі, зор денелі, күшті, денсаулығы мықты болсын деген тілекпен берілген. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Айанер</i> .	Айнар , қаз. <i>ай</i> + <i>нар</i> – 1. Одногорбый верблюду. 2. перен. Большой, крепкий. Это имя давалось детям с пожеланием, чтобы они были крупными, большими и крепкими, здоровыми. Фонетически измененная форма – <i>Айанер</i> .
Айсұлтан , қаз. <i>ай</i> + ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, үстемдік, билеуші, әкім.	Айсұлтан , қаз. <i>ай</i> + ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель, государь.
Айсұңқар , қаз. <i>ай</i> + <i>сұңқар</i> – бала сұңқардай қырағы, батыл болсын деп қойылған есім.	Айсұңқар , қаз. <i>ай</i> + <i>сұңқар</i> – сокол. Букв. – сильный, зоркий, как сокол.
Айтжан , ар. <i>эйдь</i> – діни мереке + тәж. <i>джон</i> – жан. <i>Айтбай, Айтмұқамбет, Айтмағамбет</i> тәрізді есімдердің еркелете айту түрі.	Айтжан , ар. <i>эйдь</i> – религиозный праздник + тәж. <i>джон</i> – душа. Ласкательная форма полных имен <i>Айтбай, Айтмухамед, Айтмағамбет</i> .
Айтемір , қаз. <i>ай</i> + темір. Бала айдағы темірдей мықты әрі берік болсын деген тілекпен қойылғаны байқалады.	Айтемір , қаз. <i>ай</i> + <i>темір</i> – железо. Такое имя давалось ребенку с целью, чтобы он был крепким, как железо.
Айтөре , қаз. <i>ай</i> + к.т. <i>төре</i> – 1. тәртіп, ереже, заң. 2. Әдет-ғұрып, салт.	Айтөре , қаз. <i>ай</i> + др.-тюрк. <i>төре</i> – 1. Порядок, правила, закон; 2. обычай, обряд.
Айтуар , қаз. <i>ай</i> + <i>туар</i> сөздері арқылы жасалған есім. Балаға ырыс, бақыт тілеумен байланысты қойылған есім.	Айтуар , қаз. <i>ай</i> + <i>туар</i> – от слова <i>ту</i> + аффикс <i>ар</i> . Имя выражает пожелание ребенку быть счастливым, чтобы ему сопутствовало счастье.
Айтуған , қаз. <i>ай</i> + <i>туған</i> – 1. Ай туған мезгілде дүниеге келген балаға осылай есім берілген. 2. Ата-ана тарапынан бала бақытты, ырысты болсын деп те осындай есім қойып отырған.	Айтуған , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>туған</i> – родился, появился. – 1. Такое имя давалось обычно детям, родившимся в новолуние. 2. Выражает пожелание ребенку стать счастливым, чтобы ему везло в жизни.
Айхан , қаз. <i>ай</i> + <i>хан</i> . Айлы хан мағынасын білдіреді.	Айхан , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>хан</i> – правитель, государь. Букв. – лунный хан, хан луны.
Ақан , ир. <i>ахен</i> – темір.	Ахан , ир. <i>ахен</i> – железо.
Ақарыс , қаз. <i>ақ</i> + арыс – 1. Ер адам, азамат. 2. Көшбасшы, ұйытқы, көсем адам. 3. Арыс өзені атынан қойылған есім.	Ақарыс , қаз. <i>ақ</i> – белый + <i>арыс</i> – 1. Мужчина, гражданин. 2. Лидер, предводитель, вождь. 3. Имя, образованное от названия реки Арыс.

Ақжан , қаз. – адал, таза адам, ақ көңіл жан. <i>Ақмұқан, Ақжол, Ақтайлақ</i> сияқты есімдердің еркелете айту түрі.	Ақжан , қаз. – честный, душевный, искренний, непорочный, невинный человек. Ласкательная форма составных имен <i>Акмуқан, Акжол, Ақтайлақ</i> .
Ақжол , қаз. <i>ақ + жол</i> . Өмірге алған бағыты ашық, айқын, жолы сара, таза деген мағынаны білдіреді.	Ақжол , қаз. <i>ак – белый + жол – дорога, путь</i> . Букв. – пусть у ребенка будет светлый путь.
Ақжүрек , қаз. <i>ақ + жүрек</i> – 1. Ем үшін пайдаланылатын теріскен тәрізді өсімдік. 2. Ақжүректі, ақ пейілді, ақкөңіл, кішіпейіл.	Ақжүрек , қаз. <i>ак – белый + жүрек – сердце</i> – 1. Лекарственное растение. 2. Благожелательный, добродушный, добрый.
Ақжігіт , қаз. <i>ақ + жігіт</i> . Мықты, қайратты азамат деген мағынаны береді.	Ақжигит , қаз. <i>ак – белый и джигит</i> . Букв. – крепкий, сильный, отважный, удалой джигит.
Ақиқат , ар. <i>һәқиқат</i> – 1. Шындық, әділдік, парыз, міндет. 2. Құдай, хақ тағала.	Ақиқат , ар. <i>хакикат</i> – 1. Правда, справедливость, долг, обязанность. 2. Всевышний, господь.
Ақмейір , қаз. <i>ақ + ир. мейр</i> – мейірім, ынта, ықылас, қайырым.	Ақмеир , қаз. <i>ак – белый + ир. мейр</i> – любезность, благосклонность, милость.
Ақмырза , ар. <i>хақ</i> – әкім, пайғамбар, әмірші + ир. <i>мырза</i> – 1. Өмір, ұлы. 2. Хатшы, көшірмеші. Қазіргі тіліміздегі мағынасы – қолы ашық, жомарт.	Ақмырза , ар. <i>хак</i> – правитель, пророк, начальник + ир. <i>мырза</i> – 1. Царевич, принц. 2. Секретарь, писец. Современное значение – щедрый.
Ақназар , ар. <i>хақ</i> – әкім, пайғамбар, әмірші + <i>назар</i> – 1. Қарау, көзқарас, көз салу. 2. Ықылас, ілтипат. Бұл есім «Алланың, пайғамбардың назары, ықыласы, ілтипаты» деген мағынаны білдіреді. Метафоралық мағынасы – жәрдем, ізгі ниет, қорғаушылық, қолдаушылық. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Хақназар, Қақназар</i> .	Ақназар , ар. <i>хак</i> – правитель, пророк, начальник + <i>назар</i> – 1. Смотреть, точка зрения, взгляд. 2. Взор, внимание. Имя означает «Взор, внимание Аллаха». Метафорическое значение – помощь, благосклонность, покровительство, поддержка. Фонетически измененные формы – <i>Хакназар, Какназар</i> .
Ақсұлтан , ар. <i>хақ</i> – әкім, пайғамбар, әмірші + <i>солтан < сұлтан</i> – әкім, билеуші, мемлекет басшысы. Ел билеуші, мемлекет басшысы.	Ақсултан , ар. <i>хак</i> – правитель, пророк, начальник + <i>солтан < султан</i> – правитель, начальник, султан. Букв. – правитель, государь. Возможно, справедливый султан, государь.
Ақсұңқар , ар. <i>хақ</i> – әкім, пайғамбар, әмірші + <i>сұңқар</i> – бала сұңқардай қырағы, батыл болсын деп қойылған есім.	Ақсунқар , ар. <i>хак</i> – правитель, пророк, начальник + <i>сунқар</i> – сокол. Букв. – сильный, зоркий, как сокол.
Ақтай , қаз. – <i>Ақмұқамбет, Ақберді, Ақболат</i> тәрізді есімдердің еркелетіп айту нұсқалары.	Ақтай , қаз. – ласкательная форма составных имен <i>Акмухамбет, Акберди, Акболат</i> .
Ақтөре , ар. <i>хақ</i> – әкім, пайғамбар, әмірші + к.т. <i>төре</i> – 1. Тәртіп, ереже, заң. 2. Әдет-ғұрып, салт.	Ақтөре , ар. <i>хак</i> – правитель, пророк, начальник + др.-тюрк. <i>төре</i> – 1. Порядок, правила, закон. 2. Обычай, обряд.
Ақтілек , қаз. <i>ақ + тілек</i> . Бала бақытты болсын, ата-ананың ақ ниет, тілегі орындалсын деген мақсатпен қойылған есім.	Ақтилек , қаз. <i>ак – белый, искренний, честный + тілек</i> – желание. Имя выражает пожелание ребенку быть счастливым, честным.
Ақылбек , ар. <i>ахл</i> – ақыл, сана + қаз. <i>бек</i> . Ақылы көп, мол, ақылға берік болсын деп қойылған есім.	Ақылбек , ар. <i>ахл</i> + қаз. <i>бек</i> – крепкий. Букв. – разумный, волевой, крепкий, твердый человек.

Алан // Ален , лат., ар. – 1. лат. <i>Alanus</i> – скифтермен көршілес тұрған ежелгі алан халқының атауы. 2. ар. – ашықтық, жариялылық.	Алан // Ален , лат., ар. – 1. лат. <i>Alanus</i> – название древнего народа аланы, жившего по соседству со скифами. 2. ар. – откровенность, гласность.
Алдан , қаз. – 1. Бала ата-анаға алданыш, жұбаныш болсын. 2. Баланың алды, тұңғышы. 3. <i>Алданазар</i> есімінің қысқарған, еркелете айту түрі.	Алдан , қаз. – 1. Радость, утешение родителям. 2. Первенец, первый ребенок. 3. Сокращенно-ласкательная форма полного имени <i>Алданазар</i> .
Алдияр , ар. – 1. Алланың, құдайдың досы. 2. Ертеректе қазақ халқында лауазымы жоғары адамдарға (ханға т.б.) келген жұмысын баяндау үшін өзіне қарата айтылған тіркес – «О, Алдияр ...».	Алдияр , ар. – 1. Друг бога, Аллаха. 2. В давние времена так обращались к должностным лицам (к <u>ханам</u>) «О, Алдияр ...» – «ваше величество».
Алдажар // Алдамжар , ар. – Алланың, Құдайдың досы. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Аллаяр</i> .	Алдажар // Алдамжар , ар. – друг бога, Аллаха. Фонетически измененная форма – <i>Аллаяр</i> .
Алмас , ир. <i>алмас</i> – ең асыл тас, ең қымбат қатты тас (алмаз). Бала батыл, өткір де өжет болсын деген тілекпен қойылған есім.	Алмас , ир. <i>алмас</i> – драгоценный, дорогой камень (алмаз). Называя таким именем ребенка, родители желают, чтобы их сын был бойким, смелым, мужественным.
Алмат , монғ. – қыпшақ күбі, су шелек.	Алмат , монғ. – кипчакская кадка, ведро.
Алпамыс , к.т., қаз. <i>алпы</i> – дәу, дөкей, зор + <i>мамыш</i> – батыр. Эпикалық көне есім.	Алпамыс , др.-тюрк., қаз. <i>алп</i> – герой, силач, великан + <i>мамыш</i> – богатырь. Старое эпическое имя.
Алтай , к.т. <i>ал</i> – биік, заңғар + <i>тай</i> < <i>тағ</i> – тау, яғни биік, заңғар тау. Алтай тауының атынан қойылған есім.	Алтай , др.-тюрк. <i>ал</i> – высокий, высший, громадный + <i>тай</i> < <i>тағ</i> – гора. Букв. – высокая гора. Имя, образованное от названия гор Алтай.
Алтынбек , қаз. <i>алтын</i> + бек. Алтындай қымбатты, қадірлі болсын деген тілекпен қойылған есім.	Алтынбек , қаз. <i>алтын</i> – золото + бек. Букв. – дорогой как золото, всегда почитаемый.
Алтынсары , қаз. <i>алтын</i> + <i>сары</i> . Алтындай сары, өте көрікті болсын деген тілекпен қойылған есім.	Алтынсары , қаз. <i>алтын</i> – золото + <i>сары</i> – желтый. Букв. – золотой, очень красивый.
Аман , ар. – аман-сау, есен, саламат. Бұл есімге <i>бай</i> , <i>бек</i> , <i>ғали</i> , <i>тай</i> , <i>жол</i> , <i>дық</i> сияқты қосымшалар қосылып, біріккен тұлғалы <i>Аманбай</i> , <i>Аманбек</i> , <i>Аманғали</i> , <i>Амантай</i> , <i>Амандық</i> , <i>Аманжол</i> сияқты есімдер жасалған.	Аман , ар. <i>аман</i> – здоровый, невредимый, благополучный. Путем присоединения к слову аман слов аффиксов <i>бай</i> , <i>бек</i> , <i>ғали</i> , <i>тай</i> , <i>жол</i> , <i>дык</i> и др. образуются составные имена, такие как <i>Аманбай</i> , <i>Аманбек</i> , <i>Аманғали</i> , <i>Амантай</i> , <i>Амандық</i> , <i>Аманжол</i> .
Аманат , ар. – 1. Кепіл. 2. Талап-тілек. 3. Тапсырылған істі ықыласпен орындау, бір затты иесіне тапсыру немесе қайтару.	Аманат , ар. – 1. Залог. 2. Задача, желание, просьба. 3. Выполнять задание с удовольствием, с честью хранить или возвратить вещь.
Амангелді , ар. <i>аман</i> + қаз. <i>гелді</i> < <i>келді</i> . Бала дүниеге, өмірге аман-сау келіп, өлмей, тірі туды деген мағынамен қойылған. Қазіргі кезде бұл есім, азамат соғысының батыры, қазақ халқының ардагер ұлы, Амангелді Имановтың құрметіне жиі	Амангельди , ар. <i>аман</i> – безопасность, спокойствие + қаз. <i>гелди</i> < <i>келди</i> – появился, прибыл. Обычно такими именами называли детей, рожденных благополучно, живым здоровым, невредимым. Это имя дается новорожденным в честь героя,

қойылады.	славного сына казахского народа Амангельди Иманова.
Анарбек , ир. <i>анар</i> + қаз. <i>бек</i> . Бала анардай әрлі, нұрлы, көрікті болсын деп қойылған есім.	Анарбай , ир. <i>анар</i> – гранат + қаз. <i>бек</i> . Имя выражает пожелание, чтобы ребенок был красивым, симпатичным.
Аңсар , қаз. – сағынатын, зарығатын.	Ансар , қаз. – жаждающий, сильно тоскующий.
Арғын , қаз., к.т. – 1. «Батыс ғұн», Орта жүздің ірі қазақ тайпасының атауы. 2. Жүйрік, күлік, арқын.	Арғын , қаз., др.-тюрк. – 1. «Западные гунны», одно из шести казахских племён, составляющих Средний жуз казахского народа. 2. Быстрый, скакун.
Ардақ , қаз. – құрмет, қадір.	Ардақ , қаз. – почет, уважение.
Арқат , қаз. – күшті, мықты, зор бол деген мағынадағы есім.	Арқат , қаз. – сила, крепкость. Букв – будь сильным, крепким .
Арлан , қаз. – 1. Арыстанның, қасқырдың еркегі (көкжал, бірішек, абадан, бөрі, сырттан) ірі, күшті қасқыр. 2. Ар көру, намыстану.	Арлан , қаз. – 1. Волк-самец, лев-самец (хищник, свирепый волк, кобель, волкодав). 2. Стыдиться, совеститься.
Арлен , қаз., ж.ес. – 1. <i>Арлан</i> есімінің дыбыстық өзгерген тұлғасы. 2. ж.ес. – <i>Армия Ленина</i> . Дыбыстық өзгерген түрі – <i>Арден</i> .	Арлен , қаз., неолог. 1. Фонетически измененная форма имени Арлан. 2. неолог. – <i>Армия Ленина</i> . Фонетически измененная форма – <i>Арден</i> .
Арлыбек , қаз. – ар-ұяты күшті, намысы қатты деген мағыналы есім.	Арлыбек , қаз. – совестливый, честолюбивый, стыдливый.
Арман , ир. – мақсат, тілек, мүдде. Еркелету тұлғалары – <i>Арманжан</i> , <i>Армантай</i> , <i>Армаиш</i> .	Арман , ир. – желание, заветная мечта, цель. Ласкательные формы – <i>Арманжан</i> , <i>Армантай</i> , <i>Армаиш</i> .
Арнай , қаз. – бір адамға бағыштау, арнайы қою.	Арнай , қаз. – предназначать, посвящать.
Арнұр , қаз. <i>ар</i> + ар. <i>нұр</i> сөздерінен бірігіп жасалған есім.	Арнур , қаз. <i>ар</i> – честь, совесть + ар. <i>нур</i> – свет, луч, сияние.
Арон , евр. <i>Аарон</i> – 1. мифологияда өсиеттің кемесі. 2. Жомарт, береген. 3. Мұса пайғамбардың ағасысының есімі.	Арон , евр. <i>Аарон</i> – 1. В мифологии ковчег. 2. Щедрый. 3. Имя первосвященника, брата Моисея.
Арсен , гр. <i>арсений</i> – батыл, ержүрек батыр.	Арсен , гр. <i>арсений</i> – мужественный, смелый герой.
Артур , ағыл., кельт. – күшті, мықты, зор.	Артур , англ., кельт. – могучий, сильный.
Арын , қаз. – қарқын, екпін, жігер.	Арын , қаз. – порыв, темп, энергия.
Арыс , қаз. – 1. Ер адам, азамат. 2. Ел-жұртқа көшбасшы, ұйытқы, көсем адам. 3. Арыс өзені атынан қойылған есім.	Арыс , қаз. – 1. Мужчина, гражданин. 2. Лидер, предводитель, вождь. 3. Имя, образованное от названия реки Арыс.
Арыслан , к.т. – арыстан. Батыл, күшті, мықты. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Аслан</i> .	Арыслан , др.-тюрк. – лев. Букв. – храбрый, мужественный. Фонетически измененная форма – <i>Аслан</i> .
Арыстан , қаз. – 1. Мысық тұқымдас ең ірі жыртқыш аң. 2. ауыс. Азулы, тегеуріні күшті адам. 3. ауысп. Ержүрек, қайтпас қайсар адам; батыр. 4. ауысп. Қылшылдаған, нағыз бабындағы жігіттің сұлтаны, төресі. Есім батылдық пен	Арыстан , қаз. – 1. Хищный зверь лев, относящийся к подсемейству больших кошек. 2. перен. Властный, могущественный человек. 3. перен. Бесстрашный, отважный человек. 4. Активный, энергичный, лучший из лучших.

батырлық бейнесі ретінде қойылады.	Букв. – символ храбрости, смелости.
Асар , ар., қаз. – 1. ар. Белгі, із, ен, таңба. 2. қаз. Қоғамдасып көмек көрсету.	Асар , ар., қаз. – 1. Знак, отметина, след. 2. қаз. Безвозмездная помощь.
Асқар , қаз. – 1. Ең биік, сеңгір тау, қарлы биік шың. 2. Халықтың ең жоғарғы тірегі, сүйеніші. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Асқарбай, Асқарбек, Асқарәлі, Асқаржан</i> .	Асқар , қаз. – 1. Очень высокая, неприступная гора, вершина. 2. Опора, защита, надежда народа. Составные личные имена – <i>Асқарбай, Асқарбек, Асқарали, Асқаржан</i> .
Асқартау , қаз. <i>асқар</i> – 1. Ең биік, сеңгір тау, қарлы биік шың. 2. Халықтың ең жоғарғы тірегі, сүйеніші + <i>тау</i> – шың, асқар, заңғар.	Асқартау , қаз. <i>асқар</i> – 1. Очень высокая, неприступная гора, вершина. 2. Опора, защита, надежда народа + <i>тау</i> – гора, букв. большой, огромный, громадный.
Асфандияр , ир. – 1. Қасиетті Құдай сыйы. 2. Иран халық батырының есімі. 3. Иран жыл санауындағы ай аты.	Асфандияр , ир. – 1. Дар святого духа, бога. 2. Имя одного из главных героев иранского эпоса. 3. Название месяца по иранскому исчислению года.
Асыл , ар. <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы. 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Асылбек, Асылжан, Асылхан</i> .	Асыл , ар. <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящий, истинный. 3. Дорогой, драгоценный. Составные формы – <i>Асылбек, Асылжан, Асылхан</i> .
Асылбек , ар. <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы. 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты + қаз. <i>бек</i> . Ардақты, қымбатты бек.	Асылбек , ар. <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящий, истинный; 3. Дорогой, драгоценный + қаз. <i>бек</i> . Букв. – настоящий, дорогой бек.
Асылнұр , ар. <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы. 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты + <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	Асылнур , ар. <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящий, истинный. 3. Дорогой, драгоценный + <i>нур</i> – свет, сияние, луч.
Атанияз , қаз. <i>ата</i> + ир. <i>нияз</i> – өтініш, тілек, үміт, сый, тарту. Бала ата тілегі, ата үмітін ақтасын деген тілекпен қойылған есім.	Атанияз , қаз. <i>ата</i> – дед, дедушка + ир. <i>нияз</i> – просьба, желание, надежда, дар. Букв – заветное желание, надежда деда.
Ахмеди , ар. <i>ахмәди</i> – мұсылман.	Ахмеди , ар. <i>ахмади</i> – мусульманин.
Ахмедияр , ар. – мақтауға лайық ер, мұсылманның досы.	Ахмедияр , ар. – достойный похвалы, хвалимый, друг мусульманина.
Ахмет , ар. <i>ахмәд</i> – мақтаулы, мақтауға лайық. Мұхамбеттің лақап аты. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Ахметбай, Ахметбек, Ахметәлі, Ахметғали, Ахметжан</i> .	Ахмет , ар. <i>ахмад</i> – достойный похвалы. Прозвище Мухаммеда. Составные имена – <i>Ахметбай, Ахметбек, Ахметали, Ахметғали, Ахметжан</i> .
Аян , қаз. <i>аян</i> – көпке белгілі, жұртқа мағлұм, анықтық, ақиқат, шындық.	Аян , қаз. <i>аян</i> – явный, широко известный народу, ясный, истинный, правдивый.
Аят , ар. – 1. Белгі. 2. <i>айәт</i> – құран сүрелерінің белгілі бір шумағы, Әулие, қайырлы мағынасында.	Аят , ар. – 1. Знак. 2. <i>айат</i> – стих, аят Корана, Букв. – святой, благополучный.
Аятолла , ар. <i>айәтәллаһ</i> – Алланың белгісі.	Аятолла , ар. <i>айәтәллаһ</i> – знамение Аллаха.
Әбдінұр , ар. – мәңгі жайнап, жасарып тұрушы.	Абдинур , ар. – вечно цветущий, сверкающий.
Әбдіразақ , ар. ғабд – құл + рэззақ – өмірге рызык берушінің (Алланың) құлы.	Абдразақ , ар. ғабд – раб + раззақ – дающий средства к существованию. Букв. – раб дающего пропитание.

Әбужан , ар. <i>абу</i> – әке + ир. <i>джон</i> – жан. Әкесінің жаны.	Абужан , ар. <i>абу</i> – отец + ир. <i>джон</i> – душа. Букв. – душа отца.
Әбіл , ар. <i>абу</i> – әке деген мағынаны білдіретін сөзінің сөйлеу тілдегі айтылу формасы.	Абиль , ар. <i>абу</i> – отец, фонетически измененная форма арабского <i>абу</i> в просторечии.
Әбілғазы , ар. – дін жолында күресуші, жеңуші, жеңімпаз.	Абильғазы , ар. – воитель за веру, победитель.
Әбілқайыр , ар. <i>абу</i> – әке + <i>хаир</i> – мәңгі жақсылық, рақымдылық пен ізгілік.	Абилхаир , ар. <i>абу</i> – отец + <i>хаир</i> – вечная доброта, доброта.
Әди , ар. – басшы, жетекші, қолбасшы, басқарушы. Туынды тұлғасы – <i>Әдият</i> .	Ади , ар. – правитель, руководитель, полководец. Производная форма – <i>Адият</i> .
Әдинұр , ар. <i>әди</i> – басшы, жетекші, қолбасшы, басқарушы + <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	Адинур , ар. <i>әди</i> – правитель, руководитель, полководец + <i>нур</i> – свет, сияние, луч.
Әділ , ар. <i>гадил</i> – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық, дұрыстық. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Әділбай</i> , <i>Әділбек</i> , <i>Әділғазы</i> , <i>Әділхан</i> , <i>Әділжан</i> .	Адил , ар. <i>гадил</i> – справедливость, честность, правота, правильный. Составные имена – <i>Адилбай</i> , <i>Адилбек</i> , <i>Адилғазы</i> , <i>Адилхан</i> , <i>Адилжан</i> .
Әділет , ар. <i>гадил</i> – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық, дұрыстық.	Адилет , ар. <i>гадил</i> – справедливость, честность, правота, правильный.
Әділжан , ар. <i>гадил</i> – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық, дұрыстық + ир. <i>джон</i> – жан.	Адилжан , ар. <i>гадил</i> – справедливость, честность, правота, правильный + ир. <i>джон</i> – душа.
Әжігерей , ар. <i>әжі</i> < <i>хажы</i> – Меккеге барып келген мұсылман + ир. <i>герай</i> – тілек, ықылас, бейімділік.	Ажігерей , ар. <i>әжі</i> < <i>хадж</i> – мусульманин, совершивший поездку в Мекку + ир. <i>герай</i> – цель, желание, способность.
Әзіз , ар. <i>азиз</i> – қадірлі, қымбатты, құрметті, сүйкімді, аяулы, бағалы. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Әзізбай</i> , <i>Әзізбек</i> , <i>Әзізжан</i> , <i>Әзізхан</i> .	Азиз , ар. <i>азиз</i> – почетный, дорогой, любезный, уважаемый, милый, драгоценный. Составные имена – <i>Азизбай</i> , <i>Азизбек</i> , <i>Азизжан</i> , <i>Азизхан</i> .
Әзім , ар. <i>азим</i> – 1. Ұлы, үлкен атақты. 2. Күш, қуат, құдірет. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Әзімбай</i> , <i>Әзімжан</i> , <i>Әзімхан</i> .	Азим , ар. <i>азим</i> – 1. Великий, большой, знатный. 2. Сила, мощь, могущество. Составные имена – <i>Азимбай</i> , <i>Азимжан</i> , <i>Азимхан</i> .
Әкежан , қаз. <i>әке</i> + <i>джон</i> – жан. Әкесінің жаны.	Акежан , қаз. <i>әке</i> – отец + ир. <i>джон</i> – душа. Букв. – отцовская душа, папенька.
Әкпар , ар. <i>акбар</i> – ұлы, өте үлкен, зор, құрметті.	Акпар , ар. <i>акбар</i> – великий, самый большой, величайший.
Әкім , ар. <i>хаким</i> – дана, данышпан, кеменгер. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Әкімбай</i> , <i>Әкімбек</i> , <i>Әкімгожа</i> , <i>Әкімжан</i> , <i>Әкімнұр</i> , <i>Әкімтай</i> , <i>Әкімхан</i> .	Аким , ар. <i>хаким</i> – мудрый, гений, умный. Составные имена – <i>Акимбай</i> , <i>Акимбек</i> , <i>Акимгожа</i> , <i>Акимжан</i> , <i>Акимнур</i> , <i>Акимтай</i> , <i>Акимхан</i> .
Әли , ар. <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар. Әли – төртінші халифаның есімі. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Әлижан</i> , <i>Әлихан</i> . Синонимдері – <i>Ғали</i> , <i>Қали</i> , <i>Әлі</i> .	Али , ар. <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший. Али – собственное имя четвертого халифа. Составные имена – <i>Алижан</i> , <i>Алихан</i> . Синонимы – <i>Ғали</i> , <i>Қали</i> , <i>Али</i> .

Әлихан , ар. <i>ғали</i> + қаз. <i>хан</i> . Әлихан Бөкейханов (1866 – 1937) – атақты мемлекет қайраткері, ғалым-ұстаз, журналист, этнограф. Алаш партиясын құрған қазақ зиялыларының бірі, 1917 – 1920 жж. Алашорда үкіметінің төрағасы болып сайланған ел азаматы.	Алихан , ар. <i>ғали</i> + қаз. <i>хан</i> . Алихан Бөкейханов (1866 – 1937) – казахский общественный деятель, ученый, преподаватель, журналист, этнограф. Один из лидеров партии Алаш, Председатель Алашской автономии с 1917 по 1920 годы.
Әлишах , ар. <i>ғали</i> + ир. <i>шах</i> – хан.	Алишах , ар. <i>ғали</i> + ир. <i>шах</i> – царь.
Әлияр , ар. – Әлиге жар болған, жақтас болған деген мағынада беріледі.	Алияр , ар. – тот, кто оказывает помощь, поддержку Али.
Әлтаир , ар. <i>ат-таир</i> – 1. Жоғарыға ұшушы, самғаған құс. 2. Жұлдыздың аты.	Альтаир , ар. <i>ат-таир</i> – 1. Высоколетающая птица. 2. Название звезды.
Әлтемір , ар. <i>ғали</i> + қаз. <i>темір</i> . Бала өмірі темірдей берік, мықты болсын деп қойылған есім.	Альтемир , ар. <i>ғали</i> + қаз. <i>темир</i> – железо. Букв. – жизнь крепка, как железо.
Әлфараби , Әбу Насыр Мұхаммад ибн Мұхаммад Тархан ибн Узлағ әл-Фараби (872–951) – философ, ғалым-энциклопедист, логика, музыка зерттеушісі, астроном, математик, лингвист, орта ғасыр медицинасы саласын зерттеген әлемге әйгілі ойшыл.	Альфараби , Абу Наср Мухаммад ибн Тархан ибн Узлаг аль-Фараби (872–951) – философ, мыслитель, ученый-энциклопедист, логик, теоретик музыки, астроном, математик, лингвист, медик средневекового Востока.
Әліби , ар. <i>ғали</i> + қаз. <i>би</i> . Жоғары мәртебелі би деген мағыналы есім.	Алиби , ар. <i>ғали</i> + қаз. <i>би</i> – судья. Букв. – высший судья.
Әлім , ар. <i>ғалым</i> – 1. Білімді, білгір, оқымысты. 2. Ғалым, дана. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Әлімбек</i> , <i>Әлімжан</i> , <i>Әлімхан</i> .	Алим , ар. <i>ғалим</i> – 1. Знающий, просвещенный. 2. Ученый, мудрый. Составные имена – <i>Алимбай</i> , <i>Алимжан</i> , <i>Алимхан</i> .
Әлінұр , ар. <i>ғали</i> + <i>нұр</i> – көркі, ажары артық, әдемі деген мағынаны білдіреді.	Алинур , ар. <i>ғали</i> – высоко, высший + <i>нур</i> – свет, луч. Букв. – красивый, пригожий, симпатичный.
Әліш , (қараңыз: Әли).	Алиш , (см: Али)
Әлішер , ар. <i>ғали</i> + ир. <i>шер</i> – арыстан.	Алишер , ар. <i>ғали</i> + ир. <i>шер</i> – лев.
Әмір , ар. – 1. Әкім, бастық, билеуші. 2. Нұсқау, жарлық, бұйрық. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Әмірбай</i> , <i>Әмірбек</i> , <i>Әміржан</i> , <i>Әміртай</i> .	Амир , ар. – 1. Правитель, начальник. 2. Указание. Составные имена – <i>Амирбай</i> , <i>Амирбек</i> , <i>Амиржан</i> , <i>Амиртай</i> .
Әнуар , ар. – нұр сөзінің көпше түрі. Мағынасы – нұрлы, ең жақсы, жарық, жарқыраған. Біріккен тұлғалы есім – <i>Әнуарбек</i> .	Ануар , ар. – множественное число от арабского слова <i>нур</i> , означающее свет, светлый, ясный, блестящий, сверкающий, лучезарный. Составное имя – <i>Ануарбек</i> .
Әсет , ар. <i>асад</i> – 1. Арыстан. 2. Жылдың бесінші айына тән зодиак белгісі. Синонимдері – <i>Арыстан</i> , <i>Хайдар</i> , <i>Шер</i> .	Асет , ар. <i>асад</i> – 1. Лев; 2. Знак Зодиака, соответствующий пятому месяцу солнечного года. Синонимы – <i>Арыстан</i> , <i>Хайдар</i> , <i>Шер</i> .
Әшім , ар. <i>хашим</i> – қадірлі, құрметті.	Ашим , ар. <i>хашим</i> – уважаемый, почтенный.
Бағашар , ар. <i>бахт</i> + қаз. <i>ашар</i> . Яғни, бағы	Багашар , ар. <i>бахт</i> – счастье + қаз. <i>ашар</i> –

ашылған, құт қонған, ырысы бар.	открывающий. Букв. – человек, которому улыбнулось счастье.
Бағдат , ир. <i>бағ</i> – құдай + <i>дад</i> – сый, сыйлық – 1. Құдай берген, сыйға тартқан бала деген ұғымдағы есім. 2. Ирактағы ірі қала аты.	Багдат , ир. <i>баг</i> – бог + <i>дад</i> – подарок, дар – 1. Ребенок, богом данный, подаренный. 2. Название крупного города в Ираке.
Бағдәулет , ар. – <i>бәхт</i> – бақыт, ырыс, құт + <i>дәулет</i> – байлық, бақыт. Бақ-дәулеті мол, бай болсын деген тілекпен қойылған. Синонимі – <i>Дәулетбақ</i> .	Багдаулет , ар. <i>бахт</i> – счастье, достаток, благодать + <i>даулет</i> – богатство, счастье. Букв. – зажиточный, счастливый богач. Синоним – <i>Даулетбак</i> .
Бағжан , ар. <i>бәхт</i> – бақыт, ырыс, құт + ир. <i>джон</i> – жан. Бағы жансын, бақытты жан болсын тілекпен қойылған есім.	Багжан , ар. <i>бахт</i> – счастье, достаток, благодать + ир. <i>джон</i> – душа, человек. Имя давалось с с пожеланием, чтобы ребенок был счастливым, ему прибавилась удача.
Бағлан , қаз. – 1. Ерте туып, жетілген қозы. 2. ауысп. Жайнаған жас.	Баглан , қаз. – 1. Ягненок раннего окота. 2. перен. Цветущий молодец, юный парень.
Базарбай , ир. <i>базар</i> – мейрам, базар күні, сауда-саттық орны + қаз. <i>бай</i> . Халық арасында бұған байланысты есімдер көп кездеседі. Ол балалы отбасы болуды қалаудан туса керек. Осыған орай «Балалы үй базар» деген мақал кеңінен тараған. Сондықтан ел арасында <i>Базарбек</i> , <i>Базарқан</i> , <i>Базаралы</i> , <i>Базарғали</i> , <i>Базарқұл</i> деген ер бала есімдері көп қойылады.	Базарбай , ир. <i>базар</i> – праздник, базарный день + аз. <i>бай</i> . Личные имена, образованные от слова базар, встречаются довольно часто в народе. Такие имена выражают желание родителей иметь много детей. В связи с этим казахская пословица «Балалы үй базар» (Дом с детьми, полный радости, праздник) широко распространена. Поэтому, мальчикам часто даются такие имена как <i>Базарбай</i> , <i>Базаркан</i> , <i>Базарбек</i> , <i>Базаралы</i> , <i>Базарғали</i> , <i>Базарқұл</i> .
Байбарыс , қаз. <i>бай</i> + <i>барыс</i> – 1. Жолбарыс тұқымдас жыртқыш аң. 2. Он екі мүшел жыл атының үшінші аты. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Бейбарыс</i> , <i>Бибарыс</i> . Сұлтан Бейбарыс – түркі әулеті Бахриден шыққан мәмлүктер- дің Египет пен Сирияны билеген (1260–1277) төртінші сұлтаны .	Байбарыс , қаз. <i>бай</i> + <i>барыс</i> – 1. Леопард. 2. Название третьего месяца тюркского летоисчисления. Фонетически измененные формы – <i>Бейбарыс</i> , <i>Бибарыс</i> . Султан Бейбарс – выдающийся полководец и мамлюкский правитель <u>Египта</u> и <u>Сирии</u> (1260–1277) из династии Бахритов.
Байбек , қаз. <i>бай</i> + <i>бек</i> – бала мықты, бай болсын деген тілекпен қойылған.	Байбек , қаз. <i>бай</i> – князь, начальник + <i>бек</i> – крепкий. Букв. – всесильный, могущественный богач.
Байгелді , қаз. <i>бай</i> + <i>келді</i> . Өмірге бақытты, күшті, ауқатты адам келді мәніндегі есім.	Байгельди , қаз. <i>бай</i> + <i>келди</i> – появился. Букв. – появился, прибыл на свет, родился счастливый, богатый человек.
Байжан , қаз. <i>бай</i> + ир. <i>джон</i> < <i>жан</i> , – үйде бала көп болсын, адам саны көбейсін, өсе берсін деген тілекпен қойылған есім. Синонимі – Жанбай.	Байжан , қаз. <i>бай</i> + ир. <i>джон</i> < <i>жан</i> – душа, жизнь. Такие имена выражали желание родителей, чтобы в доме было много детей. Синоним – Жанбай.
Байкен , қаз. – <i>Баймұхамбет</i> , <i>Байдәулет</i> сияқты есімдердің қысқарған, әрі еркелете айтылған түрі.	Байкен , қаз. – ласкательно-сокращенная форма сложных имен, типа <i>Баймұхамбет</i> , <i>Байдаулет</i> и т.п.

Байназар , қаз. <i>бай</i> + ар. <i>назар</i> – ықылас, іңкәр, көзқарас. Құдайдың назары түскен, Құдай жарылқаған бай адам деген тілекпен қойылғаны байқалады.	Байназар , қаз. <i>бай</i> + ар. <i>назар</i> – внимание, взор, взгляд. Называя так ребенка, родители желали, чтобы бог помогал, сопутствовал ему быть богатым.
Байнұр , қаз. <i>бай</i> + ар. <i>нұр</i> – нұры жанған, бағы асқан адам болсын деген тілекпен қойылған есім.	Байнур , қаз. <i>бай</i> + ар. <i>нур</i> – свет, луч, сияние. Букв. – счастливый, веселый, лучезарный.
Байсал , қаз. – сабырлылық, тыныштық, табандылық.	Байсал , қаз. – смиренность, мир, спокойствие, согласие.
Байгас , қаз. <i>бай</i> + <i>тас</i> . Адам өміріндегі бақыт пен байлық тастай берік, мықты болсын деген тілекпен қойылған есім.	Байгас , қаз. <i>бай</i> + <i>тас</i> – камень. Имя выражает пожелание, чтобы счастье и богатство в жизни человека был вечным и крепким, как камень.
Бақнұр , ар. <i>бақ</i> < <i>бахт</i> – бақыт, ырыс, құт + ар. <i>нұр</i> . Нұры жанған, бағы асқан адам болсын деген тілекпен қойылған есім.	Бакнур , ар. <i>бак</i> < <i>бахт</i> – счастье, достаток, благодать + ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч. Букв. – счастливый, веселый, лучезарный.
Бақсұлтан , ар. <i>бахт</i> – бақыт, ырыс, құт + ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім.	Баксултан , ар. <i>бахт</i> – счастье, достаток, благодать + ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель, государь.
Бақсыйлар , ар. <i>бахт</i> – бақыт, ырыс, құт + қаз. <i>сыйлар</i> .	Баксыйлар , ар. <i>бахт</i> – счастье, достаток, благодать + қаз. <i>сыйлар</i> – будет подарить.
Бақтияр , ир. – бақытты, құтты.	Бахтияр , ир. – счастливый, счастливец, спутник счастья.
Бактөре , ар. <i>бахт</i> – бақыт, ырыс, құт + к.т. <i>төре</i> – 1. Тәртіп, ереже, заң; 2. Әдет, ғұрып, салт.	Бакторе , ар. <i>бахт</i> – счастье, достаток, благодать + др.-тюрк. <i>төре</i> – 1. Порядок, правила, закон. 2. Обычай, обряд.
Бақытжан , ар. <i>бахт</i> – бақыт, ырыс, құт + ир. <i>жон</i> . Бақытты жан, бағы асқан адам.	Бакытжан , ар. <i>бахт</i> – счастье, достаток, благодать + ир. <i>джон</i> . Букв. – счастливый человек, счастливец.
Бақытхан , ар. <i>бахт</i> + қаз. <i>хан</i> . Бақытты хан.	Бакытхан , ар. <i>бахт</i> + қаз. <i>хан</i> . Букв. – счастливый хан.
Барлас , монғ. – батыр, атақты жерден шыққан адам.	Барлас , монғ. – богатырь, знатный или храбрый человек.
Баттал , ир. <i>баттол</i> – батыл, өткір, өжет.	Баттал , ир. <i>баттол</i> – отчаянный, смелый, дерзкий.
Батыр , қаз. – қаһарман, батыл, ержүрек.	Батыр , қаз. – храбрый, смелый, отважный, герой.
Батырхан , қаз. <i>батыр</i> + <i>хан</i> , әрі батыр, әрі хан болсын деген тілекпен қойылған көне есім.	Батырхан , қаз. <i>батыр</i> + <i>хан</i> – богатырь. Это старое имя давалось с пожеланием, чтобы ребенок стал и героем, и ханом.
Баубек , қаз. – өмір жасы ұзақ, өмірлі болсын, табанды жігіт болсын деген тілекпен қойылған есім. Синонимі – <i>Бекбау</i> .	Баубек , қаз. – имя давалось с пожеланием, чтобы он был жолгоживущим, стойким и крепким в жизни. Синоним – <i>Бекбау</i> .
Бауыржан , қаз. <i>бауыр</i> – ет жақын + ир. <i>джон</i> – жан, ағайынға, туған-туысқа жан-тәнімен берілсін, жанындай жақсы көрсін, бауырмал болсын деген тілекпен қойылған	Бауыржан , қаз. <i>бауыр</i> – кровный родственник, брат + ир. <i>джон</i> – душа. Букв. – почитающий родственников, радушный по отношению к родственникам,

есім. Бауыржан Момышұлы (1910 – 1982) – <u>Кеңес одағының батыры</u> , <u>Екінші дүниежүзілік соғыстың</u> даңқты жауынгері, аты аңызға айналған әскери қолбасшы, <u>стратег және тактик</u> , жазушы.	человеколюбивый, гуманный. Бауыржан Момышұлы (1910 – 1982) – герой Советского Союза, участник Великой Отечественной войны, легендарный военный деятель, полководец, <u>стратег және тактик</u> , писатель.
Бахриддин , ир., ар. – 1. ир. <i>бахр</i> – пайда, олжа. 2. ар. <i>бахр</i> – теңіз, су + <i>дин</i> (Ислам).	Бахриддин , ир., ар. – 1. ир. <i>бахр</i> – польза, выгода, интерес. 2. ар. <i>бахр</i> – море, вода + <i>дин</i> – религия (Ислам).
Баязит , ар. – Абуязид есімінің қысқарған, өзгерген түрі. Абуязид – Язидтің әкесі деген мағынаны білдіреді. Ал <i>язид</i> сөзінің тура мағынасы – ерекше, айрықша, асқан.	Баязит , ар. – сокращенно-измененная форма имени Абуязид. Абуязид означает отец Язида. Значение слова <i>язид</i> – превосходный, преобладающий.
Бәйдібек , Бәйдібек Қарашаұлы (соңғы деректерге сәйкес, 1356–1419) – қазақ халқының әйгілі биі әрі батыры, Ұлы жүздің Албан, Суан, Дулат, Сары үйсін, Шанышқылы, Шапырашты, Ысты, Ошақты руларының түп атасы.	Байдибек , Байдибек Карашаулы (согласно последним данным, 1356–1419) – казахский би, национальный герой. Байдибека считают предком племен и родов <u>Албан</u> , <u>Суан</u> , <u>Дулат</u> , <u>Сары уйсун</u> , <u>Шанышқылы</u> , <u>Шапырашты</u> , <u>Ысты</u> , <u>Ошақты</u> .
Бегайдар , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + айдар – 1. Балалардың төбесіне қойылатын бір шоқ шаш. 2. ар. <i>айдар</i> – арабтың <i>хайдар</i> – арыстан деген сөзінің өзгерген түрі. Арыстандай айбатты, мықты деген мағынада.	Бегайдар , қаз. <i>бек</i> – крепкий, твердый, сильный + ар. <i>айдар</i> – 1. Клочок волос, который оставляют на маковке головы у мальчика. 2. ар. <i>хайдар</i> – лев. Букв. – крепкий, как лев.
Бекасыл , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + ар. <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы. 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты.	Бекасыл , қаз. <i>бек</i> – крепкий, твердый, сильный + ар. <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящий, истинный. 3. Дорогой, драгоценный.
Бекарыс , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + Арыс – Арыс өзені атынан қойылған есім.	Бекарыс , қаз. <i>бек</i> – крепкий, твердый, сильный + Арыс – имя, образованное от названия реки Арыс.
Бейбіт , ир. – бейбітшілік, тыныштық, татулық.	Бейбит , ир. – мир, мирный, миролюбивый.
Бекәділ , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + ар. <i>гадил</i> – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық, дұрыстық.	Бекадиль , қаз. <i>бек</i> – крепкий, твердый, сильный + ар. <i>гадил</i> – справедливость, честность, правота, правильность.
Бекәмір , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + ар. <i>әмір</i> – 1. Әкім, бастық, билеуші. 2. Нұсқау, жарлық, бұйрық.	Бекамир , қаз. <i>бек</i> – крепкий, сильный + ар. <i>амир</i> – 1. Правитель, начальник. 2. Указание.
Бекболат , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + ир. <i>болат</i> немесе қаз. <i>болат</i> < <i>болады</i> . Бала мықты болады, болаттай берік, өмір жасы ұзақ болып, көп жасайды деген тілекпен қойылған. Еркелете қысқартып айту тұлғалары – <i>Бекен</i> , <i>Бекет</i> .	Бекболат , қаз. <i>бек</i> – крепкий, сильный + ир. <i>болат</i> – сталь или қаз. <i>болат</i> < <i>болады</i> – будет. Букв. – будет крепким, как сталь, будет жить долго. Ласкательно-сокращенные формы – <i>Бекен</i> , <i>Бекет</i> .
Бекжан , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + тәж. <i>жан</i> . Мықты, берік, қайратты адам.	Бекжан , қаз. <i>бек</i> + тадж. <i>жан</i> . Букв. – крепкий, твердый, энергичный человек.
Бекжігіт , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + жігіт. Мықты, күшті жігіт болып өссін деген	Бекжигит , қаз. <i>бек</i> – крепкий, сильный + <i>жигит</i> – джигит. Букв. – сильный молодец.

тілекпен қойылған есім.	
Бекзат , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + ир. <i>зат</i> < <i>зада</i> – бектің ұлы, бектен туған перзент.	Бекзат , қаз. <i>бек</i> – крепкий, сильный + ир. <i>зат</i> < <i>зада</i> сын бека, потомок аристократа.
Бекмұхамбет , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + ар. Мохаммад. Күшті Мұқамбет.	Бекмұхамбет , қаз. <i>бек</i> – крепкий, сильный + ар. Мохаммад. Букв. – сильный Мухамбет.
Бекназар , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + ар. <i>назар</i> – көзқарас, назары қатты түскен деген мағынаны білдіреді.	Бекназар , қаз. <i>бек</i> – крепкий, сильный + ар. <i>назар</i> – взгляд, внимание, взор. Букв. обратить взор, особое внимание.
Бекнияз , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + ир. <i>нияз</i> – 1. Өтініш, тілек. 2. Үміт. 3. Сый, тарту.	Бекнияз , қаз. <i>бек</i> – крепкий, сильный + ир. <i>нияз</i> – 1. Просьба, усердие. 2. Надежда. 3. Подарок, дар.
Бекнұр , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	Бекнур , қаз. <i>бек</i> – крепкий, сильный + ар. <i>нур</i> – свет, луч, сияние.
Бексұлтан , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім. Билеуші сұлтан. Синонимі – <i>Сұлтанбек</i> .	Бексұлтан , қаз. <i>бек</i> – крепкий, сильный + ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель. Букв. – влиятельный повелитель. Синоним – <i>Султанбек</i> .
Бектас , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + <i>тас</i> . Мықты, күшті.	Бектас , қаз. <i>бек</i> – крепкий, твердый, сильный + <i>тас</i> – камень. Букв. – крепкий, как камень.
Бекхан , қаз. <i>бек</i> – мықты, күшті + <i>хан</i> . Мықты, күшті хан.	Бекхан , қаз. <i>бек</i> – крепкий, твердый, сильный + <i>хан</i> . Букв. – сильный хан.
Бердәулет , қаз. <i>бер</i> + ар. <i>дәулет</i> – байлық, бақыт.	Бердаулет , қаз. <i>бер</i> – дай, дать + ар. даулет – богатство, счастье.
Берік , қаз. – мықты, бекем, беркін, табанды, тұрақты.	Берик , қаз. – крепкий, стойкий, прочный, устойчивый, верный.
Берікбол , қаз. берік + бол. Мықты, бекем, табанды болсын деген тілекпен қойылған есім.	Берикбол , қаз. <i>берик</i> – крепкий, стойкий, прочный, устойчивый, верный + <i>бол</i> – будь. Букв. – будь крепким, стойким, живи долго.
Бибол , қаз. <i>би</i> + <i>бол</i> . Би, әкім болсын деген мағынадағы есім.	Бибол , қаз. <i>би</i> – начальник, глава + <i>бол</i> – будь. Букв. – пусть будет начальником.
Бисұлтан , қаз. <i>би</i> + ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім. Билеуші сұлтан.	Бисұлтан , қаз. <i>би</i> – начальник, глава + ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель. Букв. – влиятельный повелитель.
Болат , ир. <i>пулад</i> – құрыш. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Болатжан</i> , <i>Болатбек</i> , <i>Болатхан</i> , <i>Болаттай</i> .	Болат , ир. <i>пулад</i> – сталь, стальной. Составные имена – <i>Болатжан</i> , <i>Болатбек</i> , <i>Болатхан</i> , <i>Болаттай</i> .
Біләл , ар. – 1. Балғындық, көл, теңіз. 2. Ылғалдық. Біләл ибн Рабах әл-Хабаша – Исламдағы алғашқы азаншының есімі.	Билал , ар. – 1. Свежесть, река, море. 2. Влага. Билал ибн Рабах ал-Хабаша, имя первого муэдзина (лицо призывающее мусульман к молитве) в Исламе.
Біржан , қаз. – жалғыз, жалқы туған адам. Атақты Біржан салдың құрметіне жиі қойылатын есім.	Биржан , қаз. – редкий, единственный. Имя известного казахского певца.
Ғабит , ар. – қызмет етуші. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Қабден</i> .	Габит , ар. – служитель. Фонетически измененная форма – <i>Кабден</i> .
Ғазиз , ар. <i>азиз</i> – қадірлі, қымбатты, құрметті, сүйкімді, аяулы, бағалы.	Газиз , ар. <i>азиз</i> – почетный, дорогой, любезный, уважаемый, милый, драгоценный.
Ғалымжан , ар. <i>ғалым</i> – оқымысты, көп	Галымжан , ар. <i>галим</i> – ученый + ир. <i>джон</i>

білетін білгір ғұлама + ир. <i>жан</i> . Ғалым, білгір.	– душа. Букв. – ученый муж.
Ғани , ар. – бай, дәулетті, ауқатты.	Гани , ар. – богатый, зажиточный, знатный.
Ғафу // Ғафур , ар. – кешіру, кешірім.	Гафу // Гафур , ар. – прощать, извинять, прошение, извинение.
Ғибратолла , ар. <i>ибрат</i> – тәлім-тәрбие, өнеге, үлгі, нақыл сөз + <i>олла</i> – Алла.	Гибратолла , ар. <i>ибрат</i> – воспитание, образец, пример, назидание, наставление + <i>олла</i> – Алла.
Ғұмар , ар. <i>гомар</i> – ғұмыр, тіршілік.	Гумар , ар. <i>гомар</i> – жизнь, существование.
Ғұсман , ар. – Оспан есімінің дыбыстық өзгерген тұлғасы. Оспан, ар – ерлік, батырлық, батылдык.	Гусман , ар. – фонетически измененная форма имени Оспан. Оспан, ар. – героизм, смелость.
Дамир , ар., каз., ор. – 1. ар. <i>дамир</i> – ар, ұят, ұждан. 2. түрк. Темір, мағынасы – мықты. 3. ор. «Да здравствует мир» ұранынан қысқарып жасалған есім.	Дамир , ар., каз., рус. – 1. ар. <i>дамир</i> – совесть, честь. 2. тюрк. Железо, в перен. значении – крепкий. 3. ор. Имя, образованное путем сокращения лозунга «Да здравствует мир».
Данабек , ир. <i>дана</i> – 1. Білім, ілімгерлік. 2. Даналық + каз. <i>бек</i> . Дана, білімді бек.	Данабек , ир. <i>дана</i> – 1. Знание, ученость. 2. Мудрость + каз. <i>бек</i> . Букв. – мудрый бек.
Даниал , ар. – тәңір сыйы, тартуы. Аты Исламға дейін белгілі болған пайғамбар.	Даниал , ар. – дар аллаха, человек близкий к Аллаху.
Данияр , ир. – жақын, таныс.	Данияр , ир. – близкий, знающий.
Дарын , каз. – талант, қабілет.	Дарын , каз. – талант, способность.
Дастан , ир. – батырлық, хисса, поэма, ертегі аңыз.	Дастан , ир. – героическое сказание, поэма, сказка, легенда.
Дәрмен , ир. – күш-қуат, қайрат. Еркелету түрі – <i>Дәріш</i> .	Дармен , ир. – энергия, мощь. Ласкательная форма – <i>Дарши</i> .
Дәулет , ар. – 1. Байлық, бақыт. 2. Мемлекет, держава, империя.	Даулет , ар. – 1. Богатство, счастье. 2. Государство, держава.
Дәурен , ар. – уақыт, дәуір. Біріккен тұлғалы есім – <i>Дәуренбек</i> .	Даурен , ар. – время, эпоха. Составное имя – <i>Дауренбек</i> .
Дәуірлен , ар. – кезең, заман, замана, белгілі мерзім + қосымша <i>-лен</i> .	Дауирлен , ар. – период, эпоха, жра, времена + аффикс <i>-лен</i> .
Диас , исп. – күн, күндіз. 1936 ж. Испания көтерілісшілерінің көрнекті басшысы Хосе Диас құрметіне қойылған есім.	Диас , исп. – солнце, день. Это имя популярно с 1936 г., дано в честь руководителя восстания испанского народа Хосе Диас.
Дидар , ир. – жүз, келбет, бейне.	Дидар , ир. – вид, лицо, облик.
Динар , ар. – алтын тиын, ақша.	Динар , ар. – золотая монета.
Дияр , ар. <i>дияр</i> – ел, облыс, аймақ.	Дияр , ар. <i>дияр</i> – страна, область, провинция.
Досжан , ир. <i>дуст</i> . – жан жолдас, серік, жар + <i>джон</i> – жан. Адал, таза адам.	Досжан , ир. <i>дуст</i> . + <i>джон</i> – душа, человек. Букв. – искренний, честный человек.
Досхан , ир. <i>дуст</i> . – жан жолдас, серік, жар + каз. <i>хан</i> . <i>Досхан Қалиұлы Жолжаксынов</i> – Кеңес одағы және Қазақстандық актер, сценарист, кинорежиссер. Қазақстанның еңбек сіңірген әртісі.	Досхан , ир. <i>дуст</i> . – жан жолдас, серік, жар + каз. <i>хан</i> . Досхан Калиевич Жолжаксынов – советский и казахстанский актёр, сценарист, кинорежиссёр. Народный артист Казахстана.

Дулат, түрк. – ежелгі түркілік көшпелі тайпаның атауы және қазақ халқында ұлы жүздің құрамына кіретін ру атауы.	Дулат, тюрк. – древнее тюркское кочевое племя и самая многочисленная группа в составе Старшего жуза казахской народности.
Дініслам, ар. – Ислам діні.	Динислам, ар. – религия Ислам.
Дінмұхамбет, ар. <i>din</i> + Мұхамбет < Мохаммад – даңқы шыққан, атақты, мақталған.	Динмухамбет, ар. <i>din</i> – религия + Мухамбет < Мохаммад – прославленный, славный.
Едіге, к.т. <i>едигзе</i> – жақсы, игі. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Едігей, Едіген</i> .	Едиге, др.-тюрк. <i>едигзе</i> – хороший, добрый. Производные формы – <i>Едігей, Едіген</i> .
Еділ, к.т. – Еділ өзенінің атауы.	Едил, др.-тюрк. – название реки Волги.
Еламан, қаз. <i>ел</i> + <i>аман</i> . Ел-жұрт жаудан аман, сау болсын деген тілекпен қойылған. Синонимдері – <i>Тыныштық, Бейбіт</i> .	Еламан, қаз. <i>ел</i> – народ + <i>аман</i> – благополучный, невредимый. Синонимы – <i>Тыныштық, Бейбит</i> .
Еларыс, қаз. <i>ел</i> + <i>арыс</i> – 1. Ер адам, азамат. 2. Көшбасшы, ұйытқы, көсем адам. 3. Арыс өзені атынан қойылған есім.	Еларыс, қаз. <i>ел</i> – народ, страна + <i>арыс</i> – 1. Мужчина, гражданин. 2. Лидер, предводитель, вождь. 3. Имя, образованное от названия реки Арыс.
Елдар, қаз. – елін, Отанын сүйетін, отаншыл.	Елдар, қаз. – любящий свой народ, патриот.
Елдос, қаз. – елдің, халықтың досы, елін сүйуші.	Елдос, қаз. – друг народа, любящий свой народ.
Елжан, қаз. – елдің, халықтың жаны, мақтанышы.	Ельжан, қаз. – душа народа, гордость народа.
Елжас, қаз. <i>ел</i> + <i>жас</i> . Елдің үмітін ақтайтын жас деген мағынаны білдіреді.	Ельжас, қаз. <i>ел</i> – народ + <i>жас</i> . молодой, юный. Букв. – надежда народа.
Елназар, қаз. <i>ел</i> + ар. <i>назар</i> – көзқарас, көз салу, ықылас, ілтипат. Елдің ықылас, назарына ілінген азамат болсын деген мәндегі есім.	Елназар, қаз. <i>ел</i> – народ + ар. <i>назар</i> – взор, внимание. Букв. – пусть будет любимым, уважаемым гражданином.
Елнар, қаз. <i>ел</i> + <i>нар</i> . Елдің сүйікті ер азаматы болсын деген мағыналы есім.	Елнар, қаз. <i>ел</i> – народ + <i>нар</i> – крепкий, сильный, настоящий. Букв. – пусть будет сильно любим народом.
Елнұр, қаз. <i>ел</i> + ар. <i>нұр</i> , елдің нұры.	Елнур, қаз. <i>ел</i> – народ + ар. <i>нур</i> – светоч, луч, букв. – светоч народа.
Елхан, қаз. <i>ел</i> + <i>хан</i> .	Елхан, қаз. <i>ел</i> – страна + <i>хан</i> .
Елтөре, қаз. <i>ел</i> + к.т. <i>төре</i> – 1. Тәртіп, ереже, заң. 2. Әдет, ғұрып, салт. Елінің төресі болсын деген тілекпен қойылған есім.	Елтөре, қаз. <i>ел</i> – страна + др.-тюрк. <i>төре</i> – 1. Порядок, правила, закон. 2. Обычай, обряд.
Ералы, қаз. <i>ер</i> + ар. <i>гали</i> – биік, аса зор, заңғар. Аса батыр, асқан жүректі батыр.	Ералы, қаз. <i>ер</i> – богатырь + ар. <i>гали</i> – самый большой, величайший. Букв. – самый отважный богатырь, храбрец, удалец.
Ерасыл, қаз. <i>ер</i> + ар. <i>асыл</i> . Аса аяулы, нағыз батыр.	Ерасыл, қаз. <i>ер</i> + ар. <i>асыл</i> . Букв. – самый дорогой, настоящий богатырь.
Ерәмір, қаз. <i>ер</i> + ар. <i>әмір</i> – 1. Әкім, бастық, билеуші. 2. Нұсқау, жарлық, бұйрық.	Ерамир, қаз. <i>ер</i> + ар. <i>амир</i> – 1. Правитель, начальник. 2. Указание, распоряжение, приказание.
Ербақыт, қаз. <i>ер</i> + ар. <i>бахт</i> – бақыт, ырыс, құт + ар. <i>нұр</i> . Бағы асқан ер жігіт болсын	Ербақыт, қаз. <i>ер</i> – богатырь, герой + ар. <i>бахт</i> – счастье. Букв. – счастливый, веселый.

деген тілекпен қойылған есім.	
Ербатыр , қаз. <i>ер</i> + <i>батыр</i> . Ержүрек батыл адам, нағыз батыр.	Ербатыр , қаз. <i>ер</i> + <i>батыр</i> – богатыр. Букв. – отважный, смелый, богатырь.
Ербол , қаз. <i>ер</i> + <i>бол</i> . Бала батыл, өжет, батыр болсын деген тілекпен қойылған есім.	Ербол , қаз. <i>ер</i> + <i>бол</i> – будь. Букв. – будь отважным, храбрым.
Ерболат , қаз. <i>ер</i> + <i>болат</i> < <i>болады</i> . Бала батыр, қаһарман, ержүрек болады деген тілекпен қойылған есім.	Ерболат , қаз. <i>ер</i> + <i>болат</i> < <i>болады</i> – да будет. Букв. – пусть будет храбрым, смелым, отважным.
Ерген , қаз. – алдыңғылардың соңынан еруші, ізін басушы.	Ерген , қаз. – сопровождающий, последующий, последовать за кем-либо.
Ерғали , қаз. <i>ер</i> + ар. <i>ғали</i> . Ең мықты, асқан батыр.	Ерғали , қаз. <i>ер</i> + ар. <i>ғали</i> – храбрый. Букв. – самый смелый, храбрый богатырь, герой.
Ердаулет , қаз. <i>ер</i> + ар. <i>даулет</i> . Елі, байлығы бар батыр деген мағынаны білдіреді.	Ердаулет , қаз. <i>ер</i> + ар. <i>даулет</i> . Букв. – богатырь, владеющий страной, богатством, имеющий цель.
Ерден , қаз., монғ. – 1. Батыр, ер. 2. монғ. <i>эрдэнэ</i> – қымбат зат.	Ерден , қаз., монғ. 1. Герой, богатырь. 2. монғ. <i>эрдэнэ</i> – драгоценность.
Ердос , қаз. <i>ер</i> + ир. <i>дуст</i> . – жан жолдас, серік.	Ердос , қаз. <i>ер</i> + ир. <i>дуст</i> – друг, приятель.
Ержан , қаз. – батыл, өжет адам, батыл кісі.	Ержан , қаз. храбрый, смелый, бесстрашный человек, герой, богатырь.
Ержігіт , қаз. <i>ер</i> + <i>жігіт</i> – ер жүрек, батыл жігіт, азамат.	Ержигит , қаз. <i>ер</i> + <i>джигит</i> . Букв. – храбрый, смелый джигит, парень.
Еркеәли , қаз. <i>ерке</i> + ар. <i>ғали</i> , ерке Әли.	Еркеәли , қаз. <i>ерке</i> – баловень + ар. <i>ғали</i> – самый большой, величайший.
Еркебұлан , қаз. – бір үйдің әлпештеген аяулысы, қағу-соғу көрмеген ерке тотайы.	Еркебулан , қаз. – непринужденный, вольный, своводный, смелый в семье.
Еркеш , қаз. – ерке бала болсын деп қойылған есім.	Еркеш , қаз. – пусть будет баловнем, все желания которого сбываются.
Ерқанат , қаз. <i>ер</i> + <i>қанат</i> . Бала ата-анасының сүйеніші, тірегі болсын деген мақсатпен қойылған.	Ерқанат , қаз. <i>ер</i> + <i>қанат</i> – крыло, крылья. Букв. – поддержка, опора.
Ерлан , қаз. <i>ер</i> + <i>ұлан</i> . Бала батыл болсын деген тілекпен қойылған есім.	Ерлан , қаз. <i>ер</i> – богатырь, герой + <i>улан</i> – парень смелый, букв. – удалец.
Ерлібек , қаз. – мықты, күшті, батыр адам.	Ерлібек , қаз. – крепкий, сильный, отважный герой.
Ерман , қаз. – ержүрек, батыл адам дегенді білдіреді.	Ерман , қаз. – храбрый, смелый человек.
Ермат , қаз. <i>ер</i> + <i>мат</i> – Мамет есімінің қысқарып, дыбыстық өзгерген тұлғасы. Батыр Мамет деген мағынадағы есім.	Ермат , қаз. <i>ер</i> – богатырь, герой + <i>мат</i> – фонетически измененная форма полного имени Мамет. Букв. – богатырь, герой Мамет.
Ермұхамбет , қаз. <i>ер</i> + ар. <i>Мохаммад</i> . Күшті, батыр Мұхамбет.	Ермұхамбет , қаз. <i>ер</i> – сильный + ар. <i>Мохаммад</i> . Букв. – сильный Мухамбет.

Ерназар , қаз. <i>ep</i> + ар. <i>нәзәр</i> – зейін, көңіл аудару. Рухы мықты деген мағынадағы есім.	Ерназар , қаз. <i>ep</i> + ар. <i>назар</i> – смотреть, точка зрения, внимание. Обозначает духовно сильного богатыря.
Ернар , қаз. <i>ep</i> + <i>нар</i> – үлкен, зор, қайратты, күшті, мықты. Нар тұлғалы, күшті, мықты батыр.	Ернар , қаз. <i>ep</i> – герой, богатырь + <i>нар</i> – мужественный, храбрый, могучий, сильный, здоровый, крепкий, Букв. – могучий, сильный, здоровый богатырь.
Ернесіп , қаз. <i>ep</i> + ар. <i>несіп</i> – 1. Үлес, сыбаға. 2. Бақыт, тағдыр.	Ернесип , қаз. <i>ep</i> + ар. <i>несип</i> – 1. Доля, часть. 2. Участь, судьба.
Ернияз , қаз. <i>ep</i> + ир. <i>нияз</i> – сый, тарту. Батырдың сыйы деген мағынаны білдіреді.	Ернияз , қаз. <i>ep</i> – богатырь + ир. <i>нияз</i> – подарок, дар. Букв. – дар героя.
Ернұр , қаз. <i>ep</i> + ир. <i>нур</i> – жарық, сәуле, көркем. Бала ер келбетті, көркем болсын деген тілекпен қойылған есім.	Ернур , қаз. <i>ep</i> – богатырь + ар. <i>нур</i> – свет, луч, красота. Букв. – человек с богатырским телосложением, статный, красивый.
Ерсайын , қаз. <i>ep</i> + монғ. <i>сайын</i> – жақсы. Яғни ең мықты, аса жақсы батыр.	Ерсаин , қаз. <i>ep</i> – богатырь + монғ. <i>саин</i> – хороший. Букв. – примечательный, очень крепкий, богатырь.
Ерсаян , қаз. <i>ep</i> + <i>саян</i> . Саян тауы атынан қойылған есім.	Ерсаян , қаз. <i>ep</i> + <i>саян</i> . Имя образованное от названия горы Саян.
Ерсәлім , қаз. <i>ep</i> + ар. <i>сәлим</i> – 1. Сау, бүтін, толық, аман-есен. 2. Нағыз, шын, табиғи. 3. Қарапайым, адал.	Ерсалим , қаз. <i>ep</i> + <i>салим</i> – 1. Целый, здоровый, нормальный, невредимый. 2. Настоящий, истинный, благополучный. 3. Простой, искренний,
Ерсұлтан , қаз. <i>ep</i> + ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім.	Ерсұлтан , қаз. <i>ep</i> + ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель, государь.
Ерсін , қаз. – алдыңғылардың соңынан ерсін, ізін бассын деген тілекпен қойылған есім.	Ерсін , қаз. – сопровождающий, последующий, пусть будет последовать за кем-либо.
Ертай , қаз. <i>ep</i> + <i>тай</i> – кісі есімі қосымшасы. Яғни ер, батыр, батыл кісі.	Ертай , қаз. <i>ep</i> – богатырь + <i>тай</i> – суффикс личных имен. Букв. – смелый, храбрый, мужественный.
Ертөре , қаз. <i>ep</i> + к.т. <i>төре</i> – 1. Тәртіп, ереже, заң. 2. Әдет, ғұрып, салт.	Ертөре , қаз. <i>ep</i> + др.-тюрк. <i>төре</i> – 1. Порядок, правила, закон. 2. Обычай, обряд.
Ертұмар , қаз. <i>ep</i> + <i>тұмар</i> . А. Сейдімбеков «Барың мен жоғыңды парықтау» деген мақаласында <i>тұмар</i> сөзінің байырғы түркі тілінде <i>тума</i> + <i>иер</i> – туған жер деген мағынаны білдіретінін айтады.	Ертумар , қаз. <i>ep</i> – богатырь, герой + <i>тумар</i> – талисман, амулет. А. Сейдимбеков в своей статье пишет, что слово <i>тумар</i> в древнетюркском языке обозначает <i>тума</i> + <i>иер</i> – родная земля, родина.
Ерхан , қаз. <i>ep</i> + <i>хан</i> . Ержүрек, батыл, батыр хан.	Ерхан , қаз. <i>ep</i> + <i>хан</i> . Букв. – храбрый, смелый, бесстрашный хан.
Ерік , қаз. – толық еркіндік, бостандық.	Ерик , қаз. – воля, полная свобода.
Есболат , қаз. – өскенде ақыл қосады, сүйеніш, медеу болады деген мағыналы есім.	Есболат , қаз. <i>ес</i> + <i>болат</i> , <i>болады</i> – будет. Букв. – будет умным.
Есей , қаз. – өсу, ер жету, үлкен болу.	Есей , қаз. – расти, мужайся, крепись.
Есен , қаз. – сау-саламат, аман. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Есенәлі</i> , <i>Есенай</i> , <i>Есенбай</i> , <i>Есенбол</i> , <i>Есенгелді</i> .	Есен , қаз. – благополучный, здравствуй. Составные имена – <i>Есенали</i> , <i>Есенай</i> , <i>Есенбай</i> , <i>Есенбол</i> , <i>Есенгельди</i> и др.
Есет , ир. <i>изад</i> < <i>авест</i> < <i>язата</i> – лайық,	Есет , ир. <i>изад</i> < <i>авест</i> < <i>язата</i> –

дәл.	достойный, соответствующий.
Ескендір , ир. – Александр есімінің дыбыстық өзгерген түрі. Александр Македонскийді күллі Азия, Араб халқы осылай атап кеткен. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Искандер, Скандер</i> .	Ескендир , ир. – видоизмененная форма Александр. Все народы Азии и Аравии так называли Александра Македонского. Фонетически измененные формы – <i>Искандер, Скандер</i> .
Есім , каз. – ат, атақ, даңқ.	Есим , каз. – имя, слава.
Жайдар , каз. <i>жайдары</i> – көңілді, ақ жарқын.	Жайдар , каз. <i>жайдары</i> – веселый, приветливый.
Жайсаң , каз. <i>зайсаң</i> – жайдары жүзді, қайырымды, атақты, белгілі.	Жайсан , каз. <i>зайсан</i> – добродушный, благородный, знатный.
Жайық , к.т., каз. – 1. к.т. <i>йайық</i> – тұрақсыз, бір орында тұрмайтын. 2. каз. Жайылым, кең-байтақ. 3. Орал өзенінің атауы.	Жайык , др.-тюрк., каз. – 1. др.-тюрк. – непостоянный, нестабильный. 2. Пастбище, бескрайний, необъятный. 3. Образовано по названию реки Урал.
Жақия , ар. <i>яхья</i> – ғұмырлы, өмірлі. Дыбыстық нұсқасы – <i>Яхия</i> .	Жахия , ар. <i>яхья</i> – долгоживущий, жизнеспособный. Фонетический вариант – <i>Яхия</i> .
Жақсылық , каз. – адам бойындағы жақсы қасиет, ізгілік, қайырымдылық.	Жаксылык , каз. – доброта, добро, благодеяние.
Жалайыр , түрк. – Ұлы жүз құрамындағы тайпаның аты.	Жалайыр , тюрк. – род в составе казахов Старшего жуза.
Жалғас , каз. – тіркес, ұштас, селбес. Бұл есім алдыңғы балалардың жалғасы дегенді немесе содан кейін де балалар көбейіп, жалғаса берсін деген ұғымда берілген.	Жалгас , каз. – последующий, продолжающий. Это имя выражает пожелание, чтобы и после этого ребенка еще были дети.
Жалел , ар. <i>жалил</i> – ұлы, жаңқты, атақты.	Жалел , ар. <i>жалил</i> – великий, славный, знаменитый, известный.
Жалын , каз. – күш-жігер, қайрат, қуат.	Жалын , каз. – пламя, энергия, порыв, пыл.
Жамбыл , монғ. – қорған. Жамбыл Жабаев (1846-1945) – қазақтың халық ақыны, жыршы-жырау, ірі айтыскер.	Жамбыл , монг. – крепость. Жамбыл Жабаев (1846-1945) – <u>казахский</u> поэт, <u>акын</u> , сказитель, жырау.
Жан , ир. <i>джон</i> – жан.	Жан , ир. <i>джон</i> – душа.
Жанай , ир. <i>джон</i> + каз. <i>ай</i> . Жаным, айым.	Жанай , ир. <i>джон</i> – душа + каз. <i>ай</i> – луна. Букв. – моя душенька.
Жанат , каз. – ең көркем, керемет. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Жанатбай, Жанатбек, Жанатхан</i> .	Жанат , каз. – блаженство, самый красивый. Составные имена – <i>Жанатбай, Жанатбек, Жанатхан</i> .
Жанбек , ир. <i>жан</i> + каз. <i>бек</i> . Бала жаны мықты, берік, өмір-жасы ұзақ болсын деген тілекпен қойылған есім.	Жанбек , ир. <i>джон</i> + каз. <i>бек</i> . Букв. – душа крепкая, вечная. Пожелание ребенку иметь всегда крепкое здоровье.
Жангелді , ир. <i>джон</i> + каз. <i>келді</i> . Өмірге келді, дүниеге жаңа адам келді деген мағына береді.	Жангельды , ир. <i>джон</i> + каз. <i>келди</i> – прибыл. Букв. – появилась душа.
Жандос , ир. <i>жан</i> + каз. <i>дос</i> . Жан біткеннің досы.	Жандос , ир. <i>джон</i> – душа + каз. <i>дос</i> – друг. Букв. – друг всех людей.
Жантуар , ир. <i>джон</i> + каз. <i>туар</i> . Дүниеге жақсы адам келді деген үмітпен қойылған есім.	Жантуар , ир. <i>джон</i> + каз. <i>туар</i> < <i>ту</i> – рожать, родиться. Букв. – появился, то есть родился замечательный человек.

Жаснұр , қаз. <i>жас</i> + ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	Жаснур , қаз. <i>жас</i> + ар. <i>нур</i> – свет, луч, сияние.
Жасұлан , қаз. <i>жас</i> + ұлан. Жас жігіт, жас азамат деген мәндегі есім.	Жасулан , қаз. <i>жас</i> + улан. Букв. – энергичный, молодой человек, удалой джигит.
Жәнібек , қаз. – 1. Жәнібек хан (1628–1643) – Қазақ хандығының негізін қалаушы. 2. Шақшақ Жәнібек тархан Қошқарұлы (1693–1752) – қазақ халқының жоңғар шапқыншылығына қарсы азаттық күресінің қаһарманы, қазақ батыры.	Жанибек , қаз. – 1. Жанибек хан (1628–1643) – один из основоположников Казахского ханства. 2. <i>Шақшақ Жанибек</i> тархан Кошкарұлы (1693–1752) был полководцем в сражениях против джунгар, казахский богатырь.
Жәңгір , ир. <i>джаһан</i> + <i>гир</i> – дүниені меңгеруші, әлемге үстемдік етуші. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Жаһангир</i> .	Жангир , ир. <i>джаһан</i> + <i>гир</i> – покровитель мира, завоеватель мира. Фонетически измененная форма – <i>Жахангир</i> .
Жомарт , ир. <i>джавон</i> – жас жігіт, бозбала + <i>мард</i> – ер, еркек, яғни джавонмард – қайырымды, мейірімді, қолы ашық мырза.	Жомарт , ир. <i>джавон</i> – молодой юноша, молодой человек + <i>мард</i> – мужчина, муж. Букв. – благородный, великодушный.
Жұбаныш , қаз. – жұбану, тынышталу, өкінішін басу. <i>Қуаныш</i> есімінің синонимі. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Жуаныш</i> .	Жубаныш , қаз. – утеха, утешение. Синоним имени <i>Куаныш</i> . Фонетически измененная форма – <i>Жуаныш</i> .
Жұмабай , ар. <i>джумга</i> – жиын, жалпы қауым жиналатын күн + қаз. <i>бай</i> .	Жумабай , ар. <i>джумга</i> – день сбора, пятница + қаз. <i>бай</i> .
Жұмәділ , ар. <i>джумга</i> – жиын, жалпы қауым жиналатын күн + <i>гадил</i> – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық, дұрыстық.	Жумадиль , ар. <i>джумга</i> – день сбора, пятница + <i>гадил</i> – справедливость, честность, правота, правильный.
Жүсіп , к.евр. <i>Иосиф</i> – 1. Көбейсін, көп болсын. 2. Әдемі, жақсы.	Жусип , др.-евр. <i>Иосиф</i> – 1. Приумноженный, многочисленный. 2. Красивый, хороший.
Зайыт , ар. <i>зәйд</i> – 1. Өсуші, көбеюші. 2. Артық.	Зайт , ар. <i>зәйд</i> – 1. Растущий, развивающийся. 2. Лучший.
Заманбек , ар. <i>замона</i> – дәуір, кезең + қаз. <i>бек</i> . Бір дәуірдің билеушісі. Синонимі – <i>Дәуірбек</i> .	Заманбек , ар. <i>замона</i> – время, эпоха + қаз. <i>бек</i> . Букв. – властелин времени. Синоним – <i>Даурбек</i> .
Заңғар , қаз. – 1. Үлкен, алып. 2. Зәулім, биік.	Зангар , қаз. – 1. Громадина, великан. 2. Величественный, самый высокий.
Зейнулла , ар. <i>зейне</i> – нұр, көрік, көркем, әшекей + <i>олла</i> – Алла, Құдай.	Зейнулла , ар. <i>зейне</i> – свет, красота, украшение + <i>олла</i> – Аллах.
Зейнұр , ар. <i>зейне</i> – нұр, көрік, көркем, әшекей + <i>нұр</i> – жарық, сәуле. Нұр, көркемдік, рең.	Зейнур , ар. <i>зейне</i> – свет, красота, украшение + <i>нур</i> – свет, сияние, луч. Букв. – красота, сияние, красивый вид.
Зейін , ар. – ақыл, ес.	Зейн , ар. – ум, сознание.
Зұлпықар , ар. <i>зу</i> – л + <i>факар</i> – шаншулы, әсірелеген аты; түйреуші, қақ жарып түсуші, жарып түсетін қылыш деген мағана береді.	Зулфакар , ар. <i>зу</i> – л + <i>факар</i> – колющий, вонзающий, рассекающий, обладающий. Букв. – карающий меч.
Ибрагим , ар., к.евр. – Авраам есімінің айтылу түрі. Елағасы деген мағыналы есім. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Ыбырайым</i> , <i>Ыбрай</i> , <i>Ыбыш</i> , <i>Ыбыкен</i> , <i>Ыбыраш</i> .	Ибрагим , ар., др.-евр. – форма имени Авраам. Букв. – отец народов. Фонетические формы – <i>Ибраим</i> , <i>Ибрай</i> , <i>Ибиш</i> , <i>Ибикен</i> , <i>Ибраш</i> .
Имран , ар. – өмір, құт-береке. Құран	Имран , ар. – жизнь, достаток, изобилие.

Кәрімде Мариямның әкесі ретінде екі рет аталған.	Упомянется в Коране дважды, как отец <u>Мариям</u> .
Иса , к.евр. – құдай сыйы, құдай құтқарады. Иисустың арабша айтылу түрі. Синонимдері – <i>Айса, Файса</i> .	Иса , др.-евр. – божий дар, бог спасет. Арабская форма имени Иисус. Синонимы – <i>Айса, Гайса</i> .
Исатай , к.евр. <i>Иса</i> – құдай сыйы, құдай құтқарады + қаз. тай. Исатай Тайманұлы (1791–1838) – Бөкей ордасы мен Кіші жүздің батыс бөлігінде болған азаттық көтерілісінің басшысы, халық батыры, қайсар қолбасшы.	Исатай , др.-евр. <i>Иса</i> – божий дар, бог спасет + қаз. <i>тай</i> . Исатай Тайманов (1791–1838) – казахский батыр, руководитель народно-освободительного крестьянского восстания казахов в Бокеевской Орде и западной части Младшего жуза.
Ислам , ар. – сену, мақұлдау, қолдау.	Ислам , ар. – вера, верование.
Исмаил , ар., к.евр. <i>измаил</i> – 1. Құдай естиді. 2. Жердегі киелілер періштесі, разылық пірі. Құран кейіпкері, пайғамбар, Ыбыраһымның баласы. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Смағұл, Ысмағұл, Смайыл, Ысмайыл</i> .	Исмаил , ар., др.-евр. <i>измаил</i> – 1. Аллах все слышит. 2. Ангел святых. Пророк, старший сын Ибрахима (Авраама). Фонетически измененные формы – <i>Смагул, Исмагул, Смайыл, Ысмайыл</i> .
Камал , ар. <i>камал</i> – толықтық, жетіктік, тұтас. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Кәміл, Кемел</i> .	Камал , ар. <i>карим</i> – совершенство, полнота, цельный. Фонетически измененные формы – <i>Камил, Кемел</i> .
Кәрім , ар. <i>карим</i> – 1. Қолы ашық, мырза, жомарт. 2. Ақкөңіл, кеңпейіл, сүйкімді.	Карим , ар. <i>карим</i> – 1. Щедрый, великодушный. 2. Благородный, милостивый, любезный.
Келдәулет , қаз. <i>кел</i> + ар. <i>дәулет</i> – байлық, бақыт. Бала ата-анаға ырыс болып келді, бақытты болсын деген мағынаны береді.	Келдаулет , <i>кел</i> – появляться + ар. <i>дәулет</i> – богатство, счастье. Букв. – в связи с появлением ребенка родители его стали счастливыми, ребенок родился счастливым.
Керей , к.т., ир. – 1. к.т – тау басы, қыр, жота; күшті, қуатты. 2. ир. <i>герай</i> – тілек, ықылас, бейімділік. Қазақ халқын құрған ежелгі түркі тайпаларының бірі.	Керей , др.-тюрк., ир. – 1. др.-тюрк. – вершина горы, горный хребет, взгорье; сильный, могущественный. 2. ир. <i>герай</i> – желание, стремление. Одно из древнетюркских племен.
Керімжан , ар. <i>карим</i> + ир. <i>жан</i> – 1. Қолы ашық, мырза, жомарт. 2. Ақкөңіл, кеңпейіл, сүйкімді адам.	Керимжан , ар. <i>карим</i> + ир. <i>жан</i> – 1. Прекрасный, дивный, 2. Великодушный, щедрый, добрый человек.
Қазыбек , ар. <i>кади</i> – даулы істі шешуші сот + қаз. <i>бек</i> . Қаз дауысты Қазыбек би, Қазыбек Келдібекұлы (1667–1764, басқа мәлімет бойынша 1665 – 1765) – қазақ халқының ұлы биінің бірі, көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, Тәуке ханның кеңесшісі, орақ тілді шешен.	Қазыбек , ар. <i>кади</i> – судья + қаз. <i>бек</i> . <i>Қазыбек</i> Кельдибекулы (1667—1764, по другим сведениям 1665 – 1765) – общественный и государственный деятель, бий Среднего жуза, советник хана Тауке, искусный оратор (шешен).
Қайсар , ар. – Рим патшаларының атағы. Табанды, бірбеткей өжет, қажырлы, қайтпас.	Қайсар , ар. – титул римских царей. Букв. – настойчивый, с твердой волей, упорный, решительный, волевой.
Қайыржан , ар. <i>кейр</i> – 1. Мейірім, шапағат, жақсы, қайырымды, тамаша. 2. Қайырым, мейірім + ир. <i>джон</i> – жан. Қайырымды, шапағатты кісі.	Қайыржан , ар. <i>кейр</i> – 1. Хороший, добрый, отзывчивый, превосходный. 2. Добро, благо, чудо, отзывчивость + ир. <i>джон</i> . Букв. – добродушный.
Қайырхан , ар. <i>кейр</i> – 1. Мейірім, шапағат,	Қайырхан , ар. <i>кейр</i> – 1. Хороший, добрый,

жақсы, қайырымды, тамаша. 2. Қайырым, мейірім + каз. <i>хан</i> .	отзывчивый, превосходный. 2. Добро, благо, чудо, отзывчивость + каз. <i>хан</i> .
Қанжар , ир. <i>ханджар</i> – қару, қос жүзді үлкен пышақ.	Қанжар , ир. <i>ханджар</i> – оружие, кинжал.
Қаныш , қаз. – Хангелді есімінің еркелете айтылатын түрі. Ер баланың мықты, күшті, атақты болуын тілеп қойылған есім. Қаныш Имантайұлы Сәтбаев (1899–1964) – көрнекті-геолог ғалым, қоғам қайраткері, ғылым докторы, Қазақстан Ғылым Академиясының тұңғыш президенті, академик.	Қаныш , каз. – сокращенно-ласкательная форма имени Хангельды, каз. <i>хан</i> – царь + <i>гельды</i> от <i>келды</i> – прибыл. Букв. – появился на свет сильный, славный человек. Қаныш Имантевич Сатбаев (1899–1964) – ученый, геолог, общественный деятель, первый президент Казахской Академии Наук, академик.
Қасым , ар. <i>хасым</i> – 1. Сұлу, әдемі. 2. Таратушы, бөлуші, үлестіруші.	Қасым , ар. <i>хасим</i> – 1. Красивый, изящный, миловидный. 2. Распределяющий.
Қасымхан , ар. <i>қасым</i> – 1. Сұлу, әдемі. 2. Таратушы, бөлуші, үлестіруші + каз. <i>хан</i> . Қасым хан (шамамен 1445–1518/1523) – қазақтың ұлы хандарының бірі, Жәнібек ханның баласы. Қазақтардың «Қасым ханның қасқа жолы» дейтін заң-ережелері пайда болды.	Қасымхан , ар. <i>хасим</i> – 1. Красивый, изящный, миловидный. 2. Распределяющий + каз. <i>хан</i> . Қасым хан (приблизительно 1445–1518/1523) – казахский хан, сын одного из основателей Казахского ханства Жанибек хана. В период правления хана Касыма был разработан и издан закон, известный как «Қасым ханның қасқа жолы» (Светлый путь хана Касыма).
Қобыланды , қаз. <i>қабылан</i> , ауысп. – ер, ержүрек, батыл. Қазақ эпосындағы белгілі батыр есімі. Қысқарған түрлері – <i>Қобылан</i> , <i>Қабылан</i> .	Кобланды , каз. <i>каблан</i> – барс, леопард. Перен. – смелый, мужественный, отважный. Имя казахского эпического героя. Сокращенные формы – <i>Коблан</i> , <i>Каблан</i> .
Қорған , қаз. <i>қорған</i> – 1. Қамал, бекініс. 2. Тірек, пана. Бала ата-анасының мықты да берік қорғанышы болсын деген тілекпен қойылған есім.	Қорған , каз. <i>корған</i> – 1. Защита, укрепление. 2. Опора, оплот. Букв. – защита родителей.
Қуаныш , қаз. – мез болу, шаттану. Бала туғанда қатты қуану себепті қойылған есім. Синонимдері – <i>Қуан</i> , <i>Қуандық</i> .	Қуаныш , каз. – радоваться, веселиться. Радость по поводу рождения сына. Синонимы – <i>Қуан</i> , <i>Қуандық</i> .
Құдайберген , ир. <i>хода</i> , <i>ходай</i> + каз. <i>берген</i> . Синонимдері – <i>Тәңірберген</i> , <i>Алдаберген</i> .	Қудайберген , ир. <i>хода</i> , <i>ходай</i> – властелин, бог + каз. <i>берген</i> – дал. Синонимы – <i>Танирберген</i> , <i>Алдаберген</i> .
Құдірет , ар. <i>құдрәт</i> – пәк, таза; күш, қуат, алпауыт, пәрмен. Құдай, Аллаһ.	Кудирет , ар. <i>кудрат</i> – непорочный, чистый; сила, мощь, громадный, повеление. Бог, Аллаһ.
Құнанбай , монғ. <i>гунан</i> – үш жастағы еркек жылқы + каз. <i>бай</i> . <i>Құнанбай</i> Өскенбайұлы, <i>Құнанбай</i> қажы (1804-1886) – би, аға-сұлтан, көрнекті қоғам қайраткері, Абайдың әкесі.	Қунанбай , монғ. <i>гунан</i> – жеребенок (трехлетка) + каз. <i>бай</i> . Қунанбай Өскенбайұлы, Қунанбай қажы (1804-1886) – би, аға-султан, видный казахский общественный деятель, отец Абая.
Құрмет , ар. <i>хурмәт</i> – сый, ізет, қошемет.	Курмет , ар. <i>хурмат</i> – почет, уважение, почести.
Мағауия , ар. <i>мугауиия</i> – 1. Сау-саламат. 2. Пәледен құтылған.	Магауия , ар. <i>мугауиия</i> – 1. Здоровый. 2. Избавленный.

Мадияр , ар. Мұхамедияр (Мұхамбеттің досы) есімінің қысқартылған түрі.	Мадияр , ар. – сокращенная форма имени Мухамедияр (друг Мухаммеда).
Мағжан , Мұхамбетжан есімінің қысқарған түрі (Мұхаммедтің жаны). Жұмабай Мағжан Бекенұлы (1893 – 1938) – <u>Алаш қозғалысының</u> қайраткері, қазақ жазушысы, <u>ақын</u> , публицист, жаңа заман әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі.	Мағжан , сокращенная форма имени Мухамбетжан (душа Мухаммеда). Жумабаев Мағжан (1893 – 1938) – деятель Алашского движения, замечательный казахский писатель, поэт, публицист, один из основателей новой казахской литературы.
Мағзұм , ар. <i>ма</i> , <i>сум</i> – 1. Сақталған, шақырылған. 2. Қонақ, мейман.	Мағзум , ар. <i>ма</i> , <i>сум</i> – 1. Хранимый. 2. Приглашенный, гость.
Мақсат , ар. – 1. Арман, тілек. 2. Тілеп, күтіп алған. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Мақсұт</i> .	Максат , ар. – 1. Мечта, цель, желание, немерение. 2. Желаемый. Фонетически измененная форма – <i>Максұт</i> .
Мақсұм , ар. – 1. Таза, күнәсіз. 2. Мырза, қожайын.	Максум , ар. – 1. Чистый, неповинный. 2. Господин, хозяин.
Манас , к.т., қырғ. – ержүрек, батыр, батыл; алып. <u>Қырғыз</u> халқының дәстүрлі <u>эпосы</u> және қырғыз халқын бір тудың астына біріктірген Манас батырдың есімі. Әлемде көлемі жағынан ең ұзақ дастан.	Манас , др.-тюрк. қырғ. – бесстрашный, отважный; богатырское телосложение. Крупнейший кыргызский эпос имя одноименного богатыря, объединившего кыргызов в одну нацию. Самый объемный эпос в мире.
Мансұр , ар. – 1. Жеңімпаз, жеңіске жетуші. 2. Күдіретті.	Мансур , ар. – 1. Победитель, побеждающий. 2. Всемогущий.
Марат , фр. – Француз буржуазиялық революциясы қолбасшыларының бірі Жан-Поль Марат (1747–1793) құрметіне қазақ отбасында 1930 жылдан бері кеңінен қойылған есім.	Марат , фр. – имя одного из руководителей французской буржуазной революции Жан-Поля Марата (1747–1793). Данное имя в казахских семьях широко встречается с начала 30-х годов.
Марғұлан , к.т. – құланның құлыны. Әлкей Марғұлан Хақанұлы (1904 – 1985) – ғалым-археолог, шығыстанушы, тарихшы, әдебиеттанушы, өнертанушы.	Маргулан , др.-тюрк. – жеребенок кулана. Алькей Маргулан Хаканович (1904 – 1985) – казахский учёный-археолог, востоковед, историк, литературовед, искусствовед.
Мардан , тәж. <i>мард</i> – ер, еркек + <i>дан</i> – батыл, ер жүрек.	Мардан , тадж. <i>мард</i> – мужчина + дан – мужественный, храбрый.
Марлен , ж.е. – <i>Маркс</i> және <i>Ленин</i> фамилияларының бірінші буындарынан жасалған біріккен тұлғалы есім.	Марлен , неолог. – сложное новое имя, образованное от первых частей фамилий <i>Маркс</i> и <i>Ленин</i> .
Махамбет // Мұхамбет , ар. <i>Мохаммад</i> – мақталған, мадақталған, мақтауға лайық, сүйікті.	Махамбет // Мухамбет , ар. – <i>Мохаммад</i> – восхваляемый, достойный похвалы, любимый.
Махмут , <i>мақмод</i> – мақталған, мадақталған, мақтауға лайық.	Махмут , ар. <i>мақмод</i> – хвалимый, восхваляемый, прославленный, достойный похвалы.
Мәди , ар. <i>мадди</i> – 1. Заттық, материалдық. 2. Материалистік, материалист.	Мәди , ар. <i>мадди</i> – 1. Вещественный, материальный. 2. Материалистический, материалист.

Мәулен , ар. <i>мевлан</i> – 1. Мырза, әкім. 2. Жарылқағыш, есіркегіш.	Маулен , ар. <i>мевлан</i> – 1. Господин, государь. 2. Благодетель.
Медет , ар. <i>медәд</i> – жәрдем, көмек. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Медетбек</i> , <i>Медетбай</i> .	Медет , ар. <i>медад</i> – помощь, опора, надежда. Составные имена – <i>Медетбай</i> , <i>Медетбек</i> .
Медеу , ар. – үміт, тірек.	Медеу , ар. – надежда, опора.
Мейрамбек , каз. <i>мейрам</i> – мереке + <i>бек</i> . Бала өмірі шад-шадыман, мерекеге толы болсын деген тілекпен қойылғаны байқалады.	Мейрамбек , каз. <i>мейрам</i> – праздник + <i>бек</i> . Букв. – праздничный, счастливый.
Мейір , ир. <i>мехр</i> – мейірім, ынта, ықылас, қайырым.	Меир , ир. <i>мехр</i> – любезность, благосклонность, милость.
Мейіржан , ир. <i>мехр</i> – мейірім, ынта, ықылас, қайырым + <i>джон</i> . Мейірімді, мейірбанды, қайырымды.	Меиржан , ир. <i>мехр</i> – любезность, благосклонность, милость + <i>джон</i> .
Мейірман , ар. – мейірімді, шапағатты, қайырымды адам.	Меирман , ар. – милосердный, доброжелательный, жалостливый человек. Букв. – добрый, милосердный.
Мейірхан , ир. <i>мехр</i> – мейірім, ынта, ықылас, қайырым + каз. <i>хан</i> . Мейірімді, қайырымды хан.	Меирхан , ир. <i>мехр</i> – любезность, благосклонность, милость + каз. <i>хан</i> .
Мерей , каз. – бақыт, қуаныш.	Мерей , каз. – успех, счастье, радость.
Мереке , каз. мейрам, салтанат.	Мереке , каз. – праздник, торжество.
Мирас , ар. – мұра, артта қалатын көз, тұяқ.	Мирас , ар. – наследство, наследие, потомок.
Мират , ар. – 1. Айна, жарқыраған. 2. Шақыру.	Мират , ар. – 1. Зеркало, сверкающий. 2. Приглашать.
Мұзаффар , ар. <i>музаффар</i> – жеңімпаз. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Мұзапар</i> .	Музаффар , ар. <i>музаффар</i> – победоносный. Фонетически измененная форма – <i>Музапар</i> .
Мұқағали , к.т. <i>мұқа</i> – зор, күшті, үлкен, батыр + ар. <i>ғали</i> . Аса күшті, зор батыр. Мұқағали Сүлейменұлы Мақатаев (1931–1976) – қазақтың ақиық лирик ақыны, мұзбалақ ақын, жазушы.	Мукағали , др.-тюрк. <i>мука</i> – могучий, герой, сильный, силач + ар. <i>ғали</i> . Букв. – очень сильный, могучий богатырь Гали. Мукағали Сулейменулы Мақатаев (1931–1976) – казахский поэт, лирик, писатель.
Мұрагер , каз. – мұраның иесі. Елдің, халықтың материалдық және рухани мәдениетінің <i>мұрагері</i> болсын деген тілекпен қойылған есім.	Мурагер , каз. – наследник. Букв. – наследник материальной и духовной культуры народа.
Мұрат , ар. <i>мурад</i> – мақсат, тілек, ықылас.	Мурат , ар. <i>мурад</i> – желание, цель.
Мұса , ар. <i>Муса</i> < к.евр. <i>Моисей</i> – судан шығарып алынған.	Муса , ар. <i>Муса</i> < др.-евр <i>Моисей</i> – вытщенный из воды.
Мұстафа , ар. <i>мустафа</i> – таңдалған, сайлап алынған.	Мустафа , ар. <i>мустафа</i> – избранный, выбранный.
Мұхамбетжан , ар. – Мұқамбеттің жаны.	Мухамбетжан , ар. – душа Мухаммеда.
Мұхамедияр , ар. – Мұқамбеттің досы.	Мухамедияр , ар. – друг Мухаммеда.

Мұхамбетшах , ар. <i>Мохаммад</i> – даңқы шыққан, атақты, мақталған + ир. <i>шах</i> .	Мухамбетшах , ар. Мохаммад – прославленный, славный + ир. <i>шах</i> – царь.
Мұхит , ар. <i>мохит</i> – 1. Қоршаған. 2. Төңірек. 3. Мұхит.	Мухит , ар. <i>мохит</i> – 1. Окружающий. 2. Окружение, среда. 3. Океан.
Мұхтар , ар. <i>мухтар</i> – таңдаулы, іріктеулі.	Мухтар , ар. – избранный, выбранный.
Мүслім , ар. – мұсылман, ислам дінін ұстанушы, Мұқамбеттің жолын қушы, Алланың құлы деген мағынаны білдіреді.	Муслим , ар. – имя в значении – мусульманин, последователь Мухаммада, преданный <u>Аллаху</u> , спасенный Аллахом.
Мырза , ир. <i>мырза</i> – әмір, әмірші сөздерінің нұсқасы, + <i>-за</i> қосымшасы сол тілдегі өткен шақ етістік тұлғадағы <i>заден</i> – туылған, туу сөзінің қысқарған түрі. Мырза сөзінің түпкі мағынасы – қолы ашық, жомарт.	Мырза , ир. мырза – вариант слова <i>амир</i> – повелитель + <i>-за</i> усеченная форма глагола <i>заден</i> – рождаться. Коренное содержание слова мырза – щедрый.
Нағым , ар. <i>нагим</i> – аман-саулық, есендік, бақытты өмір, рақат, ләззат.	Нагим , ар. <i>нагим</i> – благополучный, невредимый, счастливая жизнь, блаженство, наслаждение.
Назар , ар. <i>назар</i> – қарау, көзқарас, көз салу, ықылас, ілтипат. Метафоралық мағынасы – жәрдем, көмек, игі ниет.	Назар , ар. <i>назар</i> – смотреть, точка зрения, взгляд, взор, внимание. Метафорическое значение – помощь, благосклонность, покровительство, поддержка.
Нариман , ир. <i>нари</i> – батыл, ержүрек + <i>ман</i> . Яғни оттай жанған, батыл, ер адам.	Нариман , ир. <i>нари</i> – мужественный, смелый, огненный + ман. Букв. – смелый, мужественный человек, как огонь.
Нартай , қаз. <i>нар</i> – 1. Жалғыз өркешті ірі түйе. 2. ауысп. Үлкен, мықты, ерекше, зор + <i>тай</i> . Бала үлкен, зор, мықты болсын деген тілекпен қойылған есім. Нартай Бекежанов (1890–1954) – <u>ақын</u> , <u>композитор</u> , <u>әнші</u> .	Нартай , қаз. <i>нар</i> – 1. Одногорбый верблюд. 2. перен. Большой, крепкий. Это имя давалось детям с пожеланием, чтобы они были крупными, большими и крепкими, здоровыми + <i>тай</i> . Нартай Бекежанов (1890–1954) – <u>ақын</u> , певец, композитор.
Наурыз , ир. <i>нов</i> – <i>руз</i> – күн. Новруз ирандықтардың күнтізбесі бойынша жаңа жылдың басы – 21 наурыз. Бұл мейрам күні туған балаларға <i>Наурыз</i> , <i>Наурызбай</i> , <i>Наурызгали</i> , <i>Наурызбек</i> деген есімдер берілген.	Наурыз , ир. <i>нов</i> – новый + <i>руз</i> – день. Новруз – день Нового года, по персидскому солнечному календарю – 21 марта. Детям, рожденным в эти дни, давались такие имена, как <i>Наурыз</i> , <i>Наурызбай</i> , <i>Наурызгали</i> , <i>Наурызбек</i> .
Нәби , ар. <i>нааб</i> – әулие, құдірет, жаратушының елшісі.	Наби , ар. <i>нааб</i> – творец, всемогущий, посланец. Букв. – посланец творца, всемогущего.
Нияз , тәж. <i>нияз</i> – 1. Өтініш, тілек, жалбарыну. 2. Үміт. 3. Сый, тарту.	Нияз , тадж. <i>нияз</i> – 1. Просьба, усердие, мольба. 2. Надежда. 3. Подарок, дар.
Нұғман , к.евр. – амандық, есендік, жақсылық.	Нугман , др.-евр. – милость, благо.
Нұрайдар , ар. <i>нұр</i> + <i>айдар</i> . Айдары жарқыраған, бақытты бала.	Нурайдар , ар. <i>нұр</i> + <i>айдар</i> . Букв. – сияющий, счастливый ребенок.
Нұрақын , ар. <i>нұр</i> + ир. <i>ақун</i> . Нұрлы, сәулетті ақын.	Нурақын , ар. <i>нур</i> + ир. <i>ақун</i> – певец. Букв. – певец света.
Нұралы , ар. <i>нұр</i> + <i>гали</i> . Әлидің нұры яки	Нуралы , ар. <i>нур</i> + <i>гали</i> . Букв. – луч Али

Әлидің жарығы.	или дитя Али.
Нұрасыл , ар. <i>нұр</i> + <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы. 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты.	Нурасыл , ар. <i>нур</i> + <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящий, истинный. 3. Дорогой, драгоценный.
Нұрахмет , ар. <i>нұр</i> + <i>әхмәд</i> – мақтаулы, мақтауға лайық.	Нурахмет , ар. <i>нур</i> + <i>ахмад</i> –достойный похвалы.
Нұраят , ар. <i>нұр</i> + <i>айәт</i> – құран сүрелерінің белгілі бір шумағы; әулие, қайырлы.	Нураят , ар. <i>нур</i> + <i>айат</i> – стих, аят Корана; святой, благополучный.
Нұрәділ , ар. <i>нұр</i> + <i>ғадил</i> – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық, дұрыстық.	Нурадилъ , ар. <i>нур</i> + <i>ғадил</i> – справедливость, честность, правота, правильный.
Нұрбай , ар. – нұрлы, көрікті ер бала.	Нурбай , ар. – сияющий, светлый, красивый мальчик.
Нұрбақыт , ар. <i>нұр</i> + <i>бахт</i> , бағы жанған, бақытты, нұрлы.	Нурбақыт , ар. <i>нур</i> + <i>бахт</i> . Букв. – счастливый человек.
Нұрбатыр , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>батыр</i> – қаһарман, батыл, ержүрек.	Нурбатыр , ар. <i>нур</i> + қаз. батыр – храбрый, смелый, отважный, герой.
Нұрбек , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>бек</i> – берік, мықты; өте нұрлы, әдемі көркем.	Нурбек , ар. <i>нур</i> + қаз. <i>бек</i> – крепкий, очень сильный; очень счастливый, сияющий, красивый.
Нұрберген , ар. <i>нұр</i> + <i>берген</i> , яғни аспаннан Кұдай нұр берді.	Нурберген , ар. <i>нур</i> + <i>берген</i> – дал, подарил. Букв. – бог подарил, красивый, изящный дар.
Нұрбол , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>бол</i> . Нұрлы көркем,көрікті болсын деген тілекпен қойылған есім. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Нурболат</i> , <i>Нұрболсын</i> .	Нурбол , ар. <i>нур</i> + қаз. <i>бол</i> – будь. Букв. – будь красивым, счастливым. Фонетически измененные формы – <i>Нурболат</i> , <i>Нурболсын</i> .
Нұргелді , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>келді</i> , яғни өмірге әдемі, көркем, бақытты бала келді деген мәндегі есім.	Нургелди , ар. <i>нур</i> + қаз. <i>гелди</i> < <i>келди</i> – появился, пришел. Букв. –появился на свет красивый, милостивый мальчик.
Нұрғиса , ар. <i>нұр</i> + <i>гиса</i> < Иса, яғни келбетті, сұлу, көркем тұлғалы <i>Иса</i> , <i>Ғайса</i> .	Нургиса , ар. <i>нур</i> + <i>гиса</i> < Иса. Букв. – красивый, милостивый, прекрасный <i>Иса</i> , <i>Гайса</i> .
Нұрдан , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>-дан</i> қосымша. Нұрдан туған, жаратылған деген мағынаны білдіреді.	Нурдан , ар. <i>нур</i> + қаз. аффикс <i>-дан</i> . Букв. – созданный от луча, от света.
Нұрдәулет , ар. <i>нұр</i> + дәулет. Байлығы, дәулеті, сәулеті жарасқан.	Нурдаулет , ар. <i>нур</i> + ар. <i>даулет</i> . Букв. – имеющий большое богатство; свет государства.
Нұржақия , ар. <i>нұр</i> + <i>яхья</i> – ғұмырлы, өмірлі.	Нуржахия , ар. <i>нур</i> + <i>яхья</i> – долгоживущий, жизнеспособный.
Нұржан , ар. <i>нұр</i> + ир. <i>жан</i> , жан біткеннің нұрлысы, әдемісі, көріктісі.	Нуржан , ар. <i>нур</i> + ир. <i>джон</i> . Букв. – самый изящный, красивый человек.
Нұриман , ар. <i>нұр</i> + <i>иман</i> – сенім, наным.	Нуриман , ар. <i>нур</i> + <i>иман</i> – вера, верование.
Нұрислам , ар. <i>нұр</i> + <i>ислам</i> .	Нурислам , ар. <i>нур</i> + <i>ислам</i> – религия Ислам.

Нұрқадыр , ар. <i>нұр</i> + <i>хадр</i> – 1. Күшті, құдіретті. 2. Қабілетті, икемді, бейімді. 3. Дәреже, құрмет.	Нурқадыр , ар. <i>нур</i> + <i>хадр</i> – 1. Сильный, могущественный. 2. Способный, склонный. 3. Почет, уважение.
Нұрланды , ар. – ажарлану, әрлену, нұрлы, бақытты болу.	Нурланды , ар. – всегда быть красивым, озаренным, румяным, счастливым.
Нұрлыбек , ар. <i>нұрлы</i> + қаз. <i>бек</i> . Өте әдемі, көркем, сұлу.	Нурлыбек , ар. <i>нұрлы</i> + қаз. <i>бек</i> . Букв. – очень красивый, изящный, миловидный.
Нұрлыби , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>би</i> – билік, үстемдік.	Нурлыби , ар. <i>нурлы</i> + қаз. <i>би</i> – начальник, глава.
Нұрмардан , ар. <i>нұр</i> + тәж. <i>мард</i> – ер, еркек + <i>дан</i> – батыл, ер жүрек.	Нурмардан , ар. <i>нур</i> + тадж. <i>мард</i> – мужчина + <i>дан</i> – мужественный, храбрый.
Нұрмейір , ар. <i>нұр</i> + ир. ир. <i>мейр</i> – мейірім, ынта, ықылас, қайырым.	Нурмейр , ар. <i>нур</i> + ир. <i>мехр</i> – любезность, благосклонность, милость.
Нұрмұхамбет , ар. <i>нұр</i> + <i>Мохаммад</i> – Мұхамбеттің нұры, сәулесі.	Нурмұхамбет , ар. <i>нур</i> + <i>Мухаммад</i> – светоч Мухамбета.
Нұрсайын , ар. <i>нұр</i> + монғ. <i>сайын</i> – жақсы, оңды.	Нурсайын , ар. <i>нур</i> + монғ. <i>сайын</i> – хороший, лучший.
Нұрсанат , ар. <i>нұр</i> + <i>санат</i> – бақыт, сәт, ұлылық, дәреже.	Нурсанат , ар. <i>нур</i> + <i>санат</i> – счастье, удача.
Нұрсәт , ар. <i>нұр</i> + ар. <i>сәт</i> < <i>сад</i> – бақыт, құт, ырыс.	Нурсәт , ар. <i>нур</i> + <i>сад</i> – счастье, благоприятное влияние звезд.
Нұрсейіт , ар. – ажарлы, нұрлы мырза.	Нурсейт , ар. – красивый, миловидный мурза, господин.
Нұрсұлтан , ар. – әрлі, нұрлы сұлтан.	Нурсұлтан , ар. – красивый, миловидный султан.
Нұрұлан , ар. <i>нұр</i> + түрк. <i>ұлан</i> – сәби, бала; жауынгер, жігіт, азамат, жасақшы.	Нурулан , ар. <i>нур</i> + тюрк. <i>улан</i> – ребенок, дитя, сын; молодой воин, дружинник или гвардеец при дворце; парень, молодец.
Нұрхалид , ар. ар. <i>нұр</i> + <i>халид</i> – мәңгі өмір сүруші, мәңгілік, өлмейтін.	Нурхалид , ар. <i>нур</i> + <i>халид</i> – вечно живущий, вечный, бессмертный.
Нұршуақ , ар. <i>нұр</i> + <i>шуақ</i> . Нұрлы, көңілі шуақты болсын деген тілекпен қойылған есім.	Нуршуақ , <i>нур</i> – свет, сияние, луч + <i>шуақ</i> – солнечный луч.
Нұртас , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>тас</i> < <i>тасысын</i> . Бұл есім негізінде, баланың нұры тасысын, сәулесі, шапағаты басқаларды да шарпысын деген тілекпен қойылған.	Нуртас , ар. <i>нур</i> – свет, луч + қаз. <i>тас</i> – усеченная форма от <i>тасысын</i> – пусть переполнится. Букв. – пусть полнится светом.
Нұртөре , ар. <i>нұр</i> + к.т. <i>төре</i> – 1. Тәртіп, ереже, заң. 2. Әдет, ғұрып, салт.	Нуртөре , ар. <i>нур</i> + др.-тюрк. <i>торе</i> – 1. Порядок, правила, закон. 2. Обычай, обряд.
Нұртуған , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>туған</i> – нұр болып туған, нұрдан туған, нұрдан жаратылған бала деген мағыналы есім.	Нуртуған , ар. <i>нур</i> + қаз. <i>туған</i> – рожденный. Лучезарный, светлый, созданный от луча.
Нұртілеу , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>тілеу</i> , аман-есен дүниеге келсін, нұрлы, көркем, көрікті болсын деген тілекпен қойылған есім.	Нуртілеу , ар. <i>нур</i> + қаз. <i>тілеу</i> – желать, просить. Букв. просить, чтобы ребенок родился невредимым, красивым, изящным.
Нұрхан , ар. – нұрлы, көрікті хан.	Нурхан , ар. – красивый, изящный хан.
Нұрым , ар. – менің сәулем, жарығым, нұрым.	Нурым , ар. – мой светоч, мой луч; мой красавчик.
Нығмет , ар. <i>нигмәт</i> – 1. Береке, дәулет, байлық. 2. Бақытты, бақытты өмір.	Нигмет , ар. <i>нигмат</i> – 1. Благо, богатство. 2. Счастливый, счастливая жизнь.

Олжас , қаз. – ол жас қайрат, жас жігер деген мәндегі есім.	Олжас , қаз. – <i>ол < он + жас</i> – молодой. Букв. – молодой, энергичный, настойчивый, решительный.
Омар , ар. <i>гумар</i> – өмірлі, ғұмырлы.	Омар , ар. <i>гумар</i> – живучий, жизненный.
Орал , қаз. – өзен атынан қойылған кісі есімі.	Орал , қаз. – имя образованное от названия реки Урал.
Осман , ар. – ерлік, батырлық, батылдық мағынасын білдіреді. Оспан есімінің дыбыстық өзгерген тұлғасы.	Осман , ар. – героизм, смелость. фонетически измененная форма имени Оспан.
Оспан , ар. – ерлік, батырлық, батылдық.	Оспан , ар. – героизм, смелость.
Өмір , ар. <i>гомр</i> – ғұмыр, тіршілік.	Омир , ар. <i>гумр</i> – жизнь, существование
Өркен , к.т., қаз. – 1. Тұқым, ұрық. 2. Қауынның сабағы, желісі.	Өркен , др.-тюрк., қаз. – 1. Семья, семена. 2. Стебель.
Өміржан , ар. <i>өмір</i> + ир. <i>жан</i> . Бала өмірлі болсын, өмір жасы ұзақ болсын деп қойылған есім.	Омиржан , ар. <i>омир</i> + ир. <i>джон</i> . Букв. – долгоживущий, долголетний.
Өмірзақ , ар. <i>гомр < өмір</i> + қаз. <i>зақ < ұзақ</i> , көп жасайтын, ғұмыры ұзақ, өлмейтін.	Омирзақ , ар. <i>гумр < омир</i> – жизнь + қаз. <i>зак</i> – усеченная форма от <i>узак</i> – долгий. Букв. – живущий долгие годы.
Парасат , ар. – ақыл-ой.	Парасат , ар. – разум, догадливость, рассудительность.
Радмир , ор. – рад < <i>радоваться</i> + <i>мир</i> сөздерінен жасалған есім.	Радмир , рус. – рад < радоваться + мир.
Райыл , ар. – негізін салушы.	Раил , ар. – основатель.
Райымбек , ар. <i>раим</i> – рақымды, мейірімді + қаз. <i>бек</i> – мықты, мығым. Яғни мейірімді, қайырымды, бет алысынан қайтпайтын қайсар, батыл, берік адам. Райымбек Түкеұлы (1705–1785) – қазақ батыры, қолбасшы.	Раимбек , ар. <i>раим</i> – милосердие, мягкосердие + қаз. <i>бек</i> – крепкий, твердый. Букв. – человек, не отступающий от своих взглядов, мнений, прямой, смелый, твердый. Раимбек Тукеулы (1705–1785) – казахский <u>батыр</u> , полководец.
Райыс , ар. <i>рэйса</i> – бастық, басшы, әкім.	Раис , ар. <i>рэйса</i> – председатель, глава, начальник.
Рақат , ар. – тыныштық, тыным, тыныс.	Рахат , ар. – наслаждение, блаженство; покой, спокойствие.
Рақым , ар. <i>рэхим</i> – қайырымды, мейірімді, ізгі ниетті. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Рақымбай</i> , <i>Рақымбек</i> , <i>Рақымберді</i> , <i>Рақымжан</i> .	Рахим , ар. <i>рахим</i> – милосердный, милостивый. Сложные составные имена – <i>Рахимбай</i> , <i>Рахимбек</i> , <i>Рахимберди</i> , <i>Рахимжан</i> .
Рамазан , ар. <i>рамадан</i> – күйдіруші, жандырушы. Мұсылман жыл санауында ораза ұсталынатын тоғызыншы айдың аты, Арабия жерінде бұл айда қатты ыстық болады. Осы қасиетті айда дүниеге келген сәбилерге Рамазан есімі жиі қойылады.	Рамазан , ар. <i>рамадан</i> – сжигающий, горячий, жаркий. Название девятого месяца, в этот месяц в Аравии сгорает вся растительность и этот период совпадает с Великим постом. Именем Рамазан часто называют детей, родившихся в течение священного месяца.
Рамиз , ар. – белгі, таңба.	Рамиз , ар. – знак, символ.
Расул , ар. – 1. Хабаршы. 2. Елші, уәкіл.	Расул , ар. – 1. Посланец. 2. Посол, представитель, посланник.
Рауан , ир. <i>рэван</i> – жан өмір.	Рауан , ир. <i>рэван</i> – душа, жизнь.

Рахман , ар. – рақымды, мейірімді, кішіпейіл.	Рахман , ар. – милосердный, милостивый.
Раян , ар. – турашыл, бағалы, жан-жақты дамыған.	Раян , ар. – прямая, полгоценная, всесторонне развитая.
Ренат , ж.ес. ор. – «революция, наука, труд» сөздерінен қысқартылып алынған есім.	Ренат , неолог. рус. – сложносокращенное имя, образованное от слов «революция, наука, труд».
Риза , ар. – разылық, келісім, күнәнің жуылуы. Өмірге риза болу, бақытты мағынасында. Туынды тұлғасы – <i>Ризат</i> .	Риза , ар. – удовлетворение, согласие, искупление грехов. Букв. – довольный, счастливый, удовлетворенный. Производная форма – <i>Ризат</i> .
Руслан , к.т. <i>арыслан</i> – арыстан, <i>Арыслан</i> есімінің орыс тілінде өзгерген тұлғасы.	Руслан , др.-тюрк. <i>арслан</i> – лев, фонетически измененная форма имени <i>Арслан</i> .
Рүстем , ир. <i>раода</i> – жүз, келбет, бейне + <i>тама</i> – күшті. Сонда бұл есімнің жалпы мағынасы – батыл, күшті, мықты, зор денелі.	Рүстем , <i>раода</i> – стан, облик, рост + <i>тама</i> – сильный, мощный. Букв. – храбрый, мужественный, мощный, могучий ростом.
Сабыр , ар. – шыдамды, төзімді.	Сабыр , ар. – терпение, выносливость, стойкость, выдержка.
Сағадат , ар. – бақыт, құт, шаттық.	Сағадат , ар. – счастье, благополучие, блаженство.
Сағи , ар. – 1. Бақытты, ырысты, құтты. 2. Мырза.	Сағи , ар. – 1. Счастливый. 2. Щедрый.
Сағынғали , қаз. <i>сағын</i> + ар. <i>ғали</i> . Қатты аңсау, құмарту, көруге ынтық болу, яғни ата-ана ұлға зар болып жүргенде көрген балаға қойылған есім.	Сагинғали , қаз. <i>сагин</i> – сильно скучать, тосковать + ар. <i>ғали</i> . Так обычно называли ребенка, родившегося после долголетнего ожидания.
Сағындық , қаз. – ұзақ уақыт сағынып, сарғайып жүріп көрген ер бала. Синонимі – <i>Сағыныш</i> .	Сагиндық , қаз. – соскучились, тосковали, долгожданный. Синоним – <i>Сағыныш</i> .
Сайфуддин , ар. <i>сайф</i> – қылыш + <i>дин</i> – Ислам діні.	Сайфуддин , ар. <i>сайф</i> – меч + <i>дин</i> – религия (дин) Аллаха – ислам.
Саламат , ар. – 1. Бейбітшілік, тыныштық, саулық. 2. Сәлем.	Саламат , ар. – 1. Мир, спокойствие, благополучие. 2. Привет.
Салих , ар. – тақуа, адал, изгі, шариғатты сақтаушы.	Салих , ар. – праведный, благочестивый, хороший, добрый.
Самат , ар. – мәңгі тұрақты.	Самат , ар. – вечный, постоянный, устойчивый.
Самұрат , ир. <i>шах</i> + ар. <i>мурад</i> . Мақсатына жеткен шах. Синонимі – <i>Шахмұрат</i> . Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Шаймұрат</i> , <i>Шамұрат</i> .	Самурат , ир. <i>шах</i> + ар. <i>мурад</i> – цель. Букв. – шах, достигающий цели. Синоним – <i>Шахмурат</i> . Производные формы – <i>Шаймурат</i> , <i>Шамурат</i> .
Санат , ар. – 1. Тірек, сүйенім, таяныш. 2. Бақыт, сәт, ұлылық, дәреже.	Санат , ар. – 1. Опора. 2. Счастье, удача.
Санжар , к.т. – Саншора есімінің дыбыстық тұрғыдан өзгерген түрі. Көне түркі, қазақ тілінде сан «он мың», шора – «ер, батыр» деген мағыналарды білдіретінін ескерсек, «бір өзі он мың қолға тең ер, батыр»	Санжар , др.-тюрк. – фонетически измененная форма древнетюркского имени Саншора. В древнетюркском и казахском <i>сан</i> – «десять тысяч», <i>шора</i> – «герой, богатырь». Букв. – могучий, крепкий,

мәнінде қойылған есім екенін байқаймыз. Замандар бойы айтыла келе, <i>Саншора</i> < <i>Саншор</i> < <i>Саншар</i> < <i>Санжар</i> тұлғасында қалыптасып кеткен.	сильный герой, богатырь, который имеет силу тысячи воинов. Первоначальное <i>Саншора</i> подверглось фонетическому изменению в виде <i>Саншора</i> < <i>Саншор</i> < <i>Саншар</i> < <i>Санжар</i> .
Сапар , ар. <i>сафар</i> – саяхат, алыс жол.	Сапар , ар. <i>сафар</i> – путешествие, дальняя дорога.
Сардар , ир. <i>сэр</i> – 1. Генерал, бастық, қолбасшы. 2. түрк. – батыр.	Сардар , ир. <i>сэр</i> – 1. Генерал, начальник, главнокомандующий. 2. тюрк. – богатырь.
Саян , қаз. – Саян тауы атауынан қойылған есім.	Саян , қаз. – имя, образованное от названия горы Саян.
Саят , ар. <i>саят</i> – аңшылық, аң аулаушылық.	Саят , ар. <i>саят</i> – охотник на зверей и птиц.
Сәбит , ар. – мықты, тұрақты, табанды, адал.	Сабит , ар. – твердый, крепкий, стойкий, непоколебимый, верный.
Сәлмен , ир. – есейген, ер жеткен, үлкен.	Салмен , ир. – повзрослевший, возмужавший, взрослый.
Сәлім , ар. – 1. Сау, бүтін, толық, аман-есен. 2. Нағыз, шын, табиғи, аман-сау. 3. Қарапайым, адал.	Салим , ар. – 1. Целый, здоровый, нормальный, невредимый. 2. Настоящий, истинный, благополучный. 3. Простой, искренний, честный.
Сейіт , ар. <i>сейид</i> – 1. Мырза, бастық, әкім. 2. Құрметті.	Сейт , ар. <i>сейид</i> – 1. Госпадин, глава, начальник. 2. Почетный, уважаемый.
Серғали , ар. <i>сэр</i> + <i>ғали</i> . Басшы Ғали.	Серғали , ар. <i>сер</i> + <i>ғали</i> . Букв. – глава, старший Али.
Серік , ар. <i>шәрік</i> – жолдас, серіктес.	Серик , ар. – товарищ, спутник, компаньон.
Серікбол , ар. <i>шәрік</i> – жолдас, серіктес + қаз. бол. Көптің серігі, досы бол деген тілекпен қойылған есім.	Серикбол , ар. – товарищ, спутник + қаз. <i>бол</i> – будь. Букв. – будь товарищем, компаньоном.
Сұлтан , ар. – өкімет, билеуші, әкім.	Султан , ар. – власть, господство, верховный правитель, государь.
Сұңқар , қаз. <i>сұңқар</i> – бала сұңқардай қырағы, батыл болсын деп қойылған есім.	Сункар , қаз. <i>сункар</i> – сокол. Букв. – сильный, зоркий, как сокол.
Сүйіндік , қаз. <i>сүйіну</i> – ырза болу, сүйіну, көңіл толу.	Суиндик , қаз. <i>сүйіну</i> – любоваться, восторгаться, отстаться довольным.
Сүлеймен , к.евр. <i>соломон</i> – бейбіт, тыныш, қорғалған.	Сулеймен , др.-евр. <i>соломон</i> – мирный, защищенный.
Сүндет , ар. <i>суннат</i> – рәсім, әдет, дәстүр.	Сундет , ар. <i>суннат</i> – обычай, традиция, практика, предание.
Сырым , к.т. <i>сер</i> – шыдам, шыдамды, төзімді.	Сырым , др.-тюрк. <i>сер</i> – терпеть, выносить.
Таймас , қаз. – өмірде алған өз бағытынан, алға қойған мақсатынан қайтпас бала.	Таймас , қаз. – неотступающий, не уклоняющийся от своей цели, желания, упрямый, упорный.
Тайыр , ар. <i>таир</i> – 1. Жоғарыға ұшушы. 2. Самғаушы құс.	Таир , ар. <i>таир</i> – 1. Высоколетающий. 2. Летающая птица.
Талант , ж.е., гр. <i>талантон</i> – 1. Ең жоғары салмақ пен ақша санауының өлшемі. 2. Табиғи дарын, ерекше қабілетті, дарынды	Талант , неолог., гр. <i>талантон</i> – 1. Наивысшая весовая единица в греческой таблице мер. 2. Природное дарование,

адам.	одаренность, талантливость.
Талғат , ар. – өң, түр, келбет, рең, жүз, әдемілік, сұлулық.	Талгат , ар. – образ, вид, облик, красота, изящность.
Таңат , қаз. – таң атқан кезде туған балаға ертеде осындай есім берілген. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Таңатқан, Таңатар</i> .	Танат , қаз. <i>тан</i> – утро, рассвет, утренняя заря + <i>ат</i> – рассветать. Имя дается ребенку, рожденному на рассвете. Составные имена – <i>Танатқан, Танатар</i> .
Таңсұлтан , қаз. <i>таң</i> + ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім.	Тансұлтан , қаз. <i>тан</i> – утро, рассвет, утренняя заря + ар. <i>сұлтан</i> – власть, господство, верховный правитель.
Тарлан , қаз. – 1. Шебер, майталман, шыныққан. 2. Тарғыл, шұбар аралас түс. 3. Шөптесін өсімдіктің атауы (змеевка). 4. Бүркіт.	Тарлан , қаз. – 1. Мастер, очень сильный, выносливый. 2. Пестрый, пятнистый, полосатый. 3. Змеевка; 4. Беркут.
Тасқын , қаз. – бала өмірі тасқындай боп өтсін деген мәндегі есім.	Тасқын , қаз. – наводнение, прилив. Букв. – бурный, стремительный.
Тастемір , қаз. <i>тас</i> + <i>темір</i> . Ата-ана тарапынан баласының өмірлі болуын, тас мен темірдей мықты, берік болуын тілеп қойылған есім	Тастемир , қаз. <i>тас</i> + <i>темир</i> – железо. Букв. – железное здоровье.
Таубай , қаз., к.т. <i>тағ</i> , ар. <i>таван</i> – шың, асқар, заңғар + <i>бай</i> .	Таубай , қаз., др.-тюрк. <i>тағ</i> – гора, ар. <i>таван</i> – вершина, высочайший, очень высокий + <i>бай</i> .
Тауман , қаз. – таудай зор адам.	Тауман , қаз. – громадный, подобный горе человек.
Тәңір , қаз. – аспан, тәңір.	Танир , қаз. – небо, тенгри.
Тәңірберген (қараңыз: Құдайберген)	Танирберген (см: Құдайберген)
Тәуекел , қаз. – батылдық, бел байлағандық.	Тауекел , қаз. – риск, мужество, смелость.
Тәуке , қаз. – тәйке, асықтың бір түскен кейпі.	Тауке , қаз. – тайке, <i>гладкая противоположная сторона альчика</i> .
Темір , қаз. – бала өмірі темірдей берік, мықты болсын деп қойылған есім. Синонимі – <i>Тимур</i> .	Темир , қаз. – железо. Букв. – жизнь крепка, как железо. Синоним – <i>Тимур</i> .
Темірлан , қаз. <i>темір</i> + <i>-лан</i> қосымша.	Темирлан , қаз. <i>темир</i> – железо + аффикс <i>-лан</i> .
Темірхан , қаз. <i>темір</i> + <i>хан</i> . Темір сияқты мықты хан. Синонимі – <i>Хантемір</i> .	Темирхан , қаз. <i>темир</i> + <i>хан</i> . Букв. – крепкий, сильный хан. Синоним – <i>Хантемир</i> .
Тоқтар , қаз. <i>тоқтар</i> < <i>тоқтау</i> – ұл бала тұрақтамай өле берген отбында ерте кезде ырым жасап, бала тоқтасын деген мақсатпен қойылған есім.	Токтар , қаз. <i>тоқтар</i> < <i>тоқтау</i> – остановиться. Обычно такое имя давалось ребенку в той семье, где постоянно умирали дети, мальчики.
Тұрсынбек , қаз. – өмірі берік болсын деген мағыналы есім.	Турсынбек , қаз. – пусть живет многие годы, да будет крепким, прочным.
Тілеулі , қаз. – <i>тіле</i> < <i>тілеу</i> – сұрау, қалау + <i>-лі</i> қосымша. Тілеп алған, сұрап алған деген мағынаны білдіреді.	Тлеулі , қаз. – <i>тіле</i> < <i>тілеу</i> – просить + аффикс <i>-лі</i> . Букв. – выпрошенный.
Тілеухан , қаз. <i>тіле</i> < <i>тілеу</i> – сұрау, қалау + <i>хан</i> .	Тлеухан , қаз. <i>тіле</i> < <i>тілеу</i> – выпрошенный + <i>хан</i> .

Уәлихан , ар. <i>уәли</i> – әкім, қожайын; үкімет басқарушысы; туысқан бауыр + қаз. <i>хан</i> .	Уалихан , ар. <i>уали</i> – правитель, хозяин, родня, родственник + қаз. <i>хан</i> .
Ұлан , түрк. – сәби, бала; жауынгер, жігіт, азамат, жасақшы. Ұлан түркі тілдерінің көбінде бар есім.	Улан , тюрк. – ребенок, дитя, сын; молодой воин, дружинник или гвардеец при дворце; парень, молодец. Имя Улан встречается в разных тюркских языках.
Ұлықбек , қаз. <i>ұлық</i> – ұлы, зор + бек.	Улықбек , қаз. <i>улық</i> – великий + бек.
Үміт , ир. <i>омид</i> – сенім, тілек, қалау.	Умит , ир. <i>омид</i> – надежда, ожидание, желание.
Фараби , ар., ир. – дария, үлкен өзен. Отырар қаласының көне атауы және ұлы ұстаз, данышпан, энциклопедист ғалым әл-Фарабидің (870–950, Мұхаммед ибн Узлаг Тархани Әбу Насыр әл-Фараби) есімі.	Фараби , ар., ир. – море, река. Название древнего города и имя великого ученого, мыслителя, энциклопедиста аль-Фараби (872–951, Мухаммед ибн Узлаг Тархани Абу Наср аль-Фараби).
Хабибулла , ар. <i>хабиб</i> – жан дос, сүйікті, сүйкімді жолдас + <i>олла</i> – Алла, Алда, Құдай.	Хабибулла , ар. <i>хабиб</i> – любимый друг, милый товарищ, спутник жизни + <i>олла</i> – Алла.
Хайдар , ар. – арыстан. Синонимдері – <i>Асет, Шер, Айдар</i> .	Хайдар , ар. – лев. Синонимы – <i>Асет, Шер, Айдар</i> .
Хакназар , ар. <i>хақ</i> – әкім, пайғамбар + <i>назар</i> – 1. Қарау, көзқарас, көз салу. 2. Ықылас, ілтипат. Демек бұл есім «Алланың, пайғамбардың назары, ықыласы, ілтипаты» деген мағынаны білдіреді.	Хакназар , ар. <i>хак</i> – правитель, пророк, начальник + <i>назар</i> – 1. Смотреть, точка зрения, взгляд. 2. Взор, внимание. Имя означает «Взор, внимание Аллаха». Помощь, благосклонность, покровительство, поддержка.
Халид , ар. <i>халид</i> – 1. Мәңгілік, тұрақты, өлмес, ажалсыз. 2. Жолдас.	Халид , ар. <i>халид</i> – 1. Вечный, почтоянный, вечно живущий, бессмертный. 2. Друг.
Хамза , ар. – дәрілік өсімдік.	Хамза , ар. – лекарственное растение.
Хан , қаз. – ер баланың мықты, күшті, атақты болуын тілеп қойылған есім.	Хан , қаз. <i>хан</i> – царь. Имя дается ребенку с пожеланием, чтобы он был сильным, славным.
Хангелді , қаз. <i>хан</i> + <i>келді</i> . Ер баланың мықты, күшті, атақты болуын тілеп қойылған есім. Қысқартылып еркелете айтылу түрі – Қаныш.	Хангельди , қаз. <i>хан</i> – царь + <i>гельди</i> от <i>келди</i> – прибыл. Букв. – появился на свет сильный, славный человек. Сокращенно-ласкательная форма – Қаныш.
Ханзада , қаз. – хан баласы.	Ханзада , қаз. – сын хана.
Хантемір (қараңыз: Темірхан)	Хантемир , (см: Темірхан)
Хасан // Хасен , ар. – әдемі, сұлу, көркем, жақсы, тамаша.	Хасан // Хасен , ар. – красивый, прекрасный, хороший.
Хәкім , ар. – 1. Өкім етуші, әмірші. 2. Данышпан, дана, кемеңгер.	Хаким , ар. – 1. Повелитель, властелин. 2. Мудрый, гений, умный.
Шадияр , ир. <i>чәһариар</i> – төрт дос (Мұхамбет пайғамбардың Әбубәкір, Омар, Оспан, Әли деген сенімді төрт серігі, халифалар).	Шадияр , ир. <i>чәһариар</i> – четыре друга (Абубакр, Омар, Оспан, Али – друзья пророка Мухамбета)
Шалқар , қаз. – кең-байтақ, шексіз, шетсіз.	Шалкар , қаз. – обширный, бескрайний, необъятный.
Шапағат , ар. <i>шафакат</i> – аяныш, аяу, есіркеу, қайырымдылық, мейірімділік.	Шапагат , ар. <i>шафакат</i> – жалость, сострадание, снисходительность, милосердие.
Шаһ , ир. <i>шах</i> – Ирандағы билеуші	Шах , ир. <i>шах</i> – титул правителя в Ирана,

лауазымы, патша.	царь.
Шаһбатыр , ир. <i>шах</i> + қаз. <i>батыр</i> – қаһарман, батыл, ержүрек.	Шахбатыр , ир. <i>шах</i> + қаз. <i>батыр</i> – храбрый, смелый, отважный, герой.
Шахислам , ир. <i>шах</i> + ар. <i>ислам</i> .	Шахислам , ир. <i>шах</i> + ар. <i>ислам</i> – религия.
Шаһмардан , ир. <i>шах</i> + мардан – ержүрек, батыл.	Шахмардан , ир. <i>шах</i> + мардан – мужественный, смелый, храбрый.
Шаһназар , ир. <i>шах</i> + ар. <i>нәзәр</i> . – карау, көзқарас, көз салу, ықылас, ілтипат.	Шахназар , ир. <i>шах</i> + ар. – смотреть, точка зрения, взгляд, взор, внимание.
Шахнияз , ир. <i>шах</i> + ар. <i>нияз</i> – өтініш, тілек, тілену, үміт, сый, тарту.	Шахнияз , ир. <i>шах</i> + ар. <i>нияз</i> – просьба, мольба, надежда, дар.
Шәкәрім , ар., ир. – 1. ир. <i>шах</i> + ар. <i>карим</i> – қолы ашық, мырза. Жомарт, ақкөңіл, кеңпейіл патша. 2. Шәкәрім Құдайбердіұлы (1858–1931) – қазақ ақыны, ойшыл, композитор, аудармашы.	Шакарим , ар., ир. 1. ир. <i>шах</i> + ар. <i>карим</i> – прекрасный, дивный, великодушный, щедрый, добрый шах. 2. Шакарим Кудайбердиұлы (1858–1931) – казахский поэт, мыслитель, композитор, переводчик.
Шәкір , ар. – игі, асыл, мейірбан, сыйлаушы, құрметтеуші.	Шакир , ар. – благородный, драгоценный, добрый, благодарящий, признательный, уважающий.
Шерәлі , ир. <i>шер</i> – 1. Арыстан. 2. Батыл, ержүрек + ар. <i>ғали</i> // <i>али</i> – жоғары, биік, ең асқақ. Бұл есімнің мағынасы – батыр, ержүрек, арыстан Әли.	Шерали , ир. <i>шер</i> – 1. Лев. 2. Сильный, храбрый, мужественный + ар. <i>ғали</i> // <i>али</i> – высший, верховный. Букв. – смелый, храбрый, лев Али.
Шерхан , ир., қаз. – арыстандай айбатты, мықты, батыр, ержүрек.	Шерхан , ир., қаз. – смелый, храбрый, мужественный, как лев, сильный.
Шоқан , Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов (1835–1865) – ғалым, тарихшы, этнограф, фольклоршы, саяхатшы, ағартушы.	Шокан , Шокан Шингисович Валиханов (1835–1865) – ученый, историк, этнограф, фольклорист, путешественник и просветитель.
Шынболат , қаз. <i>шын</i> + ир. <i>пулат</i> , болаттай берік, мықты адам деген мағына береді.	Шынболат , қаз. <i>шын</i> – действительно, настоящий + ир. <i>джон</i> + <i>пулат</i> – сталь. Букв. – настоящий стальной человек.
Ыбырай , к.евр. – Абраам – ел атасы. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Ибрагим</i> , <i>Ыбрайым</i> , <i>Ыбыраи</i> .	Ибрай , др.-евр. – Абраам – отец народов. Фонетически измененные формы – <i>Ибрагим</i> , <i>Ибраим</i> , <i>Ибраи</i> .
Ықсан , ар. <i>ихсан</i> – 1. Жақсылық, қайырымдылық; 2. Көркемдік, нұрлылық. Құранда Ихсан – адалдық мағынасын береді.	Ихсан , ар. <i>ихсан</i> – 1. Благодеяние, добро, милость. 2. Красота, изящество, преданность. В Коране Ихсан – искренность.
Ықылас , ар. – пейіл, ниет, берілу, ашықтық, адалдық.	Ихлас , ар. – искренность, чистосердечие, откровенность, преданность.
Ырысбек , қаз. <i>ырыс</i> + <i>бек</i> . Өте бақытты, ырысты.	Рысбек , қаз. <i>рыс</i> + <i>бек</i> . Очень счастливый, удачливый человек.
Ырысдәулет , қаз. <i>ырыс</i> + <i>дәулет</i> – байлық, бақыт. Бақытты, дәулетті болсын деген тілекпен қойылған есім.	Рысдаулет , қаз. <i>рыс</i> – счастье + ар. <i>даулет</i> – богатство, счастье. Букв. – богатый, счастливый.
Ырыскелді , қаз. <i>ырыс</i> + <i>келді</i> , өмірге бақытты, ырысты, ауқатты адам келді мәніндегі есім.	Рыскельди , қаз. <i>рыс</i> – счастье + <i>келди</i> – появился. Букв. – появился, прибыл на свет, родился счастливый, богатый человек.
Ізбасар , қаз. <i>із</i> + <i>басар</i> – әкесінің мұрагері, ізбасары болсын деген мақсатпен қойылған	Избасар , қаз. <i>из</i> – след + <i>басар</i> от гл. <i>бас</i> – наступить. Букв. – наследник отца.

есім.	
Илияс , евр. – күш, жігер.	Ильяс , евр. – сила, могущество.

ЕКІ НЕМЕСЕ ҮШ ЕСІМ СӨЗДЕН БІРІГІП ЖАСАЛҒАН ЕР ЕСІМДЕРІ

Абылайханбейбарыс , екі есімнен бірігіп жасалған. Абылай хан – (1771–1781) Қазақ хандығының ханы + Бейбарыс – атақты қолбасшы, Египет пен Сирияны билеген (1260–1277) мәмлүктердің сұлтаны.	Абылайханбейбарыс , составное имя. Абылай хан – (1711–1781) хан всего Казахского ханства + Бейбарыс – выдающийся полководец и мамлюкский правитель Египта и Сирии (1260–1277).
Ақылдос , ар. <i>ахл</i> – ақыл, сана + ир. <i>дуст</i> – жан жолдас, серік, жар. Ақылды болып өсіп, досы көп болсын деген мәндегі есім.	Ақылдос , ар. <i>ахл</i> – ум, разум, здравый смысл + ир. <i>дуст</i> – друг, приятель. Имя давалось с пожеланием, чтобы он был умным и имел много друзей.
Аланқожа , лат. <i>Alanus</i> – скифтермен көршілес тұрған ежелгі алан халқының атауы + ар. <i>ходже</i> – ұстаз, мырза, бай, көпес, қожайын.	Аланқожа , лат. <i>Alanus</i> – название древнего народа аланы, жившего по соседству со скифами + ар. <i>ходже</i> – учитель, господин, богатый, купец, хозяин.
Алансұлтан , лат. <i>Alanus</i> – скифтермен көршілес тұрған ежелгі алан халқының атауы + ар. <i>сұлтан</i> – билік, үстемдік, өкімет, билеуші, әкім.	Алансұлтан , лат. <i>Alanus</i> – по названию древнего народа аланы, жившего по соседству со скифами + ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель, государь.
Арманәли , ир. <i>арман</i> – мақсат, тілек, мүдде + <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар.	Арманәли , ир. <i>арман</i> – желание, заветная мечта, цель + <i>ғали</i> – высокий, высший.
Асанәлі , ар. хасан – сұлу, тым көркем, өте әдемі + <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар.	Асанәли , ар. хасан – очень красивый, очень хороший + <i>ғали</i> – высокий, высший.
Асылмұрат , ар. <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы; 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты + <i>мұрад</i> – мақсат, тілек, ықылас. Асыл мұратқа жету мағынасындағы есім.	Асылмұрат , ар. <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящий, истинный. 3. Дорогой, драгоценный + <i>мұрад</i> – желание, цель. Букв. – достичь цели.
Аянәли , қаз. <i>аян</i> – көпке белгілі, жұртқа мағлұм; анықтық, ақиқат, шындық + ар. <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар.	Аянәли , қаз. <i>аян</i> – явный, широко известный народу, ясный, истинный, правдивый + ар. <i>ғали</i> – высокий, высший.
Әбдуәли , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>уәли</i> – әкім, қожайын, үкімет басқарушы; туысқан, бауыр. Яғни, әкімнің, әміршінің, басқарушының қызметкері, құлы.	Әбдуәли , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>уәли</i> – правитель, хозяин, родня, родственник. Букв. – раб слуга повелителя, управителя.
Әбдіғазиз , ар. <i>абд.</i> – құл + <i>ғазиз</i> – қадірлі, қымбатты, құрметті, сүйкімді, аяулы, бағалы.	Әбдіғазиз , ар. <i>абд</i> – раб + <i>ғазиз</i> – почетный, дорогой, любезный, уважаемый, милый, драгоценный.
Әбдіғани , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>ғани</i> – бай, дәулетті, беделді.	Әбдіғани , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>ғани</i> – богатый, зажиточный, знатный.
Әбдіжалел , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>жалил</i> – ұлы, даңқты, атақты.	Әбдіжалел , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>жалил</i> – великий, славный, знаменитый, известный.
Әбдіжаппар , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>джаббар</i> – құдіретті, күшті (Алла). Жаратушының (Алланың) құлы.	Әбдіжаппар , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>джаббар</i> – слуга, раб всемогущего, могучий (Аллах). Букв. – слуга Всевышнего (Аллах).
Әбдіжәміл , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>жәмил</i> – 1. Сұлу, өте әдемі, сүйкімді, шырайлы. 2.	Әбдіжәміл , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>жәмил</i> – 1. Красивый, прекрасный, любезный. 2.

Шапағаттылық, ізгі, сыпайы, қайырымды. Қайырымдының, шапағаттының құлы.	Милосердный, снисходительный, добрый + вежливый. Букв. – раб доброго.
Әбдікәрім , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>карим</i> – 1. Қолы ашық, мырза, жомарт. 2. Ақкөңіл, кең пейіл, сүйкімді, мейірімділіктің, жомарттылықтың, мырзалықтың құлы.	Абдикарим , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>карим</i> – 1. Щедрый, могущественный. 2. Милостивый, любезный, приятный, симпатичный, господин, Букв. – раб щедрого.
Әбділатиф , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>латиф</i> – қайырымды, рақымды, жайдары, сүйкімді.	Абдилатиф , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>латиф</i> – добрый, любимый, любезный, милый, приветливый, приятный.
Әбдімәжит , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>мажит</i> – атақты, даңқты. Даңқты, атақтылардың құлы.	Абдимажит , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>мажит</i> – могущественный, славный, знатный.
Әбдімүтәліп , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>мүтәліп</i> – талап ету, сұрау.	Абдимүтәліп , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>мүтәліп</i> – взыскание, требование.
Әбдінасыр , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>насыр</i> – жәрдем беруші, жеңімпаз. Мәңгі жеңуші, жеңімпаздың құлы.	Абдинасыр , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>насыр</i> – помогающий, победитель. Букв. – раб, слуга победителя.
Әбдірақым , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>рахим</i> – қайырымды, мейірімді, рақымды; Мейірімділіктің, рақымдының құлы. Қысқарған түрі – <i>Әбдірақ</i> .	Абдирахим , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>рахим</i> – милосердный, милостивый, добродушный. Букв. – раб милосердия, доброты, милостивости. Сокращенная форма – <i>Абдрах</i> .
Әбдірахман , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>рахман</i> – рақымды, мейірімді, кішіпейілді; Мейірімділіктің, кішіпейілділіктің, яғни Құдайдың, Алланың құлы. Қысқартып, еркелетіп айту түрлері – <i>Әбдірақ</i> , <i>Әбіш</i> .	Абдрахман , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>рахман</i> – милосердный, милостивый, скромный. Букв. – раб милосердия, раб милостивого (аллаха). Сокращенно-ласкательные формы – <i>Абдрах</i> , <i>Абиш</i> .
Әбдірашидаладдин , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>рашид</i> – саналы, ақылды, парасатты + <i>ала-ад-дин</i> – Алланың діні – ислам.	Абдирашидаладдин , ар. <i>ғабд</i> + <i>рашид</i> – разумный, благоразумный, рассудительный + <i>ала-ад-дин</i> – религия (дин) Аллаха – ислам.
Әбдірәсіл , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>расул</i> – елші, уәкіл, хабаршы. Алланың хабаршысы, елшісінің құлы.	Абдирасул , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>расул</i> – посланник, посланец, представитель. Букв. – слуга посланника, представителя Аллаха.
Әбдісабыр , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>сабур</i> – шыдамдылық, төзімділік, ұстамдылық, табандылық.	Абдисабыр , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>сабур</i> – терпение, выносливость, стойкость, выдержка.
Әбдісалам , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>салам</i> – бейбітшілік, тыныштық, қауіпсіздік, амандық. Мәңгі тыныштықты, бейбітшілікті сүйюшінің құлы.	Абдисалам , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>салам</i> – мир, безопасность, благополучие. Сторонник мира, покоя, благополучия.
Әбдісамат , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>самад</i> – мәңгі, тұрақты, яғни мәңгі өмір сүруші; мәңгіліктің құлы. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Әбсамат</i> , <i>Әбдусамат</i> .	Абдисамат , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>самад</i> – вечный, постоянный, устойчивый, то есть вечно, постоянно живущий. Фонетические формы – <i>Абсамат</i> , <i>Абдусамат</i> .
Әбдіхамит , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>хамид</i> – мақтаулы, мақтауға лайық.	Абдихамит , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>хамид</i> – похвальный, достойный похвалы.
Әбдіхафиз , ар. <i>ғабд</i> – құл + <i>хафез</i> – сақтаушы, күзетуші.	Абдихафиз , ар. <i>ғабд</i> – раб + <i>хафез</i> – хранитель, блюститель.
Әбубәкір , ар. <i>абу</i> – әке + <i>бикер</i> – 1.	Абубакир , ар. <i>абу</i> – отец + <i>бикер</i> – 1.

Тұңғыш. 2. Кіршіксіз пәк, таза. Әкесінің тұңғышы деген мағынаны береді.	Первенец. 2. Честный, чистый. Букв. – первенец в семье отца.
Әбуораз , ар. <i>әбу</i> – әке + к.т. <i>ораз</i> – ырыс, құт, бақыт.	Абуораз , ар. <i>абу</i> – отец + др.-тюрк. <i>ораз</i> – счастье, удача.
Әбіласан , ар. <i>әбу</i> – әке деген мағынаны білдіретін сөзінің сөйлеу тілдегі айтылу формасы + <i>хасан</i> – сұлу, тым көркем, өте әдемі.	Абильасан , ар. фонетически измененная форма <i>абу</i> – отец в просторечии + <i>хасан</i> – очень красивый, очень хороший.
Әбілқасым , ар. <i>әбу</i> – әке + ар. <i>хасим</i> – бөліп беруші, асыраушы.	Абильхасим , ар. <i>абу</i> – отец + <i>хасим</i> – распределяющий, кормилец.
Әбілмансұр , ар. <i>әбу</i> – әке + <i>мансұр</i> – 1. Жеңімпаз, жеңіске жетуші. 2. Құдіретті.	Абильмансур , ар. <i>абу</i> – отец + <i>мансур</i> – 1. Победитель, побеждающий. 2. Всемогущий.
Әділсерік , ар. <i>гадил</i> – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық, дұрыстық + <i>шәрік</i> – жолдас, серіктес.	Адилсерик , ар. <i>гадил</i> – справедливость, честность, правота, правильный + товарищ, спутник, компаньон.
Әзиретсұлтан , ар. <i>һазрәт</i> – дінбасы, ғұлама, хазірет + <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім. Бұл есім ислам дінін таратуға күш салып, түркі халықтары арасына сопылықтың орнығуына негіз салған әулиенің мәртебелі есімі. Шын есімі – Қожа Ахмет Ясауи; Нұрсұлтан қаласында орналасқан мешіт атауы.	Азиретсултан , ар. <i>хазрат</i> – глава богословов, большой знаток + власть, господство, верховный правитель, государь. Это имя прозвище суфийского поэта Ходжа Ахмеда Яссави. Он – суфийский поэт, один из первых суфийских мистиков в тюркоязычном мире; название мечети в городе Нур-султан.
Әлиағзам , ар. <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар + <i>ағзам</i> – зор, ең ұлы.	Алиағзам , ар. <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший + <i>ағзам</i> – величайший, всемогущий.
Әлиайдар , ар. <i>ғали</i> + <i>хайдар</i> – арыстан, яғни арыстандай күшті, қайратты Әли.	Алиайдар , ар. <i>ғали</i> + <i>хайдар</i> – лев. Букв. – Али сильный, как лев.
Әлиәзіз , ар. <i>ғали</i> + <i>азиз</i> – қадірлі, қымбатты, құрметті, сүйкімді, аяулы, бағалы.	Алиазиз , ар. <i>ғали</i> + <i>азиз</i> – почетный, дорогой, любезный, уважаемый, милый, драгоценный.
Әлиәкпар , ар. <i>ғали</i> + <i>акбар</i> – ұлы, өте үлкен, зор, құрметті. Үлкен, зор Әли.	Алиакпар , ар. <i>ғали</i> + <i>акбар</i> – великий, самый большой, величайший. Букв. – могучий Али.
Әлиәмір , ар. <i>ғали</i> + <i>әмір</i> – 1. Бастық, әкім, билеуші. 2. Нұсқау, жарлық, бұйрық.	Алиамир , ар. <i>ғали</i> + <i>амир</i> – 1. Правитель, начальник. 2. Указание.
Әлидамир , ар. <i>ғали</i> + <i>дамир</i> – 1. ар. Ұят, ұждан. 2. түрк. Темір, ауыс. мағынасы – мықты. 3. «Да здравствует мир» ұранынан қысқартылып жасалған есім.	Алидамир , ар. <i>ғали</i> + <i>дамир</i> – 1. ар. Совесть, честь. 2. түрк. Железо, в перен. значении – крепкий. 3. Имя, образованное путем сокращения лозунга «Да здравствует мир».
Әлиескендір , ар. <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар. Әли – төртінші халифаның есімі + ир. <i>Ескендір</i> – Александр есімінің дыбыстық өзгерген түрі. Александр Македонскийді күллі Азия, Араб халқы осылай атап кеткен.	Алиескендир , ар. <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший. Али – собственное имя четвертого халифа + ир. Ескендир – видоизмененная форма Александр. Все народы Азии и Аравии так называли Александра Македонского.
Әлиман , ар. <i>ғали</i> + <i>Иман</i> – 1. қасиетті <u>Құран</u> Кәрімнің үшінші сүресі. 2. Құран Кәрімде Мариямның әкесі ретінде екі рет аталған.	Алиман , ар. <i>ғали</i> + <i>Иман</i> – 1. Третья сура Корана. 2. Упомянется в Коране дважды, как отец <u>Марьям</u> .

Әлимансұр , ар. <i>ғали</i> + <i>мансұр</i> – 1. жеңімпаз, жеңіске жетуші. 2. Құдіретті.	Алимансур , ар. <i>ғали</i> + <i>мансур</i> – 1. Победитель, побеждающий. 2. Всемогущий.
Әлимұрат , ар. <i>ғали</i> + <i>мурад</i> – мақсат, тілек, ықылас.	Алимурат , ар. <i>ғали</i> + <i>мурад</i> – желание, цель.
Әлимұхамбетнұр , ар. <i>ғали</i> + Мұхамед < Мохаммад – даңқы шыққан, атақты, мақталған + <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	Алимухамбетнұр , ар. <i>ғали</i> + Мухамбет < Мохаммад – прославленный, славный + <i>нур</i> – свет, луч, сияние.
Әли Назар , ар. <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар + <i>назар</i> – 1. Қарау, көзқарас, көз салу. 2. Ықылас, ілтипат. Алланың назарында болу деген мағынада қойылған есім.	Али Назар , ар. <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший + <i>назар</i> – 1. Смотреть, точка зрения, взгляд. 2. Взор, внимание. Имя означает «Взор, внимание Аллаха».
Әлисултан , ар. <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар + <i>султан</i> – әкім, билеуші, Мемлекет басшысы деген сөз.	Алисултан , ар. <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший + <i>султан</i> – правитель, начальник, султан. Букв. – правитель, государь.
Әлімгерей , ар. <i>ғалым</i> – 1. Білімді, білгір ғалым, дана. 2. Оқымысты, ғалым + ир. <i>герай</i> – тілек, ықылас, бейімділік.	Алімгерей , ар. <i>ғалим</i> – 1. Знающий, просвещенный. 2. Ученый, мудрый. + ир. <i>герай</i> – желание, старание, способность.
Әмірәлі , ар. <i>әмір</i> – 1. Әкім, бастық, билеуші. 2. Нұсқау, жарлық, бұйрық + ар. <i>ғали</i> .	Амирали , ар. <i>амир</i> – 1. Правитель, начальник. 2. Указание + ар. <i>ғали</i> .
Әмірсаид , ар. <i>әмір</i> – 1. Әкім, бастық, билеуші. 2. Нұсқау, жарлық, бұйрық + <i>саид</i> – мырза, бастық, әкім.	Амирсаид , ар. <i>амир</i> – 1. Правитель, начальник. 2. Указание + <i>саид</i> – господин, глава, начальник.
Әмірсана , ар. <i>әмір</i> – 1. Әкім, бастық, билеуші. 2. Нұсқау, жарлық, бұйрық + қаз. <i>сана</i> – ынталы, ақылды, парасатты.	Амирсана , <i>амир</i> – 1. Правитель, начальник. 2. Указание + қаз. <i>сана</i> – сознание, мысль, дума, букв. вдумчивый, сознательный.
Әмірсұлтан , ар. <i>әмір</i> – 1. Әкім, бастық, билеуші. 2. Нұсқау, жарлық, бұйрық + <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім.	Амирсултан , ар. <i>амир</i> – 1. Правитель, начальник. 2. Указание + <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель, государь.
Батухан , Бату (Батый, Сайын хан, 1208 – 1255 жж.) – Шыңғыс ханның немересі, Жошының екінші ұлы, Алтын Орда мемлекетінің негізін қалаушы.	Батухан , Бату (Батый, Саин хан, 1208 – 1255 гг.) – внук Чингисхана, второй сын Джочи, основатель Золотой Орды.
Батырбаян , қаз. <i>батыр</i> – қаһарман, батыл, ержүрек + к.т., монғ. <i>баян</i> – Батыр Баян – ХХ ғасырдың басындағы қазақтың атақты қаламгері Мағжан Жұмабаевтың жазған поэмасы. Батыр Баян – поэманың бас кейіпкері. Ол қазақ халқының батыры және Абылай ханның қалмақтармен шайқастағы ең жақын жауынгері. Оның мінезі отаншыл және өте намысқой.	Батырбаян , қаз. <i>батыр</i> – храбрый, смелый, отважный, герой + др.-тюрк., монғ. <i>баян</i> – крепкий, могучий, богатый. Батыр Баян – поэма казахского поэта начала ХХ века Магжана Жумабаева. Батыр Баян – главный герой поэмы. Он богатырь казахского народа и военачальник в ставке хана Аблая, участник героических сражений с калмыками. Он предан своей родине, гордый.
Батырғали , қаз. <i>батыр</i> + ар. <i>ғали</i> , яғни батыр Ғали (Әли).	Батырғали , қаз. <i>батыр</i> + ар. <i>ғали</i> – отважный, смелый герой Гали (Али).
Бекмұхамбетсұлтан , қаз. <i>бек</i> – мықты,	Бекмухамбетсултан , қаз. <i>бек</i> – сильный +

күшті + ар. <i>Мохаммад</i> + ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім.	ар. <i>Мохаммад</i> + ар. <i>сұлтан</i> – власть, господство, верховный правитель.
Бөкейхан , Бөкей хан – Бөкей ордасының ханы, Әбілхайыр ханның немересі, кіші жүздің ханы Нұралы ханның баласы.	Бокейхан , Бокей хан – основоположник и первый правитель Бокеевской орды, внук Абилхаир хана, сын хана младшего жуза Нуралы хана.
Біләлихсан , ар. <i>біләл</i> – 1. Балғындық, көл, теңіз. 2. Ылғалдық + ар. <i>ихсан</i> – 1. Жақсылық, қайырымдылық. 2. Көркемдік, нұрлылық. Біләл ибн Рабах әл-Хабаша – Исламдағы алғашқы азаншының есімі. Құранда Ихсан – адалдық мағынасын береді.	Билалихсан , ар. <i>билал</i> – 1. Свежесть, река, море. 2. Влага + ар. <i>ихсан</i> – 1. Благодеяние, добро, милость. 2. Красота, изящество, преданность. Билал – имя первого муэдзина (лицо призывающее мусульман к молитве) в Исламе В Коране Ихсан – искренность.
Біләлраджаб , ар. <i>біләл</i> – 1. Балғындық, көл, теңіз. 2. Ылғалдық + <i>раджаб</i> – тәжім ету, бас ию, құрметтеу. 2. Арабша жетінші ай аты. Осы айда туылған балаларға <i>Раджаб</i> , <i>Ережеп</i> деп ат қойылып отырған.	Билалраджаб , ар. <i>билал</i> – 1. Свежесть, река, море. 2. Влага + <i>раджаб</i> – 1. Поклонение, почитание. 2. Седьмой месяц лунного календаря. Детей, родившихся в этом месяце, нарекали <i>Раджабам</i> , <i>Ережепом</i> .
Дәулеткерей , Даулеткерей Шығайұлы (1820 – 1887) – қазақтың әйгілі халық композиторы, күйші, аспапты музыка өнеріндегі лирикалық бағыттың негізін салушы.	Даулеткерей , Даулеткерей Шығайұлы (1820 – 1887) – народный композитор, күйші, основоположник лирического направления в инструментальной музыке.
Ермұхамбетәли , қаз. <i>ер</i> + ар. <i>Мохаммад</i> + ар. <i>ғали</i> . Күшті, батыр, ержүрек Мұқамбет.	Ермухамбетали , қаз. <i>ер</i> – сильный + ар. <i>Мохаммад</i> + ар. <i>ғали</i> . Букв. – сильный, возвышенный Мухамбет.
Жақияжұма , ар. <i>яхья</i> – ғұмырлы, өмірлі + <i>джумга</i> – жиын, жалпы қауым жиналатын күн.	Жахияжума , ар. <i>яхья</i> – долгоживущий, жизнеспособный + <i>джумга</i> – пятница, день сбора.
Жанарыс , ир. <i>джон</i> + қаз. 1. Ер адам, азамат. 2. Көшбасшы, ұйытқы, көсем адам. 3. Арыс өзені атынан қойылған есім.	Жанарыс , ир. <i>джон</i> + қаз. <i>арыс</i> – 1. Мужчина, гражданин. 2. Лидер, предводитель, вождь. 3. Имя, образованное от названия реки Арыс.
Жанасыл , ир. <i>джон</i> + ар. <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы. 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты.	Жанасыл , ир. <i>джон</i> + ар. <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящий, истинный. 3. Дорогой, драгоценный.
Жанәділ , ир. <i>жан</i> + ар. <i>әділ</i> . Жаны таза, ақ, кіршіксіз адал болсын деген тілекпен қойылған есім.	Жанадиль , ир. <i>джон</i> – душа + ар. <i>адиль</i> – справедливость, честность, правота, правильный.
Жанәли , ир. <i>джон</i> – жан + ар. <i>ғали</i> – мықты, күшті. Ғали сияқты батыл, өжет адам.	Жанали , ир. <i>джон</i> – душа + ар. <i>ғали</i> – крепкий, смелый. Букв. – отважный, как Гали.
Жанболат , ир. <i>джон</i> + <i>пулад</i> – Болаттай берік, мықты адам деген мағына береді.	Жанболат , ир. <i>джон</i> + <i>пулат</i> – сталь. Букв. – стальной человек.
Жандәулет , ир. <i>джон</i> + ар. <i>дәулет</i> . Дәулеті мол, бақытты жан болсын деген тілекпен қойылған есім.	Жандаулет , ир. <i>джон</i> + ар. <i>даулет</i> . Букв. – зажиточный, счастливый человек.
Жандияр , ир. <i>джон</i> + ар. <i>дияр</i> – ел, облыс, аймақ.	Жандияр , ир. <i>джон</i> + ар. <i>дияр</i> – страна, область, провинция.

Жансүгір , ир. <i>джон</i> + к.т. <i>сукур</i> – хабар. Бала ғылымнан, өнерден хабары, білімі мол, білгір жан болсын деген мағыналы есім.	Жансугир , ир. <i>джон</i> – душа + др.-тюрк. <i>сукур</i> – весть. Букв. – богатый знаниями человек.
Жансұлтан , ир. <i>джон</i> + ар. <i>сұлтан</i> – жан біткеннің сұлтаны.	Жансултан , ир. <i>джон</i> – душа + ар. <i>солтан</i> . Букв. – правитель.
Жантемір , ир. <i>джон</i> + қаз. темір	Жантемир , ир. <i>джон</i> + қаз. темір – железо. Жизнь крепка, как железо.
Жантөре , ир. <i>джон</i> + к.т. <i>төре</i> – 1. Тәртіп, ереже, заң. 2. Әдет, ғұрып, салт.	Жантөре , ир. <i>джон</i> + др.-тюрк. <i>төре</i> – 1. Порядок, правила, закон. 2. Обычай, обряд.
Жәңгірхан , ир. <i>джахан</i> + <i>гир</i> – дүниені меңгеруші, әлемге үстемдік етуші + қаз. <i>хан</i> . Жәңгір хан (1801–1845) – Бөкей Ордасының соңғы ханы.	Жангирхан , ир. <i>джахан</i> + <i>гир</i> – покровитель мира, завоеватель мира + қаз. <i>хан</i> . Жангир хан (1801–1845) – последний правитель Бокеевской орды.
Иманәлі , ар. <i>иман</i> – сенім, наным + <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар.	Иманали , ар. ар. <i>иман</i> – вера, верование + <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший.
Иманжүсіп , ар. <i>иман</i> – сенім, наным + к.евр. <i>Иосиф</i> – 1. Көбейсін, көп болсын. 2. Әдемі, жақсы.	Иманжусип , ар. <i>иман</i> – вера, верование + др.-евр. <i>Иосиф</i> – 1. Приумноженный, многочисленный. 2. Красивый, хороший.
Исаәділ , к.евр. <i>Иса</i> – құдай сыйы, құдай құтқарады + ар. <i>гадил</i> – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық, дұрыстық.	Исаадиль , др.-евр. <i>Иса</i> – божий дар, бог спасет + ар. <i>гадил</i> – справедливость, честность, правота, правильный.
Камаләбілмансұр , ар. <i>камил</i> – жетілген, толысқан + <i>әбіл</i> – ата, әке + <i>мансұр</i> , ар. – 1. Жеңімпаз, жеңіске жетуші. 2. Қүдіретті.	Камалабильмансур , ар. <i>камил</i> – совершенный, превосходный + <i>абил</i> – дед, отец + <i>мансур</i> – 1. Победитель, побеждающий. 2. Всемогуший.
Керейхан , қаз. Керей хан – <i>Қирай, Гирей, Шахгирей</i> (1425–1473/74) – Қазақ Хандығының негізін қалаған ұлы екі тарихи тұлғаның бірі, алғашқы қазақ ханы.	Керейхан , қаз. Керей хан – <i>Қирай, Гирей, Шахгирей</i> (1425–1473/74) один из основателей и первый хан Казахского ханства.
Қажымұрат , ар. <i>хаджи</i> – Меккеге барып қайтқан адам + <i>мұрат</i> . Мұратқа, мақсатына жеткен.	Қажимурат , ар. <i>хаджи</i> – паломник + <i>мурат</i> – цель. Букв. – достигающий цели.
Қасымжомарт , ар. <i>хасым</i> – 1. Сұлу, әдемі. 2. Таратушы, бөлуші, үлестіруші + ир. <i>джавон</i> – жас жігіт, бозбала + <i>мард</i> – ер, еркек, яғни джавонмард – қайырымды, мейірімді, қолы ашық мырза. Байырғы қисса-дастандарда айтылатын қолы ашық, асқан мырза адам.	Қасымжомарт , ар. <i>хасим</i> – 1. Красивый, изящный, миловидный. 2. Распределяющий + ир. <i>джаван</i> – молодой юноша, молодой человек + <i>мард</i> – мужчина, муж. Букв. – благородный, великодушный.
Қожахмет , ар. <i>ходже</i> – ұстаз, мырза бай, көпес, қожайын + <i>әхмәд</i> – мақтаулы, мақтауға лайық. Қожа Ахмет Ясауи – ислам дінін таратуға күш салып, түркі халықтары арасына сопылықтың орнығуына негіз салған әулие.	Қожахмет , ар. <i>ходже</i> – учитель, господин, богатый, купец, хозяин + ар. <i>ахмад</i> – достойный похвалы. Ходжа <u>Ахмет Яссави</u> – <u>суфийский поэт</u> , один из первых суфийских <u>МИСТИКОВ</u> в тюркоязычном мире.
Құрманғазы , ар. <i>құрман</i> – 1. Құрбандық. 2. Құрбан шалу + <i>қазы</i> < <i>қади</i> – даулы істі шешуші сот. Құрманғазы Сағырбайұлы (1823–1889) – күйшілік өнерді классикалық дәрежеге көтерген композитор.	Курмангазы , ар. <i>курман</i> – 1. Жертва. 2. Жертвоприношение + <i>казы</i> < <i>кади</i> – судья. Курмангазы Сагирбайұлы (1823–1889) – күйши, композитор, классик казахской инструментальной музыки в жанре кюй.
Мәдизейінуайыс , ар. <i>мадди</i> – 1. Заттық,	Мадизейнуаис , ар. <i>мадди</i> – 1.

материалдық. 2. Материалистік, материалист + <i>зайн</i> – сүйкімді, даңқты + <i>уаис</i> – мықты, жігерлі, қайратты.	Вещественный, материальный. 2. Материалистический, материалист. <i>зайн</i> – красивый, славный + <i>уаис</i> – сильный, энергичный.
Мәлікәли , ар. <i>малик</i> – 1. Патша. 2. Билеуші + <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар.	Маликали , ар. <i>малик</i> – 1. Царь. 2. Владыка + <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший.
Мұстафәмір , ар. <i>мустафа</i> – таңдалған, сайлап алынған + <i>әмір</i> – 1. Әкім, бастық, билеуші. 2. Нұсқау, жарлық, бұйрық.	Мустафамир , ар. <i>мустафа</i> – избранный, выбранный + <i>амир</i> – 1. Правитель, начальник. 2. Указание.
Мұхамбетәли , ар. <i>Мохаммад</i> – даңқы шыққан, атақты, мақталған + <i>ғали</i> – биік, жоғары.	Мухамбетали , ар. <i>Мохаммад</i> – прославленный, славный + <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший.
Мұхамбетәлішер , ар. <i>Мохаммад</i> – даңқы шыққан, атақты, мақталған + ар. <i>ғали</i> + ир. <i>шер</i> – арыстан.	Мухамбеталишер , ар. <i>Мохаммад</i> – прославленный, славный + ар. <i>ғали</i> + ир. <i>шер</i> – лев.
Мұхамбетәмин , ар. <i>Мохаммад</i> – даңқы шыққан, атақты, мақталған + <i>әмин</i> – тілегіме құлақ ас, қабыл ет дегенді білдіреді.	Мухамбетамин , ар. <i>Мохаммад</i> – прославленный, славный + <i>амин</i> – заключительное слово молитв, проповедей в знач. верно, истинно.
Мұхамедиярхан , ар. <i>Мұхамедияр</i> – Мұқамбеттің досы + қаз. <i>хан</i> .	Мухамедиярхан , ар. <i>Мухамедияр</i> – друг Мухаммеда + қаз. <i>хан</i> .
Мұхамбеткәрім , ар. <i>Мохаммад</i> – даңқы шыққан, атақты, мақталған + ар. <i>карим</i> – 1. Қолы ашық, мырза, жомарт. 2. Ақкөңіл, кеңпейіл, сүйкімді.	Мухамбеткарим , ар. <i>Мохаммад</i> – прославленный, славный + ар. <i>карим</i> – 1. Шедрый, великодушный. 2. Благородный, милостивый, любезный.
Мұхамбетсыдық , ар. <i>Мохаммад</i> – даңқы шыққан, атақты, мақталған + <i>седдик</i> – 1. Шындық, растық, туралық, әрқашан тура айтушы. 2. Шыншыл, әділ.	Мухамбетсыдық , ар. <i>Мохаммад</i> – прославленный, славный + <i>седдик</i> – 1. Правдивость, честность, искренность, всегда правдивый, честный. 2. Справедливый, правдивый.
Мұхамбетясин , ар. <i>Мохаммад</i> – даңқы шыққан, атақты, мақталған + ар. <i>йасин</i> – діни есім, құранның отыз алтыншы сүресі атауы.	Мухамбетясин , ар. <i>Мохаммад</i> – прославленный, славный + ар. <i>йасин</i> (<i>а</i>) – религиозная имя, название тридцать шестой суры корана.
Нұрмұхамбетәли , ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле + <i>Мохаммад</i> – даңқы шыққан, атақты, мақталған + <i>ғали</i> – биік, жоғары.	Нурмухамбетали , ар. <i>нур</i> – свет, луч, сияние + <i>Мохаммад</i> – прославленный, славный + <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший.
Назарәлі , ар. <i>назар</i> – 1. Қарау, көзқарас, көз салу. 2. Бқылас, ілтипат + <i>ғали</i> – биік, жоғары.	Назарали , ар. <i>назар</i> – 1. Смотреть, точка зрения, взгляд. 2. взор, внимание + <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший.
Омарсерік , ар. <i>гумар</i> – өмірлі, ғұмырлы + <i>шәрік</i> – жолдас, серіктес.	Омарсерик , ар. <i>гумар</i> – живучий, жизненный + <i>шәрик</i> – товарищ, спутник, компаньон.
Өмірғали , ар. <i>гомп</i> – ғұмыр, тіршілік + <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар. Өмірі Ғалидың	Омиргали , ар. <i>омир</i> – жизнь, существование + <i>ғали</i> – высокий,

өміріндей болсын деп қойылған.	возвышенный, высший. Букв. –живущий, как Али.
Өмірсұлтан , ар. <i>гомр</i> – ғұмыр, тіршілік + <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім.	Омирсултан , ар. <i>гомр</i> – жизнь, существование + <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель.
Рамазанәли , ар. <i>рамадан</i> – күйдіруші, жандырушы + <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар.	Рамазанали , ар. <i>рамадан</i> + <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший.
Сұлтанәхмет , ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім + <i>әхмед</i> – мақтаулы, мақтауға лайық.	Султанәхмет , ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель + <i>әхмед</i> – достойный похвалы.
Сұлтанбейбарыс , ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім + қаз. <i>бай</i> + <i>барыс</i> – 1. Жолбарыс тұқымдас жыртқыш аң. 2. Он екі мүшел жыл атының үшінші аты.	Султанбейбарыс , ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель + қаз. <i>бай</i> + <i>барыс</i> – 1. Леопард. 2. Название третьего месяца тюркского летоисчисления.
Сұлтанәлі , ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім + <i>ғали</i> .	Султанәли , ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель + <i>ғали</i> .
Сұлтанмұрат , ар. <i>сұлтан</i> + <i>мұрат</i> . Бала сұлтан болып тілегіне, мұратына жету.	Султанмурат , ар. <i>султан</i> + <i>мурат</i> . – Букв. – быть султаном.
Сұлтансүлеймен , ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім + к.евр. <i>соломон</i> – бейбіт, тыныш, қорғалған.	Султансүлеймен , ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель + др.-евр. <i>соломон</i> – мирный, защищенный.
СүлейменӨмірхан , Сүлеймен және Өмірхан есімдерінен бірігіп жасалған есім.	СулейменОмирхан , имя образовано от двух имен: Сулеймен и Омирхан.
Тәукехан , қаз. Тәуке – қазақ ханы (1652/80 – 1714/18), Қазақ хандығының ең соңғы ханы, есім ханның немересі, Жәңгір ханның баласы.	Таукехан , қаз. Тауке (1652/80 – 1714/18) – последний хан единого, независимого Казахского ханства, внук Есим хана, сын Жангир хана.
Төреғали , к.т. <i>төре</i> – 1. Тәртіп, ереже, заң. 2. Әдет, ғұрып, салт + ар. <i>ғали</i> .	Турегали , др.-тюрк. <i>торе</i> – 1. Порядок, правило, закон. 2. Обычай, обряд + ар. <i>ғали</i> .
Хабибрахман , ар. <i>хабиб</i> – жан дос, сүйікті, сүйкімді жолдас + <i>рахман</i> – рақымды, мейірімді, кішіпейіл.	Хабибрахман , ар. <i>хабиб</i> – любимый друг, милый товарищ, спутник жизни + <i>рахман</i> – милосердный, милостивый.
Ханәли , қаз. <i>хан</i> + ар. <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар.	Ханәли , қаз. <i>хан</i> + ар. <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший.
Ханбайбек , қаз. <i>хан</i> + <i>бай</i> + <i>бек</i> . Бала мықты, бай болсын деген тілекпен қойылған.	Ханбайбек , қаз. <i>хан</i> + <i>бай</i> + <i>бек</i> – крепкий, сильный. Букв. – Всесильный, могущественный богач.
Ханболат , қаз., ир. – 1. қаз. <i>хан</i> + <i>болат</i> < <i>болады</i> , хан болсын деген тілекпен қойылған есім. 2. қаз. <i>хан</i> + ир. <i>пулад</i> – құрыш.	Ханболат , қаз., ир. – 1. қаз. <i>хан</i> + <i>болат</i> < <i>болады</i> – будет, станет ханом. 2. қаз. <i>хан</i> + ир. <i>пулад</i> – сталь, стальной.
Хандулат , қаз. <i>хан</i> + түрк. <i>дулат</i> – қазақ халқында ұлы жүздің құрамына кіретін ежелгі түркілік көшпелі тайпаның атауы.	Хандулат , қаз. <i>хан</i> – царь + түрк. <i>дулат</i> – древнее тюркское кочевое племя и самая многочисленная группа в составе Старшего жуза казахской народности.
Хандияр , қаз. <i>хан</i> + ар. <i>дияр</i> – ел, облыс, аймақ. Елдің билеушісі, ханы.	Хандияр , қаз. <i>хан</i> – царь + ар. <i>дияр</i> – страна, область, провинция. Царь страны.
Хантөре , қаз. <i>хан</i> + к.т. <i>төре</i> – 1. Тәртіп, ереже, заң. 2. Әдет, ғұрып, салт.	Ханторе , қаз. <i>хан</i> + др.-тюрк. <i>торе</i> – 1. Порядок, правила, закон. 2. обычай, обряд.

Ыбырайымсұлтан , к.евр. Абраам – ел атасы + ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім.	Ибраимсұлтан , др.-евр. Абраам – отец народов + ар. <i>султан</i> – власть, господство, верховный правитель.

СИРЕК (ЭКЗОТИКАЛЫҚ) ЕР ЕСІМДЕРІ

Азан , ар. <i>эзан</i> – 1. Хабарлау, жариялау, мұсылмандарды намазға шақыру деген сөз. 2. Таңғы мезгіл, ерте уақыт. Таң азанда туылған балаға берілген есім.	Азан , ар. <i>азан</i> – 1. Сообщить, известить, объявлять, призыв мусульманина к молитве. 2. Утро, рано утром. Имя, присвоенное ребенку, рожденному рано утром.
Айжас , қаз. <i>ай</i> + <i>жас</i> . Бұл есім өмірге жаңа келген сәбиді жаңа туған жас айға теңеп, жарқын, пәк, таза болсын деген тілкпен қойылған есім.	Айжас , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>жас</i> – молодой, юный. Имя выражает пожелания, чтобы ребенок был похож на молодой месяц, ясный чистый.
Айқұт , қаз. <i>ай</i> + <i>құт</i> – бақыт, сәттілік. Бақытты, жолы болғыш деген мағынадағы есім.	Айқут , қаз. <i>ай</i> + <i>қут</i> – счастье, удача. Букв. – счастливый, удачливый.
Айсери , қаз. <i>ай</i> + <i>сери</i> – 1. Серпілу, бой жазу, шалқыту, асқактату. 2. ар. <i>сейір</i> – серуен, сайран салу. 3. к.т. <i>черік</i> – әскер, қол, жауынгер, жасақшы, жорықтағы серік.	Айсери , қаз. <i>ай</i> + <i>сери</i> – 1. Приободряться, взбодриться. 2. ар. <i>сейір</i> – прогулка, гуляние; 3. др.-тюрк. <i>черик</i> – армия, войско, воин, дружинник.
Айтас , қаз. <i>ай</i> + <i>тас</i> . Бала өмірі ай сияқты жарқын және тас сияқты мықты, берік болсын деген тілекпен қойылған есім.	Айтас , қаз. <i>ай</i> + <i>тас</i> – камень. Называя так ребенка, родители желают, чтобы он был красивым, ярким как луна и крепкий, вечный, как камень.
Ақиқат , ар. <i>һәқиқат</i> – 1. Шындық, әділдік, парыз, міндет. 2. Құдай, хақ тағала.	Ақиқат , ар. <i>хакикат</i> – 1. Правда, справедливость, долг, обязанность. 2. Всевышний, господь.
Ақылдос , ар. <i>ахл</i> – ақыл, сана + ир. дуст – жан жолдас, серік, жар. Ақылды болып өсіп, досы көп болсын деген мәндегі есім.	Ақылдос , ар. <i>ахл</i> – ум, разум, здравый смысл + ир. дуст – друг, приятель. Имя давалось с пожеланием, чтобы он был умным и имел много друзей.
Аламан , қаз. – 1. Әскер, жортуылшы топ. 2. Көпшіліктің бірігіп, жұмылып атқаратын әрекеті мен қимылы (аламан соғыс, аламан бәйге, аламан той т. б.). 3. Тышқанның түрі.	Аламан , қаз. – 1. Войско, группа участников набега. 2. Масса, толпа (аламан соғыс – война, беспорядки; аламан байге (скачки, в которых участвуют лошади любых возрастов), аламан той (пиршество, празднество)). 3. Хомяк.
Альбертгор , ж.е. – АҚШ вице- президенті Альберт Гор (1993 – 2001) құрметіне арналған есім.	Альбертгор , неолог. – имя давалось в честь вице-президента США (1993 – 2001) Альберта Гор.
Амадей , лат. <i>Amadeus</i> – Құдайдың сүйген құлы.	Амадей , лат. <i>Amadeus</i> – любовь Бога.
Анаис , к.парс., к. евр., ар. <i>anais</i> – 1. к. парс. <i>Анаит</i> – құнарлылық пен махаббат құдайы. 2. к. евр. Анна – рахаттану, ғаниебет, қуау мағынасын білдіреді. 3. ар. <i>анис</i> – көпшіл, жарқын жүзді, әдепті, жайдары жарқын, жақын дос, жолдас.	Анаис , др.-перс., др.-евр., ар. – 1. др.-перс. <i>Анаит</i> – имя богини плодородия и любви. 2. др.-евр. Анна – удовольствие, наслаждение, отрада. 3. ар. <i>анис</i> – общительный, собеседник, добродушный, учтивый, приветливый, близкий друг,

	товарищ, друг, приятель.
Арафат , ар. – Мекке жанындағы таудың атауы. Арафатта қажылықтың негізгі рәсімі өткізіледі, «қасиетті тау» мағынасын білдіреді.	Арафат , ар. – название горы под Меккой, места сбора паломников, в значении – «священная гора».
Арислам , қаз. <i>ар</i> + ар. <i>ислам</i> сөздерінен бірігіп жасалған есім. Ар-ұяты күшті, намысты, иманды.	Арислам , каз. <i>ар</i> – честь, совесть + ар. <i>ислам</i> – религия. Букв. – соvestливый, честолюбивый, верующий.
Арсұлтан , қаз. <i>ар</i> + ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, билеуші, әкім. Ар-ұяты күшті, адал, намысты билеуші.	Арсұлтан , каз. <i>ар</i> – честь, совесть + ар. <i>султан</i> – правитель, начальник, государь. Букв. – соvestливый, честолюбивый правитель, государь.
Артаберсұлтан , қаз. – арту, арта беру – арта берсін, кеңейсін, ұлғайсын + ар. сұлтан – өкімет, билеуші, әкім.	Артаберсұлтан , каз. – арту, арта беру – возрастать, усиливаться, умножаться, увеличиваться + ар. султан – власть, господство, верховный правитель, государь.
Арул , қаз. <i>ар</i> + <i>ұл</i> . Ар-ұяты күшті, намысты ұл болып өссін деген мағыналы есім.	Арул , каз. <i>ар</i> – честь, совесть + <i>ул</i> – сын, мальчик. Букв. – соvestливый, честолюбивый, стыдливый.
Арьен , лат. – Адриден шыққан адам (ежелгі Италиядағы қала). <i>Адриан</i> есімінің дыбыстық өзгерген тұлғасы.	Арьен , лат. – человек из Адрии (город в древней Италии). Фонетически измененная форма имени <i>Адриан</i> .
Асад , ар. – 1. Арыстан. 2. саад – ең бақытты.	Асад , ар. – 1. Лев. 2. саад – самый счастливый.
Асмет , ар. <i>исмат</i> – күнәсіздік, адалдық, тазалық. Исмат есімінің дыбыстық өзгерген тұлғасы.	Асмет , ар. <i>исмат</i> – безгрешность, искренность, честность. Фонетически измененная форма имени Исмат.
Асу , қаз. – 1. Өмір өткелі, белесі. 2. Бел, белес, үстірт, қия, қырқа, қырат, жон. 3. Артылу. 4. Аса.	Асу , каз. – 1. Ступень, этап жизни. 2. Перевал, переход, хребет, подъем. 3. Возлагаться, поручаться. 4. Весьма, крайне.
Асылберген , ар. <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы. 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты + каз. <i>берген</i> .	Асылберген , ар. <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящий, истинный. 3. Дорогой, драгоценный + каз. <i>берген</i> – дал.
Аттила , түрк. – кіші әке. Аттила – ғұн империясының 434–453 жылдардағы аты аңызға айналған әйгілі билеушісі.	Аттила , тюрк. – маленький отец. Аттила – вождь гуннов с 434 по 453 год, один из величайших правителей варварских племен.
Әкім , ар. <i>хаким</i> – дана, данышпан, кеменгер. Біріккен тұлғалы есімдер – Әкімбай, Әкімбек, Әкімғожа, Әкімжан, Әкімнұр, Әкімтай, Әкімхан.	Аким , ар. <i>хаким</i> – мудрый, гений, умный. Составные имена – Акимбай, Акимбек, Акимғожа, Акимжан, Акимнур, Акимтай, Акимхан.
Әлем , ар. – 1. Жер жүзі, дүниежүзі, жиһан. 2. Жер бетін мекендеуші барлық халық, әлеумет. 3. Табиғат дүниесінің жеке-жеке бөліністері, түрлері. 4. ауысп. Тіршіліктегі әртүрлі құбылыстар, салалық бөліністер.	Алем , ар. – 1. Весь мир, весь свет, вселенная. 2. Все люди, живущие на земле. 3. Частицы, виды природного мира. 4. перен. Разные явления, отраслевые подразделения.
Әмин , ар. – сенімді, қауіпсіз, зиянсыз, адал. Ислам дінінде <i>әмин</i> – «Аллаһым,	Аминь , ар. – честный, верный, безвредный, благодарный. В религии

дұғамызды қабыл ет» деген мағынада.	Ислам сөзі <i>аминь</i> – заключительное слово молитв, проповедей в знач. верно, да будет так.
Байел , қаз. <i>бай</i> – мал дүниесі мол, ауқатты, әлді адам + <i>ел</i> .	Байел , қаз. <i>бай</i> – зажиточный, богатый человек, богач + <i>ел</i> – народ.
Баксыйлар , ар. <i>бахт</i> – бақыт, ырыс, құт + қаз. <i>сыйлар</i> .	Баксыйлар , ар. <i>бахт</i> – счастье, достаток, благодать + қаз. <i>сыйлар</i> – будеть подарить.
Белес , қаз. – 1. Ұзынша дөңестеу боп жатқан белең, бел, жон, жота. 2. ауысп. Өсу, даму.	Белес , қаз. – 1. Перевал, подъем рельефа, горный хребет, плоскогорье, взгорье. 2. перен. Ступень, этап.
Белсен , қаз. – 1. Етек-жеңін жинап, білек сыбану. 2. Бар ынтасымен құлшына, аянбай кірісу. Белсенді, құлшынысы зор болсын деген мағынадағы есім.	Белсен , қаз. – 1. Включаться засучив рукава. 2. Действовать энергично, активное участие. Букв. – вдохновленный, воодушевленный.
Бельгер , бұл есім танымал қазақ жазушысы, аудармашы құрметіне берілген. Герольд Карлович Бельгер (бүркеншік аты – Гарри Карлсон) – қазақстандық прозашы, публицист, эссе жазушы, әдебиет сыншысы, ресейлік немістер әдебиетін зерттеуші.	Бельгер , имя давалось в честь известного казахского писателя, переводчика. Герольд Карлович Бельгер (псевдоним – Гарри Карлсон) – казахстанский прозаик, публицист, эссеист, литературный критик, исследователь литературы российских немцев.
Берекет , ар. <i>барака</i> – береке-құт, береке-бірлік.	Берекет , ар. <i>барака</i> – прок, благо, изобилие.
Берен , ир. <i>бириндж</i> – 1. Асыл құрыш; 2. Қымбат мата, берен. 3. Торлы сауыт. 4. Ұзын ұңғылы шиті мылтық. Өжет, мықты, қайратты болсын тілекпен қойылған есім.	Берен , ир. <i>бириндж</i> – 1. Лучная сталь. 2. Дорогая ткань. 3. Кольчуга. 4. Ружье с длинным стволом. Букв. – смелая, храбрая, сильная, крепкая.
Бернар , қаз. <i>бер</i> + <i>нар</i> – күшті, мықты. Бала күшті, мықты болсын деген тілекпен қойылса керек.	Бернар , қаз. <i>бер</i> – дать + <i>нар</i> – сильный, мощный. Букв. – крепкий, сильный, стойкий.
Биік , қаз. – жоғары, заңғар, зәулім.	Биік , – қаз. величественный, самый высокий.
Ғаламат , ар. – 1. Айтып жеткізгісіз, керемет, тым ғажап. 2. Жердүниені алатындай күшті. 3. Ерекше, елден ерек. 4. Таңғажайып, таңқаларлық. 5. Ерекше, сұлу.	Ғаламат , қаз. – 1. Небывалый, удивительный. 2. Всемогущий. 3. Особенный, особый. 4. Чудесный, удивительный. 5. Особенный, красивый.
Ғарыш , қаз. – кеңістік, космос.	Ғарыш , қаз. – пространство, космос.
Далер , тәж. – батыл, ержүрек, өжет.	Далер , тадж. – отважный, смелый.
Данат , ж.е. – <i>даң</i> + <i>ат</i> , атақты есім, деген мағынада.	Данат , неолог. <i>дан</i> – слава + <i>ат</i> – имя. Имя славы, славное имя.
Дариан , ир. <i>дарий</i> – кішкентай әмірші. <i>Дарий</i> есімінің туынды тұлғасы.	Дариан , ир. <i>дарий</i> – маленький властитель. Производная форма имени Дарий.
Диасыл , исп., ар. – исп. <i>Диас</i> – күн, күндіз + ар. <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы. 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты.	Диасыл , исп., ар. – исп. <i>Диас</i> – солнце, день + ар. <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящая, истинная. 3. Дорогая, драгоценная.
Дилан , қаз. – 1. Әлдену, тыңаю, қуаттану. 2. Белгілі музыкант Боб Диланның құрметіне қойылған есім. Дыбыстық	Дилан , қаз. – 1. Набрать силы, окпернуть. 2. Имя давалось в честь знаменитого музыканта Боба Дилана. Фонетически

өзгерген түрі – Дильен.	измененная форма – Дильен.
Дінәли , ар. <i>din</i> + <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар.	Динали , ар. <i>дин</i> – религия (Ислам) + <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший.
Діннұр , ар. <i>din</i> + <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	Диннур , ар. <i>дин</i> – религия (Ислам) + <i>нур</i> – свет, луч, сияние.
Елсияр , қаз. – елі сүйетін, елін, Отанын сүйетін ер, азамат болсын деген тілекпен қойылған.	Елсияр , қаз. – тот, который будет любить страна, народ; тот который будет любить свою страну, родину.
Елсұңқар , қаз. <i>ел</i> + <i>сұңқар</i> . Елдің баласы болсын, сұңқардай қырағы, батыл болсын деп қойылған есім.	Елсункар , қаз. <i>ел</i> – страна + <i>сункар</i> – сокол. Букв. – сильный, зоркий, как сокол.
Елтеріс , к.т. – Білге Құтылық (650–691) – екінші Шығыс Түрік қағандығының алғашқы қағаны, өз есімі – Құтылық. Елтеріс Білге – лауазымы.	Ельтерис , др.-тюрк. – Билге Кутлуг (650–691) – каган Восточно-тюркского каганата . Эльтерис Билге – его титул.
Елімай , к.т. <i>ел</i> – 1. Жұрт, халық. 2. Мемлекет + <i>-ім</i> қосымша + демеулік <i>ай</i> . Ұзақ уақыт бойы «Елим-ай» әні халық әні ретінде есептеліп келді, авторы белгісіз болды. Кейінгі зерттеулерде оның нақты авторы – Қожаберген жырау Толыбайұлы делінеді. «Елім-ай» – жоңғар шапқыншылығының ауыр кезеңіндегі (1723–1725) қазақ халқының басына төнген қауіп-қатер, азап-қиыншылықты, босқан елдің мұң-зарын толғайтын тарихи сазды өлең .	Елимай , др.-тюрк. <i>ел</i> – 1. Народ. 2. Страна, государство + аффикс <i>-им</i> (-ім) + частица <i>ай</i> . Долгое время песня «Елим-ай» считалось народной песней, автора не упоминали. По данным исследования автор произведения – Кожаберген жырау Толыбайұлы. Историческая горестная песня «Елим-ай» отражает судьбу казахского народа в период сражения против джунгаров (1723–1725), горечь народа.
Ертұғрыл , к.т. – Селжүк мемлекетінің құрамында оғыз елінің биі болған.	Ертугрул , др.-тюрк. – тюркский правитель, представитель огузского племени.
Жаным , ир. <i>джон</i> – жан + <i>-ым</i> – қосымша. Менің жаным.	Жаным , ир. <i>джон</i> – душа + аффикс <i>-ым</i> . Букв. – моя душа.
Жәдігер , ир. <i>джадугар</i> – естелік, ескерткіш, жақсының көзі.	Жадигер , ир. <i>джадугар</i> – память, реликвия.
Жиренше , қаз. – қазақтың әйгілі шешені, сөз көсемі Жиреншенің есімі. Кейіннен ұрпақтан-ұрпаққа қойылып кеткен.	Жиренше , қаз. – имя легендарного казахского оратора, героя народных преданий Жиренше. Позже оно стало переходить из поколения в поколение по традиции.
Жиһад , ар. <i>жухд</i> – мақсатқа жету үшін күш салу, күресу, қайрат, қуат. Алла жолында күш салу.	Жихад , ар. <i>жухд</i> – сила, усердие, мощь, храбрость, мощьность, энергия. Букв. – усердие на пути Аллаха.
Зәуір , ар. <i>зуһурун</i> – көріну, пайда болу.	Заур , ар. <i>зуһурун</i> – прибытие, появляться.
Илан , қаз. илану – сенім, сену, илану, қабылдау.	Илан , қаз. илану – убежденный, верующий.
Иммануил , к.евр. – Алла жәрдемші.	Иммануил , др.-евр. – с нами бог.
Керемет , ар. <i>кәрамәт</i> – өте тамаша, ғажап, құрмет, жомарттық.	Керемет , ар. <i>карамат</i> – прекрасный, чудесный, почет, уважение, великодушие.
Күлтегін , к. түрк. – Екінші Шығыс Түрік қағанаты әскерінің бас қолбасшысы.	Культегин , др. тюрк. – легендарный полководец и политик Второго тюркского

Жылнамада Күлтегін «көк түріктің көк семсері» атанған атақты батыры.	каганата. В летописях Культегин представлен как непобедимый герой.
Қаған , к.т. – хандардың ханы, яғни ең жоғары әмірші; қаһан, хақ хан.	Каган , др.-тюрк. – высший титул, хан ханов, правитель, великий хан.
Қарасай , қаз., ауысп. <i>қара</i> – зор күш, күшті + <i>сай</i> – к.т. <i>сағ</i> – алып, өте дәу, зор, яғни зор тұлғалы алып. Қазақ эпосындағы батырдың есімі.	Карасай , қаз., перен. <i>кара</i> – крупный, большой, мощный + тюрк. <i>сай</i> – измен. форма от др.-тюрк. <i>сағ</i> – очень крупный, большой. Букв. – сильный, здоровый, великан. Имя героя казахского эпоса.
Қаһарман , ар. <i>gaharman</i> – 1. Ер, батыр. 2. Күшті, қуатты, алып.	Кахарман , ар. <i>gaharman</i> – 1. Герой. 2. Богатырь. могущественный, героический.
Құбылай , монғ., қаз. – 1. монғ. <i>хубилай</i> – бақытты. 2. қаз. <i>құбыл</i> – өзгермелі. Құбылай (1216–1294) – Шыңғыс ханның немересі, Қытайдағы Юань империясының негізін қалаушы.	Кубылай , монғ., қаз. – 1. монғ. <i>хубилай</i> – счастливый. 2. қаз. <i>құбыл</i> – изменчивый. Кубылай хан (1216–1294) – внук Чингиз хана, основоположник монгольского государства Юань, в состав которого входил Китай.
Марк , лат. <i>Marcus</i> – римдік кісі есімі. <i>Martius</i> (март) – Наурыз айында дүниеге келген сәбиге қойылған есім болуы мүмкін.	Марк , лат. <i>Marcus</i> – римское личное имя, возможно из <i>Martius</i> (март), родившийся в марте.
Маттео , к.евр. – Матвей есімінің дыбыстық өзгерген тұлғасы. Матвей, к.евр. – Құдайдың сыйы, құдай берген бала.	Маттео , др.-евр. – фонетически измененная форма имени Матвей. Матвей, др.-евр. – дар бога (Яхве), Божий человек.
Махди , ар. <i>mahdi</i> – дұрыс жолға бастаушы, жетекші, Алла жолымен алып жүруші. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Мағди</i> .	Махди , ар. <i>mahdi</i> – руководящий, наставник, следующий по пути предначертаному Аллахом. Фонетически измененная форма – <i>Мағди</i> .
Миграж , ар. – баспалдақ, биікке көтерілу, аспандау, жоғарылау. Миграж түні – мұсылмандар үшін ең қасиетті мерекенің бірі, бұл түні Мұхаммед пайғамбар Меккеден Иерусалимге бір сәтте түнгі сапар жасаған. Аллаһпен жүздескен.	Миграж , ар. – восхождение, вознесение, лестница. Ночь Миграж – мусульманский праздник в ознаменование чудесного путешествия Пророка Мухаммеда из Мекки в Иерусалим и его вознесении на седьмое небо к престолу Аллаха.
Микаель , к.евр. <i>Mikael</i> – Құдай тәрізді, Құдай іспетті. Михаил есімінің аналогы.	Микаель , др.-евр. <i>Mikael</i> – подобен Богу, кто как Бог. Аналог имени Михаил.
Мұзарт , к.т. – мұзды асу, бел, белес, мұзды шың. МузАРТ – Қазақстандық вокалды-аспапты ансамбль атауы.	Музарт , др.-тюрк. – ледяной перевал, ледяная вершина. МузАРТ – казахстанский вокально-инструментальный ансамбль.
Назарет , евр. – сақтандыратын. Израильдің солтүстігіндегі ірі қала. Дүние жүзіндегі христиандар үшін маңызы зор. Евангелие бойынша Иисус Христ отаны болып есептеледі. Қазіргі таңда бұл ірі араб израиль қаласы. Халқы аралас (үштен бірі христиан, ал қалғаны – мұсылмандар).	Назарет , евр. – предохраняющий. Крупнейший город в северной части Израиля. Очень значим для христиан всего мира. По евангелистским преданиям, это родина Иисуса Христа. Сегодня – это крупнейший арабский израильский город. Население – смешанное (треть христиан, а остальные – мусульмане).
Нартұлға , қаз. <i>нар</i> – үлкен, мықты, ерекше, зор + ар. <i>тұлға</i> – тұлға, мүсін. Қажырлы, қуатты, алып, нар тұлғалы.	Нартулга , қаз. <i>нар</i> – большой, крепкий + ар. <i>тулга</i> – стан, телосложение. Букв. – упорный, сильный, мощный, крупный.
Нарұл , қаз. <i>нар</i> – үлкен, мықты, ерекше,	Нарул , қаз. <i>нар</i> – большой, крепкий + <i>ул</i> –

зор + ұл. Бала үлкен, ірі, зор, мықты болсын деген тілекпен қойылған есім.	сын, мальчик. Это имя давалось ребенку с пожеланием, чтобы он был крупным, большим и крепким, здоровым.
Нұр-Арыслан , ар. <i>нұр</i> + к.т. <i>арыслан</i> – арыстан. Нұрлы, көрікті, батыл, күшті, мықты.	Нур-Арслан , ар. <i>нур</i> + др.тюрк. <i>арслан</i> – лев. Букв. – красивый, изящный, храбрый, мужественный.
Нұрғасыр , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>ғасыр</i> . Нұры тасыған, бақытты ғасыр.	Нургасыр , ар. <i>нур</i> + қаз. <i>ғасыр</i> – век. Счастливейший век.
Нұр-Раян , ар. <i>нұр</i> + <i>раян</i> – турашыл, бағалы, жан-жақты дамыған.	Нур-Раян , ар. <i>нур</i> + <i>раян</i> – прямой, полгоценный, всесторонне развитый.
Нұрәлем , ар. <i>нұр</i> + <i>әлем</i> – 1. Жер жүзі, дүниежүзі, жиһан. 2. Жер бетін мекендеуші барлық халық, әлеумет. 3. Табиғат дүниесінің жеке-жеке бөліністері, түрлері. 4. ауысп. Тіршіліктегі әртүрлі құбылыстар, салалық бөліністер.	Нуралем , ар. <i>нур</i> + <i>әлем</i> – 1. Весь мир, весь свет, вселенная. 2. Все люди, живущие на земле. 3. Частицы, виды природного мира. 4. перен. Разные явления, отраслевые подразделения.
Нұрел , ар. <i>нұр</i> + қаз. ел. Нұрланған, бақытты ел.	Нурел , ар. <i>нур</i> + қаз. <i>ел</i> – страна. Счастливая страна.
Нұх , к.евр. Ной – алданыш, жұбаныш, тыным. Пайғамбардың есімі.	Нух , др.евр. – успокаивающий, умиротворяющий, отдыхающий. Имя Пророка.
Оқжетпес , қаз. – Әуликөл (Бурабай көлі) жағасында орналасқан Оқжетпес (оқ жетпейтіндей алып) жартасы Бурабайдағы ең көрікті жерлердің бірі. Биіктігі 300 метрден аспайды. Бұл жартас жайында халық аузында он алтыдан астам аңыз әңгімелер айтылып жүреді.	Окжетпес , қаз. – Величественная скала Окжетпес (не долетит стрела) украшение озера Аулиеколь (Боровое). Высота ее не превышает трехсот метров над уровнем моря. Об этой скале было сложено более шестнадцати легенд и сказаний.
Пейіл , ар. <i>фигл</i> – 1. Бейімділік, ұнату. 2. Тілек, ықылас, ұмтылу, ынтық.	Пеил , ар. <i>фигл</i> – 1. Склонность, способность. 2. Желание, усердие, старание.
Пірбекет , Бекет Мырзағұлұлы (1750–1813) – Бекет ата және Пір Бекет ғұмыр бойы исламның жүрегі саналатын сопылық жолын ұстанған діни қайраткер, ағартушы, қазақтың әйгілі батыры, халық әулие тұтқан тұлға.	Пирбекет , Бекет Мырзагулулы (1750–1813) – более известный как Бекет-ата и Пир Бекет, знаменитый казахский религиозный деятель-суфий, просветитель и батыр, почитаемый как святой.
Рабат , ир. <i>рафат</i> – қайырымды, мейірімді.	Рабат , ир. <i>рафат</i> – милосердный.
Рамзан , Рамзан Кадыров – атақты ресейлік мемлекет және саяси қайраткер, Шешенстан Республикасының басшысы, РФ батыры.	Рамзан , Рамзан Кадыров – известный российский государственный и политический деятель, глава Чеченской Республики, Герой РФ.
Рауль , герм. – 1. Жігіт, бозбала. 2. Саяхатшы, кезбе. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Равиль</i> .	Рауль , герм. – 1. Молодой парень, юноша. 2. Путешественник, странствующий. Производная форма – <i>Равиль</i> .
Рәсім , ар. <i>рәсм</i> – рәсім, әдет, дәстүр.	Расим , ар. <i>расм</i> – обычай, процедура.
Рифат , ар. – қымбатты, абыройлы. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Руфат</i> .	Рифат , ар. – дорогой, уважаемый, влиятельный. Фонетически измененная форма – <i>Руфат</i> .
Рухқанат , ир. <i>рух</i> + қаз. <i>қанат</i> . Бала рухы	Рухканат , ир. <i>рух</i> – душа, дух, моральное состояние + қаз. <i>канат</i> – крыло, крылья.

мықты болсын деген мақсатпен қойылған.	
Салахаддин , ар. – 1. Дін жарылқаушысы. 2. Дінбасы. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Салахетдин</i> .	Салахаддин , ар. – 1. Добро, благодеяние религии. 2. Султан религии (лидер религии). Фонетически измененная форма – <i>Салахетдин</i> .
Самараддин , ар. – дінге үлесін қосушы. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Самаретдин</i> .	Самараддин , ар. – приносящий пользу религии. Фонетически измененная форма – <i>Самаретдин</i> .
Самғат , қаз. самғау – аспан ұшу, шарықтау.	Самғат , қаз. – взлететь в воздух, взлет.
Сауран , қаз. – 1. Сый, тарту. 2. Ескіше екінші ай аты, сол айда туған балаға қойылған есім.	Сауран , қаз. – 1. Подарок, дар, обет; 2. Название второго месяца лунного календаря.
Сәлмен , ир. – есейген, ер жеткен, үлкен.	Салмен , ир. – повзрослевший, возмужавший, взрослый.
Сенгір , к.т. – таудың биік төбесі.	Сенгир , др.-тюрк. – высочайшая вершина, высокая гора.
Сыйлас , қаз. <i>сый</i> – құрмет, қошемет, үлес. Сыйлы болу, сыйласу мағынасында қойылған есім.	Сыйлас , қаз. <i>сый</i> – уважение, почет. В значении уважать друг друга, относиться друг к другу уважением.
Тағырат , ар. <i>тахир</i> – таза, күнәсіз, кіршіксіз.	Тагират , ар. <i>тахир</i> – чистый, безгрешный, незапятнанный.
Тайып , ар. <i>таиф</i> – 1. Әдемі, сұлу, ұнамды. 2. Тәубе. 3. Абзал, мейірман.	Тайп , ар. <i>таиф</i> – 1. Красивый, приятный. 2. Покаяние. 3. Благородный, милосердный.
Таннұрым , қаз. <i>таң</i> + ар. <i>нұр</i> + <i>-ым</i> қосымша. Ата-ананың сәулесі, маңдайындағы жарығы, нұры, бақыты деген мағынада қойылған есім.	Таннұрым , қаз. <i>тан</i> – утро, рассвет, утренняя заря + ар. <i>нур</i> + аффикс <i>-ым</i> . Букв. – будь утренней зарей, моим светочем.
Толағай , қаз. – 1. Тақыр, жалаңаш. 2. Толассыз соғатын жел. 3. монғ. Шоқы, жеке тұрған биік тау.	Толағай , қаз. – 1. Голая вершина горы. 2. Холодный сильный ветер. 3. монг. Холм, высокая гора.
Тұран , ир. – 1. Тұғыр. 2. Таудың үстіндегі су жиналатын ойпаң жер, су келетін орын. 3. «Шахнаме» дастанындағы түрік елінің атауы.	Туран , ир. – 1. Пьедестал. 2. Низменная местность. 3. В «Шахнаме» Туран – название легендарной страны тюрков.
Ұлағат , ар. <i>лұғат</i> – тіл, сөз, лепес; сөздік.	Улағат , ар. <i>лұғат</i> – язык, слова, словарь.
Ұлар , қаз. – таулы жердегі ірі құс.	Улар , қаз. – улар, горная птица.
Ұлтқыран , қаз. <i>ұлт</i> + <i>қыран</i> сөздерінен бірігіп жасалған есім. Ұлтының қыраны, ұлтына, халқына, еліне қызмет ететін азамат болсын деген тілекпен қойылған есім.	Ултқыран , қаз. <i>ұлт</i> – нация + <i>қыран</i> – орел. Это имя давалось ребенку с пожеланием, чтобы он служил на благо своего народа.
Фатих , ар. <i>фатиха</i> – 1. Құрандағы бірінші сүре атауы, мағынасы – ашып беруші, бастаушы. 2. Жеңімпаз, жаулаушы. Мехмед II (1432–1481) – Осман сұлтандарының бірі, Константинопольдің жаулаған танымал билеуші.	Фатих , ар. <i>фатиха</i> – 1. Имя от названия первой суры Корана в значении – открывающий, начинающий. 2. Мехмед II (1432–1481) – османский султан, завоевавший Константинополь.
Хазірет , ар. <i>һазрәт</i> – дінбасы, ғұлама, хазірет.	Хазрет , ар. <i>хазрат</i> – глава богословов, ученый, святейший.

Хантәңір , қаз. Хан Тәңірі – Тянь-Шань сілемдерінің ең биік нүктесі.	Хантанир , қаз. Хан Тенгри – высшая точка Тянь-Шаня.
Хафиз , ар. <i>hafez</i> – сақтаушы, күзетуші.	Хафиз , ар. – хранитель, блюститель.
Шабдан , тәж. <i>човидона</i> – 1. Мәңгі бақи. 2. Мәңгілік, ажалсыз.	Шавдан , тәж. <i>човидона</i> – 1. Вечный, бессмертный. 2. Вечность, бессмертие.
Шаббатыр , ир. <i>шах</i> + қаз. <i>батыр</i> – қаһарман, батыл, ержүрек.	Шахбатыр , ир. <i>шах</i> + қаз. <i>батыр</i> – храбрый, смелый, отважный, герой.
Шаһмир , ир. <i>шах</i> + ор. <i>мир</i> – бейбітшілік.	Шахмир , ир. <i>шах</i> + рус. <i>мир</i> .
Шоғы , Шоғы Мұңалұлы (1667–1726) – Әбілхайыр хан жасағының құрамында болған, Аңырақай шайқасында қолбасшы болған. Елін дұшпаннан қорғап жүргенде ауыр жараланып, ерлікпен қаза тапқан. Шоғы Мұңалұлы – Пір Бекет әулиенің атасы.	Шоғы , Шоғы Муңалулы (1667–1726) – один из ближайших соратников Абулхаир хана, во время исторической Аныракайской битвы Шоғы Муңалулы встал во главе главной фаланги казахских войск и героически погиб, защищая родные земли от врага.
Ясауи , түрк. – Ясыдан шыққан. Ерте кезеңде Түркістан қаласы Ясы деп аталған. Қожа Ахмет Ясауи – ұлы ақын, пәлсапашы, түркі әлеміндегі алғашқы сопылық ілімнің негізін қалаушы.	Яссави , турк. – из Яссы. Так в древности назывался город Туркестан. Ходжа Ахмет Яссави – великий поэт, один из первых суфийских мистиков в тюркоязычном мире.
Ясин , ар. <i>йасин</i> – діни есім, құранның отыз алтыншы сүресі атауы. Пайғамбар бұл сүрені «Құранның жүрегі» деп санаған.	Ясин , ар. <i>йасин</i> – религиозная имя от названия тридцать шестой суры корана.
Ясир , ар. – 1. Кішкентай, жеңіл. 2. Олжалы, табысты.	Ясир , ар. – 1. Маленький, легкий. 2. С добычей, успешный.

ҚОСЫМША Ә

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚ ӘЙЕЛ ЕСІМДЕРІ

Агила , ар., ир. <i>агиля</i> – ақылды, парасатты.	Агила , ар., ир. <i>агиля</i> – мудрая, умная.
Ағия , хак. <i>ағыйа</i> – құс, ақ құр. Туынды тұлғалары – <i>Ағиян, Ағияш</i> .	Ағия , хак. <i>ағыйа</i> – птица, белая куропатка. Производные формы – <i>Ағиян, Ағияш</i> .
Ажар , қаз. – 1. Көрікті, келбет, нұрлы. 2. Түр, өң.	Ажар , қаз. – 1. Красивая обликом, симпатичная на лицо. 2. Вид, цвет.
Аида , к.гр., ар. – 1. к.гр. мифологияда <i>Аид</i> – елес, көлеңке мен өлілердің патшалығы. Жаңа есім ұлы италияндық композитор Джузеппе Вердидің «Аида» операсының ықпалымен кеңінен қолданысқа ие болды. 2. ар. <i>файда</i> – пайда, сый.	Аида , др.-гр., ар. – 1. др.-гр. в мифологии <i>Аид</i> – царство приведенных, теней и мертвых. Новое имя, получившее распространение под влиянием оперы великого итальянского композитора Джузеппе Верди. 2. ар. <i>файда</i> – польза, вознаграждение.
Айару , қаз. <i>ай</i> + <i>ару</i> . Айдай сұлу, көркем.	Айару , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>ару</i> . Букв. – девушка луноподобная, красивая как луна.
Айбала , қаз. <i>ай</i> + <i>бала</i> . Ай сияқты сұлу, көркем бала.	Айбала , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>бала</i> – дитя, ребенок. Букв. – дитя, красивое, как луна.
Айбарша , қаз. <i>ай</i> + <i>барша</i> – алтын мен күмістен безелген мата. Айдай сұлу, алтындай ардақты.	Айбарша , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>барша</i> – ткань с золотыми, серебряными узорами и каймой. Букв. – красивая, как луна, золототканая.
Айбибі , қаз. <i>ай</i> + тәж. <i>биби</i> – әйел, ханша. Бұл есім қыз бала сұлу, көркем болсын деген тілекпен қойылады. Туынды тұлғалары – <i>Айбүбі, Бүбіш, Бүбіхан, Бүбі</i> .	Айбиби , қаз. <i>ай</i> – луна + тадж. <i>биби</i> – хозяйка, госпожа. Имя давалось с целью, чтобы девочка была красивой. Производные формы – <i>Айбуби, Бубиш, Бубихан, Буби</i> .
Айбике , қаз. <i>ай</i> + ар. <i>бике</i> – әйел, яғни айдай сұлу әдемі, көркем деген ұғымды білдіреді. Туынды тұлғасы – <i>Айымбике</i> .	Айбике , қаз. <i>ай</i> – луна + ар. <i>бике</i> – дама, госпожа, букв. – красивая дама, луноподобная красавица. Производная форма – <i>Айымбике</i> .
Айбота , қаз. <i>ай</i> + <i>бота</i> – түйенің ботасына ұқсатып қойылған есім.	Айбота , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>бота</i> – верблюжонок – имя применяется при ласковом обращении.
Айбөбек , қаз. <i>ай</i> + ир. <i>бөбек</i> – жас бала, сәби. Айдай әдемі бөбек.	Айбөбек , қаз. <i>ай</i> – луна + ир. <i>бөбек</i> – младенец, дитя. Букв. – луноподобная малышка.
Айғанша , қаз. <i>ай</i> + <i>ғанша</i> < <i>ханша</i> . Айдай сұлу ханша.	Айғанша , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>ғанша</i> < <i>ханша</i> – жена хана. Букв. – луноподобная царевна.
Айғаным , қаз. <i>ай</i> + <i>ғаным</i> < <i>ханым</i> . Айдай сұлу ханым.	Айғаным , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>ғаным</i> < <i>ханым</i> – госпожа. Букв. – луноподобная госпожа.
Айдай , қаз. – айдай сұлу, көркем.	Айдай , қаз. – луноподобная, красивая.
Айдана , қаз. <i>ай</i> + тәж. <i>дана</i> – білгір, данышпан, ғалым.	Айдана , қаз. <i>ай</i> – луна + тадж. <i>дана</i> – знающая, целомудренная.
Айдария , қаз. <i>ай</i> + ир. <i>дәриа</i> – теңіз, үлкен өзен.	Айдария , қаз. <i>ай</i> – луна + ир. <i>дариа</i> – море, река.
Айдина , қаз. <i>ай</i> + ар. <i>дина</i> – сенім, діни наным.	Айдина , қаз. <i>ай</i> – луна + ар. <i>дина</i> – вера, верование.
Айерке , қаз. <i>ай</i> + <i>ерке</i> – айтқанын істететін	Айерке , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>ерке</i> – баловень,

шолжын, еркін. Айдай сұлу, ерке.	неженка. Лучезарная, баловень.
Айжан , қаз. <i>ай</i> + ир. <i>джон</i> < <i>жан</i> . Айдай сұлу, әдемі. Туынды тұлғасы – <i>Айжания</i> .	Айжан , қаз. <i>ай</i> – луна + ир. <i>джон</i> < <i>душа</i> . Букв. – красавица, как луна, луноподобная. Производная форма – <i>Айжания</i> .
Айжарқын , қаз. <i>ай</i> + <i>жарқын</i> – ашық, айқын, жарық, нұрлы, жайнаған.	Айжаркин , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>жаркин</i> – светлая, лучезарная, свет, блеск, цветущая.
Айжұлдыз , қаз. <i>ай</i> + <i>жұлдыз</i> . Ай мен жұлдыздай әдемі.	Айжұлдыз , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>жұлдыз</i> – звезда. Букв. – подобная луне и звездам.
Айзада , қаз. <i>ай</i> + ир. <i>зада</i> – перзент, бала. Айдай перзент, бала. Туынды тұлғасы – <i>Айзат</i> .	Айзада , қаз. <i>ай</i> – луна + ир. <i>зада</i> – дитя, ребенок. Букв. – дитя, подобное луне. Производная форма – <i>Айзат</i> .
Айзара / Айзере , қаз. <i>ай</i> + <i>зере</i> ир. <i>зер</i> – алтын. Синоним – <i>Алтынай</i> .	Айзара / Айзере , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>зере</i> ир. <i>зер</i> – золото. Синоним – <i>Алтынай</i> .
Айзия , қаз. <i>ай</i> + <i>зия</i> , ар. <i>зийна</i> – жарық, сәуле, шұғыла. Ай сәулелі сұлу.	Айзия , қаз. <i>ай</i> – луна + ар. <i>зия</i> < <i>зийна</i> – блеск, свет, сияние. Букв. – лунное сияние.
Айкөркем , қаз. <i>ай</i> + <i>көркем</i> . Айдай көрікті, келбетті, сұлу.	Айкөркем , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>көркем</i> – красивый, изящный. Букв. – луноподобная красавица, красивая, изящная.
Айкүн , қаз. <i>ай</i> + <i>күн</i> . Ай мен күндей болсын деп қойылған есім.	Айкун , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>күн</i> – солнце. Букв. – как луна и солнце.
Айман , қаз., ар. – 1. қаз. Белгілі, әйгілі, даңқты. 2. ар. Ант, серт. Біріккен тұлғалы есімдер – <i>Айманай</i> , <i>Аймангул</i> .	Айман , қаз., ар. – 1. қаз. Известная, ясная, славная. 2. ар. Клятва, присяга. Составные имена – <i>Айманай</i> , <i>Аймангуль</i> .
Аймерей , қаз. <i>ай</i> + <i>мерей</i> – абырой, бақыт, қуаныш.	Аймерей , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>мерей</i> – успех, счастье, радость.
Аймира , қаз. <i>ай</i> + ор. <i>мир</i> (<i>а</i>) – бейбітшілік, тыныштық.	Аймира , қаз. <i>ай</i> – луна + рус. <i>мир</i> (<i>а</i>).
Айназ , қаз. <i>ай</i> + ир. <i>ноз</i> – еркелік, наздық. Әсем, әдемі, нәзік, айдай сұлу қыз; сымбатты, көркем; аққұба, нәзік. Туынды тұлғасы – <i>Айназия</i> .	Айназ , қаз. <i>ай</i> – луна + ир. <i>ноз</i> – нега, ласка. Букв. – красивая, миловидная, нежная и лучезарная, как луна; стройная и изящная; светоликакая нега, ласка. Производная форма – <i>Айназия</i> .
Айнақыз , тәж. <i>айна</i> + қаз. <i>қыз</i> . Пәктіктің, тазалықтың, адалдықтың символы.	Айнақыз , тәж. <i>айна</i> – зеркало + қаз. <i>қыз</i> – девочка. Букв. – символ искренности, чистоты, преданности.
Айнамкөз , қаз. – айнама, қарағым, шырағым.	Айнамкоз , қаз. – ненаглядный мой, светоч мой.
Айнара , қаз. <i>ай</i> + ир. <i>нәр</i> – <i>анар</i> сөзінің қысқарып, дыбыстық өзгерген тұлғасы.	Айнара , қаз. <i>ай</i> – луна + ир. <i>нар</i> – сокращенная и фонетически измененная форма слова <i>анар</i> – гранат.
Айнәзік , қаз. <i>ай</i> + ир. <i>нәзік</i> – 1. Жұқа, жұмсақ. 2. Әсем, көркем, сәнді. 3. Сыпайы, әдепті. Айдай сұлу, нәзік.	Айназик , қаз. <i>ай</i> – луна + ир. <i>назик</i> – 1. Тонкая, мягкая. 2. Красивая, изящная, нежная. 3. Вежливая, воспитанная. Букв. – нежная, грациозная как луна.
Айнұр , қаз. <i>ай</i> + ар. <i>нұр</i> – жарық, шұғыла. Ай сипатты, ай келбетті.	Айнур , қаз. <i>ай</i> + ар. – свет, сияние, луч. Букв. – луноликакая, красивая.
Айсана , қаз. <i>ай</i> + ар. <i>сана</i> – жарық сәуле, нұр шашу. Ынталы, ақылды, парасатты.	Айсана , қаз. <i>ай</i> – луна – белый + ар. <i>сана</i> – яркий свет, сияние. Букв. – вдумчивый, сознательный.
Айсара , қаз. <i>ай</i> + ир., ар., к.евр. <i>сара</i> – 1. ир. Ең таңдаулы, ең асыл, аса жақсы. 2. ар.	Айсара , қаз. <i>ай</i> + ир., ар., др.-евр. <i>сара</i> – 1. ир. Избранная, драгоценная, самая хорошая.

Ханым, әйел. 3. к.евр. <i>sarra</i> – атақты, даңқты, ақсүйек.	2. ар. Госпожа. 3. др.-евр. <i>sarra</i> – высшая, знатная.
Айсәуле , қаз. <i>ай</i> + <i>сәуле</i> . Айдың сәулесі сияқты жарық.	Айсауле , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>сауле</i> – свет, луч, сияние. Букв. – лунное сияние.
Айсезім , қаз. <i>ай</i> + <i>сезім</i> .	Айсезим , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>сезім</i> – чувство.
Айсұлу , қаз. + <i>сұлу</i> . Ай сияқты сұлу, көркем.	Айсулу , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>сулу</i> – красивая. Букв. – луноподобная красавица.
Айтұмар , <i>ай</i> + ар. <i>тұмар</i> – 1. Бүктелген, қорғаушы зат. 2. Үлгі, қолжазба. А. Сейдімбеков «Барың мен жоғынды парықтау» деген мақаласында <i>тұмар</i> сөзінің байырғы түркі тілінде <i>тума</i> + <i>иер</i> – туған жер деген мағынаны білдіретінін айтады.	Айтумар , қаз. <i>ай</i> – луна + ар. <i>тумар</i> – 1. Свернутый, талисман, амулет. 2. Образец, рукопись. А. Сейдимбеков в своей статье пишет, что слово <i>тумар</i> в древнетюркском) обозначает <i>тума</i> + <i>иер</i> – родная земля, родина.
Айша , ар. <i>гайша</i> < к.евр. <i>айше</i> – ұзақ өмір сүруші, өмірге құмар, құштар. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Файша</i> , <i>Қайша</i> .	Айша , ар. <i>гайша</i> < др.-евр. <i>айше</i> – живущая, любящая жизнь, жизнелюбивая. Фонетически измененные формы – <i>Гайша</i> , <i>Кайша</i> .
Айшанұр , ар. <i>гайша</i> < к.евр. <i>айше</i> – ұзақ өмір сүруші, өмірге құмар, құштар + ар. <i>нұр</i> . Нұры, көркі айша жарқыраған сұлу.	Айшанур , ар. <i>гайша</i> < др.-евр. <i>айше</i> – живущая, любящая жизнь, жизнелюбивая + ар. <i>нур</i> – луч, сияние. Букв. – жизнелюбивая, красивая как луч луны.
Айшешек , қаз. <i>ай</i> + шешек – раушан, раушан гүлі.	Айшешек , қаз. <i>ай</i> + <i>шешек</i> – роза, цветок розы.
Айшолпан , қаз. <i>ай</i> + <i>Шолпан</i> . Ай мен шолпандай жарқыраған, жайнаған сұлу.	Айшолпан , қаз. <i>ай</i> – луна + <i>Шолпан</i> – Венера, утренная звезда. Букв. – красивая как Луна и Венера.
Айшуақ , қаз. <i>ай</i> + ар. <i>шуақ</i> . Ай сияқты сәулелі, жарық, көңілі шуақты.	Айшуақ , қаз. <i>ай</i> – луна + ар. <i>шуақ</i> – солнечный луч. Букв. – лучезарная, яркая, лучистая.
Айым , қаз. – менің бақытым, ырысым, айдай сұлуым.	Айым , қаз. – моя луна, мое счастье, красавица моя, подобная луне.
Айымжан , қаз. <i>айым</i> + ир. <i>джон</i> – жан. Сүйкімді, айдай сұлу.	Айымжан , қаз. <i>айым</i> – моя луна + ир. <i>джон</i> < <i>жан</i> – душа. Букв. – миленькая, как луна.
Ақару , қаз. <i>ақ</i> + <i>ару</i> . Аққұба, сұлу, көркем ару.	Ақару , қаз. <i>ак</i> – белый + <i>ару</i> – красавица. Светлая, красивая девочка.
Ақбала , қаз. <i>ақ</i> + бала. Сұлу, әдемі қыз бала.	Ақбала , қаз. <i>ак</i> – белый + бала – дитя, ребенок. Букв. – белолицая, светлая девочка.
Ақбаян , қаз. <i>ақ</i> + к.т. < монғ. <i>баян</i> – мықты, зор, бай; ар. <i>вайан</i> – айқын, ашық, түсінік, анықтама, хабарлама.	Ақбаян , қаз. <i>ак</i> – белый + др.-тюрк. < монғ. <i>баян</i> – крепкий, могучий, богатый; ар. <i>вайан</i> – ясность, ясный, извещение, объяснение.
Ақбике , қаз. <i>ақ</i> + ар. <i>бике</i> – әйел, ханым. Туынды тұлғасы – <i>Ақбикеш</i> .	Ақбике , қаз. <i>ак</i> – белый + ар. <i>бике</i> – дама, госпожа. Производная форма – <i>Ақбикеш</i> .
Ақбота , қаз. <i>ак</i> + бота. Аппақ ботаға ұқсату мақсатымен қойылған.	Ақбота , қаз. <i>ак</i> – белый + <i>бота</i> – верблюжонок. Букв. – словно как белый верблюжонок.
Ақбөпе , қаз. <i>ақ</i> + ир. <i>бөпе</i> < <i>бөбек</i> . Аппақ бөбек.	Ақбөпе , қаз. <i>ак</i> – белый + <i>бөпе</i> < <i>бөбек</i> – дитя. Букв. – светлое дитя.
Ақбілек , қаз. <i>ақ</i> + <i>білек</i> . Жұмыр, сымбатты,	Ақбилек , қаз. – <i>ак</i> – белый + <i>билек</i> –

күн шалмаған білек.	предплечье. Букв. – красивая белая рука.
Ақерке , қаз. – қылықты, пәк сезімді сұлу.	Акерке , қаз. <i>ак</i> – белый + <i>ерке</i> – баловень, неженка.
Ақжамал , қаз. <i>ақ</i> + ар. <i>жамал</i> – сұлулық, көркемділік, сүйкімділік.	Ақжамал , қаз. <i>ак</i> – белый + ар. <i>жамал</i> – красота, прелесть, миловидность, привлекательность.
Ақжан , қаз. – адал, таза адам, ақкөңіл жан.	Ақжан , қаз. – честная, душевная, непорочная, невинная.
Ақжарқын , қаз. <i>ақ</i> + <i>жарқын</i> – ақкөңіл, пейілі кең, ашық мінезді, айқын, жарық, нұрлы, жайнаған.	Ақжаркин , қаз. <i>ак</i> + <i>жаркин</i> – светлая, лучезарная, свет, блеск, цветущая.
Ақжібек , қаз. <i>ақ</i> + ар. <i>жібек</i> – мінезі жібектей әдемі, сұлу болсын деген ниетпен қойылған.	Ақжибек , қаз. <i>ак</i> + <i>жибек</i> – шелк. Букв. – белая как шелк.
Ақзер / Ақзере , қаз. <i>ақ</i> + ир. <i>зере</i> < <i>зер</i> – алтын.	Акзер / Акзере , қаз. <i>ак</i> – белый + ир. <i>зере</i> < <i>зер</i> – золото.
Ақмарал , қаз. <i>ақ</i> + <i>марал</i> . Шығыс халқы маралды аңын қасиет тұтады.	Акмарал , қаз. <i>ак</i> – белый + <i>марал</i> . В восточном народе марал считается священным животным.
Ақмаржан , қаз. <i>ақ</i> + <i>маржан</i> – 1. Қызыл, яки ақшыл түсті асыл тас. 2. Инжу.	Акмаржан , қаз. <i>ак</i> – белый + <i>маржан</i> – кораллы – 1. Драгоценный камень красного или белого цвета. 2. Жемчуг.
Ақназ , қаз. <i>ақ</i> + ир. <i>ноз</i> – еркелік, наздық.	Акназ , қаз. <i>ак</i> – белый + ир. <i>ноз</i> – кокетство, жеманство.
Ақниет , қаз. <i>ақ</i> + <i>ниет</i> . Ақжүрек, адал, көңілі таза.	Акниет , қаз. <i>ак</i> – белый + <i>ниет</i> – намерение. Букв. – чистое намерение, честность.
Ақнұр , қаз. – жүректің жылуы, шапағат.	Акнур , қаз. – душевная теплота, милосердие, благодеяние.
Ақтұмар , <i>ақ</i> + ар. <i>тұмар</i> – 1. Бүктелген, қорғаушы зат. 2. Үлгі, қолжазба. А. Сейдімбеков мақаласында <i>тұмар</i> сөзінің байырғы түркі тілінде <i>тума</i> + <i>иер</i> – туған жер деген мағынаны білдіретінін айтады.	Актумар , қаз. <i>ак</i> – белый + ар. <i>тумар</i> – 1. Свернутый, талисман, амулет. 2. назидание, рукопись. А. Сейдимбеков в своей статье пишет, что слово <i>тумар</i> в древнетюркском языке обозначает <i>тума</i> + <i>иер</i> – родная земля, родина.
Ақтілек , қаз. <i>ақ</i> + <i>тілек</i> . Бала бақытты болсын, ата-ананың ақ ниет, тілегі орындалсын деген мақсатпен қойылған есім.	Актлек , қаз. <i>ак</i> – белый, искренний, честный, <i>тлек</i> – желание. Имя выражает пожелание родителей к ребенку быть счастливым, честным.
Алина , лат., к.герм. – 1. лат. Өзге, басқа. 2. к.герм. Асыл, ізгі, игілікті.	Алина , лат., др.-герм. – 1. лат. Чужая, другая. 2. др.-герм. Благородная.
Алмагүл , қаз. <i>алма</i> + тәж. <i>гүл</i> .	Алмагуль , қаз. <i>алма</i> – яблоко + тажд. <i>гуль</i> – цветок.
Алтынай , қаз. <i>алтын</i> + <i>ай</i> . Көбіне әйел адамдарға қойылатын есім.	Алтынай , қаз. <i>алтын</i> – золото + <i>ай</i> – луна. В основном это женское имя.
Алуа , ар. <i>халуа</i> – тәтті дәм, тағам. Бала балдай болсын деген тілекпен қойған. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Қалуа</i> .	Алуа , ар. <i>халва</i> – сладость. Выражает пожелание ребенку быть сладким как мед. Фонетически измененная форма – <i>Калуа</i> .
Альбина , лат. – ақ, аққұба.	Альбина , лат. – белая, белолицая.
Альмира , исп. – 1. Испанияның Альмерия деген қаласының атауынан шыққан есім	Альмира , исп. – 1. Имя, происходящее от названия испанского портового города

(топоним). 2. Дара ханшайым.	Альмерия (топоним). 2. Единственная принцесса.
Анель , к.евр., ар., лат. – 1. к.евр. <i>hanna</i> – қайырымдылық, мейірбандық. Анна есімінің нұсқасы; 2. ар. – бақыт. 3. лат. <i>annus, anni</i> – жас, өмір кезеңі, жыл, айналым.	Анель , др.-евр., ар., лат. – 1. др.-евр. <i>hanna</i> – милость, вариант имени Анна. 2. ар. – счастье. 3. лат. <i>annus, anni</i> – возраст, время жизни, год, круговое обращение.
Аңсаған , қаз. – сағынған, зарыққан. Бұл есім баласы болмай жүрген отбасының бала көргенде қойған есімі.	Аңсаған , қаз. – сильно скучать, тосковать. Имя дается ребенку, родившегося после долголетнего ожидания.
Арай , қаз. – таңғы шапақ, нұр. Туынды тұлғасы – <i>Арайлым</i> .	Арай , қаз. – утренняя заря, сияние. Производная форма – <i>Арайлым</i> .
Ардақ , қаз. – құрмет, қадір.	Ардақ , қаз. – почет, уважение.
Аружан , қаз. <i>ару</i> – сұлу, көркем + ир. <i>джон</i> < <i>жан</i> . Сұлу, көрікті ару.	Аружан , қаз. <i>ару</i> – красавица + ир. <i>джон</i> < <i>жан</i> – душа. Букв. – красивая, изящная.
Аруназ , қаз. <i>ару</i> + ир. <i>ноз</i> – еркелік, наздық. Әсем, әдемі, нәзік, айдай сұлу ару.	Аруназ , қаз. <i>ару</i> + ир. <i>наз</i> – нега, ласка. Букв. – изящная, миловидная, нежная и лучезарная красавица.
Аршат , ар. – адал, таза, батыл, сенімді, қайырымды.	Аршат , ар. – честная, чистая, решительная, верная, добродетельная.
Асыл , ар. <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы. 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты. Туынды формасы – <i>Асылым</i> .	Асыл , ар. <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящая, истинная. 3. Дорогая, драгоценная. Производная форма – <i>Асылым</i> .
Аяғоз , қаз. – 1. Әдемі, әсем көзді. 2. Шығыс Қазақстандағы қала, аудан және өзен атаулары (ай + өгіз).	Аяғоз , қаз. – 1. Красивые глаз. 2. Название города, района и реки в Восточно-Казахстанской области (<i>ай</i> – луна + <i>огиз</i> – бык).
Аяна , қаз. <i>аян (а)</i> – көпке белгілі, жұртқа мағлұм, анықтық, ақиқат, шындық. Туынды тұлғасы – <i>Аянат</i> .	Аяна , қаз. <i>аян (а)</i> – ясный, явный, широко известный народу, ясность, правдивость. Производная форма – <i>Аянат</i> .
Аянұр , қаз. <i>ая</i> – 1. Туып-өскен, тәрбие алған орта. 2. Қойнау, баурай. 3. Жаны ашу, есіркеу. 4. Алақанның шұңқыры. 5. Пана + ар. <i>нур</i> – жарық, сәуле.	Аянұр , қаз. <i>ая</i> – 1. Среда в которой она родилась, воспитывалась. 2. Ложбина, подножие. 3. Пожалеть. 4. Впадина ладони. 5. Укрытие + ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч.
Аяулы , қаз. – қадірлі, қасиетті, қымбатты. Туынды формасы – <i>Аяулым</i> .	Аяулы , – қаз. – уважаемая, дорогая. Производная форма – <i>Аяулым</i> .
Әдемі , қаз. – көркем, әсем.	Адеми , қаз. – изящная, красивая.
Әдила , ар. <i>гаділ</i> – әділдік, шыншылдық, турашыл. Әділетті, шыншыл.	Адила , ар. <i>гадиль</i> – справедливость, честность, правота. Букв. – справедливая, честная.
Әдина , ир. <i>одина</i> – 1. Әдеміленген, безенген. 2. Жұма күні, аптаның бесінші күні туған балаға қойылатын есім. Бұл есім бізде қыз балаларға ғана қойылады. Ал Иран тілдерінде көбіне ұл балаға қойылады.	Адина , ир. <i>одина</i> – 1. Крашенный, украшенный. 2. Название дня недели – пятница. Так назывались дети, родившиеся в пятницу. У казахов этим именем называли только девочек, а у народов Ирана мальчиков.
Әдия , ар. <i>хадия</i> – сый, сыйлық, тарту.	Адия , ар. <i>хадия</i> – дар, подарок, награда.
Әзиза , ар. – ізгі, құрметті, сүйкімді, сыпайы, қымбатты.	Азиза , ар. – почтенная, дорогая, любезная, милая, драгоценная.
Әйгерім , <i>әй</i> + <i>керім</i> сөздерінен жасалған	Айгерим , қаз. <i>ай</i> (восклицательное

біріккен тұлғалы есім. М. Әуезовтың «Абай жолы» романында осы есімнің қойылу тарихы баяндалады. Абай алғаш Шүкіман деген сұлу қызды көргенде оның нұрлы да сұлу көркіне таңданады. Қыздың асқан көркі мен сұлулығына, әдепті жүріс-тұрысына қызығып, <i>әй керім, ай керім</i> деп таңданудан кейін ол Айгерім аталып кеткен.	междометие – <i>ах</i>) + <i>керім</i> – прекрасный, чудесный, замечательный. В романе М.Ауезова «Путь Абая» рассказывается история возникновения этого имени. Абай, впервые увидевший девушку Шукиман, был восхищен ее красотой. Он посетовал на то, что имя не соответствует ее красивой внешности и придумал ей имя – Айгерим (ах, какая прекрасная!). С тех пор оно живет в народе.
Әлжан , ар. <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар + ир. <i>джон</i> < жан.	Альжан , ар. <i>ғали</i> – высокий, возвышенный, высший + ир. <i>джон</i> < жан – душа.
Әлима , ар. <i>ғалима</i> – оқымысты, ғалым әйел.	Алима , ар. <i>ғалима</i> – ученая.
Әлинұр , ар. <i>ғали</i> – биік, аса зор, заңғар + <i>нұр</i> – жарық, сәуле. Көркі, ажары артық, әдемі.	Алинур , ар. <i>ғали</i> – высокий, высший + <i>нур</i> – свет, луч. Букв. – красивейшая, прекрасная.
Әлия , ар. <i>ғали</i> – 1. Құны, бағасы артық, биік, жоғары. 2. Қымбатты, сүйікті. 3. Мәртебелі, көрікті қыз. Туынды тұлғалары – <i>Ғалия, Қалия, Әлиша</i> .	Алия , ар. <i>ғали</i> – 1. Дорогая высокоблагородная, возвышенная. 2. Драгоценная, любимая. 3. Уважаемая, почтенная, прекрасная. Производная форма – <i>Ғалия, Калия, Алиша</i> .
Әлфия , ар. – мың жыл жасаушы, ұзақ өмір сүруші. Туынды тұлғасы – <i>Әлфина</i> .	Альфия , ар. – живущая тысячу лет, долголетняя. Производная форма – <i>Альфина</i> .
Әмина , ар. – 1. Адал, сенімді. 2. Зиянсыз, сәтті, игілікті.	Амина , ар. – 1. Честная, верная; 2. Безвредная, благородная.
Әмира , ар. <i>әмір</i> – 1. Әкім, бастық, билеуші. 2. Нұсқау, жарлық, билік.	Амира , ар. <i>амир</i> – 1. Правительница, начальница. 2. Указание, распоряжение, приказ.
Әниса , ар. – дос, жолдас.	Аниса , ар. – друг, товарищ.
Әсел , ар. <i>асель</i> – бал.	Асель , ар. <i>асель</i> – мед.
Әсем , қаз. – сән, көрік, әдемі.	Асем , қаз. – прекрасная, изящная, красивая.
Әсемай , қаз. <i>әсем</i> – сән, көрік, әдемі + <i>ай</i> . Айдай сұлу, әсем, көрікті.	Асемай , қаз. <i>әсем</i> – прекрасная, изящная, красивая + <i>ай</i> – луна. Букв. – луноподобная красавица, прекрасная.
Әсима , ар. <i>асим</i> – қорғаушы, жақтаушы.	Асима , ар. <i>асим</i> – покровитель, защитник. Букв. – покровительница, защитница.
Әсия , ар. <i>асийя</i> – 1. Сабырға шақырушы. 2. Емдеуші, дәрігер әйел.	Асия , ар. <i>асийя</i> – 1. Успокаивающая, дающая утешение. 2. Та, которая лечит, женщина-врач.
Бағила , ар. <i>бахи</i> – мәңгілік, өмірлік, берік, тұрақты, мәңгі жасаушы.	Багила , ар. <i>бахи</i> – вечная, постоянная, верная, вечноживущая.
Бағым , ар. <i>бақ</i> < <i>бәхт</i> – бақыт, ырыс, құт, яғни менің бағым, ырысым.	Багым , ар. <i>бак</i> < <i>бахт</i> – счастье. Букв. – мое счастье.
Бақдана , ар. <i>бәхт</i> – бақыт, ырыс, құт + ир. <i>дана</i> – білгір, данышпан.	Бакдана , ар. <i>бахт</i> – счастье + ир. <i>дана</i> – знающая, мудрая, целомудренная.
Бакнұр , ар. <i>бақ</i> < <i>бәхт</i> – бақыт, ырыс, құт + ар. <i>нұр</i> .	Бакнур , ар. <i>бак</i> < <i>бахт</i> – счастье + ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч.
Бақыт , ар. <i>бәхт</i> – бақыт.	Бакыт , ар. <i>бахт</i> – счастье.
Балауса , қаз. – өрімдей жас.	Балауса , қаз. – юная.

Балғын , қаз. – балауса, уылжыған, нәзік, жастық, балғын, өте жас.	Балғын , қаз. – свежая, сочная, нежная, молодость, свежесть, очень молодая,
Балғын , қаз. – балауса, уылжыған, нәзік, жастық, балғын, өте жас.	Балғын , қаз. – свежая, сочная, нежная, молодость, свежесть, очень молодая,
Балдана , қаз. <i>бал</i> + ир. <i>дана</i> – білгір, данышпан.	Балдана , қаз. <i>бал</i> – мед + ир. <i>дана</i> – знающая, мудрая, целомудренная.
Балерке , қаз. <i>бал</i> + <i>ерке</i> . Балдай тәтті, ерке.	Балерке , қаз. <i>бал</i> – мед + <i>ерке</i> . Букв. – сладкая, баловень, неженка.
Балжан , қаз. <i>бал</i> + ир., тәж. <i>джон</i> – жан, балдай тәтті әрі ақылды болсын деп қойылған есім.	Балжан , қаз. <i>бал</i> – мед + ир., тадж. <i>джон</i> – душа, человек. Букв. – сладкая, как мед, умная, дорогая.
Балсезім , қаз. <i>бал</i> + <i>сезім</i> . Бал сезім, тәтті сезім.	Балсезим , қаз. <i>бал</i> – мед + <i>сезим</i> – чувство. Букв. – сладкое чувство.
Балым , қаз. – ата-анасының балдай тәттісі.	Балым , қаз. – сладкая как мед.
Барша , қаз. – алтын мен күмістен безелген мата.	Барша , қаз. – ткань с золотыми, серебряными узорами и каймой.
Баян , к.т. < монғ. <i>баян</i> – мықты, зор, бай; ар. <i>вайан</i> – айқын, ашық, түсінік, анықтама, хабарлама.	Баян , қаз. <i>ак</i> – белый + др.-тюрк. < монғ. <i>баян</i> – крепкий, могучий, богатый; ар. <i>вайан</i> – ясность, ясный, извещение, объяснение.
Бегайым , қаз. <i>бег</i> < <i>бек</i> – күшті, мықты + <i>айым</i> . Мықты патшайым.	Бегайым , қаз. <i>бег</i> < <i>бек</i> – крепкая, сильная + <i>айым</i> – моя луна. Букв. – крепкая правительница.
Бегім , қаз. – 1. Ханым. 2. Орта ертедегі хан, патша, сұлтан ұрпақтарының титулы. Туынды тұлғалары – <i>Бегімай</i> , <i>Бегімжар</i> .	Бегим , қаз. – 1. Госпожа. 2. Титул средневековых тюркско-монгольских ханствах. Производные формы – <i>Бегимай</i> , <i>Бегимжар</i> .
Бибі , ир. – үй иесі, азаматша.	Бибби , ир. – хозяйка, госпожа.
Бота , қаз. – түйенің ботасына ұқсатып қойылған есім.	Бота , қаз. – верблюжонок, не достигший одного года.
Ботагөз , қаз. – ботаның көзі сияқты мөлдір қара көз.	Ботагөз , қаз. – верблюжий глаз, черные как смородина.
Бұлбұл , ир. – сандуғаш.	Булбул , ир. – соловей.
Венера , лат. махаббат пен сұлулық құдайы.	Венера , лат. – богиня любви и красоты.

Гауһар , ир. <i>gauһar</i> – қымбат бағалы тас, маржан, інжу. Синоним – <i>Жаухар</i> .	Гауһар , ир. <i>gauһar</i> – драгоценный камень, жемчуг, бриллиант. Синоним – <i>Жаухар</i> .
Гүлайым , ир. <i>гүл</i> + қаз. <i>айым</i> . Гүлдей сұлу қыз, менің гүлім, айым.	Гульайим , ир. <i>гуль</i> – цветок + қаз. <i>айым</i> – моя луна. Букв. – красивая, как цветок, мой цветок, моя луна.
Гүлдана , ир. <i>гүл</i> + <i>дана</i> . Сұлу, дана, данышпан, білгір.	Гульдана , ир. <i>гуль</i> – цветок + <i>дана</i> – знающая, мудрая, целомудренная.
Гүлден , ир. – гүлдей сұлу, гүлденген, көркем.	Гульден , ир. – процветающая, цветущая.
Гүлжайна , ир. <i>гүл</i> + қаз. <i>жайна</i> . Гүлдей жайнасын, гүл сияқты әдемі, көркем болсын деп қойылған есім.	Гульжайна , ир. <i>гуль</i> – цветок + қаз. <i>жайна</i> . Букв. – пусть будет красивая, очаровательная.
Гүлжан , ир. <i>гүл</i> + <i>джон</i> < <i>жан</i> . Гүлдей сұлу, әдемі, көркем.	Гульжан , ир. <i>гуль</i> – цветок + <i>джон</i> < <i>жан</i> – душа, человек. Букв. – красивая, как цветок, изящная.
Гүлзада , ир. <i>гүл</i> + <i>зада</i> < <i>зеде</i> < <i>зойдан</i> – бала, сәби. Гүлдей әдемі, көркем.	Гульзада , ир. <i>гуль</i> + <i>зада</i> < <i>зеде</i> < <i>зойдан</i> – сын, ребенок. Букв. – красивая девочка, как цветок.
Гүлмира , ир. <i>гүл</i> + ор. <i>мир</i> (а) – бейбітшілік, тыныштық, яғни бейбітшілік, тыныштық гүлі. Синоним – <i>Бейбітгүл</i> .	Гульмира , ир. <i>гуль</i> + рус. <i>мир</i> (а). Букв. – цветок мира. Синоним – <i>Бейбитгуль</i> .
Гүлназ , ир. <i>гүл</i> + <i>ноз</i> – еркелік, наздық, яғни гүлдей құлпырған, әдемі, әсем қыз. Синонимі – <i>Назгүл</i> . Қысқарған түрі – <i>Назым</i> .	Гульназ , ир. <i>гуль</i> – цветок + <i>наз</i> – нега, ласка. Букв. – нежная, грациозная, как цветок. Синоним – <i>Назгуль</i> . Сокращенная форма – <i>Назым</i> .
Гүлнар , ир. <i>гүл</i> + <i>нар</i> < <i>анар</i> . Анар өсімдігінің гүлі.	Гульнар , ир. <i>гул</i> + <i>нар</i> < <i>анар</i> – гранат. Букв. – цветок граната, гранатовый цветок.
Гүлсезім , ир. <i>гүл</i> + қаз. <i>сезім</i> .	Гульсезим , ир. <i>гуль</i> – цветок + қаз. <i>сезим</i> – чувства.
Гүлхадиша , ир. <i>гүл</i> + ар. <i>хадиша</i> – шала туған қыз.	Гульхадиша , ир. <i>гуль</i> – цветок + ар. <i>хадиша</i> – недоношенная.
Гүлшара , ир. <i>гүл</i> + <i>шара</i> , <i>чехрэ</i> – бет, жүз, шырай, өң, түс, келбет, яғни сұлу келбетті, шырайлы. Туынды тұлғасы – <i>Гүлшарат</i> .	Гульшара , ир. <i>шара</i> , <i>чехрэ</i> – облик, лицо, черты лица. Букв. – красивая, прекрасная, красавица. Производная форма – <i>Гулшарат</i> .
Гүлім , ир. – гүлдей сұлу, менің гүлім.	Гулим , ир. – красивая как цветок, мой цветок.
Ғажап , қаз. – керемет, тамаша, өте жақсы, ғажап адам.	Ғажап , қаз. – дивная, прекрасная, удивительная, чудесная.
Ғайни , ар. <i>эйнь</i> – көз, жанар. Ең маңызды, ең елеулі. Туынды тұлғасы – <i>Ғайния</i> .	Ғайни , ар. <i>эйнь</i> – глаз, зрение. Букв. – самая необходимая. Производная форма – <i>Ғайния</i> .
Ғалия , ар. <i>ғали</i> (я) – 1. Құны, бағасы артық, биік, жоғары. 2. Қымбатты, сүйікті. 3.	Ғалия , ар. <i>ғали</i> (я) – 1. Дорогая высокоблагородная, возвышенная. 2.

Мәртебелі, көрікті қыз.	Драгоценная, любимая. 3. Уважаемая, почтенная, прекрасная.
Дамира , ар., түрк., ор. – 1. ар. <i>дамирун</i> – ар, ұят, ұждан. 2. түрк. темір. 3. ор. «Да здравствует мир» ұранының қысқарып жасалған есім.	Дамира , ар., түрк., рус. – 1. ар. <i>дамирун</i> – совесть, честь. 2. түрк. железо. 3. рус. Имя, образованное путем сокращения лозунга «Да здравствует мир».
Дана , ир. <i>дана</i> – білгір, данышпан. Туынды тұлғасы – <i>Даная</i> .	Дана , ир. <i>дана</i> – знающая, мудрая, целомудренная. Производная форма – <i>Даная</i> .
Данагүл , ир. – гүлдей құлпырған дана, данышпан, ақылды деген мәнде қойылған есім.	Данагуль , ир. – мудрая, целомудренная, цветущая, умная, красивая девушка.
Дания , ар. – 1. Жақын. 2. Атақты, танымал, даңқты.	Дания , ар. – 1. Близкая. 2. Знаменитая, известная, прославленная.
Даниела , евр., ар. – тәңір сыйы, тартуы. Даниал есімінің дыбыстық өзгерген тұлғасы.	Даниела , евр., ар. – дар Аллаха, человек близкий к Аллаху. Фонетически измененная форма имени Даниал.
Дариға , ир. – шіркін-ай, ойпыр-ай деген көңіл-күйді, тандануды білдіреді. Қандай керемет, тамаша.	Дарига , ир. – возглас, выражающий удивление, душевные переживания. Букв. – какая красивая, прекрасная.
Дарина , слав. <i>дар</i> – сый, әдетте «сыйға берілген», «сыйға тартылған» деп аударылады.	Дарина , слав. – <i>дар</i> , обычно переводится как «дарованная», «подаренная».
Дария , ир. – теңіз, ұлы өзен.	Дария , ир. – море, большая река.
Дәмелі , қаз. – үмітті, үміткер.	Дамели , қаз. – питающая надежду, обнадеживающая, надежная.
Диана , лат. – аңшылық, пәктік пен ай құдайының аты.	Диана , лат. – богиня охоты, чистоты, луны.
Дилара , ир. – көңіл көтеруші, сүйген жар, аса әдемі, өте сұлу.	Дилара , ир. – любимая, красивая, красавица.
Дина , ар. – сенім, сот, діни наным. Туынды тұлғалары – <i>Динель</i> , <i>Альдина</i> .	Дина , ар. – религиозная, верующая. Производные формы – <i>Динель</i> , <i>Альдина</i> .
Динара , ар. – алтын тиын, ақша.	Динара , ар. – золотая монета.
Дияра , ар. <i>дияр</i> – ел, облыс, аймақ.	Дияра , ар. <i>дияр</i> – страна, область, провинция.
Ділназ , ир. – еркелік, нәзік жанды.	Дильназ , ир. – нега души, с нежной душой.
Елдана , қаз. <i>ел</i> + ир. <i>дана</i> . Елдің данасы. Туынды тұлғасы – <i>Елданасы</i> .	Елдана , қаз. <i>ел</i> – страна + ир. <i>дана</i> – мудрая, целомудренная. Производная форма – <i>Елданасы</i> .
Елзия , қаз. <i>ел</i> + ар. <i>зия</i> < <i>зийна</i> – жарық сәуле, шұғыла.	Елзия , қаз. <i>ел</i> – страна + ар. <i>зия</i> < <i>зийна</i> – блеск, свет, сияние.
Елназ , қаз. <i>ел</i> + ир. <i>наз</i> < <i>ноз</i> – еркелік, наздық. Елдің еркесі.	Елназ , қаз. <i>ел</i> – страна + ир. <i>наз</i> < <i>ноз</i> – кокетство, жеманство.
Еңлік , қаз. – тамырынан шаш пен бетке бояу жасайтын дала өсімдігі. Сұлулық, көріктілік символы.	Енлик , қаз. – степное растение, из корней которого готовится краска для волос, лица. Букв. – символ красоты.
Ерке , қаз. – ерке боп өссін деп қойылған есім.	Ерке , қаз. – баловень, неженка.
Еркежан , қаз. <i>ерке</i> + ир. <i>жан</i> . Ерке ару.	Еркежан , қаз. <i>ерке</i> – баловень, неженка + ир. <i>жан</i> . Букв. – кокетка.
Еркем , қаз. – менің еркем.	Еркем , қаз. – моя неженка.

Еркеназ , қаз. <i>ерке</i> + ир. <i>ноз</i> – кокетство, жеманство.	Еркеназ , қаз. <i>ерке</i> – баловень, неженка + ир. <i>ноз</i> – кокетство, жеманство.
Еркенұр , қаз. <i>ерке</i> + ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	Еркенур , қаз. <i>ерке</i> – баловень, неженка + ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч.
Жанайдын , ир. <i>джон</i> – <i>жан</i> + қаз. <i>айдын</i> – 1. Айбат, айбын, қаһар, күш-қуат. 2. Айқын, жарық, ашық, жарық.	Жанайдын , ир. <i>джон</i> – <i>душа</i> + қаз. <i>айдын</i> – 1. Величавость, внушительность, яркость, сила, энергия. 2. Свет, блеск.
Жанайым , ир. <i>джон</i> – <i>жан</i> + қаз. <i>айым</i> . Менің жаным, айдай сұлуым.	Жанайым , <i>джон</i> – <i>душа</i> , человек + қаз. <i>айым</i> – моя луна. Букв. – Моя душа, лучезарная.
Жанайым , ир. <i>джон</i> – <i>жан</i> + қаз. <i>айым</i> . Менің жаным, айдай сұлуым.	Жанайым , <i>джон</i> – <i>душа</i> , человек + қаз. <i>айым</i> – моя луна. Букв. – Моя душа, лучезарная.
Жанарай , ир. <i>джон</i> – <i>жан</i> + қаз. <i>арай</i> – таңғы шапақ, нұр.	Жанарай , <i>джон</i> – <i>душа</i> , человек + қаз. <i>арай</i> – утренняя заря, луч, светоч.
Жанару , ир. <i>джон</i> – <i>жан</i> + қаз. <i>ару</i> – сұлу, көркем.	Жанару , ир. <i>джон</i> – <i>душа</i> + қаз. <i>ару</i> – красавица.
Жанбибі , ир. <i>джон</i> – <i>жан</i> + тәж. <i>биби</i> – әйел, ханша.	Жанбиби , ир. <i>джон</i> – <i>жан</i> + тадж. <i>биби</i> – хозяйка, госпожа.
Жанбота , ир. <i>джон</i> – <i>жан</i> + қаз. <i>бота</i> .	Жанбота , ир. <i>джон</i> – <i>жан</i> + қаз. <i>бота</i> – верблюжонок.
Жанел , к.евр., қаз. – 1. к.евр. Жанна есімінің туынды тұлғасы, мағынасы – Құдайдың рақымшылығына ие болу. 2. қаз. <i>жан</i> + <i>ел</i> , елдің жаны деген мағынада.	Жанель , др.-евр., қаз. – 1. Производная форма имени Жанна, в значении – будет помилована богом. 2. қаз. <i>жан</i> – душа + <i>ел</i> страна. Букв. – душа народа, Родины.
Жанерке , ир. <i>джон</i> – <i>жан</i> + қаз. <i>ерке</i> . Ерке боп өссін деп қойылған есім.	Жанерке , ир. <i>джон</i> – <i>душа</i> + қаз. <i>ерке</i> – неженка, кокетка. Букв. – неженка.
Жания , ир., тәж. <i>джон</i> < <i>жан</i> – <i>жан</i> біткеннің ибалысы, сыпайысы, көріктісі.	Жания , ир., тадж. <i>джон</i> < <i>жан</i> – <i>душа</i> , учтивая, вежливая, милая.
Жанна , к.евр. – 1. Кептер. 2. Құдайдың рақымы, мейірімі, кешіріміне ие болу. 3. Жанна д’Арк – Францияның ұлттық батыр қызының есімі, Франция мен Англия (XVI ғ.). арасындағы соғыста француз солдаттарына рух берген батыл, өжет шаруа қызы.	Жанна , др.-евр. – 1. Голубь. 2. Будет помилована Богом. 3. Имя национальной героини Франции Жанны д’Арк – бестрашной крестьянской девушки, вдохновлявшей французских солдат на борьбу во время войны между Францией и Англией (XVI век).
Жансұлу , ир. <i>жан</i> + қаз. <i>сұлу</i> . Жан біткеннің сұлуы, әдемісі, көркемі.	Жансулу , ир. <i>жан</i> – <i>душа</i> + қаз. <i>сулу</i> – красивая. Букв. – красавица, красивее других.
Жаңыл , қаз. <i>жаңыл</i> < <i>жаңылыс</i> – отбасында тек қыздар туылса, жаңылысып, келесі сәби ер бала болсын деп қойылған есім.	Жаңыл , қаз. <i>жаңыл</i> < <i>жаңылыс</i> – ошибка – имя дают когда в семье рождаются одни девочки в надежде, что следующим родится обязательно мальчик.
Жасмин , ир. – ақтамақгүл гүлі. Дыбыстық тұлғалары – <i>Исмина</i> , <i>Ясмина</i> .	Жасмин , ир. – цветок жасмина. Фонетические варианты – <i>Исмина</i> , <i>Ясмина</i> .
Жәмила , ар. <i>жамил</i> – 1. Әдемі, тамаша, көркем, сұлу. 2. Сүйкімді, ажарлы.	Жамила , ар. <i>жамил</i> – 1. Красивая, прекрасная, приятная, красавица. 2. Любезная, милая.
Жұлдыз , к.т., қаз. – аспан денесі. Жұлдыздай жарқыраған сұлу.	Жулдыз , др.-тюрк., қаз. – звезда, Букв. – красивая как звезда.
Жұлдызай , к.т., қаз. <i>жұлдыз</i> + <i>ай</i> . Жұлдыз	Жулдызай , қаз. <i>жұлдыз</i> – звезда + <i>ай</i> –

бен айдай жарқыраған сұлу.	луна. Букв. – красивая, как звезда и луна.
Жұпар , к.т. <i>ыпар</i> – 1. Хош иіс, әгір, иіс су, мускус. 2. Терісі аса бағалы аң.	Жупар , др.-тюрк. <i>ыпар</i> – 1. Мускус, благоухание. 2. Выхухоль – жұпартышқан.
Жібек , қаз. – матаның түрі. Мінезі жібектей, әрі әдемі, сұлу болсын деген ниетпен қойылған.	Жибек , қаз. – шелк. Букв. – шелковая, мягкая, приятная.
Закира , ар. <i>закир</i> – ескеруші, есте сақтаушы.	Закира , ар. <i>закир</i> – помнящая, знающая.
Зара , ир. <i>зар</i> – алтын, яғни, алтындай. Туынды тұлғасы – <i>Зарина</i> .	Зара , ир. <i>зар</i> – золото, букв. – золотая. Производная форма – <i>Зарина</i> .
Зәуре , ар. – 1. Жарқыраған. 2. Шолпан таң жұлдызы. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Зура, Зухра</i> .	Зауре , ар. – 1. Блестящая, сверкающая. 2. Венера, утренняя звезда. Фонетически измененные формы – <i>Зура, Зухра</i> .
Зейнеп , ар. <i>зайнаб</i> – толық, етжеңді, мықты.	Зейнеп , ар. <i>зайнаб</i> – полная, упитанная, крепкая.
Зейнұр , ар. <i>зейне</i> – нұр, көрік, көркем, әшекей + <i>нұр</i> – жарық, сәуле. Нұр, көркемдік, рең.	Зейнур , ар. <i>зейне</i> – свет, красота, украшение + <i>нур</i> – свет, сияние, луч.
Зере , ир. <i>зер</i> < <i>зар</i> – алтын, яғни, алтындай.	Зере , ир. <i>зер</i> < <i>зар</i> – золото, букв. – золотая.
Зия , ар., ир. – 1. ар. Жарық, сәуле. 2. ир. Аяулы, ыстық.	Зия , ар. – 1. ар. Луч, сияние. 2. ир. Дорогая, милая.
Инабат , ар. – ізгі, қасиет, ар, ұят, ізет, ғибадат. Әдепті, инабатты болып өссін деп қойылған есім.	Инабат , ар. – совестливый, уважительный, почтительный, порядочный.
Инара , ар., лат. – 1. ар. Жарық сәуле, шұғыла. 2. лат. <i>inaro</i> – жерді өңдеуші. Хетт мифологиясында Инара – құдайлар анасы.	Инара , ар., лат. – 1. ар. Проблеск света, освещение. 2. лат. <i>inaro</i> – вспахивающая, возделывающая землю. В хеттской мифологии Инара – мать богов.
Карина , лат., ж.е. – 1. лат. – алға қараушы, байқаушы. 2. ж.е. – Карск теңізі атынан қойылған есім.	Карина , лат., неолог. – 1. лат. –двигаться вперед, наблюдательный. 2. неолог. – имя образовано от названия Карского моря.
Кәмила , ар. <i>кәміл</i> – 1. Жетілген, толысқан. 2. Шайшөп.	Камила , ар. <i>камил</i> – 1. Совершенный, превосходный. 2. Камалия.
Кәмшат , қаз., ир. – 1. қаз. Құндыз, терісі өте құнды аң атауы. 2. қаз. Қымбат мата. 3. ир. <i>кам</i> + <i>шат</i> – қуанышты, шатты, арман.	Камшат , қаз., ир. – 1. қаз. Куница, выдра. 2. қаз. Дорогая ткань. 3. ир. <i>кам</i> + <i>шат</i> – радостная, счастливая, мечта.
Кәусар , ар. <i>әлкәусар</i> – 1. Жаннаттағы өзеннің аты. 2. Пәк, мөлдір, жомарт, дәмді. Туынды тұлғалары – <i>Әл-Кәусар, Кәусария</i> .	Каусар , ар. <i>әлькаусар</i> – 1. Название райского источника. 2. Чистая, обильная, полная. Производные формы – <i>Аль-Каусар, Каусария</i> .
Көркем , қаз. – сұлу, әсем, көрікті.	Көркем , қаз. – красивая, изящная, прекрасная.
Күмісай , қаз. <i>күміс</i> + <i>ай</i> . Қыз баланы күміс пен айға балау, күмістей жарқыраған аппақ сұлу, әдемі, аса көрікті, нұрлы.	Кумисай , қаз. <i>кумис</i> – серебро + <i>ай</i> – луна. Букв. – девочка красивая, как луна и чистое серебро, изящная, лучезарная.
Күнай , қаз. <i>күн</i> + <i>ай</i> . Күн мен айдай. Туынды тұлғасы – <i>Күнімай</i> .	Кунай , қаз. <i>кун</i> – солнце + <i>ай</i> – луна. Букв. – как солнце и луна. Производная форма – <i>Күнімай</i> .
Күннұр , қаз. <i>күн</i> + ар. <i>нұр</i> . Күндей нұрлы, нұрын шашқан.	Куннур , қаз. <i>кун</i> – солнце + ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч. Букв. – солнечный луч, солнечное сияние.

Күнсұлу , қаз. <i>күн + сұлу</i> . Күндей нұрлы, сұлу, әдемі.	Кунсулу , қаз. <i>кун – солнце + сулу – красивая</i> . Букв. – луч солнца, красивая как солнце.
Қазына , ар. <i>хазина</i> – 1. Байлық, қойма. 2. Қазына. Асыл, қымбатты деген мағына береді.	Казна , ар. <i>казина</i> – 1. Сокровище, клад, богатство. 2. Казна. Букв. – очень дорогая, драгоценная.
Қарақат , қаз. – қарақат жемісіне арнап қойылған есім.	Каракат , қаз. – смородина.
Қасиет , ар. <i>хасийат</i> – ерекшелік, белгі, сипат; қабілет, кие, құдірет.	Касиет , ар. <i>хасийат</i> – особенность, знак, характерная черта, качество; способность, могущество.
Қорлан , ар. – хор сұлуы, хор қызы.	Корлан , ар. – красавица, красивая девушка.
Құндызай , қаз. <i>құндыз + ай</i> . Терісі бағалы аң. Бала құндыздай әдемі, көркем болсын деген тілекпен қойылған.	Кундызай , қаз. <i>кундыз – выдра + ай – луна</i> . Букв. – красивая как выдра.
Құралай , қаз. – 1. Киіктің лағы. 2. Уақыт мезгілі (15-16 мамыр арасы). Халық арасында әдемі, қара көзге құралай көз деп теңеу айтып жатады.	Куралай , қаз. – 1. Козленок, детеныш дикой козы. 2. Период времени (15-16 мая). В народе красивые, черные глаза сравнивают с глазами газели, например, куралай коз – кареокая.
Қымбат , ир. <i>қимәт</i> – 1. Аса бағалы, құнды. 2. Қиын.	Кымбат , ир. <i>кимат</i> – 1. Очень дорогая, очень ценная. 2. Сложная.
Қырмызы , ир. <i>қирмизи</i> – 1. Шымқай қызыл, алқызыл, нұрлы, әрлі. 2. Жібек мата. 3. Қырмызыгүл гүлі (колендула).	Кырмызы , ир. <i>кирмизи</i> – 1. Красная, ярко-красная, цветущая. 2. Шелк. 3. Цветок колендулы (ноготки)..
Лаура , лат. – 1. Лавр ағашы. 2. Ауысп. мағынасы – жеңімпаз, салтанатты.	Лаура , лат. – 1. Лавровое дерево. 2. В перен. значении – победительница, торжествующая.
Лашын , к.т., қаз. – алғыр қыран құс, сұңқар. Ержүрек, өжет мағынасында.	Лашын , др.-тюрк., қаз. – кречет, сокол, сапсан. Букв. – храбрая, смелая.
Ләзиза , ар. <i>лазиз</i> – 1. тәтті, шырынды, дәмді. 2. Ең жақсы, ең тамаша.	Лязиза , ар. – 1. Вкусная, приятная, сладкая на вкус. 2. Прекрасная, хорошая.
Ләйла , ар., к.евр. – 1. ар. <i>алләйлун</i> – түн, кеш. 2. к.евр. Лилия. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Лейла</i> .	Ляйла , ар., др.-евр. – 1. ар. <i>аллайлун</i> – ночь, вечер. 2. др.-евр. Лилия. Производная форма – <i>Лейла</i> .
Ләтипа , ар. <i>латиф</i> – қайырымды, рақымды, жайдары, сүйкімді.	Латипа , ар. <i>латиф</i> – добрая, любимая, любезная, милая, приветливая, приятная.
Лемара , ор. ж.е. – Ленин және Маркс тектерін қысқарту арқылы жасалған жаңа есім.	Лемара , рус. неолог. – новое имя, образованное путём сокращения фамилий Ленин и Маркс.
Мақпал , ир. <i>бахмал</i> – барқыт.	Макпал , ир. <i>бахмал</i> – бархат, плюш.
Маржан , қаз. – 1. Теңіз астынан алынатын қызыл, яки ақшыл түсті асыл тастар. 2. Інжу.	Маржан , қаз. – 1. Драгоценные камни красного или белого цвета (Кораллы); 2. Жемчуг.
Мария , к.евр. – 1. Гажап, тамаша. 2. Жоғары мәртебелі ханша. Туынды тұлғалары – <i>Мәриям, Марьям, Мәриам, Мәрияш</i> .	Мария , др.-евр. – 1. Превосходная, прекрасная. 2. Высокопоставленная госпожа. Производные формы – <i>Мариям, Марьям, Мариам, Марияш</i> .
Марфуга , ар. <i>марфуа</i> – биік мәртебелі, үлкен дәрежелі.	Марфуга , ар. <i>марфуа</i> – высокопоставленная, стоящая выше других по чину.

Махаббат , ар. – махаббат.	Махаббат , ар. – любовь.
Мәдина , ар. – Сауд Арабиясындағы қала.	Мадина , ар. – название города Медина в Саудовской Аравии.
Мәлика , ар. – 1. Патша әйел, ханша, ханым. 2. Билеуші әйел. 3. Патшаның әйелі.	Малика , ар. – 1. Королева, царица, государыня. 2. Владычица. 3. Жена шаха, государя (шахина).
Мәруа , ир., ар. – 1. ир. Жақсы хабар, белгі, ишарат. 2. ар. Меккедегі Мәруа қыраты атауы. Туынды тұлғалары – <i>Әл-Мәруа</i> , <i>Мәруар</i> .	Маруа , ир., ар. – 1. Хорошая весть. 2. ар. Название холма в Мекке вокруг которого совершается один из обрядов. Производные формы – <i>Аль-Маруа</i> , <i>Маруар</i> .
Мейірім , ир. <i>меһр</i> – мейірімді, ынталы, ықыласты, қайырымды.	Меирим , ир. <i>меһр</i> – любезная, благосклонная, милая.
Мейіргүл , ир. <i>меһр</i> – ынта, ықылас, ынталы, ықыласты, ақ пейіл + <i>гүл</i> – гүлдей сұлу.	Меиргуль , ир. <i>меһр</i> – любезность, благосклонность, милость + <i>гүл</i> – цветок.
Мерей , қаз. – абырой, бақыт, қуаныш. Туынды тұлғасы – <i>Мерейлім</i> .	Мерей , қаз. – успех, счастье, радость. Производная форма – <i>Мереилим</i> .
Меруерт , гр., ир. – асыл моншак, седеп.	Меруерт , гр., ир. – жемчуг, перламутр.
Милана , слав. – сүйкімді, шырайлы. Туынды тұлғасы – <i>Милания</i> .	Милана , слав. – милая. Производная форма – <i>Милания</i> .
Мира , ор. <i>мир</i> (<i>а</i>) – бейбіт, тыныштық өмір.	Мира , рус. – имя образовано от слова <i>мир</i> (<i>а</i>).
Мөлдір , қаз. – тұнық, таза.	Молдир , қаз. – прозрачная, чистая.
Мүнира , ар. – нұрлы, жарық, жарқын, айқын.	Мунира , ар. – лучистая, яркая, ясная.
Мүсліма , ар. – 1. Ислам дінін ұстанған, мұсылман әйел. 2. Қайырымды, мейірбанды.	Муслима , ар. – 1. Мусульманка, приверженка ислама. 2. Благородная, милосердная.
Назар , ар. <i>назәр</i> – 1. Қарау, көзқарас, көз салу. 2. Ықылас, ілтипат. Ауысп. мағынасы – жәрдем, көмек, игі ниет.	Назар , ар. <i>назар</i> – 1. Смотреть, точка зрения. 2. Взор, внимание. В перен. значении – помощь, благосклонность, покровительство, поддержка.
Назгүл , ир. <i>ноз</i> – еркелік, наздық + <i>гүл</i> .	Назгуль , ир. <i>ноз</i> – кокетство, жеманство + <i>гүл</i> – цветок.
Назерке , ир. <i>ноз</i> – еркелік, наздық + қаз. <i>ерке</i> – айтқанын істететін шолжың, еркін.	Назерке , ир. <i>ноз</i> – кокетство, жеманство + <i>ерке</i> – баловень, неженка.
Назия , ар. – әдемі, әсем, келбетті, көрікті, сымбатты.	Назия , ар. – изящная, грациозная.
Нарғыз , лат., ир., қаз. – 1. лат. <i>Narcissus</i> – нәркес гүлі. 2. ир. <i>нар</i> < <i>анар</i> + қаз. <i>ғыз</i> < <i>қыз</i> . Оттай жалындаған қыз.	Наргиз , лат., ир., қаз. – 1. лат. <i>Narcissus</i> – цветок нарцисс. 2. ир. <i>нар</i> < <i>анар</i> – гранат + қаз. <i>ғиз</i> < <i>қыз</i> – девочка. Букв. – проходящая сквозь пламя.
Наркес , қаз. – өткір, батыл.	Наркес , қаз. – смелая, мужественная.
Нармина , ир. <i>нармин</i> – нәзік, жұмсақ, биязы.	Нармина , ир. <i>нармин</i> – хрупкая, мягкая.
Насихат , ар. <i>насиха</i> – шын ниетпен ақыл-кеңес беруші; жанашыр, нағыз құрбы.	Насихат , ар. <i>насиха</i> – дающая хорошие советы от чистого сердца; сочувствующая, солидарная, настоящая подруга.
Нәзік , ир. <i>нәзік</i> – 1. Жұқа, жұмсақ. 2. Әсем, көркем, сәнді. 3. Сыпайы, әдепті.	Назик , ир. <i>назик</i> – 1. Тонкая, мягкая. 2. Красивая, изящная, нежная. 3. Вежливая, воспитанная.

Нэйла , ар. <i>нэйл.</i> – 1. Жетістік, тілекке, арманға, табысқа жету. 2. Сый, сыйлық.	Найля , ар. <i>нэйл.</i> – 1. Достижение, желание, достигающая. 2. Дар, подарок.
Несібелі , ар. <i>насиб</i> – 1. Үлес, сыбаға. 2. Бақыт, тағдыр.	Несибели , ар. <i>насиб</i> – 1. Доля, часть. 2. Участь, судьба.
Нұрай , ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле + қаз. ай. Көркі, нұры айдай сұлу, көркем. Туынды тұлғасы – <i>Нұрайым</i> .	Нурай , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + қаз. <i>ай</i> – луна. Букв. – красивая, как луна, луноподобная, красавица. Производная форма – <i>Нурайым</i> .
Нұрайша , ар. <i>нұр</i> + ар. <i>ғайша</i> < к.евр. <i>айше</i> – ұзақ өмір сүруші, өмірге құмар, құштар.	Нурайша , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + ар. <i>ғайша</i> < др.-евр. <i>айше</i> – живущая, любящая жизнь, жизнелюбивая.
Нұрәлима , ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле + <i>ғалима</i> – оқымысты, ғалым әйел.	Нуралима , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + <i>ғалима</i> – ученая.
Нұрбағым , ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле + <i>бақ</i> < <i>бах</i> – бақыт, ырыс, құт. Менің нұрым, бағым, ырысым деген сөз.	Нурбағым , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + <i>бак</i> < <i>бах</i> – счастье. Букв. – лучезарная, мое счастье.
Нұрдана , ар. <i>нұр</i> + тәж. <i>дана</i> – білгір, данышпан, ғалым.	Нурдана , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + тадж. <i>дана</i> – знающая, целомудренная.
Нұрерке , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>ерке</i> – айтқанын істететін шолжың, еркін.	Нурерке , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + <i>ерке</i> – баловень, неженка.
Нұрила , ар. – жарық жүзді, ажарлы, көрікті. Домалақ ана, Шайхы Мизамбекқызы Нұрила – ел ұранына айналған абыз аналардың бірі, Бәйдібек бидің үшінші әйелі.	Нурила , ар. – лучезарная, красивая, изящная. Домалақ ана, Шайхы Мизамбекқызы Нурила – одна из легендарных матерей казахского народа, третья жена прославленного батыра Байдибека Карашаулы.
Нұриман , ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле + <i>иман</i> – сенім, наным. Нұрлы, иманды дегенді білдіреді.	Нуриман , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч <i>иман</i> – вера, верование. Букв. – искренне верующая.
Нұрия , ар. – жарқын, ашық, нұрлы, көркем, әдемі қыз. Туынды тұлғасы – <i>Нұрифа</i> .	Нурия , ар. – светлая, лучезарная, ясная, красивая, изящная. Производная форма – <i>Нурифа</i> .
Нұрлы , ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле + <i>-лы</i> қосымша. Сәулелі, нұрлы.	Нурлы , ар. <i>нур</i> – луч, сияние + аффикс <i>-лы</i> . Букв. – лучистая, светлая.
Нұрсана , ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле + <i>сана</i> – жарық сәуле, нұр шашу. Ынталы, ақылды, парасатты.	Нурсана , ар. <i>нур</i> – луч, сияние + қаз. <i>сана</i> – яркий свет, сияние. Букв. – вдумчивый, сознательный.
Нұрсая , ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле + ир. <i>сая</i> – көлеңке, ауысп. мағынасы – тірек болу.	Нурсая , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + ир. <i>сая</i> – тень, в перен. значении – защита, покровительство.
Нұрсәуле , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>сәуле</i> . Нұрлы, сәулелелі.	Нурсәуле , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + қаз. <i>сәуле</i> – луч, сияние. Букв. – лучезарная, яркая.
Нұрсезім , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>сезім</i> .	Нурсезим , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + қаз. <i>сезим</i> – чувство.
Нұрсыйла , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>сыйла</i> .	Нурсила , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + қаз. <i>сыйла</i> – подари.
Нұрфатима , ар. <i>нұр</i> + <i>Фатима</i> – ержетіп өскен қыз. Мұхаммед пайғамбардың қызы.	Нурфатима , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + <i>Фатима</i> – взрослая девушка. Дочь пророка Мухаммеда.
Нұршат , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>шат</i> . Нұрлы,	Нуршат , ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч + қаз.

көрікті, қуанышты, көңілді.	<i>шат</i> – радость, веселье. Лучезарная и радостная.
Парасат , ар. – ақыл-ой, тапқырлық.	Парасат , ар. – разум, догадливость, рассудительность.
Перизат , ир. <i>пәри</i> – пері + <i>зат</i> < зада – перзент, бала. Әдемі, сұлу, асқан сұлу, көркем қыз.	Перизат , ир. <i>пәри</i> – фея + <i>зад</i> < зада – красивая, изящная. Букв. – умудренная.
Рауза , ар. – 1. Бақша, гүлзар. 2. Нұрлы, көрікті, көркем. Гүлдей жайнаған.	Рауза , ар. – 1. Сад, цветник, лужайка; 2. Сияющий, видный. Букв. – цветущая.
Рахила , ар., тәж. – пысық, елгезек қыз.	Рахила , ар., тәж. – подвижная, энергичная девушка.
Рахима , ар. – мейірімді, қайырымды, рақымды. Туынды тұлғасы – <i>Рахмина</i> .	Рахима , ар. – милосердная, милостивая, добрая. Производная форма – <i>Рахмина</i> .
Рашида , ар. – 1. <i>рашид</i> – бастаушы, бағыт беруші. 2. Тура жолмен, дұрыс бағытпен жүретін. Тура жолға бастаушы.	Рашида , ар. – 1. <i>рашид</i> – предводитель. 2. Идущая по прямой дороге, идущая верным, правильным путем. Букв. – предводительница.
Раяна , ар. турашыл, бағалы, жан-жақты дамыған. Туынды тұлғасы – <i>Ар-Раян</i> .	Раяна , ар. – прямая, полгоценная, всесторонне развитая. Производная форма – <i>Ар-Раян</i> .
Рәбия , ар. – тәрбиелеуші, тәрбие беруші.	Рәбия , ар. – воспитательница, воспитывающая.
Рәбиға , ар. – 1. Отбасындағы төртінші қыз. 2. Көктем, көктем кезі. 3. Жолдас, серік.	Рәбиға , ар. – 1. Четвертая девочка в семье. 2. Весна. 3. Товарищ, компаньон.
Рәзия , ар. – 1. Жағымды, ұнамды, сүйкімді, сүйікті. 2. Риза, разы. 3. Таңдамалы.	Рәзия , ар. – 1. Приятная, любимая. 2. Довольная, удовлетворенная. 3. Избранная.
Риза , ар. – разылық, қанағаттану, келісім, күнәнің жуылуы. Өмірге риза болу, бақытты мағынасында.	Риза , ар. – согласие, удовлетворение, искупление грехов. Букв. – довольная, счастливая, удовлетворенная.
Сабина , лат., ар. – 1. лат. <i>Sabina</i> – сабияндық әйел (италиялық топқа жататын халық), шоқындырылған, Құдайды мойындаушы, әдемі, сұлу. 2. ар. <i>сабия</i> – бикеш, қыз, әйел.	Сабина , лат., ар. – 1. <i>Sabina</i> – сабиянка (народ италийской группы), крещеная, знающая Бога, красивая. 2. ар. <i>сабия</i> – дева, девушка, дама.
Сағадат , ар. – бақыт, құт, шаттық.	Сағадат , ар. – счастье, благополучие, блаженство.
Сағдана , ар. – бақыт жұлдызы.	Сағдана , ар. – звезда счастья.
Сақыпжамал , ар. <i>сақып</i> < <i>сахиб</i> – серік, жолдас, дос + <i>жамал</i> – сұлу, көркем, сүйкімді. Сұлулық серігі.	Сақыпжамал , ар. <i>сақып</i> < <i>сахиб</i> – спутник + <i>жамал</i> – красота, прелесть. Букв. – спутница красоты.
Салтанат , ар. – 1. Сұлтандық, патшалық. 2. Мақтаныш, абырой, тәкаппарлық. 3. Әсемдік, асқан әдемілік, сән-салтанат.	Салтанат , ар. – 1. Королевство, царствование, правление. 2. Гордость, богатство. 3. Блеск, великолепие, роскошь.
Самал , қаз. – қоңыр жел, самал жел. Сүйкімді, биязы, нәзік қыз.	Самал , қаз. – легкий ветерок. Букв. – приятная, нежная.
Сана , ар. – 1. Жарық сәуле. Ынталы, ақылды, парасатты. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Санна</i> .	Сана , ар. – 1. Яркий свет, сияние. Вдумчивая, сознательная. Фонетически измененная форма – <i>Санна</i> .
Сара , ир., ар., к.евр. – 1. ир. – ең таңдаулы, ең асыл, аса жақсы. 2. ар. – ханым, әйел. 3. к.евр. <i>sarra</i> – атақты, данқты, ақсүйек.	Сара , ир., ар., др.-евр. – 1. ир. – избранная, драгоценная, самая хорошая. 2. ар. – госпожа. 3. др.-евр. <i>sarra</i> – высшая,

Туынды тұлғасы – <i>Әлсара</i> .	знатная. Производная форма – <i>Альсара</i> .
Саяна , каз. – <i>Саян (а)</i> тауы атынан қойылған есім.	Саяна , каз. – имя, образованное от названия горы <i>Саян (а)</i> .
Сафия , ар. <i>сафа</i> – 1. Тазалық, ашықтық. 2. Адалдық. 3. Тыныштық. Туынды тұлғалары – <i>Сафи, Сафина, Сафият</i> .	Сафия , ар. <i>сафа</i> – 1. Чистая, прозрачная. 2. Честная, искренняя. 3. Спокойствие, беззаботность. Производные формы – <i>Сафи, Сафина, Сафият</i> .
Сая , ир. – қорғаныш, пана.	Сая , ир. – защита, покровительство.
Саяжан , ир. <i>сая</i> – қорғаныш, пана + <i>джон</i> – жан. Жанға сая, тірек болын деген тілекпен қойылған.	Саяжан , ир. <i>сая</i> – тень, перен. значении – защита, покровительство + <i>джон</i> – душа. Букв. – быть опорой, защитой.
Сәлима , ар. <i>салим</i> – 1. Сау, бүтін, толық, аман-есен. 2. Нағыз, шынайы. 3. Қарапайым, шынайы, әділ. Біріккен тұлғалы есім – <i>Сәлимахан</i> .	Салима , ар. <i>салим</i> – 1. Целая, здоровая, невредимая. 2. Настоящая, истинная, благополучная. 3. Простая, искренняя, честная. Составное имя – <i>Сәлимахан</i> .
Сәмира , ар. – әңгімелесуші.	Самира , ар. – собеседница.
Сәния , ар., тәж. – отбасындағы екінші бала.	Сания , ар., тадж. – второй ребенок.
Сәнім , каз. – кербездік, әсемдік, сәнділік. Менің кербезім, сәнді сұлуым.	Саним , каз. – грация, изящества, нарядность. Букв. – моя грациозная красавица.
Сәуле , каз. – таңғы жарық, шапақ.	Сауле , каз. – луч, сияние.
Сәлима , ар. <i>салим</i> – 1. Сау, бүтін, толық, аман-есен. 2. Нағыз, шынайы. 3. Қарапайым, шынайы, әділ. Біріккен тұлғалы есім – <i>Сәлимахан</i> .	Салима , ар. <i>салим</i> – 1. Целая, здоровая, невредимая. 2. Настоящая, истинная, благополучная. 3. Простая, искренняя, честная. Составное имя – <i>Сәлимахан</i> .
Сәмира , ар. – әңгімелесуші.	Самира , ар. – собеседница.
Сәния , ар., тәж. – отбасындағы екінші бала.	Сания , ар., тадж. – второй ребенок.
Сәнім , каз. – кербездік, әсемдік, сәнділік. Менің кербезім, сәнді сұлуым.	Саним , каз. – грация, изящества, нарядность. Букв. – моя грациозная красавица.
Сәуле , каз. – таңғы жарық, шапақ.	Сауле , каз. – луч, сияние.
Сезім , каз. – сезім, сезімтал.	Сезим , каз. – чувство, чувствительная.
София , гр. – ақылды, данышпан, даналық. Туынды тұлғасы – <i>Софина</i> .	София , гр. – мудрая, мудрость. Производная форма – <i>Софина</i> .
Сұлтана , ар. <i>султан (а)</i> – өкімет, билеуші, әмірші, әкім әйел.	Султана , ар. <i>султан (а)</i> – царица, владычица, повелительница, правительница.
Сұлуназ , каз. <i>сұлу</i> және <i>наз</i> сөздерінен бірігіп жасалған есім, каз. <i>сұлу</i> – өте әдемі, аса көркем + ир. <i>ноз</i> – еркелік, наздық. <i>Сұлу</i> , әдемі, көркем, әсем қыз.	Сулуназ , каз. <i>сулу</i> – красивая, красавица + ир. <i>ноз</i> – кокетство, жеманство. Букв. – нежная красавица, красивая нега, ласка.
Сымбат , ар. – көрік, кескін, келбет.	Сымбат , ар. – стройность, статность, изящность.
Талшын , ир. <i>талшын</i> – шамшат тұқымдасына жататын биік ағаш. Әдемі, әдемі түс.	Талшын , ир. <i>талшын</i> – это род деревьев, относящихся к семейству Буковых (каштан). Букв. – красивый цвет, красивая.
Таңсұлу , каз. <i>таң</i> + <i>сұлу</i> . Атқан таңдай әдемі, өте көркем, әсем.	Тансулу , каз. <i>тан</i> – утро, утренняя заря + <i>сулу</i> – красивая, красавица. Букв. – прекрасная, как утренняя заря, красивый

	рассвет.
Таңшолпан , қаз. – таңғы жұлдыз, жарық жұлдыз.	Таншолпан , қаз. – утренняя звезда, Венера.
Тахмина , ир. – 1. Болжал, ұйғару. 2. Шама, шамасы. Шахнамада Рустемнің әйелі, Сухрабтың анасының есімі.	Тахмина , ир. – 1. Предположение, предвидение. 2. Мера, примерно. В Шахнаме имя жены Рустама и матери Сухраба.
Тәмила , ар. – тау кептері, көгершін.	Тамила , ар. – горная голубка.
Тәмина , ар. – бағалы, аса қымбатты.	Тамина , ар. – ценная, дорогая.
Тоғжан , қаз. – дәулетті, ауқатты, әлді, күйлі.	Тогжан , қаз. – зажиточная, состоятельная.
Толғанай , қаз. – толған айдай аппақ сұлу болсын деген тілекпен қойылған есім.	Толғанай , қаз. – полная луна. Букв. – красавица, как полная, яркая луна.
Толқынай , қаз. <i>толқын</i> – көл бетіндегі шайқалыс + <i>ай</i> .	Толқынай , қаз. <i>толқын</i> – волна на море и озере + <i>ай</i> – луна.
Томирис (Тұмар) , гр., к.ир. – скиф халқына жататын массагет тайпасының атақты ханшайымы Тұмар ханым (шамамен б.з.д. 570–518), ол парсы патшасы Кир II-мен соғысып, жеңіске жеткен.	Томирис (Тумар) , гр., др.-ир. – храбрая руководительница скифов и сако-массагетских племен царицы Томирис (приблизительно 570–518 до н.э.), она вступила с персидским царем Киrom II в бой и победила.
Тұмар , ар. – 1. Бүктелген. 2. Қорғаушы зат. 3. Үлгі, қолжазба. А. Сейдімбеков «Барың мен жоғынды парықтау» деген мақаласында <i>тұмар</i> сөзінің байырғы түркі тілінде <i>тума</i> + <i>иер</i> – туған жер деген мағынаны білдіретінін айтады.	Тумар , ар. – 1. Свернутый. 2. Талисман, амулет. 3. Назидание, рукопись. А. Сейдимбеков в своей статье пишет, что слово <i>тумар</i> (др.-тюрк) обозначает <i>тума</i> + <i>иер</i> – родная земля, родина.
Ұлдана , қаз. <i>ұл</i> + <i>дана</i> – білгір, данышпан.	Улдана , қаз. <i>ул</i> – сын, мальчик + ир. <i>дана</i> – знающая, мудрая, целомудренная.
Ұлжан , қаз. <i>ұл</i> + ир. <i>джон</i> – жан. Обасында ұл баласы жоқ ата-ана қызына осындай есім беріп отырған.	Улжан , қаз. <i>ул</i> – сын, мальчик + ир., тадж. <i>джон</i> – душа. В семье, где мало сыновей или их нет, обычно девочек называли этим именем.
Ұлпан , қаз. – 1. Жапырақтап мамыр айында жауған жұмсақ, аппақ ақ қар. Пәктіктің, ақтықтың, тазалықтық символы. 2. Ғабит Мүсіреповтың 1974 жылы жазған «Ұлпан» романдарындағы басты кейіпкер.	Улпан , қаз. улпа – 1. Рыхлый, пушистый, мягкий, чистый, белый снежок. Букв. – символ чистоты, честности, белизны. 2. Имя главной героини романа Габита Мусрепова «Улпан».
Ұлсая , қаз. <i>ұл</i> + ир. <i>сая</i> – қорғаныш, пана.	Улсая , қаз. <i>ул</i> – сын, мальчик + ир. <i>сая</i> – защита, покровительство.
Үмігүлсім , ар. – 1. Гүлсімнің анасы, туысы. 2. Монтиған, томпиған бүйрек бет.	Умигульсум , ар. – 1. Мать, родительница Гульсим. 2. Пухленкая, полненькая.
Үміт , ир. <i>омид</i> – сенім, тілек, қалау. Туынды тұлғасы – <i>Умида</i> .	Умит , ир. <i>омид</i> – надежда, ожидание, желание. Производная форма – <i>Умида</i> .
Фариза , ар. – міндет, борыш.	Фариза , ар. – долг, обязанность. Букв. – обязательная.
Фатима , ар. – ержетіп өскен қыз. Мұхаммед пайғамбардың қызы.	Фатима , ар. – взрослая девушка. Дочь пророка Мухаммеда.
Хадиша , ар. – шала туған қыз.	Хадиша , ар. – недоношенная.
Хадия , ар. – сый, тарту.	Хадия , ар. – дар, подарок.

Халима , ар. – рақымды, жуас.	Халима , ар. – дорогая, добрая, мирная.
Ханиса , ар. – нәзік, жұмсақ, ерке.	Ханиса , ар. – неженка, баловень.
Хафиза , ар. – қорғаушы, сақтаушы. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Хафса</i> .	Хафиза , ар. – защитница, оберегающая. Фонетически измененная форма – <i>Хафса</i> .
Ханшайым , қаз. – хан қызы, ханшайым.	Ханшайым , қаз. – дочь хана, принцесса.
Шапағат , ар. <i>шафакат</i> – аяныш, аяу, есіркеу, қайырымдылық, мейірімділік.	Шапағат , ар. <i>шафакат</i> – жалость, сострадание, снисходительность, милосердие.
Шарапат , ар. – 1. Благодарность, гуманность, человечность. 2. Честь, почет, слава, уважение.	Шарапат , ар. – 1. Благодарность, гуманность, человечность. 2. Честь, почет, слава, уважение.
Шахзада , ир., ар. – шах баласы, қызы.	Шахизада , ир., ар. – дочь шаха.
Шахнұр , ир., ар. – ең жақсы, ең таңдаулы, аса зор.	Шахнур , ир., ар. – Букв. – самый лучший луч.
Шәмсия , ар. – күн. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Шәмшия</i> .	Шамсия , ар. – солнце. Фонетически измененная форма – <i>Шамшия</i> .
Шейла , ағыл., ирл. – жол көрсетуші, жеткізіп салушы.	Шейла , англ., ирл. – проводница, сопровождающая.
Шолпан , қаз. – таңғы жарық жұлдыз.	Шолпан , қаз. – Венера, утренняя звезда.
Шуак , ар. – сәуле, жарық, жылы күн.	Шуак , ар. – солнечный луч, солнечный день.
Шұға , ир. <i>чухә</i> – 1. Мауыт, биязы, жұмсақ мата. 2. Ұлпа қар.	Шуга , ир. <i>чуха</i> – 1. Сукно, мягкая материя. 2. Пушистый снег.
Шұғыла , ар. <i>шүглә</i> – 1. Күннің нұры, сәулесі, арай, таң шапағы, күн шуағы. 2. Жарық, ашықтық, жылылық.	Шугыла , ар. <i>шугла</i> – 1. Отблеск, сияние, утренний рассвет, первые лучи солнца. 2. Свет, яркость, тепло.
Шынар , қаз. – 1. Биік тау терегі, шынар ағашы. 2. Жапырақты зәулім биік ағаш. 3. Ауысп. – қол жетпес биік, асқақ.	Шынар , қаз. – 1. Горный платан. 2. Высокое листовенное дерево. 3. Перен. – недостижимая, высокая.
Шырайлым , ир. – әлпет, ажар, кескін, келбет. Көрікті, әдемі сұлу қыз.	Шырайлым , ир. – вид, облик, черты лица. Букв. – красивая девушка.
Ырысты , қаз. – берекелі, несібелі, бақытты, құтты.	Рысты , қаз. – благодатная, удачливая, счастливая.
Инжу , ар. – маржан.	Инжу , ар. – жемчуг.
Інкәр , ар. – құмар, көңіл, ынтық, аса жақсы көретін ынтызар.	Инкар , ар. – сильное желание, желаемая, любимая.

ЕКІ НЕМЕСЕ ҮШ ЕСІМ СӨЗДЕН БІРІГІП ЖАСАЛҒАН ӘЙЕЛ ЕСІМДЕРІ

Адель-Дениз , к.герм., ар., түрк. – 1) <i>adel</i> – игі, ізгі, мәртебелі; 2) ар. <i>гадил</i> – әділдік, шыншылдық, ақиқаттық, дұрыстық + түрк. <i>дениз</i> < <i>теңіз</i> .	Адель-Дениз , др.-герм., ар., түрк. – 1) <i>adel</i> – благородный; 2) ар. <i>гадил</i> – справедливость, честность, правота, правильный + түрк. <i>дениз</i> < <i>теңіз</i> – море.
Айла-Сумая , ар. <i>айла</i> – амал, тәсіл, әдіс, ылаж, шара + <i>сумая</i> < <i>самия</i> – аса қадірлі, құрметті, мәртебелі, ең маңызды, ұлық, жоғары, биік, биік аспан.	Айла-Сумая , ар. <i>айла</i> – прием, подход, метод, способ, выход, мера + <i>сумая</i> < <i>самия</i> – высокоуважаемая, высококочтимая, главная, великая, высокая, высокое небо.
Айшайым , ар. <i>гайша</i> < к.евр. <i>айше</i> – ұзақ өмір сүруші, өмірге құмар, құштар + қаз.	Айшайым , ар. <i>гайша</i> < др.-евр. <i>айше</i> – живущая, любящая жизнь, жизнелюбивая +

<i>айым.</i>	каз. <i>айым</i> – моя луна.
Айшабиби , ар. <i>гайша</i> < к.евр. <i>айше</i> – ұзақ өмір сүруші, өмірге құмар, құштар + тәж. <i>биби</i> – әйел, ханша.	Айшабиби , ар. <i>гайша</i> < др.-евр. <i>айше</i> – живущая, любящая жизнь, жизнелюбивая + тадж. <i>биби</i> – хозяйка, госпожа.
Айя-Нұр , гр. <i>айя</i> – ардақты, құрметті + ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	Айя-Нур , гр. <i>айя</i> – святая, дорогая + ар. <i>нур</i> – луч, сияние.
Асылажар , ар. <i>асил</i> – қымбатты, ардақты + каз. <i>ажар</i> – 1. Көрікті, келбет, нұрлы. 2. Түр, өң.	Асылажар , ар. <i>асил</i> – дорогая, драгоценная + каз. <i>ажар</i> – 1. Красивая обликом, симпатичная на лицо. 2. Вид, цвет.
Асыл-Дара , ар. <i>асил</i> + каз. <i>дара</i> – ерекше, өзгеше, яғни басқадан артық. Қымбаты, ардақты, басқадан ерекше, артық, ақылды я сұлу болсын деген тілекпен қойылған есім.	Асыл-Дара , ар. <i>асил</i> + каз. <i>дара</i> – особая, особо выделяющаяся. Букв. – дорогая, драгоценная, особая, лучше, красивее всех остальных.
Асылзада , ар. <i>асил</i> – қымбатты, ардақты + ир. <i>зада</i> – перзент, бала.	Асылзада , ар. <i>асил</i> – дорогая, драгоценная + ир. <i>зада</i> – дитя, ребенок.
Баянсұлу , каз. – Сұлу Баян. Ғашықтық жырдағы ақылды, да сұлу қыздың есімі.	Баянсулу , каз. – красавица Баян. Имя умной и красивой девушки казахского народного лироэпоса.
Бибижамал , ир. <i>биби</i> – үй иесі, азаматша + ар. <i>жамал</i> сұлулық, көркемділік, сүйкімділік.	Бибижамал , ир. <i>биби</i> – хозяйка, госпожа + ар. <i>жамал</i> – красота, прелесть, миловидность, привлекательность.
Бибимариям , ир. <i>биби</i> – үй иесі, азаматша + к.евр. <i>Мариям</i> < <i>Мария</i> – 1. Ғажап, тамаша. 2. Жоғары мәртебелі ханша.	Бибимариям , ир. <i>биби</i> – хозяйка, госпожа + др.-евр. <i>Мариям</i> < <i>Мария</i> – 1. Превосходная, прекрасная. 2. Высокопоставленная госпожа.
Бибифатима , ир. <i>биби</i> – үй иесі, азаматша + ар. <i>Фатима</i> – ержетіп өскен қыз. Мұхаммед пайғамбардың қызы.	Бибифатима , ир. <i>биби</i> – хозяйка, госпожа + ар. <i>Фатима</i> – взрослая девушка. Дочь пророка Мухаммеда.
Бибихадиша , ир. <i>биби</i> – үй иесі, азаматша + ар. <i>Хадиша</i> – шала туған қыз.	Бибихадиша , ир. <i>биби</i> – хозяйка, госпожа + ар. <i>Хадиша</i> – недоношенная.
Бибишәрипа , ир. <i>биби</i> – үй иесі, азаматша + ар. <i>шариф</i> – мейірбан, игі, қасиетті, құдіретті.	Бибишарипа , ир. <i>биби</i> – хозяйка, госпожа + ар. <i>шариф</i> – благородная, святая.
Дәрия Бегім – 1. «Дария» есімі парсы патшасы Дарий атынан шыққан және «жеңімпаз», «әмірші» дегенді білдіреді. 2. Дара – славяндық Дарья, Дарен, Дарина есімдерінің дыбыстық өзгерген түрі болып табылады, «сыйлық» деген мағынаны білдіреді. 3. Дария есімі араб тілінде «дара» және «білімді», «білуші дегенді білдіреді. Қазақ тілінен аударғанда «дария» сөзі «теңіз», «үлкен өзен» деген мағынаны білдіреді + каз. <i>бегім</i> – 1. Ханым. 2. Орта ғасырдағы түркі-монғол хандықтарындағы титулы. Әмір Темірдің немересі, Ұлықбектің қызы, Әбілқайыр ханның әйелі Рәбия Сұлтан Бегім құрметіне қойылған есім.	Дария Бегим – 1. Имя «Дария» ведет свое происхождение от имени персидского царя Дария и означает «победительница», «повелительница». 2. Имя Дара имеет славянские корни, и является формой славянских имен Дарья, Дарёна, Дарина, которые означают - «подарок, дарованная». 3. Имя Дария происходит от арабского глагола «дара» и означает «знающая, сведущая». В переводе с казахского слово «дария» означает «море», «большая река» + каз. <i>бегим</i> – 1. Госпожа. 2. Титул средневековых тюркско-монгольских ханствах; имя давалось в честь Рабии Султан Бегим, правнучка Амира Темура, дочь знаменитого Улугбека, жена Абулхаир хана.
Еркеайым , каз. <i>ерке</i> + <i>айым</i> есім. Еркем,	Еркеайым , каз. <i>ерке</i> – баловень, неженка +

менің айым.	<i>айым</i> – моя луна.
Инаятбану , ар. <i>инает</i> – қайырымдылық, жомарттық, алғыс + ар. <i>эбнатун</i> , көпше түрі – <i>банату</i> – қыз, бойжеткен; ир. <i>бану</i> – әмірші әйел, әкім әйел, ханым.	Инаятбану , ар. <i>инает</i> – милость, щедрость, благодарность, помощь + ар. <i>эбнатун</i> , во множественном числе – <i>банату</i> – дочь, девушка, барышня; ир. <i>бану</i> – госпожа, повелительница, хозяйка дома.
Қайырниса , <i>кейр</i> – 1. Мейірім, шапағат, жақсы, қайырымды, тамаша. 2. Қайырым, мейірім + 1. ар. Ханым, ханша, әйел. 2. евр. Жоғарылау, көтерілу, биіктеу.	Қайырниса , ар. <i>кейр</i> – 1. Хороший, добрый, отзывчивый, превосходный. 2. Добро, благо, чудо, отзывчивость + 1. ар. Госпожа, дама, женщина. 2. евр. Подниматься, возвышаться.
Марианна , евр., ж.е. – асқан сұлу, көркем, өте әдемі. <i>Мария</i> және <i>Анна</i> есімдерінен бірігіп жасалған.	Марианна , евр. неолог. – величаявая, прекрасная, очень красивая. Образовано путем соединения таких имен, как <i>Мария</i> и <i>Анна</i> .
Мириамрада , евр. Мириам < Мария есімінің дыбыстық өзгерген түрі + слав. <i>рада</i> < радость – көңілді. қуанышты, шаттану.	Мириамрада , Мириам – одна из форм имени <i>Мария</i> + слав. <i>рада</i> < радость, радостная, радующаяся.
Мұнтазмақал , ар., ж.е. <i>мұнтаз</i> – пәк, таза + <i>мақал</i> – нақыл сөз, өнеге, ғибрат, мәтел.	Мұнтазмақал , ар. неолог. – <i>мұнтаз</i> – опрятная + <i>мақал</i> – пословица, мудрое изречение.
Нұрлайым , ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле + қаз. <i>айым</i> – менің бақытым, ырысым, айдай сұлуым.	Нұрлайым , ар. <i>нур</i> – луч + қаз. <i>айым</i> – моя луна, мое счастье, красавица моя, подобная луне.
Рания-Нәсиба , ар., ир. <i>рания</i> – 1. Әдемі қыз. 2. Гүл + ар. <i>насиб</i> – 1. Үлес, сыбаға. 2. Бақыт, тағдыр.	Рания-Нәсиба , ар., ир. <i>рания</i> – 1. 1. Красивая девушка. 2. Цветок + ар. <i>насиб</i> – 1. Доля, часть. 2. Участь, судьба.
Рәбиябегім , ар. <i>рәбия</i> – тәрбиелеуші, тәрбие беруші + қаз. <i>бегім</i> – 1. Ханым. 2. Орта ғасырдағы түркі-монғол хандықтарындағы титулы. Әмір Темірдің немересі, Ұлықбектің қызы, Әбілқайыр ханның әйелі Рәбия Сұлтан Бегім құрметіне қойылған есім.	Рәбиябегим , ар., қаз. – ар. <i>рабия</i> – воспитывающая + қаз. <i>бегим</i> – 1. Госпожа. 2. Титул средневековых тюркско-монгольских ханствах; имя давалось в честь Рабии Султан Бегим, правнучка Амира Темура, дочь знаменитого Улугбека, жена Абулхаир хана.
Сақыпжамал , ар. <i>сақып</i> < <i>сахиб</i> – серік, жолдас, дос + <i>жамал</i> – сұлу, көркем, сүйкімді. Сұлулық серігі.	Сақыпжамал , ар. <i>сақып</i> < <i>сахиб</i> – спутник + <i>жамал</i> – красота, прелесть. Букв. – спутница красоты.
Сәфия-бегім , ар., қаз. – ар. <i>сафа</i> – тазалық, ашықтық. 2. Адалдық. 3. Тыныштық + <i>нұр</i> – жарық, сәуле + қаз. <i>бегім</i> – 1. Ханым. 2. Орта ғасырдағы түркі-монғол хандықтарындағы титулы. Әмір Темірдің немересі, Ұлықбектің қызы, Әбілқайыр ханның әйелі Рәбия Сұлтан Бегім құрметіне қойылған есім.	Сафия-бегим , ар., қаз. – ар. <i>сафа</i> – 1. Чистая, прозрачная., 2. Честная, искренняя. 3. Спокойствие, беззаботность + <i>нур</i> – свет, сияние, луч + қаз. <i>бегим</i> – 1. Госпожа. 2. Титул средневековых тюркско-монгольских ханствах; имя давалось в честь Рабии Султан Бегим, правнучка Амира Темура, дочь знаменитого Улугбека, жена Абулхаир хана.
Сұлтанпатша , ар. <i>сұлтан</i> – өкімет, үстемдік, билеуші, әкім + ир. <i>патша</i> – ең жоғарғы әкімшілік атақ.	Сұлтанпатша , ар. <i>сұлтан</i> – власть, господство, верховный правитель, государь + ир. <i>патша</i> – царица, правительница.
Сұлубибі , қаз. <i>сұлу</i> – өте әдемі, аса көркем	Сұлубибі , қаз. <i>сулу</i> – красивая, красавица +

+ тәж. <i>бибі</i> – әйел, ханша. Өте әдемі, аса көркем ханша.	тадж. <i>бибі</i> – хозяйка, госпожа. Букв. – красивая госпожа.
Фатима-Зухра , ар. <i>фатима</i> – ержетіп өскен қыз + <i>зухра</i> – 1. Жарқыраған. 2. Шолпан таң жұлдызы.	Фатима-Зухра , ар. <i>фатима</i> – взрослая девушка + <i>зухра</i> – 1. Блестящая, сверкающая. 2. Венера, утренняя звезда.
Фатимасофия , ар. <i>фатима</i> – ержетіп өскен қыз + гр. <i>софос</i> – данышпандық, даналық, ақылдылық, парасттылық.	Фатимасофия , ар. <i>фатима</i> – взрослая девушка + гр. <i>софос</i> – мудрость, премудрость, разумность, рассудительность.
Ханна Окоуе , евр. <i>Ханна</i> – сүйсіну, рахаттану, қуаныш. Киелі кітаптағы Анна есімінің түрі + ағыл. <i>Окоуе</i> (Окойе) – американдық Marvel Comics компаниясы комиксіндегі ойдан шығарылған кейіпкер.	Ханна Окоуе , евр. <i>Ханна</i> – удовольствие, наслаждение, отрада. Форма библейского имени Анна + англ. <i>Окоуе</i> (Окойе) – вымышленный персонаж в Marvel Comics.
Ханшайым , қаз. – хан қызы, ханшайым.	Ханшайым , қаз. – дочь хана, принцесса.
Инжуару , ар. – маржан + қаз. – сұлу, көркем.	Инжуару , ар. – жемчуг + қаз. – красавица.

СИРЕК (ЭКЗОТИКАЛЫҚ) ӘЙЕЛ ЕСІМДЕРІ

Адалин, к.евр. <i>ада</i> – сән, көрік. Бұл есім Қазақстанда режиссёр Ли Толанд Кригердің «Век Адалин» (ағыл. <i>The Age of Adaline</i>, 2015) романтикалық мелодрамасының көрсетілімінен кейін пайда болды.	Адалин, др.-евр. <i>ада</i> – украшение. Имя появилось в Казахстане после выхода романтической мелодрамы «Век Адалин» (англ. <i>The Age of Adaline</i>, 2015) режиссёра Ли Толанда Кригера.
Аделаида, к.герм. <i>adal</i> – игі, ізгі, мәртебелі + <i>heit</i> – жағдай, ахуал, сословие (тең құқылы адамдардың қоғамдық тобы).	Аделаида, др.-герм. <i>adal</i> – благородный + <i>heit</i> – состояние, положение, сословие (социальная группа людей с равными правами).
Аделина, к.герм. – адал, әдепті, парасатты, адал ниетті.	Аделина, др.-герм. – честная, порядочная, добросовестная.
Азалия, лат., ир. – 1. лат. – гүлдің атауы. 2. ир. <i>азали</i> – мәңгілік, шексіз, өзгермейтін, тұрақты.	Азалия, лат., ир. – 1. лат. – название цветка. 2. ир. <i>азали</i> – вечная, бесконечная, неизменная, постоянная.
Азия, к.ассир. <i>асу</i> – күншығыс, шығыс. Азия континентінің атауы.	Азия, др.-ассир. <i>асу</i> – восход, восток; название континента Азия.
Азмина, ар. – мерзім, дәуір, заман, уақыт.	Азмина, ар. – времена, эпохи, время.
Айасыл, қаз. <i>ай</i> + ар. <i>асил</i> – 1. Негіз, түбір, түп, нұсқасы. 2. Шынайы, нағыз. 3. Қымбатты, ардақты.	Айасыл, қаз. <i>ай</i> – луна + ар. <i>асил</i> – 1. Основа, корень, подлинник, оригинал. 2. Настоящая, истинная. 3. Дорогая, драгоценная.
Айлуна, қаз. <i>ай</i> + ор. <i>луна</i>. Тавтология, мағынасы бір сөздер: қаз. – <i>ай</i>, ор. – <i>луна</i>.	Айлуна, қаз. <i>ай</i> – луна + рус. <i>луна</i>. Тавтология, повторение одного и того же другими словами: қаз. – <i>ай</i>, рус. – <i>луна</i>.
Айлы, қаз. – ай сәулесі түсіп жарқырап тұрған, айдай сұлу. Туынды тұлғалары – <i>Айла</i>, <i>Айлин</i>, <i>Айлина</i>, <i>Аэлина</i>, <i>Дайлин</i>, <i>Тайлин</i>.	Айлы, қаз. – лунная, лучезарная и красивая, как луна. Производные формы – <i>Айла</i>, <i>Айлин</i>, <i>Айлина</i>, <i>Аэлина</i>, <i>Дайлин</i>, <i>Тайлин</i>.
Айниса, қаз. <i>ай</i> + ир. <i>ниса</i> – әйелдер мен қыздар; ханша, ханым. Айдай сұлу қыз.	Айниса, қаз. <i>ай</i> – луна + ар. <i>ниса</i> – женщины и девушки; дама, госпожа. Букв. – девушка, подобная луне.
Айрин, гр., лат. – 1. гр. <i>Eirene</i> – бейбіт өмір құдайының аты. 2. лат. <i>Irene</i> – бейбітшілік, тыныштық. Дыбыстық өзгерген тұлғалары – <i>Айрей</i>, <i>Айрис</i>.	Айрин, гр., лат. – 1. гр. <i>Eirene</i> – имя богини мирной жизни. лат. <i>Irene</i> – мир, покой. Фонетически измененные формы – <i>Айрей</i>, <i>Айрис</i>.
Айсафи, қаз. <i>ай</i> + ар. <i>сафи</i> < <i>сафа</i> – ар. тазалық, адалдық, уайымсыздық, бейқамдық.	Айсафи, қаз. <i>ай</i> – луна + ар. <i>сафи</i> < <i>сафа</i> – чистота, непорочность, блаженство, беззаботность, беспечность.

Айсу , қаз. <i>ай</i> + су. Айлы су.	Айсу , қаз. <i>ай</i> – луна + су – вода. Лунная вода.
Айтеңіз , к.т. қаз. <i>ай</i> + <i>теңіз</i> – 1. Үлкен су қоры. 2. Орасан көптік, молдық, шексіз.	Айтениз , др.-тюрк. қаз. <i>ай</i> – луна + <i>тенгиз</i> – 1. Море. 2. Многомерный, изобильный, бескрайный.
Айя , гр. – ардақты, құрметті.	Айя , гр. – святая, дорогая.
Ақберен , қаз. <i>ақ</i> және ир. <i>бириндж</i> < <i>берен</i> – 1. Асыл құрыш. 2. Қымбат мата, берен. 3. Торлы сауыт. 4. Ұзын ұңғылы шиті мылтық. Өжет, мықты, қайратты.	Ақберен , қаз. <i>ак</i> – белый + ир. <i>бириндж</i> < <i>берен</i> – 1. Сталь. 2. Дорогая ткань. 3. Кольчуга. 4. Ружье с длинным стволом. Букв. – смелая, храбрая, сильная, крепкая.
Ақмөр , қаз. <i>ақ</i> + <i>мөр</i> . Белгі, таңба, із.	Акмөр , қаз. <i>ак</i> – белый + <i>мөр</i> – печать. Букв. – знак, отпечаток, след.
Ақпейіл , қаз. – тілегі оң, ниеті адал, ақбейіл.	Акпеил , қаз. – доброжелательная; добродушная.
Ақсана , қаз. <i>ай</i> + ар. <i>сана</i> – жарық сәуле, нұр. Ынталы, ақылды, парасатты.	Аксана , қаз. <i>ай</i> – белый + ар. <i>сана</i> – луч, сияние. Букв. – вдумчивый, сознательный.
Ақылай , ар. <i>ахл</i> – ақыл, сана + қаз. <i>ай</i> . Ақылы көп, мол, ақылға берік болсын деп қойылған есім.	Акылай , ар. <i>ахл</i> – ум, разум, здравый смысл + қаз. <i>ай</i> – луна. Имя давалось с пожеланием, чтобы ребенок был разумным.
Алайя , баск. <i>alai</i> – көңілді, бақытты. Есім француздық сәнгер және аяқ киім дизайнері Аззедиин Алайя (ер кісі) құрметіне қойылған есім.	Алайя , баск. <i>alai</i> – веселая, счастливая. Имя давалось в честь Аззедиина Алайя – французского модельера и дизайнера обуви.
Алана , лат. <i>Alanus</i> – скифтермен көршілес тұрған ежелгі алан халқының атауы.	Алана , лат. <i>Alanus</i> – название древнего народа аланы, жившего по соседству со скифами.
Алау , қаз. – шымқай қызыл түс.	Алау , қаз. – ярко-красный, алый цвет.
Алиса , нем. – 1. Текті әулеттен. 2. Сұлу, әдемі.	Алиса , нем. – 1. Из благородного, знатного рода. 2. Красивая, изящная.
Алсу , тат. – 1. Алқызыл түс. 2. Су, хош иісті әтір суы. 3. Алқызыл бет. Ауысп. мағынасы – әдемі.	Алсу , тат. – 1. Розовый цвет. 2. Парфюмерная вода; 3. Розовощекая. В перен. значении – красивая.
Альвина , к.ағыл. <i>Elwina</i> – эльфтер әміршісі. Герман-кельт мифологиясында <i>elf</i> – он бір саны ерекше құрметпен қолданылған. Эльвина есімінің дыбыстық өзгерген тұлғасы. Қысқарған түрі – <i>Альви</i> .	Альвина , – др.-анг. <i>Elwina</i> – повелительница эльфов. В германокельтской мифологии большим уважением пользовалось число <i>elf</i> – одиннадцать. Фонетически измененная форма имени Эльвина. Краткая форма – <i>Альви</i> .
Аманда , лат. – сүйікті, махаббатқа	Аманда , лат. – достойная любви.

лайықты.	
Амани , ар. <i>аман</i> (<i>и</i>) – аман-есен, сау-саламат.	Амани , ар. <i>аман</i> (<i>и</i>) – благополучный, здравый, невредимый.
Амелия , лат., к.герм., ар. – 1. лат. <i>amelia</i> – таңдаулы, үздік. 2. к.герм <i>amal</i> – еңбексүйгіш. 3. ар. <i>амал</i> – үміт, <i>амала</i> – үміттену. Қысқарған тұлғасы – <i>Амели</i> .	Амелия , лат., др.-герм., ар. – 1. лат. <i>amelia</i> – самая лучшая. 2. др.-герм. <i>amal</i> – трудолюбивая. 3. ар. <i>амал</i> – надежда, <i>амала</i> – надеяться. Сокращенная форма – <i>Амели</i> .
Арабелла , лат. – 1. Дұғаға бас қойған. 2. Көрікті. 3. Араб әйелі.	Арабелла , лат. – 1. Посвященная молитве. 2. Привлекательная. 3. Арабская женщина.
Ардана , қаз. <i>ар</i> + ир. <i>дана</i> – білгір, данышпан.	Ардана , қаз. <i>ар</i> – честь + ир. <i>дана</i> – знающая, мудрая, целомудренная.
Ариелла , евр. <i>ариэль</i> – Эль құдайы арыстаны.	Ариелла , евр. <i>ариэль</i> – львица Бога Эль.
Ариадна , гр. – сүйкімді, келбетті, жағымды. Туынды тұлғалары – <i>Ариана</i> , <i>Арияна</i> , <i>Арита</i> .	Ариадна , гр. – приятная, нравящаяся. Производные формы – <i>Ариана</i> , <i>Арияна</i> , <i>Арита</i> .
Арина , гр. – 1. Бейбіт өмір құдайының аты. 2. Бейбітшіл.	Арина , гр. – 1. Имя богини мирной жизни. 2. Мирная.
Армида , лат. – қаруланған, жаракты, даярланған.	Армида , лат. – вооруженная, подготовленная.
Арна , қаз. – 1. Бір адамға бағыштау, арнау. 2. Өзен арнасы.	Арна , қаз. – 1. Предназначать, посвящать. 2. Русло реки.
Арнелла , герм. – қыран бүркіт.	Арнелла , герм. – сильная орлица.
Арселия , лат. – жауынгер, жауынгерлік. Марселия есімінің дыбыстық өзгерген тұлғасы.	Арселия , лат. – боевой, воинственный. Фонетически измененная форма имени Марселия.
Артемида , гр. <i>Artemis</i> , <i>Artemidos</i> – грек мифологиясында аңшылық пен ай құдайы.	Артемида , гр. <i>Artemis</i> , <i>Artemidos</i> – в греческой мифологии имя богини охоты и луны.
Аруана , қаз. <i>ару</i> + <i>ана</i> . Сұлу, көркем ару, аяулы ана болсын деп қойылған есім.	Аруана , қаз. <i>ару</i> – красавица + <i>ана</i> – мать. Выражает пожелание ребенку расти красивой и изящной, стать матерью.
Ассоль , исп. <i>as sol</i> – күнге ұмтылу, қол созу. Бұл есім Александр Гриннің «Алые паруса» романы жарық көргеннен кейін пайда болған. Ассоль есімі «Алые паруса» фильмі экранға шыққаннан соң танымал есімге айналды.	Ассоль , исп. <i>as sol</i> – стремящаяся к солнцу. Имя появилось после публикации романа Александра Грина «Алые паруса». Имя Ассоль стало популярным после выхода на экраны фильма «Алые паруса».
Асылтас , ар. <i>асил</i> + қаз. <i>тас</i> . Қымбат	Асылтас , ар. <i>асил</i> + қаз. <i>тас</i> –

бағалы тас.	камень. Букв. – драгоценный камень.
Аэлита , А.Н. Толстойдың «Аэлита» романындағы басты кейіпкердің есімі. Марсиан тілінен аударғандағы мағынасы – соңғы рет көрінетін жұлдыз сәулесі.	Аэлита , имя главной героини романа А.Н. Толстого «Аэлита». В переводе с вымышленного марсианского языка означает – видимый в последний раз свет звезды.
Әдиба , ар. <i>адиб</i> – ғалым, әдебиетші.	Адиба , ар. <i>адиб</i> – ученый, литератор.
Әлфинұр , ар. – 1. Достық нұры, сәулесі. 2. Мың сәулелі; өте әдемі, әсем.	Альфинур , ар. – 1. Луч, сияние дружбы. 2. Та от которой исходит тысяча лучей; в перенос. значении: очень красивая.
Әсма , ар. <i>асма</i> – тілектес, ақжүрек, мейірбан. Туынды тұлғалары – <i>Әсмита</i> , <i>Әсмира</i> .	Асма , ар. <i>асма</i> – доброжелательная, великодушная. Производные формы – <i>Асмита</i> , <i>Асмира</i> .
Әсманұр , ар. <i>асма</i> – тілектес, ақжүрек, мейірбан + <i>нұр</i> – жарық, сәуле. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Есманұр</i> .	Асманур , ар. <i>асма</i> – доброжелательная, великодушная + <i>нур</i> – свет, луч, сияние. Фонетически измененная форма – <i>Есманур</i> .
Байбике , қаз. <i>бай</i> – мал дүниесі мол, ауқатты, әлді + ар. <i>бике</i> – әйел, ханша.	Байбике , қаз. <i>бай</i> – богатая + ар. <i>бике</i> – дама, госпожа.
Бақмекен , ар. <i>бахт</i> – бақыт + қаз. <i>мекен</i> . Бақытты мекен.	Бакмекен , ар. <i>бахт</i> – счастье + қаз. <i>мекен</i> – место. Счастлирое место.
Баяра , монғ. – көңілді, жайдары.	Баяра , монғ. – радостная, веселая.
Бәдинұр , ар. – теңдесі жоқ сұлу, көркем, нұрлы.	Бадинур , ар. – очень красивая, прекрасная, красавица.
Белла , лат. – сұлу, көркем, әдемі.	Белла , лат. – красивая, прекрасная.
Берен , ир. <i>бириндж</i> – 1. Асыл құрыш. 2. Қымбат мата, берен. 3. Торлы сауыт. 4. Ұзын ұңғылы шиті мылтық. Өжет, мықты, қайратты.	Берен , ир. <i>бириндж</i> – 1. Сталь. 2. Дорогая ткань. 3. Кольчуга. 4. Ружье с длинным стволом. Букв. – смелая, храбрая, сильная, крепкая.
Биназир , ир., ар. – теңеусіз, теңдессіз, айтқысыз, қимас.	Биназир , ир., ар. – не имеющая себе равных, несравненная.
Вазира , ар. – басшы әйел, министр әйел.	Вазира , ар. – женщина-визирь, женщина-министр.
Гүлбегім , ир. <i>гүл</i> + қаз. <i>бегім</i> – 1. Ханым. 2. Орта ғасырдағы түркі-монғол хандықтарындағы титулы.	Гульбегим , ир. <i>гуль</i> – цветок + қаз. <i>бегим</i> – 1. Госпожа. 2. Титул средневековых тюркско-монгольских ханствах.
Ғажап , қаз. – керемет, тамаша, өте жақсы, ғажап адам.	Ғажап , қаз. – дивная, прекрасная, удивительная, чудесная.
Далия , ар. – 1. Нарғызгүл. 2. Бір шок жүзім.	Далия , ар. – 1. Георгин (цветок). 2. Гроздь винограда.
Дара , қаз. – ерекше, өзгеше. Басқадан	Дара , қаз. – особая, особо

артық, бала басқадан ерекше, артық, ақылды я сұлу деген тілекпен қойылған есім.	выделяющаяся. Букв. – лучше, красивее всех остальных.
Дәмина , ар. – жақсарушы, әдемі, көркемдеуші, күшті, мығым.	Дамина , ар. – улучшаться, становится красивой, изящной, сильной, крепкой.
Дениза , түрк. – теңіз.	Дениза , түрк. – море.
Дея , к.слав., лат. – 1. к.слав. <i>деять</i> – еңбекқор, еңбексүйгіш. 2. лат. әйел құдай.	Дея , ст.-слав., лат. – 1. ст.слав. <i>деять</i> – работать, в значении – трудолюбивая. 2. лат. – богиня.
Джемма , лат. <i>gemma</i> – асыл тас.	Джемма , лат. <i>gemma</i> – драгоценный камень.
Джулия , лат. <i>Julius</i> – шілде айында дүниеге келген, Юпитерден.	Джулия , лат. <i>Julius</i> – рожденная в июле, из рода Юпитера.
Елриза , қаз. <i>ел</i> + <i>риза</i> .	Елриза , қаз. <i>ел</i> – страна + <i>риза</i> – довольная.
Елігай , қаз. <i>елік</i> – жануар, еліктің лағындай + <i>ай</i> демеулік.	Елигай , қаз. <i>елик</i> – животное, как детеныш косули + частица <i>ай</i> .
Ерек , қаз. <i>ерек</i> – ерекше, айрықша, бөлек.	Ерек , қаз. <i>ерек</i> – особая, особенная.
Жамиға , ар. – барлығын қосушы, біріктіруші, жинаушы, баршасы, барлығы.	Жамига , ар. – всех собирающая, всех сдруживающая.
Жанетта , к.евр. – құдайдың рақымы, мейірімі, кешіріміне ие болу.	Жанетта , др.-евр. – господь милостив, будет помилована Богом.
Жанниет , ир. <i>джон</i> < <i>жан</i> + ар. ар. <i>нийат</i> – пиғыл, ой, талап.	Жанниет , ир. <i>джон</i> < <i>душа</i> + ар. <i>нийат</i> – намерение, цель, замысел, побуждение.
Жанриза , ир. <i>джон</i> – жан + қаз. <i>риза</i> .	Жанриза , ир. <i>джон</i> – душа + қаз. <i>риза</i> – довольная.
Жансел , ир. – жан, өмір. Тіршілік иесі, тірі жан.	Жансель , ир. – душа, жизнь. Букв. – сущность, живая душа.
Жансу , ир. <i>жан</i> + қаз. <i>су</i> сөздерінің бірігіп жасалған есім.	Жансу , ир. <i>жан</i> – душа + қаз. <i>су</i> – вода.
Жизель , фр., ж.е. – жебе. Ауысп. мағынасы – жүректі жаулайтын ару.	Жизель , фр., неолог. – стрела. В перенос. значении – красавица, пронзающая сердце, словно стрела.
Зәру , ар. <i>дарурун</i> – қажет, керек, зар, тапшы.	Зару , ар. <i>дарурун</i> – крайне нужная, необходимая.
Илана , қаз. <i>илан</i> (<i>а</i>) < <i>илану</i> – сену, қабылдау.	Илана , қаз. <i>илан</i> (<i>а</i>) < <i>илану</i> – убежденный, верующий.
Иман , ар. <i>иман</i> – сенім, наным.	Иман , ар. <i>иман</i> – вера, верование.
Ирада , ар. – 1. Ерік, ықылас. 2. Ниет, қалау, тілек, мақсат.	Ирада , ар. – 1. Воля, намерение. 2. Желание, цель.

Исра , ар. – түнгі сапар. Әл-Исра – Құран Кәрімнің он жетінші сүресінің атауы.	Исра , ар. – ночное путешествие. Аль-Исра –название семнадцатой суры в Коране.
Кербез , қаз. – кербез, сәнқой, сұлу мағынасын білдіреді.	Кербез , қаз. – щеголиха, изящная, грациозная.
Көзайым , қаз. – көзайым болу – көп күткен адамы келгенде айтылады.	Козайым , қаз. – радоваться с тем, кого сильно, долго ждал.
Қантай , ир. қанд – кристалды, ақ түсті тәтті тағам, шекер. Тәтті деген мағынада қойылған есім.	Кантай , ир. канд – кристаллическое питательное белое сладкое вещество, сахар. Букв. – в значении сладкая.
Ламиса , ар. – сипау, түйсік арқылы тану, еркелету, мәпелеу.	Ламиса , ар. – ощупывание, познание через ощущения, ласкание.
Лана , слав. – сүйкімді. Милана есімінің қысқарған түрі.	Лана , слав. – милая. Сокращенная форма имени Милана.
Лара , гр. – 1. <i>Larissa</i> – бірнеше антикалық қалалар атауы. 2. <i>laros</i> – шағала. Лариса есімінің қысқарған түрі.	Лара , гр. – 1. <i>Larissa</i> – название нескольких античных городов. 2. <i>laros</i> – чайка. Сокращенная форма имени Лариса.
Лейсан , ар. <i>нисан</i> – жомарт. Ежелгі ассириялық күнтізбеге сәйкес жауын-шашынды сәуір айы. Татар тілінде – көктемгі алғашқы жауын.	Лейсан , ар. <i>нисан</i> – щедрая. По древнесирийскому календарю: название месяца апреля, щедрого на осадки. В татарском языке – первый весенний дождь.
Лиана , фр. – тропикалық өсімдік. Ауысп. мағынасы – сұлу, көркем, қыпша бел мағынасында. Туынды тұлғалары – <i>Лиана</i> , <i>Леян</i> .	Лиана , фр. – вьющееся тропическое растение. В перен. значении – изящная, тонкая, с тонкой талией, как лиана. Производные формы – <i>Лиана</i> , <i>Леян</i> .
Луина , Қазақстандық әнші Луина құрметіне қойылған есім. Оның шын есімі – Луиза Кәрінбаева.	Луина , имя давалось в честь Казахстанской певицы Луина. Ее настоящее имя – Луиза Каринбаева.
Лумье , ж.е., молдав., румын. <i>lumina</i> – жарық, шұғыла, сәуле.	Лумье , неолог. молдав., румын. <i>lumina</i> – свет, сияние, светлая.
Люция , лат. – 1. Люция есімінің өзгерген түрі, <i>lux</i> – жарық, жарқын. 2. Революциялық есім, ревоЛюция сөзінен жасалған.	Люция , лат. – 1. Форма имени Люция, <i>lux</i> – свет, светлая. 2. Революционная имя, происходит от ревоЛюция.
Марианна , евр. неолог. – маңғаз, асқан сұлу, өте әдемі. Мария және Анна есімдерін біріктіру арқылы жасалған.	Марианна , евр. неолог. – величаяя, прекрасная, очень красивая. Образовано путем соединения таких имен, как Мария и Анна.
Мәймүнә , ар. – жағымды, ұнамды, қасиетті.	Маймуна , ар. – благоприятная, благословенная.
Медея , гр. <i>Medeia</i> < ит. <i>Medea</i> – әйел	Медея , гр. <i>Medeia</i> < ит. <i>Medea</i> –

құдай. Колхида патшасы қызының есімі.	богиня. Имя легендарной дочери колхидского царя.
Мелек , ар. – періште.	Мелек , ар. – ангел.
Микаелия , к.евр. <i>Mikael</i> – Құдай бейнесінде.	Микаелия , др.-евр. <i>Mikael</i> – подобен Богу, кто как Бог.
Миллениум , лат. <i>mille</i> – мың. 1000 жылдық мерзіммен есептелетін уақыт өлшем бірлігі.	Миллениум , лат. <i>mille</i> – тысяча. единица измерения времени, равная 1000 лет.
Мириамрада , евр. <i>Мириам</i> < <i>Мария</i> есімінің дыбыстық өзгерген түрі + слав. рада < радость – көңілді. қуанышты, шаттану.	Мириамрада , евр. <i>Мириам</i> – одна из форм имени Мария + слав. рада < радость, радостная, радующаяся.
Мия , ит. < исп., жапон., евр. – 1. ит. < исп. <i>tia</i> – менің, менікі. 2. жапон. – үш жебе мағынасын білдіретін әйел есімі. 3. евр. Мария есімінен жасалған – Құдай ана, Иисус Христостың анасы Марияның есімі.	Мия , ит. < исп., япон., евр. – 1. ит. < исп. <i>tia</i> – моя. 2. япон. – женское имя, означает три стрелы. 3. Образовано от имени Мария – Богодарица, мать Божья, мать Иисуса.
Мұғамәла , ар. – қарым-қатынас, араласу, қатысу, келісу.	Мугамала , ар. – отношение, общаться, договариваться.
Мұнтазмақал , ар., ж.е. мұнтаз – пәк, таза + мақал – нақыл сөз, өнеге, ғибрат, мәтел.",	Мунтазмақал , ар. неолог. – мунтаз – опрятная + мақал – пословица, мудрое изречение.
Наима , ар. – бақытты-шат тұрмыс, жұмсақ мінезді, мейірімді.	Наима , ар. – райская жизнь, мягкая, добрая.
Нилуфар , ир. <i>лотос</i> – әсем гүлді көпжылдық су өсімдігі.	Нилуфар , ир. <i>лотос</i> – многолетнее водное растение.
Нұрания , ар. – нұрлы, сәулелі, жарқыраған, жайнаған.	Нурания , ар. – лучезарная, сияющая, освещающая.
Нұрикамал , ар. – кемеліне келген, толысқан сұлу.	Нурикамал , ар. – настоящая красавица.
Нұрниса , ар. <i>нұр</i> + <i>ниса</i> – әйелдер мен қыздар; ханым.	Нурниса , ар. <i>нур</i> – луч, сияние + <i>ниса</i> – женщины и девушки; госпожа.
Нұрхадия , ар. <i>нұр</i> + <i>хадия</i> – сый, тарту.	Нурхадия , ар. <i>нұр</i> – свет, сияние, луч + <i>хадия</i> – дар, подарок.
Нұршуақ , ар. <i>нұр</i> + қаз. <i>шуақ</i> . Нұрлы, көңілі шуақты.	Нуршуақ , <i>нур</i> – свет, сияние, луч + <i>шуақ</i> – солнечный луч. Букв. – лучезарная, лучистая.
Патшайым , қаз. – патша әйел, әмірші әйел.	Патшайым , қаз. – царица, повелительница.
Періште , ир. <i>пері</i> – періште, Періштедей.	Периште , ир. <i>пари</i> – ангел, ангельская.
Рамина , ар. – садақшы, мерген. Рамия есімінің дыбыстық өзгерген тұлғасы.	Рамина , ар. – стреляющая из лука, лучница. Производная форма имени

	Рамия.
Рания , ар., ир. – 1. Әдемі қыз. 2. Гүл.	Рания , ар., ир. – 1. Красивая девушка. 2. Цветок.
Ринель , евр. – құдайдың разылығын алу, аман-сау болу.	Ринель , евр. – счастлив богом, благословение бога, благополучный благодаря богу.
Розалина , лат. ж.е. – өте әдемі раушан гүлі (роза). Қысқарған түрі – Розали.	Розалина , лат. неолог. – очень красивая роза. Сокращенная форма – Розали.
Румейса , ар. – 1. Румейса – өте діндар әйел болған, оған көзі тірісінде жәннат уәде етілген. Ол ұлы Анасты пайғамбарға сыйлаған. 2. Аспандағы ең үлкен жұлдыз.	Румейса , ар. – 1. Румейса – была очень верующей женщиной, которой еще при жизни был обещан рай. Она прославилась тем, что подарила своего сына Анаса пророку. 2. Самая большая небесная звезда.
Руфина , лат., к.евр. – 1. лат. <i>rufus</i> – алтын сары, қызғылт сары, жирен шашты. 2. к. евр. <i>руфь</i> – адал құрбы.	Руфина , лат., др.-евр. – 1. лат. <i>rufus</i> – золотисто-желтая, рыжая, рыжеволосая. 2. др.евр. <i>руфь</i> – верная подруга.
Руфия , ир. – алтын немесе күміс тиын.	Руфия , ир. – золотая или серебряная монета.
Рухия , ар. – көңіл-күй, рух, моральдық жағдай.	Рухия , ар. – настроение, дух, моральное состояние.
Сағида , ар. Сағи – 1. Бақытты, ырысты, құтты. 2. Мырза, қолы ашық. Сағи есімінің өзгерген түрі.	Сағида , Сағи, ар. – 1. Счастливая. 2. Щедрая. Производная форма имени Сағи. Форма имени Сағи.
Сальма , ар. – 1. Нәзік, бейбітшілік сүйгіш, ынтымақты. 2. ит. <i>salma</i> – дене, тән.	Сальма , ар. – 1. Нежная, миролюбивая, дружная, благополучная. 2. ит. <i>salma</i> – тело.
Самита , ағыл. <i>summit</i> – шың, жоғарғы шек, төбе. Бұл есім 2010 жылы Астана қаласында өткен Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы (ЕҚЫҰ) саммитінің құрметіне арналып қойылған.	Самита , англ. <i>summit</i> – пик, вершина, верх, зенит. Имя давалось в честь председательства Казахстана в 2010 году в Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ).
Сарима , ар. – берік, қатты, мықты.	Сарима , ар. – твердая, крепкая.
Сати , санск. – 1. Білшір, данышпан, әйел. 2. Сати – индуистік отбасылық бақыт пен ұзақ өмір құдайы, Шиваның бірінші әйелі.	Сати , санск. – 1. Целомудренная, жена. 2. Сати – индуистская богиня семейного счастья и долголетия, первая жена Шивы.
Саурана , қаз. <i>сауран (а)</i> – 1. Сый, тарту. 2. Ескіше екінші ай аты.	Саурана , қаз. <i>сауран (а)</i> – 1. Подарок, дар. 2. Название второго месяца лунного календаря.
Сафиянұр , ар. <i>сафа</i> – тазалық,	Сафиянұр , ар. <i>сафа</i> – 1. Чистая,

ашықтық. 2. Адалдық. 3. Тыныштық + <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	прозрачная. 2. Честная, искренняя. 3. Спокойствие, беззаботность + <i>нур</i> – свет, сияние, луч.
Сәлсәбіл , ар. – шәрбат, балшырын, балғын әрі салқын бұлақ суы. Ислам дәстүріне сәйкес жәннаттағы бұлақ атауы.	Сальсабиль , ар. – нектар, свежая и прохладная ключевая вода. Имя источника в раю в исламской традиции.
Сәмира , ар. – әңгімелесуші.	Самира , ар. – собеседница.
Сәмия , ар. – 1. Қымбатты, бағалы. аса қадірлі. 2. Сүйікті, құрметті, мәртебелі, ең маңызды, жоғары, биік. Туынды тұлғасы – <i>Сәмина</i> . Дыбыстық өзгерген нұсқалары – <i>Самайя</i> , <i>Сумайя</i> , <i>Сумая</i> .	Самия , ар. – 1. Дорогая, ценная, высокочтимая. 2. Любимая, уважаемая, великая, высокая. Производная форма – <i>Самина</i> . Фонетически измененные формы – <i>Самайя</i> , <i>Сумайя</i> , <i>Сумая</i> .
Сәрбиназ , ар. <i>сарби</i> – сауырағаш (қарағай тұқымдас ағаштың бір түрі), қараған (ақ гүлді, хош иісті ағаш) + ир. <i>ноз</i> – еркелік, наздық. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Серминаз</i> .	Сарбиназ , ар. <i>сарби</i> – кипарис, акация + ир. <i>ноз</i> – нега, ласка. Букв. – Статная, стройная и грациозная. Фонетически измененная форма – <i>Серминаз</i> .
Сәруар , ир. – басшы, бастық, жетекші.	Саруар , ир. – глава, предводитель. Букв. – предводительница.
Сәтті , ар. <i>сәт</i> – құтты, сәтті бала.	Сатти , ар. <i>сат</i> – счастливая, удачная.
Сезімнұр , қаз. <i>sezim</i> + ар. <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	Сезимнур , қаз. <i>sezim</i> – чувства + ар. <i>нур</i> – свет, сияние, луч
Севиль , түр. <i>sevilen</i> – сүйікті, қымбаты, сүйкімді.	Севиль , түр. <i>sevilen</i> – любимая, дорогая, привлекательная.
Селин , к.гр. <i>selini</i> – ай, айлы. Көне грек мифологиясында Селена – ай құдайы.	Селин , др.-гр. <i>selini</i> – луна, лунная. В древнегреческой мифологии Селена – богиня луны.
Семанұр , ар. <i>сема</i> – аспан + <i>нұр</i> – жарық, сәуле. Аспан нұры деген мағынада.	Семанур , ар. <i>сема</i> – небо, небесная + <i>нур</i> – свет, сияние, луч. Букв. – небесный луч.
Семетей , қырғ. <i>Семетей</i> – халық эпосындағы кейіпкер, Манастың ұлының есімі.	Семетей , қырғ. <i>Семетей</i> – имя героя народного эпоса, сына Манаса.
Семирамида , гр. – <i>Semiramis</i> < ассир. <i>Sammiramat</i> – көгершіндерге қызуғушы, атақты Нин патшасының әйелі, Ассирия патшайымының есімі. Семирамида есімі дәстүрлі түрде әлемнің жеті кереметінің бірі – Вавилондағы «Семирамида аспалы бағымен» байланыстырылады.	Семирамида , гр. – <i>Semiramis</i> < ассир. <i>Sammiramat</i> – любительница голубей, имя легендарной царицы Ассирии, жены царя Нина; с именем Семирамиды традиционно связывают одно из «семи чудес света» – «висячие сады Семирамиды» построенные в Вавилоне.
Сүйінбике , қаз. <i>сүйін</i> – көңіл тойып	Суинбике , қаз. <i>суин</i> – любить +

сүйсінерлік қыз бала + ар. <i>бике</i> – әйел, ханша.	ар. <i>бике</i> – дама, госпожа.
Сырғалым , қаз. <i>сырға</i> – сән үшін тағылатын зергерлік бұйым. Ақылды, әсем, көркем.	Сыргалым , қаз. <i>сырға</i> – сережка. Букв. – умная, красочная.
Талжан , қаз. <i>тал</i> – майысқақ бұтақты, жіңішке жапырақты бұта, ағаш + ир. <i>жан</i> .	Талжан , қаз. <i>тал</i> – (тальник) кустарниковая ива + ир. жон – душа, жизнь. Букв. – ивовая душа.
Таннұр , қаз. <i>таң</i> + ар. <i>нұр</i> . Таң атқан кезде туған балаға ертеде осындай есім берген. Ашық, нұрлы, әдемі қыз.	Таннур , қаз. <i>тан</i> – утро, утренняя заря + <i>нур</i> – свет, сияние, луч. В давние времена имя давалось ребенку, рожденному на рассвете. Букв. – рассветный луч.
Таным , қаз. – ата-анасының сәулесі, жарығы, бақыты.	Таным , қаз. – утренняя заря, мой светоч.
Тәслима , ар. – 1. Тапсыру, беру. 2. Берілу, тізе бұғу, бағыну.	Таслима , ар. – 1. Вручать, поручать 2. Сдаваться, подчиняться.
Тәсним , ар. – қайта, қайталау. Отбасындағы екінші қыз балаға берілетін есім. <i>Тасния</i> есімінің туынды тұлғасы. Салыст.: <i>Сания</i> .	Тасним , ар. – повтор, повторение. Обрядовое имя, дававшееся второй дочери в семье. Производная форма имени <i>Тасния</i> . Срав.: <i>Сания</i> .
Тәттіару , қаз. – <i>тәтті</i> + <i>ару</i> . Сүйікті, сүйкімді қыз бала.	Таттиару , қаз. <i>татти</i> – сладкий + <i>ару</i> – красавица. Букв. – любимая, желанная девочка.
Тея , гр. <i>theos</i> – 1. Әйел құдай. 2. Сырттай қарау, көз тартарлық, көруге тұрарлық. Тея – Селеквидтердің эллиндік мемлекетінің билеушісі, Сирия пайтшайымы, Египет патшасы Птоломей IV пен Клеопатры II қызы. Туынды тұлғасы – <i>Тиана</i> .	Тея , гр. <i>theos</i> – 1. Богиня. 2. Созерцание, вид, загляденье. Тея – правительница эллинического государства Селеквидов, царица Сирии, дочь египетского царя Птолемея IV Филометора и царицы Клеопатры II. Производная форма – <i>Тиана</i> .
Тиара , к.гр., ир. – диадема (әйелдің басына киетін тәж тәрзді әшекейлі бұйым). Тиара – көне парсы бас киімі.	Тиара , др.-гр., ир. – диадема, вершина, тиара. Тиара – древний персидский головной убор.
Токмейіл , ар. – барына қанағатшыл, місе тұтқыш, мықты.	Токмеил , ар. – довольствующийся малым, скромная, благодушная.
Уәсила , ар. <i>вәсилә</i> – 1. Көмек, жәрдем, қолғабыс. 2. Шыдамды, төзімді.	Уасила , ар. <i>васила</i> – 1. Поддержка, помощь, средство. 2. Тепреливая, выносливая, умеющая жить.
Ұлай , қаз. <i>ұл</i> + <i>ай</i> . Ұл баласы жоқ ата-ана қызына осылай есім беріп отырған.	Улай , қаз. <i>ұл</i> – сын, мальчик + <i>ай</i> – луна. Такие имена давались с целью чтобы после девочки родился сын.

Ұлдария , қаз. <i>ұл</i> + ир. <i>дария</i> – ир. теңіз, ұлы өзен.	Улдария , қаз. <i>ул</i> – сын, мальчик + ир. <i>дария</i> – море, большая река.
Ұлқыз , қаз. – ұл-қыз, бала-шаға, ұрпақ.	Улқыз , қаз. – сын-дочь, дитя.
Ұлым , қаз. – қыздан кейінгілері ер бала болсын деп қойылған есім.	Улым , қаз. <i>улым</i> – мой сыночек, мальчик. Такие имена давались с целью чтобы после девочек родился сын.
Ұмай , к.т. қаз. – ертедегі ұлы даланы мекендеген түркі халықтарының ұрпақ жалғастырушысы, береке-молшылық құдайы.	Умай , др.-тюрк., қаз. – богиня плодородия, покровительница детей и матерей у древних тюрков.
Фарангис , ир. – жайдары, жарқын жүзді, құшақ жайған.	Фарангис , ир. – радушная по отношению ко всем людям.
Фахринұр , ар. <i>фахри</i> – тәкаппар, намысқой + <i>нұр</i> – жарық, сәуле.	Фахринур , ар. <i>фахри</i> – гордая + <i>нур</i> – луч, свет, сияние, блеск.
Фирдаус , ир. – жұмақ, жаннаттың ең жоғарғы қабаты, пейіш.	Фирдаус , ир. – рай, райские кущи.
Хабиба , ар. – жан дос, сүйікті, сүйкімді қыз.	Хабиба , ар. – любимая, милая, спутница жизни.
Хаджар , к.евр. – саяхат, сапар. <i>Агарь</i> (Nagar) – Исмаилдың анасының есімі.	Хаджар , др.-евр. – путешествие. <i>Агарь</i> (Nagar) – имя матери Исмаила.
Халида , ар. – мәңгі-бақи өлмес, ұзақ жасаушы.	Халида , ар. – живущая вечно, бессмертная, долгоживущая.
Ханзира , қаз. <i>хан</i> + ир. <i>зира</i> < <i>зара</i> < <i>зар</i> – алтын.	Ханзира , қаз. <i>хан</i> + ир. <i>зира</i> < <i>зара</i> < <i>зар</i> – алтын.
Ханиса , ар. – нәзік, жұмсақ, ерке.	Ханиса , ар. – неженка, баловень.
Ханна , евр. – сүйсіну, рахаттану, қуаныш. Киелі кітаптағы Анна есімінің туынды тұлғасы.	Ханна , евр. – удовольствие, наслаждение, отрада. Форма библейского имени Анна.
Ханифа , ар. – адал, таза, діндар.	Ханифа , ар. – истинная, честная.
Ханикей , қаз. – ханның әйелі. Даналығымен атағы шыққан Ханыкей Султан-ханым құрметіне қойылған, Хакназар ханның анасы.	Ханикей , қаз. – жена хана. Имя давалось в честь Ханыкей Султан-ханым, славившаяся в степи своей мудростью мать Хакназар хана.
Хаят , ар. – өмір, тіршілік.	Хаят , ар. – жизнь.
Хиба , ар., евр. – 1. ар. Сый, сыйлық. 2. евр. Ұнату, сүйіспеншілік, жақсы көңіл-күй.	Хиба , ар., евр. – 1. ар. Дар, подарок. 2. евр. Симпатия, любовь, хорошее настроение.
Хусна , ар. – 1. Асыл, ізгі, игілікті, теңдессіз сұлу. 2. Ең жақсы.	Хусна , ар. – 1. Благородная, несравненной красоты. 2. Самая лучшая.
Шанель , лат., фр. – 1. лат. <i>canale</i> – канал, бұғаз, бұғаз жағасында дүниеге	Шанель , лат., фр. – 1. лат. <i>canale</i> – канал, пролив, рожденная на берегу

келген. 2. фр. <i>chenille</i> – жұлдызқұрт.	пролива. 2. фр. <i>chenille</i> – гусеница.
Шәкира , ар. – 1. Алғыс айтушы, құрметтеуші. 2. Мейірбанды, асыл.	Шакира , ар. – 1. Добрая, благородная. 2. Милосердная, доброжелательная.
Шейла , ағыл., ирл. – жол көрсетуші, жеткізіп салушы.	Шейла , англ., ирл. – проводница, сопровождающая.
Шуак , ар. – сәуле, жарық, жылы күн.	Шуак , ар. – солнечный луч, солнечный день.
Эвелина , гр., фр. – 1. гр. – ғұмырлы, өмірлі, күш. 2. фр. – «орман жаңғағы» сөзінен жасалған есім.	Эвелина , гр., фр. – 1. гр. – долгоживущая, живущая вечно. 2. фр. – имя, образованное от французского слова «лесной орех».
Элина , к.гр. – Грециялық грек әйелі, эллиндік. Эллады тұрғындары өздерін эллиндер деп атаған, қазіргі таңда гректер деп атайды.	Элина , др.-гр. – гречанка из Греции, из эллинов. Так называли себя жители Эллады и зовут себя греки в настоящее время.
Элиза , нем. ж.е. – Елизавета есімінің қысқартылып, еркелетіп айтылған түрі. Дыбыстық өзгерген тұлғасы – <i>Эльза</i> .	Элиза , нем. неолог. – уменьшительно-ласкательная форма имени Елизавета Производная форма – <i>Эльза</i> .
Эмилия , лат. – 1. Ынталы, мықты, қайсар. 2. Бақталас, бәсекелес.	Эмилия , лат. – 1. Старательная, сильная, крепкая. 2. Соперница, конкурнт.
Эсмира , исп., түр. – 1. исп. зұмрат, Эсмералда есімінің қысқарған түрі. 2. түр. <i>esmer</i> – брюнетка, смуглянка.	Эсмира , исп., тур. – 1. исп. изумруд, сокращенная форма имени Эсмеральда. 2. тур. <i>esmer</i> – брюнетка, смуглянка.
Ясина , ар. <i>йасин (а)</i> – діни есім, құранның отыз алтыншы сүресі атауы.	Ясина , ар. <i>йасин (а)</i> – религиозная имя, название тридцать шестой суры корана.

ҚОСЫМША Б

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚ ЕР ЕСІМДЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНДА БЕРІЛУІ

қаз.	ағыл. Графикасы	лат. графикасы
Абай	Abai	Abai
Абат	Abat	Abat
Аббас	Abbas	Abbas
Абдолла // Абдулла <i>Абдуллаһ, Әбділда, Әбділда, Әбдолла, Ғабдолла, Ғабділда, Қабдолда, Қабдол, Қабділда</i>	Abdolla // Abdulla <i>Abdullah, Abdilda, Abdilda, Abdolla, Gabdolla, Gabdilda, Qabdol, Qabdilda</i>	Abdolla // Abdýlla <i>Abdýllah, Ábdildá, Ábdilda, Ábdolla, Ǵabdolla, Ǵabdilda, Qabdolda, Qabdol, Qabdilda</i>
Абдуләзиз	Abdulaziz	Abdýláziz
Абзал	Abzal	Abzal
Абылай	Abylai	Abylai
Абылайханбейбарыс	Abylaikhanbeibarys	Abylaihanbeibarys
Ағадай	Agadai	Aǵadai
Адай	Adai	Adai
Адам	Adam	Adam
Азамат	Azamat	Azamat
Азан	Azan	Azan
Азат	Azat	Azat
Айарыс	Aiarys	Aiarys
Айәділ	Aiadil	Aiáilil
Айбар	Aibar	Aibar
Айбарыс	Aibarys	Aibarys
Айбат	Aibat	Aibat
Айбатыр	Aibatyr	Aibatyr
Айбек	Aibek	Aibek
Айберген	Aibergen	Aibergen
Айбол	Aibol	Aibol
Айболат	Aibolat	Aibolat
Айбын	Aibyn	Aibyn
Айғали	Aigali	Aiǵalı
Айдан	Aidan	Aidan
Айдар	Aidar	Aidar
Айдос	Aidos	Aidos
Айдын <i>Айдынбек, Айдынғали</i>	Aidyn <i>Aidynbek, Aidynǵali</i>	Aidyn <i>Aidynbek, Aidynǵalı</i>
Айжас	Aizhan	Aijas
Айзат	Aizat	Aizat
Айқут	Aiqut	Aiqut
Айқын	Aiqyn	Aiqyn
Айнар	Ainar	Ainar
Айсұлтан	Aisultan	Aisultan
Айсері	Aiseri	Aiseri

Айсұңқар	Aisungqar	Aısuñqar
Айтас	Aitas	Aıtas
Айтжан	Aitzhan	Aıtjan
Айтемір	Aitemir	Aıtemir
Айтөре	Aitore	Aıtóre
Айтуар	Aituar	Aıtyar
Айтуған	Aitugan	Aıtyǵan
Айхан	Aikhan	Aıhan
Ақан	Aqan	Aqan
Ақарыс	Aqarys	Aqarys
Ақжан	Aqzhan	Aqjan
Ақжол	Aqzhol	Aqjol
Ақжүрек	Aqzhurek	Aqjúrek
Ақжігіт	Aqzhigit	Aqjigit
Ақиқат	Aqiqat	Aqıqat
Ақмейір	Aqmeir	Aqmeir
Ақмырза	Aqmyrza	Aqmyrza
Ақназар <i>Хақназар, Қақназар</i>	Aqnazar <i>Haqnazar, Qaqnazar</i>	Aqnazar <i>Haqnazar, Qaqnazar</i>
Ақсұлтан	Aqsultan	Aqsultan
Ақсұңқар	Aqsungqar	Aqsuñqar
Ақтай	Aqtai	Aqtai
Ақтаң	Aqtang	Aqtañ
Ақтөре	Aqtore	Aqtóre
Ақтілек	Aqtilek	Aqtilek
Ақылбек	Aqylbek	Aqylbek
Ақылдос	Aqyldos	Aqyldos
Алан // Ален	Alan // Alen	Alan // Alen
Алансұлтан	Alansultan	Alansultan
Алдан	Aldan	Aldan
Алдияр	Aldiyar	Aldıar
Алдажар // Алдамжар <i>Алаяр</i>	Aldazhar // Aldamzhar <i>Allayar</i>	Aldajar // Aldamjar <i>Allaiar</i>
Аламан	Alaman	Alaman
Алмас	Almas	Almas
Алмат	Almat	Almat
Алпамыс	Alpamys	Alpamys
Алтай	Altai	Altai
Алтынбек	Altynbek	Altynbek
Алтынсары	Altynsary	Altynsary
Альбертгор	Albertgor	Albertgor
Аман	Aman	Aman
Аманат	Amanat	Amanat
Амангелді	Amangeldi	Amangeldi
Анаис	Anais	Anais
Анарбек	Anarbek	Anarbek
Аңсар	Angsar	Añsar
Арафат	Arafat	Arafat
Арғын	Argyn	Argyn
Ардақ	Ardaq	Ardaq

Арислам	Arislam	Arislam
Арқат	Arqat	Arqat
Арлан	Arlan	Arlan
Арлен	Arlen	Arlen
Арлыбек	Arlybek	Arlybek
Арман <i>Арманжан, Армантай, Армаш</i>	Arman <i>Armanzhan, Armantai, Armash</i>	Arman <i>Armanjan, Armantai, Armash</i>
Арнай	Arnai	Arnai
Арнұр	Arnur	Arnur
Арон	Aron	Aron
Арсен	Arsen	Arsen
Арсұлтан	Arsultan	Arsultan
Артаберсұлтан	Artabersultan	Artabersultan
Артур	Artur	Artýr
Арын	Aryn	Aryn
Арыс	Arys	Arys
Арыслан <i>Аслан</i>	Aryslan <i>Aslan</i>	Aryslan <i>Aslan</i>
Арул	Arul	Arul
Арыстан	Arystan	Arystan
Асад	Asad	Asad
Асар	Asar	Asar
Асқар <i>Асқарбай, Асқарбек, Асқарәлі, Асқаржан</i>	Asqar <i>Asqarbai, Asqarbek, Asqarali, Asqarzhan</i>	Asqar <i>Asqarbai, Asqarbek, Asqarali, Asqarjan</i>
Асанәлі	Asanali	Asanali
Асмет	Asmet	Asmet
Асфандияр	Asfandiyar	Asfandiar
Асу	Asu	Asý
Асыл <i>Асылбек, Асылжан, Асылхан, Асылқожа</i>	Asyl <i>Asylbek, Asylzhan, Asylkhan, Asylqozha</i>	Asyl <i>Asylbek, Asyljan, Asylhan, Asylqoja</i>
Асылбек	Asylbek	Asylbek
Асылберген	Asylbergen	Asylnur
Асылмұрат	Asylmurat	Asylmurat
Атанияз	Atanyiaz	Ataniaz
Аттила	Attila	Attila
Ахмеди	Akhmedi	Ahmedi
Ахмедияр	Akhmediyar	Ahmediar
Ахмет <i>Ахметбай, Ахметбек, Ахметәлі, Ахметжан, Ахметғали</i>	Akhmet <i>Ahmetbai, Ahmetbek, Ahmetali, Ahmetzhan, Ahmetgali</i>	Ahmet <i>Ahmetbai, Ahmetbek, Ahmetali, Ahmetjan, Ahmetgali</i>
Аян	Ayan	Aian
Аянәлі	Ayanali	Aianali
Аят	Ayat	Aiat
Аятолла	Ayatolla	Aiatolla
Әбдуәлі	Abduali	Abdýali
Әбдіғани	Abdigani	Abdigani

Arjen

Әбдіжаппар	Abdizhappar	Ábdijappar
Әбдіжәміл	Abdizhamil	Ábdijámil
Әбдікәрім	Abdikarim	Ábdikárim
Әбдінасыр	Abdinasyr	Ábdinasyr
Әбдінұр	Abdinur	Ábdinur
Әбдіразақ	Abdirazaq	Ábdirazaq
Әбдірақым <i>Әбдірақ</i>	Abdiraqym <i>Abdiraq</i>	Ábdiraqym <i>Ábdiraq</i>
Әбдірахман <i>Әбдірақ, Әбіш</i>	Abdirakhman <i>Abdiraq, Abish</i>	Ábdirahman <i>Ábdiraq, Ábish</i>
Әбдірәсіл	Abdirasil	Ábdirásil
Әбдісабыр	Abdisabyr	Ábdisabyr
Әбдісалам	Abdisalam	Ábdisalam
Әбдісамат <i>Әбсамат, Әбдусамат</i>	Abdisamat <i>Absamat, Abdusamat</i>	Ábdisamat <i>Ábsamat, Ábdýsamat</i>
Әбдіхамит	Abdihamit	Ábdihamit
Әбдірашидаладдин	Abdirashıdaladdin	Ábdirashıdaladdin
Әбубәкір	Abubakir	Ábybákir
Әбужан	Abuzhan	Ábyjan
Әбуораз	Abuoraz	Ábyoraz
Әбіл	Abil	Ábil
Әбілғазы	Abilgazy	Ábilgazy
Әбілқайыр	Abilqaiyr	Ábilqaiyr
Әбілқасым	Abilqasym	Ábilqasym
Әбілмансұр	Abilmansur	Ábilmansur
Әди	Adi	Ádi
Әдинұр	Adinur	Ádinur
Әділ <i>Әділбай, Әділбек, Әділғазы, Әділхан, Әділжан</i>	Adil <i>Adilbai, Adilbek, Adilgazy, Adilhan, Adilzhan</i>	Ádil <i>Ádilbai, Ádilbek, Ádilgazy, Ádilhan, Ádiljan</i>
Әділет	Adilet	Ádilet
Әділжан	Adilzhan	Ádiljan
Әлем	Alem	Álem
Әжігерей	Azhigerei	Ájigerei
Әзіз <i>Әзізбай, Әзізбек, Әзізжан, Әзізхан</i>	Aziz <i>Azizbai, Azizbek, Azizzhan, Azizkhan</i>	Áziz <i>Ázizbai, Ázizbek, Ázizjan, Ázizhan</i>
Әзіретсұлтан	Aziretsultan	Áziretsultan
Әзім	Azim	Ázim
Әкежан	Akezhan	Ákejan
Әкпар	Akbar	Ákpar
Әкім <i>Әкімбай, Әкімбек, Әкімғожа, Әкімжан, Әкімнұр, Әкімтай, Әкімхан</i>	Akim <i>Akimbai, Akimbek, Akimgozha, Akimzhan, Akimnur, Akimtai, Akimkhan</i>	Ákim <i>Ákimbai, Ákimbek, Ákimgoja, Ákimjan, Ákimnur, Ákimtai, Ákimhan</i>
Әлиәзіз	Aliaziz	Áliáziz
Әлиәмір	Aliamir	Áliámir
Әли <i>Әлиайдар, Әлиасқар, Әлиахмет, Әлижан, Әлихан</i>	Ali <i>Aliaidar, Aliasqar, Aliakhmet, Alizhan, Alikhan</i>	Áli <i>Áliaidar, Áliasqar, Áliahmet, Álivan, Álihan</i>

Әлиағзам	Aliagzam	Áliagzam
Әлиайдар	Aliaidar	Áliaidar
Әлиакпар	Aliakpar	Áliakpar
Әлидамир	Alidamir	Álidamir
Әлимансұр	Alimansur	Álimansur
Әлимұрат	Alimurat	Álimurat
Әлимұхамеднұр	Alimukhamednur	Álimuhamednur
Әлиназар	Alinazar	Álinazar
Әлисұлтан	Alisultan	Álisultan
Әлихан	Alikhan	Álihan
Әлишах	Alishakh	Álishah
Әлияр	Aliyar	Áliar
Әлтаир	Altair	Áltair
Әлтемір	Altemir	Áltemir
Әлфараби	Alfarabi	Álfarabi
Әліби	Alibi	Álibi
Әлім <i>Әлімбек, Әлімжан, Әлімхан, Ғалым</i>	Alim <i>Alimbek, Alimzhan, Alimkhan, Galym</i>	Álim <i>Álimbek, Álimjan, Álimhan, Galym</i>
Әлімгерей	Alingerei	Álingerei
Әлінұр	Alinur	Álinur
Әліш	Alish	Álish
Әлішер	Alisher	Álisher
Әмин	Amin	Ámin
Әмір <i>Әмірбай, Әмірбек, Әміржан, Әміртай</i>	Amir <i>Amirbai, Amirbek, Amirzhan, Amirtai</i>	Ámir <i>Ámirbai, Ámirbek, Ámirjan, Ámirtai</i>
Әмірәлі	Amirali	Ámiráli
Әмірсаид	Amirsaid	Ámirsaid
Әмірсұлтан	Amirsultan	Ámirsultan
Әнуар <i>Әнуарбек</i>	Anuar <i>Anuarbek</i>	Ányar <i>Ányarbek</i>
Әсет	Aset	Áset
Әшім	Ashim	Áshim
Бағашар	Bagashar	Bağashar
Бағдат	Bagdat	Bağdat
Бағдәулет	Bagdaulet	Bağdáýlet
Бағжан	Bagzhan	Bağjan
Бағлан	Baglan	Bağlan
Базарбай <i>Базарбек, Базарқан, Базаралы, Базарқұл, Базарғали</i>	Bazarbai <i>Bazarbek, Bazarqan, Bazaraly, Bazarqul, Bazargali</i>	Bazarbai <i>Bazarbek, Bazarqan, Bazaraly, Bazarqul, Bazargali</i>
Байбарыс	Baibarys	Baibarys
Байбек	Baibek	Baibek
Байгелді	Baigeldi	Baigeldi
Байжан	Baizhan	Baijan
Байкен	Baiken	Baiken
Байназар	Bainazar	Bainazar
Байнұр	Bainur	Bainur

Байсал	Baisal	Baisal
Бақнұр	Baqnur	Baqnur
Бақсұлтан	Baqsultan	Baqsultan
Бақсыйлар	Baqsyilar	Baqsyilar
Бақтияр	Baqtiyar	Baqtiar
Бақтөре	Baqtore	Baqtóre
Бақытжан	Baqtzhan	Baqtjan
Бақытхан	Baqt Khan	Baqt Khan
Барлас	Barlas	Barlas
Баттал	Battal	Battal
Батухан	Batukhan	Batýhan
Батыр <i>Батырбек, Батырғали, Батырхан</i>	Batyr <i>Batyrbek, Batyrgali, Batyrkhan</i>	Batyr <i>Batyrbek, Batyrǵalı, Batyrhan</i>
Батырбаян	Batyrbayan	Batyrbaian
Батырғали	Batyrkali	Batyrǵalı
Батырхан	Baty rkhan	Batyrhan
Баубек	Baubek	Baýbek
Бауыржан	Bauyrzhan	Baýyrjan
Бахриддин	Bakhriddin	Bahriddin
Баязит	Bayazit	Baiazit
Бәйдібек	Baidibek	Báidibek
Бегайдар	Begaidar	Begaidar
Бекасыл	Bekasyl	Bekasyl
Бекарыс	Bekarys	Bekarys
Бейбіт	Beibit	Beibit
Бекәділ	Bekadil	Bekádil
Бекәмір	Bekamir	Bekámir
Бекболат	Bekbolat	Bekbolat
Бекжан	Bekzhan	Bekjan
Бекжігіт	Bekzhigit	Bekjigit
Бекзат	Bekzat	Bekzat
Бекмұхамбет	Bekmukhambet	Bekmuhambet
Бекмұхамбетсұлтан	Bekmukhambetsultan	Bekmuhambetsultan
Бекназар	Beknazar	Beknazar
Бекнияз	Bekniyaz	Bekniyaz
Бекнұр	Beknur	Beknur
Бексұлтан	Beksultan	Beksultan
Бектас	Bektas	Bektas
Бекхан	Bekkhan	Bekhan
Белес	Beles	Beles
Белсен	Belsen	Belsen
Бердәулет	Berdaulet	Berdáýlet
Берекет	Bereket	Bereket
Берен	Beren	Beren
Бернар	Bernar	Bernar
Берік	Berik	Berik
Берікбол	Berikbol	Berikbol
Бибол	Bibol	Bibol
Бисұлтан	Bisultan	Bisultan

Биік	Biik	Bük
Болат	Bolat	Bolat
Бөкейхан	Bokeikhan	Bókeihan
Білал	Bilal	Bilál
Біләлихсан	Bilalikhsan	Bilálihsan
Біржан	Birzhan	Birjan
Ғабит	Gabit	Ġabit
Ғазиз	Gaziz	Ġazız
Ғаламат	Galamat	Ġalamat
Ғалымжан	Galymzhan	Ġalymjan
Ғани	Gani	Ġanı
Ғарыш	Garysh	Ġarysh
Ғафу // Ғафур	Gafu // Gafur	Ġafý // Ġafýr
Ғибратолла	Gibratolla	Ġibratolla
Ғұмар	Gumar	Ġumar
Ғұсман	Gusman	Ġusman
Далер	Daler	Daler
Дамир	Damir	Damır
Данабек	Danabek	Danabek
Данат	Danat	Danat
Даниал	Danial	Danial
Данияр	Daniyar	Daniar
Дариан	Dariyan	Darian
Дарын	Daryn	Daryn
Дастан	Dastan	Dastan
Дәрмен	Darmen	Dármen
Дәулет	Daulet	Dáylet
Дәулеткерей	Dauletkerei	Dáyletkereı
Дәурен	Dauren	Dáyren
Дәуірлен	Dauirlen	Dáyirlen
Диас	Diyas	Dıas
Диасыл	Diyasyl	Dıasyl
Дидар	Didar	Dıdar
Дилан	Dilan	Dılan
Динар	Dinar	Dınar
Дияр	Diyar	Dıar
Досхан	Doskhan	Doshan
Дулат	Dulat	Dýlat
Дінәли	Dinali	Dınalı
Дініслам	Dinislam	Dınıslam
Дінмұхамбет	Dinmukhambet	Dinmuhambet
Діннұр	Dinnur	Dinnur
Едіге	Edige	Edige
Еділ	Edil	Edil
Еламан	Elaman	Elaman
Еларыс	Elarys	Elarys
Елдар	Eldar	Eldar
Елдос	Eldos	Eldos
Елжан	Elzhan	Eljan
Елжас	Elzhas	Eljas

Елназар	Elnazar	Elnazar
Елнар	Elnar	Elnar
Елсияр	Elsiyar	Elsiar
Елсұңқар	Elsungqar	Elsuñqar
Елхан	Elkhan	Elhan
Елтеріс	Elteris	Elteris
Елтөре	Eltore	Eltóre
Елімай	Elimai	Elimai
Ералы	Eraly	Eraly
Ерасыл	Erasyl	Erasyl
Ерәмір	Eramir	Erámir
Ербақыт	Erbaqyt	Erbaqyt
Ербатыр	Erbatyr	Erbatyr
Ербол	Erbol	Erbol
Ерболат	Erbolat	Erbolat
Ерген	Ergen	Ergen
Ерғали	Ergali	Ergalı
Ердәулет	Erdaulet	Erdáylet
Ерден	Erden	Erden
Ердос	Erdos	Erdos
Ержан	Erzhan	Erjan
Ержігіт	Erzhigit	Erjigit
Еркебұлан	Erkebulan	Erkebulan
Еркеш	Erkesh	Erkesh
Ерқанат	Erqanat	Erqanat
Ерлан	Erlan	Erlan
Ерлібек	Erlibek	Erlibek
Ерман	Erman	Erman
Ермат	Ermat	Ermat
Ермұхамбет	Ermukhambet	Ermuhambet
Ермұхамбетәли	Ermukhambetali	Ermuhambetálı
Ерназар	Ernazar	Ernazar
Ернар	Ernar	Ernar
Ернесіп	Ernesip	Ernesip
Ернияз	Erniyaz	Erniaz
Ернұр	Ernur	Ernur
Ерсайын	Ersaiyn	Ersaiyn
Ерсаян	Ersayan	Ersaian
Ерсәлім	Ersalim	Ersálim
Ерсұлтан	Ersultan	Ersultan
Ерсін	Ersin	Ersin
Ертай	Ertai	Ertai
Ертөре	Ertore	Ertóre
Ертұғрыл	Ertugryl	Ertuğryl
Ертұмар	Ertumar	Ertumar
Ерхан	Erkhan	Erhan
Ерік	Erik	Erik
Есболат	Esbolat	Esbolat
Есей	Esei	Esei
Есен	Esen	Esen

Есет	Eset	Eset
Ескендір	Eskendir	Eskendir
Есім	Esim	Esim
Жайдар	Zhaidar	Jaidar
Жайсаң	Zhaisang	Jaisań
Жайық	Zhaiyk	Jaiyq
Жақсылық	Zhaqsylyq	Jaqslyq
Жалайыр	Zhalaiyr	Jalaiyr
Жалғас	Zhalgas	Jalǵas
Жалел	Zhalel	Jalel
Жалын	Zhalyn	Jalyn
Жамбыл	Zhambyl	Jambyl
Жан	Zhan	Jan
Жанай	Zhanai	Janai
Жанарыс	Zhanarys	Janarys
Жанасыл	Zhanasyıl	Janasyıl
Жанат	Zhanat	Janat
Жанәділ	Zhanadil	Janadil
Жанәли	Zhanali	Janalı
Жанбек	Zhanbek	Janbek
Жанболат	Zhanbolat	Janbolat
Жангелді	Zhangeldi	Jangeldi
Жандәулет	Zhandaulet	Jandáylet
Жандос	Zhandos	Jandos
Жандияр	Zhandiyar	Jandıar
Жансүгір	Zhansugir	Jansúgir
Жансұлтан	Zhansultan	Jansultan
Жантемір	Zhantemir	Jantemir
Жантөре	Zhantore	Jantóre
Жантуар	Znantuar	Jantýar
Жаным	Zhanym	Janym
Жаснұр	Zhasnur	Jasnur
Жасұлан	Zhasulan	Jasulan
Жәдігер	Zhadiger	Jádiger
Жәнібек	Zhanibek	Jánibek
Жәңгір	Zhangir	Jáńgir
Жәңгірхан	Zhangirkhan	Jáńgirhan
Жиренше	Zhirenshe	Jirenshe
Жихат	Zhikhat	Jihat
Жомарт	Zhomart	Jomart
Жұбаныш	Zhubanysh	Jubanysh
Жұмабай	Zhumabai	Jumabai
Жұмәділ	Zhumadil	Jumádil
Жүсіп	Zhusip	Júsip
Зайыт	Zaiyt	Zaiyt
Заманбек	Zamanbek	Zamanbek
Заңғар	Zangar	Zańǵar
Зәуір	Zauir	Záýir
Зейнулла	Zeinulla	Zemýlla
Зейнұр	Zeinur	Zeinur

Зейін	Zeiin	Zein
Зұлпықар	Zulpyqar	Zulpyqar
Ибрагим	Ibragim	Ibragim
Илан	Plan	Plan
Иманәлі	Imanali	Imanáli
Иммануил	Immanuil	Immanýıl
Имран	Imran	Imran
Иса	Isa	Isa
Исәділ	Isadil	Isádil
Исатай	Isatai	Isataı
Ислам	Islam	Islam
Исмаил	Ismail	Ismail
Камал	Kamal	Kamal
Камаләбілмансұр	Kamalabilmansur	Kamalábilmansur
Кәрім	Karim	Karim
Келдәулет	Keldaulet	Keldáulet
Керей <i>Керейхан</i>	Kerei <i>Kereikhan</i>	Kerei <i>Kereihan</i>
Керемет	Keremet	Keremet
Керімжан	Kerimzhan	Kerimjan
Қаған	Qagan	Qaǵan
Қажымұрат	Qazhymurat	Qajymurat
Қазыбек	Qazybek	Qazybek
Қайсар	Qaisar	Qaisar
Қайыржан	Qaiyrzhan	Qaiyrjan
Қайырхан	Qaiyrkhan	Qaiyrhan
Қанжар	Qanzhar	Qanjar
Қаныш	Qanysh	Qanysh
Қарасай	Qarasai	Qarasai
Қасым <i>Қасымхан</i>	Qasym <i>Qasymkhan</i>	Qasym <i>Qasymhan</i>
Қасымжомарт	Qasymzhomart	Qasymjomart
Қаһарман	Qaharman	Qaharman
Қобыланды	Qobylandy	Qobylandy
Қожахмет	Qozhahmet	Qojahmet
Қорған	Qorgan	Qorǵan
Қуаныш	Quanysh	Qýanysh
Құбылай	Qubylai	Qubylai
Құдайберген	Qudaibergen	Qudaibergen
Қүдірет	Qudiret	Qudiret
Құнанбай	Qunanbai	Qunanbai
Құрманғазы	Qurmangazy	Qurmangázy
Құрмет	Qurmet	Qurmet
Мағауия	Magauiya	Maǵaýia
Мадияр	Madiyar	Madiar
Мағжан	Magzhan	Maǵjan
Мағзұм	Magzum	Maǵzum
Мақсат	Maqsat	Maqsat
Мақсұм	Maqsum	Maqsum
Манас	Manas	Manas

Мансур	Mansur	Mansur
Марат	Marat	Marat
Марғұлан	Margulan	Margulan
Мардан	Mardan	Mardan
Марк	Mark	Mark
Марлен	Marlen	Marlen
Маттео	Matteo	Matteo
Махамбет // Мұхамбет	Makhambet // Mukhambet	Mahambet // Muhambet
Махди	Makhdi	Mahdı
Мәди	Madi	Madı
Мәлікәли	Malikali	Málikáli
Мәулен	Maulen	Máylen
Медет <i>Медетбек, Медетбай</i>	Medet <i>Medetbek, Medetbai</i>	Medet <i>Medetbek, Medetbai</i>
Медеу	Medeu	Medeý
Мейрамбек	Meirambek	Meirambek
Мейір <i>Мейіржан, Мейірман, Мейірхан</i>	Meiir <i>Meiirzhan, Meiirman, Meiirkhan</i>	Meir <i>Meirjan, Meirman, Meirhan</i>
Мерей	Merei	Merei
Мереке	Mereke	Mereke
Миграж	Migragh	Mıgraj
Мирас	Miras	Miras
Мират	Mirat	Mirat
Мұзарт	Muzart	Muzart
Мұқағали	Mukagali	Mukaǵalı
Мұрагер	Murager	Murager
Мұрат	Murat	Murat
Мұса	Musa	Musa
Мұстафа	Mustafa	Mustafa
Мұстафәмір	Mustafamir	Mustafámir
Мұхамбетәли	Mukhambetali	Muhambetáli
Мұхамбетәмин	Mukhambetamin	Muhambetámin
Мұхамбетжан	Mukhambetzhan	Muhambetjan
Мұхамедияр <i>Мұхамедиярхан</i>	Mukhamediyar <i>Mukhamediyar</i>	Muhamediar <i>Muhamediarhan</i>
Мұхамбетсыдық	Mukhambetsydyq	Muhambetsydyq
Мұхамбетшах	Mukhambetshakh	Muhambetshah
Мұхит	Mukhit	Muhıt
Мұхтар	Mukhtar	Muhtar
Мүслім	Muslim	Múslim
Мырза	Myrza	Myrza
Нағым	Nagym	Naǵym
Назар <i>Назарәлі</i>	Nazar <i>Nazarali</i>	Nazar <i>Nazaralı</i>
Нариман	Nariman	Nariman
Нартай	Nartai	Nartai
Нартұлға	Nartulga	Nartulǵa
Нарұл	Narul	Narul
Наурыз	Nauryz	Naýryz

<i>Наурызбай, Наурызбек, Наурызғали</i>	<i>Nauryzbai, Nauryzbek, Nauryzgali</i>	<i>Naýryzbai, Naýryzǵalı, Naýryzbek</i>
Нәби	Nabi	Nábi
Нияз	Niyaz	Niaz
Нұғман	Nugman	Nuǵman
Нұр	Nur	Nur
Нұрайдар	Nuraidar	Nuraidar
Нұрақын	Nuraqyn	Nuraqyn
Нұралы	Nuraly	Nuraly
Нұрарыслан	Nuraryslan	Nuraryslan
Нұрасыл	Nurasyl	Nurasyl
Нұрахмет	Nurakhmet	Nurahmet
Нұраят	Nurayat	Nuraiat
Нұрәлем	Nuralem	Nurálem
Нұрбай	Nurbai	Nurbai
Нұрбақыт	Nurbaqyt	Nurbaqyt
Нұрбатыр	Nurbatyr	Nurbatyr
Нұрбек	Nurbek	Nurbek
Нұрберген	Nurbergen	Nurbergen
Нұрбол	Nurbol	Nurbol
Нұргелді	Nurgeldi	Nurgeldi
Нұрғасыр	Nurgasyr	Nurǵasyr
Нұрғиса	Nurgisa	Nurǵisa
Нұрдан	Nurdan	Nurdan
Нұрдәулет	Nurdaulet	Nurdaýlet
Нүрел	Nurel	Nurel
Нұржақия	Nurzhaqiya	Nurjaqia
Нұржан	Nurzhan	Nurjan
Нұриман	Nuriman	Nuriman
Нұрислам	Nurislam	Nurislam
Нұрқадыр	Nurqadyr	Nurqadyr
Нұрғаділ	Nurgadil	Nurǵadil
Нұрланды	Nurlandy	Nurlandy
Нұрлыбек	Nurlybek	Nurlybek
Нұрлыби	Nurlybi	Nurlybi
Нұрмардан	Nurmardan	Nurmardan
Нұрмейір	Nurmeiir	Nurmeiir
Нұрмұқамбет	Nurmukhambet	Nurmu hambet
Нұр-Раян	Nur-Rayan	Nur-Raian
Нұрсайын	Nursaiyn	Nursaiyn
Нұрсанат	Nursanat	Nursanat
Нұрсәт	Nursat	Nursát
Нұрсейіт	Nurseiit	Nurseiit
Нұрсұлтан	Nursultan	Nursultan
Нұртас	Nurtas	Nurtas
Нұртөре	Nurtore	Nurtóre
Нұртуған	Nurtugan	Nurtuǵan
Нұртілеу	Nurtileu	Nurtileý
Нұрхан	Nurkhan	Nurhan
Нұрхалид	Nurkhalid	Nurhalid

Нұршуақ	Nurshuaq	Nurshýaq
Нұрым	Nurym	Nurym
Нұх	Nukh	Nuh
Нығмет	Nygmet	Nyǵmet
Олжас	Olzhas	Oljas
Омар	Omar	Omar
Омарсерік	Omarserik	Omarserik
Орал	Oral	Oral
Osman	Osman	Osman
Оспан	Ospan	Ospan
Өмір <i>Өміржан</i>	Omir <i>Omirzhan</i>	Ómir <i>Ómirjan</i>
Өмірғали <i>Өмірәлі</i>	Omirgali <i>Omirali</i>	Ómirǵalı <i>Ómiráli</i>
Өркен	Orken	Órken
Өмірзақ	Omirzaq	Ómirzaq
Парасат	Parasat	Parasat
Пейіл	Peil	Peil
Пірбекет	Pirbeket	Pirbeket
Рауль	Raul	Raýl
Радмир	Radmir	Radmır
Райыл	Raiyl	Rayıl
Райыс	Raiys	Rayıs
Рақат	Raqat	Raqat
Рақым	Raqym	Raqym
Рамазан	Ramazan	Ramazan
Рамазанәли	Ramazanali	Ramazanalı
Рамзан	Ramzan	Ramzan
Рамиз	Ramiz	Ramız
Расул	Rasul	Rasýl
Рауан	Rauan	Raýan
Рахман	Rakhman	Rahman
Раян	Rayan	Raian
Рәсім	Rasim	Rasim
Ренат	Renat	Renat
Риза <i>Ризат</i>	Rizat <i>Rizat</i>	Rızat <i>Rızat</i>
Рифат	Rifat	Rıfat
Руслан	Ruslan	Rýslan
Рухқанат	Rukhqanat	Ruhqanat
Рүстем	Rustem	Rústem
Сабыр	Sabyr	Sabyr
Сағадат	Sagadat	Saǵadat
Сағи	Sagi	Saǵı
Сағынғали	Sagyngali	Saǵyǵalı
Сағындық	Sagyndyq	Saǵyndyq
Сайфуддин	Saifuddin	Saifýddın
Саламат	Salamat	Salamat
Салахаддин <i>Салахетдин</i>	Salakhaddin <i>Salakhetdin</i>	Salahaddın <i>Salahetdin</i>

Салих	Salikh	Salih
Самарадин	Samaraddin	Samaraddin
Самат	Samat	Samat
Самғат	Samgat	Samǵat
Самұрат <i>Шахмұрат, Шаймұрат, Шамұрат</i>	Samurat <i>Shakhmurat, Shaimurat, Shamurat</i>	Samurat <i>Shahmurat, Shaimurat, Shamurat</i>
Санат	Sanat	Sanat
Санжар	Sanzhar	Sanjar
Сапар	Sapar	Sapar
Сардар	Sardar	Sardar
Сауран	Sauran	Sauran
Саян	Sayan	Saian
Саят	Sayat	Saiat
Сәбит	Sabit	Sábit
Сәлмен	Salmen	Sálmén
Сәлім	Salim	Sálim
Сейіт	Seiit	Seit
Серғали	Sergali	Sergalı
Серік	Serik	Serik
Серікбол	Serikbol	Serikbol
Сұлтан	Sultan	Sultan
Сұлтанакмет	Sultanakhmet	Sultanahmet
Сұлтанәлі	Sultanali	Sultanalı
Сұлтанмұрат	Sultanmurat	Sultanmurat
Сұңқар	Sungqar	Sunqar
Сүйіндік	Suiindik	Súııdik
Сүлеймен	Suleimen	Súleimen
Сүлейменөмірхан	Suleimenomirkhan	Súleimenómirhan
Сүндет	Sundet	Súndet
Сыйлас	Syilas	Syilas
Сырым	Syrym	Syrym
Таймас	Taimas	Taimas
Тайып	Taiyp	Taiyp
Тайыр	Taiyp	Taiyr
Талант	Talant	Talant
Талғат	Talgat	Talǵat
Таңат	Tanat	Tańat
Таңнұрым	Tangnuryum	Tańnuryum
Таңсұлтан	Tangsultan	Tańsultan
Тарлан	Tarlan	Tarlan
Тасқын	Tasqyn	Tasqyn
Тастемір	Tastemir	Tastemir
Таубай	Taubai	Taubai
Тауман	Tauman	Tauman
Тәңір	Tangir	Táńir
Тәңірберген	Tangirbergen	Táńirbergen
Тәуекел	Taukel	Táýekel
Тәуке <i>Тәукехан</i>	Tauke <i>Taukehan</i>	Táýke <i>Táýkehan</i>

Темір <i>Темірхан</i>	Temir <i>Temirkhan</i>	Temir <i>Temirhan</i>
Темірлан	Temirlan	Temirlan
Толағай	Tolagai	Toláǵai
Тоқтар	Toqtar	Toqtar
Төреғали	Toregali	Tóreǵalı
Тұран	Turan	Turan
Тұрсынбек	Tursynbek	Tursynbek
Тілеулі	Tileuli	Tileýli
Тілеухан	Tileukhan	Tileýhan
Уәлихан	Ualikhan	Ýalıhan
Ұлағат	Ulagat	Ulaǵat
Ұлан	Ulan	Ulan
Ұлар	Ular	Ular
Ұлтқыран	Ultqyran	Ultqyran
Ұлықбек	Ulyqbek	Ulyqbek
Үміт	Umit	Úmit
Фараби	Farabi	Farabı
Фатих	Fatikh	Fatih
Хабибулла	Khabibulla	Habıbýlla
Хабибрахман	Khabibrakhman	Habıbrahman
Хазірет	Khaziret	Haziret
Хайдар	Khaidar	Haidar
Хақназар	Khaqnazar	Haqnazar
Халид	Khalid	Halıd
Хамза	Khamza	Hamza
Хан	Khan	Han
Ханәли	Khanali	Hanláı
Ханбайбек	Khanbaibek	Hanbaibek
Ханболат	Khanbolat	Hanbolat
Хангелді	Khangeldi	Hangeldi
Хандулат	Khandulat	Handýlat
Хандияр	Khandiyar	Handiar
Ханзада	Khanzada	Hanzada
Хантемір	Khantemir	Hantemir
Хантәңір	Khantangir	Hantáńir
Хантөре	Khantore	Hantóre
Хасан	Khasan	Hasan
Хафиз	Khafiz	Hafız
Хәкім	Khakim	Hakim
Шабдан	Shabdan	Shabdan
Шадияр	Shadiyar	Shadiar
Шалқар	Shalqar	Shalqar
Шапағат	Shapagat	Shapaǵat
Шаһ	Shakh	Shah
Шаһбатыр	Shakhbatyr	Shahbatyr
Шахислам	Shakhislam	Shakhıslam
Шаһкерім	Shahkerim	Shahkerim
Шаһмардан	Shahmardan	Shahmardan
Шаһмир	Shahmir	Shahmır

Шаһназар	Shahnazar	Shahnazar
Шахһияз	Shahniyaz	Shahniyaz
Шәкәрім	Shakarim	Shákárim
Шәкір	Shakir	Shákir
Шерәлі	Sherali	Sheráli
Шерхан	Sherkhan	Sherhan
Шоғы	Shogy	Shoǵy
Шоқан	Shoqan	Shoqan
Шынболат	Shynbolat	Shynbolat
Ыбырай	Ybyrai	Ybyrai
Ықсан	Yqsan	Yqsan
Ықылас	Yqylas	Yqylas
Ырысбек	Yrysbek	Yrysbek
Ырысдәулет	Yrysdaulet	Yrysdáýlet
Ырыскелді	Yryskeldi	Yryskeldi
Избасар	Izbasar	Izbasar
Ілияс	Ilyas	Ílias
Ясин	Yasin	Iasin
Ясир	Yasir	Iasir
Яһия	Yahiya	Iahia
Яһияжума	Yahiyazhuma	Iahiajuma

ҚОСЫМША В

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚ ӘЙЕЛ ЕСІМДІРІНІҢ АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНДА БЕРІЛУІ

қаз.	ағыл. графикасы	лат. графикасы
Ағила	Agila	Aǵıla
Ағия	Agiya	Aǵıa
Адалин	Adalin	Adalın
Аделаида	Adelaida	Adelaida
Аделина	Adelina	Adelina
Адель-Дениз	Adel-Deniz	Adel-Deniz
Ажар	Azhar	Ajar
Азалия	Azaliya	Azalia
Азия	Aziya	Azia
Аида	Aida	Aıda
Айару	Aiaru	Aıarý
Айасыл	Aiasyl	Aıasyl
Айбала	Aibala	Aıbala
Айбарша	Aibarsha	Aıbarsha
Айбиби	Aibibi	Aıbıbi
Айбике	Aibike	Aıbıke
Айбота	Aibota	Aıbota
Айбөбек	Aibobek	Aıbóbek
Айғанша	Aigansha	Aıǵansha
Айғаным	Aiganyn	Aıǵanym
Айдай	Aidai	Aıdai
Айдана	Aidana	Aıdana
Айдария	Aidariya	Aıdaria
Айдина	Aidina	Aıdına
Айерке	Aierke	Aıerke
Айжан	Aizhan	Aıjan
Айжарқын	Aizharqyn	Aıjarqyn
Айжұлдыз	Aizhuldyz	Aıjuldzyz
Айзара	Aizara	Aızara
Айзада	Aizada	Aızada
Айзере	Aizere	Aızere
Айзия	Aiziya	Aızia
Айкөркем	Aikorkem	Aıkórkem
Айкүн	Aikun	Aıkún
Айла-Сумайя	Aila-Sumaiya	Aıla-Sýmaıa
Айлуна	Ailuna	Aılýna
Айлы	Aily	Aıly
Айман	Aiman	Aıman
Аймерей	Aimerei	Aımerei
Аймира	Aimira	Aımıra
Айназ	Ainaz	Aınaz
Айнақыз	Ainaqyz	Aınaqyz

Айнамкөз	Ainamkoz	Ainamkóz
Айнара	Ainara	Ainara
Айнәзік	Ainazik	Ainázik
Айниса	Ainisa	Ainisa
Айнұр	Ainur	Ainur
Айрин	Airin	Airin
Айсана	Aisana	Aisana
Айсара	Aisara	Aisara
Айсафи	Aisafi	Aisafi
Айсезім	Aisezim	Aisezim
Айсу	Aisu	Aisý
Айсұлу	Aisulu	Aisýlu
Айтеңіз	Aiteniz	Aiteñiz
Айтұмар	Aitumar	Aitumar
Айша	Aisha	Aisha
Айшайым	Aishaiym	Aishaiym
Айшанұр	Aishanur	Aishanur
Айшабибі	Aishabibi	Aishabibi
Айшешек	Aisheshek	Aisheshek
Айшолпан	Aisholpan	Aisholpan
Айшуақ	Aishuak	Aishuaq
Айя	Aiya	Aiya
Айя-Нұр	Aiya-Nur	Aiya-Nur
Айым <i>Айымжан</i>	Aiym <i>Aiymzhan</i>	Aiym <i>Aiymjan</i>
Ақару	Aqaru	Aqaru
Ақбала	Aqbala	Aqbala
Ақбаян	Aqbayan	Aqbaian
Ақберен	Aqberen	Aqberen
Ақбике	Aqbike	Aqbike
Ақбота	Aqbota	Aqbota
Ақбөпе	Aqbope	Aqbópe
Ақбілек	Aqbilek	Aqbilek
Ақерке	Aqerke	Aqerke
Ақжамал	Aqzhamal	Aqjamal
Ақжан	Aqzhan	Aqjan
Айжарқын	Aizharqyn	Aijarqyn
Ақжібек	Aqzhibek	Aqjibek
Ақзер // Ақзере	Aqzer // Aqzere	Aqzer // Aqzere
Ақмарал	Aqmaral	Aqmaral
Ақмаржан	Aqmarzhan	Aqmarjan
Ақмөр	Aqmor	Aqmór
Ақназ	Aqnaz	Aqnaz
Ақниет	Aqniет	Aqniет
Ақнұр	Aqnur	Aqnur
Ақпейіл	Aqpeiil	Aqpeiil
Ақсана	Aqsana	Aqsana
Ақтұмар	Aqtumar	Aqtumar
Ақтілек	Aqtilek	Aqtilek
Ақылай	Aqylai	Aqylai

Алайя	Alaiya	Alaia
Алана	Alana	Alana
Алау	Alau	Alaý
Алина	Alina	Alina
Алиса	Alisa	Alisa
Алмагүл	Almagul	Almagúl
Алсу	Alsu	Alsý
Алтынай	Altynai	Altynai
Алуа	Alua	Alýa
Альбина	Albina	Albina
Альвина	Alvina	Alvina
Альмира	Almira	Almira
Аманда	Amanda	Amanda
Амани	Amani	Amanı
Амелия	Ameliya	Amelia
Анель	Anel	Anel
Аңсаған	Ansgagan	Añsağan
Арабелла	Arabella	Arabella
Арай	Arai	Arai
Ардақ	Ardaq	Ardaq
Ардана	Ardana	Ardana
Ариелла	Ariella	Ariella
Ариадна	Ariadna	Ariadna
Арина	Arina	Arina
Армида	Armida	Armida
Арна	Arna	Arna
Арнелла	Arnella	Arnella
Арселия	Arseliya	Arselia
Артемида	Artemida	Artemida
Ару	Aru	Arý
<i>Аружан</i>	<i>Aruzhan</i>	<i>Arýjan</i>
Аруана	Aruana	Arýana
Аруназ	Arunaz	Arýnaz
Аршат	Arshat	Arshat
Асыл	Asyl	Asyl
Асыл-Дара	Asyl-Dara	Asyl-Dara
Асылзада	Asylzada	Asylzada
Асылтас	Asyltas	Asyltas
Аягөз	Ayagoz	Aıagóz
Аяна	Ayana	Aıana
<i>Аянат</i>	<i>Ayanat</i>	<i>Aıanat</i>
Аянұр	Ayanur	Aıanur
Аяулы	Ayauly	Aıaýly
Аэлита	Aelita	Aelita
Әдемі	Ademi	Ádemi
Әдиба	Adiba	Ádıba
Әдила	Adila	Ádıla
Әдина	Adina	Ádına
Әдия	Adiya	Ádıa
Әзиза	Aziza	Ázıza

Әйгерім	Aigerim	Áigerim
Әлжан	Alzhan	Áljan
Әлима	Alima	Álima
Әлинұр	Alinur	Álinur
Әлия	Aliya	Ália
Әлфинұр	Alfinur	Álfinur
Әлфия	Alfiya	Álfiya
Әмина	Amina	Ámina
Әмира	Amira	Ámira
Әниса	Anisa	Ánisa
Әсел	Asel	Ásel
Әсем	Asem	Ásem
Әсемай	Asemai	Ásemai
Әсима	Asima	Ásima
Әсия	Asiya	Ásia
Әсма	Asma	Ásma
Әсманұр	Asmanur	Ásmanur
Бағила	Bagila	Baǵıla
Бағым	Bagym	Baǵym
Байбике	Baibike	Baibike
Бақдана	Baqdana	Baqdana
Бақмекен	Baqmeken	Baqmeken
Бақнұр	Baqnur	Baqnur
Бакыт	Baqyt	Baqyt
Балауса	Balause	Balaýsa
Балғын	Balgyn	Balǵyn
Балдана	Baldana	Baldana
Балерке	Balerke	Balerke
Балжан	Balzhan	Baljan
Балсезім	Balsezim	Balsezim
Балым	Balym	Balym
Барша	Barsha	Barsha
Баян	Bayan	Bayan
Баянсұлу	Bayansulu	Bayansulý
Бегайым	Begaiym	Begaiym
Бегім	Begim	Begim
Белла	Bella	Bella
Берен	Beren	Beren
Бибі	Bibi	Bibi
Бибіжамал	Bibizhamal	Bibijamal
Бибімариям	Bibimariyam	Bibimariam
Бибіфатима	Bibifatima	Bibifatima
Бибіхадиса	Bibikhadisha	Bibihadisha
Биназир	Binazir	Binazir
Бота	Bota	Bota
Ботагөз	Botagoz	Botagóz
Бұлбұл	Bulbul	Bulbul
Вазира	Vazira	Vazira
Гауһар	Gaukhar	Gaýhar
Гүлайым	Gulaiym	Gúlaiym

Гүлбегім	Gulbegim	Gúlbegim
Гүлдана	Guldana	Gúldana
Гүлден	Gulden	Gúlden
Гүлжайна	Gulzhaina	Gúljana
Гүлжан	Gulzhan	Gúljan
Гүлзада	Gulzada	Gúlzada
Гүлмира	Gulmira	Gúlmira
Гүлназ	Gulnaz	Gúlnaz
Гүлнар	Gulnar	Gúlnar
Гүлсезім	Gulsezim	Gúlsezim
Гүлхадиша	Gulkhadisha	Gúlhadisha
Гүлшара	Gulshara	Gúlshara
Гүлім	Gulim	Gúlim
Ғажап	Gazhap	Ġajap
Ғайни	Gaini	Ġainı
Ғалия	Galiya	Ġalia
Далия	Daliya	Dalia
Дамира	Damira	Damira
Дана	Dana	Dana
Данагүл	Danagul	Danagúl
Дания	Daniyal	Dania
Даниела	Daniela	Daniela
Дара	Dara	Dara
Дариға	Dariga	Darıǵa
Дарина	Darina	Darina
Дария	Dariya	Daria
Дәмелі	Dameli	Dámeli
Дәмина	Damina	Dámına
Дениза	Deniza	Deniza
Дея	Deiya	Deia
Джемма	Jemma	Djemma
Джулия	Julia	Djýlia
Диана	Diana	Diana
Дина	Dina	Dina
Динара	Dinara	Dınara
Дияра	Diyara	Dıara
Ділара	Dilara	Dılara
Ділназ	Dilnaz	Dılnoz
Елдана	Eldana	Eldana
Елзия	Elziya	Elzia
Елназ	Elnaz	Elnaz
Елриза	Elriza	Elriza
Елігай	Eligai	Eligai
Еңлік	Englik	Eńlik
Ерек	Erek	Erek
Ерке <i>Еркежан, Еркем</i>	Erke <i>Erkem, Erkezhan</i>	Erke <i>Erkem, Erkejan</i>
Еркайым	Erkaiym	Erkaiym
Еркеназ	Erkenaz	Erkenaz
Еркенүр	Erkenur	Erkenur

Жанайдын	Zhanaidyn	Janaidyn
Жанайым	Zhanaiym	Janaiym
Жанарай	Zhanarai	Janarai
Жанару	Zhanaru	Janarý
Жанбиби	Zhanbibi	Janbibi
Жанбота	Zhanbota	Janbota
Жанел	Zhanel	Janel
Жанерке	Zhanerke	Janerke
Жания	Zhaniya	Jania
Жанетта	Zhanetta	Janetta
Жанна	Zhanna	Janna
Жанриза	Zhanriza	Janriza
Жансел	Zhansel	Jansel
Жансүлү	Zhansulu	Jansulý
Жансу	Zhansu	Jansý
Жаңыл	Zhanyl	Jańyl
Жамига	Zhamiga	Jamíga
Жасмин	Zhasmin	Jasmin
Жамила	Zhamila	Jámila
Жизель	Zhizel	Jizel
Жүлдыз	Zhuldyz	Juldyz
Жүлдызай	Zhuldyzai	Juldyzai
Жүпар	Zhupar	Jupar
Жібек	Zhibek	Jibek
Закира	Zakira	Zakira
Зара	Zara	Zara
Зәуре	Zaure	Záýre
Зәру	Zaru	Zárý
Зейнеп	Zeinep	Zemep
Зейнүр	Zeinur	Zemur
Зере	Zere	Zere
Зия	Ziya	Zia
Илана	Iana	Iana
Инабат	Inabat	Inabat
Инара	Inara	Inara
Иман	Iman	Iman
Ирада	Irada	Irada
Исра	Isra	Isra
Карина	Karina	Karina
Камила	Kamila	Kámila
Кәмшат	Kamshat	Kámshat
Кәусар	Kausar	Káýsar
Кербез	Kerbez	Kerbez
Көзайым	Kozaiym	Kózaiym
Көркем	Korkem	Kórkem
Күмисай	Kumisai	Kúmisai
Күнай	Kunai	Kúnai
Күннүр	Kunnur	Kúnnur
Күнсүлү	Kunsulu	Kúnsulý
Қазына	Qazyna	Qazyna

Қантай	Qantai	Qantai
Қарақат	Qaraqat	Qaraqat
Қасиет	Qasiet	Qasiet
Қорлан	Qorlan	Qorlan
Құндызай	Qundyzai	Qundyzai
Құралай	Quralai	Quralai
Қымбат	Qymbat	Qymbat
Қырмызы	Qyrmyzy	Qyrmyzy
Ламиса	Lamisa	Lamisa
Лана	Lana	Lana
Лара	Lara	Lara
Лаура	Laura	Laýra
Лашын	Lashyn	Lashyn
Ләзиза	Laziza	Láziza
Ләйла	Laila	Láila
Ләтипа	Latipa	Látipa
Лейсан	Leisan	Leisan
Лиана	Liana	Liana
Лемара	Lemara	Lemara
Луина	Luina	Luna
Мақпал	Maqpal	Maqpal
Марианна	Marianna	Marianna
Мария	Mariya	Maria
Марфуға	Marfuga	Marfýga
Махаббат	Makhabbat	Mahabbat
Мәдина	Madina	Mádina
Мәлика	Malika	Málka
Мәруа	Marua	Márýa
Медея	Medeya	Medeia
Мейірім	Meiirim	Meirim
Мейіргүл	Meiirgul	Meirgúl
Мелек	Melek	Melek
Мерей	Merei	Merei
Меруерт	Meruert	Merýert
Микаелия	Mikaeliya	Mikaelia
Милана	Milana	Milana
Мира	Mira	Mira
Мириамрада	Miriamrada	Miriamrada
Мия	Miya	Mia
Мөлдір	Moldir	Móldir
Мұғамәла	Mugamala	Muğamála
Мұнтазмақал	Muntazmaqal	Muntazmaqal
Мүнира	Munira	Múnira
Мүслима	Muslima	Múslma
Назар	Nazar	Nazar
Назгүл	Nazgul	Nazgúl
Назерке	Nazerke	Nazerke
Назия	Naziya	Nazia
Найма	Naima	Naima
Нарғыз	Nargyz	Narǵyz

Наркес	Narkes	Narkes
Нармина	Narmina	Narmina
Насихат	Nasikhat	Nasihah
Нәзік	Nazik	Názik
Нәйла	Naila	Náila
Несібелі	Nesibeli	Nesibeli
Нилуфар	Nilufar	Nilýfar
Нұрай	Nurai	Nura
Нұрания	Nuraniya	Nurania
Нұрайша	Nuraisha	Nuraisha
Нұрәлима	Nuralima	Nurálima
Нұрбағым	Nurbagym	Nurbagým
Нұрдана	Nurdana	Nurdana
Нұрерке	Nurerke	Nurerke
Нұрикамал	Nurikamal	Nurikamal
Нұрила	Nurila	Nurila
Нұриман	Nuriman	Nuriman
Нұрия	Nuriya	Nuria
Нұрлы	Nurly	Nurly
Нұрниса	Nurnisa	Nurnisa
Нұрсана	Nursana	Nursana
Нұрсая	Nursaya	Nursaya
Нұрсәуле	Nursaule	Nursáýle
Нұрсезім	Nursezim	Nursezim
Нұрсыйла	Nursyila	Nursyila
Нұрфатима	Nurfatima	Nurfatima
Нұрхадия	Nurkhadiya	Nurhadia
Нұршат	Nurshat	Nurshat
Нұршуақ	Nurshuaq	Nurshýaq
Парасат	Parasat	Parasat
Патшайым	Patshaiym	Patshaiym
Перизат	Perizat	Perizat
Періште	Perishte	Perishte
Рамина	Ramina	Ramina
Рания	Raniya	Rania
Рания-Насиба	Raniya-Nasiba	Rania-Nasiba
Рауза	Rauza	Raýza
Рахила	Rakhila	Rahila
Рахима	Rakhima	Rahima
Рашида	Rashida	Rashida
Раяна	Rayana	Raiana
Рәбия	Rabiya	Rábía
Рәбиябегім	Rabiyabegim	Rábiabegim
Рәбиға	Rabiga	Rábiǵa
Рәзия	Raziya	Rázia
Риза	Riza	Rıza
Руқия	Ruqiya	Rýqia
Ринель	Rinel	Rinel
Розалина	Rozalina	Rozalina
Румейса	Rumeisa	Rýmeisa

Руфина	Rufina	Rýfina
Руфия	Rufiya	Rýfia
Сабина	Sabina	Sabina
Сағадат	Sagadat	Saǵadat
Сағдана	Sagdana	Saǵdana
Сағида	Sagida	Saǵida
Сақыпжамал	Saqypzhamal	Saqypjamal
Салтанат	Saltanat	Saltanat
Сальма	Salma	Salma
Самал	Samal	Samal
Самита	Samita	Samita
Сана	Sana	Sana
Сара	Sara	Sara
Сарима	Sarima	Sarima
Саурана	Saurana	Saýrana
Саяна	Sayana	Saiana
Сафия	Safiya	Safia
Сафияннур	Safiyanur	Safianur
Сая	Saya	Saia
Саяжан	Sayazhan	Saiajan
Сәлима	Salima	Sálma
Сәлсәбіл	Salsabil	Sálsábil
Сәмина	Samina	Sámna
Сәмира	Samiya	Sámia
Сәния	Saniya	Sánia
Сәнім	Sanim	Sánim
Сәрбиназ	Sarbinaz	Sárbnaz
Сәруар	Saruar	Sárýar
Сәтті	Satti	Sáttu
Сәуле	Saule	Sáyle
Сезім	Sezim	Sezim
Сезімнур	Sezimnur	Sezimnur
Селин	Selin	Seln
Семанур	Semanur	Semanur
Семирамида	Semiramida	Semiramida
София	Sofia	Sofia
Сұлтана	Sultana	Sultana
Сұлубибі	Sulubibi	Sulýbibi
Сұлүназ	Sulunaz	Sulýnaz
Сүйінбике	Suinbike	Súinbike
Сымбат	Symbat	Symbat
Сырғалым	Syrgalym	Syrgalym
Талжан	Talzhan	Taljan
Талшын	Talshyn	Talshyn
Таңнур	Tangnur	Taǵnur
Таңсұлу	Tangsulu	Taǵsulý
Таңшолпан	Tangsholpan	Taǵsholpan
Таңым	Tangym	Taǵym
Тахмина	Takhmina	Tahmina
Тәмила	Tamila	Támila

Тәмина	Tamina	Támina
Тәслима	Taslima	Táslma
Тәсним	Tasnim	Tásnim
Тәттиару	Tattiaru	Táttiarý
Тея	Teya	Teia
Тиара	Tiara	Tiara
Тоғжан	Togzhan	Togjan
Токмейіл	Toqmeil	Toqmeil
Толғанай	Tolganai	Tolganai
Толқынай	Tolqynai	Tolqynai
Томирис	Tomiris	Tomiris
Тұмар	Tumar	Tumar
Уәсила	Uasila	Yásila
Ұлай	Ulai	Ulai
Ұлдана	Uldana	Uldana
Ұлдария	Uldariya	Uldaria
Ұлжан	Ulzhan	Uljan
Ұлқыз	Ulqyz	Ulqyz
Ұлпан	Ulpan	Ulpan
Ұлсая	Ulsaya	Ulsaia
Ұлым	Ulym	Ulym
Ұмай	Umai	Umai
Үмігүлсім	Umigulsim	Úmigúlsim
Үміт	Umit	Úmit
Фарангис	Farangis	Farangis
Фариза	Fariza	Fariza
Фатима	Fatima	Fatima
Фатима-Зухра	Fatima-Zukhra	Fatima--Zýhra
Фирдаус	Firdaus	Firdaýs
Хабиба	Khabiba	Habiba
Хадиша	Khadisha	Hadisha
Хадия	Khadiya	Hadia
Хаджар	Khadzhar	Hadjar
Халида	Khalida	Halida
Халима	Khalima	Halima
Ханзира	Khanzira	Hanzira
Ханиса	Khanisa	Hanisa
Ханна	Khanna	Hanna
Ханифа	Khanifa	Hanifa
Ханшайым	Khanshaiym	Hanshaiym
Ханикей	Khanikei	Hanykei
Хафиза	Khafiza	Hafiza
Хаят	Khayat	Haiat
Хусна	Khusna	Hýsna
Шапағат	Shapagat	Shapaғat
Шахизада	Shakhizada	Shahizada
Шахнұр	Shakhnur	Shahnur
Шәкира	Shakira	Shákira
Шәмсия	Shamsiya	Shámsia
Шейла	Sheila	Sheila

Шолпан	Sholpan	Sholpan
Шуақ	Shuaq	Shýaq
Шұға	Shuga	Shúga
Шұғыла	Shugyla	Shuǵyla
Шынар	Shynar	Shynar
Шырайлым	Shyrailym	Shyrailym
Ырысты	Yrysty	Yrysty
Інжу	Inzhu	Injý
Іңкәр	Ingkar	Ińkár
Эвелина	Evelina	Evelina
Элина	Elina	Elna
Элиза	Eliza	Eliza
Эмилия	Emiliya	Emilia
Эмира	Esmira	Esmira
Ясина	Yasina	Iasina
Ақжамал	Aqzhamal	Aqjamal
Ақжан	Aqzhan	Aqjan
Айжарқын	Aizharqyn	Aıjarqyn
Ақжібек	Aqzhibek	Aqjibek
Ақзер // Ақзере	Aqzer // Aqzere	Aqzer // Aqzere
Ақмарал	Aqmaral	Aqmaral
Ақмаржан	Aqmarzhan	Aqmarjan
Ақмөр	Aqmor	Aqmór
Ақназ	Aqnaz	Aqnaz
Ақниет	Aqniet	Aqniet
Ақнұр	Aqnur	Aqnur
Ақпейіл	Aqpeiil	Aqpeiil
Ақсана	Aqsana	Aqsana
Ақтұмар	Aqtumar	Aqtumar
Ақтілек	Aqtilek	Aqtilek
Ақылай	Aqylai	Aqylai
Алайя	Alaiya	Alaia
Алана	Alana	Alana
Алау	Alau	Alaý
Алина	Alina	Alina
Алиса	Alisa	Alisa
Алмагүл	Almagul	Almagúl
Алсу	Alsu	Alsý
Алтынай	Altynai	Altynai
Алуа	Alua	Alýa
Альбина	Albina	Albina
Альвина	Alvina	Alvina
Альмира	Almira	Almira
Аманда	Amanda	Amanda
Амани	Amani	Amanı
Амелия	Ameliya	Amelia
Анель	Anel	Anel
Аңсаған	Angsagan	Ańsaǵan
Арабелла	Arabella	Arabella
Арай	Arai	Arai

Ардак	Ardaq	Ardaq
Ардана	Ardana	Ardana
Ариелла	Ariella	Ariella
Ариадна	Ariadna	Ariadna
Арина	Arina	Arina
Армида	Armida	Armida
Арна	Arna	Arna
Арнелла	Arnella	Arnella
Арселия	Arseliya	Arselia
Артемида	Artemida	Artemida
Ару <i>Аружан</i>	Aru <i>Aruzhan</i>	Arý <i>Arýjan</i>
Аруана	Aruana	Arýana
Аруназ	Arunaz	Arýnaz
Аршат	Arshat	Arshat
Асыл	Asyl	Asyl
Асыл-Дара	Asyl-Dara	Asyl-Dara
Асылзада	Asylzada	Asylzada
Асылтас	Asyltas	Asyltas
Аягөз	Ayagoz	Aıagóz
Аяна <i>Аянат</i>	Ayana <i>Ayanat</i>	Aıana <i>Aıanat</i>
Аянұр	Ayanur	Aıanur
Аяулы	Ayauly	Aıaýly
Аэлита	Aelita	Aelita
Әдемі	Ademi	Ádemi
Әдиба	Adiba	Ádiba
Әдила	Adila	Ádila
Әдина	Adina	Ádına
Әдия	Adiya	Ádia
Әзиза	Aziza	Áziza
Әйгерім	Aigerim	Áigerim
Әлжан	Alzhan	Áljan
Әлима	Alima	Álıma
Әлинұр	Alinur	Álinur
Әлия	Aliya	Álıa
Әлфинұр	Alfinur	Álfinur
Әлфия	Alfiya	Álfiya
Әмина	Amina	Ámına
Әмира	Amira	Ámıra
Әниса	Anisa	Ánısa
Әсел	Asel	Ásel
Әсем	Asem	Ásem
Әсемай	Asemai	Ásemai
Әсима	Asima	Ásıma
Әсия	Asiya	Ásıa
Әсма	Asma	Ásma
Әсманұр	Asmanur	Ásmanur
Бағыла	Bagila	Bağıla
Бағым	Bagym	Bağym

Байбике	Baibike	Baibike
Даниела	Daniela	Daniela
Дара	Dara	Dara
Дариға	Dariga	Dariga
Дарина	Darina	Darina
Дария	Dariya	Daria
Дәмелі	Dameli	Dámeli
Дәмина	Damina	Dámina
Дениза	Deniza	Deniza
Дея	Deiya	Deia
Құралай	Quralai	Quralai
Қымбат	Qymbat	Qymbat
Қырмызы	Qyrmyzy	Qyrmyzy
Ламиса	Lamisa	Lamisa
Лана	Lana	Lana
Лара	Lara	Lara
Лаура	Laura	Laýra
Лашын	Lashyn	Lashyn
Ләзиза	Laziza	Láziza
Ләйла	Laila	Láila
Ләтипа	Latipa	Látipa
Лейсан	Leisan	Leisan
Лиана	Liana	Liana
Лемара	Lemara	Lemara
Луина	Luina	Luna
Мақпал	Maqpal	Maqpal
Марианна	Marianna	Marianna
Мария	Mariya	Maria
Марфуға	Marfuga	Marfýga
Махаббат	Makhabbat	Mahabbat
Мәдина	Madina	Mádina
Мәлика	Malika	Málka
Мәруа	Marua	Márýa
Медея	Medeya	Medeia
Мейірім	Meiirim	Meirim
Мейіргүл	Meiirgul	Meirgúl
Мелек	Melek	Melek
Мерей	Merei	Merei
Меруерт	Meruert	Merýert
Микаелия	Mikaeliya	Mikaelia
Милана	Milana	Milana
Мира	Mira	Mira
Мириамрада	Miriamrada	Miriamrada
Мия	Miya	Mia
Мөлдір	Moldir	Móldir
Мұғамәла	Mugamala	Muǵamála
Мұнтазмақал	Muntazmaqal	Muntazmaqal
Мүнира	Munira	Múnira
Мүсліма	Muslima	Múslma
Назар	Nazar	Nazar

Назгүл	Nazgul	Nazgúl
Ұлпан	Ulpan	Ulpan
Ұлсая	Ulsaya	Ulsaia
Ұлым	Ulym	Ulym
Ұмай	Umai	Umai
Үмігүлсім	Umigulsim	Úmigúlsim
Үміт	Umit	Úmit
Фарангис	Farangis	Farangıs
Фариза	Fariza	Farıza
Фатима	Fatima	Fatıma
Фатима-Зухра	Fatima-Zukhra	Fatıma--Zýhra
Фирдаус	Firdaus	Fırdaýs
Хабиба	Khabiba	Habıba
Хадиша	Khadisha	Hadısha
Хадия	Khadiya	Hadıa
Хаджар	Khadzhar	Hadjar
Халида	Khalida	Halıda
Халима	Khalima	Halıma
Ханзира	Khanzira	Hanzıra
Ханиса	Khanisa	Hanısa
Ханна	Khanna	Hanna
Ханифа	Khanifa	Hanıfa
Ханшайым	Khanshaiym	Hanshaiym
Ханикей	Khanikei	Hanykei
Хафиза	Khafiza	Hafıza
Хаят	Khayat	Haiat
Хусна	Khusna	Hýsna
Шапағат	Shapagat	Shapaǵat
Шахизада	Shakhizada	Shahızada
Шахнұр	Shakhnur	Shahnur
Шәкира	Shakira	Shákıra
Шәмсия	Shamsiya	Shámsia
Шейла	Sheila	Sheila
Шолпан	Sholpan	Sholpan
Шуақ	Shuaq	Shýaq
Шұға	Shuga	Shuǵa
Шұғыла	Shugyla	Shuǵyla
Шынар	Shynar	Shynar
Шырайлым	Shyrailym	Shyrailym
Ырысты	Yrasty	Yrasty
Инжу	Inzhu	Injý
Іңкәр	Ingkar	Ínkár
Эвелина	Evelina	Evelna
Элина	Elina	Elına
Элиза	Eliza	Elıza
Эмилия	Emiliya	Emilıa
Эмира	Esmira	Esmıra
Ясина	Yasina	Iasına